de-a pururea și-o zi

GEORGES-EMMANUEL CLANCIER

DE-A PURUREA ŞI-O ZI

roman

GEORGES-EMMANUEL CLANCIER

DE-A PURUREA ŞI-O ZI

roman

Traducere de ION CARAION

JUNIMEA, 1972
Colecția „101 cărți"

Coperta : DONE STAN

PREFAȚĂ

Abia trecuseră primii ani ai tinereții, că mă și întrebam cu privire la acel decalaj pe care-l zăream conturîndu-se din ce în ce mai mult între ceea ce fuseseră făgăduințele adolescenței prietenilor mei (și ale mele) și ceea ce zi de zi viața părea a face din fiecare dintre noi.

Mă obosea felul în care cutare bărbat ori femeie, în mod conștient ori ba, se arăta fidel chipului ce ni-l făurisem despre el sau despre ea în cursul întîlnirilor frățești ori aprige, înflăcărate sau pitorești ale vremii în care avusesem douăzeci de ani sau dimpotrivă, se îndepărta de acea imagine dintîi, ba poate că o și trăda din lene, din nenoroc, din ambiție ori din lașitate sau, cine știe, se vădea cîteodată superior imaginii aceleia. Mă frămîntau de asemenea metamorfozele nu ale indivizilor, ci ale epocii: generația mea, a lui 1936, a speranței în Pîinea și pacea *Frontului popular, a descoperirii tinereții în natură, a cuceririlor jazzului, a poeziei exaltate de suprarealism, a credinței revoluționare se izbește în curînd de feluriți monștri: războiul din Spania, victoria nazistă, bomba atomică...*

De-a lungul acestor tragice încercări, o viziune a lumii se impune, cu totul diferită de aceea care luminase ori pe care o luminaseră tinerețile noastre priviri. Cît despre bărbații și femeile în care se prefăcuseră tinerii de odinioară, unii — pe drumul acestor încercări — s-au scufundat în dezgust, în violență sau în crimă, iar alții s-au înălțat pînă la eroism sau pînă la martiraj

(nici josnicia sau crima unora, nici eroismul ori neîntinata măreție a celorlalți nu păreau totuși făgăduite de jocurile, zîmbetele, dragostele, prieteniile de ieri); cei mai mulți, în sfîrșit, au atins limanurile incertei păci fără a decădea însă și fără niscai fapte glorioase; dar ce a rămas la ei, înapoia rănilor inimii și sufletului, de nu și ale trupului, din adolescentul de altădată care se pregătea să schimbe viața, să transforme lumea într-o lumină mereu mai frumoasă și mai dreaptă?

Abia dacă epoca de după război, cu talmeș-balmeșul ei economic și politic, le va fi lăsat răgazul de a se întoarce și de a se întreba asupra cauzelor și aspectelor acestui hău larg deschis înapoia lor și asupra marii dezordini universale care-i urmează, că, iată, unei noi generații — născută dintr-a lor, aceea a fiilor și fiicelor lor — i-a și venit rîndul să se pregătească de plecare și să împlinească, pe cît se va pricepe, făgăduințele pe care presupune că le bănuiește în viață și în ea însăși.

Dar ce poate oare durata unei vieți omenești, cînd le-ar trebui, pare-se, celor de douăzeci de ani să trăiască de-a pururea și-o zi pentru a sorbi din plin tot ceea ce, ca descoperire și dragoste, viața tocmai pare să făgăduiască.

Pe tema aceasta (ori temele acestea) am tot dorit să scriu o carte și dorința mi s-a impus cu o putere nouă cînd, în 1960, am încheiat, o dată cu Ultimul anotimp, *suita romanescă a* Pîinii negre *care evoca și ea istoria unei generații (născută însă a doua zi după războiul din 1870 — generația moșilor mei). Am început așadar să notez timp de aproape zece ani observații, amintiri, scene, portrete, fapte sincronice cu întîmplările personale sau colective care încă de atîta timp serveau drept hrană meditației mele personale, cînd senină cînd angoasată. Notele acelea au devenit din ce în ce mai numeroase pînă în 1964 cînd, într-o duminică de aprilie, am așternut pe hîrtie primele rînduri ale romanului în devenire. Acele prime rînduri descriau o fermecătoare casă veche, un „observator" din veacul trecut, care există în orașul meu natal și pe care, în tinerețile mele, îmi plăcea să mi-l închipui locuit de personaje romanești. Așa, de bună seamă, s-a produs*

„declicul" izvoditor. Observatorul, descris pe cîteva pagini, atrase și adăposti personajele la care mă tot gîndeam de ani de zile, fără ca pînă la acea dată să fi izbutit a le încercui cu adevărat sau a preciza raporturile ce s-ar putea stabili între ele.

Pe tinerele și tinerii aceștia, numeroși, dăruiți cu gusturi, caractere, speranțe și ambiții diverse, îi voi fi urmat de-a lungul soartei fiecăruia, și de-a lungul istoriei comune unei generații întregi, începînd cu anii care au precedat „catastrofa" europeană, apoi mondială — adică războiul — și mergînd pînă în anii cînd o nouă generație se pregătea să preia ștafeta, în vreme ce lumea noastră încă dezbinată începea totuși „cucerirea spațiului", organiza călătorii înspre alte lumi, locuite ori ba.

Am vorbit de temele în jurul cărora cartea mea s-a construit încetul cu încetul: tema tinereții, a nădejdii și deznădejdii, a recursului la bucuria creatoare (prin teatru, prin artă, prin poezie), teme ale dragostei, morții, ale călătoriei și singurătății, teme ale nebuniei și luptei împotriva nebuniei, teme ale războiului și păcii etc.

Dar termenul acesta de temă trebuie înțeles și în sensul lui muzical: am voit, într-adevăr, ca spovedania naratorului, ziaristul și reporterul Henri Verrier, să se apropie oarecum de o compoziție muzicală cu alternanța și alianța temelor și variațiunilor lor, precum și datorită unor „note" la capătul multor capitole și care apar cînd în contrapunct, cînd în armonie față de textul citit ori care urmează a fi citit. Dacă fac astfel aluzie la muzică, la desfășurarea ei temporală, la acordurile și disonanțele ei, la ecourile-i lăuntrice și la contrastele diverselor sale nivele, aș putea de asemenea, cred, invoca drept referință la subiectul și compunerea romanului, psihanaliza, despre care e mult vorba în cartea a treia din De-a pururea și-o zi *și ale cărei metode mi-au inspirat un anume fel de a proceda cu portretele personajelor, folosind planuri și arierplanuri, jocuri de oglinzi, reveniri fragmentare în amintire pe bază de asociații de idei sau de imagini.*

Romanul meu, în fond, este oarecum jurnalul unui om pornind să se caute pe sine și epoca sa. Călătorul acesta — în sens propriu, deoarece Henri Verrier străbate lumea de la un capăt la altul datorită profesiunii lui de reporter, și în sens figurat; căci pribegește prin prezent și trecut — călătorul acesta încearcă să regăsească și să reconstruiască într-un tîrziu calea sau căile (ori poate lipsa oricărui drum) care l-au condus într-o bună zi să-și închipuie o călătorie de unde nu mai încape întoarcere.

Odată periplu-i încheiat, el privește cu afectuoasă atenție, cu tot atîta neliniște cît și speranță, pe noii, pe tinerii călători, nerăbdători și voioși, gata, la rîndul lor, să pornească la drum.

GEORGES-EMMANUEL CLANCIER

Rosalinda: Now tell me how long you would have her after you have possessed her.
(Spune-mi, acum ! cîtă vreme oare ai s-o mai iubești după ce vei fi avut-o ?)

Orlando: For ever and a day.
(De-a pururea și-o zi).
(Shakespeare, „As you like it" A. IV, S. I), (Shakespeare, „Cum vă place", Actul IV, Scena I.).

În piesa Cum vă place, *Shakespeare îl pune pe Orlando să-i răspundă Rosalindei: „For ever and a day" *). Traducînd aceste vorbe în franceză, François-Victor Hugo a avut geniul de a găsi corespondentul: „L'Éternité plus et un jour". În 1908, un traducător nou, M. Duval, îmbunătățește și mai mult găselnița care sub ascuțișul penei sale devine: „L'Éternité plus un jour".*

---

*) În românește, am considerat mai adecvată o altă formulare decît aceea sau decît acelea folosite de Georges Emmanuel-Clancier și de către autorul pe care el îi citează, formulări foarte fericite în franțuzește, însă care nu s-ar fi potrivit (credem) la fel de bine spiritului limbii noastre. De aceea i-am spus cărții: „De-a pururea și-o zi", orientîndu-ne și după traducerile de prestigiu — de pildă, din limba germană, — ale lui Shakespeare. (Nota traducătorului).

Printr-o fericită incidență poetică, dr. Louis Amade, sînt numai cîțiva ani de atunci, dădea ca titlu culegerii de poeme, publicată în Editura Seghers, cuvintele unuia din propriile sale versuri: „L'Éternité+un jour". Eu îi mulțumesc, dealtminteri ca și lui Pierre Seghers, pentru prieteneasca bunăvoință de a-mi fi îngăduit ca romanul de față să se cheme, la rîndul său: „L'Éternité plus un jour".

G.-E. C.

Cartea întîia

OBSERVATORUL

PARTEA I

I.

Noi locuiam într-o casă banală pe coasta unei coline. Cu cîţiva ani în urmă, fără îndoială în jurul anului 1925, cînd întreprinderea sa cunoscuse oarecare prosperitate, tatăl meu o mai înălţase cu un etaj.

În acel cartier, smuls nu de mult cîmpiei, numeroase erau parcurile cu codrii, araucariile, sălciile, fagii şi platanii lor îndărătul grilajelor sau zidurilor înalte, cu melancolia toamnelor, taina iernilor, nerăbdarea primăverilor lor fremătînd de zboruri, de cîntece de mierle, de cintezoi, de granguri, de botgroşi, de vrăbii şi de privighetori, iar pe sus, de strigătul metalic al lăstunilor.

Numeroase erau şi locuinţele impozante sau elegante care, prin contrast, făceau ca a noastră să pară oarecum străină în banalitatea ei. Cel puţin cînd eram în casă, îndărătul ferestrelor sau, cînd vremea era frumoasă, pe balconul care domina o grădină îngustă, aveam impresia că ne găsim în inima unui ţinut ocrotit. Acestui luciu al unei mobile din camera mea, acelui ciorchine de salcîm galben pe balustrade, iată că le răspundea acolo, ca un ecou, o rază de soare ce aurea sculptura unui pridvor sau, mai departe, viţa sălbatică cu înfiorări de foc lipită de faţada unui pavilion. Ceea ce, mai mult ca orice, ridica valoarea modestei noastre proprietăţi, era faptul că se afla în faţa Observatorului.

Aşa se numea un lung şi vetust edificiu care se întindea retras de stradă, în fundul unui parc în terase.

Originala minte a cuiva îl construise în celălalt secol aproape de vîrful colinei, pe atunci în mijlocul pajiștilor și livezilor.

Un coridor în boltă împodobit cu lambriuri de lemn preceda parterul și, cocoțat pe piloți, un turn pătrat cu trei etaje apăra din flanc trupul clădirii. Sus de tot se întindea balconul de lemn protejînd o platformă pe care se ridicau aparatele fragile : moriști de vînt, pluviometre, paratrăsnete, anemometre, un arsenal învechit și plin de rugină. Acolo, fără îndoială, un astronom trebuia să se fi urcat în nopțile de iunie și, cu luneta în mînă, să fi scrutat luna și stelele. Cel puțin așa ni-l imaginam noi. Sora mea îl descria chiar bărbos, sever, într-o manta îmblănită, cu căciulă de blană pe cap. Lîngă poarta care domina împrejmuirea părăginită, o placă amintea cu șterse litere de aur : „Jacques Garou* (1832—1910) a construit acest Observator. El a studiat aici regimul hidrografic al provinciei. Lui i se datorește reîmpădurirea Muntelui".

„Poate, șoptea sora mea mai mică, poate vîrcolacul revine noaptea pe turnul său. Adesea, eu mă scol, mă duc la fereastră, pîndesc printre jaluzele. Voi reuși de bună seamă să-l surprind : voi striga, voi striga ! De frică, el o să lase ca să-i cadă luneta, și-și va lua zborul spre nori".

„Puștoaica asta e stupidă", declara François, fratele nostru mai mare. Și adăuga : „Iar ție, la vîrsta ta, nu ți-e rușine să te potrivești acestor prostii !" Eu ridicam din umeri. Nu credeam, desigur, în acel strigoi îndrăgostit de stele, și nici că ar fi vreo sperietoare a iadului ; totuși, ca și micuța Emilie, înclinam să fac din astronom o ființă de legendă, iar clătinătoarea și trufașa lui locuință făcea parte și pentru mine din acea lume stranie, locuința astronomului și cei ce — după el — trăiau într-însa.

Nu știu dacă Observatorul o mai fi existînd. Șubrezit cum era, va fi fost desigur dărîmat ca să fie ridicată în locul său și al grădinii vreuna din acele cutii înalte și albe, așa cum se găsesc pretutindeni. Îi plîng atunci pe necunoscuții care locuiesc în propria noastră casă.

---

* *Garou* (ori loup-garou) : vîrcolac *(N. Tr.)*.

Dar, ce le pasă, ei habar n-au de nimic din ceea ce a făcut, acolo, bucuriile, pasiunile, visele noastre populate de copaci, de păsări, de cer în jurul acelei vechi construcții unde piatra și lemnul se îmbinau cu gingășie; ei nu știu cît de multe, în atît de puțin spațiu — cîteva pogoane pe care peluzele, aleile și crengile ocupau o suprafață mai mare decît casele răspîndite în frunziș — ei nu știu cît de multe plecări și călătorii am visat, am trăit noi fără a părăsi colina; nici cîte dorințe, speranțe și înfrîngeri s-au născut acolo, care toate ne-au pîrjolit apoi și ne vor lăsa în curînd asemenea cenușii.

Nu, pe copiii care trăiesc unde trăim noi, alte visuri, alte iubiri îi frămîntă, îi încîntă sau îi înflăcărează; pur și simplu pentru că ei au acum cincisprezece sau douăzeci de ani. De-ar putea să nu se prăbușească la rîndul lor, și ei, răniți sau obosiți, nemaiînțelegînd de ce deodată lumea este atît de cenușie, cu acea diră roșie de cer în depărtare, și slabul ecou al unei muzici de care abia își amintesc.

Note (scoase) din memorie. Ca în vis, toate timpurile, toate țările se amestecă în timp ce încerc să refac, să evoc drumul pe care l-a urmat ori poate și l-a croit viața mea. Este de asemeni adevărat că îndeletnicirea mea, uneori, mă face să mă joc cu spațiul așa cum te joci cu un caleidoscop: o zi, o săptămînă, o lună aici, cealaltă la antipod. Unde încep ținuturile amintirii? Unde se sfîrșesc tărîmurile prezentului?

Note ale memoriei și ale uitării, note ale călătoriei, ale trecerii.

II.

— Te asigur, Henri, că în noaptea aceasta l-am văzut : poartă un fel de mantie albă sau de văl, nu mi-am dat seama exact din pricina vîntului care umfla stofa. În loc să-ți bați joc, ai face mai bîne să pîndești și tu împreună cu mine.

— Promit, în noaptea asta vom sta la pîndă amîndoi. François clătina din cap, ne privea, pe Emilie și pe mine, cu o tristeţe dispreţuitoare, apoi se depărta. Era deja bărbat ; studiile sale de medicină, în ochii noștri și fără îndoială în ai săi, îi conferea o atare demnitate, deși nu era decît cu doi ani mai mare decît mine. Această superioritate, acest aer condescendent pe care-l afișa faţă de noi ne irita, cu toate că admiram, fără să ne-o mărturisim, expresia de blîndeţe dezamăgită care nu-l părăsea. Zadarnic Emilie îi făcea farse, ascunzîndu-i manualele, lipind fotografiile unor vedete în locul planșelor anatomice care-i împodobeau camera, mînjindu-i batistele cu roșu de buze subtilizat din geanta mamei, aruncînd piper în vasul de faianţă din care el își scotea, cu gesturi nepăsătoare, tutunul pentru prima pipă, nimic, lui nici că-i păsa ; nu renunţa niciodată, în privinţa Emiliei, la un fel de indulgenţă puţin plictisită, puţin dispreţuitoare, aceeași cu care asculta povestirile mele de călătorie sau despre descoperiri.

— Atunci, mă voi duce acolo, voi învăţa să pilotez ; în fundul pădurii voi găsi temple, voi aduce statui.

— Ai face mai bine să-ţi repeţi lecţiile la matematică.

Şi îmi întorcea spatele, deschidea o carte, îşi umplea pipa. Îmi venea să-l iau la bătaie. Emilie se azvîrlea asupra lui, îl hărţuia, îl trăgea de păr, arunca manualele de medicină prin cameră. El îşi punea în ordine hainele, părul, cărţile şi o împingea calm spre uşă pe Emilie, care se sufoca de indignare.

Mi-a trebuit multă vreme pentru a înţelege că sub acel calm care ne irita atît de mult, François ascundea, şi fără îndoială întîi faţă de el însuşi, o neliniştе profundă. Dacă cineva i-ar da-o în vileag, atunci el, la rîndu-i, nu ar mai putea să i se sustragă ; o asemenea perspectivă trebuia să-i inspire un sentiment de panică. Prima dată am putut bănui acest lucru chiar din pricina astronomului pe care Emilie pretindea că-l vede noaptea pe turnul Observatorului.

Acceptasem ca să stau cu ea de pîndă mai multe seri la rînd Zădarnic. Nimic nu venise să tulbure tenebrele transparente de iunie. O privighetoare cînta într-un parc. Emilie se îndîrjea să rămînă aplecată peste fereastră. Eu, ca să consimtă în sfîrşit să se întoarcă la ea în pat, trebuia s-o ameninţ că-l voi chema pe François. Părinţii mei se întrebau de ce fiica lor cască toată ziua, cu mutra aia de lămîie stoarsă. După o săptămînă, am renunţat să continui acea pază pe care o consideram ceva absurd. Emilie declară că eu nu-s cu nimic mai puţin decepţionat decît François. Se vede treaba că, judecînd după somnolenţele sale din timpul meselor şi după ochii săi încercănaţi, Emilie şi-a continuat vegherile. A mai pretins o dată că l-a surprins pe astronomul cel cu mantie albă. Eu am rînjit, rugînd-o să mă trezească la următoarea lui apariţie. Mi-a luat în nume de rău ironia, a afirmat că în cele din urmă voi face ca François, că nu voi şti deosebi tot imprevizibilul, toată minunea pe care viaţa aceasta le ţine ascunse sub cotidiana ei aparenţă. Mă prefăceam că nu-mi pasă, în realitate sufeream însă. Emilie şi cu mine ne petrecusem copilăria ciondănindu-ne şi bătîndu-ne. Mai mare cu trei ani decît ea, n-am admis aşa de lesne ca un asemenea flecuşteţ de fată să împartă cu mine supremaţia, ba chiar să

ia locul supremației pe care eu o exercitam în casă pînă la nașterea ei. Spre a se răzbuna, fără îndoială, de pierderea propriului său imperiu, pierdere pe care a trebuit s-o provoc venind pe lume și răpindu-i privilegiile de unic fiu, François, fără a avea aerul că-i pasă de acest lucru, întreținea în chip savant certurile dintre noi. Pînă la urmă, eu eram singurul care primeam mustrările alor mei. François zîmbea cu satisfacție : „Niște țîngăi...", mormăia el. După o clipă, simțeam pe gît mica mînă a Emiliei ; mă întorceam pentru a respinge vrăjmașa, dar ea se agăța de mine și citeam o asemenea dezolare în ochii ei mari, asemănători în sine-mi cu niște fluturi ba albaștri, ba mov, ba violeți, încît o lăsam să mă îmbrățișeze și porneam să mă joc din nou cu ea. Desigur, harța nu întîrzia să reînceapă. Astfel, din încăierări în împăcări, nu ne despărțeam cîtuși de puțin ziua întreagă.

Acum, Emilie avea cincisprezece ani și credea în fantomă. Astfel îi spuneam noi în derîdere ființei aceleia improbabile pe care ea pretindea c-o vede noaptea pe turnul Observatorului. A venit vacanța ; am plecat la mare, fantoma a fost repede dată uitării.

O dată cu noul an școlar a reînceput studiul. Nu mai aveam timp să visăm. De altfel nopțile se făcuseră prea răcoroase ca să ne mai gîndim să ni le petrecem la fereastră, pîndind invizibilul. Cel puțin așa gîndeam eu și mi se părea că și gîndurile Emiliei trebuiau să fie întocmai alor mele. François a achiziționat un craniu căruia îi dădu numele de Thomas și care trona acum în camera lui, deasupra unui vraf de cărți. Cu creioane colorate, viitorul medic sublinia hotarele oaselor. Rictusul lui Thomas ne impresiona ; François dobîndea astfel un oarecare prestigiu.

— Ce-o fi moartea ? se întreba Emilie aruncînd o privire către propria-i imagine într-o oglindă.

— Un proces de fenomene chimice care duc la o descompunere a trupului, curma vorba François.

— Huo ! huo ! student jalnic ce ești, protesta Emilie, moartea este... este un soare !

— Un soare ! gemea François ridicînd ochii spre craniu, ca și cum l-ar fi luat drept martor.

— Da, perfect, partea din spate a soarelui!

— Tu citești prea mult, fetițo, amîndoi citiți prea mult, ați face mai bine să vă tociți lecțiile, o să fie vai de voi... Auzi, partea din spate a soarelui!

Ne despărțeam de François și de Thomas.

— Știi, eu am spus primul lucru care mi-a trecut prin gînd, numai așa, pentru plăcerea de a-l auzi bombănind.

Mi se părea că tocmai atunci cînd ea afirma că spune „primul lucru care mi-a trecut prin gînd", vorbele Emiliei conțineau într-însele un sens ascuns: poate că mai tîrziu viața avea să ni-l descopere.

— Henri, Henri, vino repede! trebuie să-l trezim pe François!

Eu bombăneam, mă întorceam cu spatele, îmi trăgeam pătura peste umeri. Ea stăruia, mă trăgea de păr.

— Henri, te rog, repede.

În somnolența mea, sesizam în rugămintea ei neliniștea.

— Pentru Dumnezeu, dar ce se-ntîmplă?

— Vino!

Mi-am pus repede halatul. Emilie mă trase de mînecă pînă în biroul lui François; cu mare greutate îl urnirăm din pat.

Acum iată-ne pe toți trei lipiți unul de celălalt la fereastra Emiliei; eu între ei doi și sub mîinile cu care mă sprijin de umerii lor îi simt pe amîndoi tremurînd, ca și pe mine. Nu-i un frison de frig, această noapte de sfîrșit de octombrie este blîndă, cu mirosul ei de frunze moarte. Luna luminează din plin parcul și clădirea din față. Sus, pe turnul pătrat, niște forme se încovoaie, se întind, se apleacă, se ridică, întîi în tăcere, apoi din acea învălmășeală izbucnesc gemete, înjurături.

— O, dar se bat, se bat... ce fac oare cu el? șoptește Emilie; degetele i se încleștează de mijlocul meu.

— Ar trebui să strigăm după ajutor, murmură François cu o voce de nerecunoscut.

Rămînem locului, ținîndu-ne răsuflarea. Deodată, din grupul care luptă, o formă, cineva, o femeie, se desprinde, aleargă spre balcon, o femeie despletită, parcă, și slabă; cămașa ei de noapte, albă, îi flutură în urmă. Ceilalți, sînt doi, un bărbat și o femeie în negru, se

aruncă asupră-i. Din nou le scapă, încearcă să se aplece peste balustradă. „Mariette!“ A țipat femeia în negru, țipătul ei ne-a durut ca o lovitură primită în pîntece. Bărbatul a sărit, a smuls femeia albă care se crampona cu desperare de balustradă. Ajutat de cealaltă femeie, o tîrăște în spatele turnului, acolo unde trebuie să fie o ușă. Niște obloane pîrîie, ferestre se luminează, capete apar la geamuri. Sus, pași precipitați, cineva imploră cu o voce de copil, apoi o chemare guturală, ca a unui animal fantastic, ne îngheață sîngele în vine. Din nou tăcerea, noaptea neclintită; morișca de vînt se învîrtește pe Observator, ea prinde sclipiri de lună.

— Asta îmi amintește... oh! asta îmi amintește... mormăia François, acea zi... de altădată...

Aștept ca Emilie să se culce, înainte de a o părăsi. Ea plînge cu sughițuri, cu pumnii strînși la ochi.

— Așadar ăsta era astronomul tău!

Am spus-o ca să încerc s-o liniștesc.

— Da, era *ea*, fără nici o îndoială, acea cămașă sau acea pelerină pe care o vedeam... Se vede că au surprins-o în seara aceasta... De ce lupta asta? Credeam că se va arunca de acolo, numai ca să scape de ei. Și acel strigăt, acel strigăt cînd au coborît-o din nou înlăuntrul turnului... Ea nu făcea totuși nici un rău, cînd se cocoța să vadă stelele.

Am sărutat-o pe păr, așa cum făcea și Emilie altădată, pentru a mă consola după certurile noastre. Ea își scoase brațele de sub așternut, le petrecu în jurul meu, mă ținu strîns.

— Știi, mi-a fost atît de frică, Henri... Din fericire, tu și François erați de față... eram înspăim... (și vorbi și mai încet și, cuprinsă parcă de rușine :) eram fascinată.

Nu i-am mărturisit că și noi tremuraserăm, că și pe noi ne fascinase spaima aceea.

În timp ce mă las amintirii, rechem spre mine orele și le așez una după alta, una peste alta, în ordine, ca pe niște pietre, spre a încerca să construiesc, să am prezentă în față viața mea care să nu mai fie dispersată, îmbucătățită, ci asemenea

unui zid (unui meterez care m-ar apăra?) — în același timp alte imagini urcă în mine din depărtări, sau din prezentul care este al meu, pe cînd lucrez la reconstituirea trăsăturilor, a culorilor tinereții, și aceste imagini, uneori, sînt tentat să le notez și pe ele, indiferent dacă se referă ori nu la momentul pe care l-am evocat, indiferent dacă țîșnesc dintr-un trecut mai îndepărtat sau, dimpotrivă, se situează într-un timp mai apropiat de omul care am devenit. De vreme ce vin spre mine, înseamnă că sînt legate, într-un fel sau altul — chiar dacă eu nu știu cum — de acel moment, de acea lumină, de acea ființă, de acel chip sau de acel gest pe care-l descriam.

Astfel, cînd reveneam și desenam printre cuvinte turnul Observatorului, alte turnuri — unul mai ales — mi se înălțau în amintire.

III.

Mai multe nopți la rînd stăturăm de veghe, Emilie și cu mine, îndărătul ferestrei camerei sale. François ne ruga să nu-l mai trezim din somn, orice s-ar întîmpla. El trebuia, adăuga, să evite orice oboseală inutilă, ca să-și ducă la bun sfîrșit studiile. „Ce egoist", suspina Emilie. Totuși, a treia sau a patra noapte după aceea a apariției, cînd eu și soră-mea eram gata-gata să ne părăsim postul pîndei ca să ne întoarcem în cameră, pe culoar m-am ciocnit cu François, palid, agitat, cu părul zbîrlit, cu ochii abia deschiși: „Ce... ce se întîmplă, Henri?" Cum eu mă miram, el mă împinse în lături, se repezi în camera Emiliei care-l privi uluită, alergă la fereastră. Nu văzu, ca și noi, decît noaptea adîncă și calmă; cerul trebuia să fi fost încărcat de nori grei de ploaie, felinarele aruncau doar o vagă rază de lumină pe fațada Observatorului. François se întoarse spre noi:

— N-ați auzit nimic? Acel țipăt, acel țipăt... ca și în noaptea cealaltă...

— Ai visat tu.

— Nu e posibil, m-a trezit țipătul ăla!

În cele din urmă, François admise că a avut un coșmar. De atunci înainte, ca și el, nu mai auzirăm și nu mai apăru acea cumplită și nevăzută chemare, acea ființă, acea femeie cu voal alb care bîntuise turnul Observatorului decît în visele noastre rele.

Ea se metamorfoza în visele noastre. Ba era o copilă care-şi lua zborul de la înălţimea turnului : o mare pasăre albă, într-un freamăt de aripi, pătrundea prin fereastră, o întîlnea pe Emilie, se culca alături de ea şi plîngea cu sughiţuri pînă ce, legănată în braţele sale, adormea şi în somnul ăla se confunda cu însăşi Emilie. Ba era o infirmieră, care, împotriva voinţei lui, îl vîra pe François în turnul Observatorului şi acolo, sub ochii îngroziţi ai studentului, cu lovituri de bisturiu, îşi tăia beregata din care se înălţa un urlet nesfîrşit. Ba era un monstru inform şi nenorocit, în acelaşi timp cal, femeie, pasăre, reptilă, insectă : un monstru răsucindu-se, sufocat încet în braţele propriilor noştri părinţi care se opinteau din greu sub efort ; în clipa în care era să-şi dea sufletul, eu mă trezeam fără răsuflare, pe dibuite mîinile mele verificau pe trup dacă nu cumva mai rămăseseră cioturi de aripă sau de înotătoare, membrane, elitre şi solzi. Dimineaţa ne povesteam visele, François cu tonul pe care l-ar fi luat pentru a relata o observaţie făcută la spital, Emilie şi cu mine adesea cu o ironie subliniată de hohote de rîs. François ne sfătuia să destăinuim părinţilor scena pe care o surprinsesem. Emilie protesta : „Tata ne-ar lua peste picior, ne-ar reproşa că ne pierdem timpul spionînd oamenii de peste drum... Sau, dimpotrivă, el şi mama s-ar nelinişti, le-ar vorbi vecinilor, pînă la urmă ar afla poliţia, bieţii oameni de la Observator ar fi tracasaţi, ar fi închisă într-un azil femeia sau fata care ţipa, şi poate chiar şi părinţii săi o dată cu ea !“

— Dar, în fine, dacă este totuşi vorba de cineva pe care-l sechestrează ?

— Să încercăm să ne lămurim noi înşine, sugera Emilie.

Îi dădurăm dreptate şi fiecare îşi reluă firul cotidian al vieţii sale. *Sechestrata* părăsi treptat gîndurile şi visele noastre. Cel puţin aşa credeam. Venise iarna. Parcurile întindeau crengile goale ale copacilor spre un cer adesea încărcat de zăpadă. Zăpada cădea totuşi rar, împodobind cu o dantelă albă galeriile, bîrnele, frontoanele şi turnul Observatorului, căci la cîteva leghe

de oraș, muntele altădată împădurit de astronom, aduna avalanșa norilor groși.

Într-una din zilele acelei ierni posomorîte, Emilie a riscat să intre pe poarta Observatorului. Hotărîse să se prezinte celor ce locuiau acolo drept o ziaristă dornică să strîngă, în vederea unui viitor articol, amintiri de familie despre savantul astronom. De fapt, o dată pătrunsă pe poartă, curajul o părăsi; ea trebui să facă eforturi pentru a putea merge de-a lungul aleii brăzdate de urmele roților; ajunsă sub galeria din fața porții, se rezemă de unul din stîlpii care susțineau turnul. Nici un zgomot, ne-a spus, nu venea din corpul principal al clădirii, doar uneori scîrțîitul moriștii de vînt. Totul exprima delăsarea, singurătatea. Clădirile aveau un aspect jalnic; pe piloți și pe grinzi culoarea brună se scorojea, niște obloane atîrnau pe jumătate smulse, pe terasă uneltele de lucrat grădina putrezeau. Vreo cîteva minute, Emilie avusese impresia că aparține ea însăși acelei lumi moarte. „Mi se părea, ne-a spus încrețindu-și sprîncenele subțiri, că niciodată nu voi mai putea reveni în casa noastră, de cealaltă parte a străzii, în același timp atît de curată și de banală". În sfîrșit, scuturîndu-și toropeala, se forțase să tragă de mînerul soneriei aflate lîngă poarta de grilaj ruginit care dădea spre partea din spate a casei. Sună un clopot pițigăiat. Nici o mișcare. Emilie era mai gata să plece, cînd auzise în spatele ei zgomotul unor broaște de uși, apoi lunecușul și izbitura unor zăvoare. Se întoarse; un bărbat vîrstnic, cenușiu la chip și prost ras, o întreba cu un accent meridional, plin de sumbre întinderi stîncoase, ce dorește. În spatele lui apăruse o femeie înaltă, îmbrăcată în negru. Amîndoi priveau cu atenție vizitatoarea. Emilie îngăima niște scuze, se învinuia de a fi greșit adresa. A trebuit să se rețină ca să n-o rupă de fugă. În urma sa, ea auzi ușa închizîndu-se, apoi întorcîndu-se cheile în broaște și lunecînd zăvoarele. Avu grijă de a nu se întoarce acasă înainte de a se însera, pentru ca oamenii de la Observator să n-o poată vedea cumva și astfel s-o identifice.

Din acea incursiune a Emiliei n-am obținut nici un fel de lămuriri: cît despre sărăcia sau zgîrcenia, singurătatea și neîncrederea oamenilor de la Observator, și

așa eram în măsură să le bănuim noi singuri ; cît privește „Sechestrata", raidul Emiliei nu ne îngăduia să știm dacă ea stătea pitită în vreun colț al vechii clădiri, nici dacă putuse evada de acolo. Cel puțin această aventură o înconjura pe sora noastră, nu numai în ochii mei ci și într-ai lui François, deși el făcea eforturi să nu dea impresia, cu aureola prestigiului ce-l dobîndea altădată, în jocurile noastre, acela dintre noi care înfrunta cu un adevărat curaj interdicțiile școlare sau familiale. Cît despre Observator, ni se păru că tulburarea resimțită de tînăra noastră temerară în timp ce pășea înlăuntrul grădinii părăsite sau își trăgea răsuflarea sub galeria de lemn, confirma că Observatorul era un lăcaș blestemat. Satisfăcuți puturăm, cîtva timp, să ne hrănim în timpul conversațiilor noastre de seară, în jurul craniului lui Thomas pe care François îl mîngîia cu o mînă leneșă, cu prezumțiile mai mult sau mai puțin fanteziste despre acest blestem ; uitarăm apoi cu totul, sau cel puțin așa credeam noi atunci, de această vecinătate care de cîtăva vreme ne preocupase atît de mult.

Impresia stranie că te întorci către mine și că totuși, cu o repeziciune amețitoare, te dai înapoi, te îndepărtezi, Esther Zarev, cu fața ta mereu îndreptată înspre mine.

Facă-se voia ta. Scriu spre a te asculta, spre a răspunde la acea chemare, la acea poruncă pe care mi-ai dat-o (tu, care te îndepărtezi din ce în ce mai repede, din ce în ce mai profund) și pe care cred că încă o mai ghicesc pe buzele tale închise.

IV.

François începea anul doi la medicină. Eu, m-am înscris la facultatea de drept. Emilie își urma de bine de rău studiile ei capricioase.

Ca de obicei, tot ea fu prima care se alarmă.

— Nici n-ați observat că peste drum de noi s-au revopsit obloanele!

François ridică dintr-o sprînceană; eu scosei un mormăit.

— Nu vi se pare formidabil?

— Fetele-s mereu gata să se mire... Bătrînii s-or fi săturat de jegul lor. Ei, și?

— Veți vedea.

Emilie părea în același timp indignată și sigură de victoria ei. În săptămînile care urmară, siguranța sa se estompă însă. Afară de culoarea obloanelor, nimic nu părea schimbat la Observator: aceeași tăcere, aceeași lipsă de viață.

Petrecurăm două săptămîni la țară, de sărbătorile Paștelui. La întoarcerea noastră, Emilie triumfă. Pe vechea clădire, grinzile aparente, colonadele, întreaga galerie erau revopsite, de parcă ar fi fost ca noi; chiar și fațada fusese spoită pe amîndouă laturile turnului; singur turnul își mai păstra încă aspectul de dărăpănare, dar în curînd, credeam noi, avea să fie și el restaurat. Pe cît ne puteam da seama, chiar și parcul făcea obiectul unei curățiri și aranjări dinainte gîndite. De unde

traserăm concluzia că bătrîna pereche și „sechestrata" își luaseră tălpășița, poate chiar și vînduseră casa.

Ne prefăceam că ne bucurăm de metamorfoza pe care o descopeream, dar în sinea noastră eram triști, căci copilăria fiecăruia din noi găsise pînă atunci în viziunea acestei case, a acestei grădini sălbatice, ca și în drama legată de ele, o prelungire melancolică fără îndoială, dar de la care în prezent nu rețineam decît farmecul și misterul pe care ni se întemeiase visarea, complicitatea noastră.

Într-o dimineață de mai, Emilie exclamă : „Așa-i : au sosit Barbarii !" Acest cuvînt, venit spontan pe buzele ei zeflemisitoare, ne dezvălui la tustrei acel sentiment de decepție și neîncredere pe care, fără s-o știm, îl și nutream față de cei care nu puteau fi pentru noi decît niște intruși în lumea Observatorului „nostru". Într-adevăr : niște barbari ne răpeau și transformau, după bunul lor plac, acel lăcaș cvasi sacru. Și nu eram dispuși să le iertăm o astfel de răpire și de profanare !

— Da' hodorogită mașină mai au !

De la fereastra sa, Emilie ne arăta în parc, oprit la cîțiva metri de pavilion, un Ford antic, pe roți înalte din care o bandă de fete și un băiat se străduiau să scoată cufere, valize și pachete, în timp ce o femeie slabă, cu părul alb, îi interpela jovial.

— Știți, au cosit iarba din parc. Băiatul, înalt și blond, gen țîr, ținea coasa, fetele greblau finul. Ăștia trebuie să fie niște țărani care-și lichidează mărăcinișul !

— Au agățat ceva în plus acolo sus, lîngă morișt'le de vînt și de marafeturile astronomului.

— Aia trebuie să fie... da, este o antenă ! Emilie, Barbarii au radio !

— Radio ! în casa asta !

— Azi barbarii s-au spilcuit ; băiatul a ieșit un moment pe terasă, avea cravată și veston ; fetele culegeau flori : rochiile li-s prost croite, se vede că și le fac singure... dar, în sfîrșit, sînt niște rochii. Pregătesc probabil vreo recepție...

Astfel Emilie ținea pentru noi o cronică a faptelor și a gesturilor noilor noștri vecini.

— Aseară tînărul ţir m-a întîlnit pe stradă ; mi-a aruncat una din acele priviri grozave ! Mi-a şi venit să-l întreb dacă-şi bate cumva joc de mine.

— Ba nu, Emilie, se vede că te-a găsit frumoasă, pur şi simplu. Băiatul acesta, închipuie-te şi tu în locul lui, vine din mărăcinişul său şi are ca vecină o frumuseţe.

— Dacă mai continui, Henri, te rup în două ! François, fă-l să tacă !

— Dar eu nu-mi băteam joc. Tipul, chipurile fără intenţie, cînd hoinăreşte prin grădina lui, nu mai încetează să privească spre fereastra odăii tale.

— Voi îi atribuiţi intenţiile voastre. François şi cu tine : vă umflaţi în pene la fereastra lor, în speranţa că vreuna din fete se va ivi şi vă va remarca !

Şi astfel barbarii ne invadară treptat-treptat viaţa, fără ca noi să ştim cel puţin cine sînt, ce fac. Le acordam cu atît mai mult interes, cu cît adesea, după cină, grădina lor răsuna de voci tinere şi ferestrele Observatorului rămîneau uneori luminate pînă către zori : în chip vădit, barbarii iubeau tinereţea, primeau numeroşi prieteni. Auzeam din patul nostru cuvintele de rămas bun, pocnetele uşilor. În minte, ne gîndeam la petreceri. Emilie vorbea de baluri, de cocktailuri, de serbări date în grădină. Zădarnic François îi atrăgea atenţia că nu auzeam nici o muzică de dans şi că maşinile vizitatorilor, pe care le puteam zări printre copacii parcului, nu erau în majoritatea cazurilor cu nimic mai atrăgătoare decît vechiul Ford al gazdelor. „Ba da, jazz, se aude jazz ! — protesta Emilie — şi maşinile preistorice sînt ceva făcut dinadins, un truc de snobi !“ Era adevărat că adesea, prin ferestrele pe care anotimpul frumos le lăsa larg deschise, ajungeau pînă la noi ecouri de discuri de jazz. Erau mereu aceleaşi ; printre ele „Some of these days“... pe care îl cînta vocea tragică, arzătoare ca un rom vechi, a Sofiei Tucker şi „Tiger Rag“, cu tînguirile obsedante ale trompetei înfundate, păreau a fi cele preferate. Noi ajungeam să le fredonăm, să le fluierăm, fără ca măcar să ne dăm seama de asta. Primul dintre noi care-şi dădea seama nu uita să-şi bată joc de cel care cînta sau fluiera, fiind obsedat de melodia de blues sau de ritmul de ragtime. După scurt timp, zeflemistul

era la rîndul lui luat în zeflemea, căci buzele sale fredonau ceea ce noi ajunseserăm să numim imnuri barbare.

Într-o zi Emilie ne declară că noi sîntem, în frunte cu ea, niște adevărați idioți, complet zăpăciți de faptele și gesturile oamenilor de la Observator. Dacă ar fi să ne luăm după ea, de acum înainte am evita să apărem la ferestre, ca să nu le mai dăm impresia, pe care o aveau cu siguranță, căci erau niște iluștri snobi, că ei înșiși sînt niște vedete și că ne fac să admirăm — pe noi, niște jalnici spectatori — cinematograful permanent al vieții lor.

Emilie îmi mărturisi, cîteva zile mai tîrziu, că o obosește peste măsură „bădărănia tînărului barbar blond". Plivea aleile. Îl priveam prin fereastră. S-a oprit, a ridicat capul. Nu știu de ce, dar nu m-am putut abține să zîmbesc. Nu se mișca, mă fixa cu ochii lui reci. Simțeam cum zîmbetul mi-ncremenea treptat, îmi strîmba fără voie gura, încă un minut și aveam să izbucnesc în plîns ca o nătăfleață. Dar celălalt a luat-o din loc, mi-a întors spatele, și a reînceput grădinăritul!"

Din ziua aceea nu i-am mai vorbit Emiliei despre vecinii noștri. L-am rugat pe François să păstreze și el tăcere cu privire la dînșii. Multă vreme între noi n-a mai fost vorba de Observator. Cînd, acolo, răsunau în grădină glasurile lor, sau cînd se înălța vreo melodie de jazz, unul sau altul dintre noi se grăbea să închidă fereastra în ciuda protestelor mirate ale părinților și, cînd, la rîndul nostru, începeam să fredonăm „Some of these days", ne opream brusc și continuam pe un alt refren.

Totuși, nici unul dintre noi nu se lăsa amăgit. Sub tăcerea forțată, barbarii rezistau; nu puteam reuși să ni-i alungăm chiar așa de ușor din gînd.

Tu, Esther Zarev, tu ai știut, mai bine decît oricare altă persoană, desigur, cît de mult aveam să rămînem prizonierii acelor „străini".

V.

— Nu veţi ghici niciodată de unde vin !

François jubila : ochii lui cenuşii străluceau, un zîmbet îi lărgea buzele subţiri.

Îşi dădu capul puţin spre spate şi ne privi ţintă : „Nu mă veţi crede".

Deschise gura, rămase aşa două sau trei secunde înainte de a pronunţa o vorbă, singur, mirat parcă de ceea ce avea să spună.

— De la barbari !

Expulză aceste cuvinte cu toată puterea.

Vedeam faţa Emiliei împurpurîndu-se de o undă roz, mi se părea că un tremur îi răsare în colţul buzelor. Credeam că aud toate întrebările pe care le trecea sub tăcere, dar pe care le lansau ochii ei ale căror pleoape zvîcneau : „Cum ai putut ? Prin ce noroc ? Cine ţi-a făcut semn ? Şi casa ? Este bogată, frumoasă ? Băiatul ţi-a vorbit ?".

Totuşi, Emilie rămînea, ca şi mine, tăcută. François era cu totul descumpănit. El începu să răspundă, stînjenit, la întrebările pe care noi nu i le puneam.

...A fost ceva întîmplător... Ce de cărţi sînt la Observator, o sală plină, mii, şi o sală de biliard ! O fată grozavă, o „colegă", studentă ca şi el în anul doi, într-adevăr, o fată bine, foarte bine. Erau mai multe fete acolo, bine, foarte bine şi ele, trei fete. Aceea era o prietenă. Ar fi cineva... Se numeau Garou ca şi familia

Garou de altă dată ; erau veri. Ea, studenta în medicină, era Hélène Farge ; era foarte legată de ei din copilărie, este, mai ales, prietena lui Betty. Betty este Elisabeth, o barbară, a doua dintre cele trei fete Garou. Există camere cu mobilă frumoasă, dar în celelalte era praf, unele odăi sînt cu hîrtii noi pe pereți, altele în dezordine sau lăsate în părăsire... Într-adevăr, o fată foarte instruită, Hélène Farge ; făcuseră drumul împreună, ieșind din amfiteatru... Cînd au ajuns în fața Observatorului, fata s-a mirat văzînd că el era vecin... „Vino, familia Garou este totdeauna încîntată să cunoască studenți". Era o ocazie, pe care n-o putea lăsa să-i scape, nu ? François își urmase colega... Și mama, ce femeie, ce distincție ! Părul alb, dar formidabilă, tînără, tînără ! I-ar fi plăcut să fie medic, dar pe vremea ei așa ceva nu se obișnuia. Îl întrebase despre studiile, despre proiectele lui. Fetele erau și ele la fel ; băiatul, de, nu putea ști, nu era prea vorbăreț. Luaseră gustarea în bibliotecă. Toată familia bea sirop de migdale...

— Sirop de migdale !

Emilie pronunță aceste cuvinte cu o mutră de dezgust, care mă făcu să pufnesc în rîs. Apoi ne aruncă o privire întunecată și se închise în camera sa.

— Ce are ? se miră François. Vai, fetele astea !... Și imediat el își reluă monologul încîlcit.

Mi se părea că motivul confuziei lui erau barbarii, și se vede treaba că ei înșiși erau peste măsură de dezordonați în casa și existența lor ; altfel cum ar fi de înțeles că François, de obicei atît de calm, atît de clar, atît de logic, se întorsese de la Observator în această stare de exaltare, de zăpăceală ? Auzindu-l, s-ar fi zis că a cunoscut o aventură extraordinară, că a săvîrșit vreo ispravă ori a cîștigat o victorie.

A doua zi Emilie îl întrebă pe François dacă se gîndește să se reîntoarcă la Observator, și în cazul acesta îl rugă s-o ia și pe ea cu el, într-o zi nu prea depărtată.

François își reluă aerul său important : „Vom vedea, nu se intră la familia Garou atît de ușor, este nevoie de un semn din partea lor. Lui, studenta în medicină îi îngăduise accesul la Observator, dar ea leagă anevoie pri-

etenii, și-și triază prietenii pe sprînceană... În sfîrșit, îi va vorbi cînd o va cunoaște ceva mai bine.

O văzui pe Emilie mușcîndu-și buzele. Puțin mai tîrziu, cînd era singură cu mine: „Ai auzit, îmi spuse scuturîndu-și părul, barbarii i se urcă la cap... N-aibă decît să continue să-i vadă singur, dacă-i place. Ne putem lipsi de ei".

Se vede că Emilie visa de multă vreme la această vizită, din ziua în care riscase să sune la poarta Observatorului și, din dimineața aceea, în care, fără voia ei, zîmbise tînărului necunoscut care o privea de la el din grădină. Îl luai la o parte pe François, îi arătai cîtă plăcere i-ar face surorii noastre dacă ar obține pentru ea o invitație din partea noilor lui prieteni. Îmi făgădui să facă tot posibilul.

Alte turnuri decît cel al Observatorului, unul mai ales, în copilărie.

Înalt, atît de înalt. Negru. Nu, din pietre cenușii și roșii, iar uneori în interstițiile granitului tufele de mixandre sălbatice. Ca un țăruș enorm înfipt în sat, ca însăși povara secolelor, cadavrul ridicat amenințător al Istoriei în plin centrul satului. Și noi, băloși, sperioși, la picioarele lui, idioți. Noi micii moșnegi, țațele, negustorii de saboți, puștii murdari, răi sau pricăjiți. Noi, dar eu eram străinul, în același timp amestecat cu această rasă fără vlagă și aparținîndu-i.

Turnul masiv care ne, care mă îngrozește, ne face pe noi, pe mine să visăm în burgul ancestral. Donjonul-străbun. Totemul din care pornește moartea, odinioară de săgeată otrăvită: regele ucis dînd tîrcoale pe acolo, străinul. Turn de piatră, tată de piatră, eu sînt străinul, eu care-s totuși din rasa lor, eu copilul pricăjit, exilat pentru o zi, pentru un anotimp, pentru totdeauna? pînă ce voi renaște umflat de acest aer cîmpenesc? pînă ce voi primi moartea în umbra turnului? Locuință de senior. Locuință de casap. Sus, în vîrful ei, hora norilor.

Eu, cu ochii ridicaţi pînă la ameţeală, pînă la greaţă, pînă la prăbuşire.

Ce fiinţă, ce animal ? ce femeie ? ce femeie-animal, femeie-lup, femeie-vultur, ce monstru locuieşte în turn ? Pîndind mereu, oare o voi vedea într-o zi, într-o noapte, aruncîndu-se, teribilă, minunată, de pe negrul ori solarul pisc şi năpustindu-se asupra mea, strivindu-se şi nimicindu-mă ? Ori ce fel de legendară prizonieră care geme în bătaia vîntului ? şi dacă nu aflu taina, dacă nu reuşesc s-o eliberez pe sechestrată, sigur că într-o seară ea se va arunca în gol.

Nu-i vorbesc lui François, nici Emiliei de acest sat în care totuşi, cu sau fără mine, şi ei s-au dus în copilărie. Ei poate că nici nu-şi mai amintesc de dărăpănatul turn, poate că pentru dînşii el a fost fără blesteme. Ori, dacă o aceeaşi pudoare îi reţinea atunci cînd priveam Observatorul, dacă refuzau să numească vreodată acele semne care ne urmăresc sau pe care le urmărim în hazardul zilelor noastre. O bătrînă, ghebosită-gîrbovită, ne aştepta acolo, străbunică pe care moartea nu o vrea, au nu trăise totdeauna, au nu va trăi totdeauna, asemenea turnului, în afara timpului, sau ca o lespede de timp ? „O să ne îngroape pe toţi". O auzisem pe mamă-mea pronunţînd aceste cuvinte care mă umpluseră de spaimă. Îi şi vedeam pe François, pe mica Emilie, în sfîrşit mă vedeam pe mine însumi sub turn.

Ei aş, ca şi cum nu şi-ar aduce şi ei aminte : eram împreună toţi trei — ochii dilataţi ai Emiliei ca să asculte, ca să asculte, aerul, prefăcutul aer pe care, copil fiind, îl avea François, de a-şi disimula momentele de frică. „Cînd eram tînără, ne spunea bătrîna, în rochie albă, cu cozile mele, dansam acolo sus pe turn". Ei n-au putut uita, şi nici aceste treceri în noi de stupoare, de neîncredere, de visare : cum putuse alba copilă, dansatoarea cu cozi, cum putuse ajunge o astfel de sperietoare ?

Va trebui să mă hotărăsc. „François, satul cu turnul acela, altădată cînd eram noi copii ?“ Irsă François va mormăi vag, şi eu nu voi şti nimic. „Emilie, tu, tu-ţi aminteşti, nu-i aşa, de bătrîna zgripţuroaică, mama mamei tatălui nostru, ea spunea că a dansat pe turn ?“ „Un turn ? Ce fel de turn ?“ Emilie nu are memorie. Ea s-a născut ieri. O, nu voi mai şti dacă am visat, sau dacă născocesc, sau dacă într-adevăr un drum ne ducea astfel de la spaimele uimitoare ale copilăriei la întîlnirea cu ce, cu care taină deja presimţită, în acest Observator puţin cam pretenţios, emoţionant şi desuet.

Mai tîrziu, mult mai tîrziu, tu îmi spuneai, Esther Zarev : „Turnul, nebunul sau nebuna, şi tu călăreţul care sari în zig-zag de la un ţinut la altul, hotărît lucru, Henri, semnele vieţii tale sînt acelea ale unui joc de şah“.

VI.

Trecură luni pînă cînd François să-şi poată ţine promisiunea. Eu nu-i mai vorbeam despre ea, şi el nu mai făcea nici o aluzie la locatarii de la Observator. În François se petrecea o schimbare. Deşi se arăta la fel de îndîrjit în privinţa studiului său, ne împrumuta totuşi romane, şi din parte-i ne propunea nişte cărţi de filozofie.

Într-o duminică dimineaţa, înainte să se fi sculat părinţii noştri, Emilie mă strigă. Mi se părea că în ochii ei citesc acea maliţiozitate pe care adesea ei o reflectau cînd, fetiţă fiind, Emilie se pregătea să ne joace vreo festă, lui François sau chiar mie.

Cum tocmai o întrebam, ea îşi puse un deget la buze, îmi făcu semn s-o urmez. În vîrfurile picioarelor, ne apropiarăm de camera lui François. Îndărătul uşii, o voce monotonă se ridica, se oprea, îşi relua discursul.

— Cine e? şoptii eu.

Făcîndu-mi semn cu mîna, îmi porunci să tac. Vocea reîncepea, se stingea, urma ascensiuni curioase, căderi, avînturi oratorice. „Dar e François, e vocea lui, nu-i aşa? Ce-o fi îndrugînd oare în felul acesta?“

Îmi murmură: „Este singur. Declamă“.

Şi mă invită să mă apropii şi mai mult. Ne lipirăm urechea de uşă.

„Este cu atît... Este cu atît... Este cu atît mai rău dacă nebunii... dacă nebunii nu pot vorbi... Este cu atît mai rău dacă nebunii nu pot vorbi cu înţelepciune

niște nebunii... (din nou vocea șovăia) niște nebunii... niște nebunii pe care le fac... La dracu, la dracu!..."

Emilie izbucni în rîs. Glasul de dincolo tăcu, noi o zbughirăm de teamă ca François să nu deschidă ușa.

— L-ai auzit, nu, l-ai auzit!

— Oare ce-o fi făcînd?

— Mă întreb și eu... Teatru?

— Teatru, François?!

— L-ai auzit ca și mine: „Este cu atît... Este cu atît mai rău dacă nebunii nu pot vorbi cu înțelepciune niște nebunii pe care..."

Ea nu putu continua, cuprinsă din nou de rîsul ei caracteristic; apoi respiră adînc și avu o expresie pe jumătate gravă, pe jumătate comică: „Îți voi spune, Henri: după mine, eu cred că la mijloc se ascunde o poveste cu o fată".

Am fost de acord că ipoteza putea să explice schimbările survenite în comportarea fratelui nostru: după romane, după filozofie: teatru.

— Numai de nu s-ar lăsa de medicină!

Emilie îl și vedea pe fratele nostru intrat într-o trupă de actori ambulanți, îndrăgostit de ingenuă. Ea îmi reproșă scepticismul, pretinse chiar că trebuie să fiu gelos de succesele feminine ale lui François, căci eu n-aș avea desigur curajul ca să mă arunc asemeni lui într-o atare aventură.

Într-o seară, François, radios, ne convocă în camera lui. Alături de tigva lui Thomas, la vedere, o carte purta următorul titlu: „Cum vă place". Emilie o luă în mînă, o frunzări. Ea se mulțumi să spună, fixîndu-l pe fratele nostru: „E frumos teatrul".

— Într-adevăr, zise François.

Eu schimbai o privire cu Emilie. Ca și mine, desigur că Emilie gîndea: „Asta este, ne va vorbi de EA".

François luă însă un ton solemn, ca să ne anunțe:

— Mîine seară sînteți invitați de doamna Garou.

— Doamna Garou?... Cine este dînsa?

— Haide, Emilie, familia Garou...

— A! Barbarii (Și sări în sus). Adevărat, François, tu i-ai făcut să ne invite?

El se încruntă : „Ascultă, Emilie, te rog, nu le mai spune „barbari", altfel eşti capabilă să scapi vorba aceasta şi la ei acasă, fără să-ţi dai seama, atunci, şi-ţi închipui..."

Emilie pronunţă cu jumătate de glas : „S-a terminat cu barbarii..." N-am ştiut dacă promitea astfel că va urma sfatul lui François ori dacă se întrista la gîndul că Observatorul şi oamenii care locuiau acolo vor trece pentru noi din legendă în lumea cotidiană.

— Iată, reluă François (şi pusese mîna pe volumul de Shakespeare, pe care-l ţinea în dreptul ochilor). D-na Garou, fiicele ei, fiul ei, prietenii lor pregătesc o reprezentaţie. Se va da peste două luni, pentru serbarea facultăţilor. D-na Garou mi-a spus să vă aduc şi pe voi mîine seară ; se caută băieţi şi fete pentru roluri. Hélène... Hélène Farge...

François observă clipitul din ochi al Emiliei.

— Ea-i o studentă din anul doi, o fată cu adevărat...

— O fată cu adevărat bine, reluă Emilie.

— O cunoşti ?

— Nu, tu ne mai vorbiseşi despre ea.

— A ! da ?... Joacă rolul Phebei, s-ar spune că este o adevărată actriţă... Şi Betty de asemenea, Elisabeth Garou, ea, ea-i verişoara Rosalindei ; de altfel Elisabeth ar vroi să facă teatru cu adevărat.

— Şi tu ?

— O ! eu... eu sînt... eram... bolborosi el. Îmi fusese încredinţat rolul unui nebun — al unui nebun al regelui, sau mai degrabă al ducelui ; dar nu merge, nu reuşesc să memorez textul. Cred că voi renunţa.

Îl asigurai că nu mă simţeam mai dotat decît el şi că în nici un caz n-aş avea cutezanţa să apar în public ; aşa fiind, îl rugam să mă scuze a doua zi pe lîngă vecina noastră, nu făcea să mă prezint acolo. Emilie protestă : „Henri, te rog, trebuie să vii... Tu ştii bine, Observatorul a fost niţeluş al nostru... lucrul nostru, al tău şi al meu..." Ea se opri aruncînd o ocheadă înspre François : „Vreau să spun că ne-a aparţinut la tustrei. Deci, mîine trebuie să mergem acolo împreună".

VII.

O aşteptam pe Emilie în camera ei. François privea în fiecare clipă la ceas şi mormăia. „Sosesc, băieţi, sosesc". Dar ea nu se decidea să se îndepărteze de oglindă. Îşi corecta cu o trăsătură de creion desenul unei sprîncene, punea un pic de roşu de buze, îl ştergea, începea din nou, cu o mînă îşi înfoia părul; apoi trăgea de partea de jos a rochiei albe presărată cu flori minuscule:

— Merge? Îmi vine bine rochia aceasta?

— Da, da, da — mîrîia François. Ce crezi? Familiei Garou prea puţin îi pasă de eleganţă, ei sînt deasupra unor atari lucruri...

— Deasupra? se mira ea în timp ce îşi trecea pensula cu lac peste unghii.

Cînd fu gata şi în vreme ce părăseam camera ei, Emilie se răzgîndi, vru să pună un colier de agate pe care a trebuit s-o ajut să-l fixeze. Eu o găseam prea împodobită, prea fardată.

— Ai un aer de bătrînă, de femeie măritată.

— Întocmai, răspunse ea. Apoi spuse că vrea să-şi schimbe rochia, să-şi şteargă fardul, în sfîrşit să nu ne mai însoţească. O prinserăm fiecare de cîte o mînă şi o luarăm cu noi.

O servitoare încovoiată, cu părul ciufulit, ne conduse de-a lungul unui labirint de coridoare care păstrau miros de mucegai şi de cîmp: un miros de tapete vechi pe care-l îmbibă umiditatea şi mireasma de iarbă tăiată, de pămînt proaspăt, de fructe. „Iată-i pe întîrziaţi", rosti o

voce vie și ascuțită, cînd intrarăm în bibliotecă. Toți ochii se întoarseră înspre noi, și o femeie înaltă, slabă, cu părul alb, cu fața colțuroasă, cu ochii galbeni, ne veni înainte.

— Ești amabil, François, că ne aduci întăriri, spuse ea cu o voce puțin cam prea ascuțită, dar totuși caldă, cu vocea cuiva care ar avea obiceiul să comande sau mai degrabă să antreneze o echipă. Și ni se păru că echipa pe care ne-o prezentă era într-adevăr echipa *ei:* pentru moment, vreo zece băieți și fete, unii instalați în fotoliile care-și arătau sfoara sau pe o canapea uzată, alții stînd. cu picioarele încrucișate, direct pe covor, alții rezemați de vitrinele înțesate cu cărți înnegrite sau sprijiniți de un pian cu coadă al cărui capac, deocamdată lăsat în jos, era încărcat cu vrafuri de broșuri. Ea numea în mod distinct pe fiecare dintre cei prezenți, indicîndu-l cu degetul, ceea ce făcea ca uneori să-i alunece șalul negru pe care, în ciuda căldurii, îl purta zvîrlit pe umeri ; atunci, mai totdeauna băiatul sau fata cea mai din apropiere se repezea s-o ajute să-și ridice șalul. Cu toată precizia gazdei noastre, n-am înțeles și n-am reținut în ziua aceea, dintre numele sau prenumele pronunțate, decît pe acelea ale fiului și fiicelor sale : Guillaume, slab și blond, cu fața croită în trăsături mari ca și chipul mamei sale ; băiatul ne strînse mîna cu o cordială bruscheță : Caroline, mezina, care încă mai purta cozi scurte și ai cărei ochi migdalați îmi părură plini de maliționzitate ; Mathilde, cea mai mare dintre fete, cu părul blond cenușiu, pieptănat lins cu cărare la mijloc, o tînără și calmă Minervă, cu acea armonie și forță caracteristice trupului zvelt și obrazului regulat ; Elisabeth în sfîrșit, ceva mai tînără decît Guillaume și decît Mathilde, cu tenul mat și brun, și care părea a nu da atenție sosirii noastre. A trebuit ca mama ei s-o bată pe umăr, pentru ca să-și întrerupă conversația pe care o întreținea cu vecina sa lîngă care François se și instalase numaidecît.

După terminarea prezentărilor, d-na Garou se așează lîngă pian. Ea bătu din palme : „Haide, se reia la pagina... la pagina 38, scena III-a. Se reia scena : pe urmă ne vom ocupa de noii noștri prieteni.... Orlando ! Adam !".

Un tînăr zvelt, cu părul negru-albastru, părăsi colțul

de fereastră în apropierea căruia stătea; el merse lîngă pian în imediata apropiere a unui băiat îndesat care frunzărea o broşură. Se priviră.

— Cine-i acolo? întrebă tînărul cel brun.

Mi se păru a-l recunoaşte; trebuie că-l văzusem pe la facultatea de drept, trebuia să fie careva din studenţii anului doi.

— Ce? tînărul meu stăpîn! rostea celălalt.

Şi se lansa într-o tiradă căreia nimeni nu părea să-i dea atenţie; la urmă ezita, lua un aer grav şi vedeam cum toate fetele îl priveau cu un fel de compasiune tainică pe tînărul cel nemişcat şi mut. „O! ce să crezi despre o lume în care orice farmec îl otrăveşte pe cel căruia îi e podoabă?“ conchidea servitorul. Da, trebuie să fi fost această frază, ea m-a izbit, se vede treaba, căci îi găseam nu ştiu ce legătură cu aerul gînditor al tînărului acela brun şi cu privirile fetelor îndreptate spre el, dar n-am reţinut-o decît mai tîrziu, tot auzind-o mereu repetîndu-se. Tînărul lua un aer mirat, celălalt continua, îl punea în gardă împotriva primejdiilor cărora se expunea. Scena, destul de scurtă, luă în curînd sfîrşit. D-na Garou îi complimentă pe cei doi actori. „Trebuie să jucăm cu mai mult tempo, cu mai mult tempo“, repeta ea agitîndu-şi braţele, lăsînd să-i alunece şalul pe care Orlando i-l reaşeza pe umeri.

— Şi acum să ne ocupăm de cei noi, spuse ea întorcîndu-se către Emilie şi către mine. (Rămăseserăm împreună, pe o sofa, puţin mai departe de societatea celorlalţi). Vino puţin pînă aici, dumneata, domnişoară... Domnişoara... cum?

— Emilie.

— Vino încoace, Emilie, să te vedem un pic.

Sora mea făcu vreo cîţiva paşi şi se opri, stîngace, în mijlocul cercului de tineri. Băieţii vorbeau între ei, ca şi cum n-ar fi observat-o, însă eu le surprindeam privirile piezişe aruncate spre ea. Fetele, la rîndul lor, observau în mod vădit toaleta Emiliei, unele cu invidie, altele cu oarecare jenă. Numai Caroline, cea mai tînără, părea s-o privească pe sora mea cu o răutate zeflemisitoare.

— Ești frumușică, tare frumușică, nu-i așa, copii? François nu ne-o spusese; este adevărat că poate nici n-o știe, știe oare un frate că sora lui e frumoasă? François nu-i vorbăreț; cel puțin ne-a spus că dansezi, e adevărat? vreau să spun dansul clasic.

— Puțin, răspunse Emilie cu un firicel de glas.

— Cum? dar nu te auzim, micuța mea. Trebuie să te faci auzită.

— Dansez puțin, repetă Emilie cu același glas stins. Am luat lecții, dar m-am oprit cînd am avut treisprezece-paisprezece ani.

Doamna Garou păru decepționată.

— Atunci au trecut deja mai mulți ani, ce: șase, șapte ani? de cînd ai renunțat.

Emilie nu protestă, fiind prea întimidată ca s-o poată face. Luai însă cu cuvîntul, în locul ei:

— Nu, doamnă, n-au trecut decît ceva peste doi ani.

Se auzi ca un murmur prin sală. D-na Garou privea la Emilie cu un aer sever. Totuși ea zîmbi, ca să declare:

— Ei bine, fetița mea, ți s-ar da aproape douăzeci de ani. Eu te credeam, dacă nu din generația Mathildei, cel puțin din aceea a lui Betty sau a prietenei sale Hélène, și d-ta ai putea aproape să dai mîna cu Caroline...

Ridică brațele, șalul îi alunecă, ea și-l prinse din zbor: „Ești un copil, domnișoară".

Au urmat rîsete, clătinări din cap. Emilie se întoarse spre mine; citeam suferința în privirea pe care mi-o aruncă. Am zîmbit spre a încerca să-i dau curaj. Ea singură acolo era fardată, dichisită, suită pe tocuri înalte. Nu se putea să nu simtă reprobarea d-nei Garou, a copiilor acesteia, a prietenilor copiilor. Mai blînd, d-na Garou adaugă:

— În orice caz, noi avem nevoie de o dansatoare frumoasă pentru epilog. Sînt sigură că te vei descurca foarte bine. De altfel...

Păru să chibzuiască.

— Va trebui să înveți și rolul Rosalindei, nu se știe niciodată: dacă Mathilde va fi bolnavă în ziua serbării, dacă-și va rupe cumva un braț...

Băieții protestară; Mathilde rămase impasibilă.

— Hei! băieți, sînteți niște caraghioși. Trebuie să prevedem totul! La teatru ca la teatru. Atunci domni... atunci Emilie va învăța și rolul Rosalindei, ca s-o poată înlocui pe Mathilde, în cazul că va fi necesar, cît te-ai învîrti într-un picior.

Un băiat pe care nu-l vedeam prea bine, căci era așezat pe jos — nu i-am putut observa decît un moment capul cu părul țeapăn, prost pieptănat, era un tînăr ce purta ochelari cu sticlă groasă — exclamă:

— Doamnă... doamnă... cît te-ai învîrti într-un picior, aceasta se impune pentru o dansatoare!

— Couderc!... Vom cere să fii angajat la almanahul Vermot.

— Aș prefera almanahul Vermut.

D-na Garou se adresă Emiliei și mie:

— Nu-l luați în serios... André Couderc (cel de colo, care stă pe jos, la genunchii fetei mele) este marele nostru autor de calambururi și de glume. Dar n-o face decît pentru a induce în eroare; spiritul său zboară cu mult mai sus decît ar vrea el să dea impresia.

— Bzzz... Bzzz... făcu tînărul cu ochelari, simulînd cu mîna la nivelul pămîntului zborul unei muște.

D-na Garou se apropie de el, făcînd-o pe mînioasa; cu o mînă în chica lui, îl ciufuli zdravăn. Tînărul făcu o mutră atît de comică, strîmbînd din nas și pungindu-și buzele, încît rîsul Emiliei izbucni instantaneu și se comunică întregii asistențe, cu excepția mea, care mă mai frămîntam încă din pricina rolului ce înțelegeau a mă face să-l joc. Aveam impresia că sînt un candidat în pragul examenului; bucuria nervoasă a Emiliei provenea, desigur, de la ușurarea ei că trecuse hopul. Pentru a-i veni de hac propriei mele sfiiciuni, încercai a mă convinge că barbarii și prietenii lor nu-s decît niște oameni neserioși. Preocupat să nu mă fistîcesc, trebuie că făceam o mutră foarte acră, deoarece d-na Garou, întorcîndu-se în sfîrșit către mine, mă privi cu perplexitate.

— Și dumneata, domnule, cu un aer așa semeț (simțeam că mă roșesc pînă la urechi; micuța Caroline, trăgîndu-se de una din cozi, părea să-și stăpînească anevoie un hohot de rîs fată de nătînga mea atitudine).

Nu, nu, nu te supăra, nu-ţi fac un reproş : cu acrul dumitale ar trebui să joci rolul unui prinţ. Din nenorocire nu mai sînt prinţi, sau mai degrabă nu mai avem duci, rolurile lor sînt deja împărţite. Ducele exilat va fi François — a ! e drept, el încă nu este la curent. Înainte de a sosi, François, noi am discutat mult despre rolul pe care ţi-l vom încredinţa dumitale ; părerea a fost unanimă, nu-i aşa, Guillaume ? (băiatul cel slab aprobă din cap). Ne-am gîndit toţi că rolul nebunului nu ţi se potriveşte... Haide, nu plînge ; de acord, ţi-ai dat multă osteneală ca să ajungi să înveţi acest rol, dar o să vezi : cel al ducelui exilat ţi se va potrivi de minune. Acest personaj eşti exact dumneata, dragul meu François, cu... gravitatea, cu nepăsarea, cu acrele dumitale în acelaşi timp paterne şi distante... Ba da... ba da... Şi nici nu este un reproş şi nici remarca mea în faţa acelui soi... acelui soi de mîndrie puţin, cum să spun, eu cred : puţin cam bănuitoare a fratelui dumitale...

Ea schiţă un pas înspre mine şi încheie :

— Da, domnule, deci, nu mai eşti duce... Atunci iată, dacă vrei, vei fi Olivier, fratele lui Grimari, al lui René, vreau să spun al lui Orlando. În fine, dacă ai puţină sensibilitate... teatrală ! Se va vedea. Ţine.

Şi îmi întinse o broşură cu colţurile rupte, cu foile pe jumătate smulse, cu pasagii barate cu creionul albastru, nişte însemnări cu un scris înalt rapid pe margini.

— Haide, haide, domnule, citeşte. Eu am să-ţi dau replica ; partenerul dumitale pentru această scenă lipseşte astă seară.

Încercam să citesc, mă bîlbîiam, abia înţelegeam ce spun. D-na Garou îmi răspundea; ea deţinea, pare-mi-se, rolul unui luptător, al unui soi de ucigaş şi, treptat, dacă nu cumva mă înşelam, eu trebuia să tulbur capul acestei brute, spre a o incita să-mi ucidă fratele. Am ajuns la sfîrşitul scenei, destul de năuc ; bănuiam că zîmbetele, rîsetele înăbuşite din jur însemnau că îşi bat joc de nepriceperea mea.

— Sînt dezolat, doamnă, vedeţi... nu voi putea, nu voi fi în stare să particip la spectacolul dumneavoastră.

— Cum ! îl auziți... nu e în stare ! Ba da, domnule, ba da... Nu-ți pot spune că ești genial, dar străduindu-te puțin vei ajunge să scoți un trădător foarte cum se cade... Nu te alarma, de altfel acest trădător nu este chiar așa de trădător. Cunoști piesa, nu ? Vei vedea, totul se aranjează la sfîrșit... La sfîrșit nu mai ești trădător. Va trebui doar să mușcești. (Ea căuta din ochi pe cineva dintre cei adunați). Elisabeth îți va arăta cum trebuie lucrat : nu-i așa, Betty, că tînărul nostru va face față rolului ? Tu îi vei arăta cum trebuie lucrat.

Nu-mi mai aduceam aminte dacă Elisabeth, pe care mama ei o striga uneori Betty, era bruna aceea cu obrazul delicat, cu ochii întunecați, ori colega ei a cărei cască de păr castaniu nu lăsa liber decît un deget de frunte încăpățînată, și care avea aceeași expresie de tristețe sensuală în priviri și pe gura asemănătoare unei flori strivite.

Băiatul care pînă mai adineauri făcuse pe bufonul pe seama Emiliei, mărturisi :

— Nu știu dacă Olivier al vostru va face carieră în teatru, dar sînt sigur că dvs., doamnă, ca luptător, ați avea un succes grozav !

Din nou rîsete, exclamații. Bătrîna servitoare intră cu un platou, niște pahare, o cană cu lichior alburiu și niște garafe pentru apă. Micuța Caroline o ajuta la servit. Eu nu cunoșteam acea băutură fadă care mă surprinse.

În timpul unei pauze, Guillaume Garou se apropiase de noi.

— N-ai făcut niciodată teatru ?

Se adresa Emiliei. Ea nu binevoi să răspundă. Puțin cam descumpănit, el reîncepu :

— Pe noi, de cînd abia știam să umblăm, mama ne-a forțat să apărem pe toate scenele societăților de binefacere, ale liceelor ori saloanelor pe care le-a putut găsi. Se pare că însuși bunicul nostru avea pasiunea teatrului ; pentru un magistrat, lucrul era oricum original ; dar faptul acesta nu i-a facilitat cariera ; în orice caz, așa pretinde mama.

— Și tatăl dumitale ? întrebă Emilie, privindu-l pe tînăr drept în ochi.

— Tatăl nostru... tatăl meu...

Guillaume luă un aer plictisit.

— Nu, el nu se interesează de teatru... El este un Garou, un cercetător, un inventator, un solitar.

— Astronom ? întrebă Emilie.

— O ! Astronom era fratele străbunicului meu. (Guillaume rîdea şi rîsul îi înfunda şi mai mult ochii ale căror pleoape le încreţea). Nu, nu mai există astronom în familie... Tatăl meu este chimist, inginer chimist ; el trebuie să se afle acum în biroul său tocind formule ; acolo îşi petrece nopţi întregi...

Guillaume coborî vocea :

— Cît despre mamă-mea, ea ar fi mai degrabă un gen de alchimistă.

— Şi dumneata ? îl întrebă Emilie.

— Eu ? Ce vrei să spui ?

În acel moment, d-na Garou bătu din palme.

— S-ar crede că sîntem la şcoală, îmi spuse soră-mea în şoaptă.

Guillaume Garou se îndepărtă.

— Te-a auzit, o făcui eu atentă.

— Şi mă va pîrî... ca la şcoală.

Cel puţin pentru moment tînărul se dusese lîngă maică-sa. Instalat într-un colţ al bibliotecii, el se prefăcea că citeşte un text ; buzele i se mişcau în tăcere. D-na Garou reîncepu brusc repetiţia.

— Actul III, scena a doua. Se sare peste pasajul lui Orlando. Orlando iese. Intră Corin şi Tocilă *). Couderc, Pommier, haideţi pe pistă !

S-ar fi zis, într-adevăr, doi clovni : cel mare — uscat, cu ochelari, cu obrajii palizi, pistruiat ; cel mic — grăsuţ, cu nasul lung, cu pleoapele grele, cu părul scurt şi creţ.

— François să nu poarte pică lui Couderc că joacă rolul nebunului în locul său. Couderc nu are nici o vină, aşa am decis eu... De altfel, toată lumea, trebuie s-o spun, a fost de acord cu mine că Couderc va fi nebunul ideal.

---

* Numele folosit în traducerea românească de Virgil Teodorescu. În franceză : Pierre de Touche. În engleză : Touchstone.

Celălalt, între timp, se strîmba, făcea grimase.

— Ei! oricum, André, nu exagera...

Cei doi comici filozofau, spuneau caraghioslîcuri. Asistența asculta,îi privea cu o vădită plăcere. Lîngă mine, pînă și Emilie se lăsa cucerită de jocul plin de haz al celor doi prieteni.

La sfîrșitul scenei s-a aplaudat.

— Couderc ăsta-i un tip foarte simpatic, afirmă Emilie.

— Nu-i mai porți pică?

— Dar pentru ce?

— Pentru vorba lui despre tine, despre talentele tale de dansatoare gata de a te învîrti într-un picior.

— Tocilă și Corin ies; Betty și Mathilde, voi continuați! (D-na Garou făcea să-i zboare șalul de pe umeri; s-ar fi zis că e o mare pasăre slabă și neagră).

Betty așadar era tînăra cea brună, cu figura prelungă, cu ochii mari de apă întunecată în care jucau reflexe. Am remarcat finețea încheieturilor mîinilor, a gleznelor, a taliei îndoite; mă gîndeam la o ferigă, la o liană. Așadar ea era aceea care-mi va arăta cum să-mi învăț rolul de trădător. Însă și cealaltă, care sta mai adineauri lîngă dînsa, cu casca ei de păr, cu aerul ei totodată visător și îndărătnic, cu gura aceea melancolică, presupusesem că și ea putea fi Elisabeth Garou.. Mathilde-Rosalinda era într-adevăr foarte frumoasă, toți băieții de-acolo trebuie că erau îndrăgostiți de ea. Foarte frumoasă, chiar prea frumoasă. Te gîndeai la o statuie însuflețită, de o prea mare desăvîrșire. Pe scenă, în costum de curte, o să fie fără îndoială splendidă, și apoi vocea ei gravă, muzicală... Intra treptat în pielea personajului și părea să devină mai vie decît în viață.

— Așa da, exclama d-na Garou, începem să te credem îndrăgostită! Dar tu îl iubești, mii de draci, pe Orlando, îl iubești!

Betty Garou, rolul ei era mai șters, dar ea știa printr-o nuanță, printr-o înfiorare imperceptibilă să facă patetic acest personaj de confidentă, ca și cum, dincolo de cuvintele și de tăcerile pe care i le împrumuta autorul spre a răspunde Rosalindei, ar fi ajuns să exprime altceva, propriul ei adevăr, la care poetul poate că nu

se gîndise în mod precis, ceva pe care încă nu-l puteam descifra de-a lungul acelei singure scene, dar care își impunea prezența. Nu-mi puteam stăpîni emoția, deși Elisabeth punea un accent de veselie ironică în lirismul ei cînd pronunța această frază sau ceva apropiat, și vocea sa devenise mai alintătoare: „O, Doamne! Doamne! cît este de greu pentru îndrăgostiți să se întîlnească! Dar nu se întîmplă oare ca niște munți, ridicați prin cutremure de pămînt, să se întîlnească?"

De care aveam să mă apropii oare? După această primă întîlnire, care îmi era, poate, hărăzită? Mathilde, tînăra Minerva? Elisabeth, feriga patetică? Ori cealaltă, necunoscuta, prietena lor cu gura întristată? Sau chiar... nu, desigur, nu Caroline, micuța, poznașa Caroline!

Niște aplauze mă surprinseră; o văzui pe Betty făcînd un ușor salut. Chiar ca la teatru, îmi ziceam; ceilalți joacă doar pentru a juca. Ea însă este o adevărată actriță.

— De ce rîzi?

Emilie mă privea, mirată. Văzusem pe o scenă o ferigă înaltă agitîndu-și brațele ca pentru a saluta, și fără voia mea, ba chiar fără să știu, zîmbisem acelei viziuni.

— Bine, spunea d-na Garou. Bine. Dar, Betty, ar trebui să joci nițel mai șters. Mîine vom revedea această scenă. Mîine... Ah! Doamne Dumnezeule, voi știți că e trecut de miezul nopții! Vă rog s-o ștergeți repede! la vîrsta voastră se doarme, e nevoie de somn, mii de draci!... Pe drept cuvînt, voi primi reproșuri de la Philippe.

Ne luă de braț, pe Emilie și pe mine, ne privi țintă: „Nu care cumva v-am hărțuit prea peste măsură? nu v-am speriat oare prea mult? Veți vedea, o să fim buni camarazi".

Deîndată ce am ieșit din parc, i-am declarat lui François că noi nu vom mai pune piciorul la Observator.

— Regina mamă, făcea Emilie; ea și fiul ei sînt o aceeași prăsilă.

— Pe mine acest rol de trădător nu mă interesează...

François părea trist, ceea ce da vorbelor lui o flexiune mai domoală ca de obicei:

— Îmi vine să vă urmez pilda. Voi spune... voi scrie, voi transmite că, hotărît lucru, pentru examenul meu am nevoie să dispun de tot timpul meu liber.

— Scuza asta va fi bună și pentru noi.

— Să muncești atîta pentru rolul acesta de nebun, și tronc!... Ei bine nu, nu și nu.

Înainte de culcare am putut dibăci o sticlă de coniac în bufet. Am băut din ea cîte o înghițitură, dîndu-ne aere.

— Asta e altceva decît siropul lor de migdale, conchise François.

— Sirop de migdale, sirop de migdale, repetă Emilie împingînd ușa camerei ei, ca și cum lacrima aceea de coniac ar fi îmbătat-o... Barbarii fac orgii de sirop de migdale... Guillaume Sirop de Migdale și regina sa mamă... Ptiu!

O călătorie m-a dus pentru trei zile în Italia. Am putut răpi din timpul meu de lucru cîteva ore: m-am repezit pînă la vila Adriana. Ea mi-a apărut într-o lumină de Corot, cu măslinii săi cenușii și fructele lor verzi. Armonia ruinelor. Insula fericită pe care se închidea Adrian după ce poruncea să fie ridicate punțile. Piscina cu zeițele ei, Marte, amazoana rănită, crocodilul. Bucățile de zid cu mici romburi de cărămidă roz și ocru. Imensitatea parcului. Un om pare a fi clădit această vilă, acest teatru pentru a chema, a reține, a adăposti, a înălța o fericire care se apropie de Divinitate.

De cîte ori descopăr un lăcaș ca ăsta, conceput pentru a sugera o anumită imagine (armonioasă și înșelătoare) a omului, răsare în mine, din nou, viziunea Observatorului nostru și a parcului său, destul de sărăcăcioase, totuși, pe lîngă cel mai neînsemnat vestigiu de palat și de templu.

VIII.

A doua zi furăm însă primii la Observator.

Emilie era fără fard ; ba avusese chiar grijă să scoată şi lacul cu care se mînjise în ajun pe unghii. Purta o simplă rochie albastră şi sandale albe. Am văzut, cînd d-na Garou ne primi, aprinzîndu-se pentru o clipă în privirea cu care o învălui pe sora mea o strălucire de ironie ; totuşi se arătă amabilă faţă de Emilie ca şi faţă de mine şi ne dădu asigurări că se simte încîntată de a putea să ne păstreze de acum încolo în „banda“ ei.

Cuvîntul căpăta — rostit de ea — ceva insolit, ca şi cum o copilă cutezătoare s-ar fi ascuns în această femeie cu păr alb şi s-ar juca de-a regina tîlharilor.

— Iată, Philippe, îţi prezint nişte noi prieteni, pe fratele şi pe sora lui François.

Ea ne conducea către un colţ al bibliotecii ; acolo, în penumbră, stătea un bărbat cu înfăţişarea ştearsă, cu ochii negri sub sprîncenele stufoase.

— Soţul meu, un om de ştiinţă... savantul familiei.

Omul îşi scoase pipa dintre buze, ne adresă un salut distrat, apoi începu din nou să fumeze. Fetele, care erau ocupate să instaleze scaune şi perne în sală, veniră spre noi : cea mai mare, majestuoasă în rochia sa prost croită, apoi Caroline făcîndu-ne o reverenţă comică, puţin mai la o parte Elisabeth, care zîmbea şi la care am remarcat că are ochii mari şi întunecaţi ai tatălui.

La etajul de deasupra se auzea, slab însă distinct, melodia de *Tiger Rag*. Se vede că, fără să-mi dau seama,

m-am trădat că ascult, fiindcă mezina, ridicînd capul, zise : „Cum are un minut, pune un disc". Ea își înfipse privirea ochilor săi strălucitori într-ai mei : „Vino, să-l căutăm, altfel ne va face să pierdem timpul înainte de a putea începe repetiția... Hai și dumneata", se adresă ea surorii mele, ca și cum și-ar fi dat deodată seama că nu poate să-și permită a „răpi" astfel un băiat.

Pe niște scări care trosneau — regăseai acel miros de ziduri vechi și de cîmp care plutea și pe coridor —, apoi pe un culoar tapițat cu gravuri napoleoniene, Caroline ne conduse pînă în camera lui Guillaume. O mare dezordine domnea acolo : vrafuri de cărți prăvălite, discuri grămadă unele peste altele, haine aruncate la întîmplare, într-un colț un echipament de alpinist, două rachete de tenis și, așezat deasupra tuturor acestora, în echilibru instabil, un saxofon. În mijlocul camerei, patefonul ; pe burtă, în fața aparatului, Guillaume. Caroline îl trase de picioare : băiatul se sculă și privi la sora mea.

— A ! zise el.

Și ne strînse mîna cu putere. Discul se oprise.

Pe culoar, tînărul o reținu pe sora mea lîngă dînsul. Își coborî glasul : eu totuși i-am auzit cuvintele : „Aseară mi-a fost teamă că ai noștri ți-au displăcut : mă temeam că n-ai să mai revii". — „Ai fi regretat-o ?" îl întrebă ea. N-am înțeles răspunsul.

— Atenție, treptele sînt roase, strigă Caroline. Dărăpănătura asta abia dacă mai ține.

— Ce noroc aveți că trăiți aci ! protestă Emilie. Nu-i așa, Henri ?

Din bibliotecă pătrundeau zgomotele conversației ; cineva încerca niște note la pian. Cînd intrarăm, d-na Garou bătu din palme :

— Iată-i, spuse dînsa. Toată lumea pe punte !

I-am recunoscut pe băieții și pe fetele din ajun. Stăpînul casei trebuie să se fi întors în biroul său ; soția lui măsura într-adevăr încăperea întocmai ca un căpitan puntea vasului. Ea ne prezentă un băiat mătăhălos, roșu la față, cu părul frezat, cu buza de jos lăsată, ai cărui ochi se mișcau neîncetat îndărătul ochelarilor : „Lachalle, Gaston Lachalle, alias Charles luptătorul în piesa noastră.

În seara aceasta, Henri, îți vei avea adevăratul partener în scena pe care am citit-o împreună".

Cu tot tonul de camaraderie al d-nei Garou, mă mai simțeam încă străin acolo. François era în aprinsă conversație cu tînăra care mă făcea să mă gîndesc puțin la o femeie din Tahiti zugrăvită de Gauguin. Betty rămînea lîngă dînșii, atentă la fiecare vorbă a prietenei sale. Emilie părea să-și împartă cu Mathilde favorurile masculine. Guillaume stătea în stînga sa, puțin aplecat către ea; în dreapta sa, Orlando cu părul de-un negru-albastru; și clovnul, nebunul, Tocilă, René Couderc — nu... André? André Couderc făcea pe bufonul la picioarele sale: „O dansatoare, spunea el cu o voce nazală, o stea! Sînt la picioarele domnișoarei Într-un Picior!" Emilie îl privea cu îngăduință. Eu mă gîndeam la foștii ocupanți ai Observatorului. Ce ar face fata ori femeia rătăcită, tragediana turnului, față în față cu o astfel de societate frivolă? D-na Garou, Lucienne, Lulu, cum o strigau familiar viitorii actori, mă scoase din izolarea mea cerîndu-mi să repet scena lui Olivier și a lui Orlando, apoi a lui Olivier și a lui Charles luptătorul.

— Ei bine, Henri, unde-mi ești? ți-a venit rîndul! striga d-na Garou. I se adresă și lui Orlando: „Știți unde sînteți, domnule?"

— Știți unde sînteți, domnule?

— Mai amenințător, ei! drăcia dracului, mai amenințător!

— Știți unde sînteți, domnule?

— O știu perfect, domnule; sînt aici în livada *dumneavoastră*.

— Știți în fața cui, domnule?

Știe el cine sînt eu? Nici nu-i pasă lui Orlando — Grimari, el nici n-o fi observat că sînt în anul întîi la drept, noi, noi îi studiem pe cei din anul doi ca el, și el pe cei din anul trei. Trebuie să știe că sînt fratele Emiliei, el se și interesează de Emilie. Mica Emilie va face ravagii printre barbari. Sărmane Orlando, ea îți va albi părul tău ca pana corbului. Iar ea, prostuța mică, iat-o plină de emoție fiindcă marele nătăfleață ăsta de Guillaume se apleacă înspre ea...

Mă simţeam mai bine în duetul meu cu luptătorul. Aici îmi puteam da aere ipocrite, puteam să-mi arăt viclenia, să vînd pielea frumosului Orlando, şi apoi partenerul meu, mătăhălosul ăsta... cum îi zice? Lachalle, cred, era cît poftești de necioplit, firea lui îl servea în acest rol de gorilă. De ce i se roteau mereu ochii în toate sensurile? Mi se părea puţin cam înapoiat, băiatul. La sfîrşitul scenei noastre, André Couderc aplaudă foarte puternic.

— Bravo Lachalle, strigă el. Roşcovanul se umflă în pene.

— Bravo Lachalle de gardă! Ah! „tineretul patriotic", toţi niște viitori Hitleri şi Mussolini! Commediante! Commediante!

— Couderc, Couderc, îl dojeni stăpîna casei, amenințîndu-l pe zeflemitor cu broşura pe care o flutura pe deasupra capului.

Lachalle mormăi o înjurătură şi se îndepărtă. O văzui pe Caroline strecurîndu-se pe după scaune, ca să-l ajungă. Ea parlamentă în şoaptă şi sfîrşi prin a-l potoli. Se aşeză lîngă dînsul, strîngînd cu mîinile braţul tînărului.

— Nu e rău, Henri, conchise d-na Garou, cred că va merge... Ţi-ai citit rolul înainte de a veni? Nu!... Şi piesa? Nici atît! dar atunci, cum vrei?... O! păi vom introduce aici puţină ordine!... Elisabeth! Betty, ţie îţi vorbesc. Începînd de mîine, dacă vrea Henri, va trebui să ni-l faci pe acest leneş să se apuce de lucru.

Elisabeth se ridică de pe scaunul său; ea îmi făcu un uşor semn din cap. Din nou găseam că are mişcări de plantă, de tulpini, de ramuri, pentru a se ridica deasupra colegilor săi.

D-na Garou nu urma ordinea piesei, spre a ne face să repetăm. Alegea scenele după libera ei fantezie, sau după cum socotea ea că unul sau altul dintre asistenţi trebuia să fie gata să-şi citească ori să-şi recite lecţia. Copiii ei erau fără nici o îndoială cei mai buni elevi ai săi, se vede că reuşise să le insufle propria-i pasiune pentru teatru. Guillaume se metamorfoză sub ochii noştri; nu mai era studentul tăcut, ironic, ci un senior pe jumătate sever, pe jumătate glumeţ, pe jumătate indulgent, pe jumătate amar. În cursul unei scene cu Rosa-

linda, el sfîrși o tiradă cu aceste cuvinte : „La drept vorbind, multipla contemplație a călătoriilor mele pe care le rumeg neîncetat e aceea care îmi imprimă o ciudată melancolie". Nu era un băiat de douăzeci de ani care recita o fabulă, ci călătorul ajuns la jumătatea vieții sale, care se apleacă, bogat în experiență și obsedat de nostalgie, peste bornele trecutului.

Nu știu de ce, dar am început să-l invidiez pe acest călător totodată fervent și distant. Viața mea îmi apărea ca un gol ce trebuie umplut cu ființe și cu țări, tinerețea mea mi se părea zadarnică și încătușată ; eram nerăbdător s-o încredințez în schimbul acelei lungi călătorii al cărei farmec puțin amar reușise să ni-l transmită Guillaume. În timp ce el termina această frază și eu simțeam dorința de a deveni personajul pe care-l întruchipa, Emilie, parcă fără voia ei, căci se vedea bine cît era de confuză, aplauda.

— Dansatoarea noastră e un public bun ! exclamă André Couderc. În acel moment Grimari—Orlando se depărtă de sora mea ca să intre în pădurea în care Jacques-Guillaume discuta cu Rosalinda. Instinctiv, Emilie, ca și cum ar fi avut nevoie să fie protejată după remarca lui André Couderc, își părăsi locul și, pentru a ajunge lîngă mine, tăie în curmeziș spațiul în care stăteau actorii. Ea aproape că se ciocni cu Jacques care o saluta pe Rosalinda. A fost o clipă de tulburare. Jacques călătorul redeveni tînărul Guillaume și o privi pe sora mea ca și cum apariția ei neprevăzută în joc l-ar fi tulburat. Însă Emilie se și tupilase lîngă mine, roșie la față și mușcîndu-și buzele, iar Orlando, cu vocea lui caldă, lansa : „Bună ziua, fericire ție, o scumpă Rosalinda !"

Îmi amintesc de toate acestea, de aceste atît de neînsemnate amănunte, ca și cum aș fi părăsit ieri Observatorul. Gîlgîia atunci, fără îndoială, în mine o asemenea așteptare, o asemenea nerăbdare în fața vieții, încît cel mai neînsemnat gest, cea mai fără însemnătate vorbă trebuiau să ia o amploare peste măsură de mare.

Îmi aduc aminte și de scena care urma și pe care nu prea o înțelegeam. Orlando o întîlnea pe Rosalinda.

— Spune-mi acum, Orlando ! întreba prințesa, cît timp o vei iubi după ce va fi fost a ta ?

— De-a pururea și-o zi.

— Spune o zi, fără de-a pururea.

Lîngă mine Emilie repetă :

— O zi fără de-a pururea... Da, da, ea are dreptate... Dacă aș iubi, o zi ar fi pentru mine eternitatea. Și pe el îl înțeleg, de-a pururea și-o zi, iar atîta încă nu este destul pentru cei care se iubesc : eternitatea plus eternitatea... Afară de cazul...

— Ce ? am întrebat eu.

— Afară de cazul, reîncepu ea șoptind, și mă izbi subita-i tristețe. Afară de cazul în care, după o zi, băiatul ce-l iubești nu te mai iubește.

— Tss ! Tss ! făcu d-na Garou, ridicînd un deget acuzator spre Emilie.

— ...Timpul să fie judecător. Adio !

După aceste cuvinte, Rosalinda îi făcu o reverență lui Orlando care se îndepărtă.

— Ei bine, Betty ! Elisabeth ! Ah ! aceste june coțofene, toate fetele-s la fel, bombăni d-na Garou. Elisabeth, îți vei relua confidențele către Hélène în pauză. Și dumitale, François, nu-ți e rușine să nu le poți impune acestor două limbute ca să tacă ? Haide, repede, Betty, pagina 91.

Tînăra făcu mișcări unduioase pentru a părăsi perna pe care sta. Ea trebui să mă atingă în treacăt. ca să ajungă la cercul pregătit de asistență în fața pianului. Pleoapele îi tremurau pe ochi, ochi ce dădeau o asemenea impresie de transparență, în ciuda irisului lor întunecat, ca și anumite fîntîni adînc înfipte în statura pajiștilor. Și, într-adevăr, găseam că din trupul feteî izvora un miros de iarbă aidoma celui ce plutea pe culoarele Observatorului. „Pardon", murmură ea, trecînd în fața mea. Mi se părea că vorba asta de politețe mi-o adresase cu gravitate, ca și cum m-ar fi ofensat, ca și cum noi am fi două personaje din piesă și ea m-ar implora să uit vreun afront sau vreo rană pe care mi-ar fi făcut-o. Dar cum ar fi putut ea să mă facă să sufăr, ea nu era Rosalinda, eu nu eram Orlando. Cine era atunci ea ? A da ! Celia, verișoara iubitoare, mai mult decît sora Rosalindei. Ca și mai înainte cu o zi, aveam impresia că gesturile, cuvintele ei conțineau mai multă necesitate decît ale celorlalți

actori ; oricum, Guillaume, Mathilde, jocul lor se și impunea cu forță ; însă Elisabeth era altceva, ca și cum o expresie, un cuvînt luau la dînsa, dincolo de ele, un nimb de bucurie, sau de neliniște, sau de ironie.

— Domnul Verrier ne va face oare favoarea să vină lîngă fetele noastre ?

François înaintă.

— Nu, nu dumneata, François. Fratele dumitale, Henri.

— Henri, ți se vorbește.

O privii pe Emilie.

— Unde te gîndești ? spuse ea încet ; tu ești cel pe care-l cere regina mamă.

M-am dus lîngă pian alături de Mathilde și de Betty ; Mathilde — dreaptă ca o piatră ; Betty — ramură, trestie.

— Pagina 96, Henri. Îți amintesc pentru cazul cînd ai fi uitat — cei din familia Verrier par a fi niște distrați de-o mare faimă — și-ți aduc aminte că ești Olivier.

D-na Garou își potrivi șalul pe umeri.

...„Olivier, fratele lui Orlando, ai găsit ?...“

Am fost plictisitor. Am fost lamentabil. D-na Garou suspină de mai multe ori și sfîrși prin a conchide :

— Bietul meu Henri, mă tem că va trebui să abandonezi rolul.

Mi se păru că zăresc o oarecare mînie în ochii Emiliei ; ceva mai încolo, François avu un rînjet : era el oare în fond satisfăcut de înfrîngerea mea asemănătoare cu a lui, sau vexat văzînd că se confirmă incapacitatea fiilor Verrier de a juca teatru ?

Betty, fata-liană, se apropie de mine :

— Ba nu, zise ea zîmbind ; eu sînt de acord să-l ajut să lucreze așa cum ai propus tu aseară, mamă, și sînt sigură că vom face din el un Olivier destul de acceptabil.

— O, da ! exclamă micuța Caroline.

Eu eram în același timp încîntat și înfuriat, încîntat de oferta Elisabethei și de strigătul spontan al surorii sale mai mici, încîntat de a nu fi condamnat, exclus cum ar fi vrut regina mamă — dar înfuriat în același timp de ascendentul pe care-l aveau barbarii și pe care l-a dezvăluit Betty spunînd : „*Vom face* din el un Olivier...“, ca și cum eu aș fi un material pe care mama ei, familia ei l-ar

modela după placul lor, sau un animal pe care l-ai învăța să facă frumos, un animal pe care l-ai dresa.

Caroline vine alergînd spre mine, scuturîndu-și cozile scurte :

— Haide, haide domnule viitor mare actor, termină, e rîndul meu să joc scena de dragoste cu André. Deci, Couderc, vii să faci pe nebunul ?

— Caroline, o ! Caroline asta ! făcu d-na Garou vizibil încîntată de maliţiozităţile fiicei sale.

André Couderc își scoase ochelarii, strecurîndu-și-i în buzunarul hainei. Astfel el încreţea ochii, avea ochi mici ; iar această grimasă accentua și mai mult comica înfățișare a obrazului său plin de pistrui. Caroline era o ţărancă iubită de nebun. Amîndoi făceau pe clovnii de minune. După ce fuseseră aplaudaţi, ei dădură ocol cercului nostru întinzînd mîna ca niște adevăraţi saltimbanci. Cînd ajunse în fața mea, fetiţa îmi spuse retrăgîndu-și mîna : „Maistre, cum n-ai o monedă să-mi oferi, îmi dai o sărutare."

— A ! bună idee ! exclamă tînărul punîndu-și din nou ochelarii. Și cum fetele n-au răspuns la cheta mea, trebuie să fiu plătit cu sărutări !

El simulă că se duce s-o sărute pe d-na Garou care se ascunse îndărătul șalului. Apoi depuse niște sărutări zgomotoase pe obrajii prietenelor sale și pe urmă, ajuns în fața Emiliei, își drese glasul, ezită, în sfîrșit o cuprinse pe sora mea pe după umeri și o sărută pe frunte.

Caroline trecu din nou pe lîngă mine și murmură : „Îţi displace ?" Ridicai din umeri. Caroline se și îndepărta. Am auzit-o parcă spunîndu-i lui Grimari : „Îi displace".

— Ce faceţi ? întrebă d-na Garou. Sînteţi obosiţi ? Ne mulţumim cu atît în seara aceasta ? sau mai încercăm încă o scenă ?

— Scena Hélènei, propuse Betty : scena Phebei și a lui Silvius : am lucrat la ea în după masa aceasta, Hélène și cu mine, ar fi bine s-o repetăm acum.

— Hélène, îţi surîde așa ceva ?

Tînăra lîngă care stătea fratele meu se sculă, în același timp cu un omuleţ sfrijit care sosise ceva mai tîrziu. François își părăsi și el scaunul și veni spre mine.

— O vei vedea, îmi spuse, pe Hélène Farge ; a urmat și ea conservatorul împreună cu Betty. Ar putea face

teatru, dacă ar vrea. Hélène spune că dacă nu ar fi atît de pasionată pentru medicină, ar fi fost actriță ; împreună cu Betty, amîndouă ar fi înființat o trupă.

— Ea este aceea care ți-a făcut cunoștință cu barbarii ?

— Cu familia Garou, da ; ți-am mai spus : ea și Elisabeth sînt ca două surori.

Omulețul cel sfrijit se agita, implora :

— Vei fi oare mai crudă, Phebe, decît acela care pînă la moarte a trăit din sîngele vărsat ?

— Nu vreau să fiu călăul tău ; fug de tine ca să nu te fac să suferi...

Nu avea înfățișarea unui călău, dar severă era, da, și ceva ireductibil în frumusețea ei puțin greoaie, pe fața ei cu nările largi, cu gura marcată de o aviditate dulce-amară. Ochii de un galben-deschis, încercuiți de umbre, atenuau, prin privirea lor îndreptată parcă spre lăuntru, nuanța de sălbăticie a acestei energii care părea s-o însufletească pe tînăra fată chiar și cînd sta nemișcată.

Pentru moment ea juca rolul femeii crude, insensibile față de dragostea ciobanului Silvius, și de altfel față de oricare dragoste. Glasul ei avea inflexiuni ascuțite care contrastau cu gravitatea chipului.

Abia terminase să-și proclame disprețul pentru dragoste, că Rosalinda îi reproșa cu insolență lipsa de sensibilitate ; și iată că Phebe își schimba expresia ; ca și cum un elan stăpînit ar face-o să freamăte. Hélène era capabilă și ea de pasiune ? (François o declarase pasionată de medicină), de frenezie amoroasă ? Sau era vorba numai de un artificiu de teatru ? Chipul întinerea, ochii se luminau, pe buze dorința alunga amărăciunea. Dar eu nu mai înțelegeam, căci jocul acesta părea destinat nu unui bărbat, ci Rosalindei. Ea proclama, de altfel : „Iat-o îndrăgostindu-se de furia mea!“ și adăuga : „...Nu te îndrăgosti de mine. Și apoi, nu-mi placi“. Pe urmă Rosalinda ieșea din cerc, Phebe continua să vorbească de ea ca despre un băiat de care s-ar fi îndrăgostit la prima vedere. Priveam la spectatori. Nimeni nu părea să se mire de această dragoste. I-am împărtășit uimirea mea lui François : „Dar în piesă Rosalinda este travestită în

băiat, de unde și confuzia". Am regretat remarca mea, cu atît mai mult cu cît la sfîrșitul scenei François le-a trimis observația mea Hélènei Farge și Mathildei. Tinerele îmi aruncară o privire jenată. Se vede că André Couderc îl auzise pe François, căci îl vedeam făcînd înconjurul asistenței, în timp ce arunca spre mine priviri furișe; pe urmă, în jurul său, lumea privea la mine, le privea pe Mathilde și pe Hélène și rîdea. Studenta în medicină părea să-i repeadă în șoaptă pe cei ce rîdeau. Vedeam cum sprîncenele ei fine se arcuiesc, cum i se încrețește îngusta și luminoasa margine a frunții. Apoi, ca spre a-i înfrunta pe băieți, ea veni către Mathilde și o cuprinse de mijloc; amîndouă se duseră să șușotească într-un colț al bibliotecii.

Privesc portretul tău, Esther Zarev, în timp ce-l schițez pe acela al unor tinere fete pe care nu le-ai cunoscut (întîlnirea ta cu Betty, cu Hélène, cîți ani mai tîrziu? Doisprezece? Treisprezece ani?) Îți privesc fruntea lată, palidă, și acea spumă de bucle negre — una din ele se desprinde — care apasă, care cuprinde capul (tu nu erai, nu erai așa).

Linia sprîncenelor ca bara ușoară a unei semnături, a unei hotărîri, a unui bilanț (nu așa, sau cel puțin nu chiar așa: viața, umbra și lumina, mișcarea sîngelui sub piele, gîndirea îndărătul osului frunții, în ochi, atenția ori zîmbetul... aceasta nu este decît amprenta, semnul, aluzia la o altă față, la chipul vieții).

Și ochii atît de clari, perle negre, ceva mai puțin neagră, mai blîndă, mai tristă perla din stînga; dublul focar al visului și al lucidității (însă blîndețea lor era mai blîndă și totuși mai ironică, luciditatea și mai extremă și totuși voalată, atenuată de vibrarea limpede, pură a glasului).

Obraji rotunzi, ca de copil, albi (eu nu-i vedeam atît de rotunzi, nu atît de albi), și din nou desenul precis al gurii mici, mirate, care trebuie să iubească soarele, rîsul, grația (numai că atunci

cînd ea rămînea imobilă, s-ar fi spus că ascultă, și în curînd expresia, zîmbetul, cuvîntul pentru a răspunde, pentru a lumina, cum lumina privirea acolo, sus).

Bărbia, delicatul fruct al bărbiei cu gropița sa. Mi se părea că o văd voluntară, robustă în finețea ei, și acolo pe portret nu știu ce oboseală în partea de jos a feței. În sfîrșit — gulerul alb, bine întins, bine călcat, gulerul de elevă, cu un feston desuet în jur.

Așa mi-apare sub ochi fotografia ta, Esther. Impresia stranie a acestei imagini nemișcate, prea nemișcate, care-ți trădează adevăratul chip în timp ce-l cheamă în adîncul amintirii mele ; impresia stranie că ești întoarsă înspre mine și că totuși te tragi înapoi, te îndepărtezi în mod vertiginos, Esther Zarev, cu fața pururi îndreptată către mine.

IX.

— În fond, Oliver și fratele lui, Orlando, sînt într-o situație identică aceleia a ducelui și a lui Frederic...

Elisabeth continua să analizeze piesa, să-mi arate mecanismul său, ca să-mi permită, spunea ea, să înțeleg mai bine și, prin urmare, să-mi situez mai puternic personajul. Mai mult decît cuvintele, îi ascultam îndeosebi glasul, accentul acela din Île-de-France, în timp ce glasul celorlalți barbari păstra un pic de muzicalitate meridională, acel ușor timbru de contralto al ei, supleţea aceea după cum suplu era și trupul, suple și gesturile tinerei fete.

— Ei bine, te hotărăști ?

Avea un rîs scurt care-i dezvelea dinții mici, neregulați.

— Mă gîndeam la observațiile dumitale.

— Mincinosule, nici nu mă ascultai, visai. Ca și François, ca și Emilie, ești un visător : dar ce curios, fiecare dintre voi are felul său deosebit de a visa : François, ca și cum ar cîntări în el îndelung un gînd grav ; Emilie, învîrtindu-se în toate sensurile, fluturîndu-și gesturile, mîinile, privirea, vorbele sau tăcerile ; dumneata... dumneata, luînd un aer atît de atent, încît în cele din urmă oricine înțelege că asculți nu ceea ce ți se povestește, ci ceva ce auzi, ce vezi departe, dincolo de acela, de aceea care-ți vorbește, sau în adîncul, în străfundurile ființei dumitale...

Eu tăgăduiam întîi, apoi mărturiseam că glasul ei mă dispune astfel la visare, ca și cum ea singură ar fi un întreg domeniu în care-ți făcea plăcere să te pierzi.

— Lingușitorule ! mă dojeni Betty rîzînd. Apoi, din nou gravă, chiar puțin tristă : Este și acesta talentul ce se cere pentru teatru, poate numai atît : un glas, și puțin interesează ce spune el, și puțin interesează dacă de fapt nu spune nimic.

Protestam : trebuia să fie mîndră că posedă un astfel de dar și mîndră de a ști să-l desăvîrșească. Îmi zîmbi forțat.

— N-am desăvîrșit absolut nimic și nu voi desăvîrși nimic. Cînd ești o Garou, n-ai dreptul decît să rămîi în provincia ta... Teatru în saloane, la serbările din lumea bună, asta da, de acord ! însă teatru adevărat, niciodată !

— Vei vedea, Elisabeth, vei vedea : o să joci la Paris, la Londra, în lumea întreagă : vei fi o mare actriță.

— Taci, lingușitorule și visătorule !

Eu vedeam luminîndu-se scene imense, ridicîndu-se cortine de catifea roșie, în timp ce intra, sub focurile rampei, totodată superbă și emoționantă, ridicîndu-și brațele-i de ferigă, îndoindu-și talia ei de trestie, Elisabeth.

— Haide, ții minte — nu te uita la text : Orlando i-a destăinuit slugii fratelui său cît de rău se poartă acesta față de el, și Olivier intră. D-ta intri : du-te.

„Ei, domnule, ce treburi bune-nvîrți pe-aici ?“

— Nu. Trebuie să exprimi suspiciunea lui Orlando. În ochii lui, fratele său nu poate face nimic bun ; trebuie să subliniezi ironia.

Repetam astfel aproape în fiecare după amiază în biblioteca Observatorului, care părea mai întunecoasă și mai vastă decît seara cînd era plină de lume și cînd se aprindeau lustrele. Dispuneam adesea de o oră liberă după cursurile de drept și acel timp liber coincidea cu al lui Betty, care nu era ocupată decît cîteva ore pe săptămînă la conservator și la facultate, cu cîteva cursuri de engleză (tatăl ei vroia să facă dintr-însa o interpretă).

„O Garou nu poate îmbrățișa meseria de saltimbanc“, bombănea el, avînd grijă ca să nu-l audă soția.

Deși n-avea dreptul să-și spună părerea în conducerea casei, în astfel de ocazii regina mamă nu se revolta pe el.

Căci i se părea și ei de-ajuns ca înclinația pentru teatru și travestire să se exercite numai în limitele grupului familial sau amical. Și ceea ce o pasiona mai ales, era de a-i dirija pe ai săi ; ea nu concepea ca una din fiicele ei să scape de autoritatea sa pentru a cutreiera teatrele din Paris ori din provincie, asupra cărora ea, d-na Garou, nu domnea.

Elisabeth îmi mărturisi, rugîndu-mă să-i promit că voi păstra secretul pe care pînă atunci îl cunoștea numai Hélène Farge, că profitînd de un stagiu la Paris la o școală de interpreți, se înscrisese la cursul dramatic al lui Roland Marcel. „Cum, eu nu-l cunoșteam ! Un actor fantastic ! Don Juan, Mizantropul, Henric al IV-lea în interpretarea lui au făcut epocă. Un maestru !" Scotea din geantă o fotografie ; într-un colț o semnătură cu o parafă mare și deasupra scris : „Pentru Betty". „Vrusese să scrie altceva, o frază de prietenie, dar eu am preferat să n-o facă. Așa, dacă părinții mei îmi găsesc fotografia, le voi spune că am primit-o după o reprezentație... Lecțiile lui costă scump ; din fericire, cîștigasem ceva bani cu traduceri. Acum nu-l voi mai revedea înainte de-o lună..."

Celălalt, în fotografie, foarte brun, ochii de cărbune, gura mică înconjurată de riduri adînci : un adevărat cabotin ! Și acea semnătură înfumurată ! Îmi treceam gîndurile sub tăcere, fără a fi sigur că Betty nu le simte, căci ochii ei cu întunecimi transparente mă priveau îndelung și ea suspina : „Te plictisesc cu poveștile mele..." Și mă poftea să reluăm repetiția.

— *Ais*, nu *é*... Ca toată lumea de aici, d-ta pronunți închis sunetul *ais*. „Je vous aimer*ais*" și nu „je vous aimeré" ; pronunți ca și cum ai scrie cu un *é* închis... la forêt... je te hais... D-ta spui : la fo*ré*, je te h*é*... Nu, nu te descuraja, știu că este greu. Roland... Roland Marcel se arăta necruțător cînd pronunțam în fața lui nenorocitul nostru de *é* închis. El s-a străduit și eu m-am străduit la rîndul meu să mă dezobișnuiesc, j'ai eu du mal à me défaire, — iată, vezi : fără voia mea am pronunțat pe *e* închis, défére, în loc să-l pronunț défa*i*re, cu *e* deschis. Hai, mai departe... Unde ne-am oprit ?

— O ! dacă Alteța Voastră ar cunoaște în profunzime inima mea ! În viață-mi nu l-am iubit niciodată pe fratele meu.

— Cu atît ești mai infam.

Ea mă privea zîmbind : „Iartă-ne. Ți se bagă pe gît un rol de trădător, și eu te chinui cu aceste artificii de pronunțare... Olivier. Acesta este un prenume care ți se potrivește, totuși. Olivier... Olivier. El nu te face să gîndești la un tip josnic : dimpotrivă, la unul luminos, drept, pașnic : la cineva întocmai ca dumneata. Nu, nu protesta, fiecare dintre voi trei posedă,... pare să posede, un fel de pace lăuntrică : nepăsătoare la François ; în dumneata, atentă, atentă la ceilalți ; așa, da, întocmai, atentă la viață ; iar la sora voastră Emilie, o pace... cum să mă exprim eu ? asemănătoare aceleia dinaintea furtunii".

Mi se părea că tînăra fată ne analizează așa cum o făcea și cu personajele piesei. Totul nu era va să zică pentru ea numai teatru ? Și la fel, vocea ei uneori mi se părea prea frumoasă și ceea ce spunea prezenta de asemenea ceva prea... patetic, ori prea vesel — sau chiar prea simplu, de parcă și simplicitatea putea să fie suspectă, să devină și ea o simplicitate de ordin teatral. Mai exact, de cînd Elisabeth îmi arătase fotografia maestrului ei, mă frămîntam cu privire la sinceritatea tinerei fete. Îmi imaginam că omul din fotografie era instalat în minciună, că trăia din ea, și că trebuia să-și molipsească elevele cu ea, că trebuia să o păteze pe Betty. În același timp, o ascultam cu pasiune pe Elisabeth, ba subjugat de glasul ei, ba curios de portretele pe care ni le făcea despre prietenii săi.

— André Couderc, nebun de legat, însă foarte sincer ; cu inima sfîșiată, căci se îndrăgostește de niște fete pe care singur le consideră prea frumoase ori prea fermecătoare pentru el. Nefericit, și dorind să fie astfel. A suferit în copilărie ; părinții lui se urau și el era prins între săgețile lor. Simte nevoia să facă pe paria, pe neînțelesul, pe cel de care fetele își bat joc. În liceu primea premiul întîi ; profesorii săi ar fi vrut ca el să se pregătească pentru Școala Normală Superioară. În loc de aceasta, tatăl

său l-a forțat să lucreze în magazinul său de fierărie ; totuși ar fi putut cel puțin să-și pregătească o licență și, mai tîrziu, să iasă din impas ; dar el a preferat să se înfunde, să se găsească tocmai într-un impas. O face pe bruta, pretinde că nu citește, că nu-l interesează nimic decît să transporte niște lăzi de fierărie ori să aranjeze vitrina. Ah ! dacă, totuși, aude jazzul, este nebun după jazz și, de cîtva timp, după politică : ar vrea să facă o revoluție, căci altfel, spune el, vom ajunge sclavii lui Hitler... Ca și ceilalți, este îndrăgostit de Mathilde ; oricînd i s-ar tăvăli la picioare, ar face-o pe clovnul îndrăgostit. Asta o distrează pe mama ; ea nu se gîndește nici o clipă că o astfel de dragoste ar putea depăși cercul comic și dureros în care Couderc este închis, închis de el însuși, altfel mama l-ar goni.

— Și brunetul care-l joacă pe Orlando ?

— Grimari este un Orlando frumos, poate puțin cam reținut, puțin prea rece. Eu mi-l imaginez perfect ca pe un om de lege la patruzeci de ani, cu niște lornioane pe ochii lui frumoși. Cu Grimari nu se știe niciodată dacă-și bate joc de el însuși ori de noi, dacă este mulțumit sau dacă este jignit, ori dacă pur și simplu îl doare în cot de tot ceea ce spune, de tot ceea ce face. Couderc, Joë Pommier — cel mic și cu nas lung, cu ochii ăia bulbucați — și Fergnac, Louis Fergnac — Adam, servitorul fratelui dumitale... — Ce spuneam ? Ah, da : acești trei bufoni, ai remarcat, un adevărat trio de bufoni, nu se despart, Pommier și Fergnac fiind sateliții lui André. Întîi l-au scuturat pe Grimari : „Trebuie să-l dăm pe brazdă pe Orlando", proclama Couderc ; pe urmă l-au adoptat, ei se țin de pulpana lui sau el după a lor ; singuri s-au botezat *Cei trei mușchetari*. Nu ți-au spus-o încă ? Cei patru au contribuit ca s-o cumpere pe Rozinanta, vechiul Citroën pe care-l conduce André. Pe André îl iubesc mult ; știu că surorile mele și cu mine ne putem bizui pe el ; André s-ar arunca în foc pentru ca să ne salveze. Dar este gelos.

— Gelos ?

— Da... și, să știi, chiar pe dumneata.

— Pe mine ?...

— Da, pentru că te ajut să-ţi înveţi rolul. Şi apoi, pentru tot : că ai norocul — cuvîntul „noroc“ l-a spus el — de a locui peste drum de noi ; de asemenea şi norocul de a avea ca soră o fiinţă atît de minunată — el a spus „o fiinţă atît de minunată“ — ca Emilie. Dar nu-i spune surorii dumitale acest lucru, căci s-ar simţi tulburată în prezenţa lui André ; el ar mirosi şi — te pomeneşti că-l vezi încă o dată îndrăgostit şi nenorocit.

— De ce o fiinţă îndrăgostită ar fi o fiinţă nefericită ?

— Ei, da ! (Ea rămînea gravă în ciuda faptului că eu rîdeam.) Pentru el, pentru André, aşa este. (Betty se uita la mine şi simţeam cum rîsul mi se crispează, apoi îmi dispare de pe buze.) „Îndrăgostit, nefericit“, repeta ea : asta nu este adevărat numai pentru muşchetarul nostru.

— Dar pentru mai cine încă ?

Imediat mi-am regretat întrebarea ; temîndu-mă că am rănit-o pe tînăra fată care devenise palidă, am încercat s-o fac să-mi uite cuvintele.

— Şi Gaston Lachalle, îmi face impresia unui băiat ciudat, nu-i aşa ?

— Încă un nefericit...

Din nou mă gîndeam la acea lipsă de măsură care mă izbise în vorbele Elisabethei : „Ea inventează în prezent personajul nenorocirii“.

— Nu-l iubeşte mamă-sa ; şi cine-l va iubi vreodată ? Maică-sa visa să aibă un fiu prefect, ministru, preşedinte de Republică — sau mai ştiu eu ce ? Şi cînd colo, l-a avut pe acest Gaston. Poate că din cauza forcepsului la naştere, alţii spun că un microb... el este puţin, puţin cam... În public, mamă-sa îl laudă : „Gaston al meu încoace, Gaston al meu încolo... Vom face din el un notar ca şi bunicul său...“ Iar el abia dacă ar fi în stare poate să exercite cine ştie ce meserie manuală, vreuna cît se poate de simplă. Atunci Gaston cade la toate examenele, şi cînd este singur acasă, maică-sa îl califică de sărac cu duhul, îi spune idiot şi ruşinea familiei. Mamei mele îi este milă de el... Dar iartă-mă, eu vorbesc şi de dumneata nici nu pomenim...

— De mine nu este nimic de spus.

— O! ba da, sînt sigură că da ; însă eşti o fire ascunsă ; nu te destăinuieşti... Ce aştepţi de la viaţă ?

— Totul.

— Exact ca și mine.

Rîdeam ; apoi Betty deveni din nou serioasă, aproape severă : „De fapt este ca și cum n-aș aștepta nimic de la viață . . .“

— Ce spui ?

— Da, știu bine că nu voi cunoaște viața care mi-ar plăcea mie... teatrul... Ori atunci, în afară de asta, nimic . . . Și totuși, Roland, Roland Marcel este, poate, prea indulgent, deși rîde de noi la cursul său și se poartă aspru cu noi : trebuie să ne strivească, spune el, ca să nu mai opunem nici o rezistență personajelor pe care urmează să le întruchipăm ; într-o zi a spus : „Fetițo, tu ai putea realiza ceva, nu ca tragediană, nu — iar eu care îmi imaginasem că aș putea-o juca pe Phedra ! — ci comedia, compoziția unui rol comic ; numai că ar trebui să arunci cît colo familia ta de burghezi, să ieși din vizuina ta . . . Însă nu vei avea curajul să părăsești toate acestea . . .“ Și a rîs, are un rîs răutăcios : „O să te măriți, o să faci copii și pentru a te consola, îl vei juca pe Labiche la serbările de binefacere !“

Fata clătina din cap, strîmba din buzele-i fără fard, de culoarea zmeurei pe care o culegeam uneori prin parc.

„Norocul tău că munca pe care ai îmbrățișat-o te poartă astfel în jurul lumii. Tocmai contrariul muncii noastre ; noi sîntem claustrate, nu găsești ? Nu regret nimic, însă mi-ar fi plăcut . . . Toți visăm la cîte un fel de Peru, nu ?“ Peru, ai sfîrșit prin a te teme, Esther Zarev, de visurile pe care le nutream despre Peru.

După luxurianta vegetație de la Lima, înfruntarea oribilei frumuseți a Anzilor. Avionul nemenținut sub presiune care zbura la altitudinea piscurilor, a dinților de stîncă, a ghețarilor monstruos încrețiți, ca și cum ar zbura, musculiță, în interiorul unui gigantic maxilar. A început să lipsească aerul : trebuie să sugem din tubul care furnizează oxigen. Dereglarea ritmului respirator și cardiac. Trebuie să se dea îngrijiri unuia dintre însoțitorii noștri din carlingă. Din

nou cineva îmi explică : numai niște aparate de anvergură medie ajung să se așeze pe unica pistă de aterizare sau de decolare de la Cuzco și aceasta atunci cînd vîntul suflă în sensul necesar. (Ce s-ar întîmpla deci dacă vînturile n-ar asculta aici de ceasornicul cosmic așa cum ascultă soarele sau marea ? Îmi imaginez întoarcerea forțată spre lanțul de munți : vom avea destulă benzină ? și oxigenul ?)

În valea de la Cuzco vîntul este foarte punctual la întîlnire. Respirăm eliberați de acea neliniște. Nu pentru mult timp ; aerul rămîne rarefiat la o astfel de altitudine, și viziunea indienilor ghemuiți și tragici lîngă biserici sau ziduri este cel puțin tot așa de înspăimîntătoare ca și aceea a prăpăstiilor și a crestelor.

A trăi la Cuzco. A trăi și a muri la Cuzco. Cine poate trăi aici ?

„La coramină, prietene, mă îndeamnă bătrînul medic. Aici farmacia nu duce lipsă de ea. Marfă de calitate pentru străinii obosiți". Corazon, corazon, amor de mi corazon, trupul, inima, dragostea, moartea. Statuia lui Pizzaro, el conquistador. Aurul asasinilor, efigia asasinilor, gloria asasinilor. Lîngă biserici, lîngă aurul bisericilor, indienii în murdărie și în suferință.

X.

În spatele Observatorului, parcul părăsit nu mai era altceva decît desișuri unde rămînea doar cîte o cărare îngustă, cotită, adesea întreruptă de mărăcini. Într-o seară, în joacă, înainte de a ne duce la bibliotecă pentru ședința de repetiție, o pornisem cu Emilie pe acel drum. Înaintam anevoie. Trebuia să dăm la o parte crengile și mărăcinii care ne împiedicau trecerea. Emilie care mergea în fața mea, rămase deodată nemișcată.

— Ce se întîmplă ? Înaintează.

Ea se întoarse.

— Privește.

Cu brațul întins, îmi arăta ceva în față.

— Privește, ce ?

— Acolo, un pavilion.

Printre ramuri, descopeream acum și eu la vreo zece metri în față, o clădire dărăpănată, cu obloanele închise.

Făcurăm cei cîțiva pași care ne despărțeau de luminișul unde se înălța casa. Era un pavilion pătrat, fără etaj. Din acoperișurile lui foarte înclinate lipseau cîteva țigle ; tencuiala zidurilor dispăruse pe întinderi mari. O ușă apărată de un oblon de lemn gros dădea direct spre luminiș ; două ferestre o încadrau. O glicină moartă își răsucea trunchiul de-a lungul fațadei. Pavilionul se învecina cu zidul care închidea parcul ; în zid, o poartă de lemn ros de carii trebuia să dea într-o străduță, căci au-

zeam paşi şi o voce de copil care spunea : „Vai, ce căldură !..."

Imediat ce am intrat în bibliotecă, Emilie s-a şi repezit spre Betty, care vorbea cu Hélène :

— Spune, Betty, fratele meu şi cu mine am făcut o descoperire !

— O descoperire ?

— Da, în fundul parcului vostru, dincolo de pădurea virgină, e un pavilion.

Betty avu un zîmbet indulgent, ca şi cum ar fi vorbit unei fetiţe :

— Altădată aceea era o casă de pază ; intrarea principală era pe acolo.

— Ar trebui să vă instalaţi acolo, să vă faceţi acolo un cămin al vostru, vreau să spun adică al lui Guillaume, al Mathildei şi al Carolinei.

— Şi de ce s-o facem ? ca şi cum casa asta n-ar fi destul de mare !

— Nu ştiu ; Guillaume şi-ar aranja acolo cărţile, discurile...

Guillaume se apropie :

— Se vorbeşte de mine ?

— Emilie ; ea a văzut pavilionul.

— Care pavilion ?

— Casa de pază ; s-ar spune că nici n-o cunoşti.

— E drept, nu mă gîndesc niciodată la ea, la bordeiul ăla.

— Un bordei în care te-ai simţi teribil de bine pentru a citi, a visa, a-ţi asculta discurile...

— De fapt... acest lucru n-ar fi posibil, spunea Betty cu regret parcă. Nu este al nostru ; verii noştri, cei care locuiau aici înaintea noastră, ne-au închiriat numai Observatorul : ei şi-au păstrat pentru dînşii pavilionul ; locuiesc în el din cînd în cînd, atunci cînd vin să stea cîteva zile aici in oraş.

— Ce s-a întîmplat cu ei ?

Toată vioiciunea voioasă care părea s-o însufleţească de cînd făcuserăm pe exploratorii, o părăsea brusc. Credeam că ne va vorbi despre vizita făcută odinioară perechii sumbre, cît şi despre apariţia pe turn. Dar în acel moment sosi Caroline şi ne trase rînd pe rînd spre

mijlocul camerei, afirmînd că d-na Garou avea să proclame falimentul ilustrei noastre trupe, dacă nu ne vom dovedi ceva mai disciplinaţi.

Guillaume îi şi făcea lui François elogiul nebuniei, Jacques proclama în faţa ducelui exilat deşertăciunea lumii sau gloria simulacrului : „Lumea întreagă este un teatru, şi toţi, bărbaţi şi femei, nu-s decît actorii lui. Toţi îşi fac acolo intrările şi ieşirile, şi fiecare joacă pe rînd diferitele roluri ale unei drame în şapte epoci". Priveam pe rînd la fiecare din acele chipuri, la fiecare băiat, atenţi să audă ce spune Guillaume : Gaston Lachalle, care cu un deget se scobea conştiincios în nas ; lîngă el regina mamă, cu ochii strălucitori aţintiţi asupra fiului ei care declama ; de partea cealaltă, grupul muşchetarilor în picioare lîngă prăvăliaş, aşezat călare pe un scaun, cu bărbia rezemată de partea de sus a spetezei — şi mă gîndeam la un călăreţ comic gata să-şi arunce împotrivă-ne calul de luptă, un cal de lemn şi de paie ; — observîndu-l mai bine, mi se părea că el se uită la Emilie, aşezată lîngă mine, cu un fel de intensă curiozitate ; mai departe, micuţa Caroline pe care Orlando o ţinea de braţ şi care, nu ştiu de ce, mă privea, cu un zîmbet abia perceptibil pe buze ; în sfîrşit, în ungherul unei ferestre conturîndu-se sumbru pe un fond de verdeaţă, acelea pe care Couderc le numea uneori *cele trei Graţii ;* Mathilde, mai înaltă, cu capul foarte drept ; Elisabeth şi Hélène, de o aceeaşi statură, Elisabeth puţin adusă într-o parte, Hélène, pe care o bănuiam încordată sub masca ei impasibilă. „Scena finală care încheie această dramă istorică, stranie şi accidentată, este o a doua copilărie, o dramă a uitării.... " Jacques îşi termina tirada sub ochiul indiferent al ducelui exilat şi redevenea Guillaume cel costeliv. Aveam impresia că Jacques rostea lucruri prea adevărate, că noi eram actorii propriilor noastre roluri de oameni vii şi că le deţineam fără s-o ştim şi fără a cunoaşte sensul rolurilor. Care dintre noi era în realitate — sau cel puţin pentru teatrul lumii — cel înţelept ? François ? Guillaume ? Cine, nebunul ? Couderc ? eu însumi ? Şi cine cel prea puţin iubit ? şi cine seducătorul ? şi cine prinţesa ? şi cine părăsita ? care cei vii ? care cei morţi ?

Am auzit-o pe Emilie murmurînd, cînd Guillaume se întorcea lîngă ea : „În zadar am rezistat, am rezistat... jocul tău, ţinuta ta, glasul tău... Eram cu tine în Ardeni, altădată, şi erai un mare senior, atît de generos şi atît... o ! atît de amar...".

La sfîrşitul repetiţiei ea reîncepu să se preocupe de pavilionul părăsit. Betty părea iritată. Ca pentru a schimba conversaţia, Guillaume propuse, avînd grijă să nu fie auzit de mama-sa : „De vreme ce-ţi place să faci pe exploratorul, într-una din seri ne vom sui pe turn".

El ne şi însoţi acolo, cîteva zile mai tîrziu, profitînd de o ieşire a părinţilor săi, căci ei interziceau accesul la turn : scara în spirale, care conducea sus, era într-adevăr foarte veche şi se temeau să nu se prăbuşească.

— La început, explica Guillaume, ei aveau de gînd s-o repare ; pe urmă n-au mai putut sfîrşi nici rezugrăvirea bărăcii. Prea scump, într-adevăr, prea scump. Am pus noi singuri mîna ca să dăm ajutor, dar în cele din urmă ne-a lipsit curajul după cum lipsiseră şi banii... O ! într-o zi sau alta, va trebui să dăm jos această construcţie şi să ridicăm în locul ei ceva nou. După toate socotelile, treaba asta va reveni mai puţin scump decît o cîrpăceală : ar fi nevoie de prea multe lucrări.

Elisabeth şi Mathilde se indignau : pentru nimic în lume ele n-ar vrea să vadă că dispare Observatorul ! Cît despre Caroline, ea se azvîrlea, cu pumnii strînşi, asupra fratelui ei, burdușindu-l. Băiatul se prefăcea că-şi zgîrceşte cît de cît statura înaltă, îşi apropia umerii unul de altul, şi-i da pace, rîzînd cu un rîs surd.

— Caroline, dar are să-l doară ! protesta Emilie.

— Este chiar ceea ce vreau şi eu ! să-l doară pe acest matematician căpos, pe acest nimicitor...

Mathilde, cu un zîmbet imperceptibil sub gravitatea sa obişnuită, îi despărţea vîrîndu-se între Guillaume şi Caroline.

Înainte de a începe să se caţăre pe primejdioasa scară, Guillaume ne-a condus să vizităm ansamblul casei : sala de biliard, alăturată bibliotecii şi care stătea mărturie a splendorilor de odinioară ale Observatorului — azi cu postavul mesei de biliard în destrămare ; vrafuri de hîrtii vechi acopereau masa aproape în întregime ; într-un colţ,

un balansoar, căruia îi lipsea un braţ, părea să-i aştepte pe jucătorii de altădată ; în vitrine stăteau de gardă nişte tacuri de biliard ; pe un alt panou, capete de cerbi, de ciute şi de căprioare, care împreună cu o căpăţînă de mistreţ păreau să dărîme peretele, străbătut în curmeziş — dealtminteri — de o crăpătură. S-ar fi spus că animalele acestea se năpustesc asupra noastră pornind din grădină şi că îşi taie drum cu coarnele ori colţii lor prăfuiţi. Într-o altă mare sală, de asemeni pe jumătate condamnată, Guillaume ne arătă colecţiile de insecte, de fluturi, de păsări împăiate, pe care Jacques Garou, fondatorul, le aşezase cu răbdare acolo în cursul existenţei sale îndelungi, parcurgînd muntele pe care se străduia să-l reîmpădurească. Dintr-un dulap în perete, Guillaume scoase nişte imense ierbare. Vru să frunzărească unul din ele, care se deschise trosnind şi răspîndind acel miros puternic de mucegai şi de humus care plutea şi pe coridoare. O ferigă îşi desena delicatul său arabesc pe palierul îngălbenit. M-am trezit gîndind : „Astronomului ăsta i-ar fi fost foarte dragă mica lui nepoată Elisabeth".

— E un dezastru, spunea Mathilde, colecţiile unchiului se fac praf.

— Aş ! totul este praf, declara Guillaume pe un ton doctoral şi comic, scarabeii, greierii, insectele, coleopterele, buburuzele şi saxifraga şi ferigile, şi locuinţele noastre, şi operele noastre, şi iubirile noastre.

— Băiatul închise cu un zgomot sec marele ierbar, stîrnind un nor de praf care ne făcu să tuşim şi să strănutăm : „Vedeţi, ne demonstră Guillaume suflîndu-şi nasul, praf, praf !"

Cu o asemenea atenţie îl privea Emilie pe Guillaume, încît o uşoară cută îşi marca umbra dintre sprîncene. Se gîndea ea oare că vorbele lui Guillaume ascundeau sub emfaza lor comică un sens ? Spera Emilie să afle cealaltă semnificaţie, de parcă lucrul ăsta ar fi privit-o ?

Într-o cameră neregulată, ici îngustă iar dincolo lărgindu-se, erau îngrămădite pe rafturi pietricele de toate formele şi de toate culorile ; lîngă unele din ele, etichetele rămăseseră : „Feldspath — La Jonchère", „Quarţ — Gentioux". „Silex — Monédières", „Caolin — Saint Yrieix", „Şist — Bort-les-Orgues", „Sodalit — Pradère".

— În fond, remarcă Betty, unchiul era prichindelul din poveste, care se făcuse mare ; el își semăna în urma sa pietricelele, ca alții amintirile.

Merserăm de-a lungul unui coridor în întregime tapetat cu hărți ale provinciei. Ele datau din secolul precedent : unele purtau predizări demografice ; altele semnalau structura geologică ; altele, relieful și hidrografia ; pe una din acestea din urmă mai rămăseseră încă niște drapele prinse în ace, legate cu un fir negru.

— Unchiul făcea împădurirea întocmai cum se duce un război, spuse Mathilde, înfigînd la marginea văii un drapel amenințat să cadă.

— Ce viață, suspină Guillaume : nici soție, nici copii, nimic decît insecte, ierburi, pietricele, copaci, bătălia copacilor...

— Îl compătimești, sau ce ? întrebă Emilie (și din nou acea alarmantă cută brăzdîndu-i fruntea).

— Îl invidiez.

— Nu asculta la fratele meu, Emilie. El spune așa și este tocmai pe dos ! Betty dădu din cap, apoi reîncepu : El este exact contrariul omulețului claustrat în știința sa, ca un călugăr în religia lui.

— Așa este tata.

— O ! Caroline... Mathilde îi aruncă mezinei o privire severă. Micuța Caroline își mușcă buzele.

— În sfîrșit, voiam să spun că tata este întrucîtva așa.

— Există două tradiții în familie : una de cercetare, de știință, aceasta este linia Garou (și cu o mînă Guillaume arăta înspre hărțile din culoar) ; cealaltă de boemie și teatru, adică este linia dinspre partea mamei.

Și cu un aer comic, el își frecă bărbia.

— Personal, stau călare între una și cealaltă, călare între fizică și jazz, între înclinația spre singurătate și plăcerea de a pălăvrăgi, de a face paradă... Cu alte cuvinte, niciodată cu totul eu însumi.

Emilie mergea înaintea lui, cu capul aplecat ; ea se întoarse :

— Ba nu, Guillaume, nu trebuie, eu sînt sigură că poți foarte bine, că poți fi tu însuți, cu totul tu însuți, că poți studia și trăi, și... iubi viața.

El mă privi, oferindu-i Emiliei profilul său: „Dacă este adevărat că adevărul iese la iveală din gura copiilor, atunci s-o credem pe sora voastră!“

— Doar n-o să vă certaţi din asta!

Caroline lua pe fiecare de cîte un braţ şi-i trăgea după ea.

Cînd sosirăm la picioarele scării în spirală, Guillaume trecu în fruntea cortegiului:

— Faceţi ca mine. Agăţaţi-vă serios de balustradă, cu amîndouă mîinile, şi plasaţi-vă picioarele pe fiecare treaptă, aproape chiar de axul scării. Dacă o scîndură ar ceda, există şansa ca în schimb ştiftul fixat de grinda centrală să nu cedeze.

Pentru a-i urma sfatul, trebuia să urcăm îndoiţi într-o parte, cu braţele întinse, spre a ne putea ţine de balustradă. Ajunserăm fără piedici pe platformă. În mijlocul ei erau grupate morişti de vînt, pluviometre, gherete de adăpost pentru aparatele de control atmosferic. Emilie o zbughi spre balustradă şi se sprijini de ea. Guillaume scoase în clipa aceea un ţipăt, apoi îi vorbi surorii mele cu blîndeţe:

— Emilie, dă-te înapoi, nu te sprijini de balustradă, e putredă din loc în loc. M-ai băgat în sperieţi.

— Ei bine, îmi spuse Betty, se vede că într-adevăr l-au trecut răcorile, căci ca să se emoţioneze el...

Emilie se întoarse înspre noi, radioasă: „Altădată, spuse ea, pe turn...“

— Altădată ce? întrebă Caroline.

— O! nimic, nimic, nu mai ştiu... Da, altădată, de la fereastra noastră, noaptea, nu-i aşa, Henri, priveam turnul; petreceam ore întregi privindu-l.

— Un faimos spectacol, mormăi Guillaume.

El părea acum nemulţumit, ca şi cum i-ar fi fost necaz pe noi sau pe el însuşi că ne dezvăluise ceva mai înainte acel gest de îngrijorare faţă de primejdia la care se expusese Emilie.

Contemplam frunzişul parcului şi pe al grădinilor care înconjurau Observatorul. Văzută de colo, casa noastră ni se părea extrem de banală, încadrată de două aşezări burgheze din piatră cioplită. Fereastra camerei Emiliei rămăsese deschisă. Emilie se apropie de mine şi-mi

șopti : „Sărmana noastră casă, face o proastă impresie, orice ai spune, pentru niște oameni care o privesc de pe acoperișul turnului lor, de la ei din observator...“ Și suspină : „Pentru barbari, ce însemnăm noi ?“

— Inima care suspină n-are ce dorește ! exclamă Caroline.

— Crezi că m-au auzit ? se îngrijoră soră-mea.

— Nu, doar suspinul ți l-au prins.

— Inima cea mulțumită suspină tot timpul, adaugă Mathilde.

Era plăcut ; o adiere alerga peste creștetele copacilor și își așeza pe chipurile noastre, pe brațele goale ale fetelor miile-i de degete răcoroase.

— Unchiul trebuie că se simțea bine aici, rosti Mathilde.

— Desigur, răspunse Guillaume, dar nu cum îți închipui tu. El trebuie că se simțea bine aici pentru că venea aici ca să observe indicațiile aparatelor lui, să aprecieze forța, viteza, orientarea vînturilor, și nu să guste ca noi gingășia sau parfumul acestui... acestui ce ? acestui zefir ?,

— Dar stelele ?

— Ce, stelele ?

— Trebuie că iubea stelele.

— Fără îndoială, Betty, dar și asta nu în felul nostru, nu ca voi : pe el îl interesa să le observe, să le studieze prin ocularul lunetei sale... Jacques Garou era un burlac, să nu uităm acest lucru, un adevărat burlac... Tocmai de aceea a și realizat ceva.

— Atunci, trebuie să fii musai burlac pentru a realiza ceva ?

— Oarecum, Emilie, oarecum. Să-l luăm bunăoară pe tatăl meu : sînt sigur că dacă nu ne-ar avea pe noi, dacă n-ar fi trebuit să ne hrănească, ar fi fost și el un savant.

— Dar... el este un savant ! exclamă Caroline.

— De acord, de acord, numai că nu face descoperiri, nu poate, nu are timp pentru așa ceva.

— Nu se știe de loc dacă nu face descoperiri, spuse tînăra fată pe același ton indignat.

— Important nu este oare de a face pe savantul, ori pe cutare sau cutare ?

— A ! desigur, tu, Betty, pentru tine nu există decît teatrul.

— O proclami tu singur în scena ta cu François.

— Vorbeşte personajul meu, nu eu.

Guillaume mă luă ca martor : „Femeile, de, vezi cam care li-i logica ! să-mi arunce-n spate cuvintele personajului pe care-l joc !“

— E drept că ţi se şi potrivesc de minune...

— Ai dreptate, Henri, aprobă Emilie : de minune, de minune !

Rămaserăm o clipă tăcuţi. Ascultam foşnetul slab al aerului în creştetul copacilor, şi uneori cîte un geamăt scurt al moriştii de vînt deasupra noastră. Un tren trecu departe în vale. Bubuitul său a durat multă vreme, apoi nimic... Ba da, tînguitoarea notă pură a unei broaşte rîioase în fundul unei pajişti. M-am întors, mi s-a părut că deslușesc în penumbră, albe, mîinile lui Guillaume şi pe ale Emiliei, care se desfăceau.

François dădu semnalul de plecare. Caroline se repezi spre intrarea scării : „Femeile şi copiii înainte !“ strigă ea rîzînd. Guillaume ne făcu aceleaşi recomandări pentru coborîre ca şi pentru urcare.

— Ei, exploratorii ? ni se adresă el în clipa despărţirii.

— Vom mai veni şi altă dată, răspunse Emilie.

Turnul copilăriei mele, l-am aflat la celălalt capăt al lumii, turnul negru. Blocurile negre, uriaşe, deasupra noastră, desenul lor aspru care le face să se încastreze unele în altele, fără ciment şi mortar, de neclintit. Aerul rarefiat al platoului. Ştiinţa barbară, precisă în arhitectura pietrelor, la cîteva leghe de Cuzco. Trece o turmă de lame, cu capul mic şi pur, ciulit (nostim popor de animale şi cu acel aer comic de snobi). Aerul rar, praful, tăcerea, singurătatea din nou, zidul încaş. Deodată, ieşită de unde ? perechea de copii. Mi-

nusculul pui indian, minuscula sa însoţitoare. Picioare goale, cozi. Graţia copilăriei indiene, graţia severă, tristă, pentru cîtă vreme, încă trei, patru ani ? pe urmă vor fi şi ei la fel cu ceilalţi, fără vîrstă, fără sex, rasă de coşmar, rasă de remuşcări. Băiatul şi-a scos din mînecă un fluier cu sunete dulci-acrişoare, mereu repetate, şi micul dans, simulacru al bucuriei ucise odinioară în negura secolelor ! Fragilitatea, graţia fragilă a copilei indiene la piciorul blocurilor sumbre, trista dulceaţă acrişoară, veche, veche a fluierului cîmpenesc, şi mînia, acea mînie în sprîncenele muzicianului de numai cinci ani. Deodată mă întorc, am zărit acolo jos, la pîndă, femeia gata să se ascundă îndărătul unei alte ruine, nu atît de promptă, mama care-şi pîndeşte micii indieni în timp ce ei întind mîna, adică nu : în timp ce dansatoarea, cu minusculele-i picioare goale prin praf întinde mîna. El, cu nobila-i sprînceană plină de mînie, priveşte dincolo de noi la nu ştiu care zeu al răzbunării.

Pururi auzi-voi răsunînd fluierul de copil pe înălţimea de lîngă Cuzco. De ce oare ascuţitele lui sunete mă fac să mă gîndesc la o chemare a morţii, temătoare, fascinantă, ca şi cum aceşti copii, aceste pietre ale secolelor, acest continent, şi eu însumi, ca şi cum toate acestea s-ar petrece în dimensiunea morţii ?

Înalt, negru, zidul, ruina incaşă, năruirea blocurilor desenînd pe creasta sa nişte creneluri.

XI.

Nu ne-am suit prea de multe ori pe turn. Mathilde se temea că, dacă vom fi atît de numeroşi încît să supraaglomerăm scara în spirală, aceasta să nu cumva să se prăbuşească în cele din urmă. Dar uneori, în timpul repetiţiilor, Emilie evada; îmi mărturisi că, prin complicitatea lui Guillaume, urca pentru a petrece o clipă singură, sus, pe terasa îngustă. Uneori, băiatul îngrijorat se ducea după dînsa. Îi era teamă ca fata să nu comită vreo imprudenţă. Se părea că-i face plăcere surorii mele să-i provoace astfel de temeri.

— Tu o joci pe Sora Ana, îi spuse Caroline care foarte repede începuse s-o tutuiască. Cine este Barbă-Albastră?

— E-n ordine, e-n ordine, Scufiţă-Roşie; păzeşte-te de vîrcolaci!

— Huu! Huu! făcea prăvăliaşul.

În mare taină ne făgădui că o să ne ducă el să cunoaştem, cînd vom fi scăpat de repetiţii şi de spectacol, „banda lui Masari şi ruşii".

— Masari, un fotograf şi un muieratic, preciză el, atunci, d-na Garou, n-ai ce-i face, nu vrea să-l lase să intre la Observator. Păcat, fiindcă împreună cu el, Guillaume, Grimari, Joë, Louis Fernac şi mutra mea s-a înjghebat un faimos jazz... Cît despre ruşi, ei mă distrează... deşi, din punct de vedere politic... cel mai

mare aparţine organizaţiei *Crucile de foc!* Îţi dai seama!... dar în fine, sînt nişte fenomene. Nu-i aşa, Hélène?

— De ce fenomene? Ruşii sînt ruşi, oarecum... în fine... ruşi.

— O! da, Hélènova, aşa cum spui!

Furioasă, studenta îi întoarse spatele.

— Acest Couderc, ce bădăran, îmi spunea François. Şi se lua după Hélène, care se îndepărta.

— Ştiţi că Hélène a noastră este pe punctul de a vă corupe fratele?

— Să-l corupă pe François! pufnea Emilie.

— Întocmai, dom'şoară Emilie, e aşa cum ţi-o spun şi nu cum pari să gîndeşti şi mătăluţă, he, he, hi... Pentru vîrsta dumitale ai nişte idei ciudate. Vreau să spun că Hélène se consacră psihi... psihiatriei, şi sub influenţa ei François s-a decis şi el să devină psihi... psihi... să trăieşti!

— Nu?

— Ba da, Emilie, ba da...

— Este adevărat, afirma Betty. Hélène mi-a vorbit despre asta.

— În modul ăsta noi vom putea fi îngrijiţi, remarca Joël Pommier.

— Toţi psihiatrii sînt nişte scrîntiţi, bombănea Gaston Lachalle.

— Ştie el ce vorbeşte, îşi dădea cu părerea Couderc în şoaptă. Cred că o fi trecut prin mîinile lor.

— François ăsta, ce tip ascuns... îmi spuse Emilie. Ca să conchidă gînditoare: „Şi Hélène asta, ce putere are asupra lui".

François fusese primit la prietena sa. Ni-i descria pe părinţii ei ca pe o pereche rigidă, îmbrăcată după moda de altădată. În camera fetei, adăugă fratele nostru, Hélène avea o fotografie a d-nei Curie şi reproducerea unui autoportret de Rembrandt. Ea îi arătase cele două imagini: „Adevăraţii mei părinţi... Pentru mamă-mea, eu sînt o raţă clocită de o găină". Ea îşi îndepărta braţele, se legăna, cu pleoapele plecate. „O biată raţă şchioapă". Mama sa ar fi vrut s-o păstreze mereu pe lîngă dînsa, „la discreţia ei". „Vroia să mă

împiedice să-mi urmez studiile, îi destăinuia Hélène lui François. Aş prefera să mor".

— Nimeni, remarca Betty, nimic n-o va împiedica pe Hélène să urmeze pînă la capăt calea pe care şi-a trasat-o.

Ghiceam că se gîndeşte la propria-i viaţă, la pasiunea ei pentru teatru.

— Mare scofală, spunea Couderc. Asta sau altceva, totul e în fond acelaşi lucru.

— Nu mai spune, dacă ai putea, nu ţi-ai petrece timpul făcînd jazz ?

— Dar, Betty, jazzul nu este o profesie, nu este o ambiţie, e un mod de a trăi.

— Pentru Hélène, de asemeni, a îngriji, a salva nişte nenorociţi şi mai ales a căuta să descoperi raţiunea nebuniei lor pentru a o vindeca este...

— Raţiunea nebuniei ! asta-i bună... Couderc se pleznea peste pulpe.

— Clovn, trebuie să te faci clovn.

— Ei ! cine ştie... M-am gîndit la aşa ceva : împreună cu ceilalţi muşchetari cred că am putea înjgheba un număr de circ, ceva nu prea rău, nişte clovni muzicieni.

— Dar bine, Couderc, într-o zi ai spus că noi am putea toţi laolaltă înjgheba o trupă de teatru, o trupă ambulantă ?

— Ura ! un triplu aplaus pentru Betty ! înjghebăm trupa de actori la care visez de mult, şi vom avea numere de clovni pentru programul pauzelor.

— Cum o să-i spunem trupei ? întrebă Grimari.

Toţi vorbeau, gesticulau, rîdeau, se prefăceau că într-adevăr cred în acest proiect ; numai Betty ne privea cu tristeţe. Fluturîndu-şi cozile, Caroline exclamă :

— Se face... Emilie a găsit numele trupei !

— Nu... nu... nu-l repeta.

— De ce ?... E grozav... „Barbarii !" Trupa noastră se va numi „Barbarii" ! Aşa ne spuneau Emilie şi fraţii ei înainte de a ne cunoaşte.

Guillaume, Mathilde, Elisabeth, Caroline şi prietenii lor se entuziasmau pentru această fericită „descoperire". Couderc o aduse triumfal la cunoştinţa d-nei Ga-

rou. Vedeam bine că ea se căznea să facă haz împreună cu noi.

— Ia mi te uită, zise totuşi puţin mai tîrziu. Emilie asta, cine ar fi crezut, un astfel de mod de a ne eticheta...

Fluturîndu-şi şalul, ea mergea la pian, lua o broşură şi ne chema rînd pe rînd să recităm scena care ne revenea.

— Merge bine; în curînd veţi putea să încercaţi costumele, să jucaţi în costum; pe urmă vom merge să repetăm la teatru, decreta regina mamă.

— Da, ard de nerăbdare să mă văd acolo, în culise, îmi destăinuia Betty. Cunoşti teatrul, vreau să spun culisele sale, scena lui cînd sala este goală? Am jucat acolo copil fiind, era ceva uimitor — vreau să spun: locul acela, decorurile acelea, maşinăriile acelea; vei vedea, o să ţi le arăt.

După ce ne-am întors acasă, Emilie l-a întrebat pe François de ce ne ascunde intenţia lui de a deveni, ca şi Hélène, psihiatru. Ne spuse că hotărîrea lui nu era încă luată, că oricum trebuia să-şi termine mai întîi studiile de medicină. Ne rugă să nu vorbim însă despre lucrul acesta părinţilor. „Medic de nebuni", asta poate că nu li s-ar părea ceva tare atrăgător; va trebui poate să-i obişnuiască treptat cu ideea.

— Ca şi cum n-am fi cu toţii niţel ţăcăniţi, remarca Emilie.

Faţa lui François se înseninâ:

— Întocmai aşa spune şi Hélène Farge.

— Şi ceea ce spune Hélène...

— Nu văd de ce rîzi.

Emilie deveni iarăşi gravă:

— E adevărat, ceea ce fac ceilalţi, sentimentele lor, nu ştiu de ce, toate acestea îmi stîrnesc destul de uşor rîsul, chiar dacă şi eu fac şi simt exact ca ei.

— Tu faci ce? o întrebai.

— O! nimic, nimic. Ea-şi privi ceasul-brăţară, să vadă ce oră este: „Drace! cît e de tîrziu... Haide, bună seara".

Mi se păru că se grăbeşte să ne părăsească.

M-am întors în cameră la mine, mi-am făcut toa-

leta. Cînd să mă culc, am simţit dorinţa de a o revedea pe Emilie şi de a o întreba dacă într-adevăr credea că François s-a îndrăgostit de Hélène. Am ciocănit discret la uşă; în clipa aceea o trăsură trecea huruind pe stradă, aşa că n-am putut auzi dacă Emilie îmi răspunsese ori ba. Am intrat. Camera era în întuneric; fereastra din faţă era deschisă; o vedeam din spate, stînd lîngă fereastră, pe Emilie; din timp în timp, ea ridica un braţ ca pentru a face un semn. Am strigat-o în şoaptă. Tresări şi se întoarse:

— M-ai speriat, şopti ea.

— Am ciocănit, însă n-ai auzit.

— Nu poţi dormi?

— Nu, vroiam...

— Ce vroiai?

— Nu ştiu... Ce gîndeşti tu despre Elisabeth?

Aveam impresia că îmi bara drumul, ca să mă îndepărteze de fereastră. Şi apoi, deodată, e drept, simţeam nevoia de a vorbi despre Betty, de a auzi vorbindu-se despre Betty.

— Betty... e destul de bine, mai bine decît mama sa, desigur, şi decît Mathilde, statuia aceea... Vezi, dacă aş fi băiat, aş prefera-o pe micuţa Caroline... Tu îi placi teribil!

— Nu vorbi prostii... Şi Guillaume?

— Guillaume?

Maşinal se întoarse spre fereastră. Eu făcui atunci un pas.

— Am să închid obloanele, noaptea e răcoroasă.

— Să te ajut eu, Emilie.

— O! Nu!...

Mă sprijineam de pervaz, încercînd a desprinde celălalt oblon. O lumină difuză lăsa să se ghicească fatada Observatorului. Ochii mei se îndreptară către vîrful turnului: sus — o formă, cineva părea a face semne. Mă auzii întrebînd uluit:

— Femeia? aceea pe care o văzusem noi altă dată?

Emilie avu un rîs stingherit: „Nu... nu. Presupun... Poate... trebuie să fie... este Guillaume“.

Ea se întoarse spre mine, în umbră.

— Ce vrei, Henri, ţi-am spus ceva mai înainte: sîntem cu toţii niţel ţăcăniţi.

XII.

— Ăsta e pasajul dumitale cel mai dificil, din cauza acestei schimbări care a intervenit în dumneata, cum spuneam, și pe care spectatorul nu trebuie s-o cunoască. El trebuie să simtă totuși, concomitent, fără să-și dea seama, că nu mai ești chiar același. Cel puțin în timpul primelor dumitale trei replici. Cel mai bine este să ai un ton neutru, în afară poate de aceste prime cuvinte: „Bună ziua, frumoasă tinerețe!“ Ne vezi pe noi, pe Mathilde și pe mine, vreau să spun pe Rosalinda și pe Celia, și salutul dumitale trebuie să fie cel al cuiva care-și redobîndește vederea. Gîndește-te că ai fost orb pînă atunci și acum descoperi cît de bună poate fi o zi. Bunătatea și lumina trebuie să fie în acest „bună ziua“; și mai descoperi și frumusețea, descoperi cît de frumoasă poate fi o tinerețe fără ură, și descoperirea aceasta, desigur, care este relevarea unui alt eu al dumitale, îți dă fericirea: „Bună ziua, frumoasă tinerețe! Spune-mi: știi...“

Aș fi vrut ca Betty să continue să vorbească, să lămurească astfel cuvînt cu cuvînt ceea ce aveam de spus. Mi se părea că ea mă învață să vorbesc și că asta înseamnă că mă învață să trăiesc. „Bună ziua, frumoasă tinerețe!“ Ea devenea vioaie, radioasă, pentru a rosti aceste cuvinte simple. Parcă o vedeam, falnică, puțin înclinată într-o parte, pe punctul cel mai înalt al unui drum, salutîndu-și tinerețea ei și pe-a mea.

— Haide, dă-i drumul.

— Bună ziua, frumoasă tinereţe!

— Nu, nu striga. Articulează, dă strălucire silabelor.

Lecţiile Betty-ei îşi dădeau roadele. Seara aveam dreptul la complimentele d-nei Garou. O dată s-a întîmplat chiar ca asistenţa să aplaude; eram atunci fericit şi mîndru pentru Elisabeth, aş fi vrut să joc încă şi mai bine, spre a deveni chiar personajul pe care ea se străduia să-l modeleze prin observaţiile, sfaturile, exemplul său.

Din timp în timp, Betty îl ajuta şi pe Grimari să lucreze; de la săptămînă la săptămînă vedeam că-l face mai emoţionant, mai veridic pe acest Orlando pe care-l întruchipa. Sufeream din cauza progreselor acelea, ghiceam tot ce ele îi datorau Betty-ei, atenţiei, ştiinţei, dîrzeniei sale, şi eram gelos de acest dar pe care ea îl făcea astfel studentului; aş fi vrut să fiu singurul care să beneficieze de îndrumarea sa. Fără îndoială, îmi spuneam, ea se interesează mai mult de Grimari decît de mine, mai mult de Orlando decît de acest Olivier oarecare. Sfîrşeam prin a ne identifica cu rolurile noastre, rîvneam la farmecele, la patima, la graţia rolului lui Orlando, sufeream din pricina caracterului ingrat al rolului meu. Am simţit ura care se considera că o nutreşte Olivier împotriva lui Orlando; apoi îmi reproşam acest sentiment, şi din nou urmam astfel fluctuaţiile personajului meu. Zadarnic mă socoteam stupid că nu ştiam distinge teatrul de viaţă, continuam într-o egală măsură să fiu gelos pe Grimari. În cele din urmă i-am şi spus-o Elisabethei. Fata îmi cuprinse mîinile.

— Sînt mulţumită. Îţi intră meseria în piele. Roland mi-a spus că un actor vrednic de a se considera actor începe să-şi prindă rolul aşa cum se prinde o boală: pe urmă se vindecă de ea şi abia atunci posedă în profunzime personajul... Te vei vindeca.

— Asta nu te împiedică să te interesezi mai mult de Grimari decît de mine. Dacă ar putea, te-ar păstra numai pentru el. Îţi reproşează, desigur, timpul pe care mi-l consacri. Desigur, el te... el este îndrăgostit de dumneata.

— Henri ! Mă cerceta de sus pînă jos, ca și cum ar fi căutat să corecteze cine știe ce intonație stîngace.

— Știi bine de cine este îndrăgostit Grimari ?

Nu răspunsei.

— Ca de altfel toți cei de aici.

— De Mathilde ?...

Ea păru să ezite, își ridică o șuviță de păr căzută pe frunte :

— Bineînțeles, pe Mathilde o admiră toți ; este atît de frumoasă și inteligența ei se vede în însăși frumusețea sa... Dar eu am impresia că în același timp le inspiră și puțină teamă. Toți o admiră de departe... Așa e, este perfectă și tocmai prin aceasta, distantă. Ei lasă, știi prea bine ce gîndesc toți, mai ales Grimari, Couderc și... Guillaume : Emilie, nu-ți dai seama ?...

— Sora mea ?

— Ești orb sau joci teatru ? Rolul lui Olivier trebuia să-ți ajungă pentru așa ceva.

— Grimari, Couderc...

— Guillaume. Totuși, acesta este ultimul despre care aș fi crezut că s-ar putea îndrăgosti. Căci așa este : s-a îndrăgostit și a căzut, a căzut din înălțimea norilor lui de viitor fizician care nu catadicsea ca să se intereseze decît de femeile măritate, „pentru odihna savantului", cum ne spunea el.

—Emilie este o copilă !

— Tocmai de aceea le-a sucit capul. Din prima seară, sau mai degrabă din ziua următoare. Văzuseră apărînd o tînără femeie fardată, frumușică, foarte frumușică ; a doua zi, iat-o că redevine aproape o mică fetiță : asta le-a tulburat mintea și inima !

Întoarse capul pentru a adăuga : „Couderc este prea sucit, îi va conveni să n-aibă succes, chiar dacă îi place surorii dumitale. Fratele meu... o ! fratele meu, îl cunosc eu ; m-aș mira să nu revină la manierele lui de... de celibatar științific, și la femeile lui măritate. Cu Grimari, Emilie ar fi fericită ; și pe el, Emilie l-ar scoate din gogoașa lui, din fustele familiei lui, din semi-somnul său bine crescut.

— Sora mea, Grimari...

Era să spun că o văzusem noaptea pe Emilie la fe-

reastra camerei sale şi pe Guillaume pe turn schimbînd între ei nişte semne ; dar am simţit că nu am dreptul să divulg taina.

— Sora mea nu mi-a vorbit niciodată despre Grimari.

Betty suspină : „Îndrăgostiţii se caută, nu se întîlnesc".

Ea-şi ţinea capul înclinat înainte, o expresie de oboseală o îmbătrînea acum. Simţeam dorinţa s-o strîng în braţe, s-o legăn pînă ce tristeţea care o copleşea o să-i dispară. Dar m-ar respinge, poate că mi-ar interzice să mai revin la Observator.

— Mai tîrziu ei se vor întîlni.

Nu ştiam despre ce vorbeam. Ce ascundea acest „ei" ? Emilie şi Guillaume ? Emilie şi Orlando ? Eu şi Betty ? Betty şi... la cine se gîndea ea, pe a cărui dragoste n-o întîlnea ?

— Betty, Elisabeth... îmi eşti foarte scumpă.

Rîsul îi pieri pe trei tonuri, ultimul înalt de tot : „Şi dumneata, Henri !". Apoi adaugă imediat : „Ştii, Caroline nu mai conteneşte să vorbească despre dumneata cînd nu eşti de faţă ?"

— Caroline e o puştoaică.

— Ai spus acelaşi lucru şi despre sora dumitale.

Ochii ei se încreţiră puţin, cu o expresie de maliţiozitate şi de indulgenţă totodată.

— Haide, te necăjesc, în glumă. Să fim serioşi, nu ne-am terminat scena. Să reîncepem : Olivier, Celia...

Lecţia continua, eu îmi dădeam silinţa, vroiam ca Betty să fie mîndră de elevul său.

Una, două zile în Germania cea verde. Mica vale departe de Baden-Baden care coboară din pajişti în boschete, de la piscul pe care-l domină un castel în ruină. Păşunile ca un rîu : pe celălalt „mal", o colină ţuguiată acoperită cu brazi pe o parte, despuiată pe cealaltă. Ascult uguitul unor păsări şi securea unui tăietor de lemne în pădure. În depărtare, în prelungirea văii, o altă culme piramidală, muntele Mercur. Verde Germanie a zeilor, ce otravă ţi-a pervertit sufletul ?

XIII.

Hélène, care urma seara cursurile de arte decorative, luase asupra sa ca să facă decorurile şi costumele, ori cel puţin machetele acestora : băieţii aveau să picteze apoi copacii, zidurile palatului ; fetele, sub conducerea reginei mame, vor trebui să croiască şi să coasă.

Studenta ne arătă primele costume terminate. Croite grosolan, însăilate rar, ele mi s-au părut sărăcăcioase. Betty m-a asigurat însă că sub luminile rampei vor străluci ca nişte adevărate veşminte de prinţ. A doua zi, cînd François îşi termina scena cu Guillaume, uşa bibliotecii se deschise încet şi văzurăm intrînd doi tineri nobili : primul, foarte brun, într-o vestă scurtă de culoarea mărgăritarului şi a purpurei, cu o pelerină galbenă, al doilea blond, subţirel pe picioarele sale lungi, unul verde, celălalt negru. Un *ah !* de surpriză şi de admiraţie îi întîmpină. Cel brun înaintă graţios către însoţitorul lui :

— Frumoasa mea Rosalinda, spuse el cu o voce catifelată, am întîrziat abia cu o oră faţă de promisiunea mea !

Prinţul, cu un picior verde şi cu celălalt negru avu un zîmbet care îi dezvălui dinţii mici, strălucitori :

— În dragoste, să greşeşti cu o oră faţă de promisiune ! se miră el.

Această scenă o auzisem, desigur, de multe ori, la repetiţie : mi se părea totuşi că o descopăr acum. Pentru

prima oară Grimari era acest Orlando fermecător : cum strălucea părul lui de un negru albăstrui, cum i se lumina tenul oacheș sub reflexele pelerinei galbene ! Iar cît despre băiatul celălalt, cu grație ambiguă, zadarnic îmi spuneam : „Ei bine ! este Mathilde travestită în paj !“ Că n-o recunoșteam, și fără să vreau eram tulburat de acest chip de arhanghel pe care i-l dădeau straiele bărbătești și părul blond adus în jurul tîmplelor. Iar dialogul acela de îndrăgostiți, acest straniu joc al celor doi adolescenți nu exercita numai asupra mea o atare impresie totodată captivantă și iritantă : vedeam în toate privirile pe care băieții și fetele i le aruncau Mathildei o licărire de plăcere și totodată o stinghereală de parcă travestiul ar fi transformat-o pe pura, pe desăvîrșita, pe distanta Mathilde într-o ființă tulbure și tulburătoare.

Emilie nu-și putea lua ochii de la Orlando, deși Guillaume era lîngă ea. Regina mamă scoase scurte exclamații de surpriză și de bucurie. Prăvăliașul și mușchetarii nu se gîndeau să lanseze glumele proaste care, din partea lor, ar fi fost de rigoare în fața unei asemenea scene, dacă frumusețea celor doi adolescenți nu i-ar fi subjugat ca și pe noi.

Seniorul galben și prințul verde stăteau acum în picioare, unul rezemat de celălalt, vesta pe care o umfla sînul tînăr al Mathildei atingînd pelerina de culoarea aurului.

— Eu te iau de soție, Rosalinda, spunea Orlando.

— Orlando, te iau de bărbat.

Emilie se apropie de mine : „Acum vine fraza care-mi place. Cît sînt de frumoși... Oricine s-ar simți îndrăgostit de frumusețea lor. Tu, nu ?“

— Spune-mi, acum ! Orlando, cîtă vreme oare ai s-o mai iubești după ce vei fi avut-o ?

— De-a pururea și-o zi.

— Spune o zi, fără de-a pururea.

Eu îmi înăbușii un țipăt ; Emilie mă ciupise de braț.

— Da, ce-i cu tine ? o întrebai încet.

— Iartă-mă.

Acum privea la Guillaume cu o atenție atît de intensă, încît fața sa luă un aer de suferință.

— Cu tot atîta sfinţenie ca şi cum tu ai fi cu adevărat Rosalinda mea. Şi acum, adio !

Orlando ieşea ; noi aplaudam.

— Sîntem siguri de succes, declara d-na Garou.

— Grimari a jucat foarte bine : e frumos şi într-adevăr simpatic.

— Da, în costumul acesta are prestanţă, îmi răspundea Emilie.

— Tu nu vezi, tu nu crezi că e îndrăgostit de tine ?

— Grimari ? Emilie avu un zîmbet amuzat. Poate... poate... O ! îi va trece !

— Betty îmi spunea că e un tip într-adevăr bine

Emilie îmi aruncă o privire bănuitoare : „Şi tot ea ţi-a spus că Grimari..."

— Nu, nu !

Părea perplexă : „Regina mamă ar fi capabilă să le îndemne pe fiicele ei să comploteze împotriva... pentru... în sfîrşit... şi să-l împingă pe Grimari să încerce să... se intereseze de mine, şi pe mine de el, în felul acesta, nu-i aşa ?..."

— Ce vrei să spui ?

— Ah, nimic, prostii... Ştii, reîncepu ea schimbînd tonul, am hoinărit prin parc, spre pavilion ; obloanele erau deschise.

Acum pătrundea în bibliotecă un omuleţ sfrijit, cu picioarele goale, îmbrăcat cu o tunică croită dintr-o piele de oaie ; imediat după el apărea o frumoasă fată brună, ea în tunică scurtă din pînză de in mov, veşmînt care-i lăsa un umăr dezgolit. Prăvăliaşul scoase un fluierat admirativ ; ciobăniţa îi aruncă o privire furioasă. François, care se apropiase de Emilie şi de mine, bombăni : „Ce lipsit de politeţe, acest Couderc." Emilie îmi făcu un semn din ochi şi eu nu mă putui abţine să nu rîd împreună cu ea.

— De ce rîdeţi ?

— Nu te supăra, îi răspunsei eu lui François. Ce vrei, este adevărat că pe Hélène Farge o avantajează costumul ei de ciobăniţă, iar Couderc îşi exprimă şi el satisfacţia în felul său...

— Totuşi !

— E bine făcută, observă Emilie : umerii, gîtul, talia, picioarele... arată mai bine așa decît îmbrăcată — vreau să spun decît în rochie.

— Pentru că e sportivă, înoată ca un pește !

— Ar trebui să spui : ca o sirenă, François, îl corectă Emilie. În locul tău eu n-aș fi liniștit ; sirenele te atrag Dumnezeu știe în ce prăpastii...

— Îndrugi de toate. Mă întreb cînd vei avea vîrsta judecății cumpănite.

— Sper că niciodată !

Hélène și sfrijitul, sau mai bine zis Phebe și Silvius ajunseseră lîngă Rosalinda. Phebe respingea dragostea lui Silvius.

— Privirile pe care ți le-am aruncat nu ți-au făcut nici un rău și sînt sigură că niște ochi nu au puterea să rănească.

În același timp ea îi azvîrlea ciobanului o ocheadă și mă gîndeam că, hotărît lucru, ochii aceia cu fel de fel de ape, în care ieșeau biruitoare rînd pe rînd vara și toamna, puteau rămîne înfipți în tine ca o rană.

Rosalinda în chip de tînăr făcător de dreptate zbura în ajutorul ciobanului, în timp ce se citea pe chipul Phebei întîi mirarea, apoi un fel de spaimă, în sfîrșit admirația și dragostea care se ridicau încet ca un soare în privirea sa. Ca și adineauri, duetul de dragoste între Orlando și Rosalinda, travestită în bărbat, ne tulbura dialogul între Hélène — la care picioarele, umărul, brațele, sînul, descoperite, dezvăluiau grația animalică — și Mathilde, preschimbată în înger androgin.

— Cred că ea are intenția să mă fascineze și pe mine, rîdea Rosalinda. Nu, într-adevăr, mîndră jupîniță, nu spera așa ceva...

— Te rog, frumos domnișor, dojenește-mă fără întrerupere, implora Hélène cu o pasiune stăpînită. Prefer să ascult mustrările dumitale, decît declarațiile acestui om.

Deodată îl invidiam pe François ; îl invidiam pentru că știuse să rețină atenția Hélènei ; mi se părea că ea poartă aievea în adîncul său acea surdă pasiune pe care

se prefăcea că o încearcă pentru Rosalinda şi că pe lîngă ea celelalte fiinţe trebuiau să pară fade. Muşchetarii glumeau cu privire la „vocaţia", la „romantismul" ei : nu ştiuseră a-i recunoaşte acea forţă, acel astru subteran ce ardea într-însa, ori se temeau de el. Pe cîtă vreme, François, calmul François, înţelesese şi nu se îndepărtase de acel foc, nu se temuse că-l va arde. Pe el, cel paşnic, cel indiferent, exaltarea tainică a Hélènei trebuia în cele din urmă să-l trezească la viaţă.

Cînd scena se sfîrşi, îi înconjurarăm pe actori spre a-i felicita. Caroline se repezi pînă la noi ; „Henri, a fost grozav astă seară !"

— Grozav, într-adevăr, repeta Emilie.

Şi o trase pe Caroline la o parte, în timp ce eu cu François ne luam rămas bun de la Mathilde, Hélène şi Betty. Am auzit-o pe sora mea întrebînd :

— Va să zică s-au reîntors ?

Caroline aproba dînd din cap.

— Ah ! fata asta, Hélène, are ceva, ochii, gura, o voinţă, o forţă... nu ştiu cum să spun, o tristeţe ... Îl înţeleg pe François.

— Voi, bărbaţii, sînteţi ciudaţi !

— Şi tu ?

— Ce, eu ?

— Tocmai, toţi băieţii îţi aruncă ocheade, ca nişte răţoi în faţa lebedei !

— Ce tot povesteşti tu acolo ?

— Adevărul adevărat. Guillaume, Orlando, nebunul ăla de Couderc...

— O ! Guillaume... (Emilie ridica o mînă şi o lăsa să cadă). Haide, bună seara ; ajungem să ne culcăm la nişte ore imposibile.

Deschidea uşa camerei sale. În faţă se vedea fereastra larg deschisă spre noaptea cea limpede şi, dincolo, deasupra copacilor, turnul Observatorului unde, îndărătul jaluzelelor ardea o lampă.

XIV.

Betty stăruia ca repetiţiile să se facă în costume. Mama sa contesta utilitatea acestei „mascarade" zilnice. Dar Elisabeth afirma că jocul nu este acelaşi, dacă purtăm hainele noastre obişnuite sau dacă le purtăm pe cele ale personajului nostru.

D-na Garou se lăsă convinsă. Serile noastre la Observator se asemănau culiselor unui bal costumat. Unii erau îmbrăcaţi în chip de duce, de senior sau de cioban, din cap pînă în picioare ; alţii nu purtau decît o parte a zorzoanelor lor de teatru ; alţii, în sfîrşit, rămîneau „în civil", deoarece croitoresele nu terminaseră toate costumele şi accesoriile lor.

În seara aceea întreaga trupă era prezentă şi cea mai mare parte dintre actori putuseră să-şi îmbrace veşmintele. Tonurile gri, verzi, galbene, roşii, albastre, brune, ocru şi aurii alcătuiau parcă o serbare de soare sub lustre. Operă a ei, Hélène contempla acel cortegiu de culori, cu îngrijorare şi totodată cu plăcere. Gaston Lachalle, care îşi arbora pentru prima dată costumul de luptător — un maiou de arlechin pe care dominau petele vinete şi roşii ca şi cum ucigaşul s-ar fi şi vopsit cu sîngele adversarilor săi — se legăna, cu braţele date în lături.

— Da'frumos mai e ! spuneau fetele care rîdeau în jurul său ; şi băiatul mătăhălos se împăuna săltîndu-şi umerii.

Încercai un fel de indispoziție, cînd veni rîndul meu să joc împreună cu el scena în care îi dădeam mînă liberă să-l ucidă — într-o luptă la întrecere — pe Orlando, fratele meu ; aveam impresia că dau în realitate pe mîna acestui monstru în maiou bălțat pe fermecătorul Orlando ; vedeam huiduma aceea sufocîndu-l, frîngîndu-i mădularele și simțeam că am sufletul unui perfid mulțumind pe un ton dulceag brutei pentru promisiunea sa de omor.

— Nu uitați divertismentul ! strîgă prăvăliașul, după vreo cîteva scene.

El spunea astfel repetiției de dans pe care, de cîteva zile, o făcea Emilie printre noi. Pe o melodie de Mendelsohn pe care regina mamă o cînta la pian, Emilie repeta figurile pe care trebuia să le danseze chiar înaintea epilogului. Ne depărtarăm de pian. Guillaume și Caroline strînseră covorul, d-na Garou se instală pe un taburet, luă partitura.

— Închideți ferestrele, porunci ea ; e tîrziu, muzica noastră va trezi întreaga stradă.

Mai multe voci protestară : noaptea era prea caldă, atît de caldă încît nimeni nu părea să doarmă prin vecinătate ; de altfel nu era chiar așa de tîrziu, și apoi ea cînta atît de delicat, încît, dacă o auzea cineva, nu putea fi decît încîntat... Ea vorbi încet cu Mathilde și Betty ; mi se păru că aud pronunțîndu-se cuvintele „prudență", sau „imprudență". În sfîrșit, cedă, în silă.

Prin ferestrele deschise către grădină, veneau miresme de ierburi cu care se amesteca uneori parfumul vechi al heliotropilor și al floxului.

— Haide, Emilie !

Emilie se desprinse dintr-un ungher de penumbră unde vorbea cu Guillaume. Torsul ei zvelt, mulat într-o mătase gri lucioasă care-i lăsa umerii goi, apărea dintr-o fustă scurtă și creață de tul albastru. Regina mamă făcu să răsune primele acorduri. Emilie rîdică brațele deasupra părului pieptănat într-o coroană groasă, apoi, ca mișcată de un resort, se ridică pe vîrfurile picioarelor. Cercul nostru multicolor o înconjura ; sărea, se încovoia, se învîrtea, se învîrtea, zbura departe de pian, revenea, cu

brațele în lături, cu capul aplecat ca o pasăre rănită, se ridica, se lansa din nou, cu pași mici, grăbiți, pe vîrfuri. O clipă se legăna locului ca un tînăr copac în vînt. Aceeași expresie de mirare și de desfătare se zugrăvea pe fața lui Grimari și pe chipul prăvăliașului. Caroline, așezată pe podea în rochie de țărancă, o rochie de barchet, cu o scufiță albă pe ceafă, mima numai pentru ea singură mișcările dansatoarei. Hélène și Betty, avînd misiunea de a dirija baletul, schimbau între ele unele observații. Prima mișcare se sfîrși pe cîteva note în descrescendo, în timp ce Emilie înclinată spre pămînt părea să alunece încet spre somn sau înspre vis.

Se lăsă o clipă de tăcere și de pace.

D-na Garou atacă a doua mișcare, un allegro presto. Emilie alerga, sărea, bătea din picioare, se învîrtea pe loc, sprintenă ca și muzica. Sărituri de înger, împletiri în aer, arabescuri și piruete dădeau un sentiment de bucurie naivă, de descoperire copilărească a dragostei.

Auzit-am oare un zgomot de uși trîntite, de fugă cu pași precipitați pe culoar, ba chiar un strigăt, chiar o chemare? Mai tîrziu, cînd ne-am întrebat unii au pretins că da; însă muzica, adăugau ei, și dansul abia le îngăduiseră să-și dea seama de ceea ce se întîmplă. Un scaun sau un fotoliu împinse în fundul bibliotecii nu mă făcură nici ele să mă întorc; dar deodată văzui înainte, de partea cealaltă a cercului, niște chipuri împietrite, niște guri deschise reținîndu-și parcă un țipăt. Hélène și Betty se făcuseră amîndouă palide; mătăhălosul Lachalle își duse pumnii la gură, stăpînindu-se să nu și-i muște.

— Dumnezeule! făcu Orlando; și se ridică după scaun.

Pianul continua să cînte, Emilie își urmă dansul de fericire. M-am întors. O clipă m-am dat îndărăt: chiar lîngă mine, o ființă, o femeie, scheletică în cămașa ei de noapte, cu părul fără culoare, tăiat scurt, cu pielea și buzele cenușii, cu ochii ficși, cu un rînjet în chip de zîmbet, cu brațele ridicate dansa — ori cel puțin încerca niște mișcări incoherente care păreau inspirate de dansul Emiliei.

— Mamă !

Pianul bubui sub mîinile prăbuşite peste clape. Strigase Betty. Emilie, oprită brusc din elanul ei, făcu un pas greşit, se agaţă de mine : „Ce se întîmplă ?" întrebă ea. Atunci o zării pe femeia rămasă brusc nemişcată, cu braţele ridicate.

— Henri ! Henri ! este ea, vai ! . . . este ea ! . . .

— Cum se poate ? Aţi lăsat-o aşadar să scape ? întrebă regina mamă ; îşi stăpînise calmul, însă o simţeai cum clocoteşte de mînie.

— Cu muzica voastră, şi cu ferestrele deschise pe deasupra ! bombăni o voce care graseia.

Uluit de apariţia bolnavei, eu nu-i observasem : îmbrăcaţi în negru, stăteau unul alături de celălalt, rezemaţi de uşa bibliotecii. Era zugrăvit acelaşi dezgust sălbatic pe chipurile lor ridate, cu părul alb, el puţin mai mare decît ea, al cărei ten era livid.

— Prinţese, rosti femeia în cămaşă, cu un glas metalic, seniori.

Se înclina cu rigiditate, ca şi cum avea să se frîngă în faţa fiecăruia dintre noi. Îmi dădeam seama că trebuia să fie tînără, în ciuda acelui păr spălăcit, a obrazului acela ca de ceară.

— Şi eu sînt frumoasă şi regină, regină a reginelor ! (Ea avu un rîs gîfîit.) Şi iubită, o ! cît sînt de iubită . . . toţi aceşti filfizoni frumoşi la picioarele mele. Începu să fredoneze : „Filfizon, filfizonel, filfizonică, filfizonaş, aş !" Zicînd „aş", ea ne făcea o reverenţă grotescă.

— Mariette !

Hélène înaintă spre nefericita femeie, o lacrimă i se rostogolea pe obraz : „Mariette ! Mica mea Marie . . . mă recunoşti ? Hélène ! Sînt Hélène."

Cealaltă se dădu îndărăt. Părea un animal speriat. O arăta pe Hélène cu degetul :

— Goală, goală, repeta ea, animal nerușinat ce eşti, goală . . .

Hélène se lăsă să cadă pe un scaun. François şi Betty se apropiară de ea ; Betty o luă de umeri, îi vorbi la ureche.

Nebuna întorcea capul în toate părțile, ca și cum ar fi căutat ajutor.

— Grégoire, du-o de aici, du-o odată ! (D-na Garou își ținea șalul cu amîndouă mîinile, îndreptîndu-se către perechea în negru.)

— Marie, haide, trebuie să mergem acasă, făcu mama ei, cu o voce plîngăreață.

— Mariette, reîncepu bărbatul, fetița mea, ascultă de mama ta. El privi din nou către d-na Garou : „Scîrboșenia voastră de muzică ; ea a auzit ; este atît de cald, pentru o singură oară fereastra ei a fost lăsată întredeschisă. Irma a ieșit o clipă, doar o clipă din camera sa și Marie a zbughit-o prin fereastră".

— Iar muzica, mizuca, mazaca ! Vorbind așa, ea ridica brațele și se învîrtea în jurul său. Tatăl și mama ei se îndreptau încet spre dînsa. Se opri, ne privi pe rînd. „De ce ?" întrebă ea. Și închise ochii.

— Grăbește-te odată, Grégoire ! porunci regina mamă.

Nebuna redeschise pleoapele, se răsuci ca și cum glasul sec al d-nei Garou ar fi fost o flacără țîșnită pînă la ea.

— Păianjenul cerului, păianjenul cerului, păianjenul cerului ! repeta nebuna foarte repede.

— Sărmana, sărmana, vai ! sărmana . . . murmura Emilie lipită de mine.

Tatăl era gata-gata s-o prindă pe evadată, însă cînd întinse brațul spre ea, rătăcita făcu un salt și se ghemui îndărătul unui fotoliu. Din nou groaza îi lucea în ochi.

— Acolo . . . acolo . . . spunea ea cu o voce răgușită, arătînd cu mîna lungă și descărnată pe tatăl ei, pe mama ei, de d-na Garou și pe Hélène care stătea abătută sub brațul Elisabethei. Acolo . . . acolo . . . toți acești . . . o ! păianjeni . . . Nu vreau . . . o ! ei ar vrea ca s-o mănînce pe libelulă !

Își îndepărtă larg brațele ca pe niște aripi : „Îmi voi lua zborul, trebuie să zbor mai sus, mai sus decît păianjenul cerului !" Se îndreptă, se înălță pe vîrfurile picioarelor, avu un fel de nechezat : „ E în ordine, mi-am luat zborul . . . Adio prinți, adio prințese, adio vătraie !"

Tatăl ei, traversînd sala pe la spatele său, încerca din nou să se apropie.

— Zbor, zburare, zburătăcit, zburatec, zburătăcitor în zori zorzăitori... Braţele lungi se agitau în aer şi ca şi cum ar fi simţit înapoia sa mersul furiş al tatălui, sărea cînd şi cînd şi se îndepărta de el. De ce tatăl nu brusca lucrurile ? Era de-ajuns ca să alerge puţin şi ar fi prins-o. Dar poate că vroia să evite a o speria. Una din săriturile sale o aduse pe nebună chiar în apropierea noastră. O văzui pe Emilie făcînd un imens efort ca să nu schiţeze nici o mişcare. Reuşi chiar să-i zîmbească bolnavei. Aceasta o privi mai întîi mirată, apoi treptat-treptat cu o expresie de afecţiune.

— Pe tine, pe tine te recunosc : adineauri, cum zburai, cum zburai în sunetele muzicii ! eşti şi tu o libelulă, atunci, atunci... (Şi se ridică din nou pe vîrfurile picioarelor, şi începu din nou să-şi agite braţele). Fă ca mine ! Ce aştepţi ? Zboară... Zboară o dată, repede. Eşti nebună. Eşti nebună că nu zbori, fereastra e deschisă, vom zbura amîndouă pe fereastră în cer, mai sus decît păianjenul cerului. Repede, nu trebuie să rămîi aici : dacă nu-ţi iei zborul, înghiţită, înghiţită ! (Deschidea gura mare şi o închidea din nou, făcînd să-i pocnească fălcile.) Vor înghiţi, păianjenii cerului, păianjenii te vor înghi...

În clipa aceea braţele negre s-au închis peste ea şi urletul a izbucnit ca şi altă dată noaptea, pe turn. Emilie s-a încleştat de mîinile noastre, a lui François şi a mea ; îi simţeam degetele înfigîndu-mi-se în carne. Caroline şi Guillaume au alergat să închidă ferestrele. Ţipătul nu a încetat să ne sfîşie timpanele, în timp ce tatăl, mama şi d-na Garou o trăgeau sau o împingeau pe tînăra fată spre uşă. Ba fantasma ei albă părea gata să scape de strînsoarea celor trei rude, ba ea dispărea ascunsă dedesubtul sumbrei lor mase. Mathilde închise uşa în urma lor ; dar vaietul încă se mai înălţa, rămînea cîte o clipă — care ni se părea interminabilă — pe o acută stridentă, recădea, izbucnea iarăşi ; şi sonoritatea acelei dîre sinistre îi urma pe cei care o îndepărtau de noi în casă mai întîi, apoi în parc, pînă la pavilionul în care ei urmau s-o reînchidă pe biata nefericită. Atunci se făcu linişte ; dar în noi, chemarea sa fără nume nu înceta să răsune : duci, paji, prin-

țese și ciobani rămîneau încremeniți, ca loviți de trăsnet în mijlocul unei blestemate serbări.

Casa, turnul spre Neckar, poetul nebun.

(Nu înțeleg deloc germana, totuși îmi plăcea cînd citeai, Esther Zarev, cu vocea ta muzicală, cu acea voce care parcă făcea să cînte noaptea, pădurea, stînca și izvorul, în limba germană, cînd citeai versurile poetului fulgerat.)

Gingășie a geniului. Cum oare atîtea vestigii: bolta cerului, fluviul, copacii, acoperișurile, aerul, netăgăduitul destin, netăgăduita prezență a unui pămînt, a unor cetăți, a unui popor, a unei limbi (vorbă, vis, apropieri de o vîrstă de aur, suflul lui Hölderlin) oare atîtea vestigii ale unei patrii de știință și de poezie rămîn p oaspete de tot, aproape de tot, colorate de tot, angajînd, urmărind nu știu ce făgăduială dincolo de mon truosul putregai? Aici, față de atîtea semne ale unei pierdute armonii, crima pare încă și mai oribilă. O! poet nebun, ca și cum nebunia ar fi evadat singură din turnul tău și ar fi pus stăpînire pe poporul tău!

XV.

— Eram nedespărţite, Mariette şi cu mine. Ea este cu un an mai mare, dar părea, dimpotrivă, mai mică decît mine, foarte blondă, cu nişte ochi atît de luminoşi. Eu o apăram împotriva atacurilor scorpiilor din pensionul Jeanne d'Arc. Uşor ofensată, era lipsită de apărare, celelalte simţeau asta şi se complăceau s-o chinuiască. De mine ele se temeau ; astfel că puteam s-o iau sub protecţia mea. Era muziciană, şi încă ce fel ! muzica întrupată...

Hélène ne vorbea de prietena sa pe care, fără îndoială, n-o vom mai vedea niciodată. Studenta în medicină şi Betty îl însoţiseră pe François pînă acasă. Eu cu Emilie, noi le găsiserăm în camera fratelui nostru. Maşinal, ascultînd-o pe Hélène, el îşi făcea de joacă, învîrtind craniul lui Thomas.

— Ne plăsmuiam visuri pentru mai tîrziu : ea avea să fie o mare virtuoză, avea să facă înconjurul lumii ; avea să mă ia cu ea. A fost trîntită la bacalaureat. Ce importanţă avea ? La conservator, lua premii ! într-o zi se va prezenta la Paris ; viaţa în faţa ei, în faţa noastră, era uşoară, plină de glorie...

Hélène stătea aplecată înainte ; îşi frîngea mîinile, un fel de tic îi strîmba gura. Uneori îşi ridica ochii înspre noi.

— O protejam pe Mariette împotriva afurisitelor din pension, dar ea era aceea care mă ajuta să trăiesc, mă ajuta să suport acea povară pe care mama-mea mi-a aşezat-o pe suflet de cînd a simţit că mă îndepărtez, că

devin independentă. Două surori, ne înțelegeam mai bine decît două surori. Din fericire Betty... Mariette mi-a făcut cunoștință cu vara ei.

— Prea plăpîndă, era prea plăpîndă, spunea Elisabeth ! însă cum am fi putut-o ști ? Tatăl ei, mama sa de asemenea, amîndoi o cocoleau ; erau prea aproape de ea, prea legați, erau cramponați de ea... Atunci fata nu putea prinde putere, nu putea să ia distanță ; numai în muzică evada, sorbea bucuria aceasta.

— Așa este, da, așa este, spunea Hélène : prea plăpîndă, prea expusă, fără cuirasă, fără ajutor. A fost de ajuns ca băiatul acela să flirteze cu ea, un coleg de Conservator, pianist și el ; Mariette n-a mai avut alt orizont, altă viață decît acea dragoste pe care i-o dăruia el. Un zeu pentru ea, mai mult decît un zeu. Băiatul a căzut în labele unei femei, soția profesorului lor de armonie, o bătrînă care avea peste treizeci de ani. Și într-o zi a plecat cu amanta lui. Mariette n-a putut suporta, s-a prăbușit ; ceva s-a prăbușit în ea, totul, trupul ei mai întîi : a slăbit ; nu mai vroia să vadă pe nimeni, abia îmi mai vorbea mie cînd mă hotăra maică-mea să intru în camera ei. Tot așa timp de luni, de luni întregi... Și într-o bună dimineață a început să rîdă, a spus că este regina muzicii și că-și va lua zborul. De mai multe ori a evadat din camera ei : se urca pe turnul Observatorului, spunea că de acolo își va lua zborul...

— Crezi că era într-adevăr nebună ? întreba Betty. Eu credeam că pe atunci gîndul ei era să se omoare, să se arunce de la înălțimea turnului, și că prefera să simuleze nebunia ca să nu se creadă în sinuciderea ei.

— Nu știu. Vroia să-și ia zborul din această viață, care, pentru ea, nu mai însemna nimic ; vroia să-și ia zborul de la ea însăși... Părinții ei au internat-o în ospiciu, apoi au luat-o din nou acasă.

— În pavilion ? întrebă Emilie.

— Nu, într-o casă de țară, și vin de două sau de trei ori pe an ca s-o arate medicului ospiciului. Atunci cînd vin locuiesc în pavilion. Oamenii încă își mai imaginează că se va găsi un remediu, ceva...

— Se va găsi, afirma Hélène. De ce să nu se găsească ? Se sculă, ne întoarse spatele, se îndreptă spre fereastră.

„Tocmai din cauza bolii Mariettei m-am decis eu să devin medic şi să-i îngrijesc pe... pe nebuni".

François învîrti craniul în mînă şi dădu din cap: „Sigur că se va găsi, spuse el; sigur". Hélène reveni spre el. Am avut impresia că în ochii fetei străluceau lacrimile, privea la François cu o duioasă recunoştinţă.

— Ea nu m-a recunoscut şi s-a speriat de mine; m-a luat drept nu ştiu ce, drept un animal, drept un monstru. Mă întreb, dacă n-aş fi fost în costum de teatru, poate că m-ar fi putut recunoaşte... O! ce rău îmi pare...

— Ce vorbeşti, Hélène, dar ea nu mai recunoaşte pe nimeni.

Studenta luă aminte la Betty. „Poate, poate, repetă ea încet. Da, a vrut să uite totul o dată cu dragostea ei, să facă să se năruie lumea întreagă pentru ca să nu mai ştie nimic de acea dragoste.

— Mai bine moartea decît aşa, spuse Emilie.

— Ba deloc! protestă François.

— Eu gîndesc ca şi Emilie, rosti Elisabeth.

— Ba deloc, repetă François, pentru că, în sfîrşit, dacă se va găsi un remediu, dacă va fi vindecată...

— Cum vrei să fie vindecată? Ea nu vrea, refuză în mod sigur să revină la viaţă.

— Ar trebui... — Hélène păru să ezite, ca şi cum ceea ce vroia să spună ar fi înfricoşat-o. Ar trebui ca să intre cineva în lumea ei, s-o urmeze în nebunia ei, să pătrundă în această capcană în care ea s-a pierdut...

— Cînd m-a chemat, cînd m-a implorat să-mi iau zborul împreună cu ea... am simţit ceva cam în felul ăsta, mărturisi Emilie. M-am dat înapoi, am simţit o groază în mine şi, în acelaşi timp, da, dorinţa de a mă scula, de a o urma, de a mă preface că am aripi care lovesc aerul, agitîndu-mi braţele; am avut sentimentul că dacă aş face lucrul ăsta, nu ştiu, aş ajuta-o, poate, aş zbura, aş zbura într-ajutorul ei...

— Nu-i aşa, Emilie?!

Hélène se întoarse spre sora mea. Îi cuprinse mîinile. Apoi adăugă:

— Dar muzica, pe calea muzicii nu s-ar putea? De ce să nu încercăm s-o regăsim, să-i îngăduim s-o regăsească pe aceea care a fost ea odinioară?

Ea slobozi mîinile Emiliei.

— Avea cam vîrsta pe care o ai tu, cînd a părăsit-o logodnicul, cînd viața pentru ea s-a sfîrșit. E neîndoielnic că din acest motiv a și venit spre tine, ești singura pe care a remarcat-o.

— A făcut-o pentru că dansam...

— Și pentru că dansai, și mai ales pentru că semănai, se vede treaba, în ochii ei, cu acea tînără fată care a fost ea și care a zburat departe, acolo unde ar vrea să se poată înălța fluturînd din aripi. Ea te-a văzut ca pe-o libelulă care zboară în sunetele muzicii.

— În ceea ce privește muzica, știi, Hélène, s-a încercat ceva ; părinții ei au încercat-o. O aduceau în fața pianului, mama sa începea să cînte cîteva măsuri, dar Marie lovea cu pumnii în claviatură, apoi se îndepărta ca și cum marea gălăgie, pe care o declanșase, ar fi speriat-o.

— Ar fi trebuit să aibă răbdare, s-o ia de la început.

— Au luat-o de la început. Au așezat-o departe de pian și mama ei cînta bucățile pe care cîndva le cîntase Mariette. Au spus că în cele din urmă muzica o îmbolnăvește și mai mult : întîi o exalta, vroia să alerge, striga, apoi recădea, stătea ore și ore întregi fără să vorbească, refuzînd orice fel de hrană. L-ați auzit pe tatăl ei : ne-a reproșat că facem muzică și că n-am închis ferestrele. Îi mai adresase asemenea reproșuri mamei mele și cu ocazia uneia din vizitele lor la pavilion ; pretindea că, făcîndu-se muzică, starea sărmanei Marie se agrava.

— A spus : „Cu scîrboșenia voastră de muzică", observă François.

— Dacă aș trăi alături de ea...

— Ai avea acest curaj ?

Regretam că pusesem întrebarea, mă temeam că o voi decepționa pe Hélène.

— Cred că da, cred că da, rosti ea cu o voce umilă. Curaj, răbdare mai ales, dragoste. Părinții săi o iubesc, desigur, dar ei reprezintă o existență din care dragostea

era s-o smulgă şi în care ea s-a regăsit scufundată, prinsă în mreji. Aţi auzit-o : îi vede ca pe nişte păianjeni care dau s-o prindă.

— Cînd ei vor fi murit, va sfîrşi într-un ospiciu, spuse Betty.

— Eu voi fi medic al spitalelor de psihiatrie, atunci voi putea-o lua sub îngrijirea mea.

— Cu chimia, cu progresele chimiei, rosti François, se va reuşi desigur să se acţioneze asupra creierului, să se alunge halucinaţiile, delirul.

— Oare creierul este cel bolnav ? întrebă Hélène de parcă şi-ar fi vorbit ei însăşi. Bolnavă este inima, se năruie spiritul. Este un coşmar care nu se mai sfîrşeşte. Chimia dumitale, nu zic nu, ar putea ajuta ; dar ceea ce va trebui, este să descoperi calea pentru a o regăsi pe aceea care s-a pierdut şi cu ea trebuie refăcut acel drum, pas cu pas, din fundul întunericului pînă la lumină.

— Euridice, pronunţă Betty.

Eu găseam că şi ea şi Hélène vorbeau bine, uneori prea bine, ca la teatru. Eram sensibil la felul lor de a povesti ceea ce făceau, ceea ce gîndeau, şi în acelaşi timp neliniştit în faţa acestei plăceri pe care mi-o dădeau vocile şi frazele lor, ca şi cum m-aş fi temut a mă obişnui, a mă ataşa de acest fel de încîntare.

După ce au plecat, François făcu elogiul Hélènei : „Nu-i aşa că este o fată formidabilă ? ! această voinţă de a-şi consacra viaţa descoperirii unei taine, tainele nebuniei pentru a-şi salva prietena !“ Emilie considera gestul bizar ; credea că Hélène are în ea ceva obscur, care trebuia s-o împingă să caute pentru a se salva ea însăşi. Împărtăşeam, dimpotrivă, entuziasmul lui François ; îl invidiam pe fratele meu că poate urma aceeaşi cale ca şi Hélène. Afirmam că ea şi Betty sînt fiinţe excepţionale, Hélène cu marele ei plan, Elisabeth cu pasiunea sa pentru teatru.

— Nu aceasta este viaţa, spunea Emilie.

— Atunci, viaţa ce este ?

— Nu ştiu... ea înseamnă... a aştepta...

— A aştepta ce ?

— Totul... Tot ce o dragoste ți-ar putea aduce, dărui... (Și-și scutura părul, își încrunta sprîncenele, cu un aer descumpănit.) Nu, nu mai știu... Oare nu trebuie... oare nu ne poate fi teamă, acum... O, cum a putut această sărmană nebună să fie tînără, frumoasă, să iubească, să fie iubită... Mai bine ar fi căzut de pe turn, mai bine ar fi dispărut. Și el, cum de-a putut să n-o mai iubească ? Ah ! viața...

XVI.

Pentru prima dată urma să repetăm pe scenă. Elisabeth şi cu mine ajunseserăm mai devreme ca să-i întîmpinăm pe ceilalţi. Supraveghetoarea teatrului ne deschise uşiţa care, printr-o scară în spirală, permitea accesul la culise. În acelaşi timp, ea coborî maneta unui contor electric care comanda iluminatul. Încă nu vizitasem vreo dată pînă atunci nişte culise. Instinctiv, vorbeam mai încet, ca şi cum înaltele dispozitive de susţinere a reflectoarelor, cintrele, frînghiile care se pierdeau în înălţimi ar fi evocat pentru mine o catedrală. Betty, dimpotrivă, vorbea tare, cu un fel de voinţă voioasă. Îmi arăta decorurile desuete, accesoriile îngrămădite prin colţuri, locul regizorului, pe cel al pompierului de serviciu ; încerca să vadă cum funcţionează luminile, acţionînd la întîmplare nişte manete şi ne pomeneam rînd pe rînd scufundaţi în foc, într-o apă verzuie, într-un soare alburiu, în amurg. Cortina era ridicată şi sala mi se părea o prăpastie neagră în care strălucea pe ici, pe colo, aur şi purpură. Niciodată Betty nu mi se păruse atît de însufleţită. La un moment dat, ea se postă în mijlocul scenei şi făcu o reverenţă spre sală.

— Nu-i minunat ?

— Este impresionant.

— Vezi ! De altfel, Henri, ai remarcat, aici nu vorbeşti, aici şopteşti.

— Da, aproape ca într-o biserică.

Betty mă prinse de braţ. „O biserică ! ai spus-o, Henri : o biserică !“ Apoi, fără să-mi dea drumul, adăugă : „Spune, ce-ar fi dacă ne-am îmbrăca ? !“

Mă trase îndărătul unei bolţi unde ne lăsasem valizele cu costumele. Se îndepărtă puţin. Auzeam foşnetul ştofelor în timp ce-mi schimbam îmbrăcămintea de oraş cu o vestă scurtă şi cu nişte pantaloni bufanţi. Vocea sa răsună din nou ; mi se părea că umple prăpastia întunecoasă de dincolo de rampă :

— Şi iat-o pe Celia, fiica ducelui, fiica uzurpatorului, prietena credincioasă a Rosalindei. Apropie-te, nobil Olivier... Apoi schimbă tonul : „Vino de-mi ajută să-mi închei nasturii de la rochie, are un rînd de nasturi în spate“.

Prin răscroiala în V, îi descopeream umerii, spatele îngust şi brun ; era goală pe sub rochia de prinţesă. Cît de suplu părea torsul ei, puţin încovoiat, cu talia atît de îngustă ! Tulburat, am rămas o clipă ca împietrit ; aveam o poftă nebună s-o îmbrăţişez, să muşc din acea carne delicată.

— Ei bine ! se miră ea.

Cu degetele tremurînde îi încheiai rochia. „Mulţumesc, Olivier ; eşti un personaj nobil, dar un rău costumier“. Se întoarse, îmi luă mîna : „Vino încoace !“

Mă duse în partea din faţă a scenei ; luminile rampei mă orbeau.

— Eşti Olivier şi eu sînt Celia, spuse ea rîzînd ; luminile făceau să-i strălucească dinţii umezi. „Piesa acum s-a sfîrşit, publicul ne aclamă, noi salutăm“. Cu mîna cea liberă îşi înfoi fusta portocalie pe care sclipeau panglicile de hîrtie argintată, schiţă o reverenţă : „Haide, haide, fă ca şi mine : trebuie să înveţi să saluţi...“ Se strîmbă, ceea ce îi încreţi nările : „Acesta este preţul gloriei...“

Bătu doi paşi îndărăt ; mă dăduï şi eu înapoi, apoi ea reveni la rampă îndreptîndu-şi talia.

— Acum eşti Othello şi eu-s Desdemona ; şi mai eşti Romeo şi eu Julieta, Cidul şi Chimena... Această vestă scurtă cu tăicturile galbene la mîneci ţi se potriveşte de minune, şi te văd foarte bine în Cid-Romeo-Othello...

Pentru Othello, desigur, ar trebui să ţi se vopsească faţa cu coajă de nucă. Rîdea în hohote, devenea din nou gravă şi rîdea iar.

— Ce copil eşti !

Îmi slobozi mîna, se îndepărtă puţin. Mi-a fost teamă că am jignit-o.

— Nici nu ştii ce adevăr spui. Începu să umble pe scenă. „Aici la teatru, eu-mi regăsesc un suflet de copil..." Se opri înaintea mea : „Înţelegi, aici poţi fi ceea ce vrei. Cînd erai copil, te-ai jucat desigur făcînd-o pe indianul, pe exploratorul, pe hoţul, pe regele, pe calul... Nu ?"

Am aprobat-o din cap. „Şi, o clipă mai tîrziu, totul nu mai era un simplu joc : deveneai în mod serios acel indian, acel bandit sau acel rege... Teatrul este cam acelaşi lucru, el e tot atît de minunat ca şi poveştile pentru copii. Vei vedea, în cîteva zile, cînd sala va fi plină şi vie, că o să simţi umbra ca o fiinţă imensă care te priveşte, care te ascultă ; vei vedea, o să fii acest trădător, acest perfid Olivier, vei pune la cale asasinarea fratelui dumitale, apoi vei fi acel tînăr copleşit de milă şi de remuşcare. Iar eu, eu, Henri, eu nu voi mai fi odrasla d-nei Garou, nu voi mai fi mica burgheză condamnată să trăiesc de azi pe mîine în casa familială care se năruie ; nu, eu voi fi Celia, fiica ducelui, şi voi întrupa însăşi fidelitatea, însuşi devotamentul, voi fi prietena desăvîrşită, sora prin inimă şi prin spirit a Rosalindei..."

Făcu doi sau trei paşi, se opri, întinse braţele cu o mişcare unduitoare a umerilor ; vocea ei se înălţă ca un cînt, şi totuşi aveai impresia că auzi un limbaj de toate zilele.

— Tu nu simţi deci, Rosalinda, dragostea care îţi spune că tu şi cu mine sîntem doar o singură fiinţă ! Cum ! Să fim smulse una de lîngă cealaltă ? să ne despărţim, dragostea mea ? Nu. Caute o altă moştenitoare tatăl meu. Şi să hotărîm împreună planul fugii noastre, locul unde ne vom duce, şi ce vom lua cu noi. A ! nu spera să păstrezi nenorocirea ta pentru tine, să-ţi suporţi singură necazurile şi pe mine să mă fereşti de ele : căci, jur pe

cerul acesta pe care suferinţele noastre l-au şi ofilit, orice ai spune, că te voi urma oriunde.

Păru să asculte un răspuns, lăsă să-i cadă braţele, închise ochii. M-am dus către ea.

— Cît eşti de frumoasă, Celia, şi de emoţionantă!

Mă privi. Se întreba oare dacă într-adevăr cuvintele mele i se adresau ei sau personajului pe care îl juca. Fără îndoială că asta n-o ştiam nici eu însumi. Continuam ceea ce nu mai era un joc. „Da, Celia, atît de frumoasă încît omul n-ar vrea să te mai părăsească, ar vrea să trăiască pentru dumneata".

Vreme de-o clipă, o expresie de teamă îi umbri chipul, apoi fata izbucni în rîs: „Ei bine, Henri, eşi înzestrat, mi-ai putea da o lecţie de teatru!" Şi redeveni serioasă, spunîndu-mi: „Vezi, aveam dreptate: teatrul este ca şi copilăria; nu mai ştim cine sîntem; sau, mai bine zis, am evadat în acelaşi timp din piesa pe care o jucăm şi din existenţa noastră: Celia şi Olivier în durata acestui minut au început să trăiască pe propriul lor cont". Zîmbi din nou: „Şi dacă am înţeles eu bine, Olivier făcea cu adevărat o declaraţie Celiei."

— Într-adevăr, chiar aşa este, răspunsei cu seriozitate.

Ca şi cum ar fi uitat de vorbele noastre, Betty îmi făcu un semn: „Hai, să mergem puţin în sală."

Trecurăm printre elementele de decor instalate într-o parte a scenei. Betty mă conduse la cîteva trepte, de unde coborîrăm la parter.

— Pe acolo... Atenţie, nu scăpa ultima treaptă. Uite, acolo: o să ne vîrîm în loja aceea.

Ea se aşează lîngă mine. Ne rezemam cu coatele de marginea lojei. Lumina scenei arunca o licărire egală peste fotoliile de catifea roşie, peste arabescurile aurite ale balcoanelor, şi agăţa reflexe în ochii şi de părul Elisabethei.

— Cînd eram mică, dar chiar mică de tot, mama venea adesea să închirieze nişte locuri de la supraveghetoarea pe care ai văzut-o. Mă lua cu dînsa, ba uneori mă şi lăsa cu femeia aceasta, în timp ce ea făcea cîteva curse prin cartier. D-na Judith — asta-i supraveghetoarea — cîteodată, în mare taină, îmi arăta teatrul, culi-

sele, scena pe care o ilumina înadins pentru mine, sala întunecoasă. Inima îmi bătea de frică și de bucurie. Mă întrebam ce trebuiau să fie dramele acelea pe care mamă-mea venea să le admire aici. Într-o zi a avut loc o reprezentație a piesei *Mihail Strogoff*. Mama mă luă cu dînsa, și-i luă de asemeni pe Guillaume și pe Mathilde. Îmi mușcam pumnii, ca să nu urlu de groază sau de entuziasm, cu toate că nu înțelegeam mare lucru din povestea care se desfășura pe scenă. Pe urmă, timp de săptămîni întregi, acasă, plăcerea noastră preferată era să ne jucăm de-a Mihail Strogoff...

În timp ce vorbea, Betty îmi cuprindea cu mîna ei mîinile încleștate pe marginea de catifea a lojei. Îmi dădeam seama să nici nu fusese măcar conștientă de gest, și nu îndrăzneam să mă mișc, de teamă să nu înceteze să facă a-i luneca mîna subțire peste încheieturile mîinilor mele, potrivit cu mișcările șovăitoare sau prompte ale destăinuirii.

— Dar ceea ce depăși orice expresie avu loc atunci cînd d-na Judith mă conduse din nou în teatru. A ! Credeam că zbor pe scenă, eu eram eroul amenințat și triumfător. Apoi, în sală, poate chiar în loja aceasta, mi-eram, mie însămi, o întreagă mulțime care mă aclama.

Elisabeth își înclină puțin capul într-o parte : „Poate că teatrul, pentru mine, nu este altceva decît copilăria mea, nu este decît o copilărie pe care n-aș vrea s-o părăsesc... Chiar dacă într-o bună zi, o ! chiar dacă ar fi să pot deveni o veritabilă, o mare actriță, niciodată n-aș regăsi acest... această flacără, această fericire aproape insuportabilă, pe care o încercam simțindu-mă pe scenă eroul admirat ; și n-aș regăsi aici, este imposibil, nici sentimentul de glorie — ăsta este cuvîntul — pe care mi-l dădea publicul imaginar, publicul în delir în fața... să zicem, în fața geniului meu !“.

Ea avusese un rîs sacadat la rostirea ultimului cuvînt, și acum stătea tăcută, cu un aer care mi se părea în mod bizar ostil, ca și cum i-ar fi fost ciudă pe mine să-mi încredințeze atari taine grave și totodată puerile.

Cine era această tînără frumusețe în rochie portocalie cu dungi de argint ? Cît de delicat, cît de grațios

apărea — din decolteu — gîtul ei lung, impodobit cu un colier vechi ; cît era de patetic, atît de aproape, atît de îndepărtat, atît de veridic, atît de ireal, ieşit parcă dintr-o pînză de Tiţian, şi viu, mobil, mobil datorită valurilor sîngelui, valurilor visului, chipul ei fin, mobil în liniştea lui, în pacea lui, chipul ei fin înghiţit de ochii de umbră !

— Celia ! Celia... cine eşti, Celia ?

Betty mă privi, îşi retrase mîna. M-am aplecat spre ea. Nici nu se mişca. Braţele mele îi cuprindeau umerii Betty îşi încovoaie capul, şi-l lăsă să-mi atingă obrazul. M-am răsucit puţin pe scaun şi am început să-i acopăr de sărutări fruntea, obrajii, ochii ; abia-i simţeam ochii mişcîndu-se sub buzele mele. Îşi desprinse braţele din strînsoare, trecîndu-şi-le pe după gîtul meu. Gura îi era dulce.

— Unde or fi ceilalţi ?

Glasul prăvăliaşului ne smulse din acea dulce desfătare. Mi se păru că Elisabeth, pe furiş, cu un deget, îşi ştergea ochii.

Couderc, în mijlocul scenei, îşi agita braţele ; lumina făcea să-i sclipească ochelarii, orbindu-l.

— Se vor fi volatilizat, s-or fi transformat în fum ; s-au evaporat în întuneric !... Hei ! Betty ! ei, ho ! Henri ! D-na Judith ne-a spus că sînteţi veniţi înaintea noastră aici ! Couderc se întoarse spre cineva care trebuie că stătea în culise : „Poate că or fi plecat din nou ?"

Betty se sculă, îmi făcu semn să mă feresc a stîrni vreun zgomot ; mă luă de mînă. În vîrfurile picioarelor, am ieşit din lojă, de-a lungul treptelor înguste, ne-am urcat din nou pe scenă. Elisabeth mi-arătă să trec îndărătul unei perdele din fund şi am apărut amîndoi, sub nasul înmărmurit al prăvăliaşului, din partea cealaltă a scenei.

Stanele mele de piatră — vorbitu-i-am oare Estherei despre ele ? Nu. Nici ei, nici altcuiva. Niciodată. Niciodată. Şi totuşi, în amurg, sau la ceasul mesei de prînz, cînd grădina din spatele abaţiei

Saint-Georges-des-Lions este pustie, de atîtea şi de atîtea ori am venit, ca la o întîlnire dată dincolo de veacuri, ca să mă reculeg în faţa tinerei perechi. Ei stăteau acolo, culcaţi alături, drăgăstos, cuminte; ploaia, timpul, poate insultele mulţimii ori ale copiilor, le-au şters pe jumătate trăsăturile chipurilor, totuşi pururea mi s-a părut că sub lustrul şi uzura pietrei citesc surîsul lor pereche.

„Acesta e mormîntul bunei căsnicii", se spunea. Tineri soţi, din ce oraş al nordului veneau, oraş pe care mi-l închipuiam daurit şi trandafiriu de-a lungul canalelor sale? Ca mulţi alţii au vrut ei atunci să facă pelerinajul la Sfîntul Iacob din Compostella? Era aceasta plinirea unui legămînt? Sfîntul binecuvîntase, îngăduise oare unirea lor? (eu presupuneam două familii adversare, Montaigu şi Capulet din Flandra). Vroiau să se ducă aşadar la Compostella unde locuia izbăvitorul lor şi natalul meu oraş, cu abaţiile, schiturile, mănăstirile sale, era în drumul lor lung o etapă la jumătate de cale.

El poate că avea douăzeci şi şase, douăzeci şi opt de ani, ea era cu cîţiva ani mai mică decît el. A răcit ea oare străbătînd pădurile şi landele de pînă-n oraşul meu sau poate... sau poate familia lui — nu le iertase oare dragostea, căsătoria? — trimis-a un ticălos în urmărirea soţilor? Ucigaşul îi ajunse din urmă la porţile cetăţii, se strecură în hanul lor, turnă o otravă în cupa frumoasei. Ori poate, prea sfîntul Iacob, în marea-i bunătate, vroit-a să le mai salveze o dată dragostea, trimiţîndu-le moartea înainte ca pasiunea lor să se scrumească?

În agonie, frumoasa îl făcu să jure pe nefericitu-i soţ care vroia să piară o dată cu ea, că-şi va urma singur pelerinajul şi că apoi se va reîntoarce să se roage deasupra mormîntului ei, unde, îi spusese, ea o să-l aştepte.

Cînd, la multe luni mai apoi, după ce ajunsese la Sfîntul Iacob din Compostella, iar pe urmă luase din nou drumul Flandrei, tînărul văduv se întoarse în oraş, el se duse să se întindă, jeluind, pe lespe-

dea ce o acoperea pe moartă ; lunga călătorie, durerea îl nimiciseră ; seara, niște trecători încercau zadarnic să-l readucă la viață pe acest pelerin prăbușit peste mormînt. A doua zi el fu înmormîntat. După ce ridicaseră lespedea și groparii începură să coboare cu ajutorul frînghiilor leșul cel slab, se zări, în fundul mormîntului, cum tînăra moartă, tot atît de frumoasă în tunica ei albastră ca și în dimineața nunții sale, se dă la o parte spre a face loc soțului reîntors.

Acum ei se află acolo întocmai ca în acea zi de miracol, întinși unul lîngă celălalt, cuminte, drăgăstos, preschimbați în piatră prin arta și devotamentul oamenilor, iar eu le mîngîi frunțile de piatră, umerii de piatră, ating ușor cu o mînă timidă tînărul sîn al soției sub care, în ciuda înghețului morții, dragostea a putut să facă o clipă să bată inima, o clipă doar, spre a-l primi în eternitate pe credinciosul său soț.

XVII.

N-am făcut confidențe nimănui. Dar Caroline, îmi spuse Betty, ghicea că sora ei și cu mine nu eram doar simpli prieteni. Și am rămas surprins auzind că Emilie, la rîndul ei, face aluzii la această dragoste pe care o simțeam copleșindu-mă pe nesimțite.

Micuța Caroline fugea de mine. Ea, totdeauna atît de vioaie și de veselă, devenea adesea irascibilă și supărăcioasă. O credeam orgolioasă sub aparența ei spontană; poate că mă considera nevrednic pentru a reține atenția surorii sale. Hélène, dimpotrivă, devenea față de mine mai încrezătoare și mai apropiată. Afecțiunea sa profundă pentru Elisabeth o extindea și asupra acelora pe care aceasta îi iubea. Dar Betty mă iubea oare? Dacă sărutările ei pierduseră ceva din timiditatea primei zile, în schimb ieșea din dezmierdările noastre adesea distantă și citeam în ochii ei, ce evitau să mă privească, o desperare pe care nu mi-o puteam explica.

— Ce vei face mai tîrziu, Henri?

— Îmi voi termina Dreptul; după serviciul militar, sper să devin jurnalist; voi călători, vom călători.

Ea nu răspundea.

— Hélène va trăi ca o călugăriță în spitalul ei.

— Ca o călugăriță?

— Da, chiar dacă se va mărita, adică dacă fratele tău și ea se vor căsători. Acest lucru mi se pare probabil, el s-a și încorporat vocației Hélènei, ca să zic așa.

Ei bine, îi vor îngriji pe nebuni în spitalul lor, dar vei vedea, va fi ca și cînd ar fi intrat amîndoi într-un ordin călugăresc.

— Și tu, Betty?

— Să nu vorbim despre mine.

— Ba da. Eu aș vrea ca tu... ca fericirea...

— Ce este fericirea, Henri? Știi bine, dacă n-aș fi avut această familie, aș fi făcut teatru... În sfîrșit, totuși, tocmai din pricina mamei mele, a acestei pasiuni pe care mi-a inspirat-o ea pentru teatru, sînt așa cum sînt, și în același timp, tot din pricina ei, a prejudecăților sale și ale tatălui meu, ale lui Guillaume, ale Mathildei, voi renunța.

— Nu trebuie, Elisabeth. Nu trebuie să renunți. Te voi ajuta.

Avea un zîmbet melancolic: „Să mă ajuți? Ești amabil, Henri: cum vrei să mă ajuți? În fond, eu îmi critic familia, dar îi aparțin, sînt obișnuită, îmi trebuie această existență în același timp boemă și burgheză, la marginea a două lumi... Roland Marcel are dreptate... El îmi spune că n-am decît ceea ce merit".

— Mie îmi displace omul acesta.

— Nu ai dreptate. Este un mare artist; și care știe ce vrea.

— Omul ăsta ție îți face rău, Betty.

Mă privea cu neîncredere. Vroiam să mă apropii, s-o iau în brațe; mă respingea, îmi scăpa cu o piruetă și, încovoindu-și talia, mi se strecura printre mîini.

Uneori, puteam să împrumut automobilul tatălui meu. Plecam, Betty și cu mine, spre colinele care înconjoară orașul. Reveneam adesea într-o pădure de pini situată pe înălțimea de la care aveam priveliștea unui orizont albăstriu, cu un lanț muntos la apus și în fața noastră, la numai cîțiva kilometri, cu luminoasa panoramă a orașului întins ca un lac în vale. Mirosul rășinei, soarele printre crengi, o fremătare a vîntului pe crestele copacilor erau de-ajuns pentru a ne copleși de fericire. Nu vorbeam, pierduți în bucuria dezmierdărilor noastre și ale verii.

— Betty, te-aș vrea toată.

Ea dădea din cap în semn că nu, cu ochii pe jumătate închiși ; o lungă săgeată de umbră i se strecura printre gene. De ce nu consimțea ? Mathilde și Caroline erau evlavioase, Elisabeth ba. Nu înțelegeam de ce se supunea totuși dezmierdărilor mele fără nici o reținere, cu un fel de violență pură, iar apoi nu consimțea să se dea toată. Fără îndoială că aș fi putut s-o iau în amețeala pe care o stîrneau sărutările noastre și acea moliciune a pămîntului de iunie, dar nu vroiam nimic de la ea fără consimțămîntul său. Ne întorceam acasă tăcuți, amețiți ; seara, la Observator sau la teatru, evitam să ne privim, ni se părea că ceilalți ne citeau pe chipuri, în gesturi, urma dezmierdărilor. Caroline avea un fel îmbufnat de a ne fixa, care mă indispunea. Cînd rămîneam în oraș, ne întîlneam prin biserici. Dintre toate, ne plăcea vechea abație Saint-Georges des Lions. Pridvorul ei dădea într-o piață mereu pustie și două alte porți dădeau în străzi diferite. Acest lucru ne îngăduia să sosim fiecare separat, fără a risca să fim surprinși. Rămîneam mult timp sub bolta cu stîlpii puțini înclinați ; vitraliile pătau umbra cu băltoace roșii, verzi, portocalii și albastre. Stăteam unul lîngă altul, pe scaunele joase, îndărătul unui fus de coloană, mînă în mînă. Cînd eram siguri că nu sîntem decît noi în biserică, ne sărutam. Dar se întîmpla rareori ca naosul să nu adăpostească nici o persoană îngenuncheată, cufundată în rugăciunile ei. Elisabeth șoptea (credincioșii puteau crede că și ea se roagă).

— Dacă n-aș fi avut pasiunea teatrului, aș fi fost fără îndoială și mai evlavioasă decît Mathilde și Caroline. Cerul ar fi fost teatrul meu ; m-aș fi contopit cu Dumnezeu, așa cum un actor *) se confundă cu personajul său. Și Hélène, dacă n-ar avea această vocație, această nebunie de a-i îngriji pe nebuni, mă întreb dacă nu s-ar fi călugărit. Trebuie, nu-i așa, trebuie să evadezi din tine însuți, și dacă nu găsești o pasiune terestră, atunci rămîne cerul....

— Dar dragostea, Betty ?

Ea-și sălta capul, ca și cum un oarecare răspuns la întrebarea mea ar fi trebuit să se înscrie acolo, pe

*) În text, literal : *animal de teatru.*

vitraliul multicolor de deasupra altarului.

— Dragostea... repeta ea. (Negrul ochilor i se colora cu un reflex roşu, în lumina care cădea dintr-o rozasă.) Oare dragostea ne eliberează de noi înşine?

— Te iubesc, Betty. Spune-mi, şi tu?

Rămînea o clipă ca absentă, înainte de a murmura:

— Da, Henri, şi eu te iubesc; se vede că te iubesc, de vreme ce sînt acum aici, şi în pădurea de pini, şi deunăzi la teatru unde m-ai sărutat... Însă ce înseamnă oare a iubi? Ce poţi face cu o dragoste?

— Cum, Elisabeth, s-o trăieşti! să trăieşti această dragoste, să-ţi dăruieşti viaţa dragostei noastre...

— Viaţa... Ea lăsa capul în jos, dădea drumul mîinii mele. „Nu sînt sigură, Henri. Nu sînt sigură de mine".

Tăceam amîndoi; eram tulburat de zbuciumul pe care-l simţeam în ea. Eram despărţiţi. Mă sculam, preferînd să mă îndepărtez. Ea mă ajungea din urmă şi, adesea fără a se sinchisi de femeile în rugăciune, mi se arunca de gît, mă obliga s-o cuprind în braţe, ca şi cum ar fi vrut să se pună la adăpost, şi buzele ei îmi căutau buzele.

Îi vorbise oare Hélènei? Cînd i-am redat conversaţia mea cu studenta, ea m-a asigurat că nu. După o repetiţie, în vreme ce coboram treptele care duceau la teatru, Hélène se apropiase de mine.

— Nu-i face rău Elisabethei, îmi vorbi ea iute-iute. Vreau să spun: o poţi face fericită, îi poţi reda pacea (Întorsese capul ca să se asigure că nu putea fi auzită.) Nu te lăsa... nu te descuraja, dacă Elisabeth... n-o crede dacă pretinde că nu crede în fericirea ei... Nu trebuie să cedezi demonilor din ea. Există oameni care-i fac rău, ea habar n-are: şi dumneata, dumneata o poţi ajuta să... o poţi ajuta.

Nu-mi lăsă timpul să-i pot răspunde; abia ajunsesem în josul scării, că mă şi părăsi, pentru a ajunge din urmă un grup în care prăvăliaşul se agita şi stîrnea hohote de rîs.

— Héléne îşi face idei, se mărgini să spună Betty a doua zi. De la nenorocirea Mariettei, ea tremură pentru mine. Dar eu sînt solidă...

N-am îndrăznit s-o întreb care erau acei oameni care-i puteau face rău :

— Atenţiune, dacă ieri, în scenele tale, erai un trădător, în seara aceasta, hop ! reviriment complet : bunătatea lui Orlando faţă de tine te-a dezarmat : deci, fă să se simtă, să se presimtă această schimbare. Dar nu prea repede, nu prea devreme. Nu trebuie, după părerea mea, nu trebuie ca spectatorul să ştie imediat, să poată spune după intrarea lui Olivier : „Vezi, acest netrebnic este în prezent un tînăr cumsecade !“

Cu partitura deschisă în mînă, eu credeam că, pentru moment, nu trebuie să am nici aerul unui trădător, nici pe acela al unui erou, ci aerul unui nătărău. Betty îşi continua observaţiile, eu continuam să le găsesc enervante, în timp ce vocea ei îmi părea dulce.

— Nu trebuie, desigur, nici ca domnul din fotoliul de orchestră să gîndească : „Ah, pe ăsta îl recunosc — e trădătorul“ sau mai degrabă da, aşa trebuie să gîndească, deci Olivier în aparenţă trebuie să fie acelaşi : vocea lui, privirea lui, ţinuta lui trebuie să aibă totuşi ceva mai gingaş, mai luminos, ca numaidecît, cînd sala va înţelege în sfîrşit că Olivier nu-şi mai urăşte fratele, că dimpotrivă îl venerează, lumea să nu fie neîncrezătoare.

„Ea se interesează de personajul meu, nu de mine“. Eram gelos pe acest Olivier, căruia trebuia să-i dau viaţă.

Gelos pe cel care aş fi putut, sau ar fi trebuit, sau aş fi vrut să fiu, pe cel atît de des întruchipat de mine. Cum ai fi numit tu, Esther Zarev, acest ridicol defect ? complexul dublurii ? complexul umbrei ?

XVIII.

— Nu ! Ta — ta-ta-ta — ta !

Prăvăliaşul desena în aer, cu mîna deschisă, un arabesc sincopat. Guillaume încerca, la saxofon, să reproducă fraza muzicală indicată de prietenul său.

— E mai bine, dar încă nu de tot. — Ta... o notă lungă, susţinută, apoi repede, ca trei gloanţe de revolver, crescendo : ta-ta-ta : o tăcere scurtă, dar puternică, vertiginoasă, în contratimp cu bateria şi apoi nota contrastantă, sfîşietoare !

— Cînd vorbeşte de jazz, cînd vorbeşte aşa, uite-l că devine aproape frumos, îmi sufla Emilie.

— Cum să spun, mormăia prăvăliaşul — şi un fel de turbare părea să-l stăpînească — îl văd, îl văd pe Louis, blajinul său cap de soare, şi acea dragoste care-l strînge de gît, de pîntece, care izbucneşte, care-l sfîşie !

Ochii lui cenuşii, care păreau să sclipească îndărătul ochelarilor, o fixau pe Emilie. Furios, chiar aşa : era în el o furie îndrăcită. „Însă el arde ! De dragoste ? De ură ?“ Aceasta era pentru mine o subită evidenţă. Apoi celălalt gînd care se impunea, nu mai puţin absolut : „De fapt nu de Armstrong vorbeşte el, ci de sineşi, de dragostea sa pentru... pentru Emilie, negreşit ! El nu contează pentru dînsa, el nu este în ochii ei decît un coleg, un bun coleg, şi-n schimb în sine, în sine el arde privind-o. Şi-şi strigă gelozia, suferinţa, pofta de moarte... ta-ta-ta, cele trei gloanţe de revolver, pentru cine ?

pentru Guillaume ? Pentru a se ucide şi pentru a ucide dragostea ?

— Haideţi ! Bateria !

La ordinul dat de Couderc, Grimari părăsi clarinetul şi se avîntă într-un dans turbat. Nu-l mai recunoşteai pe băiatul calm, „apa tăcută", cum îl numea cîteodată Emilie, pe nobilul Orlando deziluzionat. Jongla cu baghetele lui, le prindea în zbor, se năpustea asupra ţambalelor, izbea în toba mare.

— Haideţi ! haideţi ! mai mult swing ! striga prăvăliaşul, bătînd din palme. Mai mult swing !

Şuviţe de păr negru zburau pe fruntea lui Orlando, gura i se întredeschidea ca pentru un geamăt sau o chemare. Se apleca pe tobă, bătea în ea o cursă care-ţi tăia răsuflarea. Frenezia lui ne cucerea. Începeam să ne legănăm pe loc şi să batem din palme ca şi Couderc, pentru a sublinia cadenţa. Emilie, îmbujorată toată, relua geamătul, chemarea lui Grimari.

„Pe el, pe Orlando trebuia ea să-l iubească. Couderc este prea legat de propria-i înfrîngere : dar Grimari e frumos şi înţelept. Şi nu vede Emilie oare că dansul ăsta, această luptă, această sărbătoare a ritmului este pentru ea, în cinstea ei, este felul apei liniştite de a se preschimba în furtună pentru a încerca s-o seducă, s-o ia cu el ?..."

La un ultim bubuit al tobei, prăvăliaşul sărise în sus, înşfăcase trompeta, aşezată în faţa ochilor lui pe pian şi, ba aplecînd capul ca şi cum antrenat de muzică ar vrea să se scufunde în adîncul umbrei, ba împingînd-o îndărăt, într-o sfidare adresată cerului, fatalităţii, dar şi într-o tentativă desperată de a ajunge la lumină, pentru a forţa bucuria să-i surîdă în sfîrşit, flutura în aer trompeta şi-şi spărgea pieptul să scoată din ea nişte sunete lugubre sau stridente.

— Sărmanul Couderc, îmi spuse Hélène. Deunăzi el împingea la cărucior ca să livreze o comandă unui client ; era ca de obicei în halatul său cenuşiu şi rupt, un automobil l-a depăşit : prin geamul de la spate a văzut cum trei feţe se întorceau şi-l priveau rîzînd. Aşezată între Guillaume şi Grimari, Emilie i-a făcut un mic semn, în timp ce maşina se îndepărta. Îi place să sufere ; şi sufe-

rea din nou povestindu-mi lucrul acesta : Couderc se mai umilea o dată. „Acel automobil plin de tineri care rîdeau, care goneau spre plăcerile lor, și micul semn de rămas bun al Emiliei care se îndepărta, iată : asta este imaginea vieții mele". Aveam impresia că sîngera spunîndu-mi toate acestea, dar și vroia ca lucrurile să se petreacă astfel : s-ar fi crezut că le visase înainte de a fi adevărate.

— Crezi așadar că noi sîntem cu toții nebuni, Hélène ? Spunînd aceasta și ascultînd-o și mai înainte pe studentă, nu încetasem să bat măsura blues-ului care se termina cu o coda în care saxofonul și trompeta își alternau sunetele dulci-amare. Aplaudaserăm. Prăvăliașul privea, gîfiind, năuc ; ieșea ca din altă lume.

— Punem un disc ? propunea Guillaume.

Discul se învîrtea, glasul se înălța și noi parcă nu mai eram la Observator, ci undeva într-un oraș de delir, în fundul unei trecători între zgîrie-norii negri. Elisabeth se apropia de mine.

— Poate, da, sîntem toți mai mult sau mai puțin alienați, mai mult sau mai puțin străini față de noi înșine...

— Ce tot povestești tu, Hélène ? întreba Betty.

— Destul, copiii mei, destul ! grăi o voce blîndă.

Ridicarăm cu toți ochii în același timp. Guillaume opri discul. Capul zbîrlit și alb al d-lui Garou apărea în pervazul ușii.

— Cum să-mi mai văd de cercetările mele cu tărăboiul ăsta ! Mama voastră nu este aici ?

— A avut de făcut o cursă, răspunse Mathilde sculîndu-se în picioare. Și adaugă : „Gata, tată, oprim jazzul. Scuză-ne".

Capul zbîrlit se înclină, schiță un zîmbet și dispăru. Elisabeth îmi mărturisi : „Sărmanul nostru tată, el crede că ne păcălește".

— Cum așa ?

— O ! n-ar trebui să ți-o spun, Henri. Jură însă că n-ai s-o repeți altcuiva.

— Bineînțeles, Betty.

— Într-o seară, Caroline, care este un adevărat drăcușor, și pe deasupra curioasă ca o coțofană, s-a urcat în vîrful picioarelor pînă la laboratorul tatii ; a deschis ușa ;

acolo, în mijlocul borcanelor, printre retortele și eprubetele sale, cu lumina aprinsă, el dormea ; în seara următoare, Caroline a revenit, dar de data aceasta zăvorul era pus ; în fiecare seară ea a urcat în taină, pînă ce a găsit din nou ușa nezăvorîtă. Tata este atît de distrat, încît uită adesea să se baricadeze. Și din nou Caroline l-a surprins dormind. Am rîs cînd ne-a povestit descoperirea făcută ; iar apoi, în camera mea, am plîns. Și poate că fratele meu, și Mathilde, și Caroline au plîns și ei...

Ridică ochii spre mine, simțeam că-și întoarce privirea înăuntru, în sine, spre un loc foarte adînc ascuns al speranțelor, al frămîntărilor ei.

— Cum să crezi în tine însuți, cînd ai întîlnit înfrîngerea părinților tăi, agitația tiranică și zadarnică a mamei, singurătatea inutilă a tatălui ?...

Mi se păru că, din fundul pupilei ei, urcă lumina. Avu un zîmbet imperceptibil :

— La urma urmei, laboratorul tatălui meu este teatrul său ! este teatrul pe care îl joacă pentru noi și fără îndoială pentru sineși.

— Eu cred în tine, Betty.

Mi-atinse ușor mîna cu un deget ! „Într-adevăr ?“ Apoi lumina din ochii ei se stinse din nou : „Îți va trece !“

Se îndepărtă chemată de Caroline.

Într-un colț, prăvăliașul își relua demonstrația în fața prietenilor săi lipsiți de instrumentele lor de muzică :

— Deci, e rîndul saxofonului. Ai înțeles, Guillaume ? începi tu : ta — ta-ta-ta — ta !

Pe o foaie de carton alb, în timpul unei repetiții, Hélène aruncase aceste cîteva trăsături, aceste cîteva pete de culoare, acest personaj anemic în vesta scurtă gri și roșie, Olivier, eu însumi așa cum mă vedea ea în chip de tînăr trădător shakespearian.

Pretindeai că „portretul“ seamănă, Esther Zarev, cînd, douăzeci de ani mai tîrziu, noi îți arătam acel crochiu. Adăugai rîzînd : „Un trădător nostim într-adevăr, îl și simți gata să se trădeze pe el însuși“.

XIX.

Era într-o noapte, puțin timp după sfîntul Ioan. Teatrul era plin pînă la refuz. În spatele cortinei, auzeam rumoarea molcomă și caldă a sălii. În culise, regina mamă dădea ultimele sfaturi. Prăvăliașul încă mai încerca să glumească ; era verde. Elisabeth nu putea sta locului ; ea se ducea spre Hélène, îi cuprindea mîinile, o părăsea, revenea la mine :

— Vei vedea, Henri, nu e nimic ; într-o clipă, tracul va trece. Vei fi Olivier, eu voi fi Celia și nimic altceva, nimic !

— Haideți, haideți ! la locurile voastre ! într-un minut sună cele trei lovituri de gong !

D-na Garou ne mîna din spate, șalul ei negru flutura. Grimari, Orlando și Louis Fernac machiat în bătrîn servitor stăteau în mijlocul scenei, lîngă un fotoliu de lemn întunecat. Asupra lor urma să se ridice cortina.

Micuța Caroline traversă în lung toată scena.

— Caroline, ești nebună ! strigă mama ei. Dar fata alergă pînă la mine : „Henri, am un trac păcătos al naibii ! Spune-mi *Hai sictir*, te rog !“

Eu îi spusei cuvîntul aducător de noroc pe care-l repetă și pentru mine. Făcu apoi calea-ntoarsă, pe urmă se răsuci dintr-o săritură și-mi strigă : „Ești frumos !“, după care o zbughi.

Prăvăliașul bătu cu toată forța cele trei lovituri de gong. Cortina se ridică ; timpul începu să lunece cu o

viteză înnebunitoare. O mînă, fără îndoială aceea a d-nei Garou, mă împingea în scenă. Cred că de cel puțin zece ori repetasem rolul chiar acolo, dar acea ivire bruscă în lumină și în fața a sutelor de priviri din care era formată umbra, acolo jos, era ceva înfricoșător și exaltant, ca o naștere.

— Ei, domnule, ce treburi bune faci aici? Îmi auzeam vocea: răsuna puternică, imperioasă. O auzisem ca și cum nu mi-ar fi aparținut. De altfel, eram eu cel care juca? Continuam să mă gîndesc la Betty, la acea situație de asalt, de cufundare într-un alt univers pe care și ea trebuia să-l simtă cînd intra în scenă și care trebuie să-i fi devenit indispensabil ca ameteala unui stupefiant. În același timp, auzeam cum vocea-mi devenea răutăcioasă: „Pe legea mea, domnule, ocupă-te de ceva mai bun și du-te naibii!"

Îl priveam pe Orlando. Era frumos, ușor bronzat, cu buzele cărnoase și roșii, cu părul albăstrui, în costum de culoarea perlei și a purpurei sub pelerina galbenă. Din ce tablou vechi coborîse? Îmi venea să-i spun cum mi-a spus mie adineauri micuța Caroline: „Orlando, ești frumos", și îi aruncai cu dispreț cuvintele: „Știi unde te găsești, domnule?" Puțin mai tîrziu trebuia să fac un gest amenințător și Grimari, așa cum era prevăzut, trebuia să mă apuce de gît; dar fără îndoială, fiind și el emoționat peste măsură, mă strînse pînă la durere. Această durere mă exasperă și mă făcu să mă contopesc furios cu personajul meu: „Îndrăznești să ridici mîna asupra mea, bădăranule?" L-am detestat deodată pe acest „frate" și l-am alungat cu un veritabil accent de ură.

După ce ieșise și-l urmă, tulburător, Gaston Lachalle, luptătorul, oarecum chiar obscen în maioul lui cu pete vinete și roșii, eu eram pregătit să pot găsi perfecta intonație a trădării ca astfel să-l împing să-mi ucidă fratele. Dar îmi dădui seama că mătăhălosul băietan tremura și transpira de frică și am crezut că vom rata amîndoi această scenă.

— Bună... bună ziua În-ălți-mii vo-voastre! gîngăvi el. Rîsete izbucniră în sală. Credeam că totul e pierdut. Totuși am încercat în chip instinctiv să mă adaptez acelui fel de comic neprevăzut. De bine de rău, am ajuns amîn-

doi la capătul dialogului. Dezmeticit de efortul pe care fusesem nevoit să-l fac pentru a îndrepta boroboaţele lui Lachalle, aveam acum impresia că sînt adevăratul trădător de melodramă. Totuşi, cînd să ies din scenă, cîteva aplauze mă salutară.

— Merge, merge ! îmi spuse d-na Garou în culise.

Lîngă ea, Caroline declară : „A fost formidabil, cînd Lachalle a deraiat !“

— Într-adevăr ! aprobă Couderc, cît despre deraiere. viitorul membru al „Crucilor de Foc“, a deraiat teribil de tot, fără Verrier totul ar fi fost pierdut. Muşchetarii dădură din cap o dată cu el.

Eu mi-am întors ochii spre a nu-mi vădi satisfacţia. Din partea cealaltă a scenei, intra Elisabeth, urmată de Mathilde.

— Te rog, Rosalinda, draga mea verişoară, fii veselă !

— Dragă Celia, eu arăt mai multă veselie decît posed, şi tu ai vrea să fiu şi mai veselă !

Am văzut-o pe Hélène apropiindu-se de mine. Am prins-o de braţ şi am strîns-o probabil fără să-mi dau seama. Ea-şi înăbuşi un ţipăt.

— Vai ! scuză-mă, Hélène... Fata îmi arătă braţul gol : degetele-mi imprimaseră într-însul o urmă roşie.

— Am avut din nou trac pentru Elisabeth... Scuză-mă !

— Ascultaţi-o : priviţi... cum radiază amîndouă !

Sprijinită de un dispozitiv de susţinere a decorurilor, d-na Garou, în mînă cu broşura în care erau rolurile, articula în tăcere fiecare silabă a rolului fiicelor sale.

Puţin mai tîrziu, întîlnirea tinerelor fete cu Orlando, lupta lui victorioasă cu Gaston Lachalle, trezirea dragostei între Rosalinda şi el, au înfiorat sala.

Aş fi vrut atunci să fiu Orlando şi Betty să fie Rosalinda. Aş fi vrut ca dragostea noastră să se declare în faţa întregii lumi sub travestirea personajelor.

Cînd cortina căzu la sfîrşitul primului act, cînd Celia declară : „Să plecăm în toată seninătatea, nu spre exil, ci spre libertate“, şi cînd aplauzele izbucniră, frîngînd umbra sălii într-o mie de zbateri din aripi, mi se păru că timpul trecuse cît ai clipi din ochi din momentul în care apărusem în strălucirea scenei şi că, totuşi, zile în-

tregi ne despărțeau acum de începutul serii. O priveam pe Betty cum se înclină, cum își întinde cu amîndouă mîinile fusta, cum se ridică, zîmbind așa cum o văzusem în prima seară cînd mă condusese pe scenă și cînd se distra salutînd sala neagră și goală. „E fericită, fericită... îmi repetam. Viața ei culminează în această clipă ca și valul în momentul în care izbucnește în snopi, în coame, în arbori de scîntei. Este minunat de singură, nu mai cunoaște pe nimeni, nici surorile, nici pe Hélène, nici pe mine".

În actul al doilea am pîndit reacția sălii atunci cînd Mathilde și Betty și-au făcut reapariția dar nu mai erau în chip de prințese, ci prima îmbrăcată ca un tînăr paj, cu talia bine conturată, cu gambele înfășurate strîns, una în mătase verde, alta în mătase neagră, iar Betty în chip de ciobăniță cu fusta scurtă.

Eram cu toții atenți la această metamorfoză a Rosalindei și a Celiei și la noul elan pe care ea îl dădea piesei, toți afară de Emilie și de Guillaume : ei stăteau retrași, ca și campionul și antrenorul său care se pregătea de luptă. Cînd îi veni rîndul lui Guillaume, el strînse la spate mîna Emiliei, apoi se năpusti pe scenă.

— Cînd l-am auzit pe acest nebun în livrea făcînd astfel de reflecții asupra vieții, plămînii mei au început să cînte ca un cocoș la ideea că există nebuni atît de bogați în gîndire contemplativă : și am rîs, fără întrerupere, o oră întreagă. O ! nebun nobil ! demn nebun ! Costumul bălțat este singurul care se potrivește.

— Shakespeare vorbea despre o nebunie blîndă, plăcută.

M-am întors. Hélène cobora din loja ei, în costumul de tînără sălbatică cu care o speriase pe Marïette.

— Ar trebui să spună : fantezie și nu nebunie, continua ea.

Stătea lîngă mine pe jumătate goală. Mirosu-i brun dominat de un parfum discret se exalta sub căldura proiectoarelor. Șovăia, împingînd cu piciorul un capăt de sfoară aruncat pe jos.

— Este adevărat că există nebuni fericiți, există unii care-și găsesc fericirea în nebunia lor.

La rîndul său, fratele meu, ducele exilat, apărea şi el. Efortul pe care-l făcea pentru a fi sigur de memoria sa îi dădea un aer furios, cînd ar fi trebuit să aibă de faţă o expresie indulgentă. Îşi recita repede replicile. Stîngăcia lui îmi era penibilă şi vedeam că o irita şi pe Hélène. Vroiam să-i găsesc o scuză în ochii studentei.

— François are trac, zisei. De aceea joacă... nu joacă prea...

Orlando, cu o spadă în mînă se dădu la o parte ca să intre în scenă. Hélène trebui să-şi caute sprijin agăţîndu-se de mine. Braţu-i gol îmi atinse gura. O clipă avusei pe piept povara trupului său. Îmi trădam oare fără să vreau emoţia? Un foc sumbru răsări pe obrajii Hélènei, ea îşi încruntă fruntea şi bretonul brun al părului aproape că-i atinse sprîncenele.

— Ce brută, acest Grimari!

Schiţă un zîmbet care-i încreţi buzele pline. Mă gîndeam la o garoafă pe care o strivesti în mînă ca să-şi împrăştie parfumul. Mi-l imaginam pe François lipindu-şi buzele subţiri de această floare, de acest fruct.

Cortina care coborî mă eliberă. În zgomotul aplauzelor, apoi al zarvei publicului care se ridica pentru pauză, Guillaume, Grimari, Louis Fernac şi François reveniră spre noi. Fură la iuţeală înconjuraţi de ceilalţi actori. O vedeam pe Emilie, cu pleoapele care se zbăteau, vorbindu-i repede lui Guillaume care zîmbea, cu peruca în mînă.

D-na Garou oferi în fundul scenei limonadă pe nişte suporţi de scînduri. Băieţii goleau pahar după pahar, însetaţi din pricina jocului şi a entuziasmului.

În actul al treilea aveam de spus o singură frază încă de la ridicarea cortinei: „În viaţa mea nu l-am iubit niciodată pe fratele meu".

— Cît de bine ţi-ai scuipat ura, observă Elisabeth.

Puţin mai tîrziu, ea intra în scenă.

Sau mai degrabă, Rosalinda şi Celia erau din nou singure în pădurea Ardenilor.

— Este adevărat că Mathilde are aerul unui tînăr chipeş, murmură Hélène.

— Dacă fratele meu te-ar auzi, el ar fi gelos.

— Aşadar şi dumneata poţi fi prost!

— O! Doamne! Doamne! exclamă Celia pe scenă.

Şi, o dată cu ea, îmi spuneam în minte : „Pentru îndrăgostiţi este greu să se întîlnească ; dar se întîmplă ca nişte munţi, mutaţi din loc de cutremure de pămînt, să se întîlnească". Noi n-am avut nevoie de cutremure de pămînt spre a-i întîlni pe barbari şi pe prietenii lor, însă acum, după ce am întîlnit dragostea, tremuram că fie şi cel mai neînsemnat eveniment ar putea veni să-i despartă pe cei ce se uniseră.

— O! sinistru semn prevestitor! gemea Mathilde — Rosalinda, el vine să-mi străpungă inima.

Cine-i va străpunge vreodată inima ? Era făcută, aidoma unei tinere Minerve, pentru a fi admirată, însă iubită ? Nimeni nu se va simţi vreodată demn de ea, şi pe ea lumea o bănuia prea înţeleaptă ca să cadă în capcanele dragostei.

Cînd intrară Orlando şi Jacques, cele două tinere se depărtară, prefăcîndu-se că se pitesc. Astfel, Betty era aproape de tot de portantul care mă ascundea. Ea întinse un braţ, spre spate, eu prinsei mîna care mă căuta şi, aplecîndu-mă, îi sărutai palma. Mi se păru că se înfioară cînd buzele mele îi atinseră pielea. Am ridicat capul, foarte repede ea se întoarse înspre mine, îmi zîmbi apoi reluă pentru spectatori mimica sa de curioasă la pîndă.

Astfel, sala credea că le vede pe Celia şi pe Rosalinda pîndind vorbele şi gesturile lui Orlando şi ale lui Jacques, dar nimeni nu bănuia că Celia, nu mai era Celia, că redevenise Elisabeth şi că în locul lui Orlando ea mă pîndea pe mine, prietenul său, pentru a-mi da parcă în chip de sfidare, în faţa tuturora, şi totuşi invizibil, un semn de afecţiune.

În momentul acela, Rosalinda, întorcîndu-se spre Celia, îi vorbea aparte, şi Betty o privea ca şi cum ar fi singură cu ea, altădată, în mijlocul pădurii din Ardeni, multe secole înainte ca eu să fi venit pe lume ; Elisabeth-Celia, ca şi cum eu n-aş exista, ca şi cum mîna ei n-ar fi părăsit abia de o clipă buzele mele şi propria-mi mînă.

Şi dacă manevra aceasta din partea Elisabethei nu era totuşi decît cochetărie de actriţă, un joc în joc, gust al

dificultății, artista care exalta într-însa capriciile femeii! „Eu-s acea prințesă de altădată, eu întruchipez fidelitatea față de prietena mea, față de sora mea electivă Rosalinda, și eu sînt tînăra fată la care visează Henri, și fiecare crede că o vede pe singura adevărată, pe singura care-l interesează". Oare nu purta și alte personaje într-însa, în așa fel încît eu nu cunoșteam din toată garderoba decît pe unul dintre ele, iar adevărata Betty îmi rămînea necunoscută, tot atît de necunoscută ca și sora sa Mathilde? Îi voi spune oare toate acestea? Îi voi destăinui aceste îndoieli? Ar fi zadarnic, deoarece i-ar fi suficient să joace personajul nevinovatei bănuite pe nedrept. Nu mi-ar mai rămîne atunci decît să-i implor iertarea. Și ea va juca personajul clemenței, dacă nu l-ar prefera pe cel al femeii ultragiate și neîndurătoare. M-am întors cu spatele spre scenă ca să n-o mai văd pe Celia. I-am zărit într-un colț, lîngă ușa care dădea spre scară, așezați pe jos, pe François și pe Hélène. Cu capetele aplecate, șoșoteau amîndoi fără a se preocupa de piesă. Încă o dată îl invidiam pe fratele meu: cu Hélène el știa cel puțin pe cine iubește. În spate, o auzeam pe Rosalinda:

— Dragostea este demență pură, ți-o mărturisesc, ea ar merita carcera și biciul ca și nebunia! și dacă îndrăgostiții nu-s vindecați în acest fel, asta se datorește faptului că nebunia lor este atît de comună, încît chiar și călăii sînt contaminați de ea.

M-am apropiat de François și de Hélène. Ei ridicară capetele în același timp.

— Ai auzit, Hélène? Îmi spuneai că în piesa aceasta nebunia nu este decît fantezie, ai auzit ce a spus Mathilde: „Dragostea este pură demență", și ar fi vorba, pentru nebuni, de carceră și de bici.

— Nu vorbi așa de tare, îmi recomandă François.

— Da, remarcasem de mult acest pasaj. Îl găsesc cumplit și profetic.

— De ce profetic?

— Cînd mă gîndesc la Mariette.

— Noi abia ieșim din vremea în care nebunii depindeau de călău, spuse François.

— Mă întreb, rosti Hélène, dacă duşurile, cămăşile de forţă, internarea nu-s încă nişte forme ale carcerei şi ale biciului ?

O expresie tragică i se întipări în colţurile gurii.

— Mă întreb chiar dacă anumiţi psihiatri şi anumiţi infirmieri nu sînt nişte simpli călăi. Cum ar putea s-o spună bieţii bolnavi ? Ei n-ar fi crezuţi.

D-na Garou veni spre noi, cu chipul desfigurat.

— N-aţi văzut-o pe Caroline ? Trebuie să intre în scenă dintr-un moment în altul şi n-o găsim. Acest copil este ceva teribil. Numai de şi-ar aduce aminte.

„Dragostea este pură demenţă", îmi repetam.

— Iată-mă !

Caroline apăru ca un drac dinăuntrul cutiei lui. Cu pielea sa de oaie acoperindu-i umerii, cu picioarele goale, cu părul despletit, avea aerul unei fetiţe, şi fardul de teatru de pe buzele, de pe pleoapele, de pe sprîncene părea să-i imprime o comică mască.

— Unde ai fost ? Mi-ai dat emoţii.

Palidă de mînie, regina mamă era obligată s-o mustre în şoaptă. Calmă, Caroline îi arătă cu degetul locul ascunzătorii, un fel de lojă amenajată între doi portanţi ai culiselor ca să permită în acelaşi timp şi supravegherea acestora, şi supravegherea scenei şi a sălii ; o pînză subţire disimula deschizătura prin care, în umbră, pîndaşul vedea, singur, partea din spate şi din faţă a teatrului. M-am gîndit imediat că din ascunzătoarea sa Caroline surprinsese desigur toate jocurile noastre în contrapunct faţă de acela pe care-l făceam pe rînd în faţa sălii.

— Caroline, vei fi şi tu actriţă în viaţă, cînd o să împlineşti douăzeci de ani ?

D-na Garou îmi aruncă o privire severă.

— Care este cealaltă ? întrebă Caroline, făcîndu-mi o grimasă.

— Haide, Couderc, du-te ! porunci regina mamă.

Atît prăvăliaşul, cît şi Caroline se repeziră în scenă, mînă în mînă. În curînd ajunseră la urechile noastre rîsetele sălii.

— E drăguţă, este nostimă, nu ?

Nici n-o auzisem pe Betty cînd se apropiase.

— De ea, de Caroline, ar trebui să fii tu îndrăgostit, Henri. Ai fi mai fericit şi ar fi şi ea.

Ea îmi făcu semn să tac, ducîndu-şi un deget la buze.

— Nu mă mai iubeşti, Betty ?

Ridică din umeri.

— Sigur că da.

Însă izbucni în rîs în faţa unei noi grimase a nebunului şi a ciobăniţei lui, apoi redevenind serioasă :

— Dar aş fi vrut, aş vrea să fii fericit.

Nu mă mai lăsă să răspund.

— Trebuie să mă reîntorc la Mathilde, este din nou rîndul nostru.

Ce vroise să spună vorbind de fericirea mea ? Şi de ce aluzia la Caroline, această provocare ? Era şi asta o cochetărie din partea ei ? Sau poate că glumea pentru ca să-mi semnaleze, evitînd o destăinuire, o lacună în dragostea noastră, un pericol care, fără voia sa, dar datorită ei, ar ameninţa-o ? Îi declara acum Rosalindei : „De fapt, sărutările lui sînt sărutări ale lui Iuda". Vorbea de Orlando ; dar oare aceste cuvinte nu se puteau aplica şi propriilor sale sărutări ?

Hélène pe scenă îşi ocăra partenerul, pe ciobanul sfrijit.

— N-aş vrea să fiu călăul tău, fug de tine, ca să nu te fac să suferi, spunea ea. Tu îmi spui că ochii mei sînt ucigători.

Ochii săi de chihlimbar cu inel întunecat, îngusta şi alba margine a frunţii, gura ei de garoafă strivită, lăcomia melancolică a gurii sale, forţa blîndă a braţelor, a sînului, a picioarelor ei. Ucigătoare Hélène, frumuseţea ei, da, putea face să sufere : pe cine ? Ce victimă ? Pe François ? Nu, tot eu eram acela care sufeream, care-mi reproşam că sînt prea sensibil la frumuseţea acestui chip cu trăsăturile puţin cam greoaie, prea tresăritor la acest trup dezvăluit.

Aplauzele care au marcat sfîrşitul actului al treilea m-au surprins la mijlocul unei astfel de reverii.

Emilie cobora din lojă îmbrăcată în costumul ei de dansatoare. Vroia să ştie ce cred eu despre ţinuta, des-

pre machiajul său. Îi era teamă să nu-şi rateze dansul, am liniştit-o însă cît am putut. Regina mamă n-a întîrziat să dispună ridicarea cortinei. Mathilde şi Guillaume deschideau jocul. Sprijinită de umerii mei, Emilie îşi făcea exerciţiile de picioare, în timp ce prin suspine sau scurte exclamaţii sublinia interesul pe care i-l trezea discursul lui Guillaume. Ajungeam la pseudo-mariajul dintre Orlando şi Rosalinda deghizată în băiat.

— Nu-mi mai rămîne decît să mor, spunea Orlando sub pretext că Rosalinda nu-l iubea, şi Rosalinda-Ganymède îl asigura :

— Nu, crede-mă, mori prin procură. Această biată lume este bătrînă de aproape şase mii de ani şi în tot acest timp nu există un singur om care să fi murit pe propriul său cont : adică din cauza dragostei.

— Şi Mariette, îmi suflă Emilie la ureche (ea stătea într-un picior, cu celălalt întins spre spate), nu a murit oare la drept vorbind din pricina dragostei ?

— Lasă-mă, în curînd e rîndul meu.

— Mai sînt încă două scene. Lasă-mă să fac vreo cîteva exerciţii. Orlando încă nu i-a spus Rosalindei : „De-a pururea şi-o zi".

— Spune o zi, fără eternitate, am continuat eu maşinal.

— Cu noi doi s-ar putea juca toată piesa. Este foarte urît ce-ţi spun, dar ştii, uneori am dorit ca Mathilde să-şi rupă un picior sau să se îmbolnăvească ; cum eu îi învăţasem rolul din ordinul reginei mame, aş fi fost Rosalinda.

— Sărmanul Orlando, am murmurat eu.

— Sărmanul Orlando ? Ce vrei să spui ?

— O ! nimic.

— Ba da.

Ea mă ciupi de umeri.

— Vreau să spun că imediat Grimari ar fi fost nebun după tine.

— Nu vorbi prostii.

— Aşa este.

— Nu, nu este aşa, nimeni nu va înnebuni niciodată după mine. Ea îmi dădu drumul, îşi reluă poziţia verticală şi adăugă repede :

— Din fericire.

— De-a pururea și-o zi, spunea în același timp Orlando.

Eu închideam ochii, îmi repetam în gînd textul : „Bună ziua, frumoasă tinerețe".

Am intrat în scenă, m-am îndreptat spre Celia și Rosalinda. „Bună ziua, frumoasă tinerețe". Betty, întorcînd o clipă capul pentru a nu-și arăta chipul spectatorilor, îmi zîmbi numai din buze, formînd în tăcere aceste cuvinte : „Merge", apoi se întoarse din nou cu fața la public pentru a-mi răspunde. Sub replicile mele, mă gîndeam la alte cuvinte. „Orlando vă salută pe amîndouă", spuneam eu și mă gîndeam : „Ești frumoasă, Celia, atît de frumoasă cu ochii tăi negri și totuși vioi de lumină". Dar pronunțam cu expresia deznădejdii : „Rușinea mea, dacă ți-ai să știi despre mine cine sînt, și cum, și de ce, și unde această batistă a fost pătată de sînge", și aș fi vrut ca privirile mele să poată spune : „Da, Celia, mă îndoiesc, m-am îndoit de tine, dar s-a terminat, te iubesc, Betty, așa cum ești, și cu atît mai rău dacă trebuie să sufăr din pricina ta".

— Te rog, vorbește, cerea Celia cu o expresie de neliniște și mi se părea că aud : „Te rog, nu te îndoi, te rog, dragostea mea". Eram cît pe ce să greșesc începutul tiradei, aveam impresia că mă sufoc ca insul pe care pînă adineauri marea îl purta lin, și pe care o greșită mișcare îl face să se scufunde și apa îi năvălește în gîtlej. Mi-am venit în fire, mă forțam să fiu pe de-a-ntregul prezent în rol. Betty îmi observase slăbiciunea. Acea neliniște, pe care o simula adineauri, rămînea acum întipărită pe chipul ei. O văzui eclipsîndu-se treptat, pe măsură ce mă afirmam în tirada mea. Apoi Betty jucă mirarea, spunînd : „Așadar, ești fratele lui ?" Vocea Rosalindei răsună ca un ecou : „Deci pe tine te-a salvat ?" Celia mă privi cu un fel de dezgust. „Tu ești, așadar, cel ce atît de des ai conspirat pentru moartea lui ?"

— Eu eram, dar nu mai sînt eu.

De ce oare poetul oprise atît de repede rolul Celiei și al lui Olivier ? La urmă, Tocilă și Audrey, Silvius și Phebe, ca și Orlando și Rosalinda, se vor căsători, însă

naşterea şi înflorirea dragostei lor, pe acestea autorul le lăsase în umbră, în tăcere. Nu se va mira nimeni prin urmare văzînd că pun prea multă pasiune în vorbele pe care le adresam Celiei. Această subită pasiune, pe care textul fără îndoială nu părea s-o justifice, concluzia piesei, la urmă o va face plauzibilă. Cu ocazia lecţiilor sale, Betty nu preconizase niciodată o astfel de nuanţă. Poate că îmi va reproşa imediat excesul, totuşi mi se păru că ea însăşi, în mod instinctiv, se pusese la diapazonul meu, cînd rosti cu o blîndeţe molcomă, pe care la repetiţiile noastre n-o avusese : „Dumneata, bunul meu domn, vii cu noi !"

Părăseam scena împreună. Abia ajunserăm în culise, şi Betty mă bătu pe umăr. „Henri, murmură ea, ce ai avut ? În cele din urmă ai fost foarte bine, totuşi, jocul tău... Du-te, ne întoarcem pentru a saluta". Ne înclinarăm sub aplauze, în timp ce cortina se lăsa peste sfîrşitul actului.

— Da, reîncepu Betty, ce joc ciudat... la un moment dat m-ai speriat, nu erai prezent, apoi erai, ai fost atît de patetic.

— Te găseam frumoasă, îţi spuneam dragostea mea.

Ea începu să rîdă.

— Ce actor ! Eşti periculos, Henri !

— Totuşi, ţi-ai schimbat tonul, chiar tu, şi pe drept cuvînt, la urma urmei, de vreme ce Olivier şi Celia se vor iubi.

— Mi-ai schimbat tonul ?.. Atunci, într-adevăr nu mi-am dat seama. Aşa e teatrul, fiecare actor este o culoare a unui tablou, dacă una din aceste culori se schimbă, celelalte se schimbă şi ele...

Elisabeth dădu din cap şi repetă :

— Ah ! Aşa e teatrul.

— În ochii publicului am fost uniţi în aceeaşi culoare a vocii noastre, aşa cum spui, şi cred că am fost cu adevărat, adică realmente, Olivier şi Celia care se vor iubi.

— Şi şi noi am fost împreună sub aplauzele lor. Viaţa nu dă asemenea momente de... nu ştiu cum să spun.. de comuniune.

— Ba da, Betty, şi chiar mai pure.

— Nu pentru mine.

Al cincilea și ultimul act s-a desfășurat în chip vioi, balet de logodnă a cărui ultimă figură avea să fie dansul Emiliei.

Ne-am regăsit toți pe platou, ținîndu-ne de mînă, ducii, pajii, ciobanii, ciobănițele și prințesele. Sala în picioare ne aclama. Mîna Elisabethei tresărea într-a mea.

Printre planurile, crochiurile, proiectele, desenate, pictate, de decoruri, de costume, extrase dintr-un carton pe care se mai citește încă, scris cu cerneală violetă :

Cum vă place

am găsit cîteva imagini, cîteva guașe ale coastei din Vendea. Prospețimea culorilor, grația puțin cam stîngace a formelor dau impresie de dimineață a lumii. Mă miram, îmi amintesc, văzînd acele picturi executate la repezeală de o veselie atît de luminoasă, ieșind din mîinile aceleia pe care în sinea mea o numeam „sumbra Hélène".

— Ce frumos, ce frumos ! repeta fratele meu.

Într-o zi, în fața unei noi guașe făcută de Hélène Farge și reprezentînd Observatorul (turnul avea un elan naiv pe un cer transparent), am spus : „Într-adevăr, aceasta este casa bucuriei ; de altfel, toate casele pe care le pictezi, toate plajele, toți copacii, ai vrea să intri în ele, ori să te scalzi acolo, ori să dormi la umbra lor, pentru a gusta... nu știu ce... da, fericirea".

Hélène ridică brusc fruntea, ca și cum s-ar fi pregătit să țină piept, să dea o luptă : „Tu, tu nu-ți bați joc ?" M-am gîndit că în acel moment vocea ei subțire aparținea și ea aceluiași univers de gingășie ocrotită ca și picturile sale.

Trecu de la neîncredere, de la un început de mînie la surîs :

— Nu știu de ce, chiar dacă sînt contrariată, sau tristă, imediat ce încep să pictez, uit de tot și de toate și scot aceste case, aceste peisaje pe care le găsești fericite.

Zîmbetul îi dispăru. „Dar, pe urmă, nu ajung să văd această fericire de care vorbești".

XX.

Am încheiat seara la Masari, fotograful. După reprezentație, fotograful făcuse mai multe poze ale trupei. Băusem șampania împreună cu el în foaierul teatrului. Părul său brun buclat, ochii lui mărginiți de gene lungi, nepăsarea sa, glasul domol accentuau în el ceva feminin. Ne-a invitat pe toți să ne ducem în atelier la el. Prăvăliașul a stăruit ca să acceptăm. D-na Garou n-a autorizat-o pe Caroline să ni se alăture și mi-am dat seama că după a sa părere ea socotește că s-ar cuveni ca nici Emilie să nu vină cu noi. Cu un aer bosumflat, Caroline privi după noi cum ne îndepărtam. De cum am sosit la Masari, am băut repede și mult, un punci pe care soția italianului, o blondă slabă, îl scotea cu polonicul dintr-o supieră de faianță. Pe pereți se puteau ghici, în puțina lumină ce pătrundea acolo indirect, niște mari fotografii în alb-negru; fie că erau imagini de nuduri, fie de bărci, sau de lungi plaje sinuoase de nisip, sau de case cu luciri lăptoase într-un peisaj marin, din toate emana o aceeași voluptoasă transparență.

Fotograful zîmbea fetelor. Îi reproșa soției sale că nu servește destul de generos punciul și el însuși ne umplea din nou paharele.

— Tipul ăsta mă enervează, îi spusei Hélènei.

— Aș! Din momentul în care a fost pus la locul lui, din clipa în care a înțeles că vom fi cu el doar sim-

pli colegi şi nimic mai mult, devine un prieten foarte plăcut, foarte serviabil, totdeauna nostim.

Fata zîmbi.

— Henri, nu face mutra aceasta, dacă te-ai vedea... Betty nu este fata care să cadă în plasa lui Masarï. Te asigur eu. Masari n-o să se aleagă cu nici un folos.

Auzeam nişte platitudini, complimente pe care Masari i le debita Elisabethei :

— Admirabil... sîncer admirabil... mare actriţă... şi aşa... şi atît şi aşa de captivantă. Această faţă... aceşti ochi... acest trup.

O tînără fată pe care încă n-o observasem pînă atunci se ridică de pe un divan, veni spre noi, ne măsură de jos în sus şi-şî lipi în mod familiar mîna-i lungă de gîtul lui Masari.

— Teodora, v-o prezint pe Teodora Valenkov, şopti el.

Era o fată înaltă, zveltă, gîtul ei părea să se plece sub povara capului, cu pometii ieşiţi în afară, cu ochii căprui plini de sfidare, cu părul castaniu des şi coafat vraişte.

— Minciuni, Masari ca de obicei vă încurcă în salatele lui, spuse ea cu o voce uimitor de gravă dar care, la sfîrşitul frazei, deveni puţin cam ascuţită.

— Totdeauna excesivă Teodora, gînguri Masari. Ah ! ruşii ăştia !

El se agită, făcu o piruetă.

— De fapt, unde sînt ei ? În această penumbră, pe aceste divane adînci ca nişte morminte, încearcă dacă poţi de deosebeşte un rus de un francez. Trebuie totuşi, trebuie neapărat să vi-i prezint pe fraţii Teodoreï.

Am zărit-o pe Claire Masari care, la numaî cîţiva paşi de noi, în timp ce servea un nou rînd de punci, nu-i slăbea din ochi pe soţul ei şi pe tînăra rusoaică.

Pe Hélène o auziï şoptindu-mi la ureche :

— Teodora este amanta lui, a luat-o de pe cînd n-avea decît şaisprezece ani, şi acum nu ştie cum să se scape de ea.

— Ah ! iată-i, exclamă Masari.

Și rupse cercul pe care Guillaume, Emilie, Mathilde, prăvăliașul, Grimari și mușchetarii îl făceau în jurul unui omuleț negricios cu ochii depărtați.

— Nicolas, anunță fotograful, sau, mai exact, Nicolai Ivanovici Valenkov, Colea pentru doamne.

Omulețul cu pricina se înclină și pocni din călcîie.

— La ordinele dumneavoastră, spuse el, graseind teribil, cu o voce profundă, care avea aceeași nuanță caldă ca și cea a Teodorei.

Un adolescent lung și blond așezat pe jos se sculă în picioare, se îndreptă cu regret, parcă, și se înclină la rîndul lui.

— Sergiu, pronunță el.

Teodora își puse mîna pe umărul său.

— Micul meu frate... (Și avu un ciudat rîs care o zgîria în fundul gîtului.)

— Bei prea mult, îl auzirăm pe Masari dojenind-o în șoaptă.

Teodora rînji, învîrtindu-și ochii în toate părțile.

— Sînt nostimi, îmi mărturisi Emilie.

Despieptănată, cu ochii visători, ea se sprijinea de Guillaume. Eram surprins că-l regăsesc atît de tînăr, după ce îl văzusem tot timpul spectacolului, sub înfățișarea omului cu experiență, în toiul vîrstei și care trage din toate lucrurile o bogată și melancolică lecție.

— Privește, a continuat Emilie. E puternic.

Omulețul își continuă scamatoriile de prestidigitație pe care le începuse înainte ca Masari să ne ia la el acasă. Din micile lui mîini sprintene făcea să apară, să dispară o carte, două, un evantai de cărți. Scoase asul de cupă din urechea Emiliei care pufăia de rîs, valetul de treflă din nasul lui Guillaume. Apoi făcu să călătorească o țigaretă aprinsă din gura lui în părul sau în buzunarele vecinilor.

Emilie ne trase, pe Guillaume, pe Elisabeth și pe mine, într-un colț al bibliotecii.

Teodora veni să se posteze în fața noastră.

— Fratele meu este dracu-n carne și oase.

Se vede că prestidigitatorul auzi, căci din două salturi ajunse lîngă ea.

— Nu pe ea ascultați, diavol nu eu. Ea ești cea care vii din infern. Și dacă ea de acolo nu vii, acolo drept se duce.

El își netezi mustățile, scoase din buzunar un monoclu și-l fixă la ochiul drept.

— Ești adevărat că un țigancă mi-ai salvat viața, ea găsești pe mine după bătălia fața de comuniști, pe stepă, eu tăiat estem aici pînă acolo, și acolo.

Cu un deget, el trasă o linie oblică pe abdomen, din dreptul regiunii inghinale pînă la torace, apoi ne arătă o mare cicatrice care îi brăzda cu o dungă roz obrazul oacheș.

— Vedeți că am știut eu ce spuneam, cînd v-am asigurat că e dracul gol ? repetă Teodora.

— Tu, Teodora, să taceți, porunci omulețul. În Caucaz dacă ai fiți, fetele acolo tacem, și într-un zi vinem logodnic care răpeștem fetele. hop, hop ! pe cal de la ei ; pe cal de la el, Mamușca, așa, tată al nostru o răpeștem. Sărman Mamușca ea la Paris, ea a putut ajungem după război fată de cu aceștia.

Și arăta cu degetul înspre tînăra fată, apoi se întorcea către fratele său care se reașezase pe jos, chiar acolo unde-l și văzusem, în mijlocul cercului său de prieteni.

Magicianul nostru fu servit cu un pahar de punci pe care-l deșertă dintr-o înghițitură.

— Aici, in afurisit vostru de țară, nici un femeie de răpim că are, hop !

— El a făcut serviciul la cazaci, ne lămuri Hélène, a fost, cred, căpitan.

Omulețul făcu atunci o săritură pe loc și scoase un sălbatic țipăt.

— Capitan, da ! Și făcut să cădeți căpățînă de comuniști ticăloși, mulți căpățîna.

— Nicolas, ne calci pe bătătură, decretă prăvăliașul, care se apropia foarte țeapăn.

— Calcem pe bătătura ? Ce însemnezi : calcem pe bătătura ?

— Aici, tu o știi prea bine, toți sîntem *roșii*.

— Aha ! a ! rînji rusul, ei nu știm, ei spuneți orice.

— Perfect, răspunse prăvăliașul. Masari și cu mine aparținem mișcării Amsterdam-Pleyel.

Și-i arătă o insignă de la butonieră.

— Și eu estem Cruci de Foc ! vociferă rusul.

— Iată-i porniți, dezaprobă Claire Masari. Stăm bine.

Masari veni să se sprijine cu coatele de bibliotecă.

— Ascultă, Nicolai Ivanovici, rosti el cu un ton languros, lumea te iubește mult, tu o știi, însă mîine, dacă va fi revoluție și mi se va cere să te împușc, oare ce am să fac ?

— Tu, nu faceți absolut nimic, pentru căci eu, cu un lovitur de sabie, krik, burta tăi am se fi crepat, și nici un țigancă aici să-ți facem minune.

Masari îngălbeni.

— Ei bine... eî bine... bîigui el ; și-și duse mîna la burtă.

Betty și Emilie izbucniră în rîs. Eu mă străduiam să nu-mi arăt bucuria față de înfrîngerea fotografului.

Chemat de muschetari, rusul se depărtă.

— Ăsta-i fascist sadea, constată Hélène, însă este atît de nostim, iar sora lui nu-i împărtășește deloc ideile.

În toiul săptămînilor cît duraseră repetițiile nu vorbiserăm niciodată despre politică, așa încît acum, cînd ieșisem din acel univers teatral care ne stăpînise atîta timp, regăseam cu surprindere lumea divizată, plină de ură, a vremii noastre.

— Destul cu politica voastră, decretă Claire Masari. Sîntem aici pentru a sărbători succesul prietenîlor noștri, ce ar fi bunăoară dacă am dansa ?

— Hip ! Hip ! Ura !

Gaston Lachalle, pe care-l lăsasem într-un colț la sosirea noastră, se sculă cu brațele ridicate — mai gata să atingă tavanul destul de jos al atelierului de fotograf.

— Ce-l apucă ? se neliniști Claire Masari.

— N-ar trebui să i se dea prea mult punci, sfătui Hélène, are nervii șubrezi.

— Ura ! strigă din nou băiatul. Trăiască tineretul patriotic ! Și moartea *roșilor !*

Prăvăliașul înaintă spre el, amenințător. Rusul se întoarse și cît ai clipi din ochi se și găsi lîngă Lachalle.

— Sînt nebuni, gemea Claire Masari.

— Se vor bate, făcu Teodora cu un aer lacom.

Pick-up-ul se puse în mişcare, o trompetă înfundată atacă primele măsuri ale unui slow.

— Dansaţi, ne îndemnă Claire Masari cu voce rugătoare.

Şi chiar ea se strecură pînă lîngă prăvăliaş, pe care-l şi luă la dans fără voia lui.

Hélène se scuză furişîndu-se pe lîngă François şi-i ceru permisiunea să se ducă „să-l calmeze pe Gaston Lachalle". Emilie şi Guillaume înaintau cu încetineală extremă, ea cu capul rezemat de gîtul tînărului. Masari şi Teodora dansau pe loc, ritmînd slowul cu o lascivă mişcare a şalelor; partenera — cu ochii închişi, cu gura întredeschisă, el — cu un zîmbet prezumţios pe buze. Am cuprins-o pe Elisabeth în braţe şi am intrat şi noi în melodia visătoare.

— Nu este minunat tot ce am trăit timp de săptămîni? (O strîngeam şi mai tare în braţe, în loc de răspuns.) Nu e păcat că totul se termină acum?

Ea continuă, puţin mai tîrziu:

— La teatru, la adevăratul teatru, acesta ar fi doar începutul. După o astfel de primă seară ar urma multe altele şi ai vedea: fiecare dintr-însele şi-ar avea culoarea ei, şansa ori poate riscurile sale, cu fiecare seară te-ai simţi mai bine în personajul tău şi am trăi în fiecare zi în încîntarea serii precedente şi aceea a serii ce urmează.

— Eşti lirică, Celia (i-am spus şi o sărutai pe păr).

— Ţsst, fii serios. Ne poate vedea cineva.

— Şi dacă ne-ar vedea?

— Nu-mi plac oamenii aceştia, repetă ea. Masari ăsta lipicios ca mierea, o miere în care ar vrea să te prindă; şi Teodora asta, o excentrică, are aerul poruncitor şi atît de plin de dispreţ, de parcă ar fi amanta...

— Hélène ţi-a spus?

— Da, Hélène îi cunoaşte de mult, şi Guillaume de asemenea, prin Couderc care a început să facă jazz împreună cu Masari, la un moment dat...

Nu-şi sfîrşi însă fraza, că începu să fredoneze refrenul slow-ului *Stormy weather*.

— Spuneai, soţia lui Masari ?

— O ! nimic... Şi apoi, pot să ţi-o şi spun, doar n-ai să întinzi vorba mai departe : aveam impresia că arată mult interes pentru Guillaume, poate ca un fel de represalii împotriva Teodorei... Fratele meu nu mi-a spus mare lucru, el vorbeşte atît de puţin, dar în sfîrşit, mi s-a părut... Şi ceilalţi doi... Oh ! ruşii ăştia !

— Nicolas Valenkov are totuşi o ţinută, tînărul ei frate, nu pot să spun nimic despre el.

— Scamatorul ! Aşa sînteţi voi, oamenii care nu aveţi deprinderea teatrului, vă impresionează toate nimicurile. Pe acest Nicolas, pe acest Nicolai, cum pronunţă Masari ca să facă pe snobul, îl văd parcă pe o scenă, pe care n-o părăseşte, pe care face paradă, ca un măscărici de bîlci.

Dansul se termina, am însoţit-o pe Betty la bar. Am luat loc pe colţul divanului lîngă Mathilde, François şi Grimari. În faţa noastră, aşezată pe un taburet, ne zîmbea Hélène. Ea îşi păstrase pe obraji fardul de la teatru. În felul acesta părea mai vîrstnică, o adevărată femeie — cu marea şi întunecata ei gură roşie. Am revăzut-o deodată în costumul său de ciobăniţă, i-am revăzut umerii, picioarele goale, i-am simţit parcă povara sînului lîngă mine în culise, şi parfumul. Am închis o clipă ochii asupra acestei imagini ; cînd i-am deschis, mi s-a părut că Hélène mă observă ca şi cum mi-ar fi ghicit gîndurile şi emoţia.

— Seara „serii mari" ! exclamă prăvăliaşul.

— A ! N-o s-o luaţi de la început, protestă Claire Masari.

— Ei bine, o să jucăm un joc, propuse gazda. Ce ar fi dacă ne-am juca de-a oamenii împietriţi. Uite, eu sting lumina...

— Evident, constată Claire Masari, cu tine nici că se putea altfel.

— Eu sting lumina, repetă el încet. Şi-n acelaşi moment voi începeţi toţi să vă schimbaţi locurile prin întuneric.

— Nu văd ce rost ar avea toate acestea...

— Ai să vezi, Teo, ai să vezi. Săruți pe bărbatul pe care-l întîlnești, dacă ești femeie, sau pe femeia pe care o întîlnești, dacă ești bărbat. În sfîrșit, în principiu, la urma urmelor, toate gusturile există în natură, într-un cuvînt sărutați fiecare pe cine vreți. Fiind întuneric, nu știți pe cine ați nimerit... Bine, și apoi, după o clipă, brusc, eu aprind lumina și trebuie să rămîneți nemișcați, ca și cum lumina v-ar împietri.

— Și ?... și atunci ?

— Atunci, Teo, atîta tot. Unii vor fi încîntați de întîlnirea lor, alții nu, asta li se va citi pe fețe. Va fi ceva neobișnuit, care va da naștere la pasiuni, sau dimpotrivă, la drame în perspectivă.

— Mă întreb totdeauna dacă ești un vicios ori un naiv, rosti Teodora în încheiere. Într-adevăr, mă întreb.

— Atunci, începem ? exclamă Claire Masari cu o falsă veselie. Și se îndreptă spre butonul electric.

Abia stinsese lumina, că eu mă și ridicai, luînd-o drept înainte.

Din cîțiva pași, am ajuns la taburetul unde ceva mai înainte o văzusem pe Hélène. Am prins-o de umeri. Ea s-a sculat. Am simțit cum sînii ei se striveau de pieptul meu. Am sărutat-o pe buze. Întîi mi-a rămas inertă în brațe. Se auzeau prin întuneric scaune mutate din loc, mobilă împinsă, scurte rîsete, înjurături izbucnind. De mai multe ori niște mîini care dibuiau, ne atinseră. Treptat, buzele Hélènei se întredeschideau, ea răspundea sărutărilor mele cu o ardoare gravă. Apoi mă dădu la o parte : „Șterge-ți buzele", îmi șopti. Ceea ce am și făcut, cu batista, și m-am îndepărtat, sprijinindu-mă cu un umăr de perete. Cînd lumina se reaprinse și Masari strigă : „Nimeni să nu miște", se vede treaba că aveam aerul unul hoț care fuge de-a lungul zidurilor. De altfel, toți păreau vinovați. Numai Masari și Teodora rîdeau, își băteau joc de noi toți. Fotograful se găsea acum lîngă Betty care-l privea cu dezgust. În apropiere de Claire Masari, Gaston Lachalle stătea aplecat, cu mîinile date în lături, cu gura deschisă, părînd gata s-o strîngă de gît pe vecina lui care sta întoarsă înspre Guillaume. Așezate pe divanul lor, Emilie și Mathilde nu-și schim-

băseră locurile, însă un grup de statui părea s-o amenințe pe Emilie : erau prăvăliașul, Grimari și Sergiu, tînărul rus. François se sculase și se rezema de perete. O căutase oare pe Hélène ? Evitam să-i privesc, așa cum evitam s-o privesc și pe Hélène, acolo, singură lîngă biblioteca de care căpitanul de cazaci se rezema, cu o sarcastică expresie, cu o strălucire de lumină în monoclu.

— Îi vedeți, nu, ia uitați-vă la ei, exclamă Teodora fără să-și părăsească locul din mijlocul odăii... Dumneata, Couderc, și tu, Sergiu, și acest frumos nițel cam sumbru, Orlando cred, vreți a binevoi să-mi spuneți ce faceți sau ce ați făcut, acolo la genunchii acestei tinere fecioare ? Și tu, Masari, te interesezi de teatru, după cîte văd... Iar celălalt, din fața Clairei ! Cum, Claire, nu cumva te-a violat ? În orice caz, ai scăpat ieftin cu deșuchiatul ăla.

N-avea oare de gînd să tacă odată ? Dacă privirile celorlalte ar fi putut-o readuce la tăcere : privirea Emiliei, aburită de lacrimi, privirea obosită a Elisabethei, semeața privire a Mathildei, privirea iscoditoare a Clairei Masari.

— Și mi se va spune oare cam cum viitorul nostru psihiatru, supranumit frumoasa Hélène, a putut ajunge acolo, la doi pași de ilustrul meu frate ? Nici nu știam că Nicolai este atras în așa măsură de lumea cărților.

Așadar, Teo nu bănuise nimic cu privire la Hélène și la mine. Nimeni de altfel nu ne putea bănui.

— Iar dumneata ?

Degetul arătător al tinerei rusoaice se îndrepta acum spre mine.

— Dumneata, care ai aerul unui mic faun ?

Iat-o că se întorcea și spre ceilalți.

— Nu găsiți că are aerul unui mic faun, cu urechile lui ascuțite, cu gura sinuoasă, ochii strălucitori și părul bucălat ? ...Ei, poftim, s-ar părea că-l acuz ! Nu este nici o rușine să fii faun. Este mai degrabă un gen simpa'...

Teo își încrunta sprîncenele dese pînă la a și le împreuna, ceea ce o făcea să semene cu nu știu ce animal.

— Ia, priviți-l, de ce oare se simte vinovat? Se cunoaște după nasul lui, puțin cam lung, după fața lui. Și ce înfățișare trebuie să aibă în întuneric strecurîndu-se de-a lungul pereților.

Mi-a venit s-o iau la palme. Betty, de la locul ei, se uita la mine. Numai de nu m-ar trăda Hélène, emoționîndu-se.

Vroia Claire Masari să-mi vină în ajutor ori măcar să facă să înceteze odată extravaganțele rivalei sale? Claire puse un disc nou la pick-up și, pentru a da ea însăși un exemplu, își luă la dans vecinul, pe Gaston Lachalle.

Am invitat-o pe Betty să dansăm, m-a refuzat, pretextînd că este obosită. „Știi ce, du-te și o invită pe Hélène. Uită-te la ea, are aerul că se plictisește, fratele tău nu dansează".

M-am făcut că nu aud. Betty a insistat. A trebuit să cedez atunci și s-o invit pe Hélène. Dansam cît mai departe unul de celălalt, ca și cum ne-ar fi fost teamă de înțelegerea, fără de voie, a trupurilor noastre. Pe la mijlocul dansului, totuși, vigilența ne-a adormit, cîteva secunde ne-am pomenit strînși unul de altul și mi s-a părut că un val arzător ne inundă: ne-am revenit însă repede, ținîndu-ne din nou la distanță unul de altul. Hélène a murmurat: „Adineauri, în jocul acela stupid, nu știu ce te-a apucat — apoi rectifică — ce ne-a apucat. Eram, nu mai eram noi înșine, mă înțelegi? Trebuie să uităm, neapărat să uităm de toate acestea. Nu nouă, nu-i așa, ni s-a întîmplat ceea ce ni s-a întîmplat. Promite-mi, Henri". I-am promis. Și a adăugat, mai calm: „Trebuie, pentru Betty, pentru... pentru fratele tău."

Cerul se colora în roz-cenușiu, cînd am ieșit. Eram toți somnoroși, în afară de prăvăliaș și de Nicolas Valenkov care se certau pe marginea trotuarului. Cuvintele „revoluție", „comuniști", „fasciști", „teroare roșie", „viitor", „bandiți", izbucneau în zorii zilei, ba scoase de glasul ascuțit și aspru al prăvăliașului, ba venind ca niște bolovani rostogolindu-se de pe buzele rusului.

Teodora îl luă pe fratele ei de braț și-l trase după dînsa. Ea se întorcea, își ridica brațul și, cu mîna în aer,

ne făcea semn de rămas bun, ca și cum fiecare dintre noi am fi plecat separat într-o lungă călătorie.

— Nu-i chiar atît de antipatică pe cît s-ar crede, găsi Emilie. Și-mi destăinui :

— Și știi, Henri, tînărul rus, Sergiu ăsta, nu-i prost deloc. Nu-l poți auzi, vorbește ca într-un suspin, dar mi-a povestit, mi-a povestit la lucruri, nu știu, trebuie să fie și el un mincinos înveterat, dar uite, că vorba lui te fură, te face s-o pornești împreună cu el, în vîltoarea poveștilor pe care le scornește ; așa e, niște povești fără cap și fără coadă, însă de ascultat, zău că l-ai asculta la nesfîrșit.

La răspîntie, Hélène, Grimari, Couderc, ceilalți doi mușchetari și Gaston Lachalle ne-au părăsit. Împreună cu barbarii, noi am luat-o înspre suburbia care duce către cartierele din vest. În fața parcului lor, unde se înalță portalul, urma să ne despărțim, în clipa cînd Guillaume propuse să ne urcăm pe turnul Observatorului și să așteptăm acolo răsăritul soarelui. Emilie și cu mine am acceptat cu entuziasm. François bombăni întîi că el pică de somn, dar îl tîrîrăm după noi. Parcul adormit se acoperea de rouă, creștetul cedrului se contura negru pe bolta palidă a cerului. Guillaume a deschis ușa casei, luînd parcă niște precauțiuni de hoț. Înainte de a intra înăuntru, ne-am descălțat. Am suit astfel în vîrfurile picioarelor prin coridoare și scări pînă la platformă și acolo ne-am așezat horă în jurul pluviometrului. Era aproape frig. Emilie s-a ghemuit sub brațul lui Guillaume, Mathilde și Betty s-au lipit de mine, prima la dreapta, a doua la stînga. François mîrîia, noi îl ascultam zîmbind, fără a-i răspunde. Guillaume supraveghea cerul. Un cocoș cînta în largul sîn al cîmpiei, altul îi răspundea de și mai departe, ca un ecou. „N-ar mai trebui să întîrzie", șopti Guillaume. O lăsă pe Emilie, se ridică. Îl imitarăm. Ne conduse la balcon. „Nu vă rezemați, lemnul este putred". Îmbrățișam cu privirea casa noastră din față și parcurile care o înconjurau din toate părțile.

— Pe meleagurile acelea, spuse Guillaume întinzînd brațul spre o linie de coline întunecoase la orizont.

Betty se desprinse de grupul nostru.

— Mă întorc numaidecît, zise ea.

O privirăm miraţi, cum se îndrepta spre trapă şi dispărea înăuntrul ei. Colinele deveneau de un violet din ce în ce mai întunecat, deasupra lor cerul se îngălbenea şi se roşea. Aveam impresia că sîntem nişte naufragiaţi pe o plută, aceea a platformei care domina oceanul nocturn al oraşului şi al cîmpiei sale, dar nişte naufragiaţi entuziaşti, fericiţi că spre deosebire de ceilalţi au scăpat de înec. Am făcut cu glas tare remarca şi toţi au proclamat că spusele mele întrupau adevărul însuşi.

Elisabeth reveni, însoţită de Caroline în cămaşa de noapte dedesubtul capotului bleu. „Păcat că Hélène nu este aici, spuse ea, Hélène şi toţi ceilalţi. Trebuia totuşi ca măcar Caroline a noastră să poată sărbători cu noi această noapte de neuitat".

Fetiţa, încă toropită de somn, dîrdîia, cu braţele încrucişate la piept. Un chenar aurit desena conturul colinelor.

— Iată-l, spuse Betty cu o bucurie reţinută. Apoi, deschizînd braţele în faţa soarelui care-şi arăta fruntea roşie (repede cercul înflăcărat apăru în deplinătatea lui, ca o sărbătoare, şi urcă), se prefăcu a declama : „Şi iată, cortina cerului se ridică peste o altă zi".

Şi eu, de asemenea, simţeam o aceeaşi bucurie dureroasă. O nouă zi înmugurea pentru noi, pentru barbari şi pentru prietenii lor ; o nouă viaţă la orizont, cu iubirile, cu speranţele, dar şi cu capcanele sale ; o nouă viaţă de cucerit, însă a cărei promisiune şi dorinţă la fel de nelimitate le simţeam cu toţii în acea clipă : va fi oare victorioasă ori va cunoaşte înfrîngerea ?

În acelaşi timp, ceva, o viaţă, o zi se încheiau : lunga zi care ne ţinea reuniţi de atîtea săptămîni, spre a pregăti, spre a desăvîrşi în comun acea noapte în care am trăit, cu pasiune, destinele scornite de un poet mort acum multe veacuri, destine mai adevărate, mai apăsătoare, pe umerii noştri, decît propria-ne existenţă, nehotărîtă încă.

În clipa în care coboram, le-am spus Elisabethei şi Mathildei :

— Adio Celia, adio Rosalinda.

— Adio Olivier, răspunseră ele, una după alta și, cîteva secunde mai tîrziu, ca un ecou, micuța Caroline răspunse și ea cu o voce toropită de somn :

— Adio, adio, iubite Olivier.

PARTEA A DOUA

XXI.

Am continuat să ne reîntîlnim aproape în fiecare seară cu barbarii şi cu muşchetarii lui Masari. Acolo, reîncepeau discuţiile cu ruşii. Nicolas Valenkov nu ne scotea din nebuni. Noi ne pregăteam, spunea, să ne dăm ţara pe mîna diavolului, ne pregăteam propria-ne sinucidere. Afirma cu asemenea vehemenţă că bolşevicii sînt nişte satane, încît ne şi întrebam dacă-i vedea într-adevăr sub forma unor draci încornoraţi, scuipînd flăcări şi săltînd pe picioarele lor bifurcate. Nicolas ne promitea o soartă funestă : după spusele lui, fie c-o să ne taie el însuşi gîtul cu pumnalul său de cazac, al cărui mîner avea încrustături de sidef, dacă revoluţia — şi ne învinuia că noi îi uşurăm apropierea — ar izbucni şi dacă el ne-ar putea captura aşa cum trăgea nădejde, fie că vom fi împuşcaţi de comunişti ca nişte mici burghezi dăunători.

Zădarnic rîdeam de ameninţările omuleţului nostru cu monoclu, totuşi ele ne impresionau. Prăvăliaşul îi reproşa lui Masari că nu conteneşte să-l primească în casă pe acest „duşman al poporului". Fotograful avea un zîmbet fistîcit. Nu vroia să-i displacă Teodorei care-şi bătea joc de ideile fratelui său, dar care îl impunea amantului ei. Ajunsese să-l deteste pe acest străin şi reuşea cu greu să-şi disimuleze ura sub grimase ori glume proaste.

Nicolas Valenkov, cu manierele sale în acelaşi timp mondene şi sălbatice, cu poveştile lui fantastice, cu chipul său feroce şi zîmbitor, le plăcea femeilor. Betty, Emilie,

se arătau pline de indulgență față de minciunile lui. Chiar și Hélène îi lua apărarea, deși recunoștea că este un „vestigiu" al unei lumi dispărute. Elisabeth, care-l acuzase întîi că joacă în viață teatru de proastă calitate, recunoștea că este captivant, nostim.

Valenkov, care-și spunea arhitect, făcea rost din cînd în cînd de cîte un post de desenator industrial. Își rotunjea leafa cu cîștigurile uneori considerabile obținute la joc. Avea drept parteneri industriași, negustori, medici cu aceleași convingeri politice. Noi, care îi cunoșteam talentele de mînuitor de cărți, nu ne miram deloc de norocul său la joc. Uneori cei trei ruși ne invitau pe toți la niște mese fastuoase, luînd cu chirie taxi-uri pentru a conduce cortegiul la niște hanuri de țară (lucru din care deduceam că vreo partidă de bridge sau de pocher îi reușise cazacului în chip deosebit). Mai adesea trăiau însă înfometați și rebegiți de frig, dar totdeauna în voia aceluiași orgoliu.

— Mă întreb, spunea Hélène, dacă nu cumva criteriile nebuniei nu variază după popoare. Ceea ce este viața cotidiană pentru Valenkov, mulți oameni ar fi tentați să numească nebunie. Și poate că nebunii noștri ar părea mai puțin bolnavi în Rusia, în sfîrșit în Rusia de altă dată.

— Nu-mi plac manierele astea ale Teodorei de a se învîrti în jurul tău, de a te provoca, este felul ei de a face curte băieților, îmi mărturisi Betty.

Eram încîntat că se arăta geloasă, cu atît mai mult, cu cît atacurile Teodorei, departe de a mă seduce, nu făceau decît să mă irite.

Bisericile, colinele — cînd puteam împrumuta automobilul părintesc — uneori, noaptea, parcul Observatorului, acestea erau locurile mele de întîlnire cu Elisabeth. Miros de tămîie, penumbră străpunsă de petele colorate ale vitraliilor, căldura blondă a conurilor de pin, soare al rășinii, parfum al trandafirilor în noapte, atîtea lumini sau umbre care trec în memoria mea peste tînărul chip al iubitei, atîtea miresme care se amestecă în taină cu mirosul părului, al gîtului, al trupului ei.

— Mi se pare că mă cheamă, că tăcerea ei cheamă glasul meu, îmi reproşează că i-am dăruit existenţa mea, existenţa ei, într-o singură seară, şi apoi... gata... Te asigur, Henri, în fiecare seară mă tem de momentul în care, în chip firesc, ar trebui să ne ducem la teatru, să ne machiem, să ne îmbrăcăm, să intrăm în scenă... Regret acum că m-am ocupat de această piesă, că am cunoscut aceleaşi dificultăţi, aceleaşi temeri, aceleaşi bucurii ca şi pentru pregătirea unui adevărat spectacol, ca şi pentru învăţarea unui rol adevărat pe care l-aş fi regăsit în fiecare seară cu aceeaşi plăcere şi cu aceeaşi neliniştе, timp de o lună, timp de luni de zile.

Zădarnic îi arătam Elisabethei că tot atît de bine se putea întîmpla ca o piesă să se oprească după cîteva reprezentaţii. Ea pretindea atunci că nu înţeleg nimic în legătură cu teatrul, că şi dacă o piesă ar eşua, asta ar fi fost o adevărată aventură parcursă de o întreagă echipă pînă la capătul tuturor posibilităţilor ei. Şi-mi cita pe loc o oarecare reflecţie de-a maestrului său Marcel Roland, ceea ce pe mine mă exaspera. Ne despărţeam supăraţi. A doua zi totul era dat uitării, sau, dimpotrivă, sărutările noastre erau mai grave şi mai tandre, ca şi cum am fi aşteptat de la ele să şteargă complet umbra care ne despărţise.

XXII.

Prăvăliașul sunase adunarea : o reuniune va întruni seara, în hangarele unei fabrici de cherestea, la marginea cartierelor luxoase, mai multe sute de membri ai *Crucilor de Foc* și ai *Tinereții patriotice*. „Trebuie ca mii de republicani să vină să le arate răzvrătiților slăbiciunile acțiunii lor."

Ne-am dus și noi acolo ca la o serbare. Pe toate străzile care coborau către răspîntia unde se găsea fabrica de cherestea, se scurgea o mulțime densă, tăcută, de bărbați și de femei, uneori chiar de copii. Aveau chipurile obosite, severe ; chiar și noi ne-am simțit dintr-o dată mai bătrîni și mai gravi. Am întrebat-o pe Betty și pe Hélène care ne însoțeau, dacă ele nu preferă totuși să se întoarcă la Observator. Au refuzat. Acum ele aveau aceeași expresie, în același timp de oboseală și de voință, ca și muncitorii care ne înconjurau.

Cînd mulțimea a înaintat, întunecat și enorm val, spre răspîntie, au izbucnit huiduieli și amenințări. M-am putut cățăra pe un peron. De acolo vedeam armata izbindu-se de grilajele care protejau curțile fabricii de cherestea. Se agitau pancarte, un drapel a cărui culoare roșie se întuneca în amurg. Îndărătul grilajelor aștepta o altă mulțime. Tăcerea a revenit, mai îngrijorătoare decît strigătele. Răsună un cuvînt de ordine : „Rupeți grilajele !" Masa, cu încetineală, a început să înainteze, călcînd în picioare esplanada. Din rîndul întîi s-au înăl-

ţat versurile *Internaţionalei*, aproape timid mai întîi, reluate în curînd de mii de glasuri, de noi toţi care nu mai eram decît unul şi acelaşi înspăimîntător, trist şi suveran Glas ; şi oraşul, şi noaptea, şi cerul, şi lumea întreagă deveneau cîntul nostru de luptă, de speranţă, şi totuşi (o simţeam în adîncul fiinţei mele şi o citeam tot atît de clar în pumnii întinşi, în ochii fără privire, pe gurile crispate), de o deznădejde imemorială.

Elisabeth cînta, şi Hélène, şi prăvăliaşul, a cărui amărăciune se ridica din inimă pe frunte, aşa cum căldura se ridică de la pămînt către sfîrşitul unei zile de vară, şi chiar Grimari, Joël Pommier, Louis Fergnac, fără să-şi dea seama, cîntau şi ei imnul triumfului imposibil. Elisabeth cînta, şi ce plăsmuiri se arătau ochilor ei oare pronunţînd cuvintele de făgăduinţă şi de luptă ? Sau mai bine zis ce cînta în ea ? Dorinţa unei vieţi în care să fie liberă, făuritoarea propriului său destin ? Nu era ea oare ca pe o scenă aclamată de această mulţime fără de margini, de această mulţime beată de ea însăşi, dar şi îmbătătoare ? Nu era ea, firavă, ameninţată, invulnerabilă, deasupra tuturor acestora, admiratâ, chemată, urmată, înconjurată de ei toţi, Revoluţia însăşi, pe scurt viaţa adevărată care ar fi meritat truda de a trăi ori de a muri pentru ea ? Hélène cînta : Nu era oare aceasta promisiunea unei lumi în care închisorile, toate închisorile nebuniei s-ar deschide, în care toate fetele tinere, toate femeile ar fi surorile sale gata să vină într-ajutorul acelora care sufăr, o lume în care nicăieri, nici în uzine, nici în sate, şi nici în ospicii n-ar mai fi, nu, nu ar mai fi niciodată alienaţi, ci doar o lume dreaptă şi liberă ? Iar gura contorsionată a prăvăliaşului, strigînd refrenul, îşi striga suferinţa şi-şi striga propriu-i vis, devenea un om asemeni acelor muncitori, frate printre fraţi, iar nu bufonul care juca teatrul ironiei şi al nenorocirii ; el cînta acum, nu mai era un ratat, nu mai via în el acea blestemată dragoste pentru eşec, ci doar afectuosul, gingaşul zîmbet al Emiliei, ca un fir al Ariadnei strălucind în zarea cîntului negru. Şi laolaltă cu ei toţi cîntam şi eu ; în mine cînta amintirea uitată despre muncitori, ţărani înfometaţi, hărţuiţi, care în adîncul nopţii lor crezuseră poate că

într-o zi un copil născut din biata lor dragoste va cunoaşte o lume mai bună. Cîntam aşa cum te scufunzi într-o întunecată şi fermecătoare apă care ne duce cu ea, cîntam sfîrşitul singurătăţii, descoperirea celor douăzeci de ani ai noştri, sfîrşitul lumii vechi. „E lupta finală...". Îmi cîntam dragostea pentru Elisabeth, dragostea trecută de la noi în inima tuturor acestor bărbaţi şi a tuturor acestor femei ; dragostea noastră unică, robitor de unică, şi totuşi multiplicată la infinit de aceste mii de inimi care băteau în ritmul cîntecului. „Să ne strîngem rîndurile şi mîine..." Dar ştiam (sau mai degrabă încetineala, tristeţea vocilor noastre ştiau pentru noi) că spre acest viitor eram condamnaţi să păşim fără a ajunge vreodată pînă la el, şi că noi vom cădea, alţii vor relua drumul, însă izbînda, demnitatea, pacea, toate acestea vor fi mereu pentru mîine.

Vuiete puternice ne-au acoperit cîntecul. Grilajele cedau. Am văzut, de pe peronul unde eram cocoţat, mulţimea îmbulzindu-se în curtea fabricii de cherestea şi, în faţă, rîndurile fasciştilor retrăgîndu-se, îndepărtîndu-se. Apoi deodată, focuri de puşcă, panică, muncitori care fug, femei căzînd, călcate în picioare. Pe urmă fugarii se întorc îndărăt, smulg pavajul, smulg barele grilajului, se năpustesc din nou asupra oamenilor fabricii de cherestea. „Asasinii ! Au tras ! Există răniţi !" „Morţi" răspunde o voce. „La moarte !" ţipă acum sute, mii de glasuri. Oamenii se bat pe esplanada din faţa fabricii de cherestea. De data aceasta adversarii noştri sînt cei care fug. Ei aleargă spre străduţele din spatele fabricii de cherestea. „Să plecăm", se roagă Betty. Guillaume, François, Masari şi prăvăliaşul au dispărut, înghiţiţi de vîltoare. „Ar trebui să mă duc să-i îngrijesc pe răniţi", reflectează Hélène. Dar Betty nu dă drumul braţului studentei. Ne îndepărtăm de răspîntie. La cotitură, sîntem ajunşi din urmă de un grup de manifestanţi. Ne înjură ! „Fascişti !" strigă o femeie arătîndu-ne cu degetul. Şi manifestanţii înaintează ameninţători. Glasul mi se sugrumă în gît, ca să poată spune : „Dar noi eram cu voi". Ceilalţi nu mă cred, continuă să înainteze. „Puteţi vedea insignele noastre Amsterdam-Pleyel !" declară Hélène cu blîndeţe. „Amsterdam-Pleyel ?

Ia te uită, își bat joc de noi, șarlatanii ăștia de burghezi!" Un muncitor iese din grup. „Lăsați-i, poruncește el. Este adevărat, Amsterdam-Pleyel înseamnă antifasciști! Scuzați, tovarăși!" Ceilalți nu par hotărîți să ne abandoneze. În acel moment însă două umbre ies dintr-o stradă laterală „Și ăștia doi!" chelălăi femeia care ne învinuia. „Pe ăștia i-am văzut eu cu ochii mei de cealaltă parte a grilajului. Poate că sînt chiar cei care au tras. — La moarte, ucideți-i! — O să-i jugănim! strigă femeia sughițînd. Se năpustesc asupra celor doi oameni, îl apucă pe cel mai voinic și mătăhălos care-și imploră călăii. Îi recunoaștem vocea. „E Lachalle, șopti Betty. Mă voi duce să le spun să-i dea drumul, să le spun că e un pîrlit, pe jumătate nebun. „Nu, Hélène, nu te duce", o roagă Betty. Omulețul care reușise ca să scape revine din trei salturi lîngă însoțitorul lui. Punîndu-le piedică, el îi aruncă la pămînt pe vlăjganii care-l țineau pe Lachalle, doboară pe-un alt agresor; și cei doi bărbați o iau la fugă, sub ochii înspăimîntați ai adversarilor lor. Cînd trec prin fața noastră, îl recunoaștem pe Nicolas Valenkov, cu fața însîngerată; el îl trage de mînecă pe Gaston Lachalle, îl forțează să alerge. Muncitorii se trezesc în sfîrșit din stupoarea lor, unii se pregătesc să-și continue vînătoarea de oameni.

— N-o să-i prindă, am rostit încet, Nicolas e prea viclean.

— Cît mi-a fost de frică, mărturisește Betty. Și adaugă la urechea mea: „Dacă Valenkov ar fi fost înarmat și dacă ar fi tras, află că aș fi gîndit: bine a făcut, e bine așa. Oamenii aceștia, mai ales femeia aceea, erau de-a dreptul mîrșavi."

La rîndul meu, gîndeam: „Tu, Betty, cîntai totuși cu ei laolaltă", dar simțeam că în fața celor doi bărbați hărțuiți, ca și ea, îi urîsem pe posibilii lor călăi.

Hélène fusese admisă ca internă la spitalul psihiatric construit pe o înălțime împădurită de la marginea orașului.

Întîia, principala condiție este să iubești bolnavii, remarcă ea. Atunci poți intra în „jocul" lor,

în labirintul nevrozei lor, uneori chiar al unei psihoze, poți să intri în el cu ei, vorbindu-le, mai ales lăsîndu-i să vorbească, să se destăinuie ; apoi, dar mereu cu ei, încerci o ieșire din dedal, sau cel puțin încerci să găsești, să presimți ieșirea dintr-însul... Unii pretind că toate acestea sînt simplu timp pierdut că o psihoterapie n-ar trebui să aibă un sfîrșit, altfel, după cîteva luni, bolnavul se îmbolnăvește din nou, și atunci totul trebuie luat de la început. Ei bine, trebuie să accepți să fii Penelopa.

Oricum, lupta noastră pentru bunăstarea bolnavilor este o luptă fără de sfîrșit.

Oare o asemenea luptă s-a soldat cu înfrîngerea ta, Penelopa Zarev ?

XXIII.

— E ciudat, îmi spunea Elisabeth, noaptea aceasta de ură m-a îngrozit, ura pe care eu însămi am simțit-o întîi față de fasciștii care trăseseră, apoi față de manifestanții care-i amenințau pe Lachalle și pe Valenkov. Ei bine, în teatru, aș putea suporta perfect de bine expresia urii, aș putea s-o și joc din plin, cu plăcere, să fiu înconjurată și însuflețită de ură.

— Și dragostea? M-am silit să zîmbesc.

Ea a păstrat mult timp tăcere, pînă ce, în sfîrșit, întorcînd privirea, mi-a răspuns:

— Dragostea, mă întrebi? Da, așa e, este și așa dacă vrei.

— Ce vrei să spui?

— Ceea ce am spus... În sfîrșit, nu, desigur, nu am oroare de dragoste în viață. Dar... O! E greu să înțelegi, să faci să se înțeleagă... Uneori mi-e aproape groază...

— Cum groază, Betty?

— Teamă, sau cel puțin teamă de a fi iubită, de a iubi... Ah! Nu știu de ce trebuie să vorbim despre asta?

— Și la teatru vrei totuși să iubești și să fii iubită...

— Da.

Ea se întoarse cu fața spre mine.

— Dar de ce ai această mină răutăcioasă?... Dă-le uitării toate acestea, spuse ea cu blîndețe, omul vor-

beşte, omul spune orice. Eu nu ţi-am spus altceva decît nişte prostii.

— Nu mă iubeşti, Betty.

— Ce vorbeşti ! Vezi, în teatru se poate spune : „Mă iubeşti ? — Te iubesc". În viaţă, cuvintele... ele nu se prezintă la fel, sînt nesigure, sau prea... prea împiedicate, mai puţin potrivite, mai puţin adevărate...

Ce importanţă avea dragostea ori absenţa dragostei : în faţa noastră era moartea.

Guillaume, prăvăliaşul, muşchetarii şi Masari, aproape întreaga bandă credea acum că războiul, totodată în lăuntru şi în afară, războiul total, părea de acum înainte promis tineretului nostru. Aceasta era, după părerea prăvăliaşului, singura promisiune care ne era făcută. De cînd cu răzmeriţele, evitam să vorbim despre politică în faţa rusului, dar el nu păstra aceeaşi prudenţă, sau mai degrabă aceeaşi repulsie. Repeta cu plăcere că Lachalle şi cu el erau să fie linşaţi şi că, în cazul acela, sîngele lor ar fi căzut asupra răspunderii noastre, de vreme ce ne aflam acolo, printre sangvinolenţi. Rictusul pe care-l avea cînd pronunţa acest din urmă cuvînt ar fi fost comic, dacă — fără voia noastră — nu ne-am fi gîndit atunci, în acelaşi timp, la scena aceea, pe care el se complăcea s-o descrie, a uciderii tatălui său, şi la ameninţările de linşaj la care fuseserăm şi noi martori.

Nicolas Valenkov îmi mărturisi de altfel că Teo era pe punctul de a-l trăda.

— Să trădeze la mine, trădeze la tatăl sugrumat, ea, sora meu, fetiţa meu. Dacă aşa stai lucrurile cu mîinile mei, acolo, eu, vezi, chiţ.

Şi cu noduroasele-i mîini scurte, simula gestul de sugrumare a cuiva. Îl învinuia pe Masari de a fi la originea acestei „trădări" : îndemnată de fotograf, Teodora vroia să meargă la manifestaţia noastră de „banditi", Nicolas a trebuit s-o încuie înainte de a se duce el însuşi la întîlnirea *Crucilor de Foc.*

Continua totuşi să vină la Masari, îmi mărturisea, pentru a o împiedica pe sora lui să cadă cu totul şi cu totul în labele „banditilor roşii".

Ne continuam nesfîrşitele discuţii despre cărţi, despre jazz, despre dragoste, despre viaţă, despre ceea ce ar trebui să fie lumea, despre ce am face-o noi să devină, dar noaptea de violenţă schimbase tonul şi sensul vorbelor noastre. Chiar dacă am fi uitat-o, n-am fi mai regăsit jocul uşor care, odinioară, caracteriza fiecare dintre vorbele, dintre gesturile noastre ; şi cînd ascultam discurile, muzica nu mai era aceeaşi, încîntarea nu mai era aceeaşi. Prăvăliaşul ni se părea mai puţin extravagant cînd mima şi comenta suferinţa, chinul negrului, mizeria lui, singurătatea lui, nostalgia savanei lui ancestrale, a libertăţii, a păcii, a dragostei simple şi fericite ; toate aceste mărturisiri, aceste dureri, aceste vaiete, aceste revolte pe care spunea că le aude în trompeta înfundată, în saxofon sau în glasul de aramă şi de noapte, credeam şi noi într-adevăr că le auzim acum, că le înţelegem pentru că în treacăt cunoscuserăm o altă suferinţă şi o altă furie, puternice, înspăimîntătoare ca focul, ca apa, ca vîntul.

A fost noaptea aceea de noiembrie în care Emilie ne-a trezit, pe François şi pe mine, aşa cum o făcea pe vremea cînd pe turn apăruse tînăra nebună. Ea pîndea, desigur, din nou un semnal pe care urma să-l primească din partea lui Guillaume. Luna rece lumina strada. Un bărbat, pe care-l vedeam din spate, postat pe şosea în faţa terasei barbarilor, ridica braţele şi striga. Emilie credea că trebuie să fie Gaston Lachalle. Într-adevăr, ceva mai tirziu, cînd trecătorul se întoarse spre casa noastră înainte de a pleca, îl recunoscurăm. Striga, dar nu cu tot glasul lui, aşa că noi trebuie că eram singurii care-l puteam auzi, şi poate şi Guillaume dacă pîndea cumva în umbră după ce schimbase un tăcut rămas bun cu Emilie.

— Doamnă Garou, o ! Doamnă Garou, striga vocea întreruptă de hohote de plîns, doamnă Garou, vă rog, răspundeţi-mi, mama mea mă iubeşte ?

Şi repeta la nesfîrşit aceeaşi întrebare : „Mă iubeşte ? Spuneţi : mă iubeşte ? Mă iubeşte ?“

Emilie ne convinse să-i vorbim lui Gaston Lachalle, dar în clipa aceea, istovit, noctambulul plecă. Îl văzurăm cum se îndepărta, împleticindu-se. A doua zi — Emilie, Betty, Hélène şi Caroline putură da de urmele lui Lachalle. El le mărturisi că plecase de acasă în ajun şi că băuse în mai multe cafenele pentru că mama lui îşi bătuse joc de el, cînd se întorcea acasă satisfăcut că trecuse la un examen. „Biet idiot, ai trecut pentru că-l putusem eu convinge pe profesor să-ţi dea o notă trasă de păr. Ai noroc de-o mamă care ştie să-şi folosească relaţiile, fără mine n-ai fi decît o epavă". „O epavă", a spus ea : „o epavă", repeta el, confidenţilor săi. „Cît rău pot face mamele !" rosti Hélène.

„Hélène îşi construieşte viaţa împotriva voinţei mamei sale, îmi destăinuia Elisabeth. Iar eu, eu nu voi face niciodată teatru din pricina mamă-mi. Ea mi-a insuflat această pasiune a scenei, dar în acelaşi timp tot ea a făcut totul pentru ca să n-am nici o încredere în mine. M-a asigurat mereu că a deveni actriţă ar însemna să-l duc la desperare pe tatăl meu şi că, de altfel, nu voi ajunge la nimic altceva decît să crăp de foame şi să mă fac de rîs şi împreună cu mine întreaga familie, deţinînd cele mai din urmă roluri în nişte trupe fără talent... Şi fratele meu Guillaume, cu maniera pe care o are de a nu vedea decît prin ochii — cum îi spuneţi voi — ai reginei mame".

Ne simţeam toţi solidari cu nenorocirea lui Gaston Lachalle, toţi coalizaţi împotriva mamei sale, împotriva mamelor, gata să jurăm că ele ne împiedică să ne luăm zborul ca vîntul către destinul nostru şi că ele mutilează înseşi aripile de înger sau de demon pe care ni le simţeam fremătînd pe umeri.

XXIV.

— M-a implorat, da, m-a implorat.

Emilie, așezată pe un colț al patului, mă privește și-și freacă vîrful nasului. Mă întrebam dacă-i vine să rîdă ori să plîngă sau poate că-i era rușine ?

— Era în bluza lui gri, bluza cea ruptă, legată cu o sfoară, cu părul vîlvoi. Arăta palid. Trăiam cu impresia că se rupe în două. Am avut altă dată o jucărie, un omuleț din lemn care avea acest fel de a se îndoi.

Astfel, prăvăliașul o implora să devină soția lui și ea trebuia să fi avut aceeași expresie încurcată, copilăroasă, ca și acum, pentru a-i răspunde că nu, că-l iubește mult, dar că nu, el era un prieten, un prieten formidabil, însă iată, atîta tot.

— Eu cred, știi, că băuse să-și facă și el curaj, ca să aibă puterea să mi-o spună. Am văzut sudoarea șiroindu-i pe frunte. A clătinat din cap, sau mai degrabă capul i s-a clătinat parcă fără voie, și a pornit-o de-a-ndăratelea, și s-a lovit de ușă. Aș fi vrut să fac ceva pentru el, aș fi vrut să-i spun, n-aveam nimic altceva să-i spun... Sărman prăvăliaș.

Mi s-a părut deodată atît de tînăr, un puști care se stăpînește să nu izbucnească în lacrimi.

Ea se ridică, merse spre fereastră ; de acolo, întoarsă cu spatele, continuă să-mi vorbească.

— I-am povestit totul lui Guillaume — și i-am spus că Grimari, mai tîrziu desigur, și apoi el nu îndrăznește să bea, el, ca să-și facă curaj, dar în sfîrșit, și el — mă

aștept să-mi spună astfel de lucruri într-o zi sau alta. Iar dacă n-ar fi el, dacă n-ar fi Grimari, ei bine, ar fi acest tînăr nebun de Sergiu Valenkov ; ăsta îmi povestește basme cu zîne petrecute în castele, în păduri, în izbe din Rusia și eu sînt zîna, eu sînt regina.

Mai adineauri, frecîndu-și nasul, Emilie își stăpînea rîsul, mergînd la fereastră, ea căuta să-mi ascundă bucuria de care-i era rușine, o bucurie nevinovată și crudă.

— Ce a spus Guillaume ?

De data aceasta Emilie nu și-a mai putut stăpîni veselia. Ea se întoarse spre mine cu brațele deschise.

— Mi-a cerut să ne logodim.

Astfel, fericirea Emiliei se născuse grație nenorocirii celor care o iubeau, dar nu ea era crudă, ci viața.

— Și logodna va fi în curînd ? am întrebat-o în sfîrșit.

— A și fost ! exclamă Emilie.

În fața uimirii mele, ea izbucni în rîs, făcu o piruetă fluturîndu-și fusta. Veni lîngă mine, mă privi drept în ochi :

— Da, o logodnă secretă.

— O logodnă secretă ?

— Guillaume socotește că sîntem prea tineri, ca să ne logodim oficial, căci el va trebui să-și termine studiile înainte de a ne căsători. Peste un an vom face o logodnă în familie, ne vom logodi familiile, cum spune el, dar în așteptare, ne sîntem în taină logodnici.

Își propti mîinile de umerii mei.

— Ascultă, Henri, nu rîde de noi, și n-o spune mai departe. Micuța Caroline a fost martora jurămintelor noastre de logodnici.

Am sărutat-o pe Emilie, apoi am privit-o o clipă fără a rosti o vorbă. Cît era de frumoasă cu chipul său bălai, plin de lumină, cu strălucirea violetă a ochilor ei care din cînd în cînd se abureau sub gingașe tonuri de gri. M-am trezit spunîndu-i și în același timp regretam aceste cuvinte :

— Dar d-na Garou ?

Emilie coborî pleoapele.

— Guillaume i-a vorbit de mine.

Ea reveni, ca să se așeze la picioarele patului.

— E de acord. Ne găsește doar prea tineri, l-a sfătuit pe Guillaume să-și termine studiile înaintea căsătoriei noastre.

Însă, ca și cum eu aș fi emis vreo critică, ținu să adauge, repede :

— În definitiv, este firesc din partea sa, nu ? În orice caz e de acord, e de acord.

De-ar fi adevărat ce spune sora mea ! Să fie fericită și fericirea ei să mă apropie și mai mult de Elisabeth. Astfel nu numai dragostea ne-ar uni cu barbarii, ci și o tînără fraternitate. În același timp îi invidiam norocul Emiliei : Betty era mai inaccesibilă pentru mine, decît fratele său pentru Emilie. Visam la această logodnă secretă care ne-ar fi făgăduit pe unul altuia.

Într-o după-amiază însorită de decembrie mă plimbam prin parcul Observatorului cu Betty și cu Caroline. Pașii ne mînau pe drumul acoperit de frunze moarte care ducea la pavilionul unde locuise tînăra nebună. O rază de soare cădea peste peronul supraînălțat dinaintea pragului. Ne-am așezat, Elisabeth și cu mine, pe prima treaptă, Caroline pe cea de a doua. Oare lespedea de granit m-a făcut să mă gîndesc la un altar ? Oare bolta de ramuri despuiate de deasupra noastră mi-a adus aminte de bisericile în care aveam întîlnire cu Elisabeth ? I-am luat mîinile și, ridicînd capul spre micuța Caroline, îmbujorată în blănurile ei, am rostit cu o voce nesigură :

— Caroline, știu că ai logodit-o pe sora mea cu Guillaume.

Am văzut cum ochii, de culoarea alunei, ai tinerei fete se întunecă, totuși am continuat.

— Azi, Caroline, te rog, adică îți cer să primești un alt jurămînt de logodnă secretă.

Fetița se albi la față. Mi-era teamă, dar m-am străduit să termin, în timp ce Betty mă privea cu mînie și încerca să-și elibereze mîinile.

— Da, în fața ta Caroline, pe sora ta și pe mine, așa cum ai logodit-o pe Emilie și...

Caroline se ridicase ; o clipă ea ne privi fix, ca și cum nu ne-ar fi mai recunoscut. Apoi o rupse la fugă spre Observator.

— Ce-ai făcut ? îmi reproșă Betty.

Ea mi se smulse din mîini și se repezi pe urmele surorii sale. O striga :

— Caroline ! Caroline, așteaptă-mă. A fost doar un joc. Henri vorbea aiurea !

Amîndouă dispărură în casă. Am rămas singur o clipă, așezat pe lespedea de granit. Nu înțelegeam ce s-a întîmplat. Ce crimă comisesem în ochii Carolinei și ai Elisabethei ? Amîndouă fugiseră de mine, ca și cum aș fi devenit subit în ochii lor un monstru.

A doua zi am primit o înștiințare de la Elisabeth care-mi cerea să evit cîtva timp să mai apar pe la Observator : va încerca să-mi dea o întîlnire.

Zădarnic am așteptat o săptămînă întreagă. Apoi am riscat să-i scriu prietenei mele. O rugam să mă ierte dacă, fără să vreau, o jignisem ori o supărasem ; numai dragostea mea, dorința mea de a fi pentru totdeauna legat de ea mă împinseseră să vreau să repet logodna secretă a lui Guillaume cu Emilie. Deci atît ca cît și Caroline să mă ierte dacă nu avusesem dreptate, dacă — fără să știu — procedasem greșit. Răspunsul nu veni de la Elisabeth, ci de la Caroline :

„Dragă Henri — cam așa îmi spunea — mi-a vorbit sora mea despre scrisoarea pe care i-ai trimis-o. Nici eu, nici Betty n-avem de ce să te iertăm. Ai făcut ceea ce credeai tu că trebuie să faci. Eu-s aceea care trebuie să te rog să-mi uiți atitudinea neghioabă. În ochii tăi, ca și în ochii Emiliei și ai lui Guillaume, eu nu-s decît „micuța Caroline", așa că oricine se poate juca cu mine, poate face din mine o confidentă, și chiar un fel de preot, de preot al iubirilor. Iar eu care am dat uitării acest lucru, care n-am mai putut să mă joc ! De o mie de ori te rog iartă-mă pentru această uitare, și tu, tu s-o uiți pe mica prostuță Caroline".

Citind, vedeam în gînd ochii poznași, cozile, sărițurile, maliționsele mutre ale prietenei noastre și, deodată, acel aer hărțuit, acea paloare pe care o avusese pe trepte, în fața pavilionului.

Mi-am gonit din minte această imagine a unei suferințe care mă stînjenea. Îmi spuneam că în sfîrșit acum, de vreme ce Caroline găsea cuvinte împăciuitoare,

Betty nu se va mai opune revenirii mele la Observator. Totuşi am socotit că este prudent să fiu anunţat prin intermediul Emiliei şi al lui Guillaume. Ei nu-mi comunicară însă nici un răspuns. Îmi vorbi în schimb Hélène, venită să împrumute o carte de medicină de la François. Ea îmi ceru s-o însoţesc. După ce am ajuns în stradă, mă sfătui să mai aştept înainte de a reveni la Observator. Micuţa Caroline fusese bolnavă. Ştiam oare acest lucru? Da, acum îi merge mai bine; într-adevăr, îi fusese foarte rău şi medicul ordona să i se împlinească orice dorinţă, să fie dată în pensiune într-o instituţie religioasă, într-un oraş îndepărtat unde familia Garou avea rude de sînge sau prin alianţă. Fetiţa avea să plece în curînd la pensiunea sa. Era atît de tînără, încît o dată ajunsă acolo, se va gîndi la altceva. Dar iată, pe Betty, o obseda verişoara ei nebună; se acuza, mă acuza pe mine că am făcut-o pe sora ei mai mică să sufere. Hélène mă sfătuia deci să aştept, înainte de a căuta s-o revăd pe Elisabeth. Trebuia întîi să se potolească remuşcarea fetei, resentimentul şi teama ei. Totuşi, studenta nu-mi ascundea temerea că disensiunea aceasta nefericită între prietena ei şi mine ar putea-o împinge pe Betty să cadă iarăşi sub niscai înrîuriri... (ezita să continue, apoi conchidea:) „sub niscai influenţe discutabile". În zadar stăruiam să-mi spună ce înţelegea prin aceasta. Ea mă luă de braţ cu un gest de prietenie şi spuse, cu un zîmbet puţin cam trist:

— O! voi bărbaţii, cît sînteţi de stîngaci!

Mă oprisem. Se oprise şi ea, fără să-mi dea drumul de braţ. Ne priveam. Ochii săi nu clipeau sub pleoapele puţin cam greoaie; mi se părea că pînă şi gura, gura ei fără fard, crăpată de frig, mă privea. Am simţit urcînd în mine acea ameţeală care mă împinsese înspre ea în seara reprezentaţiei. O ghicea oare? Îşi retrase repede mîna, ca şi cum atingerea mea ar fi ars-o. Mă părăsi bîlbîind un timid rămas bun.

XXV.

S-a scurs poate o lună fără să-mi fie dat s-o revăd pe Elisabeth. Întorcîndu-mă de la facultate, într-o seară, Emilie m-a chemat. În cameră la ea se afla Betty. Stătea contra luminii, în faţa ferestrei. Am găsit-o slăbită, şi acea descumpănire care se citea în silueta sa puţin stîngace, mă tulbură profund. Emilie ne lăsă singuri. Am rămas mult timp aşa fără să vorbim. În sfîrşit, m-am apropiat de ea, dar ea s-a retras pînă la fereastră. În sinea mea, îmi repetam : „Mă iubeşte, de vreme ce a venit, mă iubeşte". Şi totuşi nu îndrăzneam să încerc nici un gest către ea, nici cel mai neînsemnat cuvînt care ar fi şters în sfîrşit acea lungă despărţire. Pe faţa ei suptă ochii păreau şi mai mari, cu transparenţa lor neagră. Şi cu cît trecea timpul, tăcerea şi imobilitatea aceea deveneau mai insuportabile. În curînd avea să sune ceasul despărţirii noastre, sau fie Emilie fie François au să se întoarcă şi totul în clipa aceea se va fi terminat. Nu ne vom fi putut regăsi. Deodată Elisabeth se îndreptă spre uşă. Acolo, se întoarse.

— Aşadar, nu mai avem nimic să ne spunem ! Glasul ei mi se păru plin de mînie.

Nu ştiu de ce, îmi veni atunci ideea s-o strig încetişor : „Celia !"

Mîna ei dădu drumul mînerului usii. Am făcut un pas, ea mi-a alergat în sfîrşit înainte. Am cuprins-o în braţe. Gemea încet, hohote de plîns îi zgîlţîiau trupul.

Viața noastră a reînceput ca în trecut, sau chiar cu și mai mult elan : elanul dragostei, pe care amenințarea era s-o distrugă, care se știa acum fragilă și cu atît mai minunată !

Cînd ne duceam la Masari, fără voia mea pîndeam atitudinea Elisabethei. Mă întrebam dacă dăunătoarea influență la care făcea aluzie Hélène nu era cumva aceea a fotografului. Nu încetase a-i face curte, îi vorbea despre teatru, despre talentul ei pe care — pretindea el — îl admira, despre cariera pe care ea ar putea s-o facă dacă ar avea un pic de îndrăzneală. Fata îl asculta distrată, amuzată parcă.

Prăvăliașul nu mai venea la Observator, nici la Masari. Fără el, gata cu jazzul, gata cu discuțiile politice. Întregul grup pe care de obicei îl însuflețea cu limbuția și verva lui, părea descumpănit. Nu i-o spuneam Emiliei, dar îmi închipuiam că ea este cauza acestei absențe : tînărul fugea de ea și fugea de locurile unde ar fi putut-o întîlni. Emilie abia părea să-și dea seama de toate acestea. Refugiată în tăcerea lui Guillaume, îi îngăduia nepăsătoare lui Sergiu Valenkov să-i facă curte sub privirile întunecate ale lui Grimari.

— A scris Caroline.

Eram așezați pe terasa pavilionului, Betty și cu mine, chiar acolo de unde Caroline fugise în urmă cu cîteva luni, jignită de cuvintele mele. Nu mai revenisem în locurile acelea, îndepărtîndu-ne pașii de ele cînd ne plimbam prin parc. Dar în acea dimineață, fără să-mi fi dat seama, pe niște cărări ocolite, Betty mă conduse la locul acela înconjurat de mărăcini, la acea insulă de soare, de care ne privasem.

— De cîtva timp Caroline a început să-mi scrie mici scrisori mîzgălite în grabă și prin toate colțurile.

— Îi place acolo ?

— Se pare. Vorbește de colegele și de profesoarele ei, cu maliționzitate, cu amabilitate.

Simțeam că Betty e încurcată, ca și cum ar vrea și n-ar vrea să spună de fapt altceva, dar ce oare ?

— Mai vorbește, îmi mai vorbește și despre Dumnezeu.

— Despre Dumnezeu ?

— Ei bine, da, de ce te miri ?

— Se vede că o îndoctrinează, într-un pension ţinut de călugăriţe.

— Poate, dar e altceva, te asigur.

Muşca în joacă un fir de iarbă smuls dintre lespezile terasei.

— E ciudat...

Mă privi îndelung şi vedeam oglindindu-i-se în ochi frunzişul parcului din spatele meu.

— Ce e ciudat, Betty ?

— Mi se pare că vorbeşte despre Dumnezeu cam cum vorbeşti tu uneori despre acea fericire pe care o crezi, cum spui ? promisă fiecăruia dintre noi... S-ar zice că nu... Că nu suferă, sau nu mai suferă, vorbeşte despre cer cu... vorbeşte despre Dumnezeu nu ca despre o persoană ori ca despre un prieten, nicidecum, ci cu oarecare familiaritate, da, aşa este, ca pentru ea, parcă ar fi vorba de o prezenţă familiară.

Betty îmi luă mîna şi o păstră într-ale ei.

— Nu cred că scrie afectat, că face paradă, spuse ea cu blîndeţe. Se găseşte pe un drum, urcă treaptă după treaptă spre o pace, spre pace.

Mîinile ei aveau un fel de tremur imperceptibil. Am văzut-o roşind.

— E bizar, însă mi se pare acum că ea devine, că este sora mea mai mare. După primele-i scrisori îmi spuneam : este o criză, criza mistică a fetelor de cincisprezece ani, dar nu, nu există febră, ţipete... O siguranţă calmă.

— Poate că e păcat. Caroline era adevărat argint viu.

Elisabeth avu o clipă de iritare.

— Rămîne cît se poate de vioaie, cel puţin aşa sper, o sper cu tărie. Poveştile noastre să n-o fi făcut să-şi piardă elanul, scăpărările ei de drăcuşor !... Cînd era copil mic, noi o strigam „drăcuşorule" şi Caroline venea spre noi cu toată iuţeala picioruşelor ei, se repezea ...

Această imagine o făcu să zîmbească, apoi zîmbetul său dispăru aşa cum se întunecă treptat-treptat un colţ de cer.

— În ultima sa scrisoare...

Dădu drumul mîinii mele, își întoarse privirea.

— Vorbește, Caroline vorbește de noi.

Betty se sculă în picioare, își înfundă mîinile în buzunarele trenciului, începu să se plimbe încoace și încolo prin fața terasei unde rămîneam așezat ; cordonul îi strîngea talia atît de subțire. Privind-o, mă gîndeam la călătorii, mi se părea că ea era în turneu prin orașe și că ne întîlnim a doua zi după reprezentația pe care trebuise s-o dea, în ajunul unei noi plecări. „Tînăra mea stea", îmi spuneam în adîncul ființei mele, și observam nimbul aurit pe care soarele, din spate, i-l agăța în părul brun. Astfel ea mi se părea fugitivă și prezența ei cu atît mai de rîvnit. Reveni să se așeze lîngă mine, păstrîndu-și mîinile în buzunare.

— Caroline mi-a scris așa : „Eu vă alătur în rugăciunea mea ca pe doi logodnici". Mi-a cerut să ți-o spun, să-ți spun că în felul acesta ea aduce la îndeplinire dorința pe care i-ai adresat-o.

— O ! Caroline, Betty, Caroline, vă iubesc. Te iubesc, Betty, o ! micuță Caroline ! o ! mulțumesc !

Nu știam ce spun : acopeream cu sărutări părul, fața Elisabethei, fruntea, pleoapele, buzele pe care și le ținea închise.

În cele din urmă m-au surprins tăcerea și imobilitatea ei. Repetam, fără a crede mai întîi în cuvintele mele : „Nu ești fericită ? Nu ești fericită ?"

Elisabeth se întoarse încet către mine ; ochii ei ațintiți asupra alor mei, o simțeam, nu mă mai priveau.

— E totuși ciudat, tu nu găsești, Henri ?

— Ce este ciudat ?

— Că alții decît noi, că rugăciunea pe care o fetiță vrea s-o înscrie, nu știu unde, pe bagdadia cerului ei, își îngăduie să traseze destinul nostru.

De data aceasta mă scruta cu o atenție aproape dureroasă.

— Eu voi fi astfel captiva ei ! Captiva ta !

Am simțit un nod în gît.

Gîtlejul mi se crispă. Am deschis brațele. Să evadeze, să evadeze o dată, să-și ia zborul dacă îndrăznește să-mi reproșeze povara, temnița dragostei mele. Un zîmbet încă neliniștit trecu peste ochii, peste gura adi-

neauri pline de neliniște; Betty se aruncă în brațele mele, mă cuprinse la piept.

— E drept, sînt imposibilă sărmane Henri, sărmane mic Henri.

Buzele ei le căutau pe-ale mele, se învîrteau, lunecau, se striveau de ele. Mă stingeam de desperare și de bucurie.

— Pe Mariette, spunea Emilie, ar fi fost mai bine dacă o lăsau să cadă din turn noaptea, cînd urca să-și ia zborul.

— Ba nu! Ba nu! protesta François. Dacă într-o zi va fi vindecată, toate acestea nu vor mai fi decît o tristă amintire, ca un coșmar pe care pînă la urmă îl uiți.

— Totuși, ce ticălos! răspundea Emilie. S-o abandoneze pe Mariette!

— N-a bănuit, se vede, că ea nu va putea suporta durerea.

— Voi, băieții, nu bănuiți niciodată nimic!

— Ei bine, dacă toți care sînt părăsiți de o fată ar trebui să înnebunească...

— Și dacă Hélène te-ar părăsi?

Ea vorbise aproape cu furie.

— Dar eu... dar Hélène...

François se bîlbîia; Emilie se îndreptă spre el.

— Îți cer iertare. De altfel Hélène, ea trebuie să fie credincioasă. Are un caracter păcătos, dar n-are nimic dintr-o morișcă de vînt.

„Și Betty?“ îmi venea să întreb. Fetele, mă gîndeam eu, trebuie să se cunoască și să se ghicească mult mai bine între ele, decît o putem face noi.

— Și Guillaume, el ce crede despre verișoara lui?

Emilie mă privi cu un fel de teamă:

— Guillaume? barbarii? poți să știi ce le trece lor prin cap?

XXVI.

Mama Hélènei străbătu orașul dîndu-și în vileag întreg necazul.

„Hélène, fiica mea Hélène, vai! doamnă, nu mai există tineret, și unde pui că te privezi pentru copii! O prevăzusem eu, dacă m-ar fi ascultat soțul meu, dar el a vrut să procedeze ca toată lumea. Hélène s-a dus la liceu, și acum, vai! nu, nu pot, nu pot să mă gîndesc la una ca asta... Eu care nu mi-am părăsit mama decît în ziua căsătoriei...“ În sfîrșit d-na Farge își trăda secretul: „După liceu, nu era chip să-l împiedici pe acest nenorocit de copil să-și facă medicina și azi ea ne aduce la cunoștință că este primită, vai! n-o voi putea suporta, iat-o externă a spitalelor de la Paris“. Întîmplător, confidentele riscau unele timide felicitări, însă lacrimile se înteţeau: „E îngrozitor, nu înţelegeţi, Hélène pretinde să se ducă la Paris, va lucra acolo, în spitale, Hélène departe de mine, niciodată, asta ar fi însăși moartea mea!“

La sfîrșitul zilei, Hélène s-a refugiat la noi. Dar noi știam tot. D-na Farge îl întîlnise dimineaţa pe prăvăliaș; iar ieșise din singurătatea lui, ca să se ducă să le povestească muşchetarilor scena cea de necrezut, apoi să i-o povestească lui Masari, în sfîrșit să le-o spună barbarilor și nouă. „Asta-i prea stupid, prea stupid“, repeta studenta. Noi nu prea înţelegeam de ce se arată atît de afectată, cînd nimic nu avea să-i schimbe hotă-

rîrea și cînd peste cîteva luni avea să-și ia în primire postul de la Paris.

Stătea pe un colț de divan, în camera lui François ; noi nu știam ce să spunem, ca s-o smulgem din acea năucire. Se făcuse destul de tîrziu, cînd fratele meu i-a propus să iasă împreună în noaptea de primăvară. Ea îl urmă, fără însă a rupe tăcerea.

Începînd din ziua aceea, Hélène luă obiceiul de a veni să-și petreacă după amiaza la noi acasă. Adeseori se întorcea de la cursuri împreună cu François. Amîndoi se instalau în camera lui, de fiecare parte a mesei cîmpenești care servea de birou, cu craniul lui Thomas așezat între ei pe caietele și cărțile lor. Lucrau, desenînd scheme de anatomie ori se descoseau pe rînd asupra vreunei probleme din program. Uneori Hélène sosea în timp ce François mai era încă reținut la facultate : lua loc la masa-birou și începea să studieze. Dacă eram acasă, veneam s-o salut. Nu mă așezam, de teamă să n-o deranjez, dar bucuroasă, mă ruga ea însăși să rămîn cu dînsa pînă la întoarcerea fratelui meu. Frunzăream împreună cărțile de medicină, mă opream uneori asupra imaginilor de schelete, de trupuri jupuite, de rețele albastre sau roșii ale vaselor sanguine. Îi spuneam rîzînd Hélènei că n-aș putea suporta asemenea studii, că profunda cunoaștere a mecanismelor vieții mi-ar face viața imposibilă și că mi-ar fi teamă să trăiesc alături de-o femeie căreia i-ar fi familiară această fragilă și înspăimîntătoare înlănțuire a nervilor, a venelor, a glandelor noastre. „Mă suporți cel puțin ca prietenă?“ mă întreba ea cu o prefăcută îngrijorare. O asiguram că era vorba de mai mult, că ea este pentru mine ca un fel de altă soră. Rămînea tăcută ; credeam că aud răsunînd într-însa ultimul meu cuvînt pe care nici nu-l acceptase, nici nu mi-l refuza. „Un fel de altă soră.“ Alungam în mine acea savoare brusc reapărută a buzelor Hélènei, sub acel sărut furat noaptea, în seara de spectacol. Vorbeam repede, ca să mă regăsesc aici, acum, cu logodnica fratelui meu :

— François va fi nenorocit cînd o să pleci la Paris, Hélène.

— O să pregătească și el externatul ; anul viitor va veni după mine.

— Un an e mult.

— Nu atunci cînd studiezi, atunci cînd mergi către un țel.

— Ce țel, Hélène, externatul sau tu ?

Ea rîdea cu rîsul ei înăbușit.

— E același lucru, în fond.

— Cum poți spune așa ceva ? Un examen și dragostea e ceva chiar contrariul.

— Ce este atunci dragostea ?

— Este... nu știu. Într-adevăr, nu știu.

— Vezi bine.

— Dar eu știu că n-aș putea îndura să mă aflu departe de Elisabeth timp de un an.

— Va trebui totuși, cînd îți vei face serviciul militar, de pildă, și apoi...

Ea îmi aruncă o privire, după care se cufundă iarăși în cărțile sale.

— Oricum, spuse fără să ridice capul, fiecare trebuie să rămînă liber.

— Mi se pare că Elisabeth...

— Elisabeth ! exclamă ea, privindu-mă cu o expresie plină de îngrijorare.

— Mi se pare că și ea se teme mult de plecarea ta.

— Da, poate, ah ! da, crezi...

Hélène avu o expresie de ușurare... Apoi reîncepu :

— Betty a visat totdeauna Parisul.

— Totuși, viața noastră de aici, prieteniile noastre, am fi cunoscut noi toate acestea la Paris ?

Rămase pe gînduri.

— Nu știu... Dar, în sfîrșit, acum, în sfîrșit pentru mine, calea este trasată... Cu cît mai repede, cu atît ar fi mai bine.

— Ești atît de grăbită să ne părăsești...

— Nu, dar zi de zi, știi, mamă-mea continuă să se frămînte ori să amenințe.

O cută se creiona la baza frunții ei a cărei margine pură și albă sub bretonul brun era ca o linie pe care nimic n-ar putea-o încovoia.

— Într-o bună zi, spuse ea în concluzie, ne vom regăsi cu toţii la Paris, vei vedea.

Această nevoie de a păsări oraşul nostru, viaţa noastră, mă surprindea. Nu mă gîndeam în fond la nimic altceva decît să continui existenţa pe care o duceam aici, unde realitatea şi visul se îmbinau. Aveam să mă căsătoresc cu Elisabeth, aveam atunci să cunosc plenitudinea şi fericirea, în timp ce totul ar continua ca şi în trecut, în acest spaţiu strîmt dintre casa noastră şi Observator, alături de Emilie, de François, şi de barbarii al căror frate voi fi devenit. Dar Hélène urma să rupă cea dintîi pactul tinereţii noastre. Plecarea ei oare nu va însemna sfîrşitul acestui ceas de graţie care ne reunise ? Nu prea de mult, cu o mîndrie şi o jenă la fel de evidente : „Ştii, Henri, îmi spusese fratele meu, acum, Hélène, acum ea a devenit... ea este... amanta mea".

Era în seara în care el o condusese la sfîrşitul acelei zilei de care-i era ruşine, cînd mama Hélènei străbătuse oraşul, văicărindu-se. Din răzbunare ? din confuzie ? Hélène i se dăruise ; ori, poate, mă gîndeam eu, pentru a însemna în inima cărnii sale că din ziua aceea începe o viaţă nouă, pe care o va duce departe de familia sa în mijlocul căreia Hélène se simţea totodată străină şi sclavă, o viaţă care va face dintr-însa în sfîrşit o femeie.

Îl invidiam încă o dată pe fratele meu — fără să mi-o mărturisesc pe deplin — pentru norocul lui. Şi el devenea bărbat, mergînd pe urmele Hélènei care-l conducea spre îndeletnicirea lui şi spre dragoste. De ce Betty se eschiva ? Nesigură în dragostea sa ca şi în viaţă ? Neîndoielnic, nici ea nici eu nu ne ştiam deosebi visurile de realitate, ea imaginînd şi regretînd mereu un viitor imposibil de teatru şi de glorie, eu prea puţin desprins de ceţosul soare al copilăriei.

Mă înşelasem, nici o fericire nu ne era făgăduită şi, mai ales, eram foarte prezumţios, crezîndu-mă purtător de bucurie, de pace pentru ceilalţi. „Totuşi, spunea Hélène, istoria, uneori, pare să-ţi dea dreptate. Astfel, popoarele, într-o bună zi, hotă-

răsc în sfîrșit că pentru ele vremea nenorocirii s-a terminat. Atunci se poate spune că ele se decid să fie fericite și luptă în acest scop, și noi luptăm, vom lupta cu ele pentru a le ajuta să învingă. Se poate spune prin urmare de asemenea că o vreme mai înainte ele optaseră să fie nefericite".

Da, da, Hélène avea dreptate, eu aveam dreptate. Fiecare ființă, mi se părea, avea un sens anume pe care ea însăși trebuia, și pe care și ceilalți trebuiau să-l descifreze, un sens pentru ea, pentru ceilalți, pentru omenire. Fiecare ființă era făcută pentru ceva anume, pentru a cînta sau a dansa, pentru a asculta sau a tăcea, pentru frumusețe sau pentru bunătate, pentru rațiune sau forță. Fiecare avea de realizat acel ceva pentru care era aici, și fiecare trebuia să știe că este făcut pentru fericire. Dacă era cineva crud sau jignitor, era astfel pentru că vroia să fie așa, pentru că prefera monștrii lui — pe cei ai orgoliului, pe cei ai fricii, pe cei ai îngăduinței față de rău sau față de nenorocire — bucuriei, prea simple în ochii săi, a păcii cu semenii lui și cu sineși.

— Crezi așadar în Dumnezeu? se miră Hélène.

— Nu.

— Totuși, a crede că fiecare din noi e predestinat nu însemnează oare a merge pînă la Dumnezeu pentru aflarea izvoarelor noastre?

(De ce, în loc de a mă îndemna să plec — pentru ca să mă salvez — în căutarea eului meu și a primelor mele speranțe, pentru ce nu m-ai îndreptat mai degrabă către Dumnezeu? Dar, fără îndoială, această direcție îți era ție însăți interzisă, Esther Zarev.)

XXVII.

Betty nu-mi ascundea că apropiata plecare a Hélènei îi dădea un sentiment de panică. Eu mă întrebam dacă era vorba aici de zbuciumul unei prietenii amenințate pentru întîia oară de absență sau poate de desperarea de a nu putea acționa la fel cu prietena sa părăsind această familie și această existență care o apăsau, spre a-și dedica aspirațiile teatrului? Plecam uneori să vagabondăm peste colinele părăsite cu o toamnă înainte. Mergeam alături pe drumurile pe care răsărea iarba, în adîncul aerului primăvăratec rămînea un gust de zăpadă. Betty lăsa tăcerea să devină încetul cu încetul mai densă între noi, nu răspundea cînd îi arătam o pasăre în mărăciniș, sau în zare la cotitura cărării, nici cînd încercam să aduc vorba despre prietenii noștri. În curînd deveneam și eu, la rîndu-mi, la fel de taciturn, îmi spuneam că trebuie să mă opresc din mers și s-o iau pe Betty în brațe, și să-i strig în același timp mînia, tristețea, dragostea mea, s-o trezesc, s-o readuc la ea însăși, la mine, la noi doi. În loc de toate acestea, continuam să mergem pe creste, printre tufele de drobițe, privind fără a o vedea întinsa zare violetă unde din loc în loc sclipea, în depărtare, rîul. Cînd, în munții de la Ambazac, soarele ajungea la apus, ne întorceam coborînd în pantă, imediat ce găseam drumul, și-l parcurgeam cu pași mari pînă la mașină. Ne întorceam în oraș nerăbdători să ne în-

tîlnim prietenii, ale căror vorbe, rîsete, ne eliberau în sfîrşit de noi înşine şi de acea indispoziţie în care ni se transformaseră bucuria, elanul zilelor de altă dată. Se întîmpla totuşi ca în clipa cînd eram pe punctul de a părăsi pajiştile sau păduricile, Elisabeth, cu un fel de spaimă, să se arunce asupra mea, să mă implore s-o strîng în braţe, să-mi acopere faţa, buzele, mîinile de sărutări, şi degetele ei să fremete nebuneşte pe trupul meu, în timp ce bolborosea fraze scurte sacadate, neterminate în care reveneau cuvinte de rugăminte, de iertare. „Ah, Henri, micul meu Henri, nu trebuie, nu trebuie să-mi porţi pică... Te iubesc, totuşi. Vai! te rog, micuţule, dacă ai şti...“ Nu reuşeam să aflu de ce anume se simţea vinovată, afară de acea stranie atitudine care într-adevăr mă făcea nefericit, dar care o făcea să sufere şi pe ea tot atît de mult. Treptat, fata se calma, vorbele şi dezmierdările ei deveneau mai domoale; îmi zîmbea în sfîrşit şi credeam că găsesc în transparenţa privirii pe care o înălţa spre mine aceeaşi afecţiune tihnită, totală şi profundă ca şi altă dată. Ne întindeam sub cîte un copac sau lîngă cîte un tufiş, pe mantaua pe care o aruncasem jos. Ghemuiţi unul în altul, cu buzele împreunate, nu mai eram decît singura şi aceeaşi fericire a sîngelui nostru care bătea într-un ritm unic, etern.

Acestea însă nu erau decît nişte acalmii. A doua zi o găseam pe Elisabeth din nou inaccesibilă, iritată atît împotriva ei însăşi, cît şi împotriva mea.

— Dar Betty, va trebui oricum ca Hélène şi cu tine, mîine, poimîine, peste un an sau cinci, va trebui să fiţi despărţite.

— Şi de ce, mă rog?

Pronunţa aceste cuvinte cu un fel de suspiciune ostilă.

— Pentru că Hélène se va mărita. Şi chiar şi tu...

— Aşadar, căsătoria ar trebui să rupă prietenia! Căsătoria voastră burgheză. Şi de ce, chiar căsătorite, două prietene n-ar continua să-şi împletească destinele?

Nu o prea recunoşteam pe Elisabeth în această fiinţă sfidătoare.

Cu timpul s-a format în mine convingerea că trebuie să-i cer Elisabethei un examen de conştiinţă sincer şi total cu privire la schimbarea atitudinii sale faţă de mine. Poate că după aceea dragostea noastră va fi condamnată; ea însă ar fi şi mai sigur condamnată dacă am continua să trăim în această minciună sau în această laşitate. Elisabeth mă va asculta, îmi va mărturisi cauza suferinţei sau a rătăcirii ei, şi vom regăsi în sfîrşit lumina pe care o avea dragostea noastră în primele zile, vom fi din nou salvaţi.

Într-o după-amiază, în loc să merg la cursuri, m-am hotărît să mă duc la Observator; ştiam că o găsesc pe Elisabeth singură la acea oră. Bătrîna servitoare, primindu-mă, îmi spuse într-adevăr că prietena mea se află în bibliotecă; bătrîna se scuză că nu mă poate conduce pînă acolo, dar eu cunoşteam drumul, eram — nu-i aşa? — un familiar de-al casei. Cînd am ajuns la uşa bibliotecii-salon, în clipa cînd tocmai urma să trec pragul, m-am oprit un moment. Îmi repetam cuvintele pe care aveam să le pronunţ repede, fără s-o privesc pe Elisabeth, ca să fiu sigur că i le voi putea spune pînă la capăt. „Elisabeth, trebuie să terminăm, nu putem continua să trăim aşa...“ În timp ce eu rămîneam nemişcat şi-mi bătea inima, am auzit însă vorbindu-se îndărătul uşii. Uşa era doar împinsă, eu n-am făcut decît s-o întredeschid ceva mai mult. Vorbea un bărbat pe care nu-l vedeam. „Plimbarea e frumoasă“. Recunoşteam glasul surd al lui Guillaume şi vocea melodioasă a Elisabethei care îi răspundea, o voce mai limpede, mai vioaie ca de obicei, tînără, atît de tînără: „Foarte frumoasă.“ — „Ce zi frumoasă!“ El mormăise cuvintele, de parcă ar fi fost mînios: „Foarte frumoasă“. Era oare într-adevăr Elisabeth, nu răspundea oare un copil? Prin uşa întredeschisă mi-am vîrît capul. „Ce noutate?“ mormăi vocea de bărbat. Betty stătea în picioare contra luminii, în mijlocul camerei cu capul aplecat într-o parte, cu mîinile împreunate la piept. Era atît de absorbită, încît nici nu mă descoperi. Elisabeth. Oare ea era? Această atitudine, acest glas aproape copilăroase, această mînă nevinovată, aceşti ochi mari căscaţi, gestul acesta al mîinilor care

se deschid parcă mirate că îngăduie să cadă răspunsul următor : „Pisicuța a murit". Intreaga dezolare, puerilitatea, tainicul delicțiu al copilăriei în tonul acela de surprindere. De ce în mine amestecul de dorință și de mînie, setea de a o poseda pe fata cealaltă, pe acea acră ingenuă revelată de Betty, și mînia ce o simțeam știind totodată că ea nu este decît o umbră fugitivă, un miraj, și acel resentiment împotriva Elisabethei, ca și cum ea m-ar fi păcălit și mi-ar fi făcut mărturisirea că nici unul din chipurile sale n-are mai multă realitate decît acela al lui Agnes, aleasă în clipa aceasta printre atîtea altele pe care ea le putea lua și părăsi după bunul ei plac. „Lumea, dragă Agnes, e un lucru ciudat." Și ăsta, cu glasul său grotesc, ca și cum mi-ar arăta aspectul ridicol al propriei gelozii, Arnolphe ăsta. Oare nu mă asemănam lui, îndrăgostit și gelos de Betty care îmi scăpa, făcînd uz de misterele, de zbuciumul ei ca și Agnes de nevinovăția sa. „Ce ? Un bărbat e adevărul ?"

Era atîta drăgălășenie, atîta caraghioslîc în naivitatea lui Agnes, în povestirea pe care o făcea în numele ei despre întîlnirea cu un bărbat curtenitor, despre nașterea imperceptibilă a dragostei, sau despre complotul amoros, încît îmi uitam de resentimentul meu. Iată-mă plin de indulgență față de Agnes și de admirație față de Elisabeth, capabilă să uite și timpul nostru și viața ei pentru a deveni acea neștiutoare, candidă și vicleană fetiță, acea adorabilă Agnes din vechime, acea tulburătoare Evă de totdeauna. Ea mima întîlnirea vinovată, accentuînd tirada prin timide reverențe, privind în ea însăși pe-un tînăr care avea s-o farmece, și-ți stîrnea impresia că-l și vezi lîngă ea în salon. Cînd se înclina într-o ultimă reverență, nu m-am putut reține să nu aplaud. Încremenii ; fața ei deveni din nou neliniștită și severă. Poza ei, cu bustul înclinat, cu brațele depărtate, încă mai era aceea a Agnesei ; dar capul, privirea îi aparțineau din nou. Se ridică, în timp ce eu mă îndreptam spre ea și-n timp ce Guillaume părăsea fotoliul cu speteaza înaltă care-l ascunsese vederii. Amîndoi păreau stînjeniți, ca și cum i-aș fi surprins vinovați de ceva. Le simțeam

tulburarea, deşi atît vorbele mele cît şi ale lor simulau dezinvoltura. Îmi reproşam tonul puţin cam monden al complimentelor pe care i le făceam Elisabethei, ca şi cum ea ar fi fost într-adevăr o actriţă al cărei joc îl apreciam şi nu prietena, dragostea, tainica mea logodnică. Îmi era necaz pe mine că în felul acesta afirmam în mod implicit acea distanţă descoperită între noi. Aerul încurcat al Elisabethei din clipa în care îmi dezvăluisem prezenţa n-o părăsea şi nici Guillaume nu părea să fie mai în apele lui. Am ajuns să mă simt vinovat faţă de ei de nu ştiu ce păcat.

— Iată, îmi explica Elisabeth, repetam *Şcoala femeilor*.

— De ce mi-ai ascuns că pregăteşti un nou spectacol ?

— Nu, nu, de... pur şi simplu de plăcere.

Eram însă convins că minte.

În loc s-o urmez în parc, aşa cum îmi propusese, am pretextat că sînt aşteptat acasă şi am fugit, tot atît de nemulţumit de ea cît şi de mine însumi.

Emilie, era de-ajuns s-o priveşti, să vezi felul de a se deschide al ochilor ei, ca şi cum privirea lor avea să se întindă asupra fiinţelor, a lucrurilor, pentru a se aşeza în cele din urmă, captivă, pe faţa, pe mîinile, pe umerii lui Guillaume, era de-ajuns o simplă privire spre a te asigura că ea nu era decît aşteptare şi dragoste, o dragoste imobilă, opacă, absolută, dincolo de fericire şi de nenorocire.

XXVIII.

Politica era pentru noi un mijloc de a poseda lumea, de a o face să se nască o dată cu tinereţea noastră. Febra creştea în Europa, în Franţa; ni se părea că ea este însăşi căldura sîngelui nostru. Prăvăliaşul găsea în credinţa revoluţionară o oarecare reconfortare ca să poată trece peste nefericita lui dragoste faţă de Emilie. Couderc începea să reapară din cînd în cînd în grupul nostru. De fiecare dată, el ne anunţa revoluţia sau războiul, iar uneori pe amîndouă laolaltă. Această perspectivă părea să nu-i displacă lui Nicolas Valenkov, care jura că revoluţia va fi înecată în sînge şi că războiul va îngădui adepţilor lui să recucerească sfînta Rusie şi să-i alunge dintr-însa pe diavolii roşii. Fratele său mai mic, Sergiu, destăinuia Emiliei că este gata să-l urmeze pe Nicolai Ivanovici în luptă, afară de cazul cînd ea i-ar cere să n-o facă: atunci el ar asculta-o, şi chiar a afirmat într-o bună zi că, dacă Emilie i-ar porunci să intre în rîndurile revoluţiei, ei bine, el ar face-o. Nu spunea de unde îi vine această nevoie de aservire, iar sora mea se prefăcea că n-o bănuieşte, în timp ce cu o voce egală şi cu un aer de falsă mirare îmi reproducea, faţă de Guillaume, aceste vorbe ale lui Sergiu. Vedeam cum Guillaume se întunecă la faţă. Îmi venea să-l întreb dacă nu crede că şi sora mea, la rîndul ei, ar fi o excelentă Agnes. Nu scăpa nici ea prilejul de a face o aluzie la gelozia de care dădea dovadă tînărul rus, cînd Gri-

mari era lîngă noi. Îi reproşam cochetăria, cruzimea. Ochii i se umpleau de lacrimi. „Tu nu înţelegi, protesta. Tu nu înţelegi că mi-e frică... Da, frică, am impresia că eu nu pot să-i plac lui Guillaume, că nu pot fi iubită de el, că sînt dezarmată, că-s fără putere. Dacă nu citesc ceva, fie dorinţă, fie afecţiune, sau interes în ochii celorlalţi băieţi, nu mai sînt nimic, mi se pare că nu sînt nimic, şi atunci cum să-l ataşez de mine, cum să-l păstrez? Dar dacă ceilalţi mă remarcă şi ei, dacă par să mă remarce ca şi cum aş putea fi admirată sau iubită, atunci eu îmi spun că, în definitiv, poate nu sînt chiar absolut fără nici o însemnătate, chiar inexistentă, şi că ochii lui Guillaume, ochii lui mă vor putea privi şi ei cu plăcere fără îndoială".

Cum să dai crezare fetelor? Cum să le înţelegi? Elisabeth îmi era dragă pentru că nu făcea pe cocheta în oraş, pentru că era cu fratele meu, cu Couderc şi cu Grimari, o simplă prietenă, o camaradă. Era oare cazul acum, dacă Emilie spunea adevărul şi dacă temerile şi vicleniile ei nu erau ceva strict personal, era cazul dimpotrivă să mă neliniştesc pentru ceea ce mi se păruse atitudinea dreaptă, curată a Elisabethei şi să cred că dacă ea nu se arăta cochetă faţă de băieţii din jurul nostru, ea care putea fi o Agnes model, era aşa pentru că nu se temea că ar putea pierde dragostea mea sau pentru că asta conta prea puţin pentru ea?

Couderc, înfipt în atelierul lui Masari, se bucura de înfiinţarea *Frontului Popular*. Pentru a-şi proclama bucuria, el arbora un aer teribil de desperat şi-i arăta pumnul lui Nicolas Valenkov, explicîndu-i că ăsta era semnul unirii proletarilor. Nicolas rînjea. Teodora, cu un deget dus la buze, părea să-l poftească pe fratele ei să fie calm.

— În Spania, mormăia prăvăliaşul, noi am şi pus mîna pe putere...

— Drace, front de la puşlamale, îl zeflemisea rusul.

— Puşlamalele sînt fasciştii!

— Haide, vă rog, implora Claire Masari.

Teo rîdea pe înfundate, de bucurie.

— Se vor bate, va fi nostim, nu?

— Teo, nu pune gaz peste foc, o sfătuia Masari cu blîndețe.

— În sînge va fi zdrobită această insurecție a plebei, în sînge și din germene, declara Gaston Lachalle scoțîndu-și pieptul în afară.

Prăvăliașul se strîmba și el.

— Biet idiot, tu vorbești de germene, te și pricepi tu la așa ceva.

— Țsst ! Țsst ! făcea Teo.

Claire Masari se învîrtea de la un grup la grup : „Ce-ar fi să ascultăm noi un disc ?"

Prăvăliașul, antrenat de ritmul jazzului, începea să bată tactul legănîndu-se din tot corpul. O priveam pe Betty. Asculta într-adevăr discul ? Nu cumva urmărea mai degrabă în ea însăși, pe drumul deschis de muzică, nu știu ce personaj care o obseda ? Repeta oare în gînd vreo vorbă spusă de Agnes ? Inventa oare un viitor din care eu voi fi exclus ? Îi iau mîna într-a mea. Degetele ei rămîn imobile ca și cum nici n-ar simți apăsarea, căldura palmei mele. Apoi, treptat, viața revine în această mînă pe care mi-o lasă în dar fără s-o știe : întîi simple tresăriri ale degetelor, ca și cum un vis de departe le-ar agita, apoi încheietura se mișca încet ca pentru a se alinta în atingere cu pielea mea, în sfîrșit, în timp ce fața Elisabethei se apleacă spre mine, în timp ce mă privește cu o atenție implorătoare, mîna i se încleștează de-a mea ; s-ar spune că, împletindu-și degetele cu ale mele, se oprește la marginea vreunei căderi vertiginoase.

— Cînd vă spun că va veni, mă puteți crede !

Era a lui Masari exclamația. Vocea lui deodată stridentă ne scosese, pe Betty și pe mine, din mutuala hipnoză în care eram cufundați.

— Parisul nu e atît de departe, continua fotograful, doar cîteva ore de tren și s-a făcut. De ce atunci, de ce să nu vină să țină conferința pe care mi-a promis-o, și îndată ce va fi venit, ne va trimite alți tovarăși.

Masari ne propusese să alcătuim un club cultural care să organizeze ședințe de cinematograf, expoziții, conferințe și, fără îndoială, descoperise un romancier sau

un poet antifascist pentru a ne fi oaspete în cea dintîi seară. Eu mă pregăteam să-i cer numele vorbitorului, dar Elisabeth repetă cu jumătate de glas :

— Parisul nu e atît de departe.

Teo veni să ne arunce niște priviri ostentative.

— Așadar, bravo, te și vezi la Paris ?

Betty îi răspunse cu o căutătură speriată.

— Să mergem, vreți ? murmură ea.

Am însoțit-o fără să mă mai ocup de cei prezenți, care făcură liniște ca să privească la noi cum plecăm.

Pe stradă, Betty se lipi de mine.

— Ți-a fost, probabil, rușine de mine. Trebuie să-ți fie rușine, cu o prietenă atît de proastă.

Îi dezmierdam încet părul : buclele ei îmi atingeau obrazul, buzele.

Stăteam în umbră lîngă zidul unei grădini învecinate cu casa familiei Masari.

— Micule, micul meu, micul meu Henri, psalmodia Elisabeth.

Am vrut să-i ridic bărbia și s-o sărut, pe gură am simțit sarea lacrimilor. Din locuința fotografului a ieșit cineva ; alții îl urmară în curînd. Le auzeam glasurile nedeslușite.

— Elisabeth, nu vreau, nu vreau... să plîngi. De ce suferința aceasta ? De ce ?

„Revoluția" se auzi acolo o voce mai tare.

Grupul lor trecu pe sub lumina unui felinar. În față se detașa silueta prăvăliașului.

Am visat ? Să și fie revărsatul zorilor ? Totuși veiozele (ce fel de veioze ?) stau mărturie că afară e noapte. Zdruncinături, un cocoș cîntă. Ar putea fi o călătorie cu brișca înainte de revărsatul zorilor la mine la țară. Am cunoscut aceste izbituri, aceste salturi bruște, această povară a somnului de care nu poți scăpa, și chemarea cocoșilor (asta trebuie să se fi întîmplat în copilăria mea) ; dar atunci, în prezent, visez ? Sînt din nou pe vremea de demult a cailor, a fermelor, a lumii care amenință, dar în

chip fermecător, doar pentru a sperla, pentru a te face să guști din plin oblăduirea maternă. Acum urmează scularea, îndreptarea spre ieșire : zîmbetul gazdei, pasarela, îmi dau seama că sînt în avion unde abia m-am trezit, totuși încă n-o știu exact, călătoria în brișcă mai continuă : poate că sînt în această trăsură pe un drum al colinelor, mergem spre ferma în care cîntă cocoșul, și în ritmul lent al calului, eu visez că am plecat cu avionul, că am aterizat. Cînd cobor pasarela, e noapte, și cînd pun picïorul pe teren această noapte fuge ca un voal negru, ziua izbucnește, parcă ar fi trasă de acești negri uriași în veșminte de pînză albă care se reped rîzînd spre avion. Sîntem pe aeroportul de la Point-à-Pitre.

Traversînd noaptea, am trecut de la iarna agitată a lunii februarie la primăvară. Cum rîd, cum dansează — s-ar spune că gesturile trebii lor compun un dans — negrii aceștia care se ocupă de uriașa pasăre.

Puțin mai tîrziu îi voi mai vedea încă rîzînd sau zîmbind pe pragul cabanelor de tablă în care sînt parcați. „Libertate, egalitate, fraternitate", zeița cu boneta frigiană nu prea domnește pe insulă. „Libertate, egalitate, fraternitate", numai inimile negrilor bat în acest trïplu ritm, numai ei ar putea să ne învețe din nou sensul acestei divinități în trei persoane.

Sub cerul trandafiriu și verde, într-un golfulet unde se întindea, sclipïtoare, marea, am văzut o corabie cu pînze. Timpul semăna deodată cu o carte oarecare cu poze care ne vrăjise mult timp în copilărie. Toate culorile aventurii.

PARTEA A TREIA

XXIX.

„Știu că familia mea, mamă-mea nu mă va ierta, am și acceptat această osîndire, această ură poate, însă tu, Henri, nu vreau, nu vreau să cred că într-o zi, cînd vei fi uitat de suferința pe care ți-o voi provoca... aș fi vrut așa de mult să nu te fac să suferi atît: știu că voi merita ura ta, cel pe care-l iubesc. Te implor, Henri, crede-mă, te iubeam.. "

Hélène îmi adusese scrisoarea. Țineam plicul în mînă, îmi reciteam prenumele scris de Elisabeth. Cu ochii în pămînt, Hélène revenise spre mine. Îndărătnica frunte, întreaga voință pasionată a feței studentei, nu știam ce curiozitate plină de anxietate le învăluia.

— Elisabeth.

Pronunțasem încet numele prietenei mele, totuși mi se părea că strigasem. Hélène ridică ochii.

— Da, nu trebuie... trebuie s-o ierți. Ar fi trebuit să-ți vorbească, să-ți spună... însă n-a avut curajul.

Am desfăcut plicul; citeam fără să înțeleg. Mintea mea nu înțelegea, trupul meu, el, primea această ofensă de necrezut. Cred că m-am clătinat fără să-mi dau seama, căci Hélène se apropie de mine, mă strînse la piept ca să mă sprijine.

„Nu mai puteam continua în felul acesta să-mi sacrific viața, chiar și dragostea noastră ar fi murit în această închisoare.. "

Ce dragoste ? Ce moarte ? Căldura Hélènei lîngă mine, parfumul ei.

— Trebuie s-o ierți, Henri, fără teatru ea nu mai este ea însăși, nu mai e nimic.

Glasul devenea mai grav, mai domol, auzit parcă din adîncul unui vis.

— Vei vedea... mai tîrziu, sînt sigură... vă veți regăsi.

„Fostul meu profesor organizează un turneu, eu voi fi Agnes, nu puteam să las să treacă această șansă..."

Șansa !

Agnes, o copilă, o inocentă, Agnes-Elisabeth în salonul vechei locuințe. Vocea groasă a lui Arnolf, angelica voce, vocea adormitoare a lui Agnes : „pisicuța a murit". Arnolf — Guillaume. Arnolf — fost profesor, fost răpitor, moșul seducător, moșul învingător. Iar bietul, ridicolul Arnolf sînt eu. Șansa trece, Betty-Agnes o urmează, adio dragoste. Ce fel de dragoste ? N-a existat dragoste decît în nebunia lui Arnolf, n-a fost decît teatru, nu-i așa, nu este adevărat decît teatrul, decît teatrul în care se rîde de Arnolf plîngîndu-i-se de milă.

Vocea speriată, rugătoare.

— Henri... ce ai... nu rîde așa, oprește-te din rîs... îți faci rău.

Ce crede studenta nebunilor, prietena neconsolată a nebunei din dragoste ? Unde o poartă gîndul ? că Arnolf se va urca și el pe turnul Observatorului, pe turnul nebuniei, și va pîndi acolo sus dedesubtul norilor întoarcerea necredîncioasei, întoarcerea fericirii, întoarcerea vieții, întoarcerea rațiunii ?

— Noi vom rămîne lîngă tine, Henri, cu tine. François, Emilie, eu, toți prietenii tăi.

— Nu am prieteni. Elisabeth m-a mințit.

— N-a avut curajul să... Și pînă în ultima clipă nu reușea să se decidă, să accepte ori ba propunerea lui Roland Marcel.

— Ticălosul.

Cu părul ondulat, cu ridul acela lung și adînc în colțul buzelor subțiri, ridul cabotinului, al mistifiactorului de cuvinte, al crainicului de minciuni. Ticălos. Cum să urăști o fotografie ? Nu cunosc în legătură cu el decît

acea poză cu dedicația ei ridicolă. Ridicol Arnolf, cîine ticălos, admirabil cabotin. Ea mi-a preferat o poză. Minciuna cheamă după sine minciuna.

„Aș fi vrut atît de mult să păstrez dragostea mea și teatrul. Nu mă detesta. O ! poate, fără îndoială, mă pierd. Părăsesc lumea aceasta care-ți seamănă, această lume afectuoasă a casei vechi, a jocurilor noastre, a visărilor noastre. Te părăsesc pentru o lume nemiloasă. Voi cunoaște poate foamea, frigul, eșecul. Aș vrea ca măcar amintirea mea să rămînă în gîndul tău, iar eu îți voi păstra în mine atît de vie amintirea, aș vrea să mă pot încălzi, să mă reconfortez lîngă ea, să mă consolez cînd vor veni zilele de îndoială sau de desperare".

— Idioata !

De data aceasta strigasem, într-adevăr. Hélène mă privea cu înduioșare, era șocată.

Idioată, idioată. Să-ți fie frică de eșec, de singurătate și să le preferi fericirii noastre, să alergi într-acolo în neștire. Numai dacă nu e vorba cumva și aici de o minciună. Dar desigur : oamenii nu se grăbesc la primejdie, ei se grăbesc la plăcere. Agnes nerăbdătoare să-și găsească stăpînul... Și această spaimă, apelul acesta la fidelitatea mea, la un pic de fidelitate, ca și cum eu aș fi cel infidel, cel invidios, cel crud, viclenie de comediantă pentru a mă înduioșa, pentru a se transforma, ea, cea vinovată, în victimă.

— Nu fi rău. A o înjura pe Elisabeth însemnează a o înjosi în amintirea ta, însemnează a distruge amintirea voastră.

Amintirea ! Dar pentru mine nu exista amintire. Ieri, Elisabeth mai era încă în brațele mele. Ieri încă, de altminteri ca în toate serile, abia ne despărțeam, căci numai spațiul îngust al străzii ne separa, căci — cu lîngă Emilie și François, iar ea la barbari, în camera sa din dreapta turnului Observatorului — continuam să respirăm amîndoi același aer prin care trecea uneori mirosul de iarbă și de apă venit din apropiatele cîmpii, ascultînd glasul aceleiași nopți pe care o marca din cînd în cînd vechiul ornic de la Saint-Georges-des-Lions, și adormeam în aceeași așteptare a dimineții care avea să ne redea pe unul altuia. „Amintirea". Era ceva inimaginabil. Mă cu-

prindea ameţeala numai pronunţînd în gînd acest cuvînt : amintire, cînd totul în mine, panta visurilor şi a gîndurilor mele, bătăile sîngelui, totul resimţea prezenţa Elisabethei în clipa aceea de partea cealaltă a străzii, între pereţii unde abia ieri o lăsasem, şi mi-ar fi de-ajuns să strig, să deschid fereastra, să ţip numele dragostei mele, numele vieţii mele, că dincolo s-ar şi deschide o fereastră : zîmbitoare, Elisabeth ar apărea, întrebîndu-mă cu privirea, sau ar înainta în parc pînă la terasă şi mi-ar face semn cu mîna.

— Ceva îmi spune că vă veţi regăsi.

Pe cine voi regăsi ? Pe acea Elisabeth care a murit o dată cu lumea fermecată a tinereţii mele ! Căci o simţeam, sub durerea, sub stupoarea mea : această lume brusc batjocorită, distrusă, fusese asemenea unei vrăji pe care ceilalţi, pe care banala viaţă n-o putea tolera mult timp. Sau mă voi regăsi pe mine ? Dar cum aş putea s-o fac, dacă mi s-ar părea că nu mai exist, că nu mai sînt decît în acelaşi timp durerea aceasta încăpăţînată, stupidă, şi această neputinţă de a înţelege ce mi se întîmplă. Nu, nu ne vom mai regăsi niciodată, acele două fiinţe, grave şi uşuratice, fericite şi nenorocite, distrate şi atente la cel mai neînsemnat mesaj al umbrei sau al luminii, pătimaşe şi caste, frămîntate şi capabile de o seninătate imprevizibilă, acei doi adolescenţi ce fuseserăm, avînd din partea dragostei misiunea de a transforma dragostea şi de a face viaţa, viaţa noastră, pentru prima oară, veşnică.

Emilie m-a smuls din năucirea în care căzusem. Era noapte. Cred că eram de mult timp singur, cu fruntea lipită de geam. În faţă, Observatorul abia îşi detaşa masa sumbră din întunericul înconjurător, doar un reflex rămînea agăţat acolo sus de un colţ al turnului. Sora mea mă luă de umeri, mă conduse ca pe un orb pînă în cameră : „Le voi spune părinţilor noştri că eşti bolnav, o gripă, că vrei să dormi, pur şi simplu să dormi".

Mai tîrziu, François veni să se aşeze pe marginea patului meu, îmi luă pulsul ca şi cum aş fi fost realmente bolnav. Cu ochii pe jumătate închişi, priveam silueta lui şi pe aceea a Emiliei alături de el. Aveam impresia că mă întorsesem cu ani şi ani în urmă, la timpul copilăriei noastre, cînd uneori mă dobora o febră în felul acesta

şi cînd îmi era plăcut să simt lîngă mine prezenţa fratelui meu şi pe a surorii mele, să-i aud şoptindu-mi prenumele. Lăsai această reminiscenţă să mă copleşească pînă ce va amorţi în mine durerea zilei, inacceptabila sfîşiere iscată de Elisabeth, de fuga Elisabethei. Eram copilul bolnav ghemuit în el însuşi, vegheat de fratele mai mare şi de sora mai mică ; şi pe care febra îl cufundă în visuri ce-l smulg clipei, îl proiectează departe în viitor, iar el se vede dincolo de copilăria sa, are douăzeci de ani, merge într-un parc la plimbare cu o tînără fată, sînt frumoşi, merg într-o lumină care nu va mai avea sfîrşit. Dar febra urcă încă şi încă şi deodată e noapte, tinereţea a murit, dragostea a murit, aceea care mergea, care lîngă acel băiat îşi arunca razele spre viitor, se strîmbă îngrozitor, zdreanţă, vrăjitoare, figură de coşmar ; cineva plînge cu sughiţuri în fundul întunericului.

XXX.

Zile, săptămîni, cu ura sau cu frica a tot ce nu era casa mea, familia mea. Storurile camerei mereu lăsate, spre a nu zări Observatorul. Mă baricadez dacă aud pe coridor vocea Hélènei. Mă calmează numai vorbele morocănoase ale lui François, tăcerea Emiliei. Totuşi îmi era necaz pe fratele meu că o vede pe Hélène, iar pe sora mea că-i rămîne credincioasă lui Guillaume, ca şi cum ei ar fi dus astfel în ei, prin dragostea lor, ceva din prezenţa Elisabethei. François reuşi, cu toate acestea, să mă hotărască să-mi reiau frecventarea cursurilor la facultate. Mă mai sfătuia, dar în zadar, să revin la serile familiei Masari.

Într-o dimineaţă am găsit în corespondenţă un plic pe numele meu. Pe culoar a trebuit să mă sprijin de perete: recunoscusem scrisul Elisabethei. M-am urcat pînă la mine în cameră, m-am aruncat pe pat, cu capul îngropat între braţele îndoite. După ce mi s-au potolit puţin bătăile inimii, m-am sculat, am zăvorît uşa. În sfîrşit, am deschis plicul cu o superstiţioasă teamă. „Dragă Henri. Hotărît lucru, barbarii sînt nişte bieţi barbari". Nu Elisabeth îmi scria, atunci oare ce mă interesa această vorbărie? Totuşi, literele acelea înalte, înclinate, care păreau să danseze un fel de farandolă, semănau — mai sprintene, mai aeriene — cu scrisul prietenei mele.

„Am aflat despre greşeala Elisabethei; căci este o greşeală, sînt sigură de aceasta. Cum de a putut să dis-

trugă, să-şi piardă astfel fericirea pentru nişte himere, pentru nişte frivolităţi ? Sînt de asemenea sigură că se va reîntoarce. Eu implor Cerul : ca totul să devină pentru voi doi ca şi mai înainte".

Îmi venea să-i scriu micuţei Caroline să-şi păstreze mila şi prezicerile pentru ea, îmi venea să-i strig că toţi cei din familia ei nu ştiu decît să fugă : spre nebunie ca verişoara sa, într-o mănăstire ca ea însăşi, sau pe drumuri, din scenă de bîlci în scenă de bîlci, ca Elisabeth. Nu, nu se va reîntoarce ! O ştiam şi vroiam să fie aşa, vroiam ca ruină să rămînă ceea ce ea distrusese. Rămînă cu saltimbancul ei. Să nu-i mai regăsesc niciodată transparenţa mincinoasă a ochilor, nici elanul înşelător al chipului său aplecat spre mine ca şi cum ar fi aşteptat să-i aduc, desigur, cunoscîndu-se pe sine, fericirea. S-a terminat comedia. O ! de-ar avea dreptate fetiţa de pension, de i s-ar împlini rugăciunile ! Sărmana Caroline, de ce nu-i ea dragostea mea ? Suferinţa ei să ne salveze cel puţin pe noi ! Poate că îi va scrie Elisabethei şi poate aceasta o va asculta şi se va reîntoarce la mine.

Mi-am făgăduit să nu-i răspund Carolinei. Totuşi, la o săptămînă după primirea scrisorii, i-am scris. Încercam să mă conving pe mine că o făceam din politeţe, din grija de a nu jigni o prietenă, pe care — fără să vreau — o făcusem deja să sufere. De fapt, speram că va trimite scrisoarea mea Elisabethei sau cel puţin că îi va vorbi despre ea. Îi spuneam Carolinei că totul este bine aşa, că este mai bine că-n sfîrşit sora ei s-a dezvăluit în adevărata sa lumină. Adăugam că ea, Caroline şi cu mine, aparţinem lumii copilăriei, că nu putem deci decît să suferim din pricina întinării şi a minciunii celorlalţi.

Imediat ce am aruncat scrisoarea în cutia poştală, mi-am dat seama de ambiguitatea ei. Oare Caroline nu va vedea într-însa un fel de regret din partea mea, că i-am subapreciat altădată dragostea ? Oare nu va cădea din nou în capcană şi nu va suferi iarăşi, sau mai degrabă se va pregăti pentru noi suferinţe ? Respingeam această teamă. Cine ştie dacă, în mod secret

și josnic, nu acceptam ca suferința nevinovatei să mă răzbune pentru aceea pe care mi-o pricinuia sora sa.

Am așteptat cu nerăbdare o nouă veste de la Caroline. Făceam în așa fel, încît să fiu totdeauna acasă cînd Hélène venea să-l vadă pe fratele meu. Nici o scrisoare nu sosea, iar studenta, temîndu-se fără îndoială să nu-mi răscolească durerea, nu-mi mai pomenea de Elisabeth.

În mine, treptat, ura, resentimentul biruiau tristețea, ele adresîndu-se nu numai Elisabethei, ci întregii sale familii și prietenilor ei.

Ca să nu mă irite, Emilie nu-l invita pe Guillaume la noi acasă. Ea-și ascundea chiar, în prezența mea, bucuria plină de dragoste care-i lumina fruntea, gura, ochii. Nu o dată am văzut-o cînd mă întîlnea cum își lăsa ochii în pămînt și-și strîngea buzele, ca și cum ar fi încercat să semene pentru o clipă chipului meu morocănos. Aveam impresia, lîngă ea și lîngă François, că-i văd continuînd fără mine o călătorie pe care o începuserăm împreună, dar în care eu fusesem înfrînt, apoi aruncat de furtună, și-i priveam cum se îndepărtează de țărmul pustiu pe care eșuasem ; ei întorceau spre mine niște ochi mirați în scăpărarea cărora, fericirea — pe care de mila mea ar fi vrut să mi-o ascundă — biruia și-mi confirma dizgrația.

Cînd mă resemnasem privitor la tăcerea ei, a sosit în sfîrșit o scrisoare de la Caroline. Tînăra fată fusese admonestată din pricina epistolei mele, era ținută departe de colegele sale ca să rămînă în imposibilitate de a mai putea expedia vreun bilet. Profita în sfîrșit de plecarea unei eleve care părăsea colegiul, ca să-i poată fi pusă la cutia poștală această scrisorică ticluită în grabă și pe ascuns. Ea nu avea știri de la Elisabeth, dar poate din cauză că pedagogele — alarmate de rîndurile mele — începuseră a intercepta corespondența sorei scandaloase. Caroline îmi cerea să nu-i mai scriu, dacă vroiam să nu-i pricinuiesc și alte neplăceri. Dar cel puțin să știu că în fiecare zi ea continua să se roage pentru mine.

Iată-mă pentru a doua oară în Oraș — acela cu care, treptat, toate celelalte visează să semene.

(Prima dată, la întoarcerea mea, mă numeai Tezeu, Esther Zarev ; abia scăpasem de Minotaur ; azi știu că el e tot una cu labirintul său.) Turnurile labirintului, Observatorul lumii, turnurile de la Manhattan, noaptea, pline de aur și de foc în ceață, mica ploaie caldă de iulie. Dar unde sînt negrii ? Ce săgeată i-a culcat în mormîntul adînc și întunecat al străzilor ? Înaltă cetate a delirului, fragilă cetate a atotputerniciei, unde sînt nebunii ? Cu milioanele, ei se îmbulzesc, obsedați, obsceni, blestemați blestemînd carnalul. Sărmani nebuni, sărmani negri ; sexul, aurul, stupefiantul, diabolică trinitate care-i biciuiește. Mai repede, mai repede, mai tare, mai tare. Sîntem cei mai tari, așadar cei mai înțelepți. După roșii, să moară negrii sub forța noastră, să moară galbenii sub bombele noastre, să moară orice om care nu recunoaște drept supremă puterea, așadar, înțelepciunea noastră. Sărmani negri, sărmani nebuni neputincioși robiți Reginei frigide, Regina Văduva care în curînd vă îmbălsămează imediat ce sînteți la capătul puterii, la capătul cursei.

Triști constructori de grajduri submarine, subterane sau cerești, în care nechează deja caii furtunii, caii negri și albi ai sfîrșitului lumii.

XXXI.

Cred că era o după-amiază de mai. Lucea acea lumină sprintenă, pe fîşiile de cer dintre marginile apropiate şi sumbre ale acoperişurilor care fac ca oraşul nostru să semene uneori, timp de o oră sau două, cu o cetate mediteraneană. După cursurile audiate în amfiteatrele vechi şi întunecoase, tinerii regăseau cu o surprindere care, timp de o clipă, le impunea tăcere, pentru a le exalta apoi vorbele şi gesturile, acest farmec al luminii. Numai eu rămîneam printre ei tăcut, deşi sensibil, fără să vreau, la această înfăţişare de sărbătoare pe care o lua piaţa însorită. Şi deodată, la o cotitură a străzii, apăruseră patru sau cinci băieţi care mă înconjurau rîzînd, mă înghesuiau cu bruftuieli amicale, mă împingeau spre o veche Bugatti aşezată de-a lungul trotuarului. Năucit, nici nu-i recunoscusem, crezînd că e vorba doar de vreo farsă studenţească.

Postată puţin mai în urmă, la o distanţă de cîţiva metri, Teodora încuraja manevra :

— Haide, Couderc ! Haideţi, Muşchetarilor, aduceţi-l viu !

Pe portierele altor automobile defilau capetele totodată zîmbitoare şi îngrijorate ale Emiliei, Hélènei, ale lui François, Guillaume şi Mathildei. Mă şi găseam aruncat pe scaunul desfundat al automobilului Bugatti, Couderc sărise lîngă mine, pusese stăpînire pe volan, făcea să urle motorul.

— N-o să te lăsăm, totuşi, să mucegăieşti în acest oraş de nerozi, pe un soare ca ăsta.

Vorbele mi le zbiera la ureche, în timp ce automobilul pornea cu un sughiţ care mă făcu să mă cramponez pe scaunul meu în vreme ce îi vedeam pe muşchetari sărind în hodorogita maşină a barbarilor.

— Vor fi cam înghesuiţi! strigă prăvăliaşul. Ia te uită niţel la prinţesa Mathilde... ea-i de-a dreptul strivită.

Din timp în timp, Couderc debreia şi forţa acceleratorul, ca să îndepărteze mulţimea. În trecere, studenţii ne aruncau glume. Mă-ntorsei: maşina familiei Masari, în care luaseră loc Emilie, Hélène şi François, aceea a ruşilor cu Lachalle aşezat în spate, alături de Teo, Ford-ul lui Guillaume şi al Mathildei cu încărcătura lor de muşchetari, ne urmau şi ele cum puteau. Vroiam să protestez, să-i poruncesc prăvăliaşului să oprească, să-mi dea voie să cobor, dar el accelera, apărîndu-şi ochii cu nişte uriaşi ochelari gălbui. Curentul mă sufoca. Ajunserăm în curînd în cartierele periferice. Gospodinele încruntate priveau cum trece această bandă de tineri golani în maşinile lor tot atît de zăbăuce ca şi ei.

La ieşirea din oraş, scofala de Bugatti porni să gonească. În realitate, motorul slăbit, rafistolat de bine de rău de prăvăliaş, ca şi de muşchetarii lui, n-ar fi trebuit să-şi mai îngăduie acte de bravură, dar el era totuşi încă destul de puternic ca să ne poată distanţa repede de Ford-ul barbarilor, de Peugeot-ul familiei Masari şi de Citroën-ul ruşilor, dîndu-le iluzia unei primejdioase viteze în furia vîntului, în goana copacilor compacţi de pe o parte şi alta a drumului, în scîrţîitul pneurilor derapînd pe la curbe. Ca să-mi pot trage puţin răsuflarea, trebuia să mă înfund în scaun, pentru a mă pune la adăpost de aerul care se năpustea asupra noastră ca un enorm animal tînăr şi zburdalnic. Imposibil să încerc un cuvînt, o vorbă. Astfel, eram dispensat să-mi vădesc mînia ori indignarea. Prizonier, eram prizonier al acestei escapade, al acestei tinereţi, al acelei primăveri. Mă lăsam treptat cuprins, fără voia mea, de acea efervescenţă a vitezei, a luminii şi a aerului pe care-l sfîşia cursa noastră. I-aruncam cîte o privire piezişă prăvăliaşului: cramponat de volan, cu părul vîlvoi, el părea să se identifice cu mişcă-

rile bolidului său de trei parale. Ce se tot strîmba : deschizînd, închizînd, răsucind buzele ? N-am înţeles imediat că se pornise să cînte, căci în acel vacarm se părea că nici un sunet nu-i iese din gură. Un fel de gratitudine mă copleşi pentru acest tovarăş aspru, zălud, nenorocos ; şi tandru, cuminte, fericit în acea luptă împotriva spaţiului, împotriva vîntului, în lupta aceea pentru nimic, pentru bucurie. Îmi venea să cînt ca şi el, în tăcere, cuprins de zgomotul stîrnit şi de vînt.

Prăvăliaşul îşi opri maşina la marginea unei păduri. Ne găseam pe un platou care domina valea şi, dincolo, un orizont de coline. Mi-a trebuit o clipă, ca să-mi trag răsuflarea. Am făcut cîţiva paşi împleticindu-mă, de parcă aş fi băut. André Couderc, rezemat de Bugatti, mă observa ; un zîmbet zeflemitor îi juca în colţul gurii, o sclipire de ironie ardea îndărătul ochelarilor săi. Totuşi ironia lui nu mă atingea. Mă învîrteam pe loc pentru a descoperi vastul ţinut albastru şi verde. În pădurea apropiată, fluierături de mierle, triluri de cintezoi, chemări de ciocănitoare, piuituri de vrăbii îşi împleteau notele pe care le spărgea uneori, ascuţit, ţipătul iute al coţofenelor. Fără să fi existat vreun motiv de presimţire, iată că lumina aceasta, aceste culori, această muzică, această bucurie, această frumuseţe simplă a primăverii se schimbară în noapte, în nelinişte, în moarte, ca o capcană care se întredeschide sub iarbă şi flori, ca un ucigaş apărut brusc printre prieteni. Elisabeth nu era acolo pentru a primi împreună cu mine, pentru a împărtăşi atîtea simple comori, Elisabeth a caprifoiului, a castanilor în floare, a pajiştilor înalte ca marea, a colinelor matinale, a rîului şi a iazurilor, Elisabeth veveriţă, Elisabeth pitulice, Elisabeth stelară, Elisabeth a norilor ! M-am prăbuşit, m-am încovoiat, asemeni celui pe care-l loveşti în burtă.

— Ei, ce s-aude ? Nu ţi-e bine ? Hei !

Prăvăliaşul mă sprijinea, mă tîra spre maşină.

— Scuză-mă... Nu ştiu... Nu-i nimic... A trecut... Nu ştiu ce am avut... Trebuie să fie din cauza vitezei, şi vîntul acesta... asta-i tot, m-am sufocat, viteza...

Bruftuluială amicală, înjurături spre a disimula mila.

— Na, bea asta... L-am şterpelit de la tata, un coniac grozav de stropit mezenimicurile, cîrnăţăroaiele,

talpa și brînzăvoaicele pe care le aduc fetele... Haide, dă-l pe gît. Ți-e teamă, de ce ? Mai rămîne destul să-mbătăm toată gașca ! De altfel n-am să te las să bei de unul singur... În sănătatea ta, m-ai băgat în sperieți cu felul tău de a cădea lat. Măi să fie, n-am ce spune... Uf ! Mă simt mai bine... Iar tu ? Da, nu mai ai aerul că vrei să leșini. Slăbănogule ce-mi ești ! Desigur, viteza. Aerul de aici e ca și cum ai fi băut alcool, la fel de tare ca oceanul, te înecă... Haide, încă o dușcă !

Și dădea pe gît al doilea pahar de coniac, în timp ce eu îl sorbeam pe al meu cu mici înghițituri. Se lăsa păcălit ? Credea el oare într-adevăr că amețeala, călătoria sînt de vină ? Căldura, sîngele, limpezimea reveneau în vinele, în privirile mele. „Încă un pic, numai o înghițitură, ca să ciocnim înainte de a vîrî sticluța la loc în cufăr". Alcoolul mă ardea, mă parfuma. Îmi venea să-l strîng la piept pe prăvăliaș, să-i strig : „Ei, fîrtate, ai dreptate ! Hai să sărim în hodoroaga ta de mașină și s-o ștergem, amîndoi, printre arbori și flori, prin primăvară. Ce bun e alcoolul primăverii, alcoolul prieteniei !" Nu, hotărît lucru, el nu se lăsa dus. Vîrî la loc sticla de coniac, îmi oferi o țigară, o aprinse, scoase din buzunarul bluzonului său gălbui o pipă pe care o pregăti cu migală. În sfîrșit, trase încet cîteva fumuri.

— În fond, știi (aspira fumul, îl sufla afară încercînd să înfiripe o suită de inele), am să-ți spun (își reîncepu manevra) ce este mai bun decît orice (inelul albăstrui se risipea în aer, altul îl urma, doar pe jumătate închis). Prăvăliașul își scoase pipa din gură ; părea să caute ceva jos pe pămînt, căci zgîria pămîntul cu vîrful unui picior.

— Asta (se întorcea pe jumătate și cu un semn al capului o arăta pe Bugatti), asta (ridica pipa în dreptul ochilor și o contempla cu un aer maliții), cît și coniacul de adineauri.

Lăsă capul în jos.

— Și apoi, băieții.

Se întinse, se strîmbă, îmi cără niște pumni între umeri. Rîdea. Strîngînd din dinți, ca să nu-și scape pipa, mormăia :

— Farsor afurisit, las'că te știu eu !

Făcu o piruetă și, ca și cum nu mi s-ar fi mai adresat mie, ci stejarilor, castanilor, unei gaițe care zbura spre desiș, bravă :

— Femeile, dă-le-ncolo, dă-le dracului ! Nici una nu merită osteneala...

Se întrerupse : în vîrful coastei se ivi în sfîrșit cortegiul motorizat. Sosirea avu loc nu fără scîrțîit de frîne, vîrtej de praf, înjurături, chemări, rîsete.

Prăvăliașul ridică brațul. „Haideți, la asalt !" striga el indicînd pădurea din spatele nostru. Toți băieții, gesticulînd, urlînd, săriră din mașini și se repeziră în urma lui Couderc, pînă-n vîrful unei măguri plantate cu pini. Acolo se aruncară pe jos, tăvălindu-se pe covorul de ace roșietice. Rîdeau în hohote, tușeau, se sugrumau de atîta bucurie. Femeile, în picioare lîngă mașini, cu brațele încărcate de provizii și de sticle, îi priveau cu o expresie maternă. Eu rămîneam lîngă Bugatti. Nu știam dacă să mă duc lîngă prietenii mei ori să mă îndrept spre Hélène și Emilie. M-am hotărît să mă cațăr și eu pe vîrful împădurit al dealului. Întîi m-am făcut că alerg, dar a trebuit să-mi reiau repede pasul domol, căci coniacul prăvăliașului și începuse a-mi face mersul prea puțin sigur. Băieții mă întîmpinară cu entuziasm. Se învîrteau în jurul meu, făcînd-o pe gangsterii. „Iată-l pe cel răpit !" arăta Lachalle încruntîndu-și sprîncenele, grozăvindu-se. „Ce preț de răscumpărare să cerem ca să-l dăm înapoi ?" „Să-l dăm înapoi, cui ?" murmură Masari cu o voce dulceagă. Prăvăliașul îi aruncă o privire furioasă. Rușinat, fotograful tăcu chitic. Întrebarea lui curmase jocul. Toți păreau jenați. Numai eu păstram un fel de euforie. „Să mă dea înapoi, cui ? Într-adevăr. Nimeni nu m-ar cere, Elisabeth nu m-ar chema, n-ar întreba nimic cu privire la mine". Mă gîndeam la toate acestea, ca și cum n-ar fi vorba de mine însumi, ci de un străin. De ce mutrele astea triste ? Ce le făcuse Masari ? Nimeni nu se interesa, nici o femeie nu se interesa de Henri Verrier — ei și ? să ia exemplu de la mine : eu îi zîmbesc fotografului, mă duc spre el, îi întind mîna. Repet, zeflemitor : „Să-l dăm înapoi, cui ? Să-l dăm înapoi, cui ?" Ce mutră caraghioasă face, din ce în ce mai încurcat, și ceilalți în jurul nostru, încordați, posomorîți. Parcă am fi la o înmormîntare. În sfîrșit, pră-

văliaşul se agită, toţi respiră, uşuraţi ; sosesc femeile, aducînd pîine, fructe, hrană rece, sticle. Couderc a tăbărît pe un coş, scoate din el, triumfător, o sticlă pîntecoasă de Chianti. „Cui îi e sete ? Cui îi e sete ?“ strigă el făcînd o piruetă, cu garafa în mînă. Teodora împarte pahare, prăvăliaşul se apucă să le umple. Bem. Beau şi eu. Beau. Mă simt din ce în ce mai ataşat de aceste chipuri, de aceste trupuri din jurul meu, de aceşti copaci, de aceste fragmente de cer printre crengi, de acest cald miros de răşină în care intră nişte curenţi mai răcoroşi veniţi dinspre cîmpurile mărginaşe ; şi mă simt din ce în ce mai străin de mine însumi. De ce această melancolie, această duioşie în privirile Emiliei, ale Hélènei, ale fratelui meu? Ce observă ei la mine? în mine? Se înşeală, visează, vreau să-i trezesc. Dar cu cît mai mult vorbesc, mă mişc, tot atît de guraliv, tot atît de agitat ca şi prăvăliaşul, cu atît mai mult ochii lor se întristează. În cele din urmă mă enervează. Mă îndrept spre alţi ochi, care strălucesc asemenea cremenei risipite pe drum : Teodora înghite o prăjitură care îi pătează cu roşu buzele fără fard, mi se pare că aud cum îi rîd pupilele aţintite asupră-mi. Mi-ntinde spre gură o altă prăjitură ; muşc din ea, crema împroaşcă. De data aceasta rîsul Teodorei chiar că izbucneşte. Mă scufund în rîsul acela, e ceva ce mă face invulnerabil. O secundă, doar o secundă pămîntul fuge de sub mine ; acolo jos, spre boschetul acela, privirea speriată, înduioşătoare a Elisabethei. Nu, nu, prăpastia sub mine a dispărut, rîsul cu dinţi de ferăstrău continuă să mă exalte. Acolo jos era doar privirea Mathildei, a înţeleptei Mathilde : pentru o clipă o confundasem cu aceea care mă obsedează, ori mai degrabă care mă obseda înaintea acestei răpiri care m-a smuls din mine însumi. Rîzi, rîzi, Teo, niciodată nu vei rîde destul cu rîsu-ţi de piatră, ce scînteie ca şi ochii tăi. E tot atît de bine în acest foc viu al bucuriei tale pentru cel care nu vrea să mai ştie nimic despre ieri, nici despre mîine, şi nici nu vreau să-mi mai amintesc nici de acea disonanţă bănuită uneori în înfrigurarea şi în veselia Teodorei. Mai tîrziu, nu imediat, noi doi nu mai sîntem laolaltă cu ceilalţi pe locul picnicului, ci în văgăuna unui drum, jos îndărătul unui gard de trestii, care împrejmuie

o mlaştină. Feţele noastre apropiate tremură în apă, străbătute de trestii, încununate de nuferi. Oare nu există o lume pe fundul apelor în care reflexul lui Teo şi al meu trăiesc, se iubesc ? în care ei se cunosc doar pe ei, în care Masari, în care Elisabeth n-au avut niciodată, nu vor avea niciodată acces ? Teodora, gravă în fundul bălţoacei, şi acest tînăr necunoscut mie care-mi seamănă, ce aer absent au amîndoi, însemnaţi parcă de aceeaşi suferinţă.

— Henri !

Ce voce a strigat lîngă mine ? Ce vrea de la mine această fată care se ridică, înalţă braţele, înclină capul, mă zgîlţîie, mă zgîlţîie, scoate din nou un ţipăt înspăimîntat.

— Henri ! Trezeşte-te, pentru Dumnezeu ! Ce te-a găsit ? Am crezut că ai să cazi, am crezut că mă tragi şi pe mine în mlaştină.

Ea mă tîrăşte de mînă, mă sileşte s-o urmez. Ne întoarcem pe drum. Puţin mai departe, în stînga, se schiţează un luminiş : Teo mă însoţeşte într-acolo, mă face să mă întind lîngă ea. Mîna mea, căreia nu i-a mai dat drumul, şi-o aşează pe piept. Îi simt inima care bate şi bate.

— O simţi ? m-ai speriat ! simţi cum bate ?

Mîna mea lunecă peste un sîn, îl strînge. Nu mai recunosc rîsul subţire, înăbuşit al tinerei fete. Mîna mea o caută, o încovoaie, o dezmiardă. Teo se rostogoleşte peste mine, îmi muşcă buzele şi obrajii, urechile, gîtul. Mîinile mele înnebunite pe trupul ei, mîinile mele... Şi continui să mă aplec spre cerul tulbure din fundul iazului, rămîn acolo atît de calm, atît de îndepărtat, lîngă calmul reflex al Teodorei încununată de trestii şi de nuferi.

Ce-i cu aceste lacrimi amestecate cu sărutări ? Cine plînge ? Ce-i cu fata asta înaltă, întinsă peste trupul meu, între braţele mele ? ori cu ochii pe care-i sărută, ochii mei ?

Uitată poiana, uitat iazul, sîntem din nou pe drumul care urcă, am şi început să auzim glasurile : cel tărăgănat al lui Masari, cel clonţos al prăvăliaşului, celelalte nedesluşite ; ba da : accentul aspru al lui Nicolas — şi

Teo rîde de glasul fratelui său — apoi glasul de aripi, de frunze strivite al Emiliei. Teodora se postează în fața mea, degetele ei lungi îmi aranjează gulerul, îmi piaptănă părul. „Cum, Henri, se poate, oricum, ai aerul unui om complet beat, dar complet. Ceilalți își vor închipui, îi cunosc eu, că ai făcut dragoste. Ești beat de mult ce ai băut".

Mă trage din nou de mînă pe creastă. Toți se întorc spre noi. Mă împinge în mijlocul lor, nu le lasă timp să vorbească :

— Priviți-l, priviți-l. Abia se mai ține pe picioare. L-am făcut să umble puțin, ca să se dezmeticească. Uf, cred că ar fi fost mai bine să-l las să tragă aghioase într-un colț.

E adevărat că eram beat ? Da, trebuie să fi băut mult, de la primul coniac oferit de prăvăliaș, pînă acum. Acum ea minte, mă simt cu totul lucid. Nu-mi scapă privirile ce ne fixează : aceea a Clairei Masari ca și cum ar ascunde un fel de triumf ; aceea care trece de la indulgență la milă, la surpriză, la severitate, din nou la indulgență, rînd pe rînd, în ochii Hélènei, ai lui François, ai lui Guillaume, ai Mathildei, ai Emiliei; privirea amuzată a prăvăliașului ; ironică și iritată a celorlalți băieți ; camuflată sub un zîmbet, căutătura dușmănoasă a lui Nicolas.

Teodora din nou lîngă mine, ca și cum ar trebui să mă susțină, ca și cum aș mai fi încă beat, însă privirea ei nu-l părăsește pe Masari ; pîndește în zadar un cuvînt, un gest, o expresie din partea amantului său, în timp ce mă piaptănă, în timp ce mă ia de gît. Pe neașteptate, mă părăsește și se duce să se așeze în spatele fotografului, totul în ea s-a stins brusc, nu mai face nici o mișcare, nu mai vorbește, pare să nu ne mai vadă și să nu ne mai audă. Se pare că abia respiră, și iată că eu mă recunosc în această statuie a absenței, îl recunosc pe cel ce eram înaintea acestei zile, împietrit în resentiment și părere de rău.

La întoarcere, m-am regăsit în automobilul prăvăliașului. Vîntul a reușit să mă dezmeticească. Vîntul, eu știam acum căile împăcării cu el, să evit ca dezlănțuirea lui să mă sufoce. Lunecam în deschizătura făcută de fa-

ruri, pe sub bolțile ulmilor, mergeam în zigzag pe coasta colinelor; de-a lungul drumului drept ca-n palmă al cîmpiei mi se părea că zbor.

Automobilul, cu un ultim bîzîit, se opri în fața Observatorului. Couderc mă bătu pe umăr.

— Fără ranchiună, hm? Mărturisește că am făcut bine că te-am răpit. Viteza, prietenii, o baie de natură, o dușcă de coniac (șovăi puțin), la rigoare o fată în genul unei... fete fără complicații și apoi jazzul, ah! jazzul!

Abia coborîsem, că el și porni într-un vacarm drăcesc. Rîzînd, ridică un braț și urlă: „Adios!" Noaptea, tăcerea, îmi păreau de o stranie profunzime, după ce dispăruse automobilul cu vuietul său cu tot. Au cine, acolo, în pădurea de pini, vorbea de Elisabeth? Hélène oare, sau Mathilde, sau poate Guillaume? Ce spuneau? Turneul de teatru cu Roland Marcel nu reușise de loc. Elisabeth căuta de lucru; regina mamă refuza să-i vină în ajutor. Da, se vede că asta auzisem, fără îndoială înainte ca Teo să mă conducă la iaz. Aceste noutăți le ascultasem ca și cum ar fi fost cu privire la vreo necunoscută. Acum ele ștergeau dintr-o dată toate ceasurile petrecute de mine în afară de mine: uitată cursa în bătaia vîntului, serbarea amurgului, sărutările Teodorei. Rezemat de casa mea, privesc, pe fațada Observatorului, la fereastra neagră a odăii Elisabethei. Și-mi repet necontenit: „Se va întoarce, se va întoarce, va veni!"

În jocul dragostei, în jurul iubitului, fetele catadicsesc să-și conserve niște „figuranți".

Astfel, Emilie: ea îl iubea pe Guillaume, dar îi lăsa pe ceilalți să facă cerc în jurul său. Trecea rîndul prăvăliașului, trecea rîndul lui Sergiu, suna ceasul lui Grimari; Emilie îi cerea cărți, jurnale, discuri. Părul negru al lui Grimari devenea mai negru, ochii lui căprui mai catifelați, mai roșii buzele sale cu desen de fruct în obrazul mat, mai mult ca oricînd al lui Orlando surprins în tînăra-i eternitate de către pana unui vechi pictor. Zburau de la unul la altul domoalele aripi violete de fluturi, ochii Emiliei.

XXXII.

Ruşii locuiau într-o veche fermă de la marginea oraşului. Nu ocupau din acea fermă decît o parte, aceea care mai rămînea încă oarecum adăpostită sub acoperişul de ţigle romane. În celelalte camere, părăsite, în care pătrundeau ploaia şi vîntul, podelele putrezeau, zidurile crăpau.

— Pînă la urmă casa asta o să se prăbuşească peste voi!

— S-o crezi dumneata, domnule pesimist, ceea ce rămîne în picioare va mai ţine destui ani pentru ca Sergiu şi cu mine să avem timp să ne cărăbănim, cît despre Nicolai, ei bine, pe măsură ce un zid, o cameră se vor prăbuşi, el se va retrage în celelalte, baraca e mare, ştii, şi tot aşa mai departe; la sfîrşit, o să trăiască în beci.

Ea-şi azvîrli capul pe spate şi izbucni în obişnuitul său rîs.

— Îl văd de pe acum pe bătrînul Nicolai, ca un şobolan în beciul său. O! îi zăresc ochii ascuţiţi, îi strălucesc, strălucesc în beci. Beciul lui este o fortificaţie, şi-a făcut un blockhaus din zidurile dărîmate, şi de acolo este imposibil să mai fie scos; are arme; pac-pac-pac, cel care se apropie, lichidat. Revoluţia e peste tot şi el, Nicolai Ivanovici, este ultimul Alb, ultimul rus alb, şobolanul care nu se predă, şi din gaura lui îţi ucide zeci, sute de *roşii*.

Teo mă trăgea de mînă de-a lungul coridoarelor cu podelele desfăcute.

— Adesea, îi spun, știi Nicolai, îmi iau și eu carnetul de membru al P. C., ca toți ceilalți, și fac revoluția. Atunci, atunci ochilor lui s-ar spune că li se dă foc. Se bîlbîie de mînie. „Te ucid!“ — îmi strigă și tremură. Sergiu intervine, odată a fost aproape gata să-l omoare; Nicolai m-ar ucide cu adevărat; îmi vine să rîd!

Ajunseserăm într-o cameră mică cu pereții goi dați cu var. Spațiul, în jurul patului scund și îngust, acoperit cu ceva albastru, era încărcat cu vrafuri de cărți. Teo umbla cu dexteritate printre mormanele acelea pe care pașii mei, dimpotrivă, le făceau să se năruie.

— Neîndemînatecule, îmi strigă ea, și mă împinse brusc; niște romane îmi lunecară sub picioare, mă prăbușii de-a curmezișul patului albastru. Sus vedeam fața răsturnată a Teodorei care rîdea. Cum tocmai încercam să mă ridic, ea se aruncă lîngă mine.

— Asta-i camera mea, firește. Într-o zi voi azvîrli în aer toate aceste cărți și mă voi închide în celula asta. Voi fi o călugăriță fără Dumnezeu.

I-așteptam hohotul de rîs, dar rămase tăcută, cu capul culcat pe umărul meu. Mă gîndeam la micuța Caroline în mănăstirea ei, o revedeam în parcul Observatorului, în fața pavilionului nebunei, o revedeam, nu vroiam, nu vroiam, dar mi-apărea în minte Elisabeth așezată lîngă mine pe lespede. Teo își ridică fața, mă privi.

— Tu ai putea să mă salvezi.

Apoi rămase în așteptare. Poate că spera să-i pun o întrebare. Eu însă tăceam, mă simțeam bine. Îmi uitam de Caroline, de Betty, eram departe de mine însumi ca deunăzi cu tînăra rusoaică pe malul iazului; totuși azi nu băuserăm. Teo începu să mă sărute. Îi întorceam sărutările. Apoi a îngenuncheat pe pat; cu gesturi violente încerca să-și smulgă rochia de pe ea. Pe dedesubt era goală; partea de jos a fustei i se agățase probabil de colierul de pietre purtat de tînăra fată, căci îi rămăsese prins capul sub stofa cenușie a rochiei. Mi se părea că aureolele brune ale sînilor mă privesc aidoma buricului, din mijlocul pîntecelui, catifelat, ca un ochi

de umbră. A trebuit să-i ajut să se elibereze din capcana ce-o ţinea ostatică. Lîngă mine, peste mine, brunul ei trup tînăr; în ochi, pe gură, părul ei cu bucle scurte pe care mi-l plimba de-a lungul obrazului şi al gîtului. Degetele-i slabe mi se strecurau între haine, apoi pe sub haine pînă la piele, mă atingeau cu un tremur uşor. Îmi desfăcu tot ea gulerul, centura. Isprăvii cu dezbrăcatul. Mă pîndea cu colţul ochilor. Avu un rîs uşor, venit din fundul gîtlejului.

— Henri, Henri, încă nu eşti bărbat, mai există încă în tine frăgezimea, laptele copilăriei, acolo, acolo, şi acolo, şi aici.

Cu un deget îmi atingea umerii, pieptul, şoldurile, genunchii.

— Îmbrăcat, pari, ce-i drept, un domn în toată firea, grav, dichisit, un domn care gîndeşte. Gol însă, eşti doar un puşti cu ceva fraged, fragil pe tine, în tine. A! să ştii, dacă nişte femei de... treizeci de ani te-ar vedea aşa, apoi ar înnebuni după tine, te-ar înghiţi pur şi simplu.

Se arunca peste mine, mă muşca de braţe, de pîntec.

— Dar eu nu-s o căpcăună bătrînă de treizeci de ani, eu-s prietena ta.

Mi se părea că sărutările ei aveau mai multă violenţă decît pasiune, că dezmierdările ei se năşteau dintr-o voinţă deliberată, ca şi cele cu care îi răspundeam eu, nu din elanul pe care îl simulau. Totuşi, într-unul din momentele acelei lungi lupte mascată cu tandreţe, am simţit-o ghemuindu-se şi parcă aţipind puţin, bîlbîindu-mi numele ca din adîncul unui vis. Atunci un val de milă animalică mă cuprinse pentru cele două trupuri ale noastre agăţate cu desperare unul de celălalt, în speranţa unui răgaz, dacă nu a unei mîntuiri. Teo cea orgolioasă, cea plină de fantezie, cea rebelă, abandonată ca o mare pasăre somnolentă la discreţia mea, şi în clipa aceea, da, am iubit-o, ceva din mine o iubea, dar în acelaşi timp o şi invidiam că putuse evada din ea însăşi pentru a găsi sub sărutările mele nepăsarea, plăcerea, uitarea; o invidiam şi rămîneam inert, crispat, insensibil la dezmierdările sale. Glasul ei în apropierea grumazului meu devenea rugător, mă chema, mă im-

plora ; în căldura care ne scălda, veghea în mine un frig de moarte.

— Henri, nu mai sîntem decît noi doi, noi doi...

În cele din urmă s-a îndepărtat de mine, s-a ridicat într-un cot, a clipit din ochi parcă spre a urca din noapte spre zi, şi-a tras răsuflarea îndelung, de mai multe ori. Blîndeţea care-i modela obrazul a părăsit-o treptat, aşa cum se evaporă un abur. Îmbătrînită dintr-o dată, tînăra fată mă privea fără să se gîndească măcar să-şi reia masca de solemnă ironie.

— Aşadar o iubeşti atît de mult, rosti ea printre dinţi.

Buzele i se desfăcură într-un zîmbet crud. Am crezut că-şi va bate joc, că mă va înjura poate. Zîmbetul îi dispăru.

— E ceva mai tare decît noi, murmură fata. Nici eu nu reuşesc să mă eliberez.

Am rămas aşa mai mult timp, apoi s-a întins, a căscat.

— Ei bine ! bună seara, Henri, mie mi-e somn. O să tragi uşa după tine cînd o să pleci, nu-i aşa, tare, e o uşă care nu se închide uşor.

Dădu apoi din cap, se apropie de mine, mă sărută pe frunte.

— Nu face mutra asta. Vom rămîne prieteni... Şi poate... cine ştie... Du-te, mi se pare că am să dorm, că voi putea dormi. O şansă care nu trebuie scăpată, nu-i aşa ?

Şi-mi întoarse spatele, întorcîndu-se cu faţa la perete.

M-am sculat, m-am îmbrăcat fără zgomot. Era frumoasă, cu mişcarea de valuri, de coline pe care le desena capul ei îngropat sub braţul îndoit, umărul ridicat, scobitura adîncă a spatelui pînă la şold, puternica proeminenţă a crupei, lunga linie a coapsei, a gambei pînă la piciorul lung şi subţire. Dormea oare ? Nu cumva spera mai degrabă să mă tenteze prefăcîndu-se absentă faţă de trupul său, oferindu-mi privirilor numai trupul ca pe un animal orb ? Şi într-adevăr dorinţa se năştea în mine o dată cu impresia că mă aflu cu o necunoscută. Am ezitat, o clipă fiind gata să mă întind din nou, să pun în sfîrşit stăpînire pe acel trup. Dar ime-

diat ce ea avea să se însufleţească sub dezmierdările mele, imediat ce Teo îmi va apărea în această femeie anonimă, nu voi redeveni oare eu însumi acelaşi condamnat căruia o dragoste pierdută îi interzicea dragostea ?

Am fugit. Afară mă urmărea viziunea voluptuoasă şi derizorie a tinerei fete oferite în zadar.

„Tu ai putea să mă salvezi", îi auzeam cuvintele, în timp ce traversam cartierul periferic. Mă străduiam să văd în ele o stratagemă, o simplă stratagemă de-a Teodorei, ca să mă ajute să ies din singurătatea mea şi să mă interesez de ea.

În loc de a mă reîntoarce acasă, am coborît spre cartierele cheiurilor. Acolo ajungeau adesea monomurile noastre studenţeşti. În acele circiumioare, de pe malul stîng al fluviului, întîlneam prostituate; cu toată oboseala lor, păreau să prefere tinereţea noastră clientelei de burghezi veniţi acolo ca să se înhăiteze cu femei decăzute, şi chiar clientelei zilnice a marinarilor. Ştiam unde o puteam găsi pe una din ele, mică, brună, mai puţin îndrăzneaţă decît colegele sale şi al cărei zîmbet niţel cam trist mă liniştea.

Lăsarea nopţii la marginea şi deasupra forum-ului luminat de lumini albe, parcă voalate. În faţa acestui gen de vast mausoleu, aştept avid (emoţionat, admirativ, iritat) o prezenţă. Oare nu voi zări vreo urmă ? vreo umbră de-a acelora care au trăit în aceste pietre ? Simt pînă la înfricoşare absenţa acestor oameni vii, în timp ce ruinele operei lor, frumoase, solemne, puternice, ne sfidează, pe noi cei care, la rîndu-ne, trăim în apropierea lor, însă care ne şi simţim dispărînd, în faţa vestigiilor acestea ce vor mai rezista secole de-a rîndul încă.

Această prezenţă de locuinţe, de monumente ruinate în care nu putem nici şterge, nici reînnoi viaţa care a fost legată de pietrele lor, prezenţa aceasta este insuportabilă. Între noi şi ruinele de aici, ea pare să cheme, aşa cum cheamă vidul căde-

rea, urma ființelor ce au trăit aici, fantoma lor, singurul mediator posibil, cvasisensibil, în vidul tragic care ne desparte de pietre, care separă timpul nostru de timpul lor, înfruntate pentru o clipă.

Ai fi putut fi una din acele creștine îmbrăcate în alb care mergeau spre leii din arenă, cu fața aceea iluminată și cu acel zîmbet care dădeau o asemenea poftă de a rage și de a sfîșia, de a sfîșia. Așa m-am gîndit la zîmbetul tău, Esther Zarev, în fața Coliseului, așa mi-a venit să-l sfîșii în adîncul ființei mele.

XXXIII.

Prăvăliaşul năvăli în casă. Abia terminasem masa de seară. Mai era încă în bluza lui de lucru. Părul vîlvoi, gulerul desfăcut, fără cravată, ochii clipind îndărătul ochelarilor, ne dădeau impresia că abia s-a trezit din somn, că încă nu s-a trezit de tot dintr-un coşmar.

— Aţi, aţi ... aţi ascultat la radio ?

Părinţii mei îl măsurau din ochi cu o indulgenţă glumeaţă.

— În Spania, fascismul, fasciştii atacă.

— Ce-o mai fi şi acolo ? gemu mamă-mea.

— Spania nu e chiar aici, şi apoi, lucrurile ar trebui cunoscute exact. Cine ştie dacă Frontul Popular ...

Tînărul nu-i lăsa vreme tatălui meu să-şi termine fraza.

— Spania e aici !

Apoi tuşi, dregîndu-şi glasul.

— Vor să asasineze Republica.

Pe chipul tatălui meu o subită roşeaţă îi lumină pometii. Se vede treaba că Emilie observă prevestitorul semn al mîniilor paterne ; de obicei ele erau nişte mînii trecătoare, cum le spuneam eu ; ajungea vreun cuvînt, vreun gest stîngaci al lui François, ca să le declanşeze, în timp ce eu şi cu Emilie schimbam pe furiş priviri complice. De data aceasta sora mea se temu probabil ca nu cumva Couderc să se simtă jignit de atacurile tatălui nostru.

— Urcăm în camera lui François, nu-i așa, François ? propuse ea. Să vină și Hélène.

Părinții ne priviră cu regret cum plecam, în mod vădit tată-meu se simțea frustrat, i se furase discuția așa cum este lipsit un copil neastîmpărat de porția lui de desert.

După ce ne-am instalat în camera lui François, prăvăliașul își dădu frîu liber indignării și speranțelor. Noi îl ascultam, pe jumătate sceptici. Știam cîtă umbră și lumină, glorie sau mizerie adăuga el celui mai neînsemnat eveniment, ne gîndeam de aceea că trebuie atenuată importanța noutăților pe care ni le dădea. De data aceasta, declara el, ceasul adevărului sunase ; monstrul tiraniei, al reacțiunii se demască. „Ucis, repeta el, va fi ucis ca un taur nărăvaș !“ Pe urmă focul purificator se va întinde în Italia, în Germania ; Frontul Popular va face din Franța în sfîrșit Franța, adică țara tinereții noastre, a curajului, a libertății. Ni se părea că-l auzim vorbind și de data aceea despre un roman sau despre un disc. Hélène însă, atît de rezervată de obicei, sosi și ea, emoționată, nerăbdătoare. Ne confirmă știrea. Se arăta mai pesimistă decît Couderc, îi era teamă ca nu cumva complotul fascist să reușească în Spania : atunci am fi încercuiți, animalele de pradă ale Berlinului, Romei, Madridului s-ar năpusti asupra noastră.

— Și U.R.S.S., ce faceți cu ea ? mormăia prăvăliașul.

Emilie vroia să știe dacă Guillaume și Mathilde sînt la curent. Ea ne conduse în camera sa și acolo, de trei ori la rînd, aprinse și stinse lampa. Cîteva secunde mai tîrziu, o fereastră a Observatorului, la care ardea o lumină, se întunecă și se lumină, la rîndul ei, de trei ori.

— Un adevărat film de spionaj, observă prăvăliașul, străduindu-se să zîmbească.

Am surprins totodată îndurerata privire ce i-o arunca Emiliei.

— Veniți, Guillaume va coborî pe terasă.

Ea ne împinse înspre fereastră, se aplecă între Hélène și François. Eu rămîneam în urmă, cu prăvăliașul. Nu scotea o vorbă, lua un aer absent. „Nu dorește el oare un incendiu de dimensiune mondială în care să fie

înghiţit împreună cu dragostea sa ratată, cu dragostea lui refuzată ? Şi în acest jar, pasiunea lui zădarnică îşi va găsi mîntuirea ; nu va mai arde pentru o fată indiferentă, ci pentru un popor, pentru o idee, pentru exaltanta imagine a morţii ! Şi eu, în taină, nu gîndesc oare la fel cu el ?"

— Ce se întîmplă ?

Vocea îndepărtată a lui Guillaume mă scoase din visare. Couderc şi cu mine ne ridicarăm în vîrful picioarelor, cu mîinile sprijinite pe umerii din faţa noastră. Cu toate acestea nu zăream decît matahala, sumbră în noapte, a copacilor Observatorului.

— Ştii noutatea, Guillaume ?

— Nu, ai reuşit la examen ?

— Nu e vorba de mine. E grav, grav. Prăvăliaşul a auzit vestea la radio.

— Ce a auzit ? Războiul ?

— Aproape.

— În Spania, adaugă Hélène.

„Războiul, mormăi Couderc ca pentru mine. Fasciştii îl vroiau, ei nu-l vor avea, ticăloşii ; complotul lor va fi înăbuşit în faşă. Ce spuneam adineauri : asta-i clica lor ! un taur ucis, ori un păduche mai degrabă, strivit sub unghie."

— Cine a vorbit, Hélène ? întreba glasul de cealaltă parte a străzii.

— Da, sîntem toţi cinci, Hélène şi Couderc. Vrei să vii şi tu cu Mathilde ?

— Am o problemă de terminat.

— O problemă, el are o problemă, rînji prăvăliaşul.

Emilie se întoarse către Couderc şi băiatul tăcu. Puţin mai tîrziu, pe cînd ne depărtam de fereastră, el îmi spuse numai mie pe cînd ceilalţi vorbeau între dînşii.

— Preferă problemele lui mărunte, se închide ca şi tată-său în turnul Observatorului lor, nu se văd decît pe ei înşişi în turnul de fildeş.

Pîndea încuviinţarea mea. A trebuit să-l decepţionez.

— În definitiv, Couderc, n-au dreptate ? Lumea merge cum vrea, cum poate. Fie că te amesteci ca s-o

schimbi, fie că te închizi într-un turn, rezultatul nu e oare acelaşi ?

Mă făcu defetist, mic-burghez, duşman al poporului. Totuşi, ghiceam un fond de indulgenţă în reproşurile lui. În clipa despărţirii, mă luă deoparte şi spuse fără să mă privească :

— Vorbeşti într-o doară, ştiu însă că eşti cu noi ; nu e cazul să nu mai credem în nimic, numai pentru că o fată nu se sinchiseşte de noi.

Şi mă bătu cu palma pe umăr :

— Dimpotrivă, bătrîne, dimpotrivă.

Din nou singur în cameră, nu puteam adormi. Nu ştiam dacă trebuia să împărtăşesc entuziasmul lui Couderc sau temerile Hélènei. Aş fi vrut să mai vorbesc despre ceea ce se întîmplă, ceea ce se întîmpla tinereţii noastre : această abuzivă pătrundere a istoriei în viaţa noastră. Pînă atunci, tot ce survenise înainte de a avea noi optsprezece ani, ni se părea că aparţine unui trecut care nu ne privea. Revoluţiile, războaiele, toate acestea se petreceau pe timpul părinţilor şi al străbunilor noştri ; pentru noi, ele nu erau decît subiecte de lecţii şi de teme la şcoală. Cu naşterea noastră, ni se părea că Istoria s-a terminat. Şi iată că reîncepea, sau mai degrabă începea, debuta istoria noastră ; aceea a băieţilor şi a fetelor de douăzeci de ani, acolo, la cîteva sute de kilometri, în Spania.

M-am sculat, m-am rezemat cu coatele de fereastră : noaptea era senină ; deasupra copacilor şi a turnului Observatorului, cerul dădea impresia că respiră ; o molcomă lunecare a aerului aducea miresmele cîmpului. Pîndeam, fără de voie, îmi ciuleam urechile ca şi cum, dincolo de acea pace, ar fi trebuit să percep ecoul unei lupte, licărirea unui jăratec. Auzeam doar freamătul codrului, al zadelor şi al stejarului, lătratul unui cîine în vale, vedeam doar lumina lunii la orizont. Această noapte părea să dezmintă vorbele prăvăliaşului şi pe ale Hélènei, această noapte la fel ca atîtea altele care mă văzuseră astfel la fereastră, sorbind, cu un fel de bucurie aproape de lacrimi, liniştea pămîntului eliberat de oameni. Închideam ochii, revedeam atunci în minte defi-

lări de oameni cu berete lîngă sute de automobile aliniate pe străzile din vecinătatea cartierelor frumoase; ei arborau o alură militară, mergeau la pas, pocneau din pinteni, se duceau să se adune în partea de jos a orașului, își salutau cu brațul întins șefii. În curînd o mulțime întunecată, imensă, deasupra căreia se legănau niște drapele roșii, cobora pe toate străzile ca o maree neagră. Secțiunile *Crucilor de Foc*, ale *Tineretului Patriotic* erau repede încercuite de valul care urla și cînta. Focuri de arme explodau, derizorii ca niște jocuri de copii; bărbați, femei cădeau, mulțimea se zvîrcolea, se retrăgea dintr-o dată ca marea după spargerea valurilor și tot ca marea se năpustea din nou; Elisabeth se lipea de mine pe treptele pe care ne găseam, dominînd încăierarea ca de pe vîrful unui recif...

Am aprins lampa, m-am instalat la birou. Îi scriam Elisabethei o scrisoare pe care eram sigur că nu i-o voi trimite, nu vorbeam de dragostea noastră, de suferința mea, nici de resentimentul meu, îi povesteam doar sosirea prăvăliașului în seara aceea și noutatea pe care el ne-o aducea. O întrebam pe Betty dacă are cunoștință de eveniment și ce crede despre el; îi mărturiseam că, în ciuda rezervei noastre, Couderc ne făcuse să-i împărtășim emoția și exaltarea. Fără îndoială, dacă ea s-ar fi găsit alături de noi, ar fi împărtășit și ea această impresie că în depărtare se anunță o dramă care ne privește pe noi, care privește tinerețea noastră. Foloseam acest cuvînt de „dramă" și o vedeam pe tînăra fată jucînd cu gesturi mari o scenă tăcută, în timp ce în spatele ei nu conteneau să se încrucișeze defilări și armate. Am încheiat scrisoarea interesîndu-mă de munca prietenei mele la teatrele pariziene.

A doua zi primul meu gînd a fost să rup scrisoarea. Totuși am vîrît-o în buzunar: înainte de a o distruge o voi reciti, îmi spuneam, ca să-mi dau seama în ce stare de confuzie puerilă mă puteam găsi în ajun, datorită efectelor elocvenței prăvăliașului.

Străduindu-mă să rîd, i-am împărtășit Emiliei aceste intenții.

— Dă-mi scrisoarea.

I-am întins-o.

— Vrei s-o citeşti ?

Ea îmi făcu semn din cap că nu.

— Atunci o iei ca s-o arunci ? Mulţumesc, în felul acesta mă vei scuti să adaug acest gest ridicol la ridicolul de a fi scris-o.

Emilie luă însă un plic, vîrî scrisoarea în el, scrise cu mare atenţie o adresă pe plicul pe care-l lipi şi puse un timbru.

— Emilie, îţi interzic ! Emilie, n-ai dreptul !

Am înaintat spre ea ; cu un pas în lături, îmi scăpă însă. Se şi strecură pe uşă. M-am repezit după ea. Eram pe stradă. La vreo cincizeci de metri se găsea cutia de scrisori. Emilie alerga sprinten, însă nu destul de iute ca într-adevăr să-mi scape, dacă aş fi vrut cu adevărat s-o prind. Strigînd-o mereu, îmi spuneam că lucrul n-are nici un sens : ce importanţă, că scrisesem sau nu scrisoarea, că am rupt-o sau nu, că Elisabeth o primeşte sau că nu va putea bănui niciodată acest semn pe care eram cît pe ce să i-l trimit cu prilejul unei revoluţii.

În clipa în care eram gata s-o ajung din urmă, sora mea aruncă plicul în cutie.

Teodora propunea felurite jocuri. Jocul ei favorit era cel al adevărului. Părea să resimtă o vie plăcere spunînd fiecăruia ce gîndeşte despre el. În general, cel vizat lua un aer indiferent, încerca să rîdă sau cel puţin să zîmbească sub „adevărurile" concluziilor lui Teo rostite pe un ton comic şi doctoral. Întreaga asistenţă era jenată ca şi cum tînăra fată şi-ar fi despuiat în public victimele, cu excepţia lui Masari care rîdea pe înfundate de bucurie la fiecare nouă înţepătură aplicată modelului căruia Teodora pretindea că-i face portretul. Noi ne apăram cu stîngăcie împotriva învinuirilor tinerei rusoaice. Băieţii îşi ascundeau cu greu ciuda sub aerul lor uşuratec. Cît despre fete, ele plecau cu lacrimile în ochi şi se auzea ca un nechezat hohotul de rîs al Teodorei. Într-o seară Héléne, scoasă din răbdări, se ridică.

— E rîndul meu să-ţi fac portretul, Teodora.

Rusoaica se strîmba.

— Teodora, iată, îţi voi spune eu ţie adevărul. Eşti o biată fată, nu ţi-ai venit în fire în urma copilăriei tale care se vede că n-a fost decît dezordine şi nepăsare, nu te gîndeşti decît la revanşă. Ai nevoie de o revanşă împotriva tuturor fiinţelor. Cît despre bărbaţi, vrei ca ei să viseze să se culce cu tine şi crezi că în felul acesta îi poţi manevra după gustul tău, transformîndu-i în nişte vite aservite. Nu-ţi trebuie un bărbat, ci toţi bărbaţii, căci nu eşti în stare să iubeşti pe nici unul, şi fără îndoială le placi tuturora cu manierele tale de demon tînăr, bărbaţii sînt atît de naivi, dar nici unul, desigur, nu te-ar putea iubi.

— Iată, conchise studenta, ăsta-i adevărul, Teodora!

XXXIV.

Sosise vacanța, dar noi aveam să plecăm la mare abia peste cîteva săptămîni. Barbarii — cel puțin Guillaume, Mathilde și părinții lor, — părăsiseră deja Observatorul, ducînd-o cu ei și pe Caroline, sosită în ajun de la „mănăstirea" sa. În ciuda interdicției reginei mame, școlărița profită de un moment în care era singură în casă ca să vină pe terasă și să mă cheme. M-am întîlnit cu ea în parc, ne-am dus la pavilionul nebunei, din ce în ce mai părăginit îndărătul mărăcinilor. Abia o mai recunoșteam pe zburdalnica de odinioară complice a repetițiilor noastre, a jocurilor noastre, în această palidă fată înaltă care mă ducea cu ea, trăgîndu-mă de mînă.

Vorbea repede, oprindu-se uneori în mijlocul cîte unei fraze pentru a mai răsufla.

— Ceea ce îmi place acolo, e liniștea. Există o capelă veche, e frumoasă, ar fi frumoasă dacă ele n-ar fi împodobit-o cu tot felul de farafastîcuri cucernice. Liniștea e bună. Numai ea poate, cum să-ți spun, poate înlocui, echilibra acest gen de, această lumină, această culoare, mi se pare, pe care viața mea, pe care viața o poseda aici de mult, foarte de mult, cînd eu nu eram decît de-o șchioapă, și apoi din nou, tot aici, în timpul acelor săptămîni în care pregăteam în care repetam *Cum vă place*. Înțelegi ? Nu poți înțelege.

O asiguram că da, că și pentru mine, în timpul acelor săptămîni, totodată febrile și fără griji, puțin cam

ireale, viața, ei bine, așa cum spunea și ea, avea un aspect, o culoare, ceva ce nu voi mai uita, ce nu voi mai regăsi. Dar cel puțin ea, Caroline, avea acest refugiu în rugăciune, într-o reculegere care o ducea. o salva, în timp ce eu...

Îmi astupă gura cu mîna, mica ei mînă cu unghiile scurte pătate de puncte albe. Huleam, spunea ea, nu aveam dreptul să cred că de acum încolo nimic nu se va mai întîmpla, nu va mai înflori în viața mea.

Și-a aruncat o privire peste ceasul de la încheierea mîinii : maică-sa urma să se întoarcă în curînd acasă, trebuia să ne despărțim. Eu trebuia să-mi păstrez însă încrederea, neapărat. Atunci, în ziua aceea, cînd fuseserăm așezați toți trei pe lespedea aceea și cînd ea fugise, în ziua aceea simțise, văzuse că și eu cu sora ei ne aparțineam unul altuia. Nimic, nici chiar noi, nu puteam împiedica lucrul ăsta, orice ar fi să se întîmple. Și repetă vorbele, „Orice ar fi să se întîmple" într-un fel aproape solemn. Apoi avu un rîs înăbușit, ca și cum și-ar bate joc de ea însăși, mă îmbrățișă, numaidecît se îndepărtă apoi, făcu o piruetă și fugi pînă la Observator. Și rămase acolo sub galerie, în timp ce eu părăseam parcul.

Glasul continua să răsune în mine întocmai ca al Elisabethei ; da, îi mai auzeam încă vorbele, dar nu le pronunța Caroline, ci sora ei, și inima mea bătea, bătea.

În curînd nu mai rămaseră cu noi în oraș decît Hélène, rușii și prăvăliașul. Toți ceilalți plecaseră la mare, la munte sau la țară. Chiar și familia Masari o pornise fără ca, pentru prima dată de ani de zile, Teodora să-i însoțească. Emilie susținea că o nouă amantă se înfrupta din vilegiatura fotografului.

Somnolența, vidul orașului ne apropiau pe unii de alții. Ne întîlneam către sfîrșitul zilei la bazinul de înot, ori seara ne duceam să căutăm cîte un strop de răcoare pe malul rîului. Hélène cea tăcută avea din ce în ce mai mult ascendent asupra grupului nostru. Emilie, descumpănită acum cînd Guillaume nu mai era acolo, părea să caute refugiu și protecție pe lîngă studenta în medicină, ca și cum de la cuplul grav, maturizat desigur prin stu-

diile și vocația comună, pe care-l formau Hélène cu François, ar fi emanat o imagine exemplară. Eu simțeam că la fel se întîmpla și cu Teodora, prestigiul Hélènei pentru o clipă o potolea ; dacă le mai lua încă în zeflemea pe „școlărițele perpetue", pe „femeile savante", nu era greu de ghicit că o făcea din grija de a-și menține totuși personajul, poate și din gelozie față de o reușită în dragoste, dar după o clipă depunea armele și o privea pe Hélène cu un respect puțin trist, care pe noi ne uimea. Prăvăliașul ne spunea despre Hélène : „Ea nu mă silește nici să mă feresc de ea nici să mă feresc de mine, nu mă gîndesc nici să-i plac nici să mă tem că-i displac, nu este din rasa vrăjmașă, din rasa ce inspiră ură, din rasa care farmecă".

Prezența Hélènei reușea chiar să potolească harțele, totuși din ce în ce mai violente, între Couderc și Valenkov. În fața tinerei fete, cînd se evoca războiul din Spania, prăvăliașul și exilatul se străduiau să păstreze tăcere, gata să se insulte și să se bată, se simțea acest lucru, dacă Hélène cu privirea ei calmă, și parcă fără a se gîndi la așa ceva, nu i-ar fi îmblînzit prietenește. În ceea ce mă privește, simțeam lîngă studentă un amestec nedefinit de tihnă și pizmă, de stimă și iritare, de prietenie și dorință.

Elisabeth nu răspunsese scrisorii mele.

— Noi ne scăldăm, dormim la soare, rîdem tinerelor fete, și în timpul acesta frații noștri din Spania sînt uciși, torturați.

Mă gîndeam : „Prăvăliașul". Și tu, în „timpul acesta", te înfunzi în resentimente și în regret, nu cunoști o mai mare nenorocire decît pe a ta : a fi deposedat de acea dragoste cu care viața începea, cu care viața se confunda"

— Din fericire pentru tine, ai noștri îți vor mătura toate aceste mici amărăciuni.

Cu mișcarea mîinii, Valenkov reteza aerul jur-împrejur. Ochii lui sclipeau de plăcere și de furie.

— Fără de asta, mîine, aici, Front vostru Popular va fim ca și acolo. Front de la lichele, o să se întîmplem aceeași lucru : călugăriți violat, trase in țeapa, biserici jefuit, ars, voi — mici domnișore, — ca și călugăriți.

Peste tot asasin, bandiţ, cum se intimplat la min' in Rusia. Dar din fericirea Franco, şi mîine poate prieteni german şi prieteni italian...

— Ticălosule. O ! ştiu, toţi porcii aceştia sînt în stare să se alieze, să pornească aceşti nemţoi, aceşti macaronari, aceşti tiraliori, aceşti călăi, aceşti generali, aceşti agenţi de poliţie pentru a-i masacra pe nevinovaţi, pe muncitori, minieri, ţărani, dar domnule Rus-Alb, dumneata uiţi Franţa, Uniunea Sovietică, poate chiar Anglia, poate chiar America. Cum îţi închipui că veţi fi lăsaţi să sugrumaţi poporul spaniol şi, desigur, pe urmă v-aţi face jocul şi aici. Iar noi care ne lăfăim aici, cu degetele picioarelor în evantai.

— Fără nici o îndoială, este ultima noastră vară aici, spunea Hélène, ultima noastră vacanţă, dacă războiul acesta nu ia sfîrşit. Couderc are dreptate : nu vom putea continua să nu facem nimic, să hoinărim, să visăm pe insula noastră, să nu le venim în ajutor spaniolilor.

Nicolas Valenkov devenea alb la faţă. El stropşea cîteva cuvinte ruseşti, înjurături sadea la adresa noastră, pe cît puteam bănui. Îi obliga pe Sergiu şi pe Teodora să-l urmeze. Priveam la ei de departe îngrămădindu-se în micul lor automobil. „Rusul are poftă să mă omoare, asta e limpede ca lumina zilei, afirma Couderc. Dacă Madridul cade, dacă Barcelona cade, el şi cu acoliţii lui nu mai cruţă, nu ne cruţă".

— Nefericită ţară, murmura Hélène, nefericită epocă.

— Mîine, fericită Spanie, fericită Franţă, Frontul Popular peste tot şi fericirea pentru toţi, riposta prăvăliaşul.

— Atîtea omoruri, atîta sînge, atîtea crime de amîndouă părţile, relua tînăra fată.

Couderc se indigna.

— Cum poţi compara !

François lua apărarea prietenei sale.

— Mă tem că... se credea el obligat să spună.

Tînărul partizan îi reteza vorba.

— Nu cumva vrei să-mi spui că minierii sau docherii sau ţăranii care crapă de foame de secole întregi, care

pînă anul acesta nu erau decît sclavi şi pe care vor să-i reducă din nou la sclavie în numele armatei şi al bisericii, n-ai să-mi spui tu cumva, şi dumneata Hélène, care-i compătimiţi atîta pe nebuni, n-o să-mi spuneţi voi că e vina lor, a muncitorilor, a ţăranilor, dacă sînt înnebuniţi, înnebuniţi de furie, înnebuniţi de durere.

— Teodora ar fi vrut să rămînă, remarca atunci Emilie cu o voce limpede, ca şi cum seara aceea pe malul rîului n-ar fi fost toată altceva decît duioşie.

Uluit de atîta îndrăzneală sau de atîta ingenuitate, prăvăliaşul nu-şi mai găsea firul pledoariei.

— Şi Sergiu ar fi vrut să rămînă, adăuga sora mea.

Ea ofta :

— Barbarii trebuie să fie prin preajma iazurilor sau undeva prin pîrloagă ; Guillaume mi-a spus că se duc pînă la iazuri, lîngă mare şi-şi petrec adesea serile acolo, tolăniţi, lungiţi în bărci, cîteodată aşa, tîrziu, pînă către miezul nopţii.

Fiecăruia trebuie să ne treacă prin minte : „Ea-i nevinovată de păcatul lumii. Ea nu-i cu noi, ea-i acolo cu dragostea sa, lungită lîngă Guillaume în barcă, şi lumea în jur, în jurul dragostei ei poate să se prăbuşească, poate să ardă, poate să sîngereze, că ea n-o ştie. N-o va şti niciodată. Dar noi, noi sîntem oare aici ? Trupurile noastre-s aici, în această zi acum pe sfîrşite, şi ne este ruşine de această laşitate, ruşine de aparenţa asta de fericire, ruşine că trăim, deoarece gîndul nostru, numai gîndul nostru, se află acolo lîngă cei ce mor la Madrid. alături de cei ce vor muri pentru Madrid."

Fără îndoială, Teodora găsea în mine un frate de nenoroc, la fel ca şi prăvăliaşul. Mă revoltam uneori împotriva a ceea ce mi se părea o falsă prietenie. Couderc, Teodora se înşelau : Slavă Domnului nu eram din rasa lor, nu eram un învins. N-au

decît să se complacă ei în eşecul lor sentimental. Pe mine suferinţa pe care mi-o impusese Elisabeth nu mă va distruge ; voi înainta în viaţă singur, fără dragoste însă, fără amărăciune, şi poate, într-o zi, în cîţi ani ? mă voi uni cu o femeie pe măsura mîndriei mele, nici jignitoare nici jignită, purtînd în trupul ca şi în sufletul ei acelaşi adevăr fără fisură, fără amăgire.

XXXV.

Am primit o scrisoare de la Caroline. Barbarii, spunea ea, se plictiseau în lipsa prietenilor lor. Pîrloagele care le înconjură acolo casa, ei îi ţineau acum loc de biserică, ea — Caroline — se simţea şi mai aproape de Dumnezeu. În post-scriptum, adăuga că reuşise s-o convingă pe mama ei s-o ierte pe Elisabeth şi că Elisabeth, istovită de lunile sale de vană încercare, va veni fără îndoială să se odihnească puţin la ţară, înainte de a se întoarce la Paris. Astfel eu n-o voi putea revedea pe Betty, nu va rămînea cu familia sa, nu va reveni la Observator. Îndată ce-şi va fi regăsit puterile, se va întoarce la Paris, îşi va reafla acolo mizeria, scena, sufletul osîndit, pe Roland Marcel al ei. De altfel, tăcerea sa, după scrisoarea pe care i-o trimisesem, dovedea voinţa ei de a uita trecutul, de a mă uita pe mine. În seara aceea i-am spus lui Couderc că ar trebui să plecăm amîndoi în Spania. El mă strînse în braţe, declarînd că un asemenea proiect se cade sărbătorit : ceea ce am şi făcut, luîndu-o amîndoi din cîrciumă în cîrciumă. M-am întors acasă pe jumătate beat. A doua zi nu-mi mai aduceam aminte de promisiunea făcută. Prăvăliaşul îmi vorbi însă de ea. Eu invocam studiile pe care trebuia să le termin. „Desigur, studiile tale". Şi a mormăit : „La Burgos rebelii triumfează, la Saragossa, la Pampeluna ; la Valladolid i-au masacrat pe feroviari, Segovia este a lor ; se dau lupte în cartierele periferice ale Sevillei". Lăsam capul în jos.

Prăvăliașul mă bătu pe umăr. „Nu face mutra aceasta. *No pasaran.* Madridul va rezista. Madridul le-a tăiat nasul, și Barcelona. Eu n-am studii de terminat, atunci de ce să aștept". Făcea o pauză. „Trebuie totuși, aș vrea totuși să-l fac pe tatăl meu să se deprindă cu această idee". Mă privea cu coada ochiului. „Pe urmă, mai tîrziu, vei veni după mine". Nu îndrăzneam să răspund. „Numai dacă în acel moment nu se va fi sfîrșit", bombăni el.

De cîteva zile nu-l mai văzusem pe la noi. Întîi acest lucru mă mîhni, apoi surveni un eveniment care șterse oarecum pentru noi gîndul privitor la absența prietenului nostru. În pavilionul Observatorului se întorsese nebuna și părinții săi. Pe cînd Hélène era de serviciu la ospiciu, o văzuse pe nefericita fată condusă în fața medicului de cei doi părinți în negru. Numai piele și oase, spunea studenta, livîdă, cu părul răvășit.

— Marie, sărmana mea Mariette. Aș vrea să-i vorbesc, aș vrea să le vorbesc. Ei au lăsat-o cîteva zile în observație la ospiciu. O să le vorbesc, mă voi duce să-i văd în pavilionul lor, îi voi sili să mă asculte.

Luîndu-și inima în dinți, Hélène a riscat într-adevăr să-i înfrunte. Aproape tot atît de închiși în desperarea lor ca și dementa, părinții fetei ascultaseră totuși pledoaria pasionată a Hélènei. Nu-i putu însă convinge s-o lase pe fiica lor la ospiciu, dar cel puțin acceptară ca studenta să vină s-o viziteze în pavilionul Observatorului atîta timp cît aveau să mai rămînă în oraș.

Emilie încerca s-o convingă pe Hélène că ar trebui s-o ia cu ea în preajma bolnavei. Mai întîi studenta refuză, dar în cele din urmă cedă.

Nebuna începu prin a manifesta spaimă față de Emilie ; de pe jos, unde se tîra, o amenința gesticulînd chiar și scoțînd un fel de lătrat subliniat de scuipături. Emilie găsi totuși curajul să-i zîmbească nefericitei. Pe loc bolnava rămase nemișcată, tăcută ; după cîtva timp, ea schiță din buzele-i livide și contorsionate ceva ce semăna cu un fel de rictus, însă în care Hélène credea că presimte încercarea unui zîmbet ca răspuns la zîmbetul Emiliei. Puțin mai tîrziu, bolnava se ridică.

În colţul lor, la pîndă, părinţii îşi supravegheau fiica, gata să intervină dacă întîmplător cele două vizitatoare ar fi părut că o neliniştesc din nou, şi gata să le gonească. Marie se apropie încet de Emilie, o privi cu mare atenţie. Din nou sora mea se străduia să-i zîmbească ; totuşi ne spunea ea, faţa suptă, aspirată parcă dinăuntru, ochii ficşi şi înroşiţi, respiraţia fetidă îi evocă fără de voie un izvor intrat în putrefacţie, o putrefacţie parcă a spiritului.

Fata claustrată a rămas astfel mult timp privind la Emilie, apoi a clipit de mai multe ori şi s-a dat înapoi. Hélène şi sora mea şi-au închipuit că va reveni iar la spaima dinainte şi că va începe să ţipe. Părinţii ei se şi foiau în colţul lor de umbră. Dar bolnava s-a oprit, s-a aplecat înainte, şi-a prins fusta cu mîinile, şi-a ridicat bustul şi, în această poză, Marie a început să se învîrtească încet în jurul ei însăşi. Hélène şi Emilie au înţeles abia mai tîrziu că ea dansa. Studenta a strîns-o atunci pe Emilie de braţ. Şi a murmurat : „Te-a recunoscut". Sora mea nu vroia s-o creadă. A trebuit să convină totuşi, în faţa evidenţei, atunci cînd Marie s-a întors lîngă ea şi, cu privirea rugătoare, a început din nou, de mai multe ori, un fel de pas de dans. „Ea îţi cere să dansezi, îşi aminteşte de dansul tău din seara repetiţiei. Fă-i plăcerea, te rog, hai..." Sora mea refuza. „Înţelegi Henri, aveam impresia că trăiesc un coşmar, cu acea sperietoare ai cărei ochi mă implorau. Totuşi, n-am putut rezista, era o asemenea forţă, o asemenea rugăminte în ochii aceia, şi atunci am început să dansez, de bine de rău, cu riscul de a-mi agăţa picioarele în covorul găurit. Fredonam un vals pentru a-mi oferi ritmul, şi Marie dădea din cap, cu sacade în contratimp, pentru a încerca să marcheze măsura".

Hélène, entuziastă, şi începuse a întrevedea o vindecare graţie concursului Emiliei.

— Vedeţi, spunea ea, Marie nu recunoaşte pe nimeni, nici pe părinţii ei pe care-i detestă, nici pe mine care eram prietena sa preferată, dar pe Emilie — da ; pentru ea, Emilie, tu eşti o imagine fericită a vieţii, poate singura imagine pe care o acceptă.

— De ce crezi tu că se interesează de mine ?

— Pentru că tu ai vîrsta, ai frumusețea pe care le avea ea atunci cînd s-a prăbușit. Cum să mă recunoască ea pe mine, cînd eu nu mai sînt aceea care am fost pe vremea cînd îmi făcea confidențe, cînd visam împreună despre viitor. Chiar dacă știe cine sînt, eu nu-s decît o moartă pentru ea, o moartă ca și ea, în timp ce tu, Emilie, cu tine se identifică, sau cel puțin ar vrea s-o facă. Dansul tău pe care-l surprinsese era fără îndoială singurul ei moment de bucurie, de speranță de atîția ani încoace ; credea că-și va lua zborul împreună cu tine, se vedea din nou la vîrsta ta, cu acel aer uimit, temător și totuși ferm, ciudat de ferm sub frica ei, ar fi vrut să devină, să redevină la fel cu tine și să-și ia zborul.

— Dar eu nu vreau ca ea să se ia drept mine și pe mine să mă ia drept ea, căci este îngrozitor. Am impresia că mi se va substitui mie, că demența ei se va cuibări în mine.

Hélène zîmbea.

XXXVI.

Sora mea, după ce jurase că nu va mai călca în pavilion, o însoţi totuşi în fiecare zi pe Hélène acolo. Şi în fiecare zi se repeta aceeaşi scenă : Mariette o făcea a înţelege că aştepta dansul şi relua din nou, în felul ei, gesturile şi paşii balerînei.

Hélène pretindea apoi că un pic de supleţe sau de graţie progresa în mimicile nebunei. Emilie ne încredinţa că ea nu vede nimic din toate aceste progrese.

François se entuziasma : Hélène era pe punctul de a descoperi o terapeutică. Înlesnindu-le alienatilor întîlnirea cu persoane susceptibile să le amintească de ceea ce erau ei înşişi în clipa în care boala îi metamorfozase, Hélène, reînnoda acel dialog între lipsa de raţiune şi raţiunea indispensabilă pentru a-i salva, pentru a-i scoate din ei înşişi, pentru a-i smulge din nebunie.

În faţa acestei exaltări atît de contrarie calmului său obişnuit, noi îl tachinam pe François cu privire la puterile dragostei ce-l făceau să descopere o vocaţie la care, pînă atunci, nu se gîndise niciodată.

— Sînteţi siguri de lucrul ăsta ? întrebă el şi gravitatea sa ne uimi. Hélène mi-a îngăduit să pornesc pe un drum care era deja al meu, dar eu n-o ştiam.

Ne amuza acest lirism neaşteptat izvorînd din gura fratelui nostru. Totuşi, el rămînea insensibil la glumele pe care le făceam ; părea să privească în sineşi vreo imagine necunoscută de noi, care îi justifica afirmaţiile.

— Azi, spunea Emilie, nu m-a recunoscut, sau cel puţin n-a părut să mă recunoască. Cum poate avea oare într-o zi posibilitatea de a face un pas în afara nebuniei sale, ca să se apropie puţin de mine, şi a doua zi să fie din nou cu totul înghiţită de boala ei ? S-ar părea că nebunia, s-ar părea că a fi nebun însemnează să vrei să fii nebun, să accepţi, sau chiar... o ! nu !... da, sau chiar s-ar părea că Mariette... s-ar părea că ea alege nebunia.

— În noaptea în care alerga, în care striga sus pe turn, observa François, îţi aminteşti, cînd părinţii săi s-au aruncat asupra ei, în noaptea aceea a fost în mine ceva, a apărut ceva în mine, am suferit pentru această femeie pe care o împiedicau să cadă, să se omoare în mod sigur, dar care era capturată ca... da, ca un animal, am suferit pentru ea şi în acelaşi timp pentru... mi-a venit să vă întreb dacă vă amintiţi şi voi, şi pe urmă, nu ştiu, n-am îndrăznit.

— Dacă ne amintim ce ?

— Se vede că eraţi prea mici. Eu, cam ce vîrstă puteam eu să am ? Opt ani ? Nouă ani ? Atunci voi ? Nu m-am gîndit niciodată la toate acestea, însă în noaptea aceea cînd au dus-o pe fiica lor, cînd au tîrît-o pe scară, cînd ea a dispărut de pe turn, cînd a strigat, am revăzut totul ca şi cum aş fi fost eu însumi acolo.

Emilie îl prinse pe François de reverul halatului. El se dădu înapoi, îşi drese cu demnitate dezordinea vestimentară.

— În sfîrşit, François, o faci intenţionat ? despre ce tot vorbeşti ?

— Trebuia să fi fost într-o duminică de iarnă, noi eram cu toţii la ţară, la verii noştri din Mézières. Se vede treaba că se mîncase mult, prăjituri, tarte, cum se gătesc îndeobşte acolo. Deodată s-a auzit o zarvă, gemete, zgomote de scaune împinse ; s-au sculat toţi, verişoara, ştiţi, Ilda, cît îmi părea de înaltă, de slabă şi palidă, mereu îmbrăcată în negru. Îşi frîngea mîinile, spunea despre cineva aşa : „El, sărmanul... nefericitul, micuţul meu". Credea, că înţeleg despre cineva că plecase, că fugise, evadase, trebuia să fi fugit, printr-o fe-

reastră, trecînd pe acoperișul șurei, sărind în grădină. Și ce avea să se întîmple cu el? Nu i se va da de urmă. Sau o fi căzut într-o mlaștină, din nebăgare de seamă, din neștiință, sau s-o fi aruncat în rîu. După puțin timp ne-am regăsit, tu Emilie, tu Henri, și cu mine, îngrămădiți în automobilul părinților, cu verii noștri în spate ținîndu-ne pe genunchi. Ilda nu conteni să geamă. Îi detestam mirosul. „Nu-l vom mai găsi, e pierdut, micuțul meu, va fi strivit, ori se va îneca, a murit. — Nu, Ilda, nu te teme", spunea mama. Eu credeam că urmărim un copil ca și noi, un copil pe care verii noștri îl țineau închis fără știrea noastră și care evadase trecînd de pe acoperiș pe acoperiș. Aveam o teribilă poftă să-l zăresc pe fugar, dar ar fi trebuit să fiu singurul care să-l descopere, ghemuit într-un desiș. El ar tremura de frică, însă eu l-aș liniști, i-aș făgădui că nu voi spune nimic nimănui și poate chiar, la rîndul meu, aș fugi împreună cu el. Ne opream în niște cătune, la niște ferme. Tata cobora din mașină împreună cu verii noștri, ei îl descriau pe fugar și-i întrebau pe oameni dacă nu-l văzuseră cumva. Pe măsură ce timpul trecea, iar o dată cu el și kilometrii de drum, vara noastră se chircea tot mai mult; ea, atît de înaltă, ajunsese de înălțimea părinților noștri, și nu mai vorbea, și lacrimile i se prelingeau de-a lungul rîdurilor.

— Ah! încerc, încerc să-mi amintesc, dar nimic.

— Tu erai atît de mică, Emilie.

— Sau mai degrabă ascultîndu-te, nu mai știu dacă îmi amintesc ori dacă iau vorbele tale drept propriile-mi amintiri.

— Nici eu, spuneam; nici eu nu-mi amintesc; știu, ce-i drept, că petrecusem în cîteva rînduri la verii noștri, n-am uitat fumul care mirosea a cartofi, nici frigul din acea regiune, mi-aduc aminte de noi, de noi trei, ghemuiți în fundul automobilului, dar de chestiunea aceasta...

— La sfîrșitul după amiezii, cînd se îngîna ziua cu noaptea, cum se spune pe acolo, după o cotitură, pe un fel de drum îngust, între niște mărăcini, a apărut înaintea ochilor noștri un bărbat, își tîra picioarele, îi vedeam spi-

narea încovoiată. Atunci vara noastră a scos un țipăt: „François, micuțul meu", a rostit ea. Și eu m-am simțit revoltat, dezgustat, nu eram micuțul ei, nu eram fiul acelei negre vrăjitoare. „Iată-l, iată-l pe micuțul meu", a repetat ea însă cînd nu eram decît la cîțiva metri de vagabondul care-și continua posac drumul său. În zadar l-am căutat noi cît am tot mers pe micul fugar de care ne vorbea ea. Automobilul l-a depășit numaidecît. El a încercat să alerge înapoi, însă era epuizat, l-au prins numaidecît. Cu brațele ridicate, își apăra capul ca și cum cineva ar fi vrut să-l lovească. L-au adus în mașină. Eram înghesuit lîngă el. Gîfîia cu gura deschisă, cu mîinile atîrnînd între picioare. Eram împietrit de spaimă. Așadar, acest om semănînd cu un animal hăituit, capturat, așadar ăsta se numea — ca și pe mine — François. „Micul meu François", murmura vara noastră. Și eu credeam că mă confundă, sub obrocul aceloraşi cuvinte, cu vagabondul. Mai tîrziu, noaptea, cînd ne-am întors spre oraș, părinții presupuneau desigur că noi dormim, toți trei, în spatele automobilului, dar aș fi putut eu oare să dorm după ceea ce văzusem? Mama a spus: „Sărmanul François, sărmanul nebun!" Și-mi repetam: „Nu vorbește de tine, vorbește de celălalt", însă tremuram, dîrdîiam.

Acum, fratele nostru tăcea. Stătea, cu bustul aplecat înainte, cu mîinile între genunchi, ca nebunul de altădată.

— Și eu nimic, nu-mi aduc de nimic aminte, oftă Emilie.

— Nici eu, am spus, dar poate că totuși în adîncul ființei noastre o fi rămas ceva. În același timp mă gîndeam la acel imens turn în ruină, acela din orașul străbunicii noastre, a cărui imagine rămînea în adîncul memoriei mele, și poate că și al memoriei fratelui meu, al surorii mele, deși nu vorbeam niciodată despre aceasta, și la care mă făcea să mă gîndesc uneori turnul Observatorului.

— Mă întreb, da, mă întreb, repetă François în șoaptă. Emilie se juca cu craniul lui Thomas, și-l trecea încetișor dintr-o mînă în alta ca pe o minge.

— Vocația Hélènei, reluă François, ea mi-a vorbit despre toate acestea de la prima noastră întîlnire și de

îndată am simţit, nu ştiu cum să vă spun, am gîndit că şi ea, m-am gîndit la ea. La rîndul meu, în sfîrşit, alegerea aceasta pe care am făcut-o cu Hélène de a deveni, de a munci, de a studia psihiatria... Mă întreb dacă asta, dacă toate acestea... nebunul de altădată care se numea François, şi pe care-l urmăreau, şi apoi nebuna urmărită sub ochii noştri în vîrful turnului, mă întreb...

L-am lăsat pe François în camera lui, trebuia să revadă o problemă de anatomie. Noaptea încă nu-şi găsise răcoarea. M-am rezemat lîngă Emilie cu coatele de fereastra ei. Cerul negru şi cald apăsa parcă turnul Observatorului.

— Cît e de ciudat, spunea Emilie.

Puţin mai tîrziu, ea arăta parcul, casa din faţă, cu un gest al mîinii.

— Viaţa lui François, viaţa sa comandată, întreaga lui viaţă, dragostea, munca lui, comandate de această întîlnire de odinioară.

Emilie lăsă capul în jos, mă dureau vorbele ei.

— Şi noi, noi înşine, nu ne amintim nimic, nici tu nu-ţi aminteşti, nici tu? Totuşi ce ne-a dat această... această nevoie, această pasiune de a cunoaşte baraca aia de colo şi pe oamenii ăia?... Cum, pentru că vedeam urcînd noaptea silueta aceea albă, nu vroiai să mă crezi, hai, nu vroiai, iată de ce eram, de ce am fost intrigată, nu mă gîndeam decît la asta, şi apoi drama aceea cînd abia au prins-o pe biata Marie gata să sară. Ţipătul acela... Noi n-am ştiut nimic, dar poate că eram pregătiţi, eram alertaţi, ne aşteptam la aşa ceva, recunoşteam, nu, regăseam, eram scufundaţi în ceva teribil, care era, care sălăşluia în noi...

— Atunci, am şoptit eu, atunci Guillaume, Elisabeth, drumul care ne-a condus înspre ei... ar trece prin acea spaimă, prin acea scenă de odinioară, prin imaginea acelui sărman nebun şi a celor trei copii duşi pentru a vîna un nebun?

— Da, Henri... Ca şi François pentru Hélène... Dacă am putea şti! Poate că biata Mariette simte acest lucru — instinctul lor care nu devine mai puternic în locul raţiunii pierdute? — ea simte că sînt legată, că viaţa mea e legată de aceea a ei.

XXXVII.

— În concluzie e vorba de ceea ce se numește un amor nebun !

Prăvăliașul își însoțea descoperirea de strîmbătură. Ne părea rău că i-am destăinuit vorbele lui François. Hélène rîdea totuși de cuvintele lui Couderc, iar noi ne gîndeam că o face pentru a-și ascunde emoția.

— Amorul nebun, repetă Teodora, și luă un aer rătăcit, clătinîndu-se, cu ochii spre cer, apoi se încovoie în două ca și cum ar fi împărtășit bucuria prăvăliașului.

— Ce măscărici ! exclamă Emilie. Nu cunosc nimic, nici dragostea, nici nebunia și zeflemisesc totul.

— Pentru că astfel, murmura tînăra rusoaică al cărei rîs se frînse brusc, credeți că domnișoara Emilie cunoaște dragostea și domnișoara Hélène cunoaște nebunia ?

Izbucni, aproape într-un geamăt : „Dar cine cunoaște dragostea, atîta timp cît nu moare din pricina ei ? Și cine cunoaște nebunia atîta vreme cît e lăsat încă slobod ?"

Prăvăliașul încercă o diversiune.

— Ia ghiciți, ghicește Henri, pe cine au numit comandant general al Saragosseï porcii ăia de fasciști ?

Noi nu știam.

— Pe Sfînta Fecioară ! Pe Sfînta Fecioară ! statuia Fecioarei del Pilar. Dacă ei se bizuie pe ea pentru a zdrobi Republica !

— Mama lui Iisus Christos, femeia săracă avînd solia de a patrona crimele celor ghiftuiţi, masacrul celor nevoiaşi, ce farsă!

— Ce farsă, cum bine spui, Hélène, relua prăvăliaşul, însă farsa lor nu va merge departe.

Cum noi ne exprimam îndoieli cu privire la motivele acestui optimism, el se ducea la automobilul său Bugatti, se întorcea cu o hartă a drumurilor Spaniei pe care o desfăşura în faţa noastră, pe jos. Ne invita să îngenunchem alături de el, ne arăta cu degetul traseul frontului pe care-l însemnase cu creionul.

— Vedeţi, în Aragon, această linie care coboară din Pirinei — ticăloşii au ocupat Huesca, Saragossa, Teruel, iar noi, noi avem coasta, şi sudul, şi pe locuitorii din Valencia în faţa oraşului Teruel, POUM-ul e bine consolidat la nord-vest de Saragossa, de-a lungul Ebrului anarhiştii...

— Cu cine eşti tu? întreba Teo; ea părea să nu observe uimirea noastră că-l tutuieşte.

— Cum cu cine?... Cu republicanii, bombăni prăvăliaşul.

— Vreau să spun: cu anarhiştii sau cu comuniştii? Ia seama, în ochii fratelui meu toţi la un loc sînt candidaţi la spînzurătoare... Fratele meu a ajuns să-mi urmeze sfaturile şi să nu mai vină cu noi, altminteri într-o bună zi te-ar fi sugrumat.

— Să mă sugrume! rînjea Couderc. Mai degrabă l-aş fi lăsat eu pe el lat.

— Voi, bărbaţii, totdeauna vă lăudaţi care mai de care că sînteţi cei mai înzestraţi pentru a vă ucide aproapele... Dar pînă una alta, nu mi-ai răspuns la întrebare.

— Ba anarhist, ba marxist, mormăia prăvăliaşul. Desigur mai aproape de primii, nici Dumnezeu, nici stăpîn, şi acest fel de, această mare sete de neant, acest gust de moarte în libertate pe care ţi-l lasă...

— Nu înţeleg ce însemnează tutuirea lor, îmi spunea Emilie, vor să dea poate impresia că se iubesc, în orice caz, dar totuşi nu se iubesc.

Am cules o margaretă întîrziată, prefăcîndu-mă că o întreb despre dragostea presupusă dintre Couderc şi Teo.

— Spune-mi adevărul, dacă se iubesc puţin (smulgeam o petală), mult (a doua), cu tandreţe (a treia), cu pasiune (a patra), la nebunie (a cincea).

Şi repetam, cu o privire pe furiş către Emilie :

— La nebunie, la nebunie... De loc (a şasea).

— Iar vorbesc despre nebunie, exclama Teo.

Continuam să smulg petalele margaretei : de două ori, de trei ori, reveniră pe buzele mele — care le pronunţară în tăcere — aceste cuvinte care provocau ironia Teodorei şi pe a prăvăliaşului : „La nebunie... la nebunie". Cînd smulgeam ultima petală şi spuneam în sinea mea : „De loc", mi-am dat seama că nu mă mai gîndisem la legătura lui Couderc cu Teodora, ci la Elisabeth.

— Mă întreb, mă întreb... spunea François.

Nimeni nu se preocupa să ştie ce se întreba el în felul acesta, dar fiecare completa desigur fraza pentru propria-i frămîntare.

Hélène trebuia să se întrebe cînd va putea porni pe acel drum drept pe care-l alesese pentru ea şi pentru prietenul ei, lupta aceea de a-i îngriji, de a-i ajuta, de a-i scăpa pe alienaţi, acel război sfînt pe care-l va relua fără rezervă cînd se va termina în sfîrşit nebunia pe care nişte oameni conformişti, iubitori de ordine, o aruncau, violentă, însîngerată asupra Spaniei. Parcă auzeam întrebarea lăuntrică a prăvăliaşului : „Mă întreb, mă întreb cînd viaţa va semăna din nou cu o melodie de jazz, cu un blues sau cu elanul, cu bucuria ce-ţi taie răsuflarea unui rag-time *". Sau, mai degrabă, nu se întreba el oare dacă, în sfîrşit, lumea nu avea să-i ofere groaza şi speranţa, care singure l-ar smulge din el însuşi, din acel eşec pe care credea că-n acelaşi timp îl suportă şi-l alege, din dragostea sa ratată ? Dacă-i

* *Muzică sincopată de jazz.*

așa, să dureze Apocalipsul cît mai mult posibil, să dureze cel puțin pînă la propria-i distrugere ! Iar eu, ce ecou dădeam eu întrebării fratelui meu ? Dacă nu cumva această singură frază care răsuna în mine cu zgomotul monoton al rîului : „Cînd oare viața ?“ și prin care trebuia să se înțeleagă : „Cînd oare viața va fi din nou viața mea, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, nici trădarea Elisabethei, nici această încercare colectivă, tragică, de adevăr și de moarte. Cînd oare Elisabeth, viața mea, și lumea împăcate ?“

XXXVIII.

Pe plaja aceea din Vendea, zilele erau frumoase. François găsise un pretext ca să nu ne însoţească : un intern al spitalului psihiatric care urma să se întoarcă din vacanţă se îmbolnăvise, trebuia aşadar, spunea el, să-l înlocuiască. Fără îndoială, nu se hotărîse s-o părăsească pe Hélène.

Abia instalaţi cu părinţii noştri în vila închiriată, alergasem, sora mea şi cu mine, pînă la dună. Da să se sfîrşească după-amiaza. Sub noi, plaja se întindea, presărată de alge şi stînci, cei care se scăldau se îngrămădeau departe, spre apus, în acea parte a golfului unde nisipul pe o întinsă suprafaţă era mătăsos şi curat.

Înălţată în vîrful picioarelor, cu braţele larg deschise, părul răvăşit de vînt, Emilie respira adînc.

— Dacă ai şti, spusese ea.

Apoi, brusc, dintr-o săritură în lături, mă împinsese, căzusem, rostogolindu-mă pe dună. De data aceea rîsul Emiliei izbucnea, în timp ce eu coboram val-vîrtej panta pînă la plajă. Venise după mine, se aşezase lîngă mine. Îi împărtăşeam veselia.

— E bine să rîzi ?

Încuviinţam cu o mişcare a capului.

Bucuria dispărea de pe faţa Emiliei, trăsăturile ei se încordau, privirea sa părea să fixeze un punct undeva pe ocean.

— Nu mai puteam, Henri... Eu am fost aceea care am cerut, e drept, s-o văd pe Mariette, dar nu mai puteam suporta. Hélène face pe infirmiera, asta este viaţa ei. Mie mi-era frică. Există parcă o frînghie care ne lega, pe nebună şi pe mine, şi trăgeam amîndouă, fiecare de capătul ei. Poate că Hélène avea dreptate, poate că voi cîştiga, o făceam uneori să cîştige un pas, o fărîmă de teren spre mine, spre raţiune. Dar simţeam că într-o zi, aşa mi se părea, mă voi poticni, voi ceda, şi ea va fi aceea care mă va trage pînă la ea, care mă va face să alunec în prăpastie.

Ne-am scăldat. Emilie şi-a regăsit bucuria, iar eu puţină linişte. Timp de două sau trei zile ne-am confundat astfel cu valurile, cu vîntul şi soarele, cu căldura nisipului. Apoi Emilie a început să se plictisească, să se neliniştească pentru că o scrisoare de-a lui Guillaume nu sosea. După sosirea scrisorii, parcă totuşi nu-i mai făceau prea multă plăcere băile şi plimbările noastre. La începutul verii aerele de martir ale prăvăliaşului, cînd o privea, galanteriile desuete ale lui Nicolas Valenkov, prezenţa lui Sergiu o consolau puţin — deşi ea n-o recunoştea — de îndepărtarea lui Guillaume. Acum, cînd eram exilaţi în acel colţ din Vendea, veselia grupurilor de tineri din jurul nostru o întrista. Nu îndrăznea să se apropie de ei şi să facă cunoştinţă cu ei, în ciuda privirilor de insolenţă admirativă sau de timidă implorare pe care i le aruncau băieţii. Fără îndoială, deprimarea în care căzusem eu o încuraja, sau poate, fără voia sa, o constrîngea să joace şi ea rolul logodnicei singuratice, melancolice şi credincioase.

În ceea ce mă priveşte, îmi era ruşine de ceea ce îmi apărea, mai puternic aici decît lîngă prietenii noştri, ca o dezertare.

Am citit într-un ziar că la Grenada un poet fusese împuşcat de franchişti. Cîteva zile mai tîrziu, o scrisoare a prăvăliaşului ne anunţa cu indignare că Franco asasinează tot ce e mai frumos în lume, poezia, că acest Lorca ucis la Grenada a fost unul din cei mai mari, poate chiar cel mai mare poet actual al Spaniei. „Prie-

tenii" lui îi transmiseseră cîteva versuri traduse ale poetului martir, el nota unul la sfîrşitul scrisorii sale :

Verde que te quiero verde
Verde cît te iubesc verde

Eu şi cu Emilie ni-l repetam. Verde era uneori lumina pe ocean, verde — culoarea verii ; odinioară cer verde, viaţa — cînd eram noi toţi împreună, în acea primăvară a tinereţii noastre, împreună cu barbarii, toţi în parc, în teatru, o lume plină de farmec îşi deschidea atunci aleile verzi în faţa noastră, aleile ei de speranţă şi de pace. („Paradisul verde" al dragostei mele pentru Elisabeth.) Tot verde şi azi apa oceanului care mă spăla o clipă atît de remuşcări, cît şi de urît, de inutilitatea de a avea douăzeci de ani, de a păstra în inimă o dragoste neîmpărtăşită, de a-mi tîrî pe nisip indolenţa, în timp ce în altă parte dragostea e împuşcată.

Emilie ajunse în cele din urmă să facă cunoştinţă cu tinerii care se jucau pe plajă, apoi săreau la bordul unei mici corăbii cu pînze. Nu mă simţeam răspunzător cînd mai apoi mă trăgea după ea, după ei. „Vii, Henri ? Mă duc la pescuit. Au spus că poţi să vii". „Vii, Henri ? Facem un picnic la far". „În seara aceasta vom hoinări prin port. Se va dansa". Eu mă lăsam rugat. Credeam că pînă la urmă voi refuza. Şi pe urmă îi urmam. Vacanţă, dragoste de vacanţă, viaţă de vacanţă. Păreau să nu ştie că există război, păreau să nu ştie că există moarte, că există moartea dragostei. „Verde cît te iubesc verde". Închideam ochii, lungit în fundul unei bărci.

Uneori, fără măcar să ne fi pus de acord, Emilie şi cu mine rămîneam muţi, cînd banda trecea prin faţa vilei noastre şi ne striga. Ne priveam cu un zîmbet complice în penumbra pregătită de obloanele închise, în timp ce ei ne strigau prenumele. După ce plecau, mult mai tîrziu, ieşeam şi noi. Ajungeam la dună unde în prima zi a sosirii, nerăbdători, eliberaţi (cel puţin aşa o credeam atunci), alergaserăm din răsputeri. Ne aşezam într-o văiugă la adăpostul vîntului, nu zăream decît creasta de nisip şi, printr-un golfuleţ, mărginit de garoafe minus-

cule, orizontul verde-albăstrui. Emilie smulgea o garoafă, o ducea la buze, ofta. Dup-o clipă, se răsturna pe spate, cu mîinile sub ceafă, cu ochii pe jumătate închiși.

— Mă plictisesc, asta e, mă plictisesc. Și pe tine ?

Eu făceam un gest cu mîna.

— Da, iată, ne pisează.

În depărtare marea își schimba culoarea : deasupra noastră, foarte sus, norii treceau venind din larg.

— Henri, nu crezi ? Noi am, noi am umblat cu această bandă, de ce ?... Pur și simplu... nu-i așa ? Pur și simplu pentru că ne gîndeam la barbari.

Avea un rîs speriat.

— Crezi că-i vom putea uita vreodată pe barbari ?

Nu-i răspundeam. Îți poți uita tinerețea ? Poți uita ființele, chipurile cu care viața, ca pentru o a doua naștere, s-a confundat o dată ?

Într-o dimineață, cînd o găseam tîrziu pe plajă, Emilie mă privi perplexă.

— Ce ai ? Ce se întîmplă ? S-a terminat războiul ? A cîștigat Republica ?

Eu am făcut un semn negativ din cap.

— Totuși, Henri, ochii tăi, buzele tale, parcă ... ai cînta.

Am scos o scrisoare din buzunar. Mă și întrebă :

— Elisabeth ?

— Îmi scrie din turneul lor. Îmi spune, îmi propune s-o văd la toamnă, după ce se va întoarce la Paris.

Emilie vru să se apropie, îmi întinse brațele ; fericirea o făcea să i se zbată pleoapele, îi lumina ochii violeți, fericirea de a mă vedea în sfîrșit din nou fericit. A trebuit să plec și să alerg, să alerg de-a lungul plajei, ca să nu izbucnesc în plîns.

Nu spunea decît foarte puține lucruri, acea scrisoare de atîta timp, cu atîta desperare așteptată și pe care aproape că n-o mai așteptam. Niște fraze banale, puțin cam triste, folosite parcă pentru a ascunde o rană. Dar ce cuvinte am putea noi regăsi. Ar trebui să învățăm din nou valoarea vorbelor, și pe aceea a tăcerii dintre noi. Nici limbajul dragostei, nici cel al prieteniei, nici

cel al indiferenței. Cît de greu, cît de dureros, desigur, ar fi drumul pe care ar trebui să-l facem pentru a ne întîlni din nou. Dinainte îi binecuvîntam obstacolele, suferințele, era totuși singurul drum.

Septembrie sosi. Banda care zburda în jurul nostru se dispersă. Rămîneam aproape singuri pe plajă. Făceam lungi plimbări în interiorul ținutului, nisipos și plat, oprindu-ne din cînd în cînd la cîte un han scund cu fațada dată cu var. Oamenii ne aruncau priviri bănuitoare, țărăncile tinere roșeau întîlnindu-ne.

„Ei ne iau drept niște îndrăgostiți", observa Emilie rîzînd. Și mă lua de braț. „Dar e chiar adevărat că sîntem. Însă nu așa cum cred neghiobii ăștia... Eu; îndrăgostită de un barbar cufundat în liniștea lui, în desișurile lui, în hățișurile lui de matematici (cobora glasul, își pierdea pentru o clipă zîmbetul), cufundat în umbra reginei sale mame. (Ea rîdea din nou.) Dar îl voi scutura eu (și Emilie îmi zgîlțîia brațul). Tu, îndrăgostit de o altă barbară.

Împingea o pietricică cu vîrful piciorului, se prefăcea că este absorbită de acest joc. Vîntul de mare se prăvălea peste noi, în rafale, pe drumul alb.

— Sînt foarte mulțumită, Henri, știi ... Nu m-am îndoit niciodată că Elisabeth și cu tine...

— O! ce a trecut a trecut... Nu va mai fi niciodată ca înainte, atunci la ce bun?

Emilie se opri din drum.

— Ai să te duci totuși la Paris s-o vezi luna viitoare?

— Nu știu... Cred că ar fi mai bine să nu...

O mînie — sau poate bușelile vîntului care se năpustea asupra noastră? — făcea să tremure glasul Emiliei.

— Cum poți gîndi astfel! O iubești. Contează numai atît. O iubești, și ea nu te-a uitat.

— Scrisoarea ei era... nu avea... Era o scrisoare banală, fără accent, fără căldură.

— Sărmane idiot, și orgoliul ei, unde-l pui? Cum vrei ca ea să-ți mărturisească că s-a înșelat? că e nefericită fără tine?...

— Trec luni de zile fără ca ea să-mi dea cel mai mic semn de viață, după care îmi trimite o scrisoare cum se scrie orișicui într-o zi de vacanță în care nu știi ce să faci.

— Orișicui ? Și orișicui, nu ție îți cere să vii, nu pe tine te cheamă ?

— Crezi într-adevăr în ce scrie, crezi că e o chemare ?

— Ascultă, Henri, sau ai devenit sensibil ca... ca această piatră... sau joci teatru mai bine decît Elisabeth.

Ne continuam drumul.

— Henri, făgăduiește-mi că o vei revedea pe Elisabeth, că vei pleca la Paris.

Îi făgăduiam. Cînd reveneam pe coastă, soarele se zdrobea deja, enorm și roșu, pe coama oceanului. Mă gîndeam la flăcările de deasupra Spaniei, la poetul asasinat.

Și tu, mai tîrziu, Esther, vei recita cu glasul tău prea plăpînd versuri de-ale poetului asasinat :

No te conoce recuerdo mudo
Porque tu has muerto para siempre
Come todos muertos de la tiera...

Ca noi toți morții lumii...

PARTEA A PATRA

XXXIX.

Pînă atunci nu făcusem decît rare vizite la Paris cu părinţii mei. Acum, ideea de a umbla singur pe cheiuri, în lungul aleilor de la Tuileries, pe bulevarde, îmi dădea o impresie de voioşie, de libertate. Paşii, umbra, trupul mi-erau schimbate. Aveam s-o revăd pe Elisabeth.

Nu-i anunţasem sosirea decît pentru a doua zi. Profitam de această zi clandestină ca să mă pătrund de acele străzi, de acea forfotă, de acel rîu, de lumina palidă şi fină, de rumoarea care, de luni de zile, formau decorul vieţii prietenei mele sau, mai degrabă, care făceau parte din viaţa ei, pe care desigur că o modelaseră, o coloraseră, o transformaseră. Mi se părea că n-aş regăsi-o pe Elisabeth, că n-aş recunoaşte-o, dacă nu aş reuşi mai întîi să mă familiarizez cu oraşul, să-i înţeleg ritmul totodată susţinut şi boem, alternanţele lui de măreţie şi de drăgălăşenie, de lux şi de mizerie; dacă nu m-aş cufunda în acea toropeală halucinantă a metroului, dacă n-aş participa la bonomia cîrciumioarelor, dacă nu m-aş amesteca printre curioşii aşezaţi pe terase, dacă privirile femeilor care treceau în grabă, vioaie, nu s-ar opri asupră-mi ca o podoabă invizibilă, dar magică, dacă n-aş hoinări extenuat şi încîntat, pe străduţele provinciale, unde — aşa credeam eu — Elisabeth venea probabil uneori ca să caute amintirea, calmul oraşului nostru.

M-am învîrtit mult timp în jurul cafenelei, pe cheiul Voltaire, unde ea îmi dădu întîlnire pentru a doua zi. Vagabondam spre Domul Invalizilor pe strada unde locuia ea, treceam prin faţa casei sale. (Cum putea Elisabeth accepta să trăiască în acest stup de albine, ea care-şi iubise vechiul Observator ?) M-am îndepărtat cu părere de rău. Cît de departe era ziua de mîine !

Emilie putuse afla că Elisabeth avea un rol în *Şcoala bîrfelii,* care deschidea stagiunea. Am găsit într-o revistă teatrul unde se juca piesa, dar am căutat zadarnic pe lista actorilor numele prietenei mele. În schimb cel al lui Roland Marcel figura la loc de cinste. Sora mea nu-mi vorbise despre asta. La drept vorbind, mă aşteptam să-l găsesc lîngă cel al Elisabethei, totuşi, după ce citisem acest nume, mă cuprinsese o poftă năpraznică să fug, să mă întorc în oraşul meu, la prietenii mei, să uit pentru totdeauna această lume în care Betty se pierduse. Era un tren către orele 20, m-am hotărît să-l iau.

Dar în loc să procedez aşa, la ora cinci, ronţăind un sandviş, patrulam prin faţa porţii închise a teatrului. Pe afişe descopeream cu litere mari numele care mă sfida ; de cel al Elisabethei nici o urmă. Ba îmi spuneam că Emilie n-o fi fost bine informată, ba îmi imaginam o ceartă între Betty şi actor ; rupsese probabil cu el, mă aştepta, nimic nu ne mai despărţea. De mai multe ori mă îndepărtam de teatru, dar reveneam mereu în faţa porţii, în dreptul afişului.

Am intrat primul în sală. Cu catifelele ei decolorate, cu aurul ei, cu ornamentaţia sa imitînd stîncile, cu cortina sa roşie, sala mi-o amintea, semănînd leit cu ea, pe aceea în care jucaserăm teatru în oraşul nostru. La etajul meu soseau nişte tineri în bande vesele. Nu mă gîndisem să cumpăr un program şi-mi părea rău acum, căci nu ştiam dacă îl voi putea recunoaşte măcar puţin pe maestrul Elisabethei. Piesa trebuia să fie bine jucată, cel puţin judecînd după faptul că mi-au rămas în amintire mişcările vii care însufleţeau scena, cît şi după rîsete şi aplauze. Nici nu încercam să urmăresc barem intriga ; pîndeam momentul cînd va apărea inamicul. Mi-am îngăduit chiar să-l rog pe vecinul meu, un băiat voinic şi

blond de o veselie expansivă, să mi-l arate pe Roland Marcel cînd va intra în scenă. În ciuda stării de stupoare și de ură care mă scotea din sărite, vedeam jos, în dreptunghiul luminilor, pe un moșneag frămîntîndu-se din cauza nenorocirilor pe care le atrăgea asupra-i căsătoria cu o frumoasă tînără. Mă gîndeam vag la Agnes și la Arnolf, o auzeam, o vedeam la Observator pe Betty repetînd rolul Agnesei. Îl imaginam pe Arnolf — Roland Marcel în rolul acelui bătrîn soț englez plîngăreț.

Deodată, dreptunghiul de lumină, jos, în fundul cavernei sclipitoare, se învîrti și balcoanele, lojile de umbră, lustra suspendată la cîțiva metri de noi se învîrteau și ele. Nu, nimic nu se mișca, numai în mine se clătina totul în jurul acelei imagini zvelte, în fundul ochilor mei, în fundul scenei, a acelei delicate figuri a acelui trup ușor încovoiat, a acelei tinere fete pentru toți neînsemnată iar pentru mine : tulburătoare, în jurul Elisabethei, îmbrăcată ca subretă, cu perucă, crinolină și care stătea nemișcată, tăcută, după ce rostise poate un cuvînt, în spatele unei marchize de carnaval care tot trăncănea. De aceea — nici un semn pe afiș, pentru că rolul ei abia depășea figurația. Eram fără îndoială singurul ins din sală care vedea această siluetă schițînd o reverență sau ducînd un platou, și pentru mine ea îi întuneca pe toți actorii ceilalți, ei nu mai erau cu toții pe scenă decît niște obiecte mișcătoare, printre care Elisabeth evolua ca pentru a descrie figurile unui balet. Cînd dispăru în culise, mă afundai din nou în fotoliul meu. Nu mai vedeam decît niște personaje șterse, agitîndu-se în van acolo jos sub proiectoare. Vecinul meu, tînărul voinic mă scoase din toropeală cu o lovitură de cot : „Domnule, ați întrebat care este Roland Marcel, iată-l". Acest moșulică înfumurat sub fireturile lui de marchiz, sub peruca lui pudrată, sub vesta lui cu reflexe lucitoare care îi umfla burta revărsată, acest „unchi" cu moștenire reîntors inopinat din Indii pentru a-l demasca pe nepotul său ipocrit și a-l dezvinovăți pe fratele acestuia, cabotinul ăsta cu glasul sonor și lingușitor, așadar el era cel care o atrăsese în mrejele sale pe nesocotita, gingașa, pura mea Elisabeth. El îmbrăcase în ochii săi prestigiile efemere ale luminilor,

ale culorilor, ale strigătelor teatrului și iat-o condamnată să joace roluri de subrete în umbra lui, să pîndească în culise un zîmbet, un compliment sau un reproș de la marele ei om. Cînd actorul părăsi scena, nu puteam suporta gîndul că Elisabeth îl aștepta, că se ducea spre el, că — fără îndoială, ca în fiecare seară — îl lăuda pentru gesturile, pentru intonațiile, pentru mimica lui, în timp ce-l urma în lojă. Indiferent la protestele spectatorilor, mi-am părăsit fotoliul și am luat-o la fugă din clădirea teatrului.

Afară, o ploaie fină, care începuse să cadă, deși la începutul serii noaptea de toamnă era frumoasă și călduță, îmi dezmierda fața. Picăturile pe care le lăsam întîi să-mi ude fruntea, sprîncenele, pleoapele, apoi să-mi curgă șiroaie pe față, mă împiedicau să știu dacă plîngeam sau dacă tristețea mea semăna cu acea neîncetată alunecare a cerului muiat peste oraș, pe fruntea mea, pe ochii, pe obrajii, pe buzele mele.

Am rămas mult timp în ploaia măruntă, ba nemișcat, ba umblînd de-a lungul fațadei teatrului. Apoi am ocolit imobilul, am observat o ușă îngustă cu o inscripție aproape ștearsă. Mi s-a părut că citesc scris pe ea cuvîntul : „Artiști". M-am gîndit că Elisabeth va ieși pe acolo. Niște automobile erau înșirate de-a lungul trotuarului. M-am plasat în spatele unuia dintre ele. Eram să plec, cel puțin îmi spuneam că trebuie s-o fac, da, că am să plec, în momentul cînd s-a produs o mare zarvă, ca și cum teatrul s-ar fi trezit în acea clipă și ar fi izbucnit. Vedeam mulțimea năvălind în piața în care eu stătusem pînă atunci în ploaie. Cîteva grupuri ocoleau și ele clădirea, ajungeau la automobile. A trebuit să mă urc pe trotuar. Vreo zece băieți și fete se instalară în fața ușii. Rîdeau, vorbeau despre piesă, criticau sau lăudau actorii. Am așteptat și eu ca și ei, unii deveneau nerăbdători, își ridicau gulerele pardesielor sau ale impermeabilelor, tropăiau din picioare. În sfîrșit, actori, actrițe au apărut în prag, fetele le întindeau programul pentru cîte un autograf, băieții încercau să le invite pe tinerele actrițe, dar pînă la urmă plecară singuri, prefăcîndu-se că iau în rîs eșecul avut. M-am lipit de zid, în umbră. Ni-

meni nu mai trecea pe stradă. În sfîrșit, au ieșit Elisabeth și Roland Marcel. Au ezitat o clipă, ridicînd frunțile în bătaia ploii. Ea purta un trenci de culoare deschisă, strîns pe talie, iar o pălărie cu boruri înguste lăsa să i se vadă părul bogat. El se înfășura, îmi dădea impresia că se înfășoară în mantaua lui gălbuie, așa cum ar fi făcut-o într-o lojă sau pe scenă. Părul albăstrui ondulat, un fular de mătase albă înfoiat în jurul gîtului prindeau cîteva din reflexele felinarelor. Eram la patru metri depărtare de cei doi, lipit de zid. Dacă au să mă vadă! Însă ei priveau asfaltul ud, apoi cerul, din nou strada, nehotărîți. Mi se părea că sînt obosiți, că aceeași povară îi apasă și-i desparte în același timp, claustrînd pe fiecare din ei în oboseala lui, în plictiseală. Au schimbat între dînșii cîteva cuvinte. Ea și-a ridicat gulerul trenciului. Au traversat lin strada, au intrat într-o braserie în care zăboveau cîțiva spectatori. La rîndul meu, am traversat strada, m-am postat chiar la colțul geamului, acolo unde perdeaua interioară, insuficient trasă, lăsa destul spațiu ca să pot vedea înăuntru sala. Se instalaseră de-o parte și de alta a unei mese pe care un chelner întindea o față de masă de hîrtie. El își scoase pardesiul de culoarea sacîzului. Ea, cu coatele pe masă, nu-și scoase nici impermeabilul, nici pălăria. Aici, lipsit de vesta lui, de perucă, de aerul prezumțios, actorul mi se părea mai puțin bătrîn decît personajul pe care-l jucase, mai puțin bătrîn dar și mai puțin vioi. Părul lung (se vede că și-l vopsea, căci altminteri n-ar fi putut fi de un negru atît de intens și de lucios) îi cădea pe gît; un șanț adînc îi brăzda obrajii, îi încadra gura. Uneori arunca o privire asupra clienților cafenelei și tocmai în clipa aceea se îndrepta, își dădea capul pe spate ca și cum ar face-o pe grozavul, ca și cum ar vîna vreun bravo, apoi din nou trăsăturile i se moleșeau, trupul se strîngea. În fața lui, nemișcată, Elisabeth observa ea oare toate acestea, acele accese de vanitate care timp de una sau două secunde îl umflau, iar apoi prăbușirea ce urma? Dacă da, putea face altceva decît să rîdă de ele? O! speram în acest rîs al ei, crud, amar poate, dar sănătos. Ori poate că-i era milă? și dezgust? Nu, nu vedea nimic, ea însăși cople-

şită, posomorîtă. Mîncau acum. El lacom, ea mai degrabă ciugulind, slabă, cu umerii aduşi. Elisabeth, cea pe care eu o admirasem, o iubisem, o detestasem, o regretasem, iată că-mi inspira milă şi, în acelaşi timp, mă cuprindea un sentiment de teribilă bucurie de a fi scăpat, scăpat în chip miraculos de o catastrofă a cărei ameninţare n-o putusem bănui şi pe care această pereche instalată îndărătul geamului o făcea flagrantă. Această pereche fără vîrstă, fără viitor, această pereche moartă era însăşi imaginea a ceea ce, mi se părea deodată, a ceea ce ar fi fost într-o bună zi viaţa noastră, cea a Elisabethei şi a mea, dacă nu ne-am fi îndepărtat unul de celălalt. Ea se dusese spre actor pentru că, într-ascuns, îi semăna, pentru că amîndoi nu găseau puţină viaţă, un simulacru de viaţă decît mimînd pe scenă nişte destine imaginare. Cu mine Betty n-ar fi avut nici măcar o astfel de resursă, şi departe de a-i comunica gustul meu naiv pentru culegerea şi savoarea fiecărei clipe, m-aş fi lăsat şi eu cucerit de acea putere a vidului pe care o citeam zugrăvită în clipa aceasta pe cele două chipuri, aşezate faţă în faţă, epuizate, demascate.

M-am smuls din contemplaţie şi am pornit în căutarea unui taxi. În mine — desperarea şi eliberarea. Mîine voi fugi, n-o voi mai revedea pe Elisabeth.

Lacurile, insulele Finlandei, norii, soarele care nu apune, care se preface a coborî la orizont însă fără ca măcar urma nopţii să vină, a nopţii arctice de iunie, transparentă ca un ciucure de lumină. Cînd mă aplec spre stînga să văd mai bine Helsinki în depărtare, aripa de argint care luceşte. Un radio în surdină în fundul avionului. Saari : insulă, singurul cuvînt finlandez pe care-l cunosc. L-am ghicit privind harta, Baltica presărată toată de insule, şi toate numele lor care se termină cu aceste silabe : saari.

Încă o insulă şi care se îndepărtează în foşnetul mătăsos al caravelei, o insulă a vieţii mele, o insulă a pămîntului. Dacă pot zbura peste viaţa

mea ca în clipa aceasta peste aceste stepe, peste aceste lacuri, peste aceste poiene, peste aceste păduri ale nordului, peste această împletitură de copaci, de stînci și de apă, nu-mi apare ea oare ca un arhipelag ? un pumn de clipe aruncate în marea totodată imensă și derizorie a zilelor și a nopților, sau mai degrabă a unei singure zile și a unei singure nopți care nu se mai sfîrșesc — aici ziua violentă de Sfîntu-Ion, noaptea de gheață neagră de la Sfîntu-Silvestru, atît una cît și alta fără de sfîrșit — și totuși, această zi și această noapte, interminabile, țin cît intervalul între două clipiri din gene, între două bătăi ale inimii.

Am ajuns la altitudinea de croazieră. O fi acolo o risipire de nori minusculi, sau de fapt o semănătură de insulițe pe mare? Îmi plac metaforele acestea, aceste capcane ale călătoriilor cerești : deunăzi acea dîră albă care pornea în azur departe sub avionul de Neapole și, deodată, ceea ce eu luasem drept un alt aparat care cresta cerul cu siajul * reactorilor săi, vedem că este o navă cu cortegiul ei de spumă. Sînt fragmente de pămînt care țîșnesc la suprafață din Marea Baltică, se ghicește relieful cu dunga de umbră subțire care conturează un oarecare platou. Văzut de sus, globul ia înfățișarea familiară a vechilor hărți de școală, odinioară, cu mișcarea colinelor sau a munților, și petele forestiere în verde, în cafeniu, și găitanul albastru al coastelor.

Unul dintre acei tineri scriitori despre care vorbeau finlandezii pe peluză, despre care mai vorbesc desigur chiar și în clipa aceasta, iar păsările își împleteau trilurile cu cuvintele, ar descrie cît ar vedea cu ochii, pe nerăsuflate, cu un șuvoi de cuvinte, aceste decupări verzi și cafenii în infinitul de aer și de apă trecînd de la cobalt marin, pe verticala carlingei, la azurul palid al zenitului, toate acestea, acest infinit de fluid într-o curbă fericită, golul unei semisfere, aceea a lunii care lunecă la

* Siaj = dîră, urmă.

stînga mai încet, maiestuos, încadrată în ovalul hubloului. El ar număra degetarele aruncate în mare, cele unsprezece figuri răscroite, ici înaintînd cît un deget sau cît un braţ, dincolo retrăgîndu-şi şoldul, asemenea unei stridii vii care se strînge la atingerea unui cuţit. Am numărat, m-am străduit să număr cele unsprezece saari deja atît de îndepărtate în timp şi spaţiu, în nesfîrşita curbă albastră care lunecă şi lunecă în stînga mea ; şi el ar continua să le descifreze unul după altul, pe rînd, trapeze, triunghiuri, pătrate, arcuri şi dreptunghiuri adăugîndu-se, îmbucîndu-se, contrariindu-se ca să formeze această geometrie inepuizabilă, cele unsprezece figuri în care trăiesc, muncesc, visează, iubesc, urăsc, suferă, mor sau crapă oameni, deja atît de departe în urma dîrei reactorilor, şi scriitorul nu le mai vede dar continuă să le descrie, să lase impresia că le descrie, linie cu linie, punct cu punct, ca şi cum ar rămîne prezente pentru totdeauna şi totuşi ar dispărea mai bine sub cuvinte, sub îngrămădirea cuvintelor, decît în trecutul atît de apropiat şi care atît de repede creşte şi care atît de repede se micşorează, ori decît ar face-o dacă Marea Baltică, val cu val, ca şi scriitorul cuvînt cu cuvînt, cu răbdare, demenţial, le-ar acoperi. Eu care voi citi mai tîrziu, care voi zbura deasupra acestor mii de cuvinte, a acestor milioane de litere, poate că voi zări, uneori, licărirea, semnul, pata unei fiinţe, poate că voi bănui că o urmă de viaţă umană se aventurează acolo, poate în sfîrşit voi şti că viaţa mea seamănă cu aceste unsprezece figuri insesizabile, viaţa mea pe care nici un unghi, nici o geometrie n-o desenează, da, seamănă cu arhipelagul lor pierdut, pierdut sub priviri, sub cuvinte, sub tăcere şi sub timp, Esther Zarev, în semisfera albastră a lumii care lunecă şi lunecă la stînga mea, dincolo de aripa de argint.

XL.

Îndărătul geamului cafenelei, o! cît mi s-a părut de bătrînă, o adevărată femeie, fardată, uzată. Acum, pe terasa de pe chei unde am întîlnit-o la sfîrșitul dimineții, e din nou Betty, mai obosită, desigur, mai distantă decît altădată, la Observator, dar totuși, o fată a cărei copilărie încă nu este prea îndepărtată. De vîrsta mea, chiar ceva mai mică. Dacă părinții ei, dacă regina mamă ar fi vrut, puteau pune mîna pe ea, fiind încă minoră. Le-a fost desigur teamă de scandal. Ochii negri și totuși limpezi, glasul melodios dar rănit ca și zîmbetul. Trupul mereu puțin încovoiat dar, acum, cu un pic de rigiditate, de măcinare. Feriga mea, liana mea, mișcarea mea de ramuri, de pajiște sub adierea vîntului. Nu, aproape o străină, pentru o clipă o străină care mă irită, mă emoționează, o altă Betty, cea mai apropiată totuși, cea mai tandră, cea mai aducătoare de lumină. Vorbește repede, ca pentru a birui emoția sau decepția amîndurora : Caroline, vacanța, Guillaume, Emilie, verișoara dementă, Hélène, François, și ce se întîmplă cu prăvăliașul ? Și cu rușii ? Și cu Teodora ? Nu nutresc oare vreo simpatie pentru extravaganta aceea ? (Cu degetul îndreptat înspre mine, cu gura zîmbitoare : gelozie? tachinărie ? mimică de actriță ca să mă amăgească?) Cine i-a vorbit ? Hélène? E fericită, spune, că mă vede, îi era teamă că n-am să mai vreau. De multă vreme vroia să-mi scrie, dar nu îndrăznea, Caroline a determinat-o. Nu, ea nu regretă

nimic. Ba da, că m-a făcut să sufăr. Dar s-a uitat, nu-i așa, s-a uitat, sîntem prieteni? Ce să pot face cu prietenia ei?! Dragostea ei pentru paiața aceea, pentru neghiobul ăla: prietenia ei pentru mine! Să-i spun că i-am văzut aseară, și că i-am judecat și cîntărit? Ar merita-o... Această rană în zîmbet. S-o fac să mărturisească că s-a înșelat, că e învinsă. Cu ce drept? „Vezi, Henri, oricum, aici, cînd mă plictisesc, vin pe chei, privesc Sena, îi privesc reflexele, cerul, șlepurile, podurile, mișcarea grațioasă, regească, și sînt (a avut parcă o reținere, apoi a continuat foarte repede, coborînd glasul și făcînd legătura cu o altă frază, ca pentru a șterge mărturisirea), sînt salvată. Știi, Henri, știi, și tu ai iubi Parisul".

Îndepărtîndu-se, apropiindu-se, vorbindu-mi despre Spania, despre teatru, de orașul nostru, de sora ei Mathilde totdeauna atît de cuminte, atît de suverană, o adevărată Minervă, despre mine. „Voi nu vă schimbați, și tu ești mereu același, Henri, aerul tău calm, ca și cum m-ai asculta și în același timp visezi".

Era adevărat, o ascultam și visam. Îi ascultam vocea care-i semăna, suplă ca și ea, încovoiată și din nou îndreptată, tija care se îndoaie la tonurile grave, care se ridică la o notă de mirare sau de veselie, și vorbele ei vioaie, deasupra melancoliei, a oboselii, a uitării de sine. „Da, desigur, aș iubi Parisul, l-aș iubi împreună cu ea, dar cum să fac? Pentru moment, studiile de terminat acolo. Betty, de ce să nu te întorci la noi? Familia ta, părinții tăi, o știu, nu-ți cer decît acest lucru. Atunci? — Mai degrabă aș crăpa!" (Ea pronunța acest „crăpa" într-un fel în care gura ei căpăta o cută vulgară, sigur că Roland Marcel spunea așa și pe acest ton.) Pofta de a o pălmui, tăcerea dintre noi, ostilă, imposibil de alungat.

Am coborît pe chei. Mergeam alături, îndepărtîndu-ne unul de celălalt, dacă din nebăgare de seamă trupurile noastre cumva se atingeau. Impresia stranie că nu mai sînt eu însumi, ci actorul, înaintînd alături de ea, amîndoi fără țintă, copleșiți de aceeași plictiseală. Totuși, după cîtva timp, după un mers fără sfîrșit, cînd ne așezam pe parapet: „Îți aduci aminte, Henri, plimbările noastre pe

coline, întîlnirile noastre în biserică ?“ Capul ei s-a înclinat, s-a aşezat pe umărul meu, braţul meu a trecut pe după spatele ei, a cuprins-o. Oboseala, devenită binefă cătoare, ştergea orice pornire de indispoziţie, de mînie, de îndoială.

Mai tîrziu, în camera pe care Elisabeth o ocupă la ultimul etaj lîngă Invalizi : fereastra de deasupra acoperişurilor şi a curţilor, chiuveta-bucătărie, nişte fotografii prinse în ace deasupra divanului : Marlène, Greta Garbo, Clark Gable, nişte tineri pe care nu-i cunosc, ah! da, Michèle Morgan. Aseară, Betty nu se îmbrăcase oare ca ea, trenciul, pălăria de ploaie, părul umflat ? Pe masă, lîngă cîteva flori, în ramă, portretul lui Roland Marcel, cu părul negru, cu buza ironică şi cu toate ridurile retuşate. Betty vorbeşte în sfîrşit despre ea, despre munca ei : are un rolişor neînsemnat într-o piesă, nu, preferă să nu-mi spună în care piesă, preferă să nu mă duc s-o văd, aş fi decepţionat, e un rol de nimic. Nici un cuvînt despre Roland Marcel. Încurcată cînd îmi surprinde privirea, atrasă fără voia mea de portret. Se preface că aranjează romanele, caietele, puţină veselă lăsată pe masă şi caută să ascundă rama în dosul unui teanc de cărţi. Am ascultat nişte discuri. Între fiecare cîntec al „Operei de trei parale“, învîrteam manivela ca să întorc resortul fonografului. „Mi te imaginez în chip de flaşnetar“. Eram fericit că o văd din nou rîzînd, întinerind lîngă mine. „Ce-ar fi dacă ne-am face amîndoi muzicanţi ambulanţi ? ! Nu vrei, Betty ? Tînăra barbară, flaşneta ei din locu-i de baştină şi prizonierul ei.“

O făcea pe indignata.

— De ce „prizonierul ei“ ? Tu eşti liber, eu te vreau liber, Henri... Libertatea...

Nu-şi termina fraza, acest cuvînt de libertate îi amintea el, oare, de vreo înfrîngere ? Din nou tristeţea îi estompa vocea, în timp ce stam lungiţi pe divan.

Cînd am vrut să mă apropii de ea, s-a îndepărtat. N-am mai îndrăznit să fac vreo mişcare. Atunci s-a întors ea spre mine, venind aproape de tot. Cu faţa lipită de gîtul meu, a murmurat ceva. N-am înţeles, am rugat-o să repete : „Tu ştii, Henri, ce e dragostea !“ N-am răspuns. Ea a continuat : „Eu nu ştiu. Eu nu mai ştiu ce

însemnează asta, nici măcar dacă are vreun sens." Ridicată pe jumătate într-un cot, mă privește. „Te-am făcut să suferi ?" Dau din cap, tăgăduind. „Nu vreau ca tu să suferi". Se lungește din nou în pat, cu obrazul lîngă obrazul meu. „Mă simt bine cu tine, Henri, asta o știu." Dulceața pielii ei, a căldurii ei, a respirației ei, a tăcerii ei. Dulceața buzelor sale imobile ca aripile ușor tremurînde ale unei păsări gata să fugă, apoi pasiunea, violența sărutărilor noastre, ca pentru a șterge ceea ce ieri ne despărțea, ceea ce mîine o să ne despartă din nou, ceea ce fără îndoială chiar în clipa aceasta, sub îmbrățișarea noastră, săpa între noi o prăpastie. N-a opus rezistență cînd am început să-i deschei corsajul. Mi-am lipit fruntea, ochii, bătăile pleoapelor, gura, obrazul de sînii rotunjiți, mai albi decît fața, dublă ofrandă de nevinovăție : nici o dezmierdare nu putuse, n-ar putea vreodată să-i întineze. Timida copilărie ca și tinerețea impetuoasă și tandră, le simțeam fremătînd în așteptarea lor. Betty a venit în întîmpinarea gesturilor mele stîngace pentru a o dezbrăca. Descoperirea trupului ei cu torsul delicat — coapsele îi păreau cu atît mai voluptoase — cu picioarele lungi, încă bronzate de soarele vacanței, mă înnebunea. Mi-am scos la rîndul meu hainele. Gol, stăteam lungit lîngă ea, pierdut în sărutarea care ne unea. Cînd am avut-o, am făcut-o cu încetineala venerației și a desperării. Plăcerea cu care mă copleșea avea gust de lacrimi, și totuși era poate și mai adîncă, mai vie datorită amărăciunii de care rămînea legată. N-a fost a mea decît după ce am pierdut-o. Acea necunoscută, acel pămînt, acea sihlă, acel val în care mă afundam, în care îmi uitam chinurile, numele, viața, în care nu mai eram decît elan de dorință, de pasiune, de eternitate originară, îmi era făgăduită timp de săptămîni, timp de luni cît durase dragostea noastră acolo, și n-am putut să împiedic ca făgăduiala să-mi fie furată ; pentru altul, prin altul, se împlinise femeia care-mi fusese făgăduită în zadar. Cu gust de lacrimi și de amețeală, cu gust de moarte, bucuria pe care o schimbau între ele trupurile noastre.

După clipele contopirii, Betty se miră de tristețea din privirea mea. Am asigurat-o că este înșelarea ei. Gemea : „Vezi, n-ar fi trebuit să ne revedem, căci asta

te face să suferi. Sau, atunci, să rămînem prieteni, numai prieteni". Schiță un gest de spaimă, se aruncă îndărăt, către perete, la marginea divanului, cît mai departe de mine. „Nu le fac decît rău celorlalți și mie însumi. Ar trebui să trăiesc singură, singură, să muncesc la repetiții, seara să joc și să nu văd pe nimeni."

Ziua era pe sfîrșite, abia un reflex roșietic se mai agăța încă de partea de sus a geamului. Betty stătea ghemuită în colțul dintre divan și perete, asemenea unui animal de basm, amenințat; din goliciunea ei părea să radieze o palidă lumină în penumbra care umplea odaia. Cu mîinile, a încercat să mă respingă cînd am revenit lîngă ea. O astfel de rezistență mă irita, mă făcea să nu mai simt acel resemnat regret care reapăruse sub dezmierdările noastre lente, lacome. Îi răsuceam brațele rebele, îmi venea s-o lovesc, s-o mușc, îi mușcam umerii, gîtul, buzele. Furia mea o trezi pe aceea a tinerei fete. Ne-am iubit din nou, cu un fel de ură. Cînd m-am prăbușit peste ea, cu respirația tăiată, m-a scuturat un rîs spasmodic și Betty a rîs de această aparentă veselie: masca pe care nervii mi-o impuseseră ne și modela; eliberați de înfruntarea noastră, de violența dorinței, cunoșteam cu adevărat acea veselie ușoară care ne cuprindea altădată, seara, la Observator, cînd după terminarea repetiției ne duceam în parc, zîmbind și rîzînd de un reflex al lunii, de o boare a nopții, de o umbră, de toate și de nimic.

Elisabeth își puse un capot galben cu flori mari violete pe care un cordon de mătase îl strîngea în talie. Traversă odaia, în timp ce eu rămăsesem pe divan privind-o. În trecere, azvîrli peste mine covoraşul de pe masă, ca să mă acopăr cu el. O auzeam mînuind niște ustensile în bucătăria improvizată într-un dulap de perete. Reveni, așeză tacîmurile pe-un colț al mesei.

În seara aceea la teatru era relaș, Elisabeth era liberă. Ea îmi propuse să mă ducă să văd o piesă nouă. Preferam să-mi petrec seara singur, acolo, cu ea. Se prefăcea că e surprinsă că încă nu mă plictisisem de prezența ei. Afirma că o singură valoare e de neclătinat: independența, căci nici o ființă nu merită să te legi de ea. Aceste

vorbe îmi dădeau un amestec de satisfacţie şi de nelinişte. „Aşadar, mă gîndeam eu, s-a săturat de actorul ei. A decepţionat-o, îl va părăsi, va fi numai a mea. Numai dacă nu va fi el acela care refuză să se ataşeze, dar atunci el nevrînd să ştie de ea, ea nu va vrea să ştie de mine."

— Henri, nu fi trist.

Venise în spatele meu, în timp ce ronţăiam un desert. Mîinile ei, lungile-i mîini fragile îmi atingeau uşor părul.

— Vezi bine că aveam dreptate. Trebuie să mă uiţi definitiv, căci nu-ţi pricinuiesc decît suferinţă... Şi cînd mă gîndesc că micuţa Caroline te-ar fi făcut fericit. În loc să se întîmple aşa, iată-te pierzîndu-ţi timpul cu o actriţă fără viitor, iar Caroline mucegăieşte la călugăriţele ei.

M-am sculat, m-am întors către ea, am îmbrăţişat-o. Îmi refuza sărutările, încerca să mai vorbească, deşi obrazul mi-era lipit de al ei.

— Aceasta n-are... n-are... sens... Noi ne facem... rău. Henri, voi fi nefericită.

Fără să-i dau drumul, îmi îndepărtam puţin capul de al ei.

— Nefericită ?

— Da, mîine după ce vei fi plecat. Şi tu la fel, în oraşul tău. O ! Sînt proastă, tu, tu vei avea ceea ce rămîne din barbari acolo, şi-i vei avea pe ceilalţi prieteni, şi pe fratele tău, pe Emilie, pe Hélène.

O încordare îi subţie şi mai mult chipul, îi măreşte ochii.

— Voi, acolo, v-aţi păstrat tinereţea.

Mă străduiam să rîd, ca să încerc a-i risipi emoţia.

— Cine te aude ar crede că tu ţi-ai pierdut tinereţea.

Atunci ea mă privi.

— Da, aşa este, mi-am pierdut tinereţea.

— Ei bine ! vino s-o regăseşti cu noi !...

Ţipasem aproape şi regretam aceste cuvinte, aş fi vrut să pot regăsi împreună cu Betty destinderea pe care o cunoscusem pentru o clipă înaintea şi în timpul mesei. Dar ea n-a răspuns provocării mele. Dădea din cap, încet.

— Nu mai este posibil, te asigur, nu mai e posibil.

Acea voce atît de dulce în desperarea sa mă ardea. Mi se părea că ne găsim amîndoi, cu sufletul gol, cu capul plecat în faţa unui mort întins între noi ; dragostea noastră, tînăra noastră dragoste, tinereţea noastră erau acel mort dintre noi. Nu mai ştiam ce să spun. Mi-am luat, de pe scaunul unde-l aruncasem cînd am intrat, impermeabilul. Ea-ntinse o mînă timidă, prinzîndu-mă de braţ.

— Nu pleca, nu încă.

Toată ziua, nu-mi dădeam seama pe deplin de acest lucru decît acum, mă aşteptasem ca Betty să găsească un pretext ca să dispară, ca să se întîlnească — îmi închipuiam eu — cu „maestrul" ei. Chiar şi în toiul îmbrăţişărilor noastre, o parte a eului meu rămînea la pîndă, mirată că un pas pe scară, pe coridor, nişte bătăi în uşă nu veneau să ne ameninţe, şi aş fi fost în stare să strig, pentru ca intrusul să nu se poată îndoi de prezenţa mea şi ca astfel orice legătură să fie ruptă între el şi prietena mea. Acum nu reuşeam, aşadar, să cred că ea vrea să mă reţină. Nu, nu era decît o viclenie din partea sa: imediat ce voi fi ieşit, avea să se precipite la cafenea, la teatru, în camera unde îl va regăsi.

Totuşi, fără să-mi dea drumul, Elisabeth mă atrăgea spre divan. Se întinse. M-am aşezat lîngă ea.

— Mîine, Henri, nu ne vom mai vedea, căci tu pleci, iar eu mîine îmi reiau lucrul.

Eram gata să spun : „Nu, eu nu mai plec ; rămîn. Te păstrez. Îmi vei găsi o slujbă oarecare la un teatru, la regie, printre figuranţi". Ea îşi întoarse privirile.

— Mîine, adaugă ea, viaţa îşi reia cursul.

Iată-i pe amîndoi, ies, în spatele teatrului, eu îi văd, striviţi de deznădejde, de aceeaşi plictiseală, de acelaşi dezgust. Nu-l mai văd pe Roland Marcel ci mă văd pe mine în locul lui, mergînd alături de Elisabeth, eu sînt insul acela obosit, posomorît, acel supravieţuitor. Spun atunci foarte repede :

— Da, mîine plec.

Mîinile i se cramponează pe braţele mele, mă trag. Mă aplec spre ea.

— Dacă vrei, în noaptea aceasta poţi să rămîi... Rămîi.

Ne-am culcat. Am rămas în întuneric unul lîngă altul ca doi împietriţi, cu degetele mîinii ei drepte înlănţuite între degetele mîinii mele stîngi. Redeveniserăm ca înainte, ca pe timpul cînd, pe deasupra colinelor care înconjoară oraşul nostru, după ce alergasem, mînă în mînă prin stepă, pajişti sau păduri, fără să ne descleştăm mîinile, cădeam în iarbă, gîfîind, şi rămîneam întinşi aşa, cu faţa către cer. Noi numeam asta, mai tîrziu, în glumă, a înota cu faţa în sus pe pămînt. Lumea ne purta cu o tandră, imensă putere şi, fără a face o mişcare, fără a gîndi, rămîneam fericiţi numai de prezenţa şi de înţelegerea dragostei noastre cu lumina, cu vîntul care alunecau pe deasupra. Da, ca şi înainte, aproape ca şi mai înainte, dar lîngă mine era acum o femeie şi nu mai era o copilă, dar noi căutaserăm pămîntul şi vîntul şi focul în adîncul înlănţuitelor noastre trupuri, dar eram în întuneric şi nu mai eram în lumină şi acum ne purta noaptea, maternă, înşelătoare ; atît cît va fi să dureze ea, noi vom putea crede în această pace dintre noi, vom putea crede în noi înşine, în această aparenţă a unei fericiri trecute. Va reveni, o dată cu zorile, dorinţa, dar şi regretul şi poate, în dragoste, ura. Din nou, peste fiecare din noi, se va lăsa singurătatea. Vorbe ale lui B...

„Nu trebuie să-mi porţi pică, Henri. Înţelegi, teatrul, ceea ce mă atrage în teatru este, cum să-ţi spun, este posibilitatea de a avea zece, douăzeci, o sută de vieţi, toate viețile în afară de a mea, care nu-mi place".

XLI.

De cîte ori mi se ivea prilejul, plecam la Paris ; dar între fiecare din acele călătorii, timp de săptămîni, uneori luni, îmi scormoneam cu de-amănuntul amintirile, căutam în mine imaginile Elisabethei : o imagine, o mie de imagini : ba ca o culoare, ba ca o lumină risipită peste viziuni de străzi, de grădini, de terase, de culoare de metrou, culoarea, lumina privirii ei asupra Parisului, ba niște fragmente obsedante ale trupului, ale mișcărilor ei domoale pe pat, asemeni celor ale unei înotătoare care hoinărește pe mare, ba o formă, o nuanță a unei pălării, a unei fuste care dănțuie în fundul ochilor mei închiși ; și îndărătul lor se formează din nou, minunată, prezența dureroasă, absența prietenei mele.

Amintirea glasului ei, a glasului ei care traversa, parcă, niște zone de umbră, ea de obicei atît de limpede și de dreaptă, mărturisindu-mi : „Nu, Henri, nu-mi cere acest lucru. Tu știi bine că-l voi părăsi într-o zi, și o știu și eu, dar nu mi-o cere. Se află în pragul bătrîneții, acolo unde bătrînețea se apropie de un bărbat. Nu vorbește niciodată de vîrsta lui, dar poate că are cu treizeci de ani mai mult decît mine. Deci noi n-avem decît un... decît un anotimp de trăit împreună. Nu ție îți fur ceva iubindu-l, ci dimpotrivă, pe el îl jignesc ascultîndu-te, acceptînd să te văd, să te iubesc."

De asemenea și amintiri de teatru. Renunță la mîncare ca să-și plătească locul la un spectacol, dacă n-a

putut profita de o invitație. Cînd sînt la Paris, în loc să rămînă singură cu mine, așa cum aș dori, mă duce pe la spectacole. O simt la pîndă, cu ochii ațintiți asupra fraților acelora care se agită, care vorbesc pe scenă și pe care eu nu-i ascult, pe care-i detest, căci o răpesc, mi-o iau, ea nu mai este cu mine, e lîngă ei, ba chiar se identifică cu ei, este acea îndrăgostită, acea sclavă, acea copilă sălbatică, acea regină, acea tîrfă, acea sfîntă, acolo, în strălucirea proiectoarelor, dar în orice caz nu mai e Betty, nu mai e cu mine, tot atît de absentă, mai absentă fiind lîngă mine, sub privirea mea, decît atunci cînd ne desparte distanța. Apoi, la rîndul său, ea își dă seama de indispoziția mea, se enervează, îmi reproșează că detest ceea ce-i place ei, ceea ce este viața sa, că vreau s-o smulg din ceea ce ea iubește. Părăsim teatrul, dușmani, semănînd — și această idee mă apasă și mai mult — cu acel cuplu uzat, propriul său prizonier, jalnic, pe care-l forma ea cu celălalt în seara cînd îi surprinsesem ieșind de la osteneala îndeletnicirii lor. Îmbrățișarea noastră apoi, plăcerea ei cu gust de tristețe nu fac decît să ne despartă. Întoarcerea în orașul meu este aceea a unei înfrîngeri. De data aceasta dezastrul e consumat.

Totuși, dacă o scrisoare a Elisabethei îmi parvine și găsește din nou tonul dulce-amar al dialogurilor noastre în care dragostea și războiul, speranța și desperarea își schimbă armele, mă întorc, pînă la călătoria ce urmează, la ceața amintirilor mele.

— Fratele tău e zăpăcit, îi vorbești și nu-ți răspunde. Cînd plouă, se plimbă cu nasul în vînt, ca și cum s-ar crede în plin soare. Dimpotrivă, cînd e cald pentru luna respectivă, se încotoșmănează ca în toiul iernii.

Emilie rîdea de vorbele prăvăliașului. Vedeam că pentru o clipă e fericit de acest rîs. El devenea totuși din ce în ce mai posomorît sau, dacă glumea și se strîmba, o făcea, vedeam eu bine, doar atîta timp cît îl îmboldea alcoolul. Îl zăream uneori de după geamul vreunui bar cu Teo instalată lîngă el. Dacă se făcea aluzie la tristețea lui, atunci se supăra. „Cum să n-ai gînduri negre, să nu fii cătrănit, cînd Madridul asediat suferă de frig, de foame, dar totuși va rezista, ei nu vor trece!“

Către sfîrşitul lui octombrie, Hélène plecase la Paris ca să-şi ocupe postul de externă a spitalelor. Ea părăsea oraşul nostru cu un sentiment de uşurare. Sfîrşitul verii şi începutul toamnei (ne mărturisi François, complet dezorientat de absenţa studentei) fuseseră penibile pentru ea care nu se putea consola din cauza plecării tinerei demente. Hélène îi spunea lui François că dacă Emilie ar mai fi rămas cîteva săptămîni prin preajma bolnavei, aceasta ar fi cunoscut, dacă nu vindecarea, cel puţin o temporară ameliorare, un răgaz al martirajului. Fratele meu îmi relata însă doar mie vorbele acestei destăinuiri. Nu vroiam s-o tulburăm cu ele pe Emilie. De la întoarcerea noastră, ea ni se părea înfrigurată, rîzînd prea tare şi prea repede, de orice remarcă, apoi tot aşa de repede afundîndu-se în muţenie.

Ea vede bine, îmi spunea singură într-o zi, că Guillaume n-o mai iubeşte, că se desprinde de ea, regina mamă îl influenţează luînd desigur în zeflemea „aceste flirturi de liceeni". O auzise bătîndu-şi de asemeni joc cu privire la un coleg al lui Guillaume, de asemenea „flirturi de liceeni", care riscau să compromită cariera unor studenţi, carieră sortită altminteri unui viitor strălucit. „Bătrîna cîrtiţă, ea-i cea care sapă, sînt sigură de acest lucru, care subminează şi distruge încet, cu răbdare, implacabil, dragostea noastră. A decis desigur ca Guillaume al ei să ia în căsătorie pe cine va vrea ea, cînd va vrea ea, vreo moştenitoare bogată, pe deasupra fiică a vreunui profesor de la facultate, a vreunui rector sau industriaş ; în felul acesta Guillaume al ei va deveni mai repede, la rîndul său, profesor de fizică la facultate, sau director al laboratoarelor socrului său... Iar eu... Pe liber (ea-şi dădea singură un bobîrnac în palma deschisă). De lepădat, liceana... Ca şi cum un barbar avea să se încurce cu o fată care nu-i va aduce nici zestre, nici avantaje de carieră."

Cum aşa ? ţi-a vorbit ? Ce spune ?

— Guillaume e un taciturn. O ! el rămîne amabil... În aparenţă... nimic nu s-a schimbat. Dar, eu, eu simt, ştiu că în sinea sa se îndepărtează. Altă dată, înaintea acestei veri, era de-ajuns ca să-l privesc : ochii îi deve-

neau mai strălucitori, sau mai întunecaţi, buzele i se întredeschideau ca pentru a respira mai tare, sau ca pentru a pronunţa o chemare. În cele din urmă nu spunea nimic, dar era ca şi cum mi-ar fi strigat dragostea, bucuria, emoţia lui, ca şi cum bucuria lui ar fi fost atît de imensă, încît nici n-o putea exprima, încît nimic n-o putea exprima decît tăcerea sa, decît acest fel de a se stăpîni !

Mă simţeam în faţa surorii mele inutil, stîngaci, nefericit din cauza suferinţei sale.

— Uite, altă dată, cînd Guillaume cumpăra un disc nou, repede trebuia să-l şi ascult. El pîndea din partea mea cel mai uşor semn de aprobare sau, dimpotrivă, de indiferenţă. Acel plînset al saxofonului, acea izbucnire a trompetei, erau şi ele unul din modurile sale de a-mi vorbi, de a-mi spune că se gîndeşte la mine, că-i lipsesc, că este trist fiindcă nu mă vede, sau că-i plac, că sînt frumoasă, că-i voi fi soţie ! Acum...

Viaţa, viaţa noastră nu seamănă ea oare cu acel dans în care se văd cavaleri şi partenere despărţindu-se brusc şi căutînd să formeze un alt cuplu ? În primele zile, atunci cînd se pregăteau — o ştim noi — jocurile, o clipă putusem a crede că se anunţă o armonie sub privirile care se chemau, care se măsurau ori se sfidau şi că ea va face din tinereţea noastră o sărbătoare în care inimile se vor înţelege în taină : Elisabeth ca un frunziş se va înclina spre mine, surorile ei, Mathilde şi Caroline, vor satisface aşteptarea prăvăliaşului sau pe a lui Grimari, Guillaume îi va răspunde Emiliei ca şi Hélène lui François.

Numai Hélène şi fratele meu rămîneau calmi, puternici, uniţi în mijlocul dragostei, în mijlocul dansului care ne transporta descumpăniţi, despărţiţi, umbre alergînd după umbre.

Vorbe ale Hélènei :

„Betty a mărturisit că nu are dreptul de a te atrage în această aventură. Pentru ea teatrul este o religie, ea poate accepta sărăcia, foamea, chiar şi eşecul, numai ca să răspundă la această chemare.

Dar pe tine, a recunoscut că nu are dreptul. Aceasta ar însemna încă şi mai sigur, în sfîrşit, da, să omoare, să rişte a-şi omorî dragostea ta. Tu i-ai fi luat în nume de rău Elisabethei că te-a făcut să-ţi ratezi viaţa. Te poţi vedea fără slujbă, trepădînd prin culise de colo-colo ?... Sau ea va reuşi şi vă veţi regăsi liberi, egali, şi nimic nu vă va împiedica să vă iubiţi atunci, fără ca unul sau altul dintre voi să aibă nevoie să se sacrifice, sau foarte curînd ea se va întoarce la tine vindecată, vreau să spun : convinsă că pasiunea pentru teatru nu este decît un capriciu."

XLII.

Elisabeth găsi în imobilul ei o cameră pentru Hélène. Acum, cînd puteam petrece cîteva zile la Paris, ieşeam împreună cu cele două prietene. Ele îmi cereau noutăţi din oraşul nostru şi vroiau să ştie dacă toamna îşi mai poartă încă, pe colinele din jur, blana ei împodobită cu fireturi. Înţelegeam după aceste întrebări nostalgia pe care o mai păstrau, nostalgia culorilor, a aromelor, a aerului totodată silvestru şi marin cînd suflă vîntul din apus, al ţinutului nostru. Sau poate că întîlnirea noastră tindea să creeze în felul acesta, departe de Observator, din nou în amintirea noastră, parcă urma terestră a acelor zile ale tinereţii în care aceeaşi lumină părea să vină din frunzele parcului, din nori şi din priviri, în care glasurile noastre, ba entuziaste, ba de o încetineală ţărănească, păreau să ne tenteze să spunem acelaşi lucru, aceeaşi gingaşă taină, puţin dureroasă pe care o enunţa atît tăcerea nopţii cît şi foşnetul ramurilor.

Betty, Hélène rămîneau îngîndurate ca şi cum ar fi încercat să vadă în ele însele acel peisaj familiar pe care-l căutau în răspunsurile mele. Apoi Elisabeth se redresa cea dintîi, în felul cum uneori se ridică în locurile noastre plantele cu castani, ferigile după trecerea celor care se plimbă pe acolo, făcînd în drumul lor o dîră scurtă şi puternică. Hélène ne privea cu acea căutătură care părea să apară încet din ochii ei ca şi cum ar fi trebuit să parcurgă distanţe, umbre dese înainte

de a se ridica întîi pînă la suprafaţa pupilelor, apoi în sfîrşit de acolo să se avînte ca să ajungă pînă la noi. Elisabeth propunea restaurantul sau cafeneaua sau teatrul sau cinematograful la care ne-am putea duce, apoi lăsa totdeauna pe seama Hélènei alegerea. Cu greu puteam depăşi acest soi de panică de care eram cuprins imediat ce intram într-un teatru, în timp ce prezenţa Hélènei mă ajuta să-mi revin şi, treptat, am reuşit să împărtăşesc emoţia sau bucuria pe care o simţeau fetele. Betty „făcea" acum puţin radio. Mi se întîmpla s-o însoţesc la studio. Nu apreciam de loc acele dovezi de afecţiune demonstrativă, acele sărutări, acele tutuiri pe care actorii, tineri sau bătrîni, le acordau prietenei mele. După înregistrare, ea îmi reproşa aerele de „bau-bau". Socotea că nu voi fi niciodată în stare să lepăd prejudecăţile provinciei !

Hélène mă sfătuia : ar trebui să mă interesez de munca Elisabethei ; dar în loc să fac aşa, lăsam impresia că-i reprob, îi disprețuiesc, îi condamn pe colegii ei de la teatru. Îi dădeam dreptate studentei : n-ar fi trebuit să-mi părăsesc oare casa şi studiile, şi să mă fac eu însumi comediant alături de Betty ?

— Ţi-am mai spus-o : nu eşti făcut pentru acest gen de viaţă.

— Ce gen de viaţă ?

— Teatrul, umblatul din sală în sală, ciorovăielile actorilor.

— Şi Betty ?

— Nici Betty... Dă-mi o ţigară.

De cînd e la Paris, Hélène fumează. Trage scurte fumuri, clipeşte din ochi. Nu ştie să fumeze.

— Ce iubeşte Betty, ce ar iubi... Cine ştie vreodată ce iubeşte ?

— Tu, Hélène, da, tu îţi iubeşti... Tu îl iubeşti pe François şi-ţi iubeşti meseria.

Ochii aceia soare şi umbră ai Hélènei, ochii puţin cam obosiţi, ochii cu reflexe de perlă cu calda lor somnolenţă, şi fumul se ridică, tremură în faţa lor ca în faţa chipului împăienjenit, puţin cam împăienjenit, al unui tînăr sfinx.

— Desigur, fratele tău, studiile mele, speranța de a face lucruri, de a găsi lucruri, de a vindeca, de a elibera...

Ea își încrunta sprîncenele, strălucirea albă, îngustă, a frunții dispărea pe jumătate sub cîrlionții părului.

— Știi că-mi plăcea aproape tot atîta de mult, că aș fi putut și eu să mă dedic teatrului... Dar prea greu, de-ajuns medicina, ai văzut bine, cu mama mea, ce dramă... Și într-adevăr, mie mi-ar fi plăcut viața aceasta, din turneu în turneu, această viață de actori de bîlci, mediocră, exaltantă. Cînd eram puștancă, visam o casă pe roate, să umblu din sat în sat, din țară în țară, ce importanță are sărăcia zilei cînd seara, iată, ești regină. iubești, ucizi, ești ucis în numele acelor oameni din sală care trăiesc prin tine, mor prin tine, care îți aparțin, cărora le aparții...

— Și Betty ?

— Betty ar fi de acord pentru această parte a programului, dar mansarda, călătoriile în clasa a treia, vecinătatea cabotinilor, cancanurile lor, micimea lor de cum își scot măștile, falsa strălucire a scenei, nu, ea nu le va suporta. Este de-ajuns să ai răbdare, Henri, și vei cîștiga.

Mi s-a părut că simt în glasul ei un accent de regret.

— Te întristezi că Elisabeth va fi a mea ?

Un zîmbet face să pară mai melancolică senzualitatea privirii, a gurii ei.

— Eu doresc fericirea Elisabethei și doresc fericirea ta, atunci de ce m-aș întrista ? Nu... Dar e puțin cam trist, nu găsești, să știi că ceea ce inima prietenilor noștri chema, promitea, ceea ce vroiau ei să facă... Vai ! să știi că ei nu vor reuși s-o facă, s-o știi înaintea lor.

Avu o expresie de mînie reținută.

— Și poate că vreunul... Tu însuți, sau Betty ? Nu ? Cineva dintre voi spune același lucru la adresa mea, știe același lucru despre mine... știe că nici eu poate nu voi reuși, că nu pot, cine știe, ajunge acolo unde simt totuși că trebuie să merg.

I-am cuprins mîinile într-ale mele, ca s-o liniștesc, s-o fac să înțeleagă că are toată încrederea mea, că nu e părăsită pe acest drum pe care uneori îndoiala, ame-

ţeala o copleşeau. Dar îndată ce-i simţeam între palme căldura mîinilor, îmi venea să le dau drumul, să fug, ca şi cum aş fi comis o greşeală.

O scrisoare a Elisabethei şi eu începeam din nou să sper, căutam ocazia care mi-ar îngădui să plec din nou la Paris, fie chiar şi numai pentru două-trei zile. De data aceasta dispoziţia Elisabethei va fi poate alta, m-aş arăta că-mi face plăcere s-o însoţesc la teatru, ne-am duce să ascultăm la un restaurant unguresc muzica de ţigani care-i plăcea ; cu colegii de studii ai Hélènei, după vreun dejun la Cetatea Universitară, am face pe profeţii pe aleile parcului Montsouris, eu m-aş arăta amabil, indulgent faţă de noii prieteni ai celor două fete ; i-aş asculta, cu un zîmbet de scuză pe buze, stigmatizînd Parisul, Franţa, pe francezi şi infama noastră viaţă măruntă radical-socialist-burgheză. (Cînd Teodora lansa asemenea maledicţiuni, ea avea o altă alură, un alt farmec, un alt umor, o altă graţie. De altfel acest grup în jurul Elisabethei şi Hélènei îmi apărea ca o caricatură a acelui clan afectuos pe care-l formaserăm noi cu barbarii.) M-aş arăta politicos, le-aş face jocul. Aş face toate acestea şi încă mai mult, pentru ca Elisabeth, pe furiş, după amiaza, ori dacă norocul mi-ar surîde, noaptea, după spectacol, să mă păstreze lîngă ea, să-mi îngăduie să uit în îmbrăţişările noastre, în furia sau în apatia trupurilor noastre, acea rană, mereu gata să se redeschidă, care devenise dragostea noastră.

Cel puţin atîta timp cît dura plăcerea şi minunăţia de a o vedea pe Elisabeth, de a atinge, de a deştepta, de a-i potoli trupul (acest copac tînăr, subţire, cu scoarţa albă şi delicată, doborît pe pat), lumea, aştrii şi ziua de mîine dispăreau.

Reîntors în oraşul meu, mă hrăneam cu amintirea acelor ceasuri scurte.

XLIII.

Studiile sale îi îngăduiră lui François să plece şi el în capitală.

— Mă întreb, spunea Emilie, cu părul căzut peste ochi, ce aveţi voi toţi, băieţii, s-ar crede că nu puteţi trăi decît acolo.

Şi continua :

— E drept că pe tine te atrage Elisabeth acolo şi pe François, Hélène.

Ea se privea în oglinda de pe căminul camerei ei.

— Poate că şi eu ar trebui să plec.

Mînia îi sugruma glasul.

— Da, perfect, să plec...

Arunca imaginii sale o privire duşmănoasă.

— Trebuie să cred că părul, că ochii, că faţa mea, trebuie să cred că eu nu-s destul de frumoasă.

Se întoarse înspre mine, îşi flutură părul, îndepărtîndu-şi-l cu o mînă de pe frunte, şi deodată îşi descheie corsajul. Sînii ei, foarte albi, tinere animale tandre, fericite, cu carnaţia lor roz apărură.

— Nu-s frumoasă ?

Frumoasă ca însăşi veselia florilor pe munte după ce zăpada îşi ia rămas bun, frumoasă ca impudica, tulburătoarea apariţie a unei femei şi a voluptăţii sale sub omătul încă al copilăriei. Şi eu, care vedeam, care admiram acea frumuseţe plin de ruşine în faţa ei.

Ea-şi lăsă capul în jos, părul îi alunecă iar, ascunzînd-o privirilor din nou ; îşi încheie la loc corsajul.

— Sînt nebună, nu ştiu ce m-a apucat... Turbez, asta este, turbez. Simt că Guillaume îmi scapă. Atunci mi se pare că-s proastă sau urîtă de nu-i mai plac... E maică-sa, regina mamă, aceea care-l influenţează. Mă gîndesc bunăoară că dacă aş pleca, dacă aş putea să plec, el ar înţelege că ţine la mine, că nu se poate lipsi de mine şi m-ar urma. Astfel, într-o zi sau alta, va fi el acela care va fugi, vai ! o simt, aşa cum... aşa cum sora lui a făcut cu tine.

Încercam s-o liniştesc. Pe Elisabeth numai pasiunea ei pentru teatru o făcuse să cadă în greşeală, însă Guillaume, un viitor inginer, el nu putea simţi decît o infinită gratitudine faţă de dînsa, toată frumuseţea, toată lumina la care putea să spere el vreodată era ea.

Pronunţînd aceste cuvinte, le simţeam întreaga cruzătenie, mă întrebam cum de le puteam gîndi şi spune, dar atitudinea Emiliei, îndrăzneala, brutalitatea ei de a se dezvălui, de a mă lua ca martor al farmecului său, încă nu puteam scăpa de emoţia cu care mă copleşiseră.

— Guillaume al tău ar trebui să fie nebun după tine, după ceea ce eşti tu, după viaţa din tine.

Vedeam din nou dubla ţîşnire, dubla plinătate de alb subliniat cu roz.

— Nebun poate că este el, dar nu după mine... Nebun aşa cum sînt ei toţi, mă tem, cei din această familie, începînd cu verişoara lor şi pînă la...

Ghiceam că se gîndise la Elisabeth. Ca şi cum aş fi legat răspunsul meu de fraza ei neterminată, am continuat :

— Pe Betty, vezi bine, am regăsit-o.

Sora mea a ridicat capul, iar eu nu i-am putut suporta privirea deodată trufaşă şi plină de teamă.

— Însă eu, eu nu vreau, înţelegi tu, nu vreau să-l pierd pe Guillaume. Dacă ar pleca vreodată, dacă vreodată l-aş pierde, aş prefera să mor decît să-l regăsesc, aşa cum spui tu... să-l regăsesc. N-aş mai regăsi nimic, ar fi un altul, nu l-aş mai recunoaşte, nu l-aş mai vrea, chiar dacă el, mai tîrziu, m-ar căuta, m-ar implora.

Ea citi desigur în trăsăturile mele suferința pe care, fără voia sa, mi-o pricinuia. Întinse mîna spre mine, eu însă o dădui la o parte.

— Ce vrei, se vede că sînt din rasa bietei Marie. Fără îndoială că de aceea mă recunoștea ea, credea că mă recunoaște cînd a venit spre mine în seara repetiției și cînd a acceptat prezența mea în vara aceea, înainte de vacanță... Tu, cu Elisabeth, nu e același lucru, ba poate chiar, da, poate chiar rănile pe care vi le faceți... Voi vă pierdeți ca să vă regăsiți mai bine. Eu cred că vă veți iubi mai mult, că vă iubiți mai mult acum, pentru că fiecare dintre voi trebuie să se cunoască mai bine și să-l cunoască mai bine pe celălalt.

Din nou întinse brațul înspre mine.

— Am încredere în privința ta, Henri... Ai suferit, dar acum s-a sfîrșit... Veî fi fericit într-o zi, cu Elisabeth... Pentru mine nu e posibil acest drum... acest drum traversat. Pentru mine, ca și pentru Mariette, desigur, e vorba de tot sau de nimic.

Degetele ei mi se încleștară de umăr.

— Și eu cred că voi pierde totul.

Această voință în ochii mov-albaștri și această panică, acest gest, această lipsă de pudoare, această spaimă! Nebuna pe turn, părăsită, și cruzimea, indiferența barbarilor față de noi, pe care ne atrăseseră, pe care ne capturaseră.

Am dormit puțin în noaptea aceea; un somn întrerupt de coșmare. Dar a doua zi Emilie părea calmă, cîntînd ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Prăvăliașul, Grimari, Sergiu, sclavii ei: „Couderc dă-mi un disc", și prăvăliașul îi întoarce spatele Teodorei, se precipită, își golește discoteca spre a satisface dorința infantei. „O! Grimari, cu părul tău negru-albăstrui, iată, dacă agăț această floare roșie deasupra urechii tale, nu mișca, un adevărat portret din vechime". Și tînărul, imobil, își oprește răsuflarea, gata să devină portretul de care vorbește glasul atît de tînăr, atît de gingaș. „Tu, Sergiu, ești cel mai gentil. Cu tine se știe cel puțin că ești devotat, fără gînd ascuns, taci, nu protesta, n-ai să mă contrariezi, mincinos chiar în tăcerea ta, totuși devo-

tat, nu încă bărbat, nu încă stricat de vanitate, de stupida lor vanitate, de pretinsa lor independenţă" ! „Mulţumesc Coudere, mulţumesc pentru acest blues, îţi seamănă, sumbru, sumbru ; dar lasă încolo mutra asta, ce ţi-am făcut ?".

Inocentă Emilie, crudă Emilie. Şi eu zîmbeam, eram fericit văzînd-o cum îi subjugă, cum îi ironizează pe prietenii mei. Mă temusem pentru ea, dar nu, nu era decît un moment de mîhnire, un capriciu printre celelalte capricii ale ei.

Teodora mă neliniştea mult. Se spunea, se şoptea că rupsese complet cu Masari. Prăvăliaşul şi tînăra rusoaică trebuiau să se consoleze reciproc de nenorocul lor în dragoste, ceea ce Nicolas Valenkov nu vedea cu ochi buni. Teo, slabă, posomorîtă, cenuşie, şi totuşi jarul privirii ei, şi uneori scandalul rîsului ei cu dinţii albi, ascuţiţi, ca altădată pe vremea domniei sale obraznice.

Nu venea iarna, o iarnă grea prin care trebuia să trecem ? Astfel, viaţa noastră cunoştea anotimpuri pustii, şi din nou primăvara, făgăduiala, bucuria. În iarna aceea Madridul lupta în frig, în sînge, în moarte, dar mîine soarele, victoria, poate, şi noi toţi din nou pe culmea tinereţii noastre. Astfel mă închideam, mă apăram în căldura egoistă a dragostei mele. O călătorie la Paris, cîteva ore lîngă Elisabeth, şi uitam tot ce nu era apropierea lentă a timpului cînd prietena mea îmi va aparţine din nou întreagă şi pentru totdeauna.

La întoarcerea dintr-o astfel de călătorie, m-am pomenit singur în compartiment cu o femeie încă tînără, blondă, cu nişte frumoşi ochi căprui plini de oboseală. Nu ştiu ce, dar ceva voluptuos şi veşted în acelaşi timp, îmi atrăgea privirile asupra necunoscutei. Frumoasă, dar deja nişte creţuri îşi întindeau păienjenişul pe la colţul ochilor cu pleoape grele, sub bărbie carnea era încă destul de tare, ceva frămînta pe solitara călătoare, o oboseală dar şi o voinţă, o grijă care fără îndoială că îi depăşea puterile.

Eu citeam o revistă literară, cumpărată în momentul plecării ; în fiecare clipă privirea mea părăsea pagina pe care nu reuşea s-o descifreze şi aluneca spre vecina de

compartiment, ghemuită deocamdată în colțul opus, cu fața întoarsă spre geamul întunecat.

Îmi reproșam și mă miram că nu mă gîndesc mai stăruitor la ultimele clipe petrecute cu Elisabeth și că-mi las gîndurile să divagheze în jurul acestei necunoscute plecată, ca și mine, prin noapte.

Timp de cîteva ore s-ar fi putut crede, cineva care ne-ar fi observat de pe culoar și-ar fi putut închipui că femeia și tînărul acela, tăcuți în compartimentul lor, pleacă împreună spre un oraș în care-i aștepta dragostea.

Din geantă, călătoarea scoase un pachet de țigări, o brichetă. Mi-a surprins privirea, din nou întoarsă de la revistă către ea. Mi-a zîmbit, mi-a întins țigările. Eram cît pe ce să refuz, ca și cum acest gest banal și acceptarea mea ar fi putut întări acea stranie impresie pe care o reprobam, dar de care nu puteam scăpa, de a fi smuls din viața mea, de lîngă ființele care îmi populau viața, gata să plec, pe cale să plec împreună cu această femeie. Ea m-a întrebat la ce oră vom sosi la frontieră. La auzul acelui cuvînt, am simțit că roșesc. Am răspuns că nu știu, nu îndrăzneam să adaug că voi coborî din vagon către miezul nopții, că mă întorc în orașul meu, pur și simplu în orașul meu. Femeia făcu un fel de mutră comică, sau poate că fumul o silea puțin să se strîmbe.

— Nu știți ? Coborîți înainte, desigur.

Simțeam disprețul și mila ei și — mă înșelam oare? — decepția sa în acest „desigur", după draperiile căruia observam și un ușor accent care îl prelungea pe *r* final.

— Da, mă întorc la ai mei, acasă.

Cum să pronunț cuvinte atît de stupide... Îmi venea să mă scol, să schimb compartimentul : nu mai puteam suporta imaginea stupidă pe care o ofeream despre mine acestei străine, căci nici nu mă îndoiam că nu e franțuzoaică. Dar frumoșii ei ochi obosiți mi s-au părut deîndată indulgenți, aproape tandri și, zîmbind, mi-a vorbit de accentul meu. Apoi a pronunțat mai multe nume de orașe meridionale, mirîndu-se că nici unul dintr-însele nu e orașul meu.

— Totuşi aşa aş fi crezut, cu acest accent, cu acest ecou în franceza dumneavoastră, al limbii de altădată. Veri, în definitiv, nu sîntem noi oarecum veri, chiar dacă oraşul dvs. este — hotărît lucru — departe de frontieră, frontiera în schimb nu e atît de departe în glasul dvs. care cîntă.

N-am ştiut de ce, însă mi-a venit să-i povestesc acestei femei pe care n-aveam s-o mai văd niciodată, despre Observator, despre barbari, despre viaţa noastră. I-am vorbit despre Hélène la Paris, de prăvăliaş, de şedinţele de jazz. O ultimă prudenţă mă împiedica să rostesc numele Elisabethei. O tristeţe se abătuse pe chipul străinei, îi înăsprea trăsăturile, vestea deja o tragică mască sub tinereţea ei ameninţată. Nu observasem cît de grav îi putea fi glasul, *r*-urile sale deveneau mai dure, *s*-urile şuierau uşor.

— Aşadar ne ducem la Paris, ne ducem la dragostea noastră şi apoi ne întoarcem acasă.

Cum de ghicea oare acea dragoste pe care i-o tăinuiam ? Fără îndoială că ştiam să o ascund destul de prost.

— Măruntă viaţă, măruntă tinereţe.

Nu mai privirea la mine, părea să fixeze o imagine a sa în depărtare, îndărătul geamului, la sfîrşitul nopţii spre care se năpustea rapidul.

— Ne întoarcem acasă, citim literatură, nu ziarul, jurnalul e murdar, pute a sînge, în timp ce literatura...

Femeia se întoarse deodată spre mine, n-am putut să-i suport privirea. Glasul ei, dimpotrivă, deveni blînd.

— Totuşi, avem în noi ceva pur, ceva drept. Am vrea ca tinereţea, ca lumea să semene cu tinereţea, nu-i aşa ?

Si din nou durerea, asprimea glasului său.

— Numai că nu se va face nimic, nimic, pentru aceasta.

Să nu cobor cînd se va striga numele gării, să las trenul să plece mai departe, să dispară în noapte pînă în zori, pînă la frontieră, şi acolo, străina, eram sigur, va cunoaşte trecerea. M-aş regăsi cu ea în război, şi într-o dragoste care m-ar schimba, care m-ar îmbătrîni, m-ar smulge din această luminoasă beteală a adolescenţei în

care zăboveam, m-ar apropia de acea forță, de acea violență pe care o citeam în ochii obosiți, pe buzele ei pline, în acel blond luminos, în acea frumusețe pe cale să piară.

— Și în Spania erau, și acolo sînt tineri. Ar fi vrut și ei să-și păstreze tinerețea, dragostea, casa, marea, cărțile, ghitara. Dar ei, ei mor pentru voi.

Aproape că țipase, ori poate că zgomotul trenului o forța să ridice tonul, ca eu s-o pot auzi ? Am întors capul. Simțeam cum sudoarea mi se prelingea pe tîmple. Această femeie frumoasă, încă frumoasă, pe care poate că o doream, care mă dorea poate, era judecătorul meu, îmi striga în față, mai tare decît bubuitul roților, lașitatea, somnul în care mă aflam scufundat.

— Ei mor toți. Voi, voi francezii, nu înțelegeți ! După tinerețea lor, va fi asasinată tinerețea voastră. Treziți-vă, treziți-vă o dată !

Se ghemui din nou în ungherul ei și se acoperi cu poalele mantoului său alb. Trase cîteva fumuri din țigara pe care o strivi apoi de geam.

— În curînd va fi prea tîrziu.

Am rămas mult timp fără să mai schimbăm nici priviri nici cuvinte. Ea scoase niște hîrtii din geantă, absorbită în lectura lor. Din timp în timp, nota în grabă cîteva cuvinte pe margine. Trebuia să ne apropiem de orașul meu. Își rîndui notițele, căscă, întrebă cît e ceasul.

— În curînd veți cobori, da ?

Dar mie îmi mai răsuna în urechi : „În curînd va fi prea tîrziu".

— Mîine voi fi la Barcelona. Dumneata, în casa dumitale. Amîndoi întorși de la Paris, nu-i așa ? ! (nici o ironie în ton, totuși aceste cuvinte mă ardeau).

Continuă, cu o oarecare dulceață visătoare în glas :

— Parisul, atît de frumos, atît de liber, încă liber. Pentru cît timp ?

Trenul urma acum să se înfunde sub tunelurile care străpungeau primele coline ale provinciei mele.

— Ei mă trimit la Paris ca să explic, și ca să obțin . . . (făcu o pauză, neslăbindu-mă o clipă), arme, arme, pentru a vă apăra (și apăsă pe ultimele două cuvinte), cît și pentru a organiza călătoria voluntarilor.

Ruşinea încă nu mă părăsea, rămîneam cel vinovat; în acelaşi timp, mă simţeam acum plin de ciudă şi de neîncredere faţă de această străină. Vorbele, zîmbetele şi chiar felul ei de a folosi tăcerea, de a mă privi şi de a nu mă mai privi, toate acestea oare nu erau simultane? Oare toate acestea nu urmăreau, profesional, să mă seducă pentru a vedea dacă farmecul ei nu echivalează cu încă un recrut pentru cauza spaniolă, un recrut mediocru, mizerabil, dar ce importanţă avea?, totul putea deveni armă: chiar şi acest tînăr provincial pe care-l făcuse ca să creadă, fără să promită nimic, fără vreo aluzie, ci numai cu acest fel de a fi frumoasă şi blazată, arogantă şi miloasă, că va fi a lui, numai dacă, pur şi simplu, el va părăsi pentru ea, pentru a-şi termina călătoria împreună cu ea, tot ce pînă atunci fusese viaţa lui.

Cînd trenul tresări pe macazuri şi cînd apărură luminile gării, am bîlbîit nişte cuvinte din care trebuia să rezulte că ceream iertare străinei, iertare pentru că trebuie s-o părăsesc, dar că o voi revedea, aş vrea s-o revăd. Ea ridică din umeri. Apoi aţinti pentru o clipă asupra mea o privire totodată voluntară şi obosită, îşi deschise din nou geanta, scoase din ea o carte de vizită pe care scrise în grabă cîteva cuvinte şi mi-o întinse.

— Dacă vreodată, dacă vreodată ţi-aduci aminte de mine, de ceea ce ţi-am spus. Acest om e prietenul meu, el te va face să treci, te va îndrepta înspre Barcelona, şi ne vom regăsi, în sfîrşit... dacă mai sînt, dacă voi mai fi în viaţă...

Şi-şi ridică ochii spre mine, dar mă vedea oare?

— Mă numesc Manuela.

Mă însoţi pînă la uşă.

— Nu uita, spune-o tuturor, pentru voi de acolo, da, şi pentru voi luptăm... Dacă noi... Dacă vreodată ei ar cîştiga...

Trenul se oprea. A mă întoarce cu ea în compartiment, a aştepta două minute, exact două minute, ar fi însemnat sfîrşitul tinereţii mele fără de griji, al visărilor noastre la Observator, al dragostei mele ratate, al dragostei mele reînviate, ar începe un alt destin, Manuela.

Ea îmi întinse mîna pe care i-am sărutat-o, o mînă albă, puţin cam grasă, împodobită de inele şi brăţări.

Eram deja pe peron. Femeia flutura din mînă, brăţările zornăiau. Rămăsesem nemişcat în faţa vagonului, cu valiza la picioare. Un şuierat răsună. Trenul se puse în mişcare. Un metru, doi metri, străina se aplecă prin uşă, îşi întindea pumnul strîns, rîdea, mi se părea că rîdea ca să strige : *No pasaran.*

O revedeam pe prietena mea goală, sfîrtecată pe divanul scund, eram fericit şi sufeream, fericit de a purta această viziune tainică în mine, de a o vedea cum apare pe neaşteptate şi mă luminează cu acea lumină care înconjura în umbră trupul tinerei fete, sau dimpotrivă de a o căuta în adîncul viziunii mele închizînd ochii pe jumătate şi făcînd-o să urce încet, pe nesimţite, de foarte departe, în mine însumi, şi fără s-o ştiu încă mai zîmbeam probabil cînd mergeam în întîmpinarea ei, căci adesea Emilie sau François sau prăvăliaşul, a căror prezenţă o uitam, se mirau şi-mi vorbeau de acest zîmbet inconştient purtat pe buze. Mai sufeream şi pentru că nu puteam răspunde chemării imaginii scumpe, sfîşietoare şi pentru că presupuneam că nu numai eu o păstram, că ea popula, obseda şi alte memorii de bărbaţi care o profanau, o întinau, care mi-o făceau deodată zadarnică şi crudă, care trezeau în mine dorinţa de a ucide sau de a mă ucide, ca să mă eliberez de ea.

XLIV.

Pe cartea de vizită gravate cuvintele : „Manuela del Rio", şi cu creiorul : Joé Bescousse, 12, rue de Canigou, Perpignan. I-am înmînat cartea de vizită prăvăliaşului. Acum o detestam pe străină : ea îl denunţase pe trădătorul din mine, pe cel care era gata să-şi trădeze dragostea, şi pe cel care-şi trăda tinereţea, tinereţea, prin faptul că nu se ducea s-o apere faţă de asasini.

Săptămîni, luni mai tîrziu, veni primăvara. Într-o duminică dimineaţa la sfîrşitul lunii plecaserăm în plimbare cu Bugatti a lui Couderc şi cu hodoroaga barbarilor. Mîncasem pe iarbă. Într-un sat, am băut cu ţăranii îmbrăcaţi de sărbătoare, în altul, sub un umbrar, dansam. Emilie, Mathilde, Teo erau frumuşele, cu acel farmec care face fetele mai vioaie, mai trandafirii, mai blonde, mai brune, mai grave şi mai uşuratece, scăldate parcă în răcoare şi soare după amorţirea iernii. Numele satelor cîntau o pace venită din fundul veacurilor : Saint-Priest-Taurion, Saint-Laurent-sur-Gorre, Verneuil, Oradour, Saint-Victurnien, la Chapelle-Blanche. Intram prin bisericile lor, priveam cum se joacă popice pe cîmpul iarmaroculuí, le zîmbeam fetelor, ele priveau cu invidie către domnişoarele de la oraş venite în plimbare la ţară. Copiii ne întindeau mănunchiuri de narcise galbene, buchete de violete ; ei plecau ţipînd şi rîzînd imediat că primiseră în schimbul florilor cîţiva gologani. Automobilele noastre semănau la întoarcere cu nişte care îm-

podobite cu flori. În suburbii, în pragul uşilor, muncitorii priveau, pe jumătate amuzaţi, pe jumătate severi, aceste două maşini pline de tineri nebuni care cîntau cît îi ţinea gura.

Înainte de a ne despărţi, am intrat într-un bar. La radio se auzea o javă. Prăvăliaşul şi Teo o dănţuiau dîndu-şi aere deşucheate şi comice. Apoi muzica încetă şi un crainic anunţă : „Iată ultimele informaţii. În Spania satul basc Guernica a fost supus unui bombardament masiv al aviaţiei fasciste timp de mai multe ore. Era zi de tîrg. Se pare că toţi locuitorii : bărbaţi, femei, copii au fost ucişi".

— *Guer* şi mai cum ? întrebă Teo.

— Toţi locuitorii, spuse prăvăliaşul.

— Un sat, continuă Emilie, un sat asemeni acelora pe care le-am străbătut noi azi.

— Toţi, repeta Couderc, toţi, ţăranii aceia pe care i-am văzut, fetele, copiii, toţi.

Guillaume se îndepărtă de Emilie, îl apucă de braţ pe prăvăliaş :

— Ce tot spui tu ? Aşa ceva nu se va întîmpla aici.

Couderc îl dădu la o parte pe prietenul său. El privi la noi cu o expresie de spaimă.

— Aici, se întîmplă aici ! (Urla). Îi şi văd, biserica, piaţa, femeile, puştanii cu florile, striviţi, arşi, sfîrtecaţi !

Doi sau trei clienţi întîrziaţi ne aruncau priviri dojenitoare. L-am auzit pe unul dintre ei bombănind : „Au băut". Mi-a fost teamă ca prăvăliaşul să nu fi auzit şi el şi să nu se încaiere. Dar, cu pumnii în dreptul ochilor, ca pentru a nu mai vedea, el se prăbuşi pe banchetă.

Împreună cu Guillaume, a trebuit să-l conducem la el acasă. Jos, Mathilde, Emilie, Teo ne aşteptau, îngrijorate.

După trei zile, pe la sfîrşitul după amiezii, Teo veni la noi. Ea ne aduse vestea că în ajun Couderc plecase să lupte în Spania. Îi lăsase un bilet, cerea ca noi să ne gîndim la el atunci cînd vom asculta melodii de jazz. De îndată ce va putea, ne va trimite veşti.

În timp ce o conduceam pe Teo, ea mi-a vorbit de cartea de vizită a spaniolei. Couderc i-o arătase. Cînd a

fost să ajungem prin apropierea casei sale, s-a agățat de umerii mei și și-a lipit capul de gîtul meu.

— Henri, murmura ea, Couderc n-a mai putut suporta această poveste cu satul distrus, dar dacă nu i-ai fi dat cartea aceea de vizită a spaniolei tale, n-ar fi plecat, încă nu.

Își plimba fața, fruntea, nasul de-a lungul gîtului meu.

Fără să-mi dea drumul, se ridică și ațintì asupră-mi o privire pe care o ghiceam în umbră totodată plină de teamă și de sfidare.

— În seara aceasta, în noaptea aceasta, frații mei nu sînt aici, plecați nu știu unde, la o reuniune a *Crucilor de Foc*. Nu trebuie, m-auzi, Henri ? — nu trebuie să mă lași singură în noaptea aceasta. Dacă n-ai fi fost tu, Couderc ar fi aici, el ar veni să stea cu mine.

O sfătuiam să fie cuminte, nu aveam dreptul, îi spuneam eu, să profit de plecarea prietenului ei. Dar ea aproape că-mi strigă :

— Știi bine că nu-l iubeam !

Cum însă tăceam, adăugă :

— Noi ne asociam nenorocirile ; au îl consolam, încercam, îmi făcea bine să-l consolez. Dacă sora ta ar fi vrut : el valorează de zece, de o sută de ori mai mult decît Guillaume al ei.

Și din nou mă implora :

— Rămîi, Henri.

— Dar nici pe mine nu mă iubești.

Ea-mi stringea grumazul cu mîinile împreunate. Îmi venea s-o ridic în brațe, s-o duc în camera ei. Aș întinde-o pe pat. I-aș săruta fruntea, i-aș dori noapte bună.

— Eu n-am iubit decît un singur om așa cum crezi tu că se iubește.

Zîmbetul nerod al lui Masari, glasul lui molatec. Cum putuse oare ?... Cum mai putea să sufere încă pentru o umbră, pentru un manechin ?

— Tu, Henri, ești altceva. Tu ești, tu-mi aduci pacea, ca un vis liniștit în care ai vrea să rămîi mereu.

Se aplecă spre mine și căutîndu-mi urechea, șopti :
— Henri, trebuie, aș vrea, vreau un copil de la tine.
Îi desfăceam mîinile înlănțuite pe după gîtul meu...
— Teo, vorbești aiurea.
Ea protestă, cu un fel de mînie tandră.
— Spun ceea ce este adevărat.
Și continuă cu glas tînguitor, cu glasul ei bolnav :
— Vreau să fie copilul tău, vreau ca tu să-mi dai un copil.

Prăvăliașul trecuse probabil frontiera, traversa acum Catalonia, avea să-i răzbune pe copiii de la Guernica. Îi revedeam pe pușlanii satelor străbătute duminica trecută, cu brațele întinse spre noi, cu brațele pline cu brîndușe.

— Un copil, un mic copil de la tine, repeta glasul auzit parcă în adîncul somnului.

— Știi bine că o iubesc pe Elisabeth.

Tînăra fată s-a dat înapoi. A plecat fugind. Am auzit-o jos, la capătul grădinii, trîntind poarta. Am așteptat un moment. Cînd fereastra o să se lumineze, voi pleca. Fațada casei a rămas neluminată însă.

Un vînt răcoros venea dinspre cîmpia înconjurătoare. Mi-am ridicat gulerul hainei, am lăsat casa rușilor în urmă și m-am întors spre oraș.

Emilie clătina din cap, părul îi zbura într-o parte, îi cădea pe frunte. Vorbea mai rar, cu greutate, ca și cum fiecare cuvînt i-ar fi tăiat respirația.

— De vreme ce trebuie să-l pierd pe Guillaume, această pierdere să fie cel puțin opera mea. Nici el, nici mama lui să nu fie cei care au hotărît-o, care au pregătit-o. O voi face eu, eu singură.

Îmi era teamă de acest orgolios gust al eșecului, uneori îl bănuisem în mine, pitit în adîncimi, dar stăteam departe, refuzînd, pentru a nu le descătușa, să numesc umbrele. Ce o împinsese oare pe Emilie pe aceste căi sumbre, curajul sau amețeala, ori dimpotrivă o stranie cunoaștere cu ani înainte ?

Sau poate că ea se arăta, atît de fraternă că se identifica elanurilor și căderilor mele ? Iar dragostea mea pentru Elisabeth, ca și mai tîrziu eșecul meu, prefigu-

raseră ele oare, pentru ea, dragostea sa față de Guillaume și apoi condamnarea iubirii acestuia ? Era adevărat că descoperirea Observatorului și a locatarilor săi o făcusem în comun, François, Emilie și cu mine ; și atracția exercitată asupra noastră, încîntarea pe care ne-o pricinuiseră la tustrei barbarii și prietenii lor, să fi fost oare însuși visul fraternității noastre ? În mod nedesluşit, mai simțeam că Emilie se dovedea cea mai credincioasă dintre noi trei față de acest vis, făcînd totul, acum, ca să-l sorteasca morții.

Ea nu admitea că ar putea să se degradeze ori pur și simplu să se schimbe ceea ce urmăriserăm împreună, aceea lumină, acea muzică venite parcă — ni se părea — de la ființele iubite (sau poate că lumina aceasta era numai în privirile noastre, era doar în felul nostru de a asculta în noi, în afara noastră, această muzică). Îmi venea s-o strîng pe sora mea în brațe, tare, așa cum o făceam altădată, ca s-o consolez de cine știe ce necaz prea mare pentru ea.

XLV.

I-am scris Carolinei. Trebuia să-mi destăinui cuiva teama şi remuşcarea. Aş fi vrut desigur să mă confiez Elisabethei ; n-am îndrăznit, sau poate că m-am gîndit că ea nu va înţelege, că mă va condamna, sau poate chiar că se va îndepărta de mine ? Şi apoi, numai nevinovăţia mă putea auzi şi linişti.

Caroline îmi răspunse. Socotea că prăvăliaşul ar fi plecat în Spania chiar şi fără cartea de vizită a Manuelei, cît despre Teodora, ce puteam face eu pentru ea, de vreme ce o iubeam pe Elisabeth ? De altfel, chiar dacă în noaptea aceea, aşa cum mă rugase, n-aş fi lăsat-o singură, ce s-ar fi schimbat oare pentru dînsa ? A doua zi şi în zilele celelalte, ar fi întîlnit din nou singurătatea. Sau poate că Teodora, ca şi ea însăşi, încheia micuţa Caroline, îl va întîlni pe Dumnezeu, ori se va zdrobi fără sfîrşit în contact cu viaţa.

Sergiu o prevenise pe Emilie prin telefon. Amîndoi am alergat la casa ruşilor. Sergiu şi fratele său, întorşi dimineaţa din turneul lor politic, n-o putuseră trezi pe Teo. Întinsă pe pat complet îmbrăcată, abia mai respira, cu capul într-o parte, căzut în gol. Medicul chemat nu putuse să se pronunţe, după ce făcuse injecţiile pe care le credea indicate. De luni de zile ea nu mai dormea decît cu ajutorul somniferelor. Nu se găsise tubul gol. Cînd am sosit şi noi, cu respiraţia tăiată, o ambulanţă aştepta jos. Pe o targă, două infirmiere o scoteau pe

prietena noastră din casă, cu faţa buhăită, cu pielea ca de ceară. Am crezut că murise. Pe treptele din faţa casei, Sergiu plîngea. Alături de el, Nicolas mă făcu să mă gîndesc la o sălbătăciune scundă şi îndesată, imobilă înaintea atacului. Uşa dublă a maşinii s-a închis în urma Teodorei. Cînd maşina a pornit, Sergiu a sărit strigînd : „Teo ! Teo !“ Ambulanţa a ajuns în stradă cu precauţie, apoi a pornit-o rapid. Sergiu a urcat drumul pînă la noi. Emilie l-a strîns în braţe. Nu-i ajungea decît pînă la umăr, el se apleca spre ea, şuviţa blondă a părului îi ascundea lacrimile. Emilie atît de tînără, maternă, părea să-l apere.

Hélène, Elisabeth mi-au scris. Pentru Hélène, tentativa de sinucidere a tinerei rusoaice nu era o surpriză ; ea cunoştea, ca şi François, cunoşteau acest gen de fiinţe, încordate, ciudate, exaltate : imediat ce scade febra care le incită, ele nu rezistă tentaţiei de a se distruge. „Hipomaniacă“ — scria Hélène, eu îi luam în nume de rău faptul că-i aplica nefericitei Teo o etichetă medicală.

Elisabeth păru profund emoţionată de dubla noutate : aceea a plecării lui Couderc, aceea a celeilalte plecări a Teodorei. Se acuza că o judecase greşit pe tînăra fată, că nu ştiuse să ghicească sub extravaganţă şi provocare rana şi zbuciumul. Regreta în sfîrşit că atîta umbră se lăsase deja peste acel anotimp atît de voluminos şi de viu pe care-l cunoscuseră, cu toţii, la Observator. Înţelegea, ca pe o duioasă şi crudă evidenţă, că nu va uita niciodată acele ceasuri petrecute în casa bătrînească, în teatrul desuet al oraşului nostru, în bisericile unde ne întîlneam. Nu însemna aceasta oare că nici pe mine nu mă va uita niciodată ? Simţeam un nedrept mister în faptul că datorită actului disperat al Teodorei o putusem regăsi atît de apropiată, atît de atentă pe aceea pe care nu de mult o pierdusem.

În fiecare zi Sergiu trecea ca să ne vadă. Medicul, spunea el, încă nu se pronunţa. Dar cel puţin, fiecare din orele cîştigate mărea numărul şanselor. Teo n-a murit. Noi n-am putut s-o revedem ; de la clinică a fost transportată într-o casă de odihnă la munte. Ea însăşi ţinuse să nu vadă pe nimeni, în afară de fraţii ei. Descumpănit, Sergiu a continuat să vină la noi. Dar nu ne dezvălui

decît după mai multe săptămîni plecarea fratelui său în Spania.

Nicolas Valenkov declarase că o va „răzbuna pe micul seu sora" şi că-i va cere lui Dumnezeu favoarea să-l lase să străpungă acolo pielea acelui bandit roşu, acelui cîine de prăvăliaş. N-a vrut ca Sergiu să-l însoţească, poruncindu-i să rămînă în Franţa pentru a veghea asupra Teodorei.

De fapt, Emilie veghea asupra lui Sergiu. Deşi tînărul o domina pe sora mea prin înălţime, el lăsa impresia că este pajul său pe care ea ba îl descuraja cu capriciile sale, ba îl proteja. Eu aveam sentimentul că Emilie se servea de el în speranţa de a trezi gelozia lui Guillaume, dar că încerca totodată o adevărată afecţiune îngăduitoare faţă de tînărul rus părăsit. Prin atitudinile lui prevenitoare, prin curtoazia lui excesivă, moştenită fără îndoială, deşi cu mai mult farmec, de la manierele fratelui său, el îi plăcea mamei mele pe care o irita în schimb răceala lui Guillaume. Mamă-mea îl apăra pe Sergiu cînd tată-meu îi critica trîndăvia : e adevărat că el nu părea să manifeste faţă de studiul său — ce fel de studiu ? uneori pretindea că face dreptul, or eu nu-l vedeam niciodată la facultate, alteori spunea că se va consacra Artelor Frumoase — decît o foarte slabă atenţie.

Adesea Emilie îl reţinea la noi la dejun. Alteori îi umplea buzunarele cu dulciuri sau cu fructe. Rusul afirma că ia masa la restaurantul universităţii. Dar, spunea el, mîncarea îl plictisea, dacă nu era de faţă Emilie. Cu acest regim, în ciuda solicitudinii surorii mele, slăbi totuşi ca un arac. Noi bănuiam că n-avea nici o para chioară, căci grosul salariului său, Nicolas Valenkov îl destina casei de sănătate în care Teo se refăcea încetul pe încetul.

Influenţat de mamă-mea şi de Emilie, tata i-a încredinţat în cele din urmă lui Sergiu o mică slujbă în magazinul său. Tînărul se achita nu fără fantezie de noile-i sarcini, confundînd adesea comenzile, uitînd să transmită mesajele pe care le primea ; dar îşi mărturisea apoi cu atîta bunăvoie greşelile, încît era greu să i le iei în nume de rău.

El ne citea scrisorile Teodorei, sau cel puţin ceea ce socotea că ne poate destăinui din ele. Bănuiam că ea nu mă cruţa de loc, fiindcă uneori Sergiu se oprea în mijlocul lecturii, roşea brusc, se prefăcea că nu poate descifra pasajul început şi trecea la un alt pasaj.

Ne mai adunam încă, uneori seara, la barbari dar numai atunci cînd se întîmpla ca regina mamă să lipsească de acasă. În aparenţă, serile de acum nu se deosebeau prea mult de cele ale anilor trecuţi. Aceleaşi rîsete, aceleaşi bufonerii ale muşchetarilor — după plecarea prăvăliaşului ei se străduiau să se arate şi mai groteşti, ca şi cum ar fi vrut, întrecîndu-se în farse şi calambururi, să nu împuţineze hazul deplin cîtă vreme el era de faţă — aceleaşi discuţii asupra vieţii, a jazzului, a politicii, aceleaşi discuri ascultate de o sută de ori. Luau parte Guillaume şi Mathilde, gazdele noastre, Joë Pommier, Louis Fergnac, Grimari, Gaston Lachalle, Sergiu în sfîrşit, pe care Emilie îl introdusese timid la Observator. Cu toţii vorbeam şi rîdeam prea tare, ca pentru a umple golul lăsat de cei dispăruţi. După o clipă, această bucurie, această activitate artificială se risipea; atunci, în salonul prea mare, ne scrutam unii pe alţii cu un fel de neîncredere şi ascultam, priveam în noi înşine acea bucurie de odinioară în care răsunau adevăratele rîsete ale Elisabethei, ale Carolinei, exclamaţiile lui François şi Couderc, în care chiar şi tăcerea Hélènei era aceea a tinereţii şi a speranţei.

În dimineaţa acestea de octombrie, mirosul de noroi şi de merişor în grădinile vilei este unde fîntînile sînt oprite.

Roase, mîncate, acoperite cu muşchi şi cu noroi, statuile par pradă unei putreziri emoţionante, care le transformă în tină sau — dimpotrivă — poţi avea impresia că descoperi în tină o obscură voinţă de a deveni femeie, sfinx, monstru, chip.

Măcinată de tina timpului, de tina uitării, faţa Estherei Zarev... De ce să scoţi astfel epavele din apa neagră, din apa uitării? E adevărat, Esther, nu-ţi vorbisem niciodată de desperatul gest al Teo-

dorei, nici de acea rugăminte pe care mi-o făcuse mai înainte, în seara aceea. Cauza tăcerii acesteia? Ce importanță are! Uitarea, te asigur, uitarea.

Chipurile acestea în noroi, acela al Estherei și acela al tinerei Teo, confundate, nu vreau, nu vreau să le mai văd!

XLVI.

Lucrul de care Emilie se temuse de atîta vreme s-a întîmplat. Guillaume a anunţat brusc (pentru a-şi completa studiile, spunea el) plecarea sa în străinătate. În timpul celor cîteva zile care mai rămîneau înaintea plecării, Emilie n-a lăsat să se observe nimic. Dimpotrivă, o găseam mai veselă şi mai frumoasă, ca şi cum în ea ultimele văpăi ale dragostei s-ar exalta, ar lumina-o, aşa încît să apară în căutătura şi-n faţa ei, în toată fiinţa sa. În ajunul plecării lui Guillaume, a izbucnit totuşi o scenă între mama şi Emilie. Mama a avut imprudenţa s-o întrebe dacă Guillaume îi împărtăşise intenţiile sale, data prevăzută pentru reîntoarcere şi dacă se gîndeau să se logodească atunci. Emilie a ţipat că nu-i pasă dacă Guillaume se întoarce sau nu şi că, de altfel, nu fusese niciodată şi nu va fi niciodată vorba de logodnă sau de căsătorie între ei, că numai familiile se gîndeau la căsătorie, ridicolă caricatură sau capcană sau mormînt al dragostei, şi că ea una era sătulă de familii, de toate familiile! Emilie ieşi fără a arunca măcar o privire mamei, care stătea încovoiată pe scaun, cu faţa adîncită în mîini. Nu s-a întors acasă decît seara tîrziu. Reuşisem să-l conving pe tata să nu-i facă reproşuri. Noi o aşteptam în sufragerie; mama se închisese în camera ei. Emilie l-a sărutat pe tata şi a urcat la ea în odaie. Puţin mai tîrziu, am îndrăznit să intru la ea. Încăperea era neluminată. Vedeam silueta Emiliei decupîndu-se în dreptun-

ghiul ceva mai puțin întunecat al ferestrei. M-am apropiat de ea. Părea să nici nu-mi observe prezența. Dincolo, în față, dungi de lumină pătrundeau printr-o jaluzea. I-am spus surorii mele că trebuie să se culce și să doarmă. N-a răspuns. Nu îndrăzneam s-o părăsesc. Cînd lumina Observatorului se stinse, Emilie scoase un oftat înăbușit, ca și cum ar fi primit o lovitură. Atunci a respirat adînc și s-a întors spre mine.

— Iată, s-a sfîrșit.

Glasul ei în noapte a răsunat cu o claritate de metal.

Ne-am îndepărtat de la fereastra pe care Emilie a închis-o. A aprins o lampă.

— Mi-am petrecut seara cu Guillaume.

Îmi întoarse spatele, se opri în fața unei oglinzi și începu să-și scoată colierul, brățara, să-și descheie rochia.

— L-am făcut să mărturisească, l-am silit să-mi spună că s-a sfîrșit, că pleacă fără speranța de a mă revedea. Eu l-am asigurat că este mai bine așa: dacă dragostea noastră nu are viitor, e mai bine să ne despărțim acum înainte de a fi întunecată, întinată, sfîrșită. El se aștepta din partea mea la lacrimi, la țipete. Era înspăimîntat, palid. Mi se părea a fi o epavă, departe, atît de departe de mine. Am avut puterea să-i dau un lung și ultim sărut, buzele îi tremurau sub buzele mele, iar apoi m-am smuls, am plecat alergînd.

Emilie reveni spre mine. Ochii săi dilatați, ficși, fața ei subit îmbătrînită, mă înspăimîntau. Repetă:

— Iată, s-a sfîrșit.

Deodată s-a prăbușit la pămînt, eu n-am avut timpul să fac nici un gest ca s-o reținu. Am ridicat-o și am dus-o în pat. Vroiam să chem pe cineva, cînd și-a revenit. I-am spus că vreau să caut niște alcool, dar s-a agățat de mine, convulsiv, m-a tras către ea. Aveam impresia că vrea să-mi vorbească, ochii săi implorau, buzele i se mișcau, dar nu scotea decît sunete nearticulate. M-am așezat pe pat. Mîinile i s-au descleștat, au alunecat sub pătură, căutîndu-le pe ale mele. Am rămas așa timp de cîteva ore, fără îndoială. Din timp în timp, trupul ei lungit alături de mine avea tresăriri, degetele ei mă strîngeau atunci de mîini, apoi se destindeau iarăși. Ghi-

ceam că plînge fără oprire. Nu știu cînd m-a prins somnul. Dar m-a trezit frigul zorilor, nu mai înțelegeam unde mă găsesc. Mă vedeam complet îmbrăcat lîngă sora mea adormită. Lumina electrică îmi rănea ochii. Cît de îndurerată, de crispată era în somn fața Emiliei! Dar nu cumva visam? Încet — încet, mi-a revenit amintirea serii, a nenorocirii sale. Avînd grijă să n-o trezesc, am acoperit-o cu plapuma care căzuse pe jos, apoi am stins lumina și am ieșit în vîrfurile picioarelor. În camera mea am căutat zadarnic să-mi regăsesc somnul. M-am ridicat. Nu puteam suporta gîndul că imediat Emilie va deschide ochii, va alerga fără îndoială la fereastră, va privi cu stupoare, cu groază casa, parcul în care n-o să mai apară niciodată pentru ea un înalt băiat blond, nepăsător și disprețuitor. Înfășurat într-un halat, mi-am reluat veghea în preajma ei. Ghemuită, cu gura întredeschisă, Emilie părea că încercase să se cațăre și căzuse, rămînînd să zacă fără cunoștință acolo.

De la Trinité-dei-Monti pînă în piața Spaniei pe cele două șiruri de trepte, fete și băieți la fel de părosi — aceștia din urmă mai numeroși — stau tolăniți la soare ca șopîrlele. Șopîrle adesea cu barbă și uneori purtînd ghitare.

Adineauri, în biserica împărțită în două de un grilaj, între acesta din urmă și altarul strălucind de coloane albe, de poleieli de aur, de lumînări, călugărițele în văluri negre cîntau: glasuri fine de tinere fete, voci calme, aproape vesele, ca un zbor de păsări albe deasupra întunecatelor valuri ale orgii. În dreapta mea o tînără pereche: fata de douăzeci de ani ține în mîna stîngă o batistă de dantelă pe care o duce uneori la buze. Acest gest (romantic?) este de-ajuns ca să-mi dea impresia unui carusel al timpului. Acolo, altarul pare un fragment captiv, îmblînzit, al soarelui care, afară, învăluie în căldura lui cu savoare de fruct Roma tuturor veacurilor.

XLVII.

Nu îndrăzneam să mă întorc la Paris atîta timp cît Emilie nu-şi biruia suferinţa. Ea rătăcea toată ziua din cameră în cameră. Le propusesem părinţilor să-i dea ei camera ocupată odinioară de François. Nu va mai avea, astfel, permanent sub ochi Observatorul şi fereastra din care Guillaume îi lansa altădată semnalele. Priveam împreună şirul de grădini şi de parcuri care coborau în vale pînă la rîu. În partea cealaltă, pe coasta colinei, zăream castelul, anexă a ospiciului psihiatric, destinat internaţilor mai înstăriţi.

— Acest Observator era blestemat, nu crezi ?! Maria, nebuna aceea de pe turn, şi eu privind-o nopţi întregi. Acum iată că îi cunosc destinul, în sfîrşit, ceea ce a făcut-o să ajungă aşa cum este. Dacă voi deveni şi eu ca ea ? Ne vom reîntîlni poate într-o zi, ea şi cu mine, acolo în castelul nebunilor.

Îi spuneam să tacă, să uite aceste prostii, dar Emilie continua cu o voce fără timbru, monotonă. Îmi venea să-i închid gura cu mîna.

— Poate că Hélène şi François vor fi medici acolo. Ei mă vor îngriji. Tu vei veni să mă vezi, Henri, nu-i aşa, vei veni ? N-o să mă lăsaţi singură de tot cu bolnavii aceia.

Îşi înăbuşea un geamăt.

— O ! şi dacă nu vă recunosc, dacă nu vă mai recunosc !

Se întorcea spre mine, îmi strîngea capul între mîini, mă privea cu atenţie. Implora :

— Nu e adevărat, nu-i aşa ? Nu mă voi pierde ? Tu mă vei împiedica, da ?

Faţa ei suptă forma un triunghi îngust sub chica deasă a părului despieptănat. Ghicea oare mila mea ? Îmi dădea drumul, se întorcea.

— Ştiu bine că sînt urîtă. Nimeni nu mă va mai iubi.

Mă împotriveam. I-am arătat că era pur şi simplu obosită. Dacă îşi va regăsi în sfîrşit somnul, dacă se va sili să mănînce şi să iasă din casă, va fi tot atît de frumoasă ca şi înainte.

Făcea semn din cap, cu încăpăţînare, că nu.

— Ia întreabă-i pe Grîmari sau pe Sergiu dacă nu te găsesc frumoasă.

În sfîrşit, zîmbea, sau mai degrabă o cută de pe obrajii ei traşi se adîncea şi mai mult, ca dîra unui zîmbet.

— Sînt amabili, ei ar şi minţi numai ca să-mi facă plăcere.

Trăsăturile i se înăspreau.

— Şi apoi puţin îmi pasă că sînt urîtă ! De ce ? Pentru cine să fiu frumoasă acum ?

— Pentru tine, Emilie.

— Dar singură, eu nu sînt nimic, nu mai sînt nimic.

— Ascultă, tu n-ai nici optsprezece ani şi vorbeşti ca şi cînd ... ca şi cînd n-ai avea încă toată viaţa înainte.

— Sînt bătrînă. Viaţa, ce este viaţa ? !

Se încovoia, se agăţa de vergeaua ferestrei.

— O ! ştiu, nu am dreptul să mă plîng, Couderc ... Poate că e mort, deja ucis ... Are noroc.

Uneori se închidea în camera ei, nu mai vroia să iasă de acolo. Mama şi cu mine trebuia s-o implorăm ca în cele din urmă să accepte să întredeschidă uşa prin care îi strecuram ceva hrană. Cînd consimţea, în sfîrşit, să vină printre noi, prezenţa lui Sergiu părea să-i fie agreabilă. Îl privea din timp în timp, gînditoare. El îşi lăsa capul în jos, nu vorbea, schiţa un zîmbet pentru ea. Cîteva ore sau cîteva zile treceau în care reîncepeam să respirăm ; părinţii schimbau între ei priviri în care surprindeam, parcă, o licărire încă plăpîndă de încredere.

„Emilie se va vindeca, nu va deveni ca moarta aceea vie care umbla odinioară pe turnul Observatorului. Îl va uita pe băiatul ăsta. Totul o să reintre în ordine". Şi apoi, într-o seară, din nou, sora mea lipsea de la masa familiei şi zadarnic urcam să batem la uşa camerei sale. Încercasem să-i liniştesc pe părinţii mei, spunîndu-le că auzisem prin perete plînsetele sau vaietele Emiliei. În împrejurări de felul acesta Sergiu avu ideea de a strecura sub uşa claustratei biletele în care înşira poveşti ciudate sau nota un fel de poeme, totodată plăcute şi abracadabrante, pe care mai tîrziu sora mea mi le-a arătat şi care, îmi spuse ea, reuşiseră uneori s-o distragă de la durerea ei.

Sufeream pentru Emilie şi eram îngrijorat de dragostea mea.

Betty nu-mi va scăpa oare pentru a doua oară şi pentru totdeauna? Poate că noi n-am fost pentru barbari altceva decît o clipă, o oră trecătoare a tinereţii lor? Privirile pe care le întorceau spre ei, admirativi, timizi, cuceriţi, copiii casei din faţă, putuseră da naştere, într-înşii, la o pornire de interes, sau de curiozitate, de gratitudine amuzată, şi astfel noi putuserăm să credem, vreme de cîteva luni, în această armonie, fără a-i bănui ambiguitatea. Dragostea părea să intensifice şi mai mult şi să înalţe această duioasă unitate pe care o cunoscusem, Emilie, François şi eu, la ieşirea din copilărie, aşa cum o cunoşteau, desigur, în acelaşi timp Elisabeth, Mathilde, Caroline şi Guillaume. Dar jocul nu putea rămîne pe această unică şi masivă scenă a încîntării. Plecarea Carolinei anunţase deja fisura. Elisabeth — abia acum mă gîndeam la acest lucru — nu îndemnase ea oare fuga surorii sale mai mici? nu ea a îndemnat-o ceva mai tîrziu să-şi părăsească oraşul, ca şi cum nu şi-ar ierta şi nu mi-ar ierta-o nici mie de a fi provocat durerea micuţei Caroline? Dar atunci — şi ochii mei vedeau în sfîrşit adevărul, dezolantul adevăr — hotărîrea Elisabethei n-o atrăsese oare, la rîndul ei, ca un ecou, un an mai tîrziu, pe aceea a lui Guillaume cu privire la Emilie?

Nu ne asemănam noi oare acelor vîrtejuri de atomi care deodată se ciocnesc unul de altul, pentru o clipă formează o singură și aceeași sărbătoare și horă, apoi se separă, se dezagregă și se pierd ?

După o noapte albă, am intrat în camera Emiliei și am anunțat-o că voi rupe cu Elisabeth. Deși abia părea să perceapă cuvintele mele, din adîncul toropelii sale, Emilie se ridică în pat și mă privi cu o mirare atît de vie, încît aceasta îi îmbujoră din nou fața și îi reînsufleți strălucirea ochilor. Am încercat să-i explic ce credeam despre înfrîngerea comună a iubirilor noastre, cum mi se păruse că noi visaserăm laolaltă să ne legăm viața de aceea a clanului de la Observator și că tot laolaltă eșuaserăm și i-am mai vorbit și despre acest sentiment de vină care pusese stăpînire pe mine.

Ea mă asculta și, treptat-treptat, acel aer de surpriză care-i înviora fața se schimba într-un fel de crispare care-i înăsprea trăsăturile, îi încleșta gura, îi încrunta sprîncenele. Cu o voce înăbușită, m-a întrebat dacă nu cumva boala ei mă atinsese și pe mine. Mi-a afirmat că dacă prin aceasta ar fi putut să-l păstreze pe Guillaume, n-ar fi ezitat să ne părăsească pe toți, să nu ne mai revadă niciodată. A-mi sacrifica însă eu fericirea, ceea ce pentru mine era singura fericire cu putință, ar fi ceva monstruos, și cu atît mai monstruos cu cît asta n-ar servi la nimic, ei nu i-ar ușura cu nimic suferința ! Își întinse mîinile și mă apucă de reverul hainei.

— Ascultă ... Henri ... Trebuie ... Auzi ... Trebuie ... (Acest gîfîit în frazele ei, această voință care părea s-o străbată, s-o depășească). Trebuie ... să păstrezi ceea ce poți păstra... din fericire... din promisiunea de fericire poate... și s-o faci cu sălbăticie.

Vedeam bine că Grimari ar fi primit cu o gratitudine fără margini cea mai mică atenție din partea Emiliei, cea mai mică speranță pe care ar fi putut să i-o dea. Vedeam cît de mult trebuia s-o fi iubit din primele zile și mi se părea că i-ar aduce mai multă tandrețe, forță, devotament decît Sergiu, de prea multă vreme subjugat, după a mea părere, de capricioasa și tiranica Teo. Chiar cînd tînărul rus se arăta plin de atenții față de Emilie,

îl bănuiam că joacă un rol, că se joacă — înainte de a suna pentru el ceasul unei alte vieți — cu viața lui. Am încercat să-l aduc mai des pe Grimari în casă, dar Emilie abia îi vorbea. Într-o zi, pe cînd o contempla cu acel aer de admirație și de tristețe pe care nu-l putea ascunde, Emilie ieși din mutenia ei ca să-și bată joc de părul lui prea negru, de tenul său prea colorat, care o făcea să se gîndească — pretindea ea — la o reclamă de coafor. Grimari nu răspunse. Dar după o tăcere care mie mi s-a părut interminabilă, și-a luat rămas bun bîlbîind cîteva cuvinte de salut. Pe cînd ieșea, Emilie, cu lacrimi în ochi, mi-a spus : „Sărmanul Grimari, nu-l vom mai revedea. Mă iubea și mi-era drag și mie, dar nu mai pot, nu, nu mai pot să-i suport privirile, ochii... Ei m-au văzut fericită cu Guillaume. Era mereu cu ochii ațintiți asupra mea, asupra noastră, imediat ce eram unul lîngă celălalt. Nu, nu pot, nu vroiam să mai văd ochii aceștia".

O dată cu exilul lui Grimari s-a încheiat definitiv pentru mine vremea Observatorului. Desigur, mi se mai întîmpla să-i întîlnesc la facultate, la cinema, în vreo cafenea, pe stadion pe mușchetari, pe Gaston Lachalle ori pe Masari sau uneori chiar pe Mathilde Garou. Dar întîlnirile acestea mă indispuneau. Nu regăseam cîte o rază din armonia pierdută decît în rîndurile pe care mi le adresa, din timp în timp, micuța Caroline, sau atunci cînd vreun drum la Paris mă ducea lîngă Elisabeth, Hélène sau François.

Stînd lîngă Betty la teatru, sau întins lîngă ea pe divan, mă rețineam ca să nu-mi strig bucuria și frica : frica de a o regăsi, după ce de două ori era gata s-o pierd : prima oară din voința ei, a doua oară dintr-a mea ; frica la gîndul că dragostea noastră putea într-o zi să piară.

Fie că ghicesc în stînga mea profilul fin, talia încovoiată, fie că respir unda ușoară de lavandă pe ceafă, în părul de după ureche, fie că pun sfioasa-mi mînă pe sînul care încet-încet se îmblînzește, sau mușc din trupul subțire cu gust de izvor, totdeauna se deșteaptă atunci în mine una din acele ore de amurg sau de noapte de

primăvară, în miresmele de iarbă, de flori, de scoarță de copaci care intra prin ferestrele deschise ale Observatorului ; dragostea mea pentru Betty se împletește cu dragostea lui Olivier și a Celiei ; Hélène și François, Emilie și Guillaume, Caroline, înțeleapta Mathilde, prăvăliașul, Grimari-Orlando și ceilalți, toți ceilalți, rușii, Teo cea pătimașă de dans și chiar nefericita Mariette, toți prietenii mei sînt aici, cu tinerețea lor, cu tinerețea noastră vioaie și fragilă, atît de lacomă, atît de lipsită de griji și atît de repede rănită, ca și cum lumea, cu noi, o clipă, ar străluci în prospețime, în lumină, și brusc apoi ar muri.

Partea a doua

ÎNFRÎNGERILE

PRIMA PARTE

Ah ! de ce să fiu forțat să retrăiesc ceea ce a dezamăgit viața mea ! De ce Esther Zarev, de ce ? Și dacă te-ai fi înșelat, dacă drumul pe care ai crezut că trebuie să mi-l indici pentru salvarea mea nu m-ar duce, umbră după umbră, decît spre noapte și spre vid ?

I.

Ne era foame, ne era frig. Trăiam istoviți, iritați. Gesturile muncii, gesturile dragostei nu noi le îndeplineam, ci niște somnambuli care ne semănau. După războiul pierdut, mai era și acest mod de a poposi, străini și posaci, în mijlocul existenței noastre. În față — Observatorul, care la rîndul lui nu mai era decît un campament murdărit de rufele agățate la ferestre, plin de cufere, de obiecte heteroclite care se îngrămădeau pe culoare, de mobile vechi distruse, care încurcau aleile parcului. Familia Garou se instalase la țară, sperînd să găsească acolo adăpost și hrană; în timpul acesta, casa lor fusese rechiziționată. Familii de refugiați se îngrămădeau în ea, ca și în pavilionul nebunei. Se instalaseră probabil sobe ori bucătării în salon, în biroul și pe coridoarele acareturilor astronomului, ba chiar pe turn, căci cam de peste tot, prin ferestre la care cîte unul din geamuri era înlocuit printr-o placă de tablă, ieșeau burlane. Aveai impresia că niște viermi enormi străpungeau astfel, din interior, cadavrul Observatorului și că se tîrau de-a lungul fațadelor lui înnegrite pe ici pe colo de dîre de funingine.

O surprindeam pe Betty, postată îndărătul ferestrei camerei noastre, contemplînd decăderea propriei sale case. Șovăiam îndelung, înainte de a-i atinge umerii. Ea nu se clintea, mă privea și-mi era teamă de acea privire. Alteori se îndepărta de mine ca și cum mîna mea

ar fi ars-o, alerga pînă-n dreptul patului şi se arunca pe pat plîngînd în hohote. Nu-mi mai recunoşteam dragostea în această femeie rătăcită, aşa cum nu mai recunoşteam vechea, fermecătoarea casă a barbarilor în acea magherniţă devastată de fel de fel de familii hămesite şi gălăgioase. Abia mă recunoşteam pe mine însumi în acel ins trist care aştepta nici el nu ştia ce, în picioare, în mijlocul camerei. În sfîrşit, mă apropiam de pat, mă aplecam spre Betty. O simţeam cum se crispează în durerea sa ; apoi, fără voia ei, desigur, se destindea, mi se înghemuia în braţe. O imensă milă mă cuprindea, care mă readucea la mine însumi şi totodată la dragostea mea. Elisabeth îşi făcea reproşuri că se plînge, cînd atîţia alţii cunosc într-adevăr, în trupul lor, în viaţa lor, nenorocirea, prizonieri ca François şi ca fratele ei, Guillaume, în Germania. „Henri, eu care gem atunci cînd tu eşti aici, cu mine, cînd sîntem cel puţin amîndoi !“ — Amîndoi . . . Dacă n-ar fi venit războiul imediat după ce ne-am căsătorit, aş fi putut-o face oare pe Elisabeth să uite visurile care mi-o smulseseră o clipă ? Amîndoi, într-o viaţă nouă, la Paris, poate, i-ar fi fost de ajuns ca să uite aventura cu teatrul şi acel ambiguu devotament, jumătate filial, jumătate amoros, pentru maestrul ei Roland Marcel ? Sau trăind, domnind amîndoi în camerele, culoarele, saloanele Observatorului, în mirosul lor de lemn vechi, în penumbra lor încărcată de amintiri, o întreagă viaţă, fidelă farmecului adolescenţei noastre ? În loc de toate acestea, iată-ne proprii noştri prizonieri, în mod derizoriu încătuşaţi în faţa acestei case şi a acestui parc, odinioară izvoare ale fericirii noastre, care sub ochii noştri mergeau acum înspre ruină.

— Numai de nu m-ar fi auzit Hélène !

În camera vecină, unde François studia altădată, trăia Hélène cu micuţa ei Sylvie (Sylvie a cărei apropiată naştere îl silise pe fratele meu şi pe prietena lui să se căsătorească). Mă întrebam dacă nu asta o determinase ceva mai tîrziu şi pe Elisabeth să se mărite cu mine : zilnica privelişte a fericirii prietenilor ei — locuiau la Paris în acelaşi imobil — dorinţa de a avea un copil care să semene

cu fetița lor, povara pe urmă a singurătății alături de această căsnicie și de această gingășie.

— Tu crezi într-adevăr că Hélène...?

— Dar bine, Betty, Hélène încă nu s-a întors acasă.

Ea sărea din pat, se apropia de perete, lipindu-și urechea de zid, iar cu un deget mă invita să tac. „Nu aud nimic... Ah! mi se pare... cred că micuța...“ Și se întorcea spre mine. Cîtă lumină pe fața ei, și apoi zîmbetul care se și adresa, de cealaltă parte a peretelui, copilului.

— Henri, ce ar fi să ne ducem s-o vedem?

— Știi bine, Hélène nu e mulțumită, spune că Sylviei pe urmă... o să-i trebuiască mereu cineva să-i țină de urît.

— Nu stăm decît un minut, doar să vedem dacă doarme, dacă nu e cumva descoperită.

Cedam; eram tot atît de fericit ca și ea să pot merge în întîmpinarea acelor ochi de culoarea paiului în cercul lor de umbră pe care Sylvie, dacă nu mai dormea, îi va îndrepta spre noi.

Hélène este adesea reținută de munca ei la ospiciu. Sylvie trece din mînă în mînă, din cele ale mamei mele în cele ale Emiliei, în cele ale Elisabethei, pentru masă, pentru toaletă, pentru joc. Gelozia pîndește în privirea mamei mele sau a Emiliei, cînd Betty ia gîgîlicea în brațele ei.

Căldura, mirosul micului trup lîngă mine, mirosul de lapte, culorile, transparența de petale a degetelor, tîmplele... Ca și cum inima mea s-ar opri, s-ar abține de a mai bate, ca și tăcerea, imobilitatea să ajungă și ele la o oarecare perfecțiune și să fie în sfîrșit demne de această minusculă, ființă o! atît de plăpîndă, care mă contemplă și pe care în sinea mea o venerez și o implor.

— Sylvie și cu tine, iată dragostea cea mare, spuse sora mea. Și Betty: „Într-adevăr, Henri, nu înțeleg. Dacă te-ai vedea cînd o ții pe cea mică... Atunci de ce nu vrei un copil?“

Cum s-o conving? Un copil pe care mi l-ar da m-ar face fericit, dar noi nu avem dreptul să aruncăm acel copil pe lume, în această lume de uciderи. Mai tîrziu,

cînd va fi din nou pace... Sylvie poate îmi este cu atît mai scumpă cu cît ea e pentru mine nu numai fiica lui François şi a Hélènei, ci şi acel copil absent, acel copil pe care-l refuz dragostei mele.

Înţeleg cruzimea vieţii la care, fără voia mea, o condamn pe Elisabeth în această casă. Nu simte ea oare surda ostilitate a mamei şi surorii mele ? Ele nu-i fac nici un reproş şi în definitiv ce i-ar putea reproşa ? — aşa cum nici mie nu mi-au făcut nici cea mai mică observaţie cînd le-am anunţat căsătoria mea, dar mă tem că n-o iartă pe Betty pentru jignirea adusă Emiliei de Guillaume. Într-o dimineaţă, cu cîteva săptămîni înainte de război,mama s-a întîlnit cu infidelul cînd ieşea de la Observator (nu venise decît pentru scurte şederi, de cînd cu plecarea lui) ; mama s-a îndreptat spre el — ne-a spus că Guillaume o sfida ; eu n-am crezut nimic — şi l-a pălmuit. Cele două familii ale noastre, în sfîrşit, mama şi regina mamă, se urăsc.

Va trebui ca prin dragostea mea, prin puterea dragostei mele s-o vindec pe Elisabeth de rănile pe care i le face viaţa aceasta în care am atras-o. Îmi cunosc prea bine neputinţa ; această oboseală în care rătăcesc, nemulţumit de toate, de ceilalţi şi de mine însumi, de-a lungul zilelor. Uneori mă gîndesc : „Deja nu mă mai iubeşte, Betty nu m-a iubit niciodată". Alteori :„Ce poate dragostea ? Eu îi atribuiam toate puterile de pe lume. O are numai pe aceea de a amăgi, dacă nu chiar pe aceea de a chinui". Şi apoi noaptea, în camera noastră, gustul acela de sfidare, acea minunată, acea furioasă violenţă a dezmierdărilor noastre, ca pentru a-l distruge fiecare pe celălalt, ca pentru a ne distruge sau a ne regăsi. Cu teama ca, de partea cealaltă a peretelui, Hélène să nu ne audă, Hélène singură în patul ei, în patul în care dormea François. Alte nopţi fără a putea să închidem ochii; Sylvie ţipă, plînge. Glasul, rumoarea dulce pe care o face glasul Hélènei vorbindu-i micuţei, încercînd s-o liniştească. A doua zi mutrele noastre descompuse, privirile ostile pe care, fără voia noastră, Betty şi cu mine ni le aruncăm.

Eu lucrez într-un birou. În primele zile văzîndu-mă închis în felul acesta, am regretat lunile de război, acele patrulări prin tufişurile Alsaciei, acele nopţi sub un cer căruia

primejdia îi înviora și mai mult frumusețea, acel vis nesfîrșit al dragostei mele pe care îl înviorau absența și moartea ce-mi dădea tîrcoale. Cum să-i iau în nume de rău Elisabethei că se simțea ca într-o capcană în casa noastră, cînd și pe mine biroul acesta mă îngrozește ? Îmi repet în zadar :„François e în lagăr, despărțit de Hélène pentru cine știe cîte luni, pentru cine știe cîți ani, și noi sîntem împreună, trăim, Elisabeth și cu mine, care am regăsit-o, care am readus-o : iată deci fericirea, oricum, fericirea !“

Mi se întîmplă să le surprind pe Betty și pe Hélène, cînd mă întorc de la lucru acasă, în camera noastră, sau în aceea a fratelui meu, aplecate una spre cealaltă, șoptindu-și. Ele tac, mă privesc. Își continuă, probabil, conversațiile lor dinainte, de pe vremea Observatorului,convorbirile lor de fete tinere pentru care noi eram străinul, inamicul, enigma. Încerc să cred așa, sau poate Elisabeth o consolează, încearcă s-o consoleze pe Hélène. Totuși Betty este aceea care are ochii prea strălucitori sau înroșiți, ca și cum lacrimile...

Negoțul profesat de tata se duce de rîpă : soția mea va trebui să lucreze și ea. I-a găsit Hélène o slujbă la spitalul psihiatric, jumătate infirmieră, jumătate secretară. Am crezut că va fi bine, că va fi mai bine pentru ea decît să-și petreacă zilele contemplîndu-și casa invadată acum de streini. Dar în loc să se întîmple așa, ea suportă greu munca, renunță la orice cochetărie : părul tras spre ceafă, buzele fără fard. În cea mai mare parte a timpului refuză acum chemarea jocurilor noastre nocturne. Ele nu erau desigur decît niște droguri care ne îngăduiau, dacă nu să ștergem urmele rănilor zilei, cel puțin să le îndepărtăm pentru o clipă, chiar cu riscul de a le regăsi pe urmă și mai dureroase ; dar uneori, parcă fără de voie, îmbrățișarea ni se încheia cu un val de tandrețe care ne arunca pe unul în inima celuilalt, fără umbre, descătușați.

— Betty, dacă munca ta te obosește, trebuie să încetezi. Vom căuta altceva. Această prezență a alienaților în jurul tău te pune desigur la o grea încercare ? Abia am pronunțat aceste cuvinte că le și regret. Din nou des-

copăr în ochii Elisabethei acea privire hăituită care-mi face rău. Aș vrea s-o atrag spre mine, s-o strîng în brațe, dar nu mă mișc și văd chipul iubit pălind și mai mult, împietrindu-se, și aud, nu vreau să aud, însă aud cuvintele parcă țipate în șoaptă : eu o cred nebună, nu-i așa ? așa este : nebună, și mă tem, ca și cum bolnavii din ospiciu aveau să trezească în ea acea nebunie care dormitează desigur în familie, de vreme ce a mai existat și cazul sărmanei Mariette ; atunci de ce nu și ea la rînd acum ? Mamă-mea, nu-i așa, ea-i aceea care îmi bagă în cap ideile acestea frumoase ? Mama o detestă, asta sare în ochi cît colo : sora lui Guillaume, verișoara nebunei, cum să n-o urască, o actriță, o cabotină ! Sigur că mamă-mea o învinuie că-mi pricinuiește nenorocirea, și poate că și eu regret căsătoria cu ea ? Ei bine, n-am decît s-o las, n-am decît s-o părăsesc ! Tot se înăbușă aici, printre noi, supravegheată, înconjurată, încătușată ; dacă-i așa, mai bine să se arunce în valurile soiului acela de război straniu în care pătrunde în fiecare zi cînd se duce să lucreze la ospiciu ; ura, spaima nebunilor sînt absurde, însă ele nu sînt nici meschine, nici ipocrite ! Unde o fi zburat glasul muzical, cîntecul Celiei, murmurul Agnesei ?

— Taci, Elisabeth, te implor.

— Așa e, tremuri ! Dacă scumpa ta mamă, dacă scumpa ta soră m-ar auzi. Parcă le și văd : micuțul meu, sărmanul meu Henri, n-ai noroc ! Ei bine, gonește-mă, hai, aruncă-mă afară !

Se trîntea pe jos.

— Betty, Betty..., Henri, ce se întîmplă ?

Hélène se precipita, cu părul despletit.

— Betty, micuță Betty, dar sînt aici ; spune-mi ce este, liniștește-te !

Sub vorbele, sub mîinile Hélènei îngenuncheate, soția mea continua să se zbată, să geamă, dar mai domol, mai încetinel. Zăream picioarele goale ale Hélènei sub lunga-i cămașă de noapte, o cămașă dintr-o țesătură albă și grea. Cum puteam să mă simt în pragul morții, golit de sînge, de viață, de gîndire din pricina panicii soției mele și în același timp să caut, să ghicesc, sub pînza țărănească, trupul îngenuncheat al Hélènei ?

Elisabeth tăcea, prietena ei o ajuta să se ridice: „N-ai mai multă minte decît Sylvie a mea!". Zîmbetul bănuit în tonul acestor cuvinte, și murmurul tandru al Elisabethei: „Vai! mi-e și rușine"...

Mi se întîmpla să cer uneori sfatul Hélènei. Vedeam cum se încruntă linia albă a frunții sub mărăcinișul întunecat al părului. Ochii ei, o clipă, păreau să-și cheme la suprafață privirea, din adîncimile unde veghea ea. Simțeam că roșesc. Hélène schița o mișcare din umeri. Eu mă gîndeam: „Ce va spune sfinxul?". Știam că ea nu va spune nimic din ceea ce era important.

— Ce vrei, Henri, sîntem toți, sîntem atît de striviți, de smulși... Viața aceasta...

— Dar tu...

— Eu am această meserie, pe acești bolnavi de îngrijit, pe fetița mea. Betty nu mai are meseria ei, voi n-aveți copii.

— Cel puțin sînt eu lîngă ea!

Un zîmbet parcă îi desfăcea ușurel grelele-i pleoape, îi încrețea buzele: „Tocmai, tu ești aici! Eu, pentru cine? în fața cui m-aș văita, aș plînge?". Din nou chipul grav, sever chiar: „E rîndul tău să reacționezi. Betty crede că nimic nu te atinge, că ești închis în cochilia ta, indiferent, distant".

Acest glas fără timbru, care se depersonalizează. Așa trebuie să răsune, puțin metalice, și cuvintele pe care le pronunță în biroul ei de la ospiciu, adresate familiilor care o consultă: „E rîndul tău s-o faci pe Betty să simtă că se înșeală". Ea se scoală, își strînge lucrurile. Într-o clipă, după o ultimă privire aruncată Sylviei pe care o lasă în seama mea, va porni iarăși la munca ei. „Elisabeth are nevoie să se simtă iubită, protejată".

— Tocmai, ea face totul ca să mă descurajeze, ca să mă îndepărteze; mă acuză că eu o înăbuș.

Hélène rectifică așa cum un profesor își corectează elevul: „Că o lași să se înăbușe". După plecarea ei, rumeg plin de amărăciune vorbele spuse. „Ele" ne disprețuiesc. Fratele meu, Guillaume, Grimari — prizonieri, alături de alte milioane de prizonieri; eu, cel învinuit și de una și de alta, că nu-s mai prezent decît ceilalți,

aflați departe în lagărele lor, ce sîntem cu toții în ochii lor altceva decît niște învinși ? Și le lăsăm în acest noroi, în această mizerie ce a devenit țara noastră, pradă foametei, amenințărilor lumii și propriului lor zbucium.

Betty în umbra Hélènei, ca odinioară Celia în umbra Rosalindei.

Ea roșea, cu o expresie de neliniște pe chip, în timp ce o complimentam.

— Totuși, aș fi putut să fiu mai bună. Vreau să spun : e ceva ce mă depășește, ar trebui să joc la distanță de Rosalinda, trebuie să rămîn în umbra ei și admirația mea pentru ea trebuie să fie, așa e, ca umbra cea care exaltă lumina la contactul cu ea. În actul următor voi fi atentă. Scuză-mă, Henri, trebuie să mă duc să-mi schimb costumul.

Și fugea săltîndu-și puțin fusta. În spate, fratele meu repeta tirada ducelui exilat.

Prăvăliașul bătea din nou gongul de trei ori. Spre lumină, Elisabeth-Celia o urma pe Rosalinda.

II.

Cînd vine Couderc să ne vadă, Hélène, Elisabeth, Emilie se însufleţesc, îşi regăsesc farmecul, fericirea.

Prăvăliaşul s-a întors din Spania şchiop, şi de acum încolo inamic al tuturor sectelor politice. Rana însă nu l-a împiedicat să fie mobilizat, rămînîndu-i doar atîta timp cît să poată schimba o uniformă cu alta. Ne-am regăsit în aceeaşi secţie. Războiul meu a avut loc, sau aproape, ascultîndu-l pe Couderc care mi-l povestea pe al său pe frontul Madridului. Şi deodată, iată-ne încercuiţi de germani. Prăvăliaşul şi-a zis că micul locotenent din Bordeaux care nu-l slăbea din ochi — „Un comunist, zece gloanţe în piele, iată tariful ideal", declara acest „patriot" — era capabil să-l recomande atenţiei naziştilor. Împreună cu alt camarad, m-a invitat să încerc să trec liniile inamice. În acel joc, pe camaradul nostru l-a răpus o rafală de mitralieră. Couderc m-a făcut să cad pe burtă lîngă el într-un şanţ; am auzit glasurile lătrînd în hălăciuga unui boschet, ceva mai jos. Prăvăliaşul a îngenuncheat ascuns încă de mărăcini; el şi-a scos încet o grenadă de la centură: „Arfant — acesta era numele camaradului nostru — Arfant e mort. Ticăloşii!". A pregătit grenada, s-a ridicat şi a aruncat-o. O explozie, ţipete. „Haide, Henri, într-acolo, pe acolo!". Un fel de crăpătură îngustă şi lungă cobora pe panta colinei. Am alergat într-acolo pe nerăsuflate. În sfîrşit, în mărăcini, îndărătul grohotişului de stînci, ne-am pitit pînă la căderea nopţii.

— Cînd m-am ridicat îndărătul mărăcinilor, l-am văzut pe bietul Arfant, înotînd parcă în propriu-i sînge. Nu știu ce m-a apucat, trebuia să fiu nebun ca să arunc grenada aceea, ca să fim nevoiți să coborîm în viteză ; ar fi fost mai bine s-o ștergem imediat în spatele mărăcinișului pînă la albia puhoiului. În orice caz, îmi venea să țip de bucurie cînd am auzit că grenada explodează și că nemții urlă. Aș fi vrut să le văd mațele zburînd în aer !

În seara aceea, făcîndu-și loc în sufragerie între Hélène și sora mea, răsucind o țigară din economiile lui de mucuri de peste săptămînă, prăvăliașul mai povestea încă și încă o dată „isprava" noastră. „Dacă s-ar putea — el trăgea două fumuri din țigara sa informă ; se observa punctul de jăratec întețit în penumbră ; eram abia luminați de-un bec slab, cu toate perdelele trase, ca să nu fim fluierați de paznicii Apărării Pasive — dacă s-ar putea inventa o grenadă de nu știu cîte tone, o super-super-bombă, mă rog, și să fie aruncată în centrul Germaniei și să-i vălătucească pe toți, pe toți nemții și nemțoaicele cu toată liota lor de copii... Uf !".

— Dar André, credeam că te-ai întors din Spania dezgustat de toate națiile, de toate popoarele.

— Mica mea Hélène, încă dinainte credeam că negrii sînt de o sută de ori mai valoroși decît noi ; acum cred că sînt de o mie, de zece mii de ori mai buni decît noi ! Sau mai degrabă, cu excepția cîtorva albi, voi, noi desigur (și el făcea o strîmbătură comică), ai putea să-i iei pe toți la pumni împreună cu „friții", cu fețele palide, și hop ! o uriașă grenadă peste ei !...

... Timid, mamă-mea întreba :

— Și, domnule Couderc, te-ai gîndit că în Germania sînt toți acei prizonieri ? Eu cînd mă gîndesc la François al meu, al nostru, și bombardamentele...

— Haide, haide, afirma tata, englezii nu vor bombarda tocmai ei lagărele de prizonieri... Apropo, uite, e ora !

Deschidea aparatul de radio. Ne grupam în jurul aparatului, cu capetele îndesate unul în altul, numai urechi toți.

— Atenţie, murmura mamă-mea, s-ar putea să se audă din stradă.

— Uneori, mormăia Couderc, îmi spun : „Ce cauţi tu aici ? Ai trecut Pirineii, ce mai aştepţi ca să treci şi Canalul Mînecii ? Alteori, mult mai des, îmi zic : „Noi vorbe sforăitoare, însă pe mine nu mai pun ei mîna !".

După ce prăvăliaşul pleca, mama îşi mărturisea temerile.

— Mă tem continuu că într-o bună zi, faţă de Sergiu, prietenul vostru va începe să-şi înşire poveştile şi că Sergiu o să i le repete fratelui său şi va spune că voi sînteţi nişte gaullişti, nişte comunişti. Nu ştiu, atunci, ce ar fi în stare să facă Nicolas Valenkov, poate să vă denunţe, ori să-l facă pe François să sufere represalii. Nicolas trece adesea în zona ocupată, voi o ştiţi prea bine. Se duce să-i vadă pe nemţi.

Emilie se revolta. Cum să îndrăznească să vorbească în felul acesta despre Sergiu ? Sergiu gîndeşte ca şi noi. Niciodată el nu-i spunea absolut nimic fratelui său. Se schimbase, slavă Domnului, de cînd o vedea pe ea zilnic sau aproape zilnic. Comportarea lui Nicolas îl îngrozea şi pe el.

— Dar tocmai, dacă gîndeşte ca şi voi, poate că el nu se va feri, îi va spune fratelui său şi acesta vă va face răspunzători, va vrea să se răzbune. Ştiţi bine cum... în ce măsură îl detestă pe prăvăliaş, va începe să vă urască şi pe voi.

Noi toţi protestam. Aveam încredere în Sergiu, deocamdată. În ceea ce priveşte ura lui Nicolas, ei bine, ea era mai degrabă o cinste pentru noi, nu ? De altfel, nu puteam crede, refuzam să credem, că Valenkov, oricît ar fi fost el de fanatic, ar putea fi în stare să denunţe oameni, şi mai ales oameni care-i fuseseră prieteni.

— Nu ştiu, nu ştiu, se îngrijora din nou mama cu o voce slabă.

Tată-meu o privea rîzînd.

Serile acelea, pe care prăvăliaşul le însufleţea de furiile sau de amintirile lui, îi dădeau Elisabethei parcă o nouă tinereţe şi viaţă. În pat, ea mă ruga să-i povestesc din nou moartea lui Arfant, grenada, ţipetele nem-

ţilor, fuga noastră la adăpostul copacilor. Şi se lipea de mine. „Henri, micul meu Henri, cînd mă gîndesc că aş fi putut să te pierd, că un glonte în acel moment în care Couderc te-a aruncat la pămînt, sau mai tîrziu, cînd fugeaţi să vă ascundeţi în hălăciuga aceea... şi apoi, nemţii ar fi putut să vă prindă, ar fi putut să vă găsească în ascunzătoarea voastră. Vai! dragul meu!".

Şi amîndoi regăseam acele dezmierdări şi acea duioasă violenţă care fac să se şteargă noaptea, lumea, timpul, care ne redau pe unul altuia, atîta vreme cît trupurile noastre se înlănţuiesc, se confundă, se frîng, valuri dulci şi puternice care se ridică unele împotriva altora, se avîntă, se strivesc, snopi de spumă, care ne reînapoiază acea bucurie fără nume, făgăduită altădată, cînd privirile noastre şi-au schimbat lumina şi umbra, cînd mîinile noastre în vechiul teatru, mîinile Celiei şi ale lui Olivier şi-au înlănţuit, fără voia lor, degetele îngheţate de fericire şi de spaimă, cînd glasul şi ochii tinerei barbare aveau acelaşi cîntec cristalin. „Verde, cît te iubesc, verde". Nu ştiu de ce îmi vine această imagine a poetului împuşcat, în timp ce buzele mele cheamă plăcerea şi uitarea pe buzele, pe sînii, pe pîntecele iubitei, şi celălalt cîntec al lui Lorca, în care şoldurile iubitei sînt păstrăvi ce fug sub îmbrăţişarea, jumătate arzătoare, jumătate îngheţată.

De ce zilnica noastră înfruntare anevoioasă n-ar fi un vis, un coşmar, ci dimpotrivă, singura realitate, acea clipă a războiului nostru de dragoste în care căutăm să-l facem pe celălalt să se dea învins, să-l forţăm pînă ce nu ştie nici dacă mai este el însuşi sau dacă n-a devenit cumva acel trup, acel sînge, acel foc, acea viaţă care-l asaltează şi spre care dă năvală şi el.

Apoi, prăbuşirea, împreună, de la înălţimea nopţii. Cu mîna pe pîntecele ei, grea, fericită, pătrunzîndu-se de acele vibraţii, de acele unde tresăritoare încă din cînd în cînd şi care se potolesc, şi nu rămîne decît căldura, supleţea pielii, a trupului, a insulei aceleia.

Mă gîndesc la Hélène, în camera alăturată. Ea surprinde slăbiciunile noastre, acea plictiseală care o cuprinde pe Betty uneori, şi înfrîngerea mea mută, încre-

menită, ridicolă. Atunci, cu atît mai rău, dacă poate ghici, și alte furtuni mai tainice. Nu, nu trebuie. Hélène singură în patul ei, Hélène cea curajoasă, cea dură, care poate plînge în tăcere, departe de soțul său. Mi se pare că-l văd pe fratele meu în lagărul lui, santinela care umblă în noaptea germanică, pîndind la postul de observație. Mi se pare că văd întreaga Germanie în noapte, monstru enorm care-și pregătește noile măceluri, și acolo departe orașele ard, sirenele, bombele, casele se prăbușesc, femeile, copiii striviți, asfixiați, englezoaicele trandafirii și blonde, copiii pistruiați, și Polonia în care se spune că cei din S.S.... Și noi, care mîine poate că vom fi o altă Polonie. Această maree de teroare, de flăcări, de țipete, de durere și de sînge, această maree nelimitată, neagră, în jurul minusculei, tandrei și caldei și încrezătoarei insule a pîntecului iubit, potolit sub podul palmei mele.

Imagini dinainte de potop, dinainte de războiul din Spania. Adeseori, seara, îl vedeam pe prăvăliaș apărînd la noi acasă. Era la puțin timp după cursa noastră cu acel Bugatti al său; îmi aducea cîte o carte sau cîte un disc care-i provocaseră entuziasmul. Cu gesturi mari, cu un glas puțin gîfîitor, comenta romanul, descria personajul în care se recunoștea desigur, cu mizeriile lui, cu fatalitatea pornită, credea el, ca să-l chinuiască, și cu gloria pe care o storcea în taină din nenorocirile personajului. Cît despre eroină, zadarnic o descria, înaltă, brună, arogantă sau micuță, zburdalnică și cărnoasă, mie mi se părea totdeauna că descopăr un portret travestit al Emiliei. Sora mea venea, de altfel, cu plăcere să asculte la spusele prietenului nostru. Ea îi găsea, ne spunea după plecarea lui, un fel de geniu datorită căruia transfigura cea mai neînsemnată poveste sau blues-ul cel mai banal. Orice povestire devenea capodoperă în care se înșiruiau ființele ca niște umbre și lumini pe fondul unui straniu univers. Era mai bine să te oprești aici, vorba Emi-

liei, și să nu deschizi cartea dacă nu vroiai să fii decepționat. De asemenea, să asculți un disc în societatea lui Couderc, însemna să pătrunzi într-un domeniu de o violență sau de o duioșie, de o bucurie sau de o disperare fără de margini. „Cînd vorbește, cînd bate ritmul, devine aproape frumos, sau mai degrabă urîțenia lui se accentuează pînă la patetic". Ea adăuga, observîndu-se cu coada ochiului într-o oglindă : „Dar iată, în restul timpului este atît de cenușiu încît se confundă cu halatul lui de prăvăliaș care bate în cenușiu ; părul său vîlvoi, ochelarii, ochii, gura, mîinile lui, aerul în jurul său, totul e în tonuri de gri, de praf".

III.

Pe străzi, o mulțime numeroasă, gălăgioasă zăbovea, descopeream printre ei puține chipuri cunoscute. Belgieni, alsacieni, oameni din nord și de la Paris, izraeliți se agitau în căutarea unor improbabile locuințe, a unor munci nesigure sau a unor alimente din ce în ce mai rare.

Printre acei refugiați, Teo dădu peste un pianist flamand, împovărat de o soție și de copiii săi de vîrstă fragedă. El îi dădea lecții. Cel puțin așa pretindea Teo, căci niciodată n-am văzut la ea vreun pian. Cred că inventase astfel un pretext ca să-i vină în ajutor artistului pe care-l declara neapreciat la justa lui valoare și căruia ar fi vrut, mi-a mărturisit ea într-o zi, să i „se devoteze trup și suflet", ca să-l salveze, ca să-l smulgă din destinul său nenorocit, nedemn de geniul — ea aproape că urla cuvîntul — care sălășluia într-însul. De fapt, Karel Wonsler mi se părea înainte de toate trîndav și bețiv. Teo declara cu dispreț că, hotărît lucru, eu judec totdeauna după aparențe, în loc să caut să descopăr adevărul. Ea adăuga și că mariajul meu cu o femeie care renunțase la teatru ca să recadă în mediocritatea burgheză va izbuti, fără întîrziere, să pună o pietricică în locul creierului meu, în timp ce ea, Teo — n-o spunea, însă mimica și chiar tăcerea sa o afirmau — rămînea credincioasă destinului său, pe care eu nu știusem să-l împart cu dînsa. Nu știu de unde, nici

cum, pianistul își procura coniacul, șampania sau lichiorurile necesare nenorocirii și geniului său. Fără îndoială că Teo, banii lecțiilor ei, trebuiau să-l ajute la colectarea băuturilor. Pianistul neapreciat nu împărtășea cu eleva lui numai pasiunea muzicală, ci o îndemna, de asemenea, să cunoască acea exaltare pe care el o sorbea cu înghițituri mari de rachiu, rachiu pe care Teo — după dispariția lichiorurilor de pe piața neagră — se ducea să-l caute pentru el pe la ferme. O dată sau de două ori i-am întîlnit, pe maestru și pe elevă ; el mergea prea drept, prea țeapăn, cu ochii ficși, fără a se îndepărta nici cu un pas de linia lespezilor trotuarului, ea — ca de obicei, mai mult ca de obicei — gesticula cu mîinile, cu capul, cu întreg trupul care se apleacă, se ridică, se leagănă din șolduri și rîde, cu fața răsturnată pe spate, care șoșotește sau strigă. „Ia te uită, Karel, privește-l pe acest nătărău, privește la sărmanul Henri ce mutră face ! Nu e caraghios ? Știi, Karel, băiatul ăsta promitea. Dacă ar fi vrut, s-ar fi putut scoate ceva din el ! Ce, nu știu, dar ceva, ceva... Cînd colo, s-a însurat cu Elisabeth Garou... știi bine, familia Garou... ți-am vorbit eu de ea, Karel. O ! uiți totul ! Trăiești închis în muzica ta...". Răsuflarea ei, acel miros cald, acele duhneli pe care mi le trimite în nări. „A ! că-să-toria, articulează flamandul. Aș fi putut fi un Stravinski, domnule, dar că-să-toria și plozii, domnule".

O vedeam pe Teo destul de rar. Simțeam după tonul glasului, după aerul indiferent pe care-l avea Betty cînd vorbea de tînăra rusoaică, simțeam că o dată „salvată", ea îi devenea din nou antipatică. De altfel n-aș fi vrut să mă întorc în casa rușilor, acum cînd Nicolas Valenkov se întorsese în ea. Observațiile sale despre „război al lui pentru creștinătate" în Spania și laudele lui la adresa naziștilor, „care aveau se innoiască Europa", ne erau odioase. Nicolas o știa. Totuși se încumeta uneori să-l însoțească pe Sergiu care continua, în chip discret și degajat, să-i facă curte Emiliei. „Se cureță", exclama el, în timp ce fiecare dintre noi evita să-l privească și în timp ce noi tăceam. Numai tatăl meu îi răspundea, ca și cum ar fi sperat să-l readucă la rațiune. Rusul nu as-

culta însă decît acea turbare, acea ură în prezent veselă în sinea lui. Cu un gest al mîinii sale patrate, lovea cu putere aerul din jur. „Se cureţe Europa de evrei!". Şi ne scruta rînd pe rînd cu ochii săi mici, de diamant negru. „Se cureţe, cum noi făcut la Spania, de comuniştii, ta-ta-ta-ta". (Ne viza şi făcea, cu pistolul său mitralieră, gestul că trage.) Comunişti şi tovarăşi şi complici, nemţii ai început-o la Paris, va fi la fel in intreaga Franţa, şi pe urma tronc asupra englezilor, plini de evrei acolo, şi atunci Hitler...". Cu toată statura lui scundă, el se ridica în picioare şi pocnea din călcîie. „Sigur, Nikolai Ivanovici v-o spune, Hitler in Rusia la rînd sau, Sovietele kaput! cîteva septemini numai, a! a! Tancurile in chimpie, stukas in cer, asta arde peste tot, a! se văd asta, vrei. Şi apoi tremurat toţi, voi burghezii albiroşii şi diavolii, diavolii ticăloşi, arşi, tăiaţi, spînzuraţi, a! a! a! Tot cureţat, peste tot, Ucraina, Caucaz, Siberia! Eu o porneştem, hop! hop! călare prin chimpie, mamuşca şi tata şi toata familie meu, eu rezbun".

Rîdea la gîndul răzbunării lui, apoi privea la Emilie şi la Sergiu şi o oarecare duioşie îi trecea prin ochi.

— Terminat rezboi, vom reghesit veche Rusia, noi ai avut domenii in tot veche Rusia, la castel lingă Caucaz. Teo va fi fericit acolo, ea nu făcut pentru ţara vostru, Teodora, acolo iubit viaţa. Şi Sergiu, Sergiu aseminea, nu aşa că asemine Sergiu, fraţior, frumos viaţă acolo.

Nikolas Valenkov, cu un zîmbet în colţul buzelor întunecate, privea la sora mea.

— Emilie, frumuşic Emilie, ai vede, ai iubi acolo mult, casa, oamenii, tot batrina, batrina me Rusie.

Emilie lua un aer indiferent, ca şi cum n-ar fi auzit. Eu vedeam totuşi, după clipirea zorită a pleoapelor ei, că ascultase şi că, fără voia sa, îşi făcea probabil închipuiri acum despre acea viaţă pe care ar duce-o împreună cu Sergiu acolo în depărtare.

Hélène umbla de colo-colo prin odaie, aranja obiectele, le schimba locul. Simţeam cum iritarea ei o cuprindea şi pe Elisabeth şi mi-era teamă ca amîndouă să nu-mi ia în nume de rău tăcerea.

— Înţeleg, Nicolas, că-ţi pare rău de ţara ta, înţeleg. Dar ce fac nemţii tăi? Sclavi şi morţi, cu miile, cu mili-

oanele. Ei bine, vei vedea, va veni și rîndul lor să fie sclavi sau morți.

Omulețul meu pălea sub tenul său bronzat. Mamămea tușea, ca și cum ar fi vrut să șteargă astfel vorbele mele. Rusul îi săruta mîna, ca și Hélènei și Elisabethei care-i întindeau mîinile în silă ; el pleca, după ce mă avertiza cu privire la ușurința vorbelor rostite și la relațiile mele primejdioase.

Alteori, mă mulțumeam, dacă era ora potrivită, să caut la aparatul de radio emisia Londrei. Atunci aveai impresia că șuieratul undelor, zgomotul bruiajului sau bătăile indicativului îl ardeau pe Nicolas Valenkov mai intens decît, odinioară, pe diavol, o picătură de apă sfințită. Sărea de pe scaun, se lega de părinții mei : „Nebun, fiu de la dumneavostru, nu trebui se la el ingăduiți ascultat minciuni acestor ticaloși. Provocări aceste. Auzit, provocări, și injurie adus Mareșalului !". Tata se mulțumea să dea din umeri. Rusul o ștergea bodogănind cine știe ce amenințări.

Nicolas Valenkov nu era primit bucuros la noi decît de o singură persoană. Cînd apărea el, cînd pocnea din călcîie, cînd își răsucea mustața, își dădea ochii peste cap, se rupea în două ca să sărute mîinile, ori sărea într-o parte cu picioarele lipite, atunci Sylvie rîdea cu lacrimi. Dacă-și apropia capul de ea, gîgîlicea își întindea degetele ca să-i atingă nasul scurt, să-l tragă de mustăți, ori să-i smulgă monoclul. „În definitiv, poate că nu-i chiar așa de rău, suspina mamă-mea, de vreme ce-i place atît de mult fetiței". Hélène își stăpînea însă anevoie teama sau mînia, cînd îl vedea că se apropie de copila ei. „Uiți, mamă, că el este aliatul, complicele... Ce contează pentru ei ! un copil !...". Mama se văita, se îngrozea din nou : „Și François e în mîinile lor. Cînd îi vor da drumul ? Bietul băiat, trebuie să sufere de frig și de foame, numai de nu s-ar îmbolnăvi !... Trebuie să te gîndești la tăticul tău, Sylvie... bietul tău tătic care-i așa de departe, care și-ar dori atît de mult să-și vadă pe micuța lui Sylvie..." — „Tă-ti-cul...", repeta copilul cu ochii îndreptați înspre mine. Inima îmi bătea atunci mai tare. Nu mă striga ea pe mine ? Nu eu eram oare

pentru ea un tată, tatăl ei? Atîta vreme cît François rămînea prizonier, într-adevăr, ea era fiica mea. Nu spuneau Emilie și mamă-mea că-mi seamănă? Căutam pe micuțul obraz înrudirea misterioasă a trăsăturilor mele cu cele ale Hélènei.

Sylvie, de cîte ori nu m-ai ajutat să mă smulg, încă și încă o dată, și mîine desigur, și iar și iar, zi de zi, din insuportabila, obsedanta idee care nu înceta să crească, mascată de o mie de gînduri anodine sau mediocre pe care la început nu încercam să le suspectez, așa cum nu poți suspecta o simplă zgîrîietură de scaiete primită în trecere sau o scurtă, infimă sufocare din pricina căldurii, sau un banal, imperceptibil frison în bătaia vîntului de iarnă, dar deodată măștile cad, zgîrîietura devine rană din care se prelinge sîngele, ușoara supărare din gît se preface în asfixie, tremurul ajunge îngheț care cuprinde din loc în loc sîngele pînă la inimă; astfel acea oboseală de la deșteptare sau de pe la mijlocul zilei, acel „la ce folos" care se insinua brusc și de care-mi era rușine cînd ascultam împreună cu ai mei apelul la rezistență sau promisiunea de speranță, pe undele britanice, acele umbre dispăreau brusc, frunziș căzut lăsînd să apară rîtul monstrului, și mă izbeam de o idee: dragostea ta pentru Elisabeth, îmi repetam eu, de vreme ce e iluzorie, de vreme ce n-o ferește nici de nenorocirea dintr-însa, nici de nenorocirea și de răul din jurul ei, dragostea ta este moartea, dragostea ta a și murit, iar tu împreună cu ea. Te credeai în pragul vieții și iată-te dincolo. Cum de nu se vede că ești doar un mort pentru că tot ce așteptai de la viață a fost ucis de război și însăși dragostea ta nu e decît o înfrîngere. Syl, numai privirea ta, răsuflarea ta mă smulgeau din ghearele acestei obsesii.

IV.

Pe Sylvie, atît de plăpîndă, Hélène a ţinut s-o alăpteze ea însăşi. Sînul brun, între două degete, mugurul brun-trandafiriu întins, mă gîndesc la mîinile fratelui meu, la dinţii fratelui meu umblînd pe acest sîn ; nu ştiu ce mînie sau ce emoţie face deodată să-mi curgă această arzătoare lavă prin vine. Buzele copilului apucă mugurul de carne, îl resping iute. Oare din cauza laptelui prea repede secat — de unde să iei puterea de a trăi în aceste zile de foame şi disperare ? Hélène, sleită, curajoasă, dar epuizată din pricina gărzilor de noapte, a singurătăţii, a muncii, a neliniştii, a curajului — sau există poate în copil un refuz al vieţii, al acestei lumi, ca şi cum i-ar presimţi oroarea ? Totuşi, privirea ascuţită, maliţioasă şi tandră, cu mult înainte ca vreun cuvînt să poată da vreun nume acelei minţi, acelei promptitudini, acelei poznaşe duioşii, şi apoi, sub licăririle schimbătoare ale ochilor, întunecata apă a visului. Atingerea dulce a acelei priviri pe fruntea, pe buzele mele care vorbesc şi repetă : „Sylvie, odorul, odorul meu", asemenea atingerii degetelor minuscule, strînse în jurul degetului meu. Femeiuşcă mică, mică, oare iubi-voi vreodată vreo femeie aşa cum te iubesc pe tine ? Mai mult decît pe soţia mea, mai mult poate şi decît pe mama, ori pe sora mea, sau — dacă aş avea într-o zi una — decît pe propria-mi fiică. Şi ţie, o ! îţi doresc... aş vrea atît de mult, mai tîrziu... — vei fi frumoasă, vei avea ochii

aceia, ochii mamei tale, dar în pupilele lor aceste sărbători și umbre care nu-s decît ale tale, și ei nu vor mai fi prea mari pentru această față, pentru acest cap de păpușă, fragil, speriat, ci armonioși sub fruntea pură, tainică, a celor douăzeci de ani ai tăi, deasupra gurii în sfîrșit hotărîte să muște din viață (oare gura îți va semăna cu a Hélènei ?). Doresc norocosului care te va iubi să se îndrăgostească atît de mult de tine, încît dincolo de pasiunea și de dorința lui, să te poată iubi tot atît de profund cum te iubesc eu. Și totuși, Sylvie, eu nu însemn nitate a sufletului și a inimii, și a sufletului — aș spune — amestecat cu sîngele iubitei, nu-s tatăl tău. Dar nu-ți sînt oare mai mult decît tată ? Nimic niciodată între noi din acea forță teribilă, tulbure, mereu uitată, mereu prezentă, a legăturilor trupești, nu, nimic decît această afinitate a sufletului și a inimii, și a sufletului — aș spune — care mi-a purtat tinerețea deja frîntă, încă vie și totuși însemnată de o absurdă, incurabilă rană, către tinerețea ta viitoare, către acel chip nou, atît de fragil, de adorabil și de tulburător pe care-l lua viața, pe care îl dădeai tu vieții. În tine, Sylvie, toate șansele care pentru mine, pentru Betty, pentru Hélène, pentru noi toți, mi se păreau pierdute, deveneau iarăși promisiuni. Mic flecușteț de femeie, miracol care scîncește, împletic indu-se ori ghemuindu-se în brațele mele, toate și toți erau geloși de înțelegerea aceea între noi, de acea... (unde să găsesc cuvîntul mai presus de cuvinte ?), de acea complicitate și veneraţie reciprocă... Dumnezeu nu există, vai ! Dar dacă ar exista, știu bine ce formă ar lua, n-ar putea să n-o ia. Syl, cînd te priveam, cînd te luam în brațe, tu erai Dumnezeu, un biet mic dumnezeu, atît de amenințat, și eu ameteam numai privindu-te ; aș fi căzut în genunchi ca să te rog, să mă rog de cerul gol, găurit de avioane și de bombe, să te apere, să schimbe lumea pentru tine, ca ea să fie vrednică de zîmbetul și de dragostea ta. Iar tu, fără îndoială, Sylvie, în timpul acesta, tu care știai, cu floarea degetelor tale, cu steaua ochilor tăi, atingeai, desenai acest chip imens, al meu — acești ochi gigantici, acest nas uriaș, această coșcogea gură, această pădure de păr — aplecat deasupra ta ; pe dibuite, îl des-

copereai, îl recunoșteai, credeai că descoperi, printre celelalte mari și șterse chipuri iubite care te înconjurau — acela al mamei mele, al Emiliei, al Elisabethei, al mamei tale, și capul nepieptănat, obrazul nebărbierit al lui tata — credeai că vezi, că sorbi, din ochi, tu care refuzai laptele vieții, credeai că atingi oare ce altceva, de nu chipul însuși al lui Dumnezeu? Eu eram Dumnezeu, nu-i așa? (o simțeam bine), în vîrfurile degetelor tale, în adîncul pupilei tale, și nimic rău nu putea să ți se întîmple niciodată, de vreme ce vegheam eu asupra ta, de vreme ce te iubeam. Eu eram Dumnezeu! O! bătaie de joc, eu cel pe care tu îl ajutai să înainteze, să reziste, în ciuda tuturor lucrurilor.

Hélène și cu mine rămîneam uneori singuri prin preajma Sylviei adormită, fără a spune nimic, nemișcați, cuprinși de o binefăcătoare toropeală, desigur aceea a popasului neprevăzut la care ne opriserăm, la care ne întîlniserăm pentru o clipă. Vom porni din nou, fiecare pe socoteala sa, în călătoria noastră, în greaua, întunecata noastră călătorie, însă între noi doi va fi fost cel puțin acea clipă de unire de dincolo de cuvinte.

Totuși, cîtă emoție cînd degetele, în clipa despărțirii noastre, ni se atingeau.

V.

Ca și altădată pentru Spania, ne cîntăream de la o săptămînă la alta, slabele șanse de a mai putea spera. Prăvăliașul trecea ca o vijelie, mutra lui era veselă: „Prăjiți! striga el, i-au prăjit la Canalul Mînecii pe nemți! Englezii stropiseră apa cu petrol și cînd nemții s-au apropiat în bărcile lor, petrolul s-a aprins și să vezi pălălaie! Un punci grozav!". Ca și pentru Spania altădată, însă de data aceasta eram de față. Călătoarea de pe ruta Paris—Barcelona, dacă vreo bombă sau vreo duzină de gloanțe n-or fi sfîrtecat-o cumva, avea să-și spună că tinerii francezi simțeau acum adevărul profețiilor sale. „I-au prăjit, repeta mamă-mea, ah! dacă i-ar putea prăji pe toți și François să se întoarcă la noi cît mai repede... tăticul tău, bietul tău tătic, Sylvie". Palid, bărbos, eu îl vedeam în închipuire pe fratele meu șovăind în prag. Lumina din ochii Hélènei, Syl, mica mea Syl care se ghemuie în mine înfricoșată de acest străin, Syl, pe care va trebui să i-o dăm. Eu voi rămîne singur cu Elisabeth.

— Spune, André, știi ce s-a întîmplat cu Manuele del Rio?

El îmi povestise despre sosirea sa la Barcelona, despre vizita lui la casa întunecată în care locuia spaniola. Figura prăvăliașului se zbîrcea, ca și cum ar fi îmbătrînit brusc.

— Nu sînt sigur, nu cu totul... Dar cînd mă gîndesc că noi am făcut toate acestea, noi. În lagăre, i-am zvîrlit în lagăre, le e frig, sînt bolnavi. Iată scofala Republicii Franceze pentru Republica Spaniolă, aşteptînd ca Pétain să-i dea pe mîna nemţilor... dar, cel puţin, ea, voi şti în curînd lagărul în care... O voi scoate de acolo...". Spaniola ajunsă într-un lagăr, în noroi, murdărie, turbare. Spaniola prizonieră a celor învinşi. François în lagărul său de prizonieri, trăind din amintirea Hélènei, din imaginea Sylviei. Peste tot lagăre — prizonieri, înfrînţi şi călăi. Syl, nu-i accept pe aceşti ocnaşi pentru tine, pentru toţi copiii care au privirea şi respiraţia ta. Deunăzi, moşneagul în uniformă a venit în oraşul nostru, a fost aclamat de mii de copii! Cine va înţelege într-o zi, cine va voi în fiecare ţară să supună orice act, orice decizie unei singure datorii absolute: aceea de a respecta, de a spori fericirea, şansele egale ale fiecărui copil? Atunci lumea va fi salvată. Se spune că ei mai au şi alte lagăre şi, poate chiar şi copiii trăiesc, mor în acele temniţe.

Dacă Betty, fără s-o ştie, ar fi bolnavă de atîta oroare, dacă dragostea mea ar fi fără putere şi nădejde pentru ea, fiindcă ura, disperarea ne îneacă; dacă revolta ei împotrivă-mi, împotriva ei însăşi, împotriva vieţii noastre, dacă această indispoziţie ar fi doar reflexul unui alt, al unui suprem dezgust, nemărturisit din pudoare, de teamă, în faţa acestei lumi, a acestei temniţe de puroi şi de sînge.

„Japonezii au scufundat flota americană. America intră în război".

Tatăl meu ne dă vestea de parcă ne-ar fi povestit o glumă bună. Mama schiţează un pas de dans. Această mimică neprevăzută declanşează rîsul Sylviei.

„Ai dreptate, Syl, spală-ne cu prospeţimea rîsului tău. Va mai curge încă sînge, vor mai curge lacrimi, însă tu ai dreptate, există în faţa ta o rază de lumină în plus: rîzi viitorului, Syl, copilul meu, salvarea mea".

VI.

— Cînd mă gîndesc, ce prostii toate acestea, Caroline, pătrunsă de cucernicie, Caroline micul drăcuşor ; dintre noi patru, în mod evident ea era cea plămădită pentru bucurie : şi acum, aproape călugăriţă.

— Exagerezi Betty, profesoară într-o şcoală confesională nu înseamnă mănăstire.

— Nu e mănăstire la Puy ? De altfel, ar fi poate mai bine pentru ea să fie călugăriţă. I-a fost teamă că se înşeală asupra vocaţiei sale, teamă că nu e vrednică de a fi mireasa Dumnezeului ei.

— Ascultă, fii logică, în felul acesta ea rămîne liberă. De ce nu s-ar mărita ?

— Pentru că te iubea !

A rostit cuvintele ca pe un strigăt, sau mai degrabă mi s-a părut că strigă, fiindcă, de fapt, ne vorbim în şoaptă în camera noastră. De cealaltă parte a peretelui, Hélène lucrează, Sylvie doarme în leagănul ei.

Încerc s-o liniştesc pe Elisabeth.

— Caroline a uitat de mult.

— Tu crezi asta, crezi că se poate uita...

Ce vrea să spună ? Vrea să-mi amintească astfel că ea nu-l uită nici pe Marcel Roland, nici teatrul ?

— Crezi tu că Emilie îl uită pe Guillaume, în ciuda flirtului ei cu Sergiu, şi că prăvăliaşul o uită pe Emilie, cu toată Teo, cu toată Spania şi cu tot războiul lui ?

Mă priveşte cu o duioşie amară.

— Vezi, Henri, eu i-am stricat viața Carolinei, pe ea ar fi trebuit s-o iubești, eu am împins-o spre această greșită vocație, iar pe tine iată că nu te fac fericit... Ba da... O știu eu bine, nu protesta, asta se citește pe chipul tău, și mamă-ta, și Emilie o citesc încă și mai bine ca mine.

Te asigur, Elisabeth.

Acea cută obosită în colțul gurii, acel mers legănat ca și cum trupul s-ar încovoia fără putere.

— Sărmanul meu Henri, te-ai însurat cu o fată care visa la teatru așa cum Caroline visa că va fi călugăriță, dar ea o făcea de necaz, pe cîtă vreme eu din entuziasm.

Rîde, și rîsul ăsta mă rănește și mai mult decît cuvintele ei.

— Din entuziasm...

Și-a așezat pe umărul meu mîna și eu m-am încordat, surprins, aproape șocat de acest gest neobișnuit, de semnul ăsta de pace în clipa cînd mi-o și credeam potrivnică.

— François e prizonier, Guillaume e prizonier — și eu, eu ce sînt?

Un fel de vagă infirmieră, un fel de vagă secretară la ospiciu, de fapt prizonieră în casa ta care nu este casa mea, care nu e casa noastră. Și tu, tu Henri, prizonier al acestei vieți pe care trebuie s-o duci cu mine, cu această femeie imposibilă... O! nu tăgădui, îmi dau seama, du-te... Iar Caroline prizonieră în mănăstirea ei, în sfîrșit în școala ei... în amintirea pe care o păstrează despre tine.

„Nu-i adevărat". Îmi vine să strig, dar în loc s-o fac, rămîn mut, crispat sub ușoara atingere a Elisabethei. „Nu-i adevărat! Tu ești liberă, nu ești prizoniera mea și nici a casei acesteia, ci a acelui vis pe care-l aveai, a acelei vieți imaginare de teatru, de glorie, de dragoste cu un „mare actor"! Iată a cui prizonieră ești! Ce vină am eu, dacă teatrul, în locul acelui triumf, al acelei fericiri, era de fapt pentru tine oboseala, mediocritatea și plictiseala cu un cabotin fără geniu, cu un Don Juan tomnatec. Și tu te-ai măritat cu mine ca să fugi de toate acestea, ca să te agăți de cineva care te iubea".

Tac însă, nu mă mișc. Și gîndurile, aceste gînduri urlate în mine însumi, iată că mă tem de ele ca și cum le-aș fi exprimat, ca și cum aș fi lovit, aș fi sfîșiat-o cu ele pe Elisabeth. Sînt sigur că ele îi dau tîrcoale și ei, că nu reușește să scape de ele și simt o pornire violentă, ciudată, de ură, de milă nesfîrșită și de dragoste pentru soția mea.

Oare nu același sentiment, nu același elan fără nume o aruncă și pe ea spre mine ? Nu pentru a-mi ascunde și pentru a-și ascunde o insuportabilă izbucnire de ură, de teroare, mi se ghemuiește lîngă umăr, imploră ajutorul meu ca s-o apăr de ea însăși, de acea forță de distrugere din ea însăși ?

— O ! te iubesc, Henri, totuși, dacă ai ști. Dacă te-aș pierde, n-aș mai putea trăi.

Îi cuprind capul în mîini, o ridic spre mine. Mă scald în ochii ei de apă întunecată, mi se pare că pătrund în ei pînă la izvorul transparent al sufletului ; nici o umbră, nici o amenințare, lumina însăși a duioșiei. A ! de s-ar sfîrșit acest război, să putem pleca, departe, Betty și cu mine, noi singuri. Am crezut că deslușesc în ochii ei amintirea acestei priviri pe care a avut-o desigur odinioară, ca Sylvie, și care crea în jurul ei lumea tot atît de nouă și de strălucitoare ca propria-i copilărie.

— Războiul se va sfîrși, Betty, vom pleca. Vom pleca unde vei vrea tu, la Paris dacă vrei, și dacă vrei, o să faci teatru.

Cu blîndețe, ea dă din cap în semn de neîncredere.

— Tu crezi, Henri, e adevărat ? crezi că războiul acesta se va sfîrși ?

I-o afirm și-n mine încă mai simt mila ; îmi spun că nu. vom muri înainte, sub bombe ori masacrați. Găsesc însă puterea de a zîmbi. Betty se agață, se luminează de acest semn mincinos.

— Atunci vom avea copii ? Ai să vrei, nu-i așa ?... Un fiu, o fiică, nu, doi băieți, două fete.

Continui a le zîmbi acelor copii care nu se vor naște din noi.

— De vreme ce vom avea copii, nici nu-mi pasă de teatru. Nu vom trăi la Paris, casa noastră va fi față în față cu marea, sau într-o pădure din Alpi, sau la țară,

pe coline. Pe fiul nostru, vom avea întîi un fiu, îl vom numi... Cum îl vom boteza ? Gérard. Vrei ? Aveam eu un unchi, frate al străbunicului, nu-ţi aminteşti de portretul lui de pe coridorul Observatorului ? Înainte de a intra în sala pietrelor, un om înalt cu părul buclat, cu mustăţi şi ochi zîmbitori, de care eram îndrăgostită cînd aveam zece ani, îl chema Gérard. A fost primarul unui sat de pe platou şi el l-a făcut prizonier pe Burgou, o căpetenie de tîlhari, l-a doborît, l-a legat de masa cea grea din sufragerie aşteptînd să vină jandarmii.

Cui ? Cui i-o fi zîmbind ? ! Mie ? sau acelui legendar străbun al ei ?

— Gérard al nostru (zîmbetul său leagă trecutul legendar de un viitor de vis) va fi şi el puternic, sever şi zîmbitor totodată. Vrei să-i spunem Gérard ?

Eu îi promit. Betty mă strînge în braţe. Îmi vine să încep să cînt. O învîrt roată, ţinînd-o cu mîinile de talie. Mă iubeşte. Elisabeth mă iubeşte. În ciuda clipelor cele mai rele, în ciuda umbrelor dintre noi, dragostea mea este mai tare, ea o ştie, o simte, şi astfel mă poate în sfîrşit regăsi. Chiar dacă mi-ar da numai timp de o clipă bucuria, această certitudine trebuie să fie de-ajuns pentru a ne face să trăim, pentru a ne îngădui să aşteptăm dincolo de ciocnirile, de rănile noastre, clipa în care ea va apărea din nou.

Vreau s-o duc pe Elisabeth pînă în patul ei, însă îmi scapă din braţe rîzînd. Încercînd s-o prind, răstorn un scaun. Ne oprim, buimăciţi. Pîndim dindărătul peretelui ţipătul Sylviei, pe care neîndemînarea mea o fi trezit-o. Nimic, ba da, plînsete, chemări, glasul Hélènei care o liniştește.

În tăcere şi în umbră, o dezbrac pe soţia mea. Gol şi eu la rîndu-mi am peste mine căldura şi prospeţimea ei, greutatea, supleţea şi răsuflul... Şoptesc : „Aveai dreptate, dragostea mea, ai dreptate, de ce să aşteptăm, de ce să n-avem copii ?“.

Ea mă respinge — cu amîndouă mîinile, dure, mici, proptite deasupra pieptului meu.

— Nu e cu putinţă, Henri, prea mi-ar fi teamă acum, după ce m-ai convins atît de mult, după ce mi-ai spus că

ar fi rău cîtă vreme acest război... că ar fi o nebunie, o lașitate... Ba da, ba da, ai spus-o, sau în orice caz, ai vrut s-o spui, fiindcă dacă i s-ar întîmpla copilului nostru o nenorocire din pricina războiului, eu nu mi-aș mai ierta-o.

Și-a retras mîinile, m-am prăvălit peste ea. Degetele sale prin părul meu, pe ceafa mea, gura ei care se răsucește, se strecoară sub a mea, îmi mușcă buzele, mă provoacă, mă potolește. Sub dezmierdările noastre, acea certitudine pe care o aveam adineauri despre dragostea regăsită, intactă, o simt cum fuge acum, hărțuiesc trupul care mi se dă ca și cum aș spera să redobîndesc o bucurie ce se stinge, o bucurie care fuge de noi atunci cînd ne îmbrățișăm pînă la a ne frînge, ca și cum am vrea s-o prindem între trupurile noastre. Este oare un dans al pasiunii sau e lupta, agonia ultimei speranțe, după care ne vom ști mai singuri ca oricînd? Printre suspinele Elisabethei mi s-a părut, dar nu era oare totuși soția mea căreia plăcerea sau suferința în plăcere îi smulgea acest vaiet?, mi s-a părut că deslușesc glasul, vaietul sau murmurul Hélènei legănîndu-și copilul în camera cealaltă, și acea prezență, acea unire a glasului Hélènei cu geamătul Elisabethei mă pierdea cu desăvîrșire.

Pentru tine, încă, ziua era zi, Sylvie ; pentru tine încă, poate peste cincisprezece, peste douăzeci de ani, dragostea va da lumii culorile cu care o crezusem, cu care noi o crezusem împodobită și poate că mulțumită ție curcubeul, soarele dragostei o să dea, o să redea vieții tale o putere, o căldură, o dulceață, o strălucire demne de acea privire pură, calmă, pe care ne-o trimiteai din adîncul copilăriei.

VII.

Uneori, regina mamă scria, mai rar ne trimitea de pe la țară și unele alimente. Conform ritualului, la sfîrșitul scrisorilor, ea ne cerea veşti despre Observator. Betty îi ascundea în ce hal de degradare ajunsese locuința și nu-i spunea nimic de năruirea parcului (refugiații retezau crengile de arbori ca să se încălzească, în curînd aveau să doboare și copacii).

— În definitiv, reflecta Betty, poate că e mai bine așa, fără această dărăpănare, după război, aș fi fost tentată poate să mă instalez împreună cu tine la Observator, și trecutul ne-ar fi prins în mrejele lui, ne-ar fi înghițit.

O scrisoare a d-nei Garou ne-a adus vestea morții verișoarei sale, mama Mariei nebuna ; ceva mai tîrziu, ne da de știre că bolnava se va interna în ospiciul din orașul nostru ; tatăl ei n-o mai putea el singur supraveghea.

Hélène, Elisabeth, Emilie se entuziasmau la gîndul de a o revedea în curînd pe nefericita aceea. Ele aveau s-o vindece. Emilie spunea că se va angaja la ospiciu ca să le ajute în misiunea aceasta. Sosirea tragicei vizitatoare părea să realcătuie acea complicitate de tinerețe și de entuziasm care ne unise pe timpul Observatorului.

Hélène a fost prima care dat ochii cu Mariette. După chipul descompus al studentei, cînd s-a întors de la spital pentru masa de prînz, am știut că divagasem. „E un animal, un biet animal bolnav". Hélène n-a avut curajul să ne spună altceva.

Seara ne-am întîlnit fără părinți ; Hélène a descris halul de năucire a prietenei sale, ochii ei fără culoare, fără privire, părul vîlvoi, balele picurîndu-i pe la colțurile buzelor, tenul pămîntiu, trupul inform, și acel grohăit, nici măcar atît : acea gîfîire venită din fundul măruntaielor, care însoțea orice răsuflare a dementei, în timp ce se tot legăna fără încetare de pe un picior pe altul.

— Metamorfozele dragostei, a rînjit prăvăliașul.

Toți ne-am uitat la el cu oroare. Emilie s-a sculat și a părăsit camera. Sergiu a urmat-o, plecîndu-și ochii sub privirea defăimătorului. Elisabeth a dat din cap și apoi a rupt cea dintîi tăcerea.

— Totuși e adevărat, Couderc are dreptate.

Hélène a continuat :

— Poate că orice delir e o dragoste care a... putrezit.

— Există totuși destui oameni care n-au avut o dragoste nefericită și care sfîrșesc la ospiciu, după cum sînt alții pentru care dragostea a sfîrșit rău și care rămîn cu o judecată sănătoasă... sau aproape.

— Nu vreau să mă refer numai la dragostea dintre bărbat și femeie.

— He, he ! dar atunci dintre cine ?

— Ești stupid, André. Vreau să vorbesc și de acea dragoste a copilului față de părinții lui.

— A ! da, Oedip și compania !

— Dacă vrei...

Hélène ne privea fără să ne vadă. Mi se părea adesea că un invizibil văl de albeață se cobora astfel peste ochii ei și-i orbea pentru tot ce nu era propria sa frămîntare, studiul sau visul ei.

— Mă întreb... Multă vreme am crezut, ca și tine, Elisabeth, că Marie înnebunise din cauza părăsirii, pentru că fusese părăsită de logodnicul ei, că eșecul dragostei o dusese la demență...

— Dar așa și este, Hélène, nu poate fi decît așa.

Cumnata mea înălță capul.

— Desigur, Betty, dacă n-ar fi fost această întîmplare, această ruptură, poate că Marie ar fi azi printre

noi, la fel cu noi, poate... Dar cine știe, trebuie să fie ceva mai profund, mult mai profund, rădăcina răului din ea. Altfel s-ar fi vindecat, am fi vindecat-o, am fi scos-o din adîncul prăpastiei acesteia. Da, mă întreb, ruptura, dragostea înșelată, nu este oare numai pretextul ?

— Un pretext ! se miră soția mea.

— Dacă vrei : vîntul, furtuna care doboară un copac, însă copacul era de mult ros pe dinăuntru, altfel ar fi rezistat.

— Ce ar fi ros-o pe prietena noastră, și cînd ?

Hélène se ridică, făcu un gest vag.

— Cine poate ști ? Ar trebui să căutăm departe, în copilăria sa, mama, tatăl ei ?

Se ghemui în sineși.

— Ce vreți, în ospiciile acestea ? Ai văzut, Betty, bolnavii înghesuiți prin dormitoare, doar doi medici, cînd ar fi nevoie de șase, infirmierii destul de cumsecade în general, însă ar trebui instruiți, făcută o selecție. Și apoi curțile, culoarele, saloanele, o adevărată închisoare.

— Atunci, întrebă Betty (o simțeam că e gata să izbucnească în lacrimi), Marie ?

Hélène se apropie de ea, credeam că vrea s-o sărute, dar se întoarse.

— Mariette, regret acum că n-a rămas acolo, la țară, sau că n-a murit.

Era aproape de ușă cînd se opri și mi se păru că vorbește acum doar pentru ea însăși.

— La ospiciu există un intern, nou venit, Robert Calande. I-am istorisit povestea Mariei, ar vrea să încercăm ceva, să nu renunțăm. E un om de nădejde, crede în munca lui.

Ieși. Astfel, mai existau încă, în această țară condamnată, ființe care „credeau în munca lor".

Prăvăliașul se ridică la rîndul său. Ne strînse mîna.

— Săptămîna aceasta englezii au doborît sute de avioane ! În curînd, nemții nu vor mai putea să-i bombardeze, și în curînd va fi rîndul Berlinului, al Coloniei sau al Hamburgului să savureze plăcerea aceasta.

Coborî glasul.

— Se spune că la Paris îi adună pe evrei, inclusiv copiii. Colaboraţioniştii sînt de acord. De-alde Nicolas Valenkov nu lipsesc la noi şi ei n-au scuza că-s ruşi.

Se făcu că scuipă.

— Porcărie... Or să vadă ei într-o zi.

Începu să ne vorbească de Teo. Ea se ocupa cu bursa neagră, numai ca să-l poată aproviziona cu alcool pe pianistul ei. „Tîrîtura, spunea el, biata tîrîtură!". Glasul lui pronunţa înjurătura cu o milă duioasă. „Numai să nu facă pe idioata, să nu se lase cumva antrenată în poveştile fratelui ei! Altfel... să sperăm că voi fi aici în clipa socotelilor, pentru... spre a o apăra... Ea poate să comită prostii, nici vorbă, dar nu este rea, de loc...".

Pe palier, le auzeam pe Hélène şi pe Sylvie. Rîdeau îndărătul uşii, apoi mama fredona, copilul gîngăvea. Fetiţa se puse pe scîncit, cînd maică-sa începu, desigur, să-i facă toaleta de noapte. Era ora cînd copiii din Londra, Liverpool, Manchester coborau în adăposturi, ora cînd la Paris ţîncii evreilor se lipeau de părinţii lor, smulşi de lîngă ei în plină noapte, ora cînd copilandrii şi copilandrele Poloniei se trezeau înfometaţi, şi cînd în curînd, aşa cum vedea prăvăliaşul, copiii din Hamburg, Bremen, Colonia, din Frankfurt sau din Berlin, aveau să cunoască la rîndul lor şi ei teroarea şi moartea.

Ţi-am spus, Esther Zarev : frumuseţea, gingaşă ca o floare pierdută în stepă, a indienei mici, mici care dănţuia cu picioarele desculţe şi sălbatica expresie a fratelui ei, muzicantul. „Mişună această păducherniţă", bombănesc albii. O! cum să reclădim şi cum să refacem pentru voi o lume demnă de voi, copii scăpaţi ca prin minune şi ca din întîmplare, fiindcă în cele din urmă călăul oboseşte, din mîinile lui Irod şi ale ucigaşilor săi din secol în secol, pentru tine, micuţă indiană din platoul de la Cuzco, şi pentru fratele tău care — din adîncurile timpului — cîntă mereu din fluierul său aceleaşi note monotone ale suferinţei?

VIII.

Pentru întîia oară Hélène ni-l aduse în casă pe Robert Calande, intern ca și ea la ospiciu ; l-am găsit simpatic pe tînărul acesta cu tenul mat, cu păr negru, cu ochii impasibili și întunecați. „Nu s-ar spune că e un Goya" ? întreba Hélène. Studentul se bucură de aceeași simpatie și din partea femeilor casei.

Betty fu pe deplin cucerită cînd Robert Calande povesti că ezitase între teatru și psihiatrie. Îi intrase în cap că un bărbat ca el i-ar fi trebuit Carolinei, și că dacă amîndoi s-ar putea întîlni, ei ar avea șansa să se iubească. Astfel, Caroline ar fi smulsă din mohorîta existență în care se înmormînta. Hélène încercă s-o facă pe prietena ei să-și schimbe hotărîrea : Betty dădea oare uitării credința surorii sale mai mici și ateismul viitorului medic ? Și apoi, Robert Calande i se destăinuise, idealul lui de femeie nu-i semăna în nici un caz Carolinei. În sfîrșit, pentru a-l întîlni pe student, Caroline ar trebui să traverseze de două ori linia de demarcație, la dus, apoi la întors. Dacă nu obținea un bilet de liberă trecere și dacă ar vrea totuși să traverseze clandestin ca să răspundă chemării Elisabethei, fata și-ar asuma niște prea mari riscuri.

În sufletul meu îi dădeam dreptate Hélènei. Mă temeam de venirea Carolinei. Nu ne vom simți rău reîntîlnindu-ne toți trei : Betty, Caroline și cu mine ? Și dacă proiectul Elisabethei ar eșua, dacă internul și Ca-

roline nu s-ar plăcea, dacă tînăra fată ar trebui să plece îndărăt la şcoala sa, atunci care ar fi reacţia soţiei mele? Ea ar fi fără îndoială mai abătută, mai frămîntată, pentru că sperase în zadar... Dar dacă dimpotrivă ar reuşi! Nu s-ar risipi oare dintre noi o mare umbră? Eliberată de remuşcare, ideea absurdă că ea-i pricinuise nenorocirea Carolinei iubindu-mă, căsătorindu-ne, Elisabeth ar putea în sfîrşit să se apropie de mine. Treptat, celelalte temeri ale ei, celelalte regrete care o făceau tristă şi ostilă, s-ar şterge şi ele, nimic nu ne-ar mai despărţi. De vreme ce Betty se încăpăţîna s-o aducă pe sora ei, era mai bine să fie ajutată să reuşească.

Eu exageram, în faţa studentului, laudele ei la adresa Carolinei şi-i luam în nume de rău Hélènei faptul că manifesta reticenţe sub pretextul că vrea să dea mai multă măsură aprecierilor noastre. Vedeam bine că Robert Calande ne scruta cu oarecare ironie cînd îi schiţam în felul acesta portretul Carolinei. Oare Hélène îl avertizase? Atunci, care era jocul ei? O bănuiam că, sub extrema sa discreţie, are o voinţă puţin comună şi că-i place să dirijeze fiinţele care se apropie de dînsa. Poate că atunci ideea Elisabethei o contraria prin simplul fapt că proiectul nu fusese conceput de ea.

Caroline sosi într-o dimineaţă după o călătorie interminabilă. Betty şi cu mine o aşteptam pe peron. Nu observaserăm imediat acea firavă siluetă în albastru închis, al cărei bagaj era o veche valiză legată cu sfoară. Abia cînd necunoscuta, încreţind din ochi, a venit spre noi, Elisabeth s-a repezit înaintea ei.

Cele două surori s-au îmbrăţişat. Caroline mi-a strîns mîna şi mi s-a părut că regăsesc în gestul ei acea bruscheţe băieţească pe care o avea şi altădată, pe cînd rochia-i neagră, pălăria rotundă, aerul plin de rezervă contrastau cu acel vestigiu al fostei sale libertăţi.

În zilele care urmară, în raporturile sale cu Emilie, cu Hélène, cu Betty, cît şi cu prăvăliaşul ori cu Gaston Lachalle, pe care dorise să-i vadă, Caroline risipi ceva din cenuşiul sub care părea să se fi îngropat de bunăvoie. Mai ales gingăşia Sylviei exercita asupra ei o putere vădită. Mi se întîmpla s-o văd jucîndu-se cu co-

pilul : atunci aveam impresia că zburdalnicul şi vioiul ei chip de altădată avea să reapară sub masca umilă şi austeră.

Cel puţin Caroline nu impunea celorlalţi regula sa severă, se părea chiar că o amuză, judecînd după abia imperceptibilul zîmbet de pe buzele ei terne, năzbîtiile prăvăliaşului şi se străduia să-l convingă pe Gaston Lachalle că are o soartă de invidiat : reformarea lui pe motiv de tulburări nervoase îl scăpase de război şi acum, dacă se plîngea că nu-şi găseşte locul în societate, credea el oare că nu se întîmplă acelaşi lucru cu mii de tineri în aceste vremuri de mizerie ?

Sergiu nu vedea cu ochi buni prezenţa tinerei fete printre noi, ca şi cum ar fi simţit că o dată cu sosirea ei Observatorul se clădeşte din nou chiar la noi, acolo, iar nu în faţă, în acea părăginită clădire care nu mai era decît caricatura prestigioasei case de odinioară. Se simţea exclus din discuţiile ca şi din tăcerile noastre, se gîndea probabil că umbra lui Guillaume o însoţea pe Caroline şi risca să i-o răpească pe Emilie.

Cît despre Robert Calande, el nu-i acorda invitatei nici o atenţie şi la rîndul ei, Caroline, nu se ascundea, seara după plecarea musafirilor, că nu prea înţelegea ceea ce pe noi ne seducea la student. Hélène lua apărarea colegului ei, ca şi cum ar fi vrut acum să redea o şansă proiectului Elisabethei. Betty o aproba fără elan, cumpănea fără îndoială ceea ce îl despărţea pe meridionalul puţin cam înfumurat de luminosul suflet al surorii sale mai mici.

Înainte de a pleca, Caroline ne luă de o parte, pe mine şi pe sora ei. Ne simţeam intimidaţi în faţa sa, ca şi cum ar fi fost mai în vîrstă decît noi. Ne spunea că neîncetat, îndată ce cursurile îi lăsau puţin timp liber, se ruga pentru noi. Şi adaugă : „Dacă ar fi să mi se întîmple o nenorocire..." ceea ce pe noi ne făcu să protestăm ; însă atunci ne privi grav şi ne întrebă dacă într-o asemenea epocă nu trebuie să ne simţim mai mult ca oricînd asemenea unor condamnaţi cărora li s-a amînat executarea ; Caroline continuă : „E greşala mea, nu m-am exprimat ca lumea, cine vorbeşte de o nenorocire pentru mine ? vroiam să spun : dacă aş dispărea, aş con-

tinua să veghez și din cer asupra voastră, auziți, v-aș ocroti !"

Oare Sergiu Valenkov arăta neliniștit din pricina amintirii reînviate prin venirea Carolinei ? Îi dădea Emilie impresia că-l regretă pe Guillaume ? Sau, și mai degrabă asta aș crede-o, se temea soră-mea de ea însăși ? S-a alarmat oare că ar putea regăsi în sineși, încă vie, dragostea pentru fratele Carolinei ? Fapt este că Emilie și Sergiu și-au anunțat intenția de a se căsători în cele dintîi zile frumoase ce aveau să vină. Această noutate m-a făcut să-mi dau seama că pînă atunci îl tratasem pe tînărul rus cam ca pe un animal familiar pe care te-ai deprins să-l vezi lîngă tine, în casă, dar căruia nu-i acorzi nici o atenție. Descopeream acum că e frumos, că privirea lui albastră-verzuie putea să aibă strălucire contrastînd cu indolența sa obișnuită. În acea licărire ce i se aprindea uneori în ochi, părea să se fi refugiat dramul de ardoare lăsat, pare-se, fratelui lor mai mic, drept o slabă moștenire, de Nicolas sau de Teodora — căci ei luaseră toată înfrigurarea, exaltarea, furia pe care părea să le ducă în sine sîngele familiei.

Totuși, cînd i se întîmpla lui Sergiu să vorbească (sora mea ne dădea asigurări că nu se împiedica de a discuta cu ea), era în vorbele lui, în debitul lor nepăsător, un fel de har, poate acela al povestitorului oriental. De altfel, fie că vorbea de proiectele sale de viitor, de o întîlnire cu cine știe ce coleg de liceu sau de o slujbă în care spera, totul lua în gura lui chip de poveste : la treizeci de ani, după spusele sale, avea să posede automobile, reședințe princiare, grajd de cai de curse. Cum să eziți să-i acorzi mîna Emiliei, de vreme ce funcția pe care un necunoscut întîlnit într-un bar i-o făgăduise ar face din el, „după război", cel mai tînăr și mai bine plătit dintre directorii de întreprindere ?

Desigur, părinții mei n-aveau încredere nici în vorbele sale, nici în pornirea lui către hoinăreală, dar vedeau că o susținea pe fiica lor de la oful ei, că o urma în mod fidel, ca un paj elegant, pînă și în lenea ei, că zîmbea capriciilor sale, într-un cuvînt, că o consola mai bine decît oricare altul din flirturile ei ratate. Așa încît

acceptară cererea lui în căsătorie. Totuşi, mica slujbă, pe care Sergiu o îndeplinea în întreprinderea tatălui meu, nu era deajuns pentru întreţinerea tînărului menaj ; tată-meu putu găsi la Bordeaux, într-o industrie maritimă care începuse fabricarea unui surogat, un post de agent comercial pentru viitorul său ginere.

Nunta avu loc pe la mijlocul lui aprilie, fără ceremonie. Totuşi, în jurul unei cești de cafea amestecată cu orz, și a cîtorva biscuiţi cu zaharină, Emilie ţinu să adune amîndouă familiile și pe prietenii zilelor de altădată.

A fost o după-amiază tristă, dar eu mă gîndeam că Emilie voise ca toţi, prieteni sau duşmani, toţi cei care cunoșteau dragostea sa pentru Guillaume și eșecul ei, să fie martori ai noii sale fericiri și încredinţaţi că într-însa nimic nu mai dăinuia din regretele și tristeţea de altădată.

Cîteva zile mai tîrziu, tinerii căsătoriţi au putut să treacă linia de demarcaţie și s-au instalat la Bordeaux.

Dacă ar putea, Caroline, îmi spuneam eu atunci, să rămînă să trăiască alături de noi, chiar în această mediocritate prezentă și în această angoasă care erau soarta noastră comună, ea și-ar regăsi forţele vii, generoase, adormite pentru moment în adîncul fiinţei sale. Renașterea ei ne-ar fi trezit poate pe toţi, ar fi făcut poate să reţișnească tinereţea de ieri cu naiva sa speranţă. Ne-ar fi făcut să ne fie ruşine că renegăm promisiunea pe care ne-o făcuserăm la Observator de a trăi totdeauna ceea ce în viaţă era lumină, foc, soare : dragostea, prietenia. Dar Hélène, dar Couderc, dar François nu ţineau oare în felul lor această promisiune ? Numai Betty și cu mine, și — din nenoroc, Emilie — o renegaserăm.

IX.

Prăvăliașul mai nutrea încă visul de a înjgheba împreună cu Betty o trupă ambulantă. Alegînd anumite opere, el nu se îndoia că va trezi conștiințele.

„*Barbarii !* exclama Couderc, Emilie găsise un titlu faimos, care ar fi admirabil pentru o trupă de teatru azi. Ce scuipat în obrazul bunilor apostoli. „Muncă, familie, patrie", să murmure ei, noi vom răspunde : *Trăiască Barbarii !* și vom monta piese în care va fi denunțată adevărata barbarie".

Elisabeth nu ceda repede argumentelor prăvăliașului, căruia Hélène și Robert Calande îi dădeau dreptate. Îl lăsă totuși să facă demersuri împreună cu mine pentru a ști cum am putea, eventual, să întemeiem această trupă, să organizăm turnee în micile orașe învecinate ori chiar pe la sate. Am înțeles repede că Couderc le era suspect autorităților și că autoritățile nu vor fi de acord nici cu denumirea pe care voiam s-o dăm grupului nostru. Chiar fără atari obstacole pe care se fereau să ni le mărturisească, n-ar fi fost, desigur, ușor să obținem bonurile de benzină, de materiale destinate decorurilor și costumelor.

Am renunțat deci la proiectul nostru de teatru ambulant ; totuși nu definitiv, căci chiar Betty a sugerat organizarea din timp în timp, prin împrejurimi, a unor ședători cu prilejul cărora să citim poeme, povestiri, monologuri.

Astfel, cîtva timp, am fost văzuți, Elisabeth, Hélène, prăvăliașul și cu mine, sîmbăta sau duminica, umblînd cu

vechiul automobil al tatălui meu, de la subprefectură la capitala de canton, din tîrg în sat, de la şcoală la primărie, de la gimnaziu la asociaţiile de binefacere. Uneori Robert Calande ni se alătura, Hélène pretindea că el avea darul declamării de versuri ; nu-i lipsea, fără îndoială, o voce caldă şi gravă, dar fluxul său verbal era de o monotonă emfază.

Nu îndrăzniserăm să păstrăm denumirea de *Barbari*. Ne anunţaserăm şezătorile prin prospecte pe care prăvăliaşul le expedia primarilor şi institutorilor. „Cei patru — se putea citi în ele — îşi propun să vă facă să-i cunoaşteţi pe poeţii timpului nostru" ; urmau cîteva nume ale acestor poeţi : „Aragon, Fargue, Jouve, Eluard, Prévert, Emmanuel, Lorca". În partea de jos a paginii, următoarea asigurare : „Poezie şi Adevăr". Cînd se întîmpla să ne însoţească şi studentul psihiatru, Couderc spunea : «Ei ! cei trei muşchetari erau patru, de ce oare „cei patru să nu fie cinci" ?» Dar o dată singur cu mine, adăuga : „Nu înţeleg cum Hélène îl poate preţui pe băiatul ăsta, are o vocaţie a lui de a strivi poezia ! Un adevărat mastodont ; cînd îl ascult, mi se pare că aud „Comedia Franceză de la Romorantin" *. În locul Hélènei, eu mi-aş spune : un băiat în stare să-i masacreze în halul ăsta pe Aragon sau pe Eluard, calitate dubioasă !"

Spre a uşura gustarea programului, dispuneam de o o doua parte intitulată : „Poezie, Rîs şi Libertate". Monologuri de Charles Cros, texte de Prévert şi de Queneau îngăduiau prăvăliaşului să asigure spectacolelor noastre un succes care totodată îl măgulea şi-l irita. „Numai de-ar înţelege că nu vor avea dreptul să rîdă decît după ce vor fi recucerit dreptul de a trăi".

Citeam în faţa unor săli anemice : cîteva femei, în fundul sălii un grup de tineri care începeau să fluiere şi care apoi, treptat, tăceau, emoţionaţi fără să vrea, pe măsură ce Hélène aducea cîntecul preţios şi grav al lui Lorca, pe măsură ce vocea Elisabethei trezea lumina lui Eluard, pe măsură ce Couderc făcea să scapere sarcasmele duioase ale lui Queneau sau ale lui Prévert, iar eu

* Cum ar veni : „Teatrul Naţional de la Tîrchileşti" *(N. Tr.)*

însumi încercam să redau tînguirea și speranța din *Crève-Coeur*. În rîndul întîi de scaune, învățătorul, învățătoarea, mai rar primarul. „Cînd stai a te gîndi că în Spania, bombănea prăvăliașul, Lorca își putea întîlni poporul, într-adevăr, cînd pleca să bată străzile cu trupa lui !... Și propriu-i popor, ticăloșii, l-au ucis, iar noi l-am lăsat să fie asasinat. Cum să deșteptăm acum propriul nostru popor ? Aragon, Emmanuel, Max-Pol, Seghers și ceilalți se vor strădui în zadar...".

Totuși, era de ajuns ca vreo fată, vreun băiat, după cîte o șezătoare, să se apropie timid, să ne ceară titlul cine știe cărui poem, numele unui poet, ori să ne întrebe cum să-și procure versurile pe care le citiserăm, pentru ca atunci prăvăliașul să-și manifeste entuziasmul : toate speranțele erau îngăduite ! semănaserăm grăuntele cel bun, țara noastră va renaște mai tînără, mai adevărată, după anii încercărilor ! noi nu vom mai fi o nație de prăvăliași, ci în sfîrșit Franța, Franța, și tinerii vor ști că dragostea, jazzul, poezia, viața sînt una și aceeași ! El se interesa de numele spectatorilor, le distribuia cîteva numere de reviste care ne erau scumpe și din care ne alcătuiam în parte programele *Poésie 41*, *Cahiers du Sud* sau *Fontaine*. Ne amuza exuberanța lui, zelul său, și ironia ne îngăduia a ne ascunde propria emoție, mîndria fiecăruia din noi la fel de naivă ca și aceea a colegului nostru. Saint-Léonard, Eymoutier, La Roche-l'Abeille, Bellac, Saint-Yrieix, Oradour, Pierrebuffière, orașelor, satelor noastre, le descopeream frumusețea numelor, ca și cum surdele și melodioasele lor silabe și legendele lor de sfințenie sau de magie, imaginile lor de stînci, de biserici ori de vînt, ar fi țesut un vechi și tainic poem în filigran al strofelor pe care le ofeream, nu fără stîngăcie, copiilor lor.

Tată-meu lua cu blîndețe peste picior banda noastră de „trubaduri", măicămea se neliniștea auzindu-l pe Nikolas Valenkov cum pretinde că echipa noastră va sfîrși-o rău, „ei camuflezi, spunea el, sub haină, de la turnee artistic, un muncă josnic, de propaganda antieuropean, ei bine, și asta înseamnă se jucăm cu focul".

Betty mă ajuta, ca și pe timpul Observatorului, să-mi corectez pronunția, îi punea la muncă în aceeași măsură pe Hélène și pe Couderc. Seara, alegeam poemele, încercam pe propria noastră inimă a le cunoaște puterea de emoție, de mînie sau de liniștire. La început, obișnuită cu jocul teatral, Betty se dezbăra anevoie de gesturile și intonațiile dramatice, de efectele de mimică și de voce ; era rîndul ei să-mi ceară sfaturi ; Hélène și Roger Calande procedau la fel. Eram totodată mîndru și neliniștit de această încredere pe care Elisabeth începuse să mi-o acorde și pe care toți trei mi-o arătau, ca și cum ar fi descoperit în mine nu știu ce acord cu acea voce secundă care mi se părea că răsună ba dincoace, ba dincolo de cîntecele, de tînguirile, de strigătele, de proferările sau palpitațiile poeților pe care-i iubeam.

Aveam impresia că grație acestui dar pe care ei mi-l recunoșteau fără ca eu să-mi pot da seama de el, mă bucuram în ochii lor de un prestigiu totuși uzurpat ; ce ar însemna descoperitorul de izvoare fără izvor ? Dar ce importanță avea asta ? Ceeea ce conta era privirea atentă, tandră cu care Elisabeth mă învăluia și acea manieră a ei de a regăsi, cu care trupul ei știa regăsi acele mlădieri de graminee, de arbore tînăr, de liană, după curbele, ritmurile și respirația versurilor. Mi se părea că întreaga sa ființă mă asculta cînd, șovăind, îi sugeram mai multă rezervă, distanță, o mai egală curgere a verbului.

Înțelegea oare că eu eram cel care o iubeam, că dragostea mea o cînta atunci cînd prin gura mea vorbeau acei poeți, așa cum odinioară Olivier îi cînta Celiei dragostea mea ?

Ea stă pe pleoapele mele
Și i se-amestecă pletele cu pletele mele
Are forma mîinilor mele
Culoarea ochilor mei
Se pierde-n umbra mea
Ca, pe cer, o piatră

Elisabeth rămînea o clipă gînditoare, cu ochii pe jumătate închiși.

— Henri, fă să se audă mai bine, sau mai degrabă estompează-l mai puţin, ceva mai puţin pe *e* mut : „Elle s'engloutit... une pierre sur le...".

În gîndul meu îi spuneam :

Tu stai pe pleoapele mele
Şi ţi se-amestecă pletele cu pletele mele,
Ai forma mîinilor mele...

Şi iată că Betty se scula şi o simţeam cum tremură şi suferă şi mi se părea că o dată cu ea suferă şi reînvie suferinţa şi forţa, noaptea şi văpaia dragostei noastre. Cu mîna îi făceam semn să coboare glasul, să rămînă îndărătul cuvintelor.

„*Dragoste tremurătoare, Teamă de pradă*", rostea ea, şi simţeam atunci fragilitatea dragostei noastre, cruzimea din jurul ei, din lăuntrul ei, teama, spaima pe care o marca dublarea consoanelor impunîndu-l pe *r* din „dragoste" şi „pradă".

Dragoste tremurătoare, Teamă de pradă
Dragi mi-s cele două tari porniri ale voastre
Cruzime tenace. Dragoste tremurătoare
Îţi ştiu din fericire felul
Eu sînt noaptea stăpînul
Dragoste tenace. Dragoste tremurătoare
Te-ai aşezat pe pervazul
Sufletului celui mai nenorocit
Ca un vultur pe balcon !

Nenorocite sufletele noastre, orgolioase, vulturi sălbatici gata să se sfîşie între ei, suverane sufletele noastre, gata să zboare din nou suverane. Tremură dragostea mea, tremură de frică, tremură de bucurie...

— Îndulceşte, draga mea, această exclamaţie.

Betty mă privea, mi se părea că o lumină (era oare aceea a reflexului meu ?) îi tremură în ochi ; apoi Betty se întorcea spre Hélène, spre prăvăliaş, ca şi cum i-ar fi întrebat cu privire la remarca mea şi la dicţiunea ei. Couderc îmi dădea dreptate, Hélène se pronunţa pentru un oarecare accent în favoarea vulturului ! Şi Betty reîncepea. De data aceasta, ea ştia să rămînă la distanţă de

imagine și în același timp găsea mijlocul de a face să treacă amploarea forței neliniștitoare a păsării de pradă în această mezzo-voce.

„*Adio, Meuse adormitoare*", murmura Hélène.

„Jean d'Arc a noastră", o numea Couderc, și uneori studenta se supăra, părăsea repetiția. Era nevoie ca Betty să se ducă după ea în chip de mesager. „Dezagreabilă Jeanne d'Arc, murmura prăvăliașul, e adevărat că Fecioara nu prea trebuie să fi fost comodă... Să mînuiești spada, să porți armura ! O femeie de fier, leit Hélène a noastră". Cît era ea totuși de duioasă, de mișcătoare, de îndărătnică, însuflețită de un țel profund care făcea să i se încrețească, sub buclele părului, cuta albă a frunții, cît de pură era Hélène, cînd psalmodia :

Adio, Meuse adormitoare și scumpă copilăriei mele
Ce rămîi în pajiști, curgînd molcom.

Dacă și colegul ei, Robert Calande, dacă și el era de față, Calande o privea cu ochii pironiți, serios ca un Papă. Mă enerva.

Cînd trecea de la cîmpenescul rîu Meuse la Sena, și de la ciobăniță la cel fără noroc în dragoste, glasul Hélènei, vira brusc de la copilărie la vîrsta voluptății.

Trec zilele și săptămînile,
Nici timpul trecut
Nici iubirile nu se-ntorc
Sub podul Mirabeau curge Sena.

„Învățați geografia și istoria prin poezie, îmi sufla Couderc, fluviile prin poeți". Eu îl ghiceam, fără voia lui, emoționat. La ce, la cine se gîndea el ? cînd Hélène cu un aer îndărătnic și tragic, înșira aceste litanii :

Nu e dragoste fără durere
Nu e dragoste să nu te strivească
Și nu mai puțin dragostea de tine decît cea de patrie
Nu e dragoste să nu trăiască din lacrimi
Nu e dragoste fericită

„Elisabeth, durerea mea, rana mea, patria mea..." Nu, nu, nu vreau, nu voiam. „Într-o zi, dragostea noas-

tră, Elisabeth, bucuria, lumina, pacea". Cui îi răspundea prăvăliașul, zdrobit, pare-se, cenușiu în strîmbăturile lui ! Copilului, eroinei copilăroase a Meusei ? Emiliei, femeii-copilă pe care o pierduse ? Îndărătnicei, tragicei, senzualei Hélène, a dragostei neîmplinite ? Cuplului nostru de zori și de întuneric ? Spaniei, Franței, amîndouă acum ca două femei cadaverice, înlănțuite ?

E un timp pentru suferință
Cînd Ioana veni la Vaucouleurs
O ! sfîrtecați Franța
Ziua avea paloarea aceea
Rege rămîn al durerilor mele.

Sau, în alte seri, — și cînd el rostea aceste versuri într-o oarecare sală de școală, spionii lui Nicolas Valenkov îi raportau probabil că veteranul Brigăzilor Internaționale, Comunistul, povestea lucruri care nu se înțelegeau, dar care spuneau probabil multe, de ! poate mesaje clandestine, și adevărul e că gaulliștii și comuniștii și voluntarii din Spania ai lui „Frente crapular", erau toți fără deosebire aceleași lepădături bune de-mpușcat.

Te apleci
Peste calea stelelor de mare
Frații mei urlă de durere la celălalt capăt
Trebuie să le luăm tefere
Sînt mîinile mării
Ce se oferă oamenilor de nimic
Drum glorios pe drumul stelelor de mare
„Alcochofas, alcochofas" e frumosul meu Madrid
Cu ochi de staniu și glas aromind a fruct
Deschis tuturor vînturilor...

Prăvăliașul, îmi dădeam seama, avea să cadă, avea să strige, avea să plîngă. Ba nu, rezista. Dar, imediat după ce terminam cu criticile, cu sfaturile, el sărea cu amîndouă picioarele deodată în umor, și acum, dacă trupul său se contorsiona, se frîngea, el o făcea din pricina rîsului.

Puricele își duce piciorul drept la urechea stîngă
Cu mîna stîngă-n mîna dreaptă
Și sare pe piciorul stîng deasupra urechii drepte.

O să meargă, spunea Betty. Dar vezi, va trebui inversată ordinea poemelor, să-l trecem pe Aragon în urma lui Péguy, pe André chiar după Hélène, apoi să revenim la Henri, pe urmă intru eu cu Fargue, terminînd cu lucruri umoristice : Max Jacob, Queneau, Arp.

— Și dacă, dimpotrivă, sugera Hélène...

Astfel discutam îndelung, spre a ajunge să ne punem la punct programul, gata să-l schimbăm din nou dacă încercîndu-l prin sate ni se părea că el nu impresionează publicul în măsura în care speraserăm noi.

Uneori, ce frig nu ne sugruma, cînd versurile, imaginile, muzica pe care încercasem să le prezentăm dînd tot ce aveam mai bun în noi, se izbeau de fețe încuiate, de priviri plictisite ori distrate, rămîneau simple cuvinte, nimic altceva decît cuvinte ! Slabe aplauze la sfîrșit cînd țeapăn, sinistru, prăvăliașul termina de rostit ultimul vers pe care noi îl găsisem atît de amuzant, atît de plin de umor negru, gri, verde sau roz ; cei aproximativ zece spectatori plecau, unii somnolenți, alții zeflemitori, alții avînd chiar un aer supărat ori disprețuitor. Noi ne strîngeam catrafusele, fără să îndrăznim a ne uita unii la alții, epuizați. În mașina pe care o conduceam eu, Hélène și Betty se prefăceau că dorm. Lîngă mine, Couderc mormăia vagi înjurături. Detestam acest pumn de surzi, de „morți-vii", cum pretindea Couderc... Le luam în nume de rău faptul că ne dădeau sentimentul, care ne apăsa, că sîntem ridicoli, inutili : și, mai mult, că ne făceau să ne îndoim de noi înșine, de poezie și de țara noastră. Luam hotărîrea să renunțăm. Timp de o zi sau două nu mai deschideam cărțile, nu mai făceam repetiții. Apoi unul dintre noi se întreba timid dacă nu cumva întîmplarea, ghinionul fuseseră de vină, sau dacă în seara aceea nu cumva fuseserăm, fără să ne dăm noi seama, mai puțin în formă sau, dacă nu cumva fuseseră împiedicați să vină tinerii, a căror prezență ar fi schimbat firește totul, și atunci poezia desigur că ar fi reușit, ar fi trezit pe vreunul, pe vreun meșteșugar, pe vreun școlar, pe vreo femeie la adevărata viață a Franței.

Ne lăsam convinși. „Dar, ne legăm prin jurămînt, de data aceasta, că dacă o să mai avem un eșec, apoi el va

fi ultimul". Şi sîmbăta ce urma îi întîmpinam cu un trac pe care abia reuşeam să ni-l ascundem, pe cei cîţiva curioşi adunaţi în sala de serbări. Citeam, recitam fraze. Eu mă poticneam la o strofă, Betty greşea, Hélène nu mai era Ioana de pe malurile Meusei, glasul lui Couderc scîrţîia. Catastrofă. Abia aşteptam să terminăm, să plecăm. Şi apoi, deodată, ce se întîmplase? o tînără fată, un băiat, ochii lor, mai mari, mai întunecaţi, acea atenţie, acel trup, acel chip, acea răsuflare care ascultă. Într-un alt rînd de scaune, un bărbat care-şi drege glasul, mîinile lui se crispează pe spetează scaunului din faţă. Astfel, treptat — viaţa, moartea, dragostea, cîntecul trec în priviri, în respiraţie, în sînge. Şi vorbele, toate vorbele se deschid, purtînd lumea, şi lumea evadează din aceste cuvinte ca din nişte fructe deschise, izbucnite, şi noi rostim, nişte poeţi în noi rostesc nenorocirea, ruşinea, mînia şi sîntem fericiţi, sîntem mîndri, sîntem împăcaţi.

În seara de „gală", în culise, Elisabeth şi Hélène, ţinîndu-se de talie. Acel costum de ciobăniţă de teatru cu care erau îmbrăcate, tunica scurtă din care le ieşeau picioarele goale — lungi şi fine ale lui Betty, rotunde şi muşchiuloase ale Hélènei, cum le mai condamnam! O învinuiam de vanitate stupidă pe doamna Garou, care îndrăznea să-şi expună în felul acesta fiica; în acelaşi timp continuam să absorb parfumul Hélènei şi să-i simt pe buze prospeţimea braţului, apăsarea trupului, ca pe aceea a unui val viu şi cald, cînd — poticnindu-se pe scenă — fata se agăţase de mine.

X.

Cînd studentul psihiatru ne însoţea în colindările noastre de colo-colo, el îndeplinea oarecum rolul de regizor ; îi încredinţam de asemenea grija de a pronunţa, la începutul recitalului, cîteva cuvinte de prezentare. Cu toate că Hélène se încăpăţîna să-i găsească un talent în citirea operelor lirice, critica noastră comună o sfătuia să nu mai stăruie.

În seara aceea, contrar obiceiului, terminaserăm programul cu audiţia Hélènei. Ea spusese, dar cu o forţă sfîşietoare : „Nu există dragoste fericită". Un ecou voluptos şi amar plutea în glasul ei, dincolo de cuvinte. Sala, după o clipă de stupoare, ca şi cum ar fi avut nevoie să-şi revină, să-şi tragă sufletul, o aplaudase pe prietena noastră atît de tare, încît — o simţeam — acele strigăte de bravo erau răsplata unor bărbaţi, a unor femei totodată răniţi şi eliberaţi prin această rană şi magică tînguire pe care le-o transmisese Hélène. Nu mai era poemul, interpreta, publicul, ci Hélène care inventa poemul propriei sale vieţi sfîşiate şi care dădea viaţă acelor francezi îndureraţi ce se recunoşteau într-însa. Chiar şi noi eram foarte emoţionaţi, şi în culise — căci oraşul acela vechi avea un teatru — am aplaudat-o la rîndul nostru pe Hélène. Ea ne-a privit, în acelaşi timp neîncrezătoare şi tulburată ; apoi a fugit brusc în cabina ei.

Puţin mai tîrziu, după ce ne făcuserăm bagajele, am pretextat că vreau să văd dacă şi cumnata mea e gata, —

ne făcea plăcere s-o tachinăm cu privire la încetineala pregătirilor, cea mai mică deplasare lua pentru ea proporţiile unei călătorii de cursă lungă, şi întîrzierile sale deveneau proverbiale. În realitate, simţeam nevoia să fiu singur cu ea, ca să-i spun, ca s-o fac să înţeleagă cît de mult în acea seară, pe mine, pe mine mai mult decît pe ceilalţi, glasul ei, nu numai glasul ei, ea însăşi, ea toată, mă, cum... ah! cum să-i spun? mă smulsese din mine însumi. Nu, fără îndoială, nu-i voi spune nimic, sau — întorcînd capul — îi voi da doar de înţeles că noi o aşteptăm, că seara aceea, graţie ei, într-adevăr, fusese un succes.

Uşa era întredeschisă, venea de acolo o rază de lumină. Am crezut că Hélène ieşise fără să stingă lumina şi că ne şi aşteaptă în faţa teatrului. Tocmai era să plec, în clipa cînd mi s-a părut că aud în cabină un suspin. Am zîmbit, unde mi-era capul? Hélène era acolo, se zbătea cu toate obiectele acelea inutile pe care le căra de fiecare dată cu ea şi pe care le aranja cu atîta greutate în valiză. Am împins uşa, m-am oprit. O secundă, — dar cît mi s-a părut că a durat? O viaţă întreagă! — am văzut un bărbat şi o femeie îmbrăţişîndu-se, un cuplu necunoscut, şi în acelaşi timp, în acea interminabilă clipă, clipa aceea care nu s-a mai sfîrşit niciodată, o durere adîncă, surdă, ca o lovitură care mi-ar fi fost dată în somn, o durere de neînţeles, fără raţiune, fără motiv mă sfîşia în faţa acelui cuplu străin. Am avut timp, în acea secundă eternă, să mă gîndesc doar atît: „Am greşit uşa". Durerea a devenit mai puternică, acolo, în măruntaie, în gîtlej, şi l-am recunoscut pe bărbat şi era cît pe ce să ţip. Robert Calande, pe care-l vedeam pe trei sferturi, o ascundea privirilor mele pe cea pe care o ţinea în braţe, peste care se apleca. Nici un sunet n-a ieşit din gura mea şi încercam zadarnic să aspir o adiere de aer. Durerea, strigătul tăcut, sufocarea. Se vede treaba că am mişcat, ceilalţi s-au întors, s-au îndepărtat unul de altul. De data aceea, am strigat, m-am simţit strigînd: „Hélène", ca şi cum toată durerea din mine ar fi vrut să evadeze prin strigătul acela, dar el nu era un strigăt, ci numai umbra unui strigăt pe care-l conturau buzele mele moarte, şi durerea rămînea, devenea acum un văl negru prin care o vedeam pe

Hélène apropiindu-se de mine, întinzîndu-mi pe jumătate brațul. Ce mă orbea în felul acesta ? Ce văl de lacrimi ? Îmi pronunțase numele ? Mi s-a părut, în timp ce fugeam.

Betty și Couderc care așteptau deja în fața teatrului, lîngă mașină, n-au remarcat panica mea. O clipă mai tîrziu, purtînd valiza Hélènei, care îl urmă și ea curînd, sosi Robert Calande.

Pe drumul de întoarcere, am condus cu furie. Betty de lîngă mine se crampona pe scaun, de mai multe ori m-a rugat să încetinesc, ceea ce însă m-a făcut să accelerez și mai mult. În spate, chiar prăvăliașul despărțit de student prin Hélène se arăta neliniștit. El glumea : „Ia te uită... Henri ăsta, succesul îl înnebunește, succesul Hélènei. Hei ! ascultă bătrîne, ăsta nu-i motiv ca să ne arunci în șanț !“ Ceilalți doi tăceau. Aș fi vrut s-o aud pe Hélène țipînd de frică, și pe — cum să-i spun — prietenul ei ? rugîndu-mă să încetez acea cursă împotriva morții.

— Nu zău, se crede în ex-Bugatti a mea ! Observă, degeaba apeși pe pedala acceleratorului, droaga ta n-are nimic dintr-un bolid, numai că pneurile, numai că frînele tale, ce, tu știi bine că sînt în pragul ruinei, atunci ce mai încoace-ncolo, bătrîne, lasă-te păgubaș !

Cînd, ajunși în oraș, ne-am despărțit, Couderc a declarat rîzînd : „Pe cuvîntul meu, dacă nu l-aș cunoaște pe Henri și dacă n-aș ști că în prezent alcoolul e mai rar decît untul și bifteckul, mi-aș spune sau că fratele nostru a băut, sau că e într-o ureche“. Am refuzat mîna pe care mi-o întindea Robert Calande. Puțin mai tîrziu, acasă, nu i-am răspuns Hélènei cînd ne-a spus noapte bună.

În camera noastră, Betty s-a apropiat de mine, m-a luat de reverul hainei, m-a zgîlțîit ca și cum ar fi avut de-a face cu un somnambul.

— Henri, Henri, dar ce se întîmplă cu tine, am crezut și eu ca și Couderc, mi-am zis că cineva ți-a dat să bei, careva din culise, în timp ce noi așteptam. Henri, hai, răspunde-mi. Nu-ți dădeai seama ? Mă întreb cum de n-am avut un accident... Henri, dacă ai vedea în ce hal arăți... Ești bolnav ?

M-am agățat de această idee.

— Da, asta e... nu știu, sînt bolnav... bolnav.

Gesturile materne ale Elisabethei care mă ajuta să mă dezbrac, să mă culc, să-mi îngrop fața în sînii ei, să las ca umbra caldă a parfumului ei să mă acopere o dată cu suferința din mine. Mîna sa lungă, subțire, atît de blîndă pe capul, pe fruntea mea, glasul care leagănă, care mîngîie, care liniștește.

— Micul... micul meu Henri.

Se scoală, se îndepărtează de pat. Să nu mă părăsească, încă nu. Am gemut — am dreptul să gem, de vreme ce ea mă crede bolnav, de vreme ce sînt bolnav, asemenea unui animal suferind care nu știe ce i se întîmplă.

— Unde te duci ?... Rămîi cu mine...

— Mă duc s-o chem pe Hélène să te examineze. Te va examina, așa voi fi ceva mai liniștită.

— Nu !

M-am ridicat în vîrful patului.

Betty revine spre mine.

— Nu, nu vreau !

— Dar de ce, Henri ?

Din nou mîna ei pe fruntea mea.

— Tu ai, trebuie să ai febră... Hélène...

Mă agăț de ea... Numai de n-aș izbucni în plîns. Îi spun :

— Am văzut-o pe Hélène, am văzut-o, am surprins-o în brațele lui Calande.

Betty se uită la mine. Nu înțelege. Acum cînd, fără voia mea, am vorbit, durerea se potolește, o ! încă prezentă, o simt gata să se reaprindă îndată ce sub pleoapele mele închise se va compune din nou imaginea amanților înlănțuiți.

— Hélène, Robert Calande, repetă încet Betty, ca și cum ar fi căutat ceva.

În sfîrșit, își petrece brațele pe după gîtul meu, mă silește să mă întind, mă sărută pe obraz.

— Da, desigur, n-ar trebui... Totuși, să te enervezi în halul acesta pentru fratele tău...

Ea se ridică, mă învelește ca pe un copil.

— Și apoi, știi ce, e vorba fără îndoială de o aventură trecătoare, de un flirt. Hélène e descumpănită,

atunci.. Aceasta nu înseamnă că nu-l iubeşte pe François. Numai să nu ştie fratele tău nimic, niciodată, nici mama ta.

Fratele meu ? Da, fratele meu, departe, prizonier, nenorocit. Nu mă gîndisem la el, cînd i-am surprins. Dar e neîndoielnic că pentru el, pentru el m-a durut, i-aş fi strivit. N-o ştiam, dar de la el îmi venea această tresărire de dezgust şi această suferinţă. Soţia unui prizonier, cum de îndrăzneşte ?

Mă agăţam de această idee : eram fratele celui jignit, al celui uitat, chiar în măsura absenţei lui, a nenorocirii lui, a neputinţei în care se găsea de a se apăra, sufeream pentru el, mă indignam pentru el.

Betty se dezbrăca, se ocupa de toaletă. Aceste mişcări, aceste zgomote familiare mă linişteau. Soţia mea era lîngă mine, acolo, alarmată de frămîntările mele, credincioasă. Nu eram eu cel batjocorit, părăsit, ci fratele meu.

Cu greu s-a putut lipi de mine un somn întretăiat de coşmare. Parcă eram culcat, legat fedeleş, într-un pustiu, în Spania, sub un cenuşiu soare de cuptor. O fiinţă pe jumătate animal, pe jumătate om, un fel de cîine cu cap de om — era Robert Calande, o ştiam — le ţinea strîns lîngă el pe Betty şi pe Hélène, pe jumătate goale. Toţi trei rîdeau, privindu-mă. El avea ochi mari şi în flăcări. Labele păroase i se mişcau pe sînii, pe pîntecele, pe coapsele femeilor. Voiam să scap de frînghiile mele. Voiam să insult acest trio care acum, gîfîind, se destrăbăla în faţa mea. Rămîneam însă mut, nemişcat. Ceilalţi mă sfidau, obsceni. Şi deodată îi vedeam trecînd de la plăcere la spaimă, cele două femei se căţărau pe spinarea animalului cu cap de om, care o lua la fugă şi le ducea cu el, în timp ce fratele meu ţîşnit la orizont, uriaş, îi ochea cu puşca şi trăgea într-înşii. Dar gloanţele lui nu-l atingeau, ci mă străpungeau pe mine. La sfîrşit, întreg trupul meu era găurit, vedeam prin el nisipul. Frînghiile îmi dispăruseră, mă ridicam, alunecam de-a lungul deşertului către un punct negru care creştea repede, în curînd vedeam că e o femeie în negru, aşezată pe o stîncă, şi care plîngea. O recunoşteam pe Emilie. Ea îmi spunea, şi glasul îi ră-

suna ciudat ca și cum ne-am fi găsit într-o grotă : „Plîng pentru noi, pentru iubirile noastre pierdute". „Pierdut... Pierdut...", repeta ecoul sepulcral. Acel soare cenușiu, enormă pînză de păianjen în mijlocul cerului, ce tare ardea ! Vedeam cum revine animalul, Robert Calande, era singur. Îmi spuneam : le-a *pierdut* pe Hélène și pe Betty. Această evidență mă țintuia din nou de pămînt : le-a devorat. Mă trezeam scăldat în sudoare. Cineva mă atingea, îmi vorbea. Unde eram ? Lumina becului îmi răneşte ochii. Betty îmi ia mîna. „Te-am trezit. Visai, te văitai".

După ce mi-am tras răsuflarea, i-am zîmbit Elisabethei, îi ceream iertare pentru greaua noapte pe care i-o pricinuiam.

Ea stingea lampa, mă ținea de mînă în întuneric. Șoptea :

— Vezi, aseară cînd ți-am vorbit de François, n-aș fi crezut niciodată că ai putea suferi atîta, atît de mult, încît să te îmbolnăvești, ceea ce Hélène... în sfîrșit, atitudinea ei cu Calande... Îți spuneam asta, în fond, pentru că nu credeam... nu mi se părea că ar putea să existe altă... altă explicație pentru starea ta. Și apoi, adineauri, cînd visai, l-ai strigat pe François în vis, și am înțeles, am simțit cît de adîncă era în tine rana aceasta pentru fratele tău, fiindcă Hélène...

Am sărutat-o, ne-am întors fiecare de partea cealaltă ca să readormim. După o clipă, am simțit șuieratul foarte ușor, atît de încet, atît de calm, pe care-l produce în timpul somnului respirația Elisabethei. Am rămas cu ochii deschiși în întuneric. Dacă Elisabeth ar fi fost cea pe care o găsisem cu Calande sau cu altul, aș fi suferit mai mult ? Încercam să-mi imaginez scena, dar mereu Hélène i se substituia soției mele. Mă gîndeam : „atîta timp cît François este exilat, eu îl înlocuiesc pe lîngă Sylvie, pe care o iubesc de parcă ar fi însăși fiica mea, ea-i copilul meu, Sylvia mea, n-ar putea să-mi fie mai scumpă nici de-ar fi fost născută din sîngele meu și al Elisabethei, și atunci, fără să-mi dau seama, a trebuit să extind asupra mamei sale aceleași legături care mă leagă de Sylvie și pe care absența fratelui meu le face atît de puternice și atît de arzătoare. Nu știam toate acestea atîta vreme cît nimic nu

părea să amenințe exercitarea răspunderii, a afecțiunii, a protecției mele acordate Hélènei, și a trebuit să le descopăr o dată cu falimentul puterii mele".

Mă gîndeam la Hélène cea din camera învecinată. Dormea oare ? Dacă nu, se gîndea desigur chiar în acest moment, cine știe, și ea la mine, dar pentru a mă detesta, pentru a mă blestema. Iar dacă dormea, nu visa oare la studentul ei, nu se simțea în brațele lui ? Degetele mi se crispau pe cearceaf, îl boțeau. N-are dreptul, n-are dreptul ! Îi voi scrie fratelui meu ! Nu, ar fi o crimă. Vede Betty bine ? E vorba de o aventură trecătoare, de un accident, pentru că Hélène se simte singură, „descumpănită", cum mai spune Betty. Singură ! Dar ea o are pe Sylvie ! Și dacă e descumpănită, de ce nu mi se destăinuiește mie ? Crede că eu nu valorez cît caraghiosul ei de student ? Da, caraghios, cu aerul său înfumurat, și cu glasul ăla de bas, emfatic, mulțumit de el însuși. Să-ți vină să plîngi. Cînd stau să mă gîndesc că ni l-a impus uneori în turneele noastre. Dacă am fi ascultat-o, apoi tot timpul l-am fi avut printre noi. „Și glasul lui Robert, talentul lui Robert", ea care e numai poezie, să ajungă surdă și oarbă pînă-ntr-atîta ! Însă cînd iubești... Ea îl iubește. Îl iubește ! Nu, nu vreau, e imposibil. N-are dreptul ! și tu ?...

Întins pe spate cu brațele îndepărtate, mă scrutez, mă observ, ca o insectă țintuită la pămînt de ea însăși, ca imaginea mea adineauri întinsă, țintuită în deșert, sub ochiul cenușiu, spăimîntător al soarelui. Aș vrea să scap de această privire neîndurătoare față de mine însumi, îndreptată asupra mea însumi. Aș vrea să evadez în întuneric.

În numele fratelui meu, pentru fratele meu mă revolt, condamn, urăsc ! Lașule, nu recunoști așadar adevărul ! Ce adevăr ? O urăsc pe această femeie culcată de partea cealaltă a peretelui, o urăsc pentru că fratele meu e prizonier și ea l-a trădat. De ce să folosești șiretlicuri ? E prea tîrziu acum. Tu o iubești, așa cum o iubești pe însăși soția ta. Iată ce ai aflat aseară, cînd ai împins ușa cabinei.

Nu mai luptam, aveam sentimentul unei desperări neobișnuite, aproape liniștitoare, care poate lua naștere la

sfîrșitul unui dezastru, cînd totul e consumat, cînd ne rămîne numai acceptarea lucidă și pe care o măsurăm, parcă de pe alt astru, un astru mort, în așa măsură s-a retras orice urmă de viață din viața noastră, întreaga amploare a înfrîngerii noastre. În această stare de resemnare în mijlocul vidului, auzeam glasul Hélènei, glasul pe care-l avusese de cu seară la teatru și care ne impresionase pe toți atît de puternic, psalmodiind neîncetat : „Nu există dragoste fericită. Nu există dragoste fericită".

În zori, zdrobit, m-a doborît un somn fără vise.

XI.

A doua zi m-am trezit cu inima răvășită, cu capul gol. N-am revăzut-o pe Hélène decît la masa de seară. Avea acel aer puțin absent, puțin îmbufnat care-i era obișnuit. Privind-o pe furiș cum se ocupa de fiica ei așezată pe un scaun înalt, în dreapta sa, cum o încuraja prin mimică, prin povești, să-și înghită terciul, cu greu mă puteam convinge că această tînără mamă era una și aceeași femeie cu acea, atît de frumoasă și de tragică, atît de singură în frumusețea și în durerea ei, care declama de cu seară poemul dragostei și al durerii și pe care apoi o surprinsesem în brațele lui Robert Calande.

Evita să mă privească, să-mi vorbească, în ciuda chemărilor Sylviei care se adresau adesea, în același timp, mamei sale și mie.

În ziua aceea i-am spus Elisabethei că eu nu voi mai lua parte la turneele noastre poetice. Zadarnic a încercat ea să-mi schimbe hotărîrea. I-am răspuns că erau liberi să continue fără mine, sau chiar, adăugam cu o ironie amară, le era îngăduit să mă înlocuiască cu Robert Calande. Pînă la urmă, sătulă de a mă combate, Betty a declarat că dacă-i așa, s-a terminat cu cvartetul nostru și cu șezătorile lui.

Va veni timpul cînd voi avea nostalgia acelor studii, acelor lecturi, acelei fraternități cu poeții, dar în acest caz, eram ușurat la ideea că eu însumi condamnasem ini-

ţiativa noastră. Ştiam că Hélène va suferi din cauza aceasta, aşa încît mă simţeam oarecum răzbunat.

Am ajuns treptat a mă convinge că poezia poartă întreaga răspundere a crizei care mă încerca atît de puternic, că versurile, care o făceau pe Hélène atît de primejdioasă în farmecul ei, ascundeau într-însele o vrăjitorie. Cîntecele, strigătele sau tînguirile care treceau prin noi, care ne străbăteau, cum să nu ne fi exaltat, să nu ne fi dus dincolo de meleagurile noastre cotidiene, făcîndu-ne să ne pierdem astfel mult mai uşor ? Dragostea aceea pe care o cîntau cuvintele voluptoase şi dureroase, imaginea, muzica ei, se strecurau ca o otravă în vinele şi visurile Hélènei ; şi acest filtru care o vrăjea, care o făcea să radieze acea licărire, acel foc acoperit, insinuat în trupul ei, otrava aceasta la rîndul ei ne-o vărsau nouă, glasul, gesturile, elanul parcă frînt, parcă fulgerat pe loc al trupului ei, ne-o vărsau în suflet nouă ; prin căutăturile, prin urechile, prin răsuflarea noastră, otrava pătrundea în noi şi ne subjuga.

Nu există dragoste fără durere

Mi se părea că o aud, o auzeam pe Hélène, o vedeam, statuie roşie întunecată şi sîngele ei cum vorbeşte, cum îmi vorbeşte.

Nu e dragoste fericită
Dar e dragostea noastră a amîndurora.

Desigur, veninul, picătură cu picătură, cuvînt cu cuvînt, de atîtea seri, fără s-o ştiu, l-am băut, fără să ştiu dragostea aceasta dureroasă care nici a Hélènei nu era, nici a mea, iată că el a devenit „dragostea noastră a amîndurora", iată că întunecata statuie roşie, imaginea ei s-a substituit în mine celei a Hélènei, celei a tinerei femei pe care o cunosc de ani de zile, care aproape că a devenit soră cu mine. Fără s-o ştiu, mi-am însuşit această imagine, fără s-o ştiu, zi şi noapte, am purtat în mine statuia de purpură şi de noapte, imaginea Hélènei divinizată prin poem. Iar ea, ea n-a căzut oare în aceeaşi cursă ? Repetînd mereu şi spunîndu-le tot mai bine, şi străduindu-se astfel să le trăiască tot mai deplin, litaniile dragostei stri-

vite și refrenul lor zvîcnitor, oare Hélène n-a devenit alta decît tînăra mamă, tînăra studentă, tînăra femeie ce este ea într-adevăr, așteptînd, credincioasă, întoarcerea prizonierului? Fără s-o știe, n-a devenit și ea acea zeiță de sînge și de vis în care o transforma poemul sub ochii noștri, pe care o chinuia, pe care o pîrjolea nenorocul dragostei și pe care o încînta cîntecul dragostei nefericite.

Astfel a putut cădea în brațele acestui psihiatru vanitos, nu pe el îl vedea, nu pe el îl simțea în apropierea ei, ci pe ființa care vorbea în poem și căreia ea îi răspundea prin poem. Iar eu n-am suferit din cauza Hélènei, ci din pricina unei umbre.

Probabil că Betty îi vorbise cumnatei sale, deși îmi promisese că nu o va face. Uneori, cîte o privire întristată, anxioasă ori dimpotrivă zeflemitoare aruncată de Hélène în trecere, mă lăsa ca să cred că amîndouă discutaseră despre bolnăvicioasa mea lipsă de măsură — îmi închipuiam că ăsta era calificativul găsit privitor la suferința mea — cu care, în ochii lor luasem partea și apărarea lui François, pentru un simplu flirt, un capriciu de-al Hélènei.

Robert Calande n-a mai călcat pe la noi. Hélène declara că studentul trebuie să-și termine teza și nu mai avea nici un minut liber, și că de altfel este pe punctul de a se reîntoarce în orașul său natal.

În fața hotărîrii noastre de a nu mai continua turneele celor „Patru", prăvăliașul da vina pe toanele schimbătoare ale femeilor care „distrug, spunea el, cele mai bune strădanii". Refuza omul să creadă că de fapt eu eram vinovatul. Decepționat, vizitele lui deveniră rare. Hélène îl văzu în mai multe rînduri hoinărind în societatea Teodorei și a pianistului ei flamand; toți trei, ne spunea ea, i se păruseră pe jumătate chercheliți. Ne-o relata, aruncîndu-mi o scurtă privire mînioasă. În mod vădit, mă făcea răspunzător de noile relații ale prietenului nostru și de acea înclinație către băutură pe care el părea s-o regăsească în preajma lui Teo. O regretam, desigur, pentru dînsul, totuși mai puțin decît revenirea Elisabethei la ceasurile sale de depresiune, de revoltă sau de desperare, de cînd cu încetarea călătoriilor noastre.

După una din acele ciocniri care mă lăsau fără putere și fără poftă de viață, doar cu mizeria, doar cu golul total în inimă și-n suflet, ciocniri pe care le cunoștea uneori, la mijloc de zi, la început de noapte, soția mea, atunci cînd Hélène, o dată mai mult, venise în ajutorul prietenei sale, am ieșit din cameră în urma cumnatei mele, în timp ce Elisabeth, frîntă, dormea în sfîrșit sau părea să fi adormit, întinsă pe pat complet îmbrăcată.

Trebuie să fi fost într-o duminică, Sylvie era fără îndoială la plimbare cu părinții mei. Am urmat-o pe Hélène în camera sa. Ea s-a așezat la o masă încărcată cu cărți de medicină.

— Vezi, îmi spuse, atîta vreme cît Betty se ocupa de serile acelea de poezie, se simțea mult mai bine.

Ea avu o intonație amicală.

— Haide, nu face mutra asta. Totul nu e prea grav.

Ea își părăsi locul, se așeză pe masă în fața mea.

— Ei, drăcie, revino-ți, Henri ! Ce vrei, există pe lume bune și rele, clipe bune și clipe rele, așa se-ntîmplă cu toate perechile, nu ?... În sfîrșit, așa presupun.

Își închise pe jumătate ochii.

— Amintește-ți : „Nu există dragoste fericită".

Am crezut că vrea să mă facă să sufăr și, fără voia mea, am schițat o mișcare de retragere. Hélène mă privi, surprinsă. Fața ei nu avea nici urmă de duritate, se citea în mirarea sa chiar un fel de duioșie. — „Cînd mă gîndesc — părea să-și vorbească ei însăși — pentru un simplu sărut, o asemenea dramă !".

Mă scruta iarăși, pe jumătate amuzată, pe jumătate melancolică.

Și repetă, gînditoare :

— Cînd mă gîndesc !

Apoi (eram eu acela care vedeam o ironie, o umbră de ironie în întrebarea ei ?) :

— Îl iubeai, îl iubeai chiar atît de mult pe fratele tău ?

De data aceasta, fără nici o îndoială, își bătea joc, dar glasul ei, dulceața glasului ei corecta sfidarea vorbelor.

— Te identifici în asemenea măsură cu el... Cînd el... cînd el e absent ?

Eu am schiţat intenţia de a pleca. M-a reţinut.

— Ai tot timpul. Las-o pe Betty să se odihnească. Ea are nevoie să fie singură, nu înţelegi că are nevoie să fie singură uneori ?

Privirea ei recăpăta opacitatea pe care o avea de obicei, şi care o făcea pe mamă-mea să spună, pentru a o critica: „Hélène priveşte înăuntru, nici nu vrea să ne vadă".

— Şi nu înţelegi că, uneori, nu mai suport să fiu singură ?

Îmi aruncă o privire speriată parcă de ceea ce îmi spusese. Apoi sări jos, îşi netezi fusta.

— Dar eu te plictesesc cu toate acestea, Henri... Prostii toate, prostii...

Îmi venea să-i spun : „Fiecare dintre noi e singur, ca şi tine. Crezi oare că François, departe de tine, şi tu departe de el, crezi oare că voi sînteţi mai singuri decît mine alături de Betty uneori, că eu nu voi fi la fel peste o clipă cînd mă voi afla lîngă ea ?" Îmi venea să-i spun că sînt prietenul ei, că am iubit-o ca...

Am spus, în schimb :

— Şi Sylvie ?

Hélène m-a întrebat din ochi, în timp ce mă îndreptam spre uşă.

— A ! da, vrei să spui... (Ea a dat din cap). Desigur, o am pe Sylvie.

Mi-a zîmbit. Am rămas cîteva secunde în prag. Înainte de a închide uşa după mine, mi-a adresat un gest cu mîna ca şi cum ar fi aruncat, nu ştiu ce, în aer, o pană invizibilă, destinul nostru.

Şi cu glas uşor :

— Curaj, Henri.

Voi reuşi vreodată să şterg din mine descoperirea dragostei interzise ? ori mai degrabă să trăiesc de acum înainte, să suport a trăi purtînd în mine această dublă rană, această dublă dragoste dureroasă ; pe aceea a visului, care va rămîne vis interzis, şi pe cealaltă, acum cu atît mai copleşitoare, a eşecului cotidian pe lîngă Elisabeth.

A scrie nu însemnează oare a citi ? a citi în mine în zadar, în chip primejdios, de vreme ce e prea tîrziu ? Şi tu, care credeai, Esther Zarev, care voiai să mă previi în felul acesta împotriva unei primejdii după chipul şi asemănarea mea ?

Suferinţa ce mi-o pricinuia unica frază pe care trebuia s-o pronunţ chiar la ridicarea cortinei în actul trei : „În viaţa mea nu l-am iubit niciodată pe fratele meu". Elisabeth pretindea că nu ştiu să încarc vorbele cu ura necesară, aşa încît pe urmă cu greu se putea sesiza transformarea acestei uri în remuşcare şi în dragoste.

Într-o zi, îi mărturiseam : „Am impresia că vorbesc de fratele meu adevărat. Asta mă paralizează".

— Eşti cumva gelos pe François ? făcu Betty rîzînd.

M-am străduit să rîd împreună cu ea. Simţeam în mine o teamă şi o amărăciune care-mi rămîneau de neînţeles.

Acestea se întîmplau pe vremea fericită a Observatorului.

XII.

În ziua aceea de noiembrie era vreme frumoasă. Ieşind de la birou pe la prînz, am făcut un ocol prin parcul, pustiu la ora aceea, al fostei episcopii. Am hoinărit pe terasele de deasupra rîului. Cerul era de un albastru palid. Treptat, în depărtare, un zgomot puternic şi surd a cuprins cerul. Am ridicat capul, nu vedeam altceva decît azurul şi soarele. Apoi au apărut nişte puncte. Ele înaintau în triunghi. O întreagă armată neagră a lunecat în vacarmul de deasupra capului meu. N-am putut număra avioanele. Poate vreo sută, poate mai multe. M-am oprit, ţintuit locului. Mă aşteptam să văd căzînd bombele. Escadra a luat-o spre sud-est. Mult timp după ce a dispărut la orizont, huietul ei mai umplea încă văzduhul. Am alergat pînă acasă. Prăvăliaşul mi-o luase înainte. „Gata, îmi striga el, vesel, acum vor ocupa şi zona de sud. Acum îşi vor lua tălpăşiţa, legionarii noştri, Vichy-nezii noştri, temporizatorii noştri. Or să înţeleagă; aşa nu va mai fi decît o singură Franţă sub cizmă, o Franţă care se va uni... Or să vadă ei, învingătorii noştri atît de corecţi".

Deodată entuziasmul lui se stinse. Mă luă la o parte.

— Încă n-am reuşit s-o scot pe Manuela din lagărul ei. Ticăloşii o vor preda nemţilor... Trebuie, cu orice preţ, trebuie s-o scot de acolo, cît mai repede cu putinţă, cît mai curînd posibil. Numai să nu fie prea tîrziu!

După plecarea lui, mamă-mea se neliniști : ce complotam noi ? Dumnezeule, acum, cînd nemții sînt aici, ce-o să se întîmple cu noi ?... Oare acest război nu va avea capăt niciodată ? Bietul François va rămîne prizonier pe viață ? Și Sylvie ? Nu vom fi bombardați acum, cînd armata germană avea să se instaleze în orașul nostru ?

A doua zi, trupele au și sosit. Camioane de tineri soldați bronzați. Niște lătrături ieșeau din gîtlejurile șefilor lor. Nicolas Valenkov trecu pe acasă ca un vîrtej, entuziast : „Ce mai armat ! Și frumusețea de la acestor oameni, splendizi cum insăși arme lor !“. Noi eram cu atît mai iritați de laudele lui, cu cît totul era adevărat : soldații aceia erau frumoși, Nicolas spunea ca înseși armele lor, noi am fi spus mai degrabă ca niște copii, copii cu privirea luminoasă, dresați pentru un cumplit joc.

Eram neliniștit că nu-l găsisem pe Couderc la domiciliu. La prăvălie, tatăl său îmi spuse că André lăsase un bilet pe care mi-l și arătă : „Revin peste cîteva zile. Nimic grav“.

Germanii se instalau în oraș. Într-o noapte, Gestapo-ul a procedat la numeroase arestări în toată regiunea. Germanii trecuseră pe la domiciliul prăvăliașului, devastîndu-i apartamentul pustiu. Mama se lamenta : de vreme ce a șters-o astfel, trebuie că se știa amenințat, dar atunci eram și noi amenințați, turneele pe care le făcuserăm împreună cu prăvăliașul, acea „propagandă“ cum ne-o califica reprosativ Valenkov, sigur că ei aveau să ne aresteze : pe mine, pe Betty și pe Hélène. Ar trebui să părăsim orașul, să ne ascundem, să ne ducem bunăoară în casa de la țară a socrilor mei.

Cînd într-o seară, după căderea întunericului, a răsunat soneria de două ori scurt, am crezut că profețiile acestea se și realizează. Tata se și apucase de așezat o scară în grădină, îndărătul casei, ca să putem fugi escaladînd zidurile scunde ce despărțeau curțile și livezile. Din nou soneria, încă două sunete, mai prelungi însă. Numai cei apropiați nouă sunau așa, dar la acea oră nocturnă cine ar fi putut oare veni ? Mama, mai mult moartă decît vie, s-a dus să întredeschidă un geam al

ușii cu grilaj. După exclamația ei, am înțeles că alarma fusese zadarnică. Am venit pînă la ușă. Couderc a intrat, trăgînd după el o femeie greoaie, cu o basma pe cap.

— Aceasta e Manuela, a spus Couderc. Manuela del Rio. V-o prezint... Femeea aceea fără vîrstă, obeză, care se mișca anevoie, ca și cum picioarele ei mici s-ar fi străduit să ridice masa informă a trupului, era călătoarea din trenul Paris—Barcelona, blonda spaniolă, blonda aventurieră care îl dojenise, cu severitate, cu blîndețe, cu tristețe pe tînărul francez care visa și citea, în timp ce la Madrid i se pregătea mormîntul sau temnița. Am privit-o mai bine și am remarcat frumusețea ochilor ei; acea frumusețe părea stranie acum, pe chipul său livid și buhăit.

Ceva mai tîrziu, Couderc avea să-mi spună în secret că el însuși doar cu greu o recunoscuse pe prietena sa, cînd reușise, mituindu-i pe gardieni, s-o ajute să evadeze din lagăr. Hrana infectă, lipsa de igienă, desperarea, o transformaseră astfel pe străină. Ea însăși îi vorbi mamei mele despre soioasa anemie care făcea dintr-însa această „fantoșă de băsică" (ea pronunța pe ș ca pe ț ceea ce dădea două cuvinte bizare corespunzînd întocmai cu diforma și fantastica ființă în care se transformase).

Couderc ne cerea s-o adăpostim pe Manuela pentru noaptea aceea așteptînd ca el să-i amenajeze o cameră în propria-i casă. Habar n-avea de arestări și nici de aceea care-l amenința pe el însuși. Anevoie l-am putut convinge să rămînă și el sub acoperișul nostru. L-am instalat pe un divan în salon, iar spaniola a trecut în fosta cameră a Emiliei.

A doua zi dimineața, prăvăliașul a plecat după informații, în timp ce Manuela a rămas închisă în camera ei; în realitate ne temeam toată vremea de o posibilă vizită a lui Nicolas Valenkov. Convenisem cu Couderc să revină după căderea nopții. La ora stabilită s-au auzit într-adevăr cele două semne de sonerie convenite, însă în locul prăvăliașului s-a prezentat un necunoscut cu barba în formă de colier și cu părul negru. Purta oche-

lari de sticlă fumurie. Străinul privea la noi pe rînd. Apoi izbucni în rîs.

— Ei bine, pot fi liniștit. Nu m-ați recunoscut.

Era vocea prietenului nostru, era Couderc.

Mă luă la o parte. Mai mulți profesori arestați de germani făceau parte dintr-o rețea căreia îi aparținea și el și care se constituise cu cîteva luni în urmă. Va trebui să trăiască de acum înainte sub un nume fals și sub o altă înfățișare.

După ce s-au culcat părinții, ne-am întrunit în camera noastră — fereastra dădea spre grădină; astfel, spre stradă nici o lumină nu putea trăda veghea noastră — eram Betty, Hélène, spaniola, prăvăliașul și eu.

Prietenul nostru ne-a asigurat că peste cîteva zile Manuela va avea adăpost și masă într-o fermă unde lucrau deja niște țărani aragonezi. Cît despre el, în curînd va primi acte false, va trebui să-și găsească totuși un refugiu și o meserie. Dorea să nu se depărteze prea mult, cu toate că prudența ar fi cerut-o.

Contrar speranțelor sale, Couderc n-a putut nici să-și procure pentru el acte false, nici s-o găzduiască pe Manuela în ferma pe care o reperase. Hélène fu aceea care l-a aranjat pe prietenul nostru. Fiind foarte stimată de medicul șef al spitalului psihiatric, ea îi vorbi de riscurile la care se expunea cineva care îi era scump. Fără să caute să afle numele rebelului, nici natura dificultăților lui, doctorul Villanet îi îngădui Hélènei să-i treacă lui Couderc actele unui bolnav decedat. Din clipa aceea, prăvăliașul avea să se cheme Jean-Baptiste Lecoin. Acest Lecoin nu mai avea familie, prin urmare uzurpatorul identității lui nu va fi tulburat de nimeni. Mai mult, prăvăliașul putea locui la ospiciu unde îi va fi încredințată o slujbă vagă. Couderc întreba în glumă dacă slujba aceea nu va fi cumva a unui nebun. El avea să fie, spuse Hélène, cam ce era și Elisabeth, pe jumătate secretar, pe jumătate infirmier, lucrînd ba la economat, ba la infirmerie. Această perspectivă părea să nu-i surîdă deloc prietenului nostru, cu atît mai mult, cu cît se temea că odată instalat la ospiciu, nu va mai putea pleca și veni decît destul de greu. Și prevedea că va fi silit de activitatea sa clandestină periodic la niște dese deplasări. Hé-

lène îl liniști în oarecare măsură, asigurîndu-l că medicul era omul cel mai indulgent pe care-l cunoștea ea.

Ba. Hélène credea că, pentru un anumit timp, și spaniola ar fi putut găsi un refugiu la ospiciu. Dar noi remarcasem o expresie de suferință pe fața Manuelei, cînd Hélène emisese această ipoteză, iar eu cu Betty protestasem, spunînd că este mai simplu ca ea să continue să locuiască și să se închidă în camera Emiliei, la noi, pînă ce se va aranja să locuiască la fermă.

Cînd i-am anunțat pe părinți că spaniola trebuie să rămînă la noi mai mult decît fusese prevăzut, mama-mea a protestat, a scrîșnit. Nu se mai simțeau la ei acasă. În fond, ei nici nu știau cine e această femeie, ce o fi făcut ea în Spania, se petrecuseră lucruri îngrozitoare acolo, și din amîndouă părțile. Apoi, în sfîrșit, riscam închisoarea, sau ceva și mai rău, din pricina acestei străine.

După sfîrșitul tiradei sale, mama totuși se resemnă și cînd o revăzu pe spaniolă îi făcu o bună impresie.

Invitata noastră se găsea de altfel condamnată la o viață claustrată, căci ne temeam într-una de cine știe ce trecere inopinată a lui Nicolas pe la noi și nu trebuia ca mica Sylvie să bănuiască nici ea prezența spaniolei, altfel ar fi putut trăncăni față de rus, ori de vreun alt vizitator. Uneori, după masă, cînd copilul ieșea la plimbare, după ce se încredințase că din stradă nimeni nu putea bănui că rămăsese cineva acasă, mamă-mea, care se împrietenise cu exilata, urca s-o cheme și o conducea în minuscula grădină din spatele casei. Spaniola îi povestea în schimb aventuroasa ei viață.

— E ciudat, ne destăinui mama, dar Manuela asta, viața ei mă face să mă gîndesc la cea a lui Nicolas. N-ar putea exista dușmani mai cumpliți, fiecare dintre ei doi l-ar distruge pe celălalt dacă ar avea putere, și totuși ei sînt din aceeași rasă.

Cînd rusul trecea să ne vadă — aveam impresia că, din pricina căsătoriei lui Sergiu cu Emilie, el se considera ca făcînd parte din familie și se credea totodată obligat să mențină un oarecare contact cu noi — ne părea din ce în ce mai excitat de prezența germanilor. Nu făcea caz de relațiile lui cu Kommandantura, dar noi știam de

la prăvăliaș — i-o spusese Hélènei — că rusul fusese văzut luînd masa de seară în mai multe rînduri cu ofițeri ai Wehrmachtului.

Nicolas se informa cu privire la veștile ce le aveam de la Sergiu și de la Emilie, sora mea ne scria în fiecare săptămînă : tînărul lor menaj părea fericit. Adesea, după ce anunțase înfrîngerea apropiată a iudeo-plutocrației anglo-saxone și a bandiților sovietici, Valenkov obișnuia să-i zeflemisească pe „gaulliștii-bolșevici, specimen de țințari care-și imaginez nu știi ce, făchind se explodezi bombe lor, distribuind in modurile rușinos manifeste pe la cutii de scrisori ? ceea ce ii forța, iată tot, pe invingători se aplice represalii meritați".

— A propos, arunca el uneori întrebarea, cercetîndu-ne cu cîte o căutătură ironică, ce se mai intimplați cu cela Couderc, prieten vostru ? Se pare che domnișor nu mai ești acasă, zburat chind trupe de ocupație sosesc. Spaimă, ah ! ah ! spaimă ca toți comuniști. Dar nu prudent checi dache, cum spuneți, conștiinț impăcat, el ar fi aici remas, pe chind, acum dache germani ghesește ascuns unde estem el... ah ! ah !...

Într-o seară, pe cînd ne sfida astfel, o văzui pe Hélène că devine dintr-o dată palidă și buzele i se întredeschiseră. Am simțit că se pierde. Spre a abate de la ea atenția rusului, am înaintat spre el, prefăcîndu-mă că-i imit tonul și limba păsărească.

— Și tu, chind prieteni la tine spelăm putina, cînd prieteni la tine Kaput ?

— Niciodat Kaput !

— Ba da, ba da, Kaput într-o zi, checi lumea întreg impotriva lor... Atunci, chind Ordinea nou dus pe copcă, tu, spaimă, nu ?

Omulețul mă scrută din creștet pînă-n tălpi, apoi se întoarse către părinții mei.

— Copiii vostru, făcu el cu un aer în care disprețul căuta să se tempereze prin tristețe și decepție, nu lesat pe ei, ascultat, draghe mamușca, ar trebui. Pe pant greșit copiii vostru, iubesc și eu pe copiii vostru. Da, da, dar...

— Asta-i, am strigat eu, Achtung ! Achtung !

Se păru că el nu-mi ia în seamă zeflemeaua.

— Draghe, scump mamușca, ascultat Nikolai Ivanovici, el ve spunem, copiii vostru, cu foc se joache.

Și pocni din pinteni, sărută mîna mamei mele, apoi ieși după ce ne făcuse un ușor semn cu mîna.

— De-ar fi crăpat mai bine în Spania, spuse Hélène.

— Ești nebun, Henri, complet nebun că-l ataci. O să vedeți voi, cînd va face să fiți arestați.

Tată-meu încerca s-o liniștească pe mama. Nu-l credea pe rus capabil de o asemenea mîrșăvie. Și Betty gîndea la fel, îi acorda încredere „cumnatului nostru".

— Mă întreb ce caută aici, bombănea însă mama. Vine să ne provoace și să ne spioneze.

— Nu cred, protesta Betty. După mine, el păstrează nostalgia familiei sale, o familie, iluzia unei familii, iată ce caută aici.

— În ceea ce mă privește, mă tem că mama are dreptate, remarcă Hélène.

Mi se părea că toate au dreptate. Nicolas venea la noi ca să scape de singurătate, ca să-și manifeste revanșa de exilat (din învins ce era, pretindea că trece în lagărul victoriei) și poate, de asemenea, ca să descopere eventuale urme ale dușmanului său, prăvăliașul.

Și tu, mică evreică, Esther, mică studentă cu steaua galbenă, care ai putut ajunge în zona de sud, ce s-a întîmplat cu tine cînd sudul ca și nordul n-a mai fost altceva decît teritoriul călăilor tăi ?

Atît de discretă, abia de ne-ai povestit de suferința ta din prigoană. Tu cea zîmbitoare, cea liniștitoare, cea mîngîietoare, nu ne-am gîndit, pentru că nici ochii tăi, nici buzele tale prea pudice nu ne-o cereau, nu ne-am gîndit să te consolăm, să încercăm a micșora în tine rana săpată de anii aceia în care nu erai, la orice oră a zilei și a nopții, altceva decît o tremurătoare pradă la pîndă.

XIII.

Într-o seară cînd îi ţineam de urît Manuelei, ea se duse să-şi ia dintr-un colţ una din cele două boccele cu care venise din lagăr, o aşeză pe masă, începu să deznoade sforile şi curelele care înconjurau acel pachet negricios. Se rostogoliră din el vreo zece suluri de felurite lungimi şi grosimi. Priveam cum mîinile umflate ale spaniolei mînuiesc sulurile acelea cu un fel de delicateţe, de respect, de înfrigurare. Ea desfăcu unul dintr-însele. Ne înghesuirăm în jurul ei.

— Păi... asta este o pictură ! se miră Betty.

Culori proaspete şi curate în tente mari, forme naive, parcă intenţionat stîngace, o lumină de sărbătoare solară, de pîine aurie, de strugure copt. Cuvintele simple ale Elisabethei exprimau bine surpriza noastră de a vedea cum apare toată forţa, toată graţia şi toată strălucirea picturii încolţind din acea sărăcăcioasă boccea neagră, în mîinile acelea umflate de boală, ca şi cînd, de-a lungul încercărilor şi mizeriei sale, spaniola ar fi putut salva şi duce cu dînsa o comoară.

Acum privirea noastră se obişnuia şi savura fiecare din pînzele pe care, una după alta, spaniola ni le etala în faţa ochilor. Frăgezimea acelor tonuri de verde, de galben, de roz, de gri suprapuse formă pe formă, ca pentru un mantou de arlechin. Case joase şi albe, smochinul, măgarul sur, măgarul alb, fîntîna, grîul, cerul, stînca, feţele cioplite cu dalta parcă, simple triunghiuri, dar în

care — cu o caldă duioșie, cu un vis luminos, cu steaua amintirii — ochii, doar ei, strălucesc. Un sat : acoperișurile și terasele lui, joc de cărți cărămizii, mov ; roata brazdelor în jur ; șerpuirea drumului. În altă parte șareta, fetele cu lungi fuste castaniu-aurii, ca niște evantaie deschise, șalul sărăcăcios de pe umeri, inelul taliei, albul ciorapilor la gleznă, dansul espadrilelor. Bărbatul slab, brun, colțuros la chip, la umeri, la genunchi, cu lungile-i degete slabe, atîrnate de ghitară. Peste tot acea lumină care se răspîndise deodată în odaie, peste noi, în privirile noastre, atunci cînd spaniola dezdoise primele suluri. În josul pînzelor, în dreapta, Hélène a silabisit numele : „Modesto Cadenas".

— Era fratele meu.

Glasul rostea aspru aceste cuvinte, cu regret parcă.

El era pictor. Asta era bucuria lui, picta exact așa cum noi vorbim, ba nu, așa cum respirăm, cu acea lumină dulce pe care o vedea în orice lucru, în orice ființă, bucuria de a picta făgăduiala bucuriei la oamenii de la țară, mîndri și sfioși, striviți de muncă, înălțați prin dragostea din ei, dragoste pe care el o simțea, o vedea, o picta folosind aceste forme cam stîngace, aceste tente simple, plate și strălucitoare. Era tînăr, Modesto, poeții ca și țiganii cîntăreți, fetele de la țară ca și criticii îl iubeau, erau siguri de steaua lui. El era socialist și picta satul în care se instalase pentru a realiza unele din aceste pînze, azi pe jumătate întinse pe masa noastră, iar satul acela a fost ocupat de franchiști, printre cele dintîi. Împreună cu țăranii, ciobanii, fetele, fermierele, cu acești țărani pe care Modesto îi iubea atîta, ei l-au împușcat. Un băiat care putuse scăpa din masacru a traversat liniile mai tîrziu, cu pînzele lui Modesto sub braț, el i-a adus Manuelei ultimele frînturi de lumină și vestea asasinatului.

— Pînă atunci, politica, eu, spunea Manuela, eram jurnalistă, scriam desigur, în paginile republicane, însă, călătoriile, iubirile mele și opera fratelui meu, toate acestea mă preocupau mult mai mult. Din ziua în care băiatul mi-a adus pînzele, în care am aflat ce se petrecuse, m-am hotărît, nu, n-a fost nevoie să mă hotărăsc ; aș fi

vrut să fiu conducătorul, imediat, să conduc poporul nostru, armata noastră muncitorească și țărănească, și să-l răzbun pe Modesto, să-l răzbun...

Ea strîngea încet, cu minuțiozitate, pînzele, le înfășura la loc în cîrpa lor neagră, pe care o lega apoi cu sfoară. Părea să se sufoce, glasul ei străbătea anevoie zidurile închisorii ei de grăsime.

— Mai întîi... vroiam să-i omor pe asasinii fratelui meu... și cred, știu că au fost doborîți... Pe urmă, am înțeles lucrurile altfel. Voiam, ah! aș fi vrut să ajut, atît de mult, să fac să se nască o lume, o Spanie la fel, exact la fel cu aceea pe care o picta, pe care o vedea Modesto, o Spanie care să semene cu acea dreptate, cu acea fericire, cu... nu-i așa? cu acea dragoste care zvîcnește, ați văzut, în ochii, în mîinile bărbaților, ale femeilor închipuite de el.

Nu îndrăzneam să spunem nici un cuvînt. Descoperirea acelor cîmpuri, a acelor sate, a acelui pămînt, a acelui cer însorit ca o sărbătoare, ca o sărbătoare pudică, acel snop de lumină ieșit din neagra boccea a mizeriei, a exilului și a doliului, acea descoperire ne smulgea din noi înșine și ne sfîșia inimile totodată.

Cel mai viu dintre noi în acea cameră și poate în întreaga beznă de crime care o înconjura și care acoperea Europa, nu era oare însuși pictorul împușcat? Viața lui continua să strălucească, să cînte departe de sîngele lui pe care-l înghițise pămîntul Spaniei; căldura, cadența inimii sale rămăseseră și vor rămîne în acel colorit ocru, roz, în acel verde și-n acel mov, în acea geometrie pasionată, imobilă a trupurilor, a copacilor, a caselor, a fîntînilor și a pieței.

Acum, cînd pînzele fuseseră strînse, ni se părea că o parte din farmecul lor, ca o licărire, rămînea să stăruie pe mîinile spaniolei.

— Nu, într-adevăr, Maică Precista, e prea mult, mă îmbolnăvesc. Nu mai pot, nu mai pot să-i văd: această mizerie, această apăsare, această nenorocire... I-ați privit: ochii aceia pironiți, rătăciți,

acele chioşcuri ale foamei, ale bolii, ale morţii. Nu mai dorm, vreau să plecăm neapărat.

Mulţi ani după război, Francisco de Maral de la Torre : cu ochii negri, cu tenul verde, jurnalist delegat al lui Caudillo în acea călătorie în America. Oare vorbeşte chiar el ? falangistul, apărătorul Creştinătăţii, al Ordinii, al Occidentului. Acea incursiune în ţara jefuită de Conquistadores, de strămoşii lui, ar fi oare de ajuns ca să-l schimbe sufleteşte ? Groaznica mizerie indiană să fi înduioşat oare inima sa ? Vorbeşte, acel hidalgo, vorbeşte ca unul dintre republicanii găsiţi în situaţia de a mai putrezi încă la douăzeci de ani după aceea în temniţele lui Caudillo. „... Mizeria asta, această apăsare, această nenorocire...“ Ne vom întoarce în Europa cu un creştin devenit adevărat creştin graţie infernului indian.

Francesco de Maral de la Torre, cu ochii negri, cu tenul verde, priveşte ţintă la indienii ghemuiţi lîngă zidul bisericii. Miracol, drumul lui Cuzco e drumul la Damasc, spaniolul îşi deschide în sfîrşit inima mesajului acelui Crist cu care călăul îndrăzneşte să se mîndrească.

— Da, prea mult, e prea mult.

El explodează, cu mîna înfrigurată, cu părul negru peste negrul ochiului :

— A ! Pizzaro... Pizzaro...

Uite, e gata să-şi renege strămoşul, soldăţoiul. Niciodată nu mi-aş fi imaginat...

— Pizarro (asprimea furioasă a lui *r*), el a venit ! şi în loc să-i ucidă pe toţi ! pe aceşti indieni, i-a lăsat aici în viaţă şi ei s-au înmulţit, s-au înmulţit, aşa încît în prezent colcăie, ah ! nu-i mai pot vedea cum colcăie astfel în murdara lor mizerie.

XIV.

Cînd în sfîrşit spaniola a putut ajunge la ferma ce i-o găsise prăvăliaşul, ea ne-a lăsat — ca amintire — o pînză de-a fratelui său. Era o scenă de seceriş. Remarcase cît de mult îmi plăcuse mie acea pictură. Îi împărtăşisem sentimentul straniu pe care-l încercam în faţa pînzei : cu toate că nu fusesem niciodată în Spania, mi se părea că i-am cunoscut pe acei secerători odihnindu-se la margine de cîmp. Nu îndrăzneam să adaug şi că tînărul colţuros la chip, cu mîinile lungi, împreună cu însoţitoarea lui zveltă, bronzată, care se reazămă şi se lipeşte de el, că tot acel cuplu mi se părea a fi noi doi, adică Elisabeth şi cu mine, deveniţi înşişi acei ţărani gravi, îndrăgostiţi şi doborîţi de oboseală, la marginea unui lan de grîu în Navara, şi că pictorul prinsese ziua veşnică a tinereţii noastre şi o făcuse prizonieră culorilor şi a liniilor sale.

Am încadrat tabloul într-o simplă ramă brună şi l-am agăţat la noi în cameră. Priveam la el din pat. La deşteptare, în mod instinctiv, ne întorceam spre ceea ce ni se părea a fi un misterios dar fidel reflex al propriei noastre fiinţe ori cel puţin a ceea ce am fi vrut noi să fim — căci şi asupra Elisabethei tabloul îşi exercita prestigiul său liniştitor. Îi murmurasem într-o seară, arătînd cuplul din mijlocul pînzei, apărat de soare, datorită unei mari umbrele ciobăneşti : „Dacă am fi noi“.

De la ferma unde se instalase, spaniola ne trimise o carte poștală. Ținutul îi plăcea. Îi plăcea să hoinărească, zilnic, de-a lungul unui mic rîu, la Glane, care curgea pe acolo. Își imagina tablourile pe care fratele ei le-ar fi pictat cu plăcere în cuprinsul acelei cîmpii.

Hélène și Betty îl vedeau pe prăvăliaș aproape în fiecare zi. Acum doctorul Villanet îl aprecia mult. Hélène îmi mărturisea că Couderc era mai gata-gata să-l convingă pe medic de ajutorul pe care, grație funcțiilor sale, și spitalul său psihiatric, îl putea da Rezistenței.

Medicul șef nu aștepta decît să se lase convins : ospiciul lui deveni în curînd un refugiu pentru cîte un popas al tovarășilor prăvăliașului și uneori pentru cîte o ședere de luni de zile a evreilor urmăriți. Cîteodată, așteptînd ca măsurile necesare să fie luate la spital, îi găzduiam noi în fosta cameră a Emiliei pe acești clandestini pasageri. Mama continua să suspine și să prevestească o catastrofă, dar continua de asemeni să le rezerve acelor călători fără de nume primirea pe care ar fi dorit s-o găsească și fiul ei François în eventualele lui etape, dacă vreodată ar fi putut evada din lagărul nazist.

Pe mine munca mă obliga să mă deplasez în departament și în departamentele limitrofe spre a vizita feluritele agenții ale întreprinderii. Uneori prăvăliașul îmi cerea prin Hélène să car cîte o valiză și s-o depun la biroul de bagaje din gara cutare sau cutare, unde soseam, iar buletinul urma să fie trimis și el mai pe urmă la cutare sau cutare adresă pe care cumnata mea o învățase pe de rost și pe care mă punea s-o repet. Couderc se urca doar pentru cît ai clipi din ochi în compartimentul meu, plasa o valiză geamănă lîngă aceea a mea și se depărta. La sosire, în cazul cînd aș fi fost percheziționat, trebuia să mă prefac surprins — oare știam eu să mă prefac în asemenea împrejurări ? — că din nebăgare de seamă luasem acea valiză care semăna cu a mea, trebuia să cer să se facă o anchetă, să se caute în tren și se va găsi adevăratul meu bagaj, o valiză neagră, da, ca și aceasta, însă cu inițialele mele în interior, conținînd cutare și cutare carte, cutare și cutare obiect.

Nu aveam timpul necesar să verific ceea ce transportam în felul acesta. Îmi închipuiam însă că trebuie să fie niscai manifeste sau niscai ziare de soiul celor pe care prăvăliașul le dădea Hélènei și Elisabethei și pe care după ce le citeam, le ardeam. În ceea ce mă privește, nu reușeam să cred fără rezerve în utilitatea unor astfel de scrieri. Le acordam respect, îi admiram pe oamenii care le redactau, care le tipăreau, dar nu știu ce mă făcea să mă îndoiesc de puterea înrîuririi lor. Mi se părea că poemele pe care le citeam noi altădată, la serile noastre, dacă am fi putut să le distribuim ori să le facem să fie auzite de toți oamenii și de toate femeile, sau poate niște tablouri asemeni celor ale spaniolului împușcat, dacă așa ceva s-ar fi putut arăta peste tot, sau chiar cuvintele ascultate, seară de seară la radio Londra, mi se părea că astfel de glasuri și astfel de imagini ar avea sau aveau mai multă putere de înrîurire în a menține speranța, în a înflăcăra revolta. Acestui scepticism îi datoram fără îndoială lipsa relativă a temerilor pe care mi-o inspira rolul meu ocazional de colportor, ca și cum ar fi fost vorba mai mult de un joc decît de o luptă.

Nu voiam ca Betty să fie la curent, am vrut s-o cruț de îngrijorările care ar fi întunecat și mai mult încă existența sa. Astfel, mesajele pe care Hélène mi le transmitea din partea lui Couderc, creau între ea și mine o complicitate ce-mi era scumpă. Speram că astfel Hélène nu-mi va mai purta pică din pricina geloziei mele și că se va stabili între noi, poate, grație secretelor astfel împărtășite, o comuniune de gîndire și de acțiune tot atît de profundă ca și aceea, pentru fiecare din noi blestemată, a dragostei.

Moartea la ospiciu a Mariettei a întărit și mai și această nevoie de sprijin, de protecție pe care mi se părea că o ghicesc în încrederea acordată mie de Hélène.

Dacă se devotase psihiatriei, însemna că speră să reușească, prin dragoste și muncă, să-și salveze prietena, s-o aducă lîngă ea pe malul celor vii. Azi, cînd nu numai spiritul, ci și trupul Mariettei dispăreau, o întreagă parte din ființa Hélènei, care luptase atîta timp, se prăbușea.

Doctorul Villanet veni acasă la noi spre a încerca s-o reconforteze. El îi prescrise repaus și făgădui să de-

termine conducerea ospiciului să aibă răbdare ca ea să-şi poată păstra serviciul. După plecarea medicului, Hélène ne-a mărturisit că, orice ar fi, nu se va mai întoarce la spital. Va renunţa la studiile ei, de vreme ce psihiatria este o amăgire, iar ospiciile nişte închisori în care sînt păstraţi alienaţii pînă ce mor.

Chiar şi prezenţa Sylviei abia o suporta. Copilul se neliniştea văzînd-o într-un fotoliu pe maică-sa abătută sau plîngînd în tăcere. Se apropia de ea, încerca să se caţere pe genunchii ei, s-o sărute, însă Hélène o respingea, şi eu vedeam cum fragedul obrăjor se învăluie în tristeţe. Sufeream pentru Sylvie, o strigam, o luam în braţe. „Nu e nimic, Syl, mama ta e obosită, vezi, dar în curînd va fi ca şi mai înainte, îţi va spune poveşti, o să te scoată la plimbare... Trebuie s-o laşi acum să se odihnească, înţelegi, Syl ?“ Micuţa mă privea mirată.

Hélène, tragică Hélène, ca şi pe mica ta Sylvie aş fi vrut să te iau în braţe şi să te legăn mult, mult lîngă mine, pînă să-ţi adoarmă durerea.

Tristeţe a fluierului copilăresc în amintire, pe înaltele platouri peruviene, ca o tînguire derizorie. Viaţa acolo ? De ce ? Viaţa care supravieţuieşte în acel cuplu mic, în acea sfîşietoare tînguire a bietei muzici, fără speranţă, fără cea mai mică nădejde. Şi în faţa acelei evidenţe negre, sentimentul insuportabil al propriei noastre inutilităţi.

XV.

— Tăticule, nu eşti tu tăticul meu ?

— Nu, Syl... Sînt fratele tăticului tău. El se numeşte François, este prizonier, germanii îl păstrează la ei.

— Germanii, răi, să-i omorîm.

— Tăticul tău se va întoarce, vei fi mulţumită.

— Nu, nu-l cunosc, nu vreau să vină... Vreau să rămîn cu tine : şi cu mămica şi cu mama Betty, şi cu mami.

— Sigur, vei rămîne şi cu noi, dar vei vedea, el este foarte, foarte, drăguţ, François, vreau să spun tăticul tău.

— Nu, nu-l cunosc, nu-l cunosc.

Ea se gîndeşte, sprîncenele fine i se încreţesc, aidoma cu ale Hélènei cînd e contrariată.

— Spune Henri, cînd voi fi mare, voi fi mare ?

— Desigur.

— Cînd voi fi mare, vreau să mă mărit cu tine.

Îmi reţin rîsul, căci văd că o surprinde, o răneşte poate.

— Te vei mărita cu cineva de anii tăi, Syl, cu un băieţel care trebuie să fie acum ca tine, şi care o să se facă mare o dată cu tine.

— Nu, nu vreau, nu-l cunosc pe băieţel.

— Ce nenorocire, se plînge mama, bietul François, el nici nu şi-a văzut fetiţa la vîrsta asta.

— O s-o vadă ceva mai tîrziu.

— Nu va mai fi acelaşi lucru, niciodată copiii nu-s atît de adorabili ca la vîrsta asta... François, mă întreb, cîte zile or fi de la ultima lui carte poştală... Numai de ar putea să reziste, să nu cadă bolnav : trei ierni, şi el care-i cu bronhiile debile... Şi pachetele, oare le primeşte într-adevăr, şi cînd le primeşte, generos cum este, trebuie că le împarte... Şi voi care vă lipsiţi, da, da, o văd eu prea bine, voi care vă lipsiţi pe voi ca să-i trimiteţi aceste pachete.

Foamea, frigul, speranţa, desperarea. Războiul încă nu se va sfîrşi anul acesta. Cînd or să debarce ? Cînd oare vor debarca o dată ? Deocamdată bombardează. Oraşul nostru are noroc : că-i fără uzine, că-i fără armament ; rămîne gara. Au şi încercat. Alarmă : Sylvie nemişcată în braţele mele. Betty, Hélène, lipite de ea, mamă-mea care geme undeva în întuneric. Şi beciul nostru, va rezista el oare dacă o bombă... Dîrdîielile Sylviei în braţele mele. O acopăr cu sărutări, maică-sa îi vorbeşte : „Nu-ţi fie frică, Syl, nu-ţi fie frică, nu-i nimic... Tu ştii, furtuna, ai auzit furtuna la ţară...“ Acele strigăte slabe pe care le scoate Sylvie cînd bubuie antiaeriana. Mai tîrziu, după şuieratul lor, bombele. Prin răsuflătoarea adăpostului, uneori lumini albe, rachetele, fără îndoială. „Dacă au de gînd să vizeze Observatorul ?“ Încercăm s-o liniştim pe mama. Germanii au rechiziţionat Observatorul : într-o zi refugiaţii au trebuit să se cărăbănească, au venit zugravii, în curînd locul era pregătit ca să-şi primească ofiţerii, popota şi şoriceii lor. Betty priveşte cu dezgust la casa ei nou zugrăvită, parcul prin care circulă acele „Gretchen“ în uniformă gri... A plîns pe tăcute o întreagă zi, văzînd că sînt aruncate afară, sub galerii, cărţile bibliotecii, pietrele lui Jacques Garou, portretele. De sus, de pe turn, au smuls vechile instrumente ale astronomului şi au înfipt în loc o prăjină pe care fîlfîie drapelul roşu şi negru. „Vezi, Syl, s-a terminat, nu se mai aude nimic... Mai trebuie să aşteptăm, puţin, sirena, şi vom urca din nou la suprafaţă“. Cu ce preţ poate fi plătit acel tremur al trupului micuţ, şi acea privire deodată întunecată, îmbătrînită dintr-o dată, pe care nevinovaţii ochi o aruncă acestei lumi de nesăbuinţă şi teroare. „A ! dacă n-am fi şi noi aici, bombă-

neşte Betty, şi dacă o bombă i-ar strivi pe toţi sub zidurile Observatorului !".

Îşi întoarce capul ori de cîte ori iese de la noi, de teamă să nu zărească, în faţă, în parc sau la vreo fereastră, un ofiţer german sau pe careva din secretare. Mi se întîmplă, dimpotrivă, cînd sînt singur, să mă instalez îndărătul perdelelor şi să privesc la plecările şi sosirile uniformelor verzi, să ascult vocile guturale din acea casă şi din acea grădină în care Emilie, François şi cu mine am întîlnit dragostea. *Nu-mi vine să cred ochilor,* ca şi cum ar fi o eroare, ca şi cum destinul la un anumit moment ar deraia, ar schimba locurile şi persoanele sau, mai mult, ar metamorfoza, ironie sinistră, acolo sus, pe turn, pe tînăra nebună într-un drapel de sînge şi de întuneric, iar în imobil, de-a lungul aleilor, grupul de tineri, de tinere, năucit de teatru, de prietenie, de dragoste şi de jazz, în acest vîrtej de războinici.

Avem noroc, nu americanii, ci aviaţia regală britanică ne-a bombardat în trei rînduri : gara de triaj, depozitul de benzină au fost atinse, puţini morţi, bombele nu au lovit oraşul, avioanele erau la o mică altitudine.

Nicolas Valenkov are un aer dezolat din cauza acestor rezultate. El care ne anunţase cu atîta zel că „prietenii noştri yankei" vor zdrobi o jumătate din oraş sub bombele lor. A plecat la Bordeaux ca să-l vadă pe fratele său. Ne spune că Emilie şi Sergiu sînt fericiţi. Totuşi adaugă : „Voi, franţuz, pot oare se înţelegi vreodat' un om de la Rusia ?". Descoperise cumva vreo disensiune în tînărul menaj ? Ori se simte aici din ce în ce mai străin ? În oraş, sora lui se afişează cu pianistul ei cel beţiv. Poate că ei trăiesc pe spinarea lui Nicolas „cu banii lui naziști", cum afirmă, faţă de Hélène, prăvăliaşul.

Nu după multă vreme, rusul ne anunţă apropiata sa plecare. S-a înrolat în Asociaţia Voluntarilor Francezi. Va lupta pe frontul de est. Ne priveşte, rînd pe rînd. Tăcerea noastră pare să-l jignească. Se înfurie : „Se aper pe voi acolo, plechem, poate eu se murim pentru ţivilizaţie, pentru Europa". Apoi rîde : „Nu, nu Nicolai Ivanovici nu murim, nu ucis. Sute, mii porci bolşevici noi ucidem acolo, reghesim, eliberem pemînt meu, pe-

mînt meu, Rusia meu sfînt". Sughite sau poate hohotește, își revine, pocnește din călcîie, se înclină în fața mamei mele, îi sărută mîna. Se ridică apoi, face doi pași înapoi, revine în poziția de „drepți", înalță brațul. Mă aștept să strige : „Heil Hitler !". Nu, mereu cu brațul întins înainte, el declamă : „Draghe, draghe familia a lui Sergi, adio... Nu, la revedere, și treiasche Rusia ! Treiasche Germania ! treiasche Europa !"

— Trăiască Franța, răspunde tatăl meu calm.

Noi ne întoarcem spre el, tata nu pare să remarce surpriza noastră, nici recunoștința din privirile pe care i le aruncăm. Sîntem și mai surprinși, cînd o auzim pe mama adăugînd cu un glas totodată timid și voluntar :

— Și jos războiul.

Din prag, Valenkov îi privește, bîiguie ceva ce nu înțelegem. Fără îndoială, în emoția lui el vorbește rusește.

— Bună descotorisire, suspină mama după ce a ieșit.

Mi se întîmpla s-o întîlnesc pe Teo. Era mai slabă ca oricînd : trebuia să se priveze și mai mult, pentru a-i procura ceva alimente și alcool pianistului ei. Cum nu mai găsea elevi, el sfîrșise prin a se aciua într-un local de noapte pe care-l frecventau ocupanții și cîțiva experți de-ai bursei negre ; acolo cînta la pian înșirînd „cîntece de inimă albastră". „Știți, tranșa Teo, oamenii aceștia sînt melomani. Karel poate improviza după fantezia lui, pe teme de cîntec, e drept, dar în cele din urmă el se exprimă și compune toate acestea, în mod cu totul spontan. Or, ar trebui să vii să-l asculți, Henri. Dar, desigur, soțul Elisabethei Garou nu-și poate permite să frecventeze un bar".

— Ai face bine să nu-ți permiți nici tu, Teo.

Părea stupefiată.

— Ce ?... Dar bine, sărmanul meu Henri, geniului i se cuvin toate drepturile. Te rog, nu zîmbi. Karel are geniu, eu spun un geniu care cinstește orice lucru de care se apropie. Vai !... ce mutră faci... S-ar crede că privești lucrurile astea de pe mal... Așa e, domnul privește de pe mal o corabie care se scufundă, în furtună... Eu îți repet că nu există furtună, că eu nu mă aflu în pierzanie... Ce ? Te șochează faptul că merg la un local

unde se duc germanii ? A ! Voi și prejudecățile voastre... Așa sînt micii burghezi franțuzi... Dar mie nemții, nici nu-mi pasă de ei, nu mă interesează... Ei sînt aici, nu vor mai fi aici, și apoi... Fratele meu mă blestemă pentru că sînt, cum spune el, o Comunistă, dușmana Friților, și tu, tu tocmai contrariul... Dacă fratele meu e destul de nebun să plece în Ucraina ca să-i facă mutra zob, cu micii lui camarazi în uniforme verzi-cenușii, asta îl privește... Eu, pe tot acest gunoi, pe toată această drojdie a lumii, pe acești războinici din toate tagmele, nu dau doi bani... Înțelegi, Henri, nu dau nici doi bani pe ei.

Și se muta de pe un picior pe altul, legănîndu-se, ridicată parcă de un val. În rînjetul ei, regăseam îndepărtatul ecou al veseliei malițioase de odinioară, pe care, fără să i-o spun, o admiram.

Înainte de a se îndepărta, îmi dădea unele vești despre fratele ei. Fusese vărsat într-o divizie blindată. Îi trimitea Teodorei scrisori în care se putea citi printre rînduri decepția, desperarea și frica. Nicolas voia să se întoarcă, spunea că e bolnav, că acolo este „infernul". Da, întrebuințase acest cuvînt și locul în care se vîrîse trebuia să semene destul de mult cu infernul. Teodora pleca. O clipă îi mai auzeam încă rîsul.

Povesteam asta acasă : desperarea lui Nicolas Ivanovici.

— Zău, spunea mamă-mea, a meritat-o, n-aibă decît să rămînă acolo cu nemții lui !

De cîtva timp nu mai aveam vești de la François, mamă-mea murea de îngrijorare în privința lui, credea că nemții îl trimiseseră în vreun lagăr de represalii, sau poate chiar că-l uciseseră ? Hélène, împreună cu noi, încerca s-o liniștească, dar eu vedeam bine că în taină cumnata mea împărtășea aceeași îngrijorare.

După ce părinții se duceau la ei în cameră, noi continuam să vorbim despre rus. Uciși unul după altul, sau mutilați, camarazii lui, scria el Teodorei ; nopți și nopți fără să poată dormi, fie că divizia nu încetează să se deplaseze, fie că artileria sovietică îi bombardează, soldați care își pierdeau mințile, în sfîrșit perspectiva unei ierni de groază.

— E bizar, spunea Hélène încet, îl uram, credeam că-l urăsc, și acum, fără de voia mea... Da, fără voia mea, îl deplîng.

O astfel de mărturisire îmi ușura sufletul. Și în mine, trebuia s-o recunosc, și poate că n-aș fi îndrăznit s-o fac fără sinceritatea Hélènei, simțeam ceva ce semăna cu mila pentru acel omuleț.

— Păi cum ? protesta Elisabeth, singur a vrut să urle și să muște ca lupii... atunci cu atît mai rău pentru el !

— Numai să nu i se fi întîmplat ceva lui François, spuse brusc Hélène.

Și adăugă apoi ca pentru ea însăși, părăsindu-ne :

— De ce oare m-am mai născut ?

Betty îmi aruncă o privire scurtă ; mă gîndeam la copilul pe care i-l refuzam.

Strada bordelurilor la Hamburg : la fiecare colț de stradă, baraje de tablă, lanțuri grele ; ca și cu cincisprezece ani în urmă, străzile centrale ale orașului nostru cu blockhaus-urile, barajele, caprele de sîrmă ghimpată ale Armatei Auxiliare, străzile „închise“ ale războiului nazist. Aici strada „închisă“ a plăcerii germane, de amîndouă părțile numai vitrine de expus marfa. Pentru moment — mai este încă seara devreme — damele încă nu se înfiinţaseră pe la posturile lor : despieptănate, în papuci, în capot, unele vin și pleacă, mută scaune, fac menajul, asemenea unor rechizitori de teatru care se agită pe scenă înainte de ridicarea cortinei : abia dacă una sau două își înalță ochii spre noi care hoinărim încet de-a lungul vitrinei lor. Asistăm cum se repune decorul și cum, în curînd, apoi, personajele or să-și reia locurile : după un fel de strip-tease alandala, potrivindu-și ciorapii, strîngîndu-și șireturile cizmulițelor, încovoiate pentru a-și încălța ciubotelele, strîngîndu-și talia în corsetele lor negre, fetele devin sub ochii noștri preotese ale altarului dubios, regine ale teatrului lor degradant. Nu mai recunoșteam sub fard, în posturile lor rigide și

provocatoare, femeile murdare care mai adineauri se agitau îndărătul vitrinei, nici pe vînzătoarele de grații care „se îmbrăcau“ în grabă ca o dansatoare sau o divă în cabina ei : ochi de cărbune, gură însîngerată, păr de smoală sau de grîu, sîni puși în sutien ca fructele sau ca dulciurile sub celofan, albul foarte sus al coapsei, oferit vederii fie printr-o despicătură pe întreaga lungime a fustei, fie prin neglijeul încrucișat chiar pe pîntece, iată-le ca niște statui pictate, frumoase uneori, obscene adesea ; imobilă, artificioasă paradă pentru ca sîngele masculilor să curgă mai greoi și mai fierbinte pe strada închisă.

Presupun că a fost, ca și celelalte, bombardată, această stradă, îmi imaginez îndărătul vitrinelor luminate unde veghează în prezent păpușile din carne și oase, un morman de cadavre, de schelete mai degrabă, căci s-o fi topit, o fi ars, s-o fi dizolvat carnea prostituatelor, a marinarilor și a celor din S.S., îngropați sub ruine. Cînd „trec“ barajul blindat pentru a părăsi strada, nu-mi pot reprima un fel de anxietate de moment între cele două tăblițe de tablă, de parcă un soldat negru sau verde-cenușiu, cu pușca mitralieră la umăr ar avea să mă aresteze la ieșire.

XVI.

Bolnavă, mama se tîra înlăcrimată. Tata încerca s-o încurajeze : „Dacă i s-ar fi întîmplat ceva lui François, noi am fi înştiinţaţi, autorităţile germane ne-ar informa... Camarazii lui ne-ar scrie". Hélène se ţinea tare, însă faţa ei mărturisea insomniile şi îngrijorarea. Sylvie umbla de la unul la altul din noi, neliniştită.

Tata era gata să se ducă la Kommandantur, în ciuda sfaturilor Hélènei. Ea repeta cuvintele prăvăliaşului : „Numai asta să n-o facă. Şi dacă François o fi evadat !". Totuşi, ni se părea că dacă ar fi evadat din lagăr, ar fi găsit el vreun mijloc să ne dea un semn oarecare, fie înainte, fie după plecarea sa.

Şi iată că într-o seară numai ce l-am văzut intrînd. Pe mama a apucat-o leşinul. Hélène îi da îngrijiri, o întindea în pat, îi descheia bluza, o pălmuia peste obraji. François, cu un aer absent, privea la toată scena. Într-un colţ, Sylvie ţipa de groază.

În sfîrşit, emoţia s-a potolit sau mai degrabă s-a prefăcut în lacrimi, exclamaţii, îmbrăţişări : „Băiatul meu ăl mare, François al meu, o ! eşti tu, eşti tu ?... Ia să te văd. N-ai slăbit prea mult ? Eşti bolnav ?... Ne-a fost atît de teamă. Cum de ai reuşit, bietul meu copil ?... Se vede că ai suferit, nu glumă, acolo. Şi cum de ai putut să le scapi ?... Dacă te-ar fi prins !... Dacă te-ar prinde... Sylvie, haide Syl, ieşi de acolo... Hai, hai încoace să-l săruţi pe tăticul tău, auzi, el e, vino, vino să-l săruţi". Gîgîlicea se lipea de perete, curioasă şi speriată în acelaşi

timp. Hélène şi-a dat seama probabil că nici ea nu făcea nici o mişcare, dreaptă, palidă în spatele mamă-mi. A luat-o pe Sylvie în braţe, s-a apropiat de François. El le-a îmbrăţişat. Syl îmi arunca priviri speriate. O lacrimă se prelingea pe obrazul prizonierului, i-a alunecat pînă în gură. Hélène a mai prins puţină culoare.

Ca şi cum vorbele ar fi devenit anevoioase, ca şi cum limbajul n-ar mai fi fost acelaşi, sau nu chiar acelaşi (adică al acestei familii care aştepta de trei ani întoarcerea copilului captiv, şi al omului acesta îngropat atîtea ierni undeva în ţară străină), François făcea eforturi să-şi povestească viaţa de lagăr, absenţa lui de la viaţă, apoi acel roman de aventuri, acel film accelerat ce rulase vreme de cîteva săptămîni, fuga sa prin Germania, Hamburg, Danemarca, Olanda, Belgia, Paris; vizita, şederea la spital pentru o grea anghină scornită de el, travestirea în infirmier, ieşirea clandestină în ambulanţă, şi întreaga odisee a foamei, ajutorul primit din partea unui bătrîn muncitor din Lille de la S.T.O.,* aşteptarea în insalubrele case din Hamburg a unui semn, a unei posibilităţi de plecare, ceasul de aur, verigheta, ultimele mărci date în schimbul îmbarcării la fundul calei unui cargobot danez. Oare Penelopa avea asemenea ochi de nostalgie ascultîndu-l pe Ulise? Nu-mi amintesc ca Hélène să-şi mai fi privit vreodată, pînă ce n-a fost despărţită de el, cu atîtă atenţie, părere de rău şi melancolie, soţul. De ce urma asta de iritare în mine? Desigur, fuseseră săptămîni de risc, de pariu, de luptă pe viaţă şi pe moarte a unuia singur şi a vicleniei sale împotriva hidrei cu milioane de capete, dar toate acestea se petreceau după trei ani, după un secol de resemnare, de somn într-un lagăr fără altă primejdie decît să-ţi pierzi gustul şi firul zilelor. „Ce, nu l-a privit destul, nu l-a sorbit de ajuns din ochi pe evadatul ei! S-ar crede că descoperă într-însul mai mult decît pe bărbatul ei, că descoperă o fiinţă de legendă, un erou. Nu la fel de uşor se lasă ademenită Sylvie. Cînd tatăl ei vrea s-o ia în braţe, ea se precipită spre mine. Atunci privirea fratelui meu, tristă, mirată. Ca şi cum singurătatea ar continua

* Service Travail Obligatoire = Munca Obligatorie.

să se țină scai de el, să-l țină mai prizonier decît sîrmele ghimpate ale lagărului. Privirea ochilor cenușii — culoarea aceasta a ochilor lui, dar nu-i uitasem oare întregul chip ? nu-l uitasem chiar pe el însuși ? — privirea tatălui pe care Sylvie nu vrea, nu poate să-l cunoască, privirea aceluia care se întreabă cum să reușească oare a i se strecura în inimă propriul său copil și cum s-o primească el însuși în sine pe această copilă subțirică, sfioasă, cu pupilele atît de vii, care este el însuși trup din trupul său, carnea dragostei lui față de Hélène ?

Acum Sylvie se culcă noaptea în fosta cameră a Emiliei. Ce dramă la început, cînd maică-sa, după reveniri, sărutări, povești și iar sărutări, încerca să se retragă în vîrful picioarelor. Mai tîrziu, zgaiba se trezea în întuneric, urla. Săream din pat, alergam la ea. Se agăța de mine. Rămîneam lîngă ea multă vreme, pînă ce adormea. Îmi imaginam desfășurîndu-se noaptea soților regăsiți, în timp ce eu vegheam asupra copilului lor.

Expresia aceea pe care n-o cunoscusem la Hélène dimineața : o expresie de fericire ? Da și nu, altceva decît fericire se citește pe trăsăturile ei pronunțate și odihnite, un aer de femeie, nu găsesc alt cuvînt pentru a defini acea blîndețe, acel calm și acea forță în supunere. Totuși, peste zi, după impresia pe care-o lasă vorbele sau chiar tăcerile lor, de a nu fi tocmai la unison, simt, mi se pare că simt pulsînd între ei o înțelegere mai puțin profundă decît acea din timpul nopții. Și chiar și această înțelegere cîtă există, nu este ea oare înainte de toate însăși nerăbdarea care trebuie satisfăcută, nerăbdarea trupului desigur, dar și a singurătății prea îndelungate ? Atunci, cînd va veni ceasul potolirii — și de ce n-ar veni oare ? — întreruperea pe care o descopăr între gîndurile lor, între vorbele lor, nu-și vor da oare seama de ea și, în felul acesta, n-o vor agrava ?

Dar ce-i cu mine? ce mă stinghерește, ce mă irită, fără de voie ? Poate faptul că nu mă simt și eu tot atît de preschimbat lăuntric de acest noroc pe care-l reprezintă întoarcerea fratelui meu, că nu mă simt mai vesel și mai bun, ca de pildă părinții mei, ca Hélène, că mă găsesc dimpotrivă întristat, fără de voie, fără voia mea ?

Betty e cu adevărat mulțumită de fericirea Hélènei. Ea îi vorbește și-i vorbește lui François, ca și cum ar fi mai în vîrstă decît ei, iar nu mai tînără, cu acea duioasă indulgență pe care o ai față de niște îndrăgostiți. Cînd se întoarce înspre mine, o văd șovăind, privirea sa e o clipă întunecată de acea îngîndurată umbră pe care o strecura în ea reflexul perechii prietene. Așteaptă poate ca eu să am față de ea acea arzătoare timiditate, acea sete stăpînită pe care le ghicim în gesturile lui François cînd se apropie de soția lui ?

Noaptea — oare pentru că-și imaginează dragostea, regăsirea celorlalți în camera vecină ? — Betty are uneori, brusc, elanuri spre mine, și găsește fără îndoială că eu nu-i arăt toată gratitudinea sau ardoarea pe care le-ar dori ca răspuns la atingerea adusă orgoliului ei ; atunci se simte desigur umilită în sinea sa, atunci își îngroașă desigur lista nemulțumirilor. Cum să-i spun că tocmai faptul că nu-mi era străină dorința Hélènei și a lui François, că presimțeam ceea ce în sărbătoarea lor trupească depinde mai mult de împrejurări decît într-adevăr de dragoste, cum să-i spun că tocmai aceste lucruri mă împiedică să fiu la unison cu trezirea ei. Tac, așadar pîndesc chemarea Sylviei, gata să mă reped în apropierea ei. „O ! pentru tine nu contează decît Sylvie", remarcă Betty. „De vreme ce părinții nu se ocupă de dînsa, pentru moment, trebuie să ne ocupăm noi de ea. — Poate... poate că ai dreptate". Apoi acea scurtă izbucnire de mînie în glas : „S-ar crede că noi sîntem bunicii, iar Hélène și François tinerii soți". Într-o zi, Elisabethei, care din nou se arată încîntată de dragostea Hélènei și a lui François, numai ce i-am trîntit-o : „Și Robert Calande ?"

— Tu ești... Tu ai merita...

N-a îndrăznit să spună ce sînt, ce aș merita.

Doctorul Villanet luase măsuri ca să-l primească și pe François ca intern. Fratele meu s-a instalat deci împreună cu Hélène la ospiciu. Pe Sylvie ne-o lăsară nouă. Ei treceau doar ca s-o vadă uneori spre sfîrșitul după-amiezii și, în fiecare duminică, cînd nu erau de serviciu, se întorceau acasă.

Iarna revenise. Orașul devenea sinistru cu barajele instalate la porțile lui și în centru de către Armata Auxiliară. Zilnic se anunțau arestări, represalii, torturi. Se vorbea despre medici, despre avocați pe care-i cunoșteam, trecuți, cu soții și copiii, în rîndurile Armatei Auxiliare și urmărindu-i pe tinerii membri ai mișcării de rezistență, martirizîndu-i (înainte de a-i masacra) pe cei pe care-i puteau prinde. O iarnă de noroi, de sînge, de moarte. Totuși, simțeam că exasperarea aceasta a mizeriei și a crimei anunța sfîrșitul nopții.

Couderc care avea contacte cu membrii machiurilor prezicea : „viitorul care cîntă". Cu tot optimismul lui, prăvăliașul ne îngrijora. El îi destăinuia Hélènei că o revede pe Teo. Rusoaica nu-l recunoscuse, deghizat cum era. Cu greu a convins-o de indentitatea lui. O revedea din milă, spunea el : nu se putea decide s-o lase să se piardă în felul acesta, se temea ca ea să nu ajungă să plătească scump, cu închisoarea poate, la eliberare, cînd va izbucni răzbunarea populară, relațiile pe care i le impunea pianistul ei. Hélène încerca să-l pună în gardă ; pînă una alta, el va fi acela care-și asumă riscurile prin faptul că are încredere în inconștienta Teo ; prăvăliașul nici nu vroia să audă. Eu mai cărasem încă, la cererea lui, o dată sau de două ori, niște valize, una la Clermont, alta la Lyon, cu ocazia stagiilor organizate de întreprinderea la care lucram. Prăvăliașul anunța o a treia valiză care va conține, de data aceasta, arme. Puțin mai apoi, Couderc declara că misiunea se anulează. Eu îmi spuneam ceva mai înainte că însuși faptul de a ști valiza încărcată cu arme, m-ar copleși de frică. M-aș trăda pe loc, de asta eram sigur, în ciuda stratagemei cu cele două valize gemene, dacă ar fi să fiu arestat. Ideea torturii mă strivea, făcîndu-mi de două ori mai mare groaza : la gîndul durerii și la gîndul că nu voi rezista acelei dureri, că-mi voi trăda prietenul și locul unde trebuia să depun biletul de la biroul de bagaje. Oare Couderc îmi ghicise teama ? „Războiul se va sfîrși, tu și Betty veți fi fericiți, veți putea trăi în sfîrșit acea viață pe care am visat-o noi toți, mai mult sau mai puțin, îți amintești, deși nu se spunea nimic despre ea, desigur, pe vremea Observa-

torului. Vă veți putea reîntoarce în acea fermecător de scumpă baracă atunci cînd nemții, sau cel puțin ceea ce va mai rămîne din ei, vor lua-o din loc". Îmi spunea toate acestea după ce mi-a arătat că misiunea prevăzută nu va mai avea loc. Pe atunci nu bănuiam că în realitate se hotărîse să transporte el însuși armele, ferindu-mă pe mine de vreo primejdie. Totuși vorbele lui despre viitor, despre viitoarea mea fericire, a mea și a lui Betty, vorbele acelea mă dureau, ca și cum s-ar fi gîndit că din fericirea prezisă el însuși nu se va înfrupta. Eram trist, fiindcă presimțeam într-însul o anume desperare și totodată respiram la ideea că scap de transportul de arme, lucru de care îmi era rușine.

Înainte de război, Betty nu-i acorda lui François nici o atenție. Îmi amintesc iritarea pe care i-o isca fratele meu cînd declama, într-un chip destul de ridicol, tiradele ducelui din *Cum vă place*. El era atunci cel mai slab elev al Elisabethei. Acum, îi plăcea să-l facă să evoce din nou peripețiile evadării sale și să evoce, mai ales, încercările de a face teatru pe care împreună cu un grup de camarazi le inițiase în lagărul de prizonieri. Grație ei, spunea François, grație sfaturilor ei de altădată, darnic oferite cu ocazia repetițiilor de la Observator, el se dovedise util, ba chiar îndemînatec, după mărturiile camarazilor săi, în pregătirea acelor șezători care nu se sfiau să meargă de la Feydeau la Claudel, de la Giraudoux la Salacrou. Nutrea, împreună cu Betty, proiectul de a relua turneele noastre poetice. Hélène și cu mine le aminteam că ăsta ar fi un excelent mijloc de a înlesni reperarea unui evadat, și că patrulele Armatei Auxiliare, urmărirea membrilor machiurilor nu păreau să creeze un climat propice unor astfel de turnee. Atunci ei își promiteau să reia proiectul după terminarea războiului.

Sylvie se obișnuise în sfîrșit cu tatăl ei. Spunea, plimbîndu-și mînuța pe obrazul meu : „Tu ai doi ochi, două urechi, eu, știi, am doi tătici, pe tăticul meu și pe tine". Îi explicam că eu eram unchiul ei, fratele tatălui ei, dar gîgîlicea nici nu vroia să audă, și pe mine asta mă umplea de bucurie. Da, era ca și fiica mea. Nu-i eram noi, Betty și cu mine, tată și mamă, de cînd părinții ei locuiau

la ospiciu ? „Doi ochi, Sylvie, două urechi, unul, doi, trei, patru, cinci degete". — „Bătrîn, ce înseamnă bătrîn ? — Nu, Syl, tu eşti tînără, tînără de tot. — Şi tu ? Eu, dacă vrei, da, eu-s bătrîn, mult mai bătrîn decît tine, în orice caz. — Atunci eu vreau, o ! vreau să fiu ca şi tine, Henri, bătrîn. — Nu e posibil, Syl, tu vei fi ca mine, în sfîrşit, vei avea vîrsta mea peste... peste douăzeci şi cinci de ani. — Atunci, la data aceea vom fi la fel de bătrîni. — Nu, cînd tu vei avea douăzeci şi şapte de ani, eu voi fi un domn bătrîn. Tu vei fi o frumoasă doamnă tînără, o tînără mamă şi vei avea o fetiţă a ta. — Da, vreau, va fi fetiţa noastră, a mea şi a ta. — Nu, nu... ea va fi a soţului tău, care o să fie şi el tînăr şi frumos. — O ! nu înţeleg, spui prostii".

Subţirele ei sprîncene încruntate, ochii săi care se întunecă, privind în ei înşişi ca şi ochii Hélènei. „Tu ai spus că bătrîn este ca tine acum, şi spui că voi avea vîrsta ta şi voi fi tînără".

Zîmbesc, fetiţa îmi întoarce spatele, furioasă că nu pot să-i explic misterele acestea. Altă dată ea se informează cu privire la Observator : „Mama zice că aia, clădirea aia cu turn aparţine lui Betty, este adevărat ? — Da, părinţilor lui Betty. — Atunci vreau să mă duc şi eu acolo cu Betty, cu tine, îmi veţi da o cameră în turn. — O să mergem, după ce vor pleca nemţii. — Atunci casa nu e a nemţilor ? — Nu. — Atunci nemţii să plece imediat, imediat, şi Syl vroia să-i bată. — Or să plece. — Cînd ? — În curînd... în curînd."

Ore întregi automobilul a mers pe pistă ; în dreapta, în stînga, nisipul. De două ori, în depărtare, ne-am întîlnit cu beduini călări pe cămilele lor. Deşertul era cenuşiu, mai spre sud încep culorile regiunii Neghev. Au fost totuşi defileuri, citadele de nisip cafeniu. Deşi ne apropiam de Crăciun, căldura era sufocantă. Ea deveni şi mai apăsătoare, cînd, într-un decor de ziduri legendare, de regate îngropate, drumul începu a coborî spre faleze, promontorii, menhire de sare. Şoferul nu părea dis-

pus ca să oprească. „În anotimpul ploilor, spunea el, ferește-te de Neghev". Cu doi ani în urmă, la o sută de kilometri mai spre sud, jeepul său fusese prins deodată într-un torent de apă, de noroi și de pietre, atunci cînd găsise accesul trecătoarei sub un firișor de apă. Abia scăpase de la înec. Auzindu-ne mereu că-i semnalăm albastrul cel neclintit al cerului, consimți totuși să facă o scurtă oprire. M-am îndreptat o clipă către poalele acelor stranii turnuri de materie gălbuie, verzuie, de nuanță cenușie, în care uneori o rază aprindea curcubeie. Faliile între acele sfărîmicioase stînci se înfundau în umbră. Treptat, mă cuprindea impresia că sînt înconjurat de imense personaje pietrificate. Cînd am revenit spre automobil — fără a-mi mărturisi ușurarea de a părăsi în sfîrșit acele infernale locuri — șoferul îmi arăta cu mîna trei statui înalte de sare la orizont : „Fiicele lui Loth" !

Am continuat să coborîm sub aerul sufocant. A răsărit o uzină în praf : „Vor veni alți oribili muncitori", am spus eu. Însoțitorii mei s-au uitat cu o expresie de reprobare. Dar o tînără institutoare dintr-un chibuț, care lua parte la călătorie, a zîmbit.

— De ce te gîndești la poet ? m-a întrebat ea. Apoi, devenind din nou gravă, a adăugat :

— E adevărat, acest peisaj de moarte, această uzină în praful cenușiu, s-ar putea crede că seamănă cu viața lui Harrar.

Pînă atunci n-o observasem pe acea tînără femeie brună, oacheșă, cu ochii puțin cam bulbucați. Am fost totodată fericit s-o descopăr și să descopăr în ea acest gînd în afinitate cu al meu, deși jenat într-un fel de a lăsa impresia că mă separ, cu ea, de ceilalți tovarăși de drum, pentru a o face amîndoi pe pedanții. Ca să șterg impresia aceea, mi-am reluat întrebările despre economia Israelului, despre planul de irigare și exploatare a regiunii Neghev, despre echilibrul păcii. Falezele ciudate se depărtaseră, noi mergeam de o clipă pe întinsul

unei cîmpii, sau mai degrabă pe fundul unei vaste depresiuni îmbrăcate în neguri. Șoferul a oprit din nou mașina. El a întins mîna spre dreapta.

— Acolo e, a rostit.

— Ce ?

— Marea Moartă.

Am coborît. Tînăra institutoare mergea lîngă mine. Mi se părea că ai fi putut fi acea tînără israeliană, acea tînără Sabra, tu Esther Zarev, care, într-o zi îmi spuneai că ai visat atît de intens, după Eliberare, să ajungi în patria milenară și nouă a rasei tale. Înaintam cu greu printre pietre. Am zărit în sfîrșit prin ceață o întindere cenușie, parcă vîscoasă. Pe malul apei greoaie schelete de copaci întindeau cioturi răsucite, parcă ar fi fost niște monștri acoperiți cu solzi cenușii.

— Ce-s ? Copaci pietrificați ?

Institutoarea a rîs.

— Nu, nu tocmai.

Și s-a aplecat deasupra clipocitului apei.

— Ascultă, vîră-ți brațul în apă (în același timp ea-și înmuia o mînă).

Mi-am dezgolit brațul drept, l-am scufundat cu oarecare repulsie în mare. Cînd l-am scos, era acoperit de solzi cenușii, ca și acei copaci-monștri.

— Sarea, a spus ea.

Ne-am întors la automobil. Îmi venea să fug de locurile acelea. Puneam pe seama climei indispoziția pe care o încercam, neputîndu-mă împiedica să mă gîndesc totodată la Sodoma și Gomora : cu siguranță, ceva se întîmplase aici, ceva sinistru, groaznic : îmi imaginam orașele înghițite sub apa moartă, cadavrele desfrînate ale locuitorilor, pietrificate pe fundul prăpastiei în pozițiile lor obscene ; și apoi mă gîndeam că lumea aceea era o lume la

fel cu a noastră, care, cu milenii în urmă, pierise acolo într-un apocalips, sub explozia vreunei mașini de război, rod putred al științei și al orgoliului, și o prăpastie fără nume se săpase mai jos decît oceanele, ca să îngroape orașe, popoare și armate, un singur om putuse scăpa, un ins care suia, cu greu, pe pantele unui deșert acolo unde se întindeau altădată temple, grădini sau păduri, un singur om : Loth, dacă omul acela n-am fost cumva chiar eu însumi.

PARTEA A DOUA

XVII.

Ne era foame, ne era frig. Supravieţuiam.

Nicolas Valenkov a fost reformat şi repatriat în ultimele zile ale iernii. Abia se întorsese de o săptămînă, cînd într-o seară, pe cînd deschidea uşa locuinţei sale, o grenadă exploda, îi tăia urechea şi obrazul drept, şi-i smulgea două degete de la mîna stîngă. Mult timp a rămas în comă. „Ei şi, bravă el faţă de medic, vor fim nişte cicatrice în plus, nouă, nu, unsprezece cu cele ce mai înainte au fost, chind rezboi contra bolşevici 1917 —1918... Comuniştii nu avut incă pielea meu". Dar rana, şocul, fără a mai pune la socoteală lunile de groază şi de boală pe frontul rusesc, făcuseră din el un moşneag. Cu toate că radiografia cutiei craniene nu permisese detectarea unor leziuni, era cuprins de ameţeli care-l apucau brusc şi-l trînteau la pămînt. Repeta că grenada fusese opera prăvăliaşului şi a prietenilor lui. Aşa cum ne temusem, Teo trăncănea şi printr-însa fratele ei ştia că totuşi Couderc se mai afla încă în oraş. L-am implorat pe prietenul nostru să fugă. „Dar de ce ?... Eu n-am nici o vină în acest atentat. V-o jur — nu că l-aş compătimi cumva pe acest legionar. Merită ce i s-a întîmplat... Dar din pricina Teodorei n-aş fi vrut niciodată să i-l omor pe secătura de frate-său. — N-are importanţă, André, tu trebuie să te ascunzi, repede. — Cît sînteţi de fricoşi, Teo habar n-are unde locuiesc. — Gestapoul...

Gestapoul, fac ceva pe el și apoi mi-am schimbat și numele și chipul, așa încît...“

El tocmai sosea pe peron, avînd în mînă valiza cu arme pe care nu mi-o mai încredințase, cînd fu arestat.

Ne-a spus-o Hélène, o știa de la dr. Villanet. Însuși doctorul își anunțase plecarea. Arestarea lui Couderc îl obliga să fie prudent. Îi vorbea Hélènei, așezat la biroul său și, totodată, părea să scrie în grabă niște rețete în blocnotes. La sfîrșitul conversației lor, i le înmînă. Erau trei certificate : unul pe numele Hélènei, celălalt pe numele lui François și al treilea pentru Elisabeth, prescriind un repaus de șase luni la țară pentru leziuni pulmonare. Cum Hélène se mira : „Crede-mă, spunea doctorul, schimbați și voi aerul, că nu se știe niciodată... Aceste certificate vă pun la adăpost față de autorități. Pentru moment, oficialitățile nu prea sînt chițibușare, numai să aibă de formă niște hîrtii, să fie acoperiți... Peste șase luni însă...“ Atunci Hélène îi ceruse un certificat și pentru mine.

Betty cunoștea undeva „la munte“, acolo unde altădată întemeietorul Observatorului își făcea cercetările hidrografice și veghea asupra împăduririi, o familie de fermieri legată sufletește de familia ei încă de pe vremea astronomului. Noi ne duceam de mai multe ori pe an să ne recreem la acei fermieri, sau mai degrabă mici proprietari, deoarece familia Desfeuilles putuse răscumpăra de la tatăl Elisabethei ferma și în jurul ei cîteva hectare de pajiște, de cîmp, de crîng.

Hélène ar fi vrut să căutăm a ne întîlni mai degrabă la vreun vecin de-al fermei în care se refugiase spaniola. Ea credea că șederea noastră forțată va fi mai plăcută în satul acela mai puțin auster și totodată mai puțin îndepărtat de oraș. Și apoi, în felul acesta, ea ar fi putut mai lesne să-i dea posibilitatea lui François de a o cunoaște mai bine pe exilată. Ne duseserăm pînă atunci s-o vedem de două sau trei ori. Manuela ne primea în camera sa ai cărei pereți erau acoperiți de pînzele fratelui ei. Maiestatea gesturilor, a vorbelor sale și acea iluminare a picturilor ne dădeau impresia că pătrundem într-un palat. Dar proiectul Hélènei era ceva mai com-

plicat, ar fi trebuit să ne ducem în chip de cercetaşi, deşi nimic nu garanta că vom găsi acolo un adăpost. A fost de ajuns un telefon, dat însă unui negustor de vinuri, prieten şi vecin al familiei Desfeuilles, ca Betty să poată vorbi cu Marcelin Desfeuilles. Soţia mea i-a explicat că sîntem obosiţi, că avem nevoie de aer şi linişte. Fermierul răspunse că ne aşteaptă. Eu trecusem să ascult la receptorul de lîngă Betty. Exclamaţiile savuroase ale omului de la capătul firului, accentul său în care curgeau şi cîntau *r*-urile ca nişte pietricele de rîu, era ca o promisiune de soare, de coline, de ferigi, în depărtare.

Hélène şi François s-au întors la spitalul psihiatric ca să ia de acolo cîteva lucruri din camera lor de interni. La poarta care închidea vasta grădină înaintea faţadei, un infirmier le ieşi în cale gîfîind şi speriat; trebuiau să se ferească să intre, Gestapo-ul era înăuntru, scotocea şi distrugeau totul în camera d-lui Lecoin — numele de împrumut al prăvăliaşului — ca şi în biroul şi în apartamentul doctorului Villanet, pe doctor îl ridicaseră şi l-au dus c-un automobil negru.

După-masă am împachetat, François şi cu mine, puţină lenjerie şi patul pliant al Sylviei în port-bagajul maşinii, apoi Hélène şi Betty au ieşit după cumpărături, aveau nevoie, — spuneau ele — de provizii care puteau eventual să lipsească la Chatelard, localitatea menţionată în care aveam să fugim. Ele ne-au făcut să întîrziem. Tata nu-şi putea ascunde nerăbdarea care îl cuprindea treptat. De partea cealaltă a străzii, pe terasa Observatorului, uniformele verzi-cenuşii se vedeau venind şi plecînd, urmate de „pisicuţele lor blonde". Mi se părea că ne spionează. Dacă o maşină neagră ar pica tocmai acum, cea care îl ridicase în dimineaţa aceea pe doctorul Villanet, de pildă! În sfîrşit, Hélène şi Betty au apărut cu nişte pachete în mînă. Voiau să se urce în camerele lor ca să vadă dacă n-au uitat ceva. Tata însă le-a luat de braţ şi le-a silit să renunţe la acest proiect. Va trebui ca peste o oră, poate chiar două, să ajungem la Chatelard. Noaptea o să cadă repede, era primejdios să mergi acum noaptea cu un copil, şi toate astea, zău

așa, doar pentru niște cumpărături inutile. Am plecat, Hélène și Betty stăteau bosumflate în fundul mașinii, Syl pe genunchii mamei ei. La volan, eu ; François, lîngă mine.

Syl nu mai curma de pus întrebări. Unde ne ducem? Și de ce ? Și de ce plînge mami ? (Acea vorbărie ca o ploaie de note vii în tăcerea noastră, acea mișcare, acel piuit de pasăre în toropeala furtunii.) Couderc pe peronul gării, cu valiza lui grea sub braț, bărbatul care merge îndărătul său, cei doi bărbați. „Spune, Henry, ai să mă plimbi la țară... — Ce ?... Ce spui tu, Sylvie ? — Să plimbi... — Da, desigur, ai să vezi, plimbări frumoase, Syl.“ Drumurile, trebuie să fie acolo drumuri, printre aluni : mergem împreună cu Syl, cu mînuța ei în mîna mea. Poteca imaginară a șters acel lucru — care lucru ? — pe care-l vedeam, care-mi apăsa pieptul, inima, și de asemenea și în spatele meu, ceafa, umărul care se crispează în așteptarea... A ! da, bărbatul, bărbații, unul dintre ei întinde brațul spre umărul prăvăliașului. André aten... : Acest strigăt care mi se îngrămădește în gîtlej. „Hei ! Henry, era cît pe-aci să ne pocnești în taluz. — Scuză-mă, François, nu e nimic, voia..., voiam să ocolesc o hîrtoapă din șosea.“ Couderc, vocea sa, strigătul lui, țipetele lui, fața sa, gura sa răsucită, André, André sub lovituri, sub.. Iertare, Couderc, eu n-aș fi rezistat, aș fi urlat, aș fi vorbit, aș... Mă sufoc. Cine a vorbit ? Cine te-a denunțat ? — Strigătele tale, sîngele tău, André. „Henri, coborîm curînd ? — În curînd, Syl, vei vedea. — Și cum e acolo unde ne ducem ? Foarte frumos, răspunde Hélène. Nu-ți amintești ? Ai fost tu o dată acolo. Marcelin Desfeuilles și Louise, ei sînt atît de drăguți cu tine. Au un cîine mare, au găini, iepurași. Te vei ocupa de iepurași“. Sylvie bate din palme. „Cu Henri — ea adaugă repede, parcă prinsă în vină : și cu tăticu, vom prinde iepurii. Este unul, care mă va urma peste tot. Îl voi numi... Cum am să-i spun?“ Mulțumesc, Syl continuă să țesi perdeaua feeriei tale, ca să mă aperi, ca să ștergi ceea ce nu vreau să văd, să aud în mine, chipul desfigurat al lui Couderc, gemetele lui. El le scăpase, scăpase de loviturile lor, de gloanțele lor în Spania, și iată-i

că au venit să-l caute în orașul lui, în viața lui. Ceilalți, Hélène și Betty, François, și ei îl văd desigur în sinea lor, cu doctorul Villanet pe care-l iubeau, pe care-l admirau. Cred că n-am putea să ne suportăm, închiși în această mașină, închiși în groaza, în mînia, în tristețea noastră, dacă nu ar fi cu noi, deasupra noastră, nevinovata libertate a copilului. „Cum ai zis că se numesc, Marcelin, Ellouise?" Mașina neagră, ofițerii pe terasa Observatorului. Fără voia mea îmi imaginam: ei așteaptă sosirea mașinii negre, se uită la noi cum ne facem bagajele, au telefonat poate, rîd de noi, o bună lovitură, rîsul lor cînd ceilalți vor sări din automobilul lor, ucigașii?

Ce se va întîmpla cu părinții? Și dacă îi chestionează, dacă îi amenință și-i arestează? Ar fi trebuit, ar trebui să plece și ei. Dar vom... Vom scăpa oare? Mașina neagră, dacă și e cumva pe urmele noastre!... Iar dacă nu azi, atunci mîine, indiferent în ce zi. Dar nu, acolo va fi ușor să ne strecurăm printre labele lor. Acolo e fieful Mișcării de Rezistență, și se vor expune ei chiar într-atît? Să scăpăm de ei. Să ajungem repede la „„munte", repede. „Cum așa, doar nu ești nebun, Henri, în plin coborîș, dacă rupi un arc, ne vom găsi în mijlocul pădurii și se apropie noaptea — Ești nebun, e nebun tata Henri!" repetă Sylvie. Rîdem cu toții. *Putem rîde.* Eu încetinesc puțin mersul. De altfel, „muntele" nu mai e atît de departe, cam cît, cincisprezece, douăzeci de kilometri? Și pe urmă frontiera invizibilă va fi trecută. Evident, dacă atunci va fi întuneric, n-ar trebui ca indivizii din maquis să ne ia mașina drept un automobil de-al Friților sau de-al Armatei Auxiliare, ar fi prea stupid. Invizibila frontieră... De ce prăvăliașul n-a trecut-o? De ce a rămas în acel oraș ticălos? „Spune, tăticule, cînd ajungem? — Nu mai durează mult, Syl. Ai să vezi cît de bine ai să te simți acolo!" Să ieșim din lumea aceasta de călăi. A! da, mai avem încă de traversat micul oraș Linard, imediat, nici trei kilometri. Apoi vine valea, ceva ca un *no man's land* între teritoriul unde patrulează nemții, Armata Auxiliară și „muntele" unde legiferează Mișcarea de Rezistență. Clopotnița romană de la Linard, în stînga; o luminează o ultimă

ră. „Vă amintiți? Linard! Seara aceea, sala era aproape goală. Ne-am debitat totuși poemele", rosti Hélène. „Trebuia să continuați, trebuia. De ce ați lăsat totul baltă?" François totdeauna s-a mirat că renunțaserăm. Îmi imaginam în spatele nostru stinghereala Elisabethei, a Hélènei — cabina în care ea-i în brațele lui Robert Calande și eu, care intru. „Era greu, obositor, am răspuns, și apoi prea des eram decepționați, ca aici bunăoară." O ultimă cotitură, intrăm în orășel, drumul va traversa piața din fața bisericii. „Stai!" Ce-i cu cercetașii ăștia? Un grup de tineri, șeful lor, toți cu pușca mitralieră la umăr, o baricadă de-a curmezișul drumului. Ceva neprevăzut, Armata Auxiliară, desigur, ultimul post, ultimele sentinele ale Ordinii; apoi pustiul, dezordinea. „Actele dumneavoastră!" În mai puțin de o oră, ferma acolo, o insulă de libertate. Cobor, întind milițienilor permisul de conducere, buletinul de identitate. Un băiat înalt, uscat, blond, ce vîrstă să aibă? Vîrsta mea? Mai tînăr poate? Betty coboară din mașină, cu nasul în vînt, ea joacă rolul doamnei care ia aer, uf! prinde bine să te destinzi, să întrerupi puțin călătoria. Iată clopotnița asta romană, interesantă. Șeful ezită, privește la hîrtiile noastre. Și-a strecurat capul prin portiera coborîtă, să-i poată vedea pe François, pe Hélène rămași la locurile lor, în mașină. Nu cumva sînt puși în alertă de germani? Atunci s-a sfîrșit, e prea tîrziu. Sau vor telefona poate la postul lor de comandă? La Chatelard? Ca să ne transmită semnalmentele, să aștepte ordinele? S-au apropiat de mașină, ne înconjoară, cu mîna pe pistoalele-mitralieră. „Unde mergeți? ne întreabă șeful lor. Unde e această localitate? Acolo e Mișcarea de Rezistență! Ce dracu... (s-a stăpînit, aruncînd o privire spre Elisabeth, tot în rolul ei de pariziană rătăcită la țară). „Ce vreți să faceți în colțul acela de teroriști?" Hélène iese din mutismul ei, încearcă să-și alunge aerul hărțuit, începe s-o joace pe mămica alarmată, o arăta pe genunchii săi pe Sylvie, care-și suge degetul mare și-l scrutează pe individ cu ochi mirați. „Micuța mea, primo-infecție... Vă puteți închipui, orașul... și apoi alarmele, bombardamentele care pot să reînceapă, nervii ei atît de șubrezi... De altfel, p[illegible]ftim". Ea

îi întinde miliţianului un certificat medical, şi apoi altul, pe care a avut ideea să-l ceară de la un coleg al doctorului Villanet. Îi sînt prescrise Sylviei şase luni în aer liber, la o altitudine de 600—700 metri. „Prezenţa mamei, adăugase doctorul, este indispensabilă.“ Ar face ei oare tot acest teatru, dacă ar avea ordin să ne aresteze ? ! Numai să nu caute cumva să cîştige timp, careva din ceilalţi poate fi la telefon. Şeful pare perplex ; el şi-a împins bereta pe spate, încă nu ne înapoiază actele.

Războiul din Spania, războiul din Spania, pînă în satele noastre, da, Manuela. Miliţianul îşi relua întrebările : şi atunci noi, bărbaţii şi doamna de acolo o însoţeam pe mamă şi pe fetiţă ? ! Şi cînd ne vom întoarce ? Peste trei, peste patru zile ? (zeflemitor). Dacă haimanalele din Mişcarea de Rezistenţă ne-ar lăsa cumva să ne reîntoarcem : cît despre hodoroaga noastră de maşină, am putea să ne luăm rămas bun de la ea... Şi cine ne aşteaptă la Chatelard ? „Nişte oameni cumsecade, un menaj de oameni cumsecade, spunea Betty îngîmfată, a căror familie a servit totdeauna familia mea din generaţie în generaţie“. Privirea chiorîşă a celui care întreba, dar totuşi impresionantă. Teatrul Elisabethei dădea roade. În locul pădurii, al muntelui, al fermei unde puteam dormi, liberi, liberi mîine, oare nu ne vom pomeni astă seară cu toţii în cine ştie ce beci, alături de Couderc pe jumătate mort ? Şeful se tot învîrteşte în jurul maşinii, se întoarce lîngă mine. „Bagajele dumneavoastră !“ Cheamă cu un semn pe doi din oamenii săi. Împreună cu François, deschid portbagajul, scoatem valizele. Privesc la buzele sergentului ? la buzele majorului? Habar n-am ce grade au ei în Armata lor auxiliară. Buzele lor se vor deschide, vor spune : „A propos, n-aveţi cumva arme în valizele voastre asemănătoare celei a complicelui vostru, un anume Lecoin ?“ El tace, scotoceşte pe sub haine, pe sub lenjuri. Acum a ieşit şi Hélène din maşină, cu Sylvie în braţe. Închidem valizele la loc. Şeful arată în cufăr scheletul şi pînzele patului pliant. „Asta ce-i ?“ Ca şi cum ar putea fi vorba de un radar, de pînza vreunei paraşute, de vreo armă secretă. „Ăsta-i patul meu, al meu, al meu !“ Şi Syl ameninţă

cu degetul pe cel pe care desigur îl luase deodată drept hoţ. Cel vizat a izbucnit cel dintîi în rîs, rîd şi oamenii lui, rîdem şi noi, iar Sylvie, jignită, începe să plîngă. „Plecaţi“, se înduplecă de noi flăcăul. „Dar pe răspunderea voastră“. El le face semn celorlalţi, care dau la o parte baricadele din drum. Ne închidem bagajele, cufărul, trîntim portierele. Un zîmbet al Elisabethei, ca să-şi ia rămas bun. Zbirii mai fac încă haz, dîndu-se la o parte ca să ne lase să trecem.

Nu rămîne decît o palidă licărire la orizont. Hélène şi Betty o consolează pe Sylvie. Arunc prin retrovizor o privire către Betty ; cu faţa descompusă, ea plăteşte scump cele douăzeci sau treizeci de minute de comedie a nepăsării. Douăzeci de minute ? Ore întregi, mi s-a părut. Sînt obligat să respir adînc, de trei, de patru ori, ca să încerc să-mi potolesc inima. „Ce căutau oare ?“ Sîntem deja departe de oraş cînd rostesc vorbele acestea, ca să mai discutăm despre toate cele petrecute şi să nu ne mai gîndim la ele. „Nimic“, răspunde François — şi cît de liniştit e glasul său ; dintre noi patru, doar el este cel care a avut, care are cel mai mult sînge rece ; ca să reuşească să evadeze, i-a trebuit bineînţeles aşa ceva ; poate că n-are imaginaţie, aşa încît nu inventă fantome, curse, nenorocire. „Puneţi-vă şi voi în locul lor. Mor de plictiseală. Şeful a vrut să-şi ocupe cu ceva băieţii, înţelegeţi, ca să-şi dea lui însuşi importanţă.“ Privesc în fiecare minut prin retrovizor nu figura patetică a Elisabethei, ci drumul, dacă nu există, dacă nu cumva ţîşneşte pe urmele noastre vreo maşină de-a Armatei Auxiliare. Nimic însă. Drumul în serpentină, printre plantaţiile de castani, cu coborîşuri, urcuşuri, puţin înguste. Merg cu lumina redusă, cît mai mult timp posibil. Mă tem de semnalul farurilor prin care am putea fi reperaţi. „Ar trebui să aprinzi farurile, spuse François. Nu se mai vede.“ Are dreptate, aprind. (Coloanele de copaci care se rotesc în fascicolul luminos, grotele verzi şi brune pe care fascicolul de raze le sapă în desimea pădurii, mirosul de humus, de pini prin geamul întredeschis şi uneori zgomotul unei cascade.) Syl geme în spatele meu. E obosită, îi e foame, somn, frică. Şi graţie ei, propria noastră frică a dispărut. Chiar dacă şeful Miliţiei

nu căuta nimic, aşa cum pretinde François, el nu era totuşi decis ca să ne lase să trecem, căuta în mod vădit să cîştige timp, apoi avea să vină noaptea ; atunci avea să ne spună că n-are dreptul să ne dea drumul, pentru a ne asigura chipurile securitatea. Făcea un raport către superiorii săi, ne ţinea pînă la sosirea unor ordine sau, în cazul cel mai bun, ne forţa să ne întoarcem. Numai Sylvie l-a dezarmat. După rîsul acela, tot să se mai îndîrjească, ar fi însemnat pentru el să-şi piardă prestigiul. „François, fata ta, fără ea..." François mormăie cîteva cuvinte de împotrivire. Peste cinci kilometri. Niciodată o călătorie nu mi s-a părut atît de lungă. Departe, după creştetele copacilor, o licărire, luna care răsare.

Ah !... La ieşirea dintr-o cotitură, la treizeci, patruzeci de metri în faţa noastră, o şaretă deshămată, chiar de-a curmezişul drumului. De data aceasta Betty nu va mai avea puterea s-o joace pe tînăra doamnă care face turism prin păduri. Sylvie care geme şi plînge nu-i va mai dezarma pe vînători. Rămînem încremeniţi în maşina noastră închisă, cu farurile aprinse îndreptate asupra şaretei. Nu am nici o îndoială că prefăcutul nostru de miliţian a alarmat un avanpost ca să ne taie drumul. De data aceasta vom şti ce caută. Trece un minut. Tăcere, foşnet uşor de copaci în vînt. Nimeni nu se arată în jurul şaretei. Anunţ că voi coborî, că e mai bine aşa. Femeile mă imploră să nu care cumva să facă una ca asta. Şi de cum deschid portiera, o şi aud pe Betty deschizînd-o şi ea pe aceea din partea ei şi declarînd „E mai bine ca ei să vadă şi o femeie... Ne iau poate drept o maşină de-a machiului". Ei ? Şareta pare părăsită, nici o mişcare, nici un zgomot. „Vreau să trecem." Glasul limpede al Elisabethei, în noapte : cine, afară de mine, ar ghici acel tremur imperceptibil din străfundul gîtlejului ? „Conducem un copil, o mică bolnavă la Chatelard".

Nimic. Să fie oare urmele unei ambuscade şi paznicii au fugit, dacă nu cumva zac morţi. Va trebui să încercăm să manevrăm noi şareta ? Dar oare nu umblă cineva ? Doi, trei paşi pe prundiş, pe acostament, în stînga.. „Coborîţi din maşină împreună cu copilul !" Un glas tînăr, aspru, cu accent de prin mahalalele noastre. Ce vor face ? Şi dacă trag atunci cînd ceilalţi vor coborî şi ei ?

Sylvie ! Încerc să parlamentez. „Micuța e bolnavă, e primejdios pentru ea ca s-o scoatem din mașină !“ Tăcere, sau poate șoșoteli în umbra unde se ascund oamenii șaretei. Se vede bine că se consultă. Același glas stîngaci răspunde : „Puțin ne pasă, ieșiți toți din mașină, împreună cu puștoaica !“ Ticăloșii, vor avea curajul să tragă ? Hélène a coborît, cu Sylvie agățată de gît, François s-a plasat în fața copilului. „Înaintați în lumina farurilor !“

Una, două, trei, puțin după aceea, patru, da, patru umbre înconjoară șareta. Ce țintă frumoasă le sîntem. Nu, ei înaintează prin șanț, parcă spre a evita fasciculul de lumină. Iată-i, tot cu pușile lor mitraliere întinse. „Actele d-voastră. — Dar... dar aceasta e Mișcarea de Rezistență ! Sînteți din machi ?“ Dumnezeule, Elisabeth entuziastă ! Ce să mai adauge ? Într-adevăr, nu mai sînt milițienii noștri în uniformă, acești patru tineri bărboși, zdrențăroși, cu vechi încălțări în picioare. Dar dacă era cumva o cursă, o cursă întinsă de Armata Auxiliară ?

Vorbesc repede : „Mergem la Chatelard.“ Hélène arată certificatul pentru Sylvie. Robinsonul aruncă o privire distrată peste actele noastre. „La Chatelard ? La cine la Chatelard? — La familia Desfeuilles. — La familia Desfeuilles ! Auziți, se duc la familia Desfeuilles.“ Numele acesta pare să-i bine-dispună. „Bun, iată actele d-voastră.“ Din nou expresia aceea întunecată. „Ia, rostiți nițel prenumele lui Desfeuilles ! — Marcelin, și soția lui Louise.“ Un punct bun pentru Betty, această sinceritate în glas, acest ecou al entuziasmului pe care nu-i lăsasem timp să și-l manifeste cînd i-a recunoscut pe tinerii din machi. „E în ordine, vom întoarce șareta... Și pe urmă vă vom însoți pînă la familia Desfeuilles, asta e mai bine pentru d-voastră. Altfel, nu se știe niciodată. Aceste marafeturi (și ne arată pușca-mitralieră) pornesc de la sine, dacă vreun grup de-al nostru vă ia drept militari nemți sau drept milițieni !“

Automobilul hodorogit al machiului o apucă înainte; pneurile lui scîrțîiau la viraje și clacsonează la intervale regulate : trei sunete scurte cu timbrul de oraș, un sunet lung cu sirenă de șosea. „Ce mai zarvă, bombăne François. Și le-ați văzut înfățișarea, banditi de drumul mare.

— Ai prefera poate miliția, îl zeflemisește Hélène, milițienii erau bine îmbrăcați, bine spălați, bine rași" Rîdea, și o dată cu ea Betty, cu un rîs nervos ; mi se părea că aud hohote de plîns.

Sosirea noastră la Chatelard a făcut senzație. Cel puțin așa am presupus noi, căci era întuneric beznă, iar tîrgul traversat în goană părea ca și mort. Un kilometru mai jos, pe un drum în zig-zag, ferma familiei Desfeuilles păstra o fereastră luminată. Cele două mașini parcară la intrarea curții. Tinerii din machi strigau : „Marcelin, Marcelin, aveți musafiri ! Ușa se deschise, familia Desfeuilles apăru, amîndoi, mici, timizi. Ea își ștergea mîinile de șorț ; el întindea gîtul înainte, la stînga, la dreapta, ca o nevăstuică speriată.

În sfîrșit, au coborît cele două trepte, ne-au venit în întîmpinare, scoțînd exclamații. Nu ne mai așteptau, credeau că înțeleseseră greșit și că vom veni fără îndoială abia a doua zi, le fusese și teamă să nu ni se fi întîmplat ceva. Sylvie, trezită din somnul ei, se ghemuia în brațele Hélènei. Familia Desfeuilles îl saluta ceremonios pe François pe care-l vedeau pentru prima dată. Machisarzii ne ajutau să cărăm bagajele !

După ce a culcat-o pe Sylvie, Hélène a coborît abia cînd știu sigur că fetița adormise. Louise Desfeuilles scoase pîine, brînză, șuncă întinzîndu-le pe lunga masă întunecată de cireș. Cei patru machisarzi își împărțeau cu noi cina aceea, stropită cu cid acru. Cel mai mare putea să aibă cam douăzeci, douăzeci și doi de ani, ceilalți vreo optsprezece ani — fără îndoială. „Bieții copii, spunea Louise Desfeuilles servindu-i, mîncați, mîncați, sigur că nu mîncați în fiecare zi pe săturate". Ea se întorcea spre Betty : „Uitam : băiatul meu, René, doarme, îl veți ierta, cînd am văzut că nu sosiți, l-am trimis la culcare, și el, René, are aproape cincisprezece ani, iar dacă ticăloșia asta de război mai durează încă doi ani, va intra și el în machi, va fi ca voi, căci la asta visează... — Nu vă neliniștiți, doamnă Desfeuilles, zicea unul din tinerii răzvrătiți, războiul nu va depăși iarna... — A ! Credeți, o credeți ?" întreba Marcelin, și ochii lui de foc umblau de colo-colo, în timp ce-și îndopa cu un sfert de pîine gura ascunsă de mustățile pe oală. „Și apoi, în definitiv,

relua un altul, René al d-voastră nu e chiar atît de rău în machi. — Ei drace, dar în anotimpul care vine, poate fi chiar binișor", recunoștea cel mai mare. Acesta avea, se vede treaba, la activul său, mai multe anotimpuri de machi, în timp ce tovarășii lui, vădit lucru, erau încă boboci. Toți vorbeau cu admirație, ba ridicînd vocea în entuziasmul lor, ba dimpotrivă coborînd-o cu un sentiment de respect, despre conducătorul machiului, al cărui nume îl pronunțau Dargan, desemnîndu-l însă de preferință prin termenul: „Bătrînul..." Atunci Bătrînul a spus... Bătrînul a dat ordin... O cursă grozavă pe care Bătrînul le-a întins-o nemților... Un ticălos l-a denunțat pe Dargan, jandarmii au venit să-l aresteze la gara din Buffy, unde trebuia să-i vorbească unui muncitor de cale ferată; ce să vezi, Bătrînul s-a jucat de-a v-ați ascunselea cu jandarmii, într-un tren gata de plecare: sărea pe linie cînd ceilalți erau în vagon, urca atunci cînd ei coborau pe linia paralelă, și tot așa; în cele din urmă, trenul a plecat cu agenții de poliție care continuau să-l caute pe Bătrîn pe sub banchete, iar el, calm, făcea haz, așezat în spatele unor mormane de bagaje, pe peron..." Mi se părea că aud despre nașterea unei epopei, a unei legende, și cînd cei patru băieți din machi s-au sculat în picioare, și-au strîns puștile mitraliere, apoi au plecat în sforăitul motorului, mi s-a părut că sînt totodată spectator și actor al unui western. Am zîmbit, l-am revăzut în gînd pe prăvăliaș, felul neîntrecut în care însufleța pentru noi, recurgînd la onomatopee, urmărirea hoțului de cai din Far West, pe șeriful necinstit, întîlnirea cowboy-ului și a eroinei. Șocul acesta, aici sub stern; s-a terminat western-ul: prietenul meu, sperietoare dezmembrată pe care și-o trimiteau, de la unul la altul, cu lovituri de pumn, cu lovituri de picior, cu lovituri de vînă de bou, „șerifii" Gestapo-ului.

Mai tîrziu, noaptea odăiței strîmte amiroase a măr și a ciuperci — aceste mirozne trec prin crăpăturile ușii, ea se deschide înspre palier de unde poți urca în pod — apoi o adiere de aer de pădure intră prin fereastra întredeschisă în noapte și gonește aromele toamnei care a trecut. În patul-barcă în care ne prefacem că dormim,

soţia mea şi cu mine, eu muşc cearceafurile răcoroase, puţin cam aspre, ca să nu mă aud strigînd numele lui Couderc şi ca să nu plîng. Oare Betty a ghicit ? Îi întorc spatele, simt cum mîna ei mi se aşază pe umăr. Mă întorc, o cuprind în braţe, ne îmbrăţişăm în tăcere, lacrimile ni se amestecă.

Elisabeth mi-a povestit: după-amiaza aceea cu Hélène, cumpărăturile din pricina cărora întîrziaseră, doar simplu pretext ; de fapt se duseseră amîndouă la Nicolas Valenkov. L-au implorat să intervină pentru a-l salva pe prăvăliaş. El le-a luat în zeflemea, aproape că le-a insultat, arătîndu-le rănile cu care se alesese de pe urma grenadei. Ele i-au jurat că prietenul nostru n-are nici un amestec în atentat. Valenkov nu le credea, rînjea, ameninţa. Atunci Hélène i-a transmis ceea ce, în mod precis, ne spusese prăvăliaşul şi ceea ce dovedea nevinovăţia lui în această chestiune : cum ar fi riscat el, prietenul Teodorei, el care comitea cea mai grozavă imprudenţă revăzînd-o pe tînăra fată, şi asta numai spre a o ajuta, dintr-un devotament profund, cum ar fi riscat s-o asasineze pe sora lui Nicolas întinzînd o capcană la uşa casei lor, căci la urma urmei, tot atît de bine ar fi putut să deschidă ea mai întîi uşa, ori atunci ar fi întîmpinat-o grenada. Această remarcă păru să-l impresioneze pe rus. O clipă, au sperat amîndouă să-l convingă, să-i obţină sprijinul. Dar mînia l-a cuprins din nou. El bolborosea, se agita, îşi ducea mîinile la cap de parcă l-ar fi durut. „N-am nici un vine în arestare de Couderc, o jur pe cap de la mica me mame moarte, mica mame drag". Nici o vină. Dar bravo, poliţia lui Hitler îşi făcea bine datoria. Nici o vină, dar să nu conteze nimeni pe Nicolas Ivanovici ca să scoată pe un netrebnic, pe un bandit din mîinile justiţiei germane. Da, ale justiţiei. „Hélène crede în cele din urmă că Nicolas spune adevărul, cînd afirmă că este nevinovat în această poveste... Eu, eu nu ştiu, mă întreb... Şi apoi, ce importanţă are ?... Bietul Couderc... Bietul doctor..." Îmi păstram braţele strînse în jurul Elisabethei. Somnul ne-a cuprins în frigul zorilor cu miros de pădure şi de apă.

Prăvăliaşul aducea discuri ; ne duceam să le ascultăm în odăiţa ticsită a lui Guillaume, înghesuiţi în camera aceea şi în dezordinea ei, ca Marx Brothers în cabina lor din *O noapte la operă* (acest film vizionat într-o seară împreună cu Barbarii era pentru grupul nostru un semn de asociere cu numele magice de Louis Armstrong şi Duke Ellington).

În picioare sau culcaţi pe jos în jurul fonografului, priveam la Couderc cum mima cu braţele, cu capul, cu tot trupul, cîntecul saxofonului, al trompetei sau al bateriei. În momentul solo-urilor, uneori, el se imobilizează, cu un deget în aer : „Aşteptaţi, ascultaţi : veţi auzi acel *ua-ua* care-ţi smulge pînă şi măruntaiele. Iar cînd trompeta sfîşia aerul cu tînguirea ei, Couderc se frîngea în două, cu ochii daţi peste cap : „Vai ! ce grozăvie, ce nemaipomenită grozăvie !“ spunea el apoi cu un glas de îndrăgostit, în timp ce discul îşi continuă cursa şi toţi, în cadenţă, batem ritmul. „Henri, ce swing, fire-ar el să fie. Ascultă bine, Guillaume, ascultă cum e făcut acest pasaj : taga-taga-taga-ta ! Îţi vei aduce aminte, cînd ai să cînţi din saxo ? Ah ! negrii ! negrii ! Noul-Orléans, Louisiana, să poţi să te duci acolo ca să-i asculţi !“ Expresia lui de dezgust, pentru a concluda : „Nici la degetul lor cel mic ! Degeaba ne străduim, noi nu vom ajunge niciodată nici la degetul lor cel mic !“ După plecarea sa, spuneam că el trebuie să compună un blues al prăvăliei de articole de fierărie. Ni-l şi imaginam în mica lui magazie de scule, între stivele de cazane de spălat rufe, de lighenaşe, de cratiţe ; improvizînd cu trompeta lui, făcînd-o să plîngă în amintirea copilăriei sale zdrobite, cu gîndul la iubirile ratate, făcînd-o să dojenească viziunea viitorului său fără noroc, să rînjească, superb, pentru a-i lua în zeflemea pe alţii şi pe sineşi. În sfîrşit, ne asigura micuţa Caroline, în

încheiere, Couderc trebuia să înhaţe vreun vătrai şi să facă un solo turbat de baterie pe cazanele de spălat rufe. „Ajunge, mormăia Guillaume, tu vorbeşti ce-ţi trece ţie prin cap. André, jazzul, asta-i viaţa lui, viaţa lui. Voi nu ştiţi ce poate fi jazzul". Punea un disc pe gramofon, învîrtea manivela. „Clic", — şi glasul arzător ca un soare de august, profund ca moartea, glasul începea : *Some of these days...*

XVIII.

Dacă n-ar fi existat gîndul la prietenii noştri captivi, ne-am fi crezut în vacanţă. Regiunea era frumoasă, cu plantaţiile sale de castani, cu pajiştile ei întrerupte de rîuri înguste, cu colinele ei înalte acoperite de păduri pe coaste, cu culmile dezgolite de stepă. Primăvara se apropia. O simţeam după anumite dîre mai dulci în aerul răcoros, după cîteva note de pasăre, după primele flori înălţîndu-şi ici-colo corola friguroasă în adîncitura mai adăpostită a cîte unui gard de mărăcini, după verdele puf al cîmpurilor. Eram fericiţi. Ne era şi ruşine de fericirea noastră. Citeam această ruşine, această remuşcare şi brusca lor tristeţe, rînd pe rînd, pe chipul Elisabethei sau al Hélènei, şi simţeam că şi ele o descopereau în tăcerea în care eu cădeam uneori subit, în absenta expresie care îmi stingea probabil deodată privirea, îmi subţia trăsăturile. François îl cunoscuse mai puţin decît noi pe negustor şi mai puţin decît Hélène şi Betty pe dr. Villanet, şi încerca adesea ca să ne smulgă din obsesia noastră. El ne spunea că atît Couderc cît şi doctorul vor evada. Reţeaua din care făceau parte cei doi bărbaţi îi va ajuta desigur s-o facă.

La început refuzam această liniştire pe care ne-o propunea François. Ne întrebam chiar dacă n-ar trebui să ne reîntoarcem în oraş : corespondenţii prietenilor noştri nu vor căuta oare să ia legătura cu noi ? Poate că am fi în stare să-i ajutăm, dacă ar întreprinde o acţiune de orga-

nizare a fugii tovarăşilor lor ? Familia Desfeuilles protesta, căci doar vorbeam cu încredere faţă de dînşii, care deveniseră repede pentru noi un fel de altă familie, mai simplă, mai frustră, însă atît de generoasă : nu cumva eram nebuni ? Să ne ducem să ne aruncăm singuri în gura lupului ? La Chatelard ne aflam sub protecţia lui Dargan, germanii nu vor risca să vină după noi, pe cîtă vreme în oraş... De altfel nici nu s-ar putea traversa oraşelul Linard, miliţienii ne-ar aresta. Cine ar putea crede că ei au uitat de trecerea noastră ?

Şi apoi Sylvie avea aici atîtea bucurii. Incontestabil, ea domnea peste fermă, şi întîi şi-ntîi peste familia Desfeuilles. O însoţea pe Louise cînd împărţea grăunţe găinilor, porumbeilor, iarbă iepurilor sau cînd fierbea cartofi pentru porci, ori o vedeai pe Louise ducîndu-se să pască vacile însoţită de noua ei prietenă cu glasul duios. Marcelin o aşeza pe umerii săi, o ducea în grajd unde copila se simţea totodată încîntată şi speriată. René, fiul lor care visa la machi, un băiat înalt şi slab ce moştenise vioiciunea neastîmpărată a tatălui său şi viitoarea expresie a mamei, făcuse o pasiune pentru Sylvie. Îi îndeplinea toate capriciile, se preschimba — după toanele copilului — în cal, în automobil, în iepure, în avion. Hélène şi François n-o văzuseră niciodată atît de mult timp pe fata lor, căci acum ei nu mai părăseau de loc ferma sau împrejurimile acesteia. Fratele meu o descoperea, îşi învăţa fiica pe de rost, ca şi cum ar fi vrut să recupereze în felul acesta atîtea zile, luni, ani petrecuţi departe de ea. Eu priveam la ei din poarta fermei. Erau acolo, de partea cealaltă a drumului, la intrarea în plantaţia de castani, întinşi pe un pled în soarele de aprilie, capul Sylviei odihnindu-se pe braţul tatălui său. Fetiţa rîdea, se juca prin şi cu părul lui François. Războiul se va sfîrşi, ah ! sfîrşească-se mai curînd ! Cum va arăta copilul nostru, fiica Elisabethei ? De i-ar semăna Sylviei, de-ar avea aceeaşi graţie de pasăre zburlită, acel atît de iute zbor de la veselie la gravitate, de la rîs la visare. Elisabeth ar vrea însă un fiu... Ei bine, el va fi fratele Sylviei şi înainte de toate ca însuşi copilul acestei fetiţe.

În ciuda atîtor spectatori, ființe și prieteni, Sylvie nu mă uită. Adesea, cînd merge cu unul sau cu altul, ea are un fel de a-și întoarce o clipă capul înspre mine, de a ridica sprîncenele, de a mă privi pe furiș, cu aerul parcă de a-mi spune : „Trebuie s-o ajut pe Louise, nu-i așa, ori să mă joc cu René, ori să mă duc să văd vacile, nu-l pot părăsi chiar așa pe Marcelin, și tăticu, noul meu tătic vrea ca eu să mă odihnesc împreună cu el sub copac, mama, nu m-am plimbat azi cu mama... însă tu știi, eu nu te uit, mă întorc, Henri, așteaptă-mă, mă aștepți, nu-i așa ?“

Plec dimineața cu Betty, imediat ce am dat pe gît castronașul cu lapte în care e muiată pîinea albă pe care o prepară rînd pe rînd fermierii cătunului. Mergem prin plantația de castani, de-a lungul crîngurilor și pajiștilor, suim cursul rîurilor pe sub bolțile de arini și de aluni, ajungem uneori la marginea pădurii de stejari cu pini presărați ici-colo la orizont. „Vezi, Betty, fără străbunul tău noi n-am fi azi aici... Da, fără astronom, nici pădure pe munte, deci nici machi, nici Dargan... Atunci am mai fi venit noi aici ? Ne-am găsi acum fără îndoială într-o fermă învecinată cu aceea a Manuelei. Am pescui în Glane.“

Elisabeth îmi zîmbește. Ea se pleacă spre brațul meu, mă face să mă gîndesc la acei aluni, la acei arini plecați și ei deasupra rîului care ne călăuzește spre pădure. Fără s-o spună, este mîndră de opera bătrînului Garou. Uneori, în trecere, mîngîie cîte un copac. Eu fac remarca: „Saluți pe careva din frații tăi.“ Betty mă privește cu ochii ei mai luminoși pentru că sînt învăluiți de lumina frunzelor.

Fără străbunul Garou, acești munți ar fi fost doar niște mari întinderi de mărăcini și de ferigi, așa cum se mai găsesc încă și azi, pogoane întregi, pe culmile lor rotunjite. De acolo, unde ne-am urcat de mai multe ori, se descoperă o dublă, imensă panoramă ; la răsărit, în depărtare, un lanț de piscuri, în sud-vest văi, platouri, sculul încurcat al boschetelor și, în zilele fără ceață, se spune, clopotnițele orașului nostru. Conform tradiției familiei, Garou se urca pe turnul Observatorului, urmărea

cu luneta progresul împăduririi pe întinsul acestor munţi prin care acum hoinărim noi. Nu puteam desigur, în ceea ce ne privea, să realizăm experienţa în sens invers şi să ghicim — din piscul pe care ne căţăram, în apus, acolo unde oraşul îşi întindea ziua ceaţa cenuşie, şi fără îndoială, în nopţile liniştite, lumina — turnul nostru. Dar cel puţin eram fericiţi ştiind că hăt ! acolo, la orizont, se găseşte casa noastră. Uneori ne întrebam dacă, urmînd astronomului, apoi nebunei, apoi tinerilor Barbari, nemţii nu se serveau acum de postul acela de pîndă spre a supraveghea regiunea machiului. Ştiam bine că aşa ceva e pură imaginaţie, Wehrmachtul avea alte mijloace de a descoperi mişcările machisarzilor sau ale paraşutajelor, dar noi continuăm să fim sub înrîurirea acestei legende şi a acestei epopei naive pe care ţăranii le plăsmuiau în jurul machiului, şi cărora le aduceam la rîndu-ne contribuţia noastră. „Dar atunci, decreta René Desfeuilles — şi-şi cobora glasul, iar tatăl său îl asculta cu un aer conspirator, rotindu-şi ochii, trăgîndu-se de mustaţă — dar atunci trebuie să-l prevenim pe Bătrîn de existenţa acestui Observator, înţelegeţi, el, el habar n-are, nici nu se sinchiseşte. Trebuie să-l punem în gardă, o să trimită acolo un comando, şi dă jos turnul.“ Exaltarea băiatului ne făcea să ne măsurăm propria naivitate.

Sylvie se rumenea la faţă. Mai dobîndea şi încredere în sine pentru ca să cheme puii, iepuraşii, pisicile şi cîinii : o voce sonoră de mică fermieră obişnuită să strige animalele, să cheme oamenii la masă.

Şi n-o slăbea de loc pe Louise Desfeuilles. Cînd ne odihneam în casa dată cu var în care intra acum, prin treflele tăiate în obloanele grele, lumina verde a primăverii, sau cînd citeam aşezaţi pe vreun pat de ferigi cosite în plantaţia de castani, auzeam cum cele două voci se împletesc, vocea blîndă şi totuşi puţin cam dură a femeii, devenind şi mai blîndă atunci cînd îi vorbea copilului şi vocea limpede, poruncitoare a Sylviei, împletindu-se şi dînd ocol fermei. Ah ! iată-le în livadă. Şi acum unde se duc ? La grajd ? Nu, la fîntînă — lanţul începea să se depene şi să scîrţîie — Sylviei îi plăcea enorm să fie împroşcată cu apă cînd bătrîna sa prietenă sălta ciutura

afară. Uite, nu le mai auzim. Poate că-s pe pajiște ? Iată-le iar, și notele ascuțite, vesele ale Sylviei : „Pui! pui!“ apoi în curînd cîrîitul găinilor înfometate. Elisabeth mă privea, cu o umbră de zîmbet pe buze : „O iubești, pe Sylvia ta“. Nu-i răspundeam. Puțin mai tîrziu, iarăși : „Și pe mine ?“ O luam în brațe. Dragostea noastră reînvia. Vedeam în ea gingașele culori ale frunzelor care se deschideau peste tot, ale florilor simple de prin gardurile de mărăcini și de prin pajiști : mi se părea, vie și proaspătă, asemeni mirosului ferigilor pe care le călcam în picioare în raitele și jocurile noastre, ori asemeni mirosului sevelor, cînd rupeam în trecere niscai crengi ; ea se confunda acelei lumini de izvor care mijea pe coline cînd frigul zorilor ne trezea și cînd ne sculam să închidem obloanele și să prelungim, la noi în cameră, noaptea.

Dezmierdările — îmi amintesc de ele ca și de aerul albăstrui din odaia sărăcăcioasă, și respir o dată cu parfumul Elisabethei goală, aroma merelor și a ciupercilor din podul învecinat ; îmi amintesc de toate acestea ca și de acele triluri ale mierlelor, ale cintezoilor, ale grangurilor, de acel foșnet al frunzișului pe deasupra, de acea trecere a vîntului ca un șuvoi peste trupurile noastre, cînd ne îmbrățișam pe furiș în fundul cîte unei pajiști, în întunericul vreunui crîng sau la marginea landelor pe culmi.

În curînd se răspîndise vestea că meseria Hélènei și a lui François e aceea de medic. Nu trecea zi de la Dumnezeu să nu li se aducă ba un copil, ba altul pentru a i se da îngrijiri ori să nu vină, întimidată, în rochie și basma neagră, cîte o femeie să solicite vizita lor la vreo fermă pentru cine știe ce bolnav. Ne procuraserăm biciclete și toți patru o porneam spre casa care cerea ajutorul medicului. Hélène se ocupa de femei, de copii, François de bărbați — toți oameni de peste patruzeci de ani, tinerii erau în machi. Vizita medicală le era plătită cu ouă, pui, șunci ; regretam că nu puteam strecura acele alimente spre oraș unde părinții noștri continuau a fi înfometați. Uneori reușeam să le telefonăm, dar adesea, undeva, între Chatelard și oraș, circuitele erau tăiate : ni se părea ciudat că auzeam glasul mamei, apoi pe acela al

tatei atît de aproape de parcă ar fi fost în camera învecinată și despărțite totodată de noi prin ceva de netrecut. Emilie ne scrisese, epistola ei părea tristă ; „locatarii“ familiei Garou dădeau semne de nervozitate ; de asemenea și Nicolas Valenkov, încît te și întrebai dacă nu-și va pierde capul ; și prăvăliașul ? nici o veste ; și noi, numai să avem grijă de noi, și de Sylvie, de Sylvie“. „Pe curînd“, ei accentuau acest cuvînt, parcă pentru a ne face să înțelegem ceea ce nu ne puteau spune, că sfîrșitul nu e departe, că vecinii lor din față simt apropiindu-se furtuna, și că vecinii noștri proprii, cei din machi, trebuiau să se pregătească să prindă fiara din spate, dacă debarcarea...

Veștile erau bune în răsărit. Din cer, moartea ploua peste orașele germane, o mie de avioane, o sută de mii de morți, două mii de avioane în valuri succesive, două sute de mii de morți, bombe cu suflu, torpile, plăci de fosfor : striviți, arși nemții valizi și invalizi, tineri și bătrîni, femei și copii, nu se lucrează în detaliu ! „Ura !“ făcea René : „Și bătrînul mi ți-i va instrui, cînd va coborî de pe munte !“ Vedeam copii care semănau cu Sylvie, sute, mii de copii în flăcări. Veștile se dovedeau bune. Dar despre Couderc, nici o veste.

Serile de mai erau niște seri frumoase ! Rămîneam mult timp afară, unii așezați pe banca de lemn, rezemați de fermă, alții pe treptele din fața casei. Louise Desfeuilles își scotea scăunelul ei scund, o ținea pe Sylvie pe genunchi. Stelele, milioane de avioane imobile, vegheau asupra crestetelor noastre. Uneori bubuitul unor adevărate avioane. „Hei ! exclama Marcelin, atențiune, dacă sînt nemții, va trebui s-o ștergem spre carieră, ajungem acolo în două minute, acolo — riscuri puține. Ticăloșii, vor veni sigur, în noaptea aceasta, sau în alta, vor veni să bombardeze, să dea foc pădurii și în ziua următoare or să atace machiul“. Însă bubuitul se îndepărta. „Englezii ! — striga René — se rotesc pe deasupra munților, va fi un parașutaj !“ Era vorba de o misiune de recunoaștere ? Întîlnirea era ratată ? Bubuitul se îndepărta. „Nu e primejdie să dea drumul armelor lor“. Pînă ce un val de răcoare venit dinspre rîu nu ne silea să intrăm înăuntru,

în camerele noastre, pînă atunci René nu înceta să-şi exprime decepţia prin fel de fel de mormăieli, înjurături sau scurte gemete pe care Sylvie — amuzîndu-se, le repeta. Dar, în două sau trei rînduri, bubuitului de sus îi răspunse către munţi o rachetă albă, apoi petele roşietice ale focurilor repede aprinse pe landă. Ne sculam ; René şi tată-său nu se mai stăpîneau, umblau de colo-colo de pe uliţă în curte, din curte în uliţă. „Uite, uite ! Parașutele !“ René pretindea că vede în depărtare coborîrea lentă a pînzelor albe. Marcelin anunţa debarcarea chiar pentru noaptea aceea. Louise o strîngea înfricoşată pe Sylvie la piept.

A doua zi găseam cîmpia pradă numai luptei victorioase a primăverii. Pe la prînzul cel mic, Marcelin şi fiul său se întorceau de pe cîmp, toţi ne aşezam la masă în bucătărie, fermierul tăia felii lungi de pîine neagră ; ca şi el, întindeam pe pîine felii de slănină sau de brînză albă. În noaptea aceea avioanele dăduseră drumul la peste o sută de containere şi la un mesaj care spunea că de data aceasta debarcarea era prevăzută pentru zece zile mai tîrziu. René avea această informaţie de la fermierul din Prades care-şi plivea cîmpul, şi fermierul din Prades o avea de la vărul său de la moară, al cărui fiu sau nepot era în machi... René tăcea, dar ochii lui străluceau, străluceau. Marcelin Desfeuilles începea să se plîngă de vremea prea frumoasă : pajiştile erau uscate, şi poate că mai tîrziu furtunile vor distruge grîul, şi desigur recolta de ăst an, recolta... Simţeai că era felul lui de a-şi exprima în acelaşi timp fericirea şi de a nu deochia norocul.

Într-o bună dimineaţă apăru, într-un scîrţîit de pneuri, Citroën-ul cu cei patru tineri din machi care ne întîmpinaseră în noaptea sosirii noastre. Iată, Bătrînul ştia că sînt nişte medici printre noi, el avea cîţiva oameni bolnavi, iar altădată s-ar putea să fie şi mai rău ; poate că vreunii răniţi ; în doctorul cantonului, un adevărat colaboraţionist, nu-i chip să te încrezi. Iată... Tinerii păreau din ce în ce mai stingheriţi. Ei nu se jenau, după spusele băieţilor din Chatelard, să „rechiziţioneze“ maşini, benzină, banii poştei şi tot ce le convenea, însă medici...

François îşi trase haina pe el.

— Să mergem.

Hélène se apropie.

— Te urmez, François.

François privi la Hélène, ca şi cum ar fi şovăit. Cel mai în vîrstă dintre machisarzi întinse braţul.

— Nu, Bătrînul, vreau să spun : şeful nostru a spus : *medicii,* să-i aduceţi pe medici. Nu putem merge acolo cu o femeie.

— Sînt medic, protestă Hélène.

Tinerii bărboşi nu-şi puteau ascunde mirarea. În sfîrşit, cel care părea să comande, dădu din umeri. Se îndreptă spre Citroën, urmat de François, de Hélène, apoi de ceilalţi trei băieţi. Se înghesuiră cu toţii în maşină, Hélène şi François în faţă lîngă şofer. Maşina o porni în salturi, roţile smulgeau pămîntul, un nor de praf se înălţa în urma ei. Peste portiere, machisarzii se aplecau cu puşca mitralieră în mînă.

— Se cred la cinema, remarcă Elisabeth.

René îi aruncă o privire furioasă.

Sylvie care stătuse nemişcată şi mută în timpul vizitei machisarzilor, izbucni în plîns. Nu reuşeam s-o consolăm. Încercam s-o facem să rîdă, dar în adîncul fiinţei noastre, poate că revedeam scena aşa cum o văzuse şi copilul : dacă era cumva o răpire ? Dacă aceşti oameni ai pădurilor erau nişte bandiţi, aşa cum se şi afirma că unii dintre ei se strecurau printre luptătorii din machi ? Orele ne părură lungi pînă noaptea cînd, în sfîrşit, întunericul fu străpuns de farurile automobilului ; ţîşnitura lor venea să mătură plantaţia de castani la nivelul crengilor joase, deja pneurile se-auzeau scîrţiind, portierele pocneau în umbră, glasul Hélènei se înălţa duios.

Betty şi cu mine ne simţeam expulzaţi din acest fel de fericită complicitate pe care acum fiecare cuvînt, fiecare gest, fiecare tăcere de-a Hélènei şi de-a lui François păreau să ne-o dezvăluie.

Destul de des maşina reapărea să-i ia. Îşi duceau cu ei trusa de urgenţă, bărboşii le vorbeau cu o atenţie respectuoasă. Tînărul Desfeuilles îi privea ca pe nişte magicieni. Uneori, seara, ei ne destăinuiau unele dintre impresiile lor de medici ai rebelilor. Bătrînul nu li se pă-

rea prea erudit în materie de strategie, dar atestau că are o viclenie apropiată de instinctele braconiere, o încredere absolută în steaua sa, un ascendent pe care considerau că-l cîştigase totuşi luptînd împotriva unei timidităţi cvasisălbatice. Îi îngrijeau pe ceï uşor bolnavi, uneori nişte răniţi pe care tovarăşi de-ai lor îi aduceau de prin crînguri şi desişuri după cîte o ambuscadă. O dată au trebuit să panseze şi doi prizonieri germani, machisarzii voiau să-i omoare pe cei doi soldaţi pe care-i siliseră să coboare de pe motocicleta lor. Îi conduseseră pînă la postul de comandă al Bătrînului, ca el să-i chestioneze, dar în ziua aceea Dargan plecase pentru a repera o suprafaţă de paraşutaj. După ce puseseră mîna pe actele, pe hărţile de stat major ale celor doi motocicliști, machisarzii se pregăteau să-i tîrască într-o carieră de piatră unde să se descotorosească de ei. Hélène şi François crezură că nu vor reuşi să-i salveze pe prizonieri. Au trebuit să ameninţe — temîndu-se în acelaşi timp pentru propria lor viaţă, căci un partizan, pe jumătate beat, îi calificase drept colaboraţionişti şi spioni ai naziştilor ; avuseseră impresia că smulg din gura unor cîini vînatul înşfăcat, şi colţii li se şi arătau, puştile mitraliere se şi încărcau. Hélène avu ideea de a proclama că Bătrînul se va arăta neîndurător faţă de cei care ar săvîrşi greşeala de a se atinge de prizonieri, înainte de a se fi pronunţat el însuşi cu privire la soarta lor. Mai adaugă că François şi cu ea nu vor mai veni niciodată să le îngrijească bolnavii sau răniţii. Îi lăsaseră să panseze rănile germanilor. În sfîrşit, s-a întors şi Bătrînul. După ce i-a dojenit pe oamenii care îndrăzniseră să ameninţe, el i-a felicitat în auzul tuturora pe Hélène şi pe François, mulţumindu-le că împiedicaseră mai mult decît o crimă, o greşeală. De fapt, Bătrînul a aflat de la prizonieri, doi austrieci obosiţi de război, că o coloană SS urca din Languedoc spre nord-vest. Ceea ce i-a permis să-şi organizeze sistemul de alarmă pentru momentul în care coloana ar ajunge în zona lui.

— Crede-mă François, Léonard şi cu acolitul său nu ne-au iertat-o că le-am smuls din mînă pe austrieci şi încă mai puţin că îi dojenise Bătrînul.

— Aş, sînt doar nişte beţivani, o duşcă de vin şi ei uită ce credeau mai înainte. Doctore Hélène, devii nervoasă, îţi voi face o reţetă.

Léonard comanda ambuscada care s-a terminat prin capturarea celor doi austrieci. El şi cu Loulou, ajutorul său, erau cei care-i ameninţaseră pe Hélène şi pe François. Nu mi se păruse totuşi de temut cînd prima oară, împreună cu Betty, i-am urmat pe „medici" pînă la tabăra Bătrînului. Hélène spusese că Elisabeth va fi o infirmieră foarte capabilă, cît despre mine — eu aş fi putut eventual să le redactez manifestele, apelurile, declaraţiile pe care Bătrînul dorea să le tipărească şi apoi să le răspîndească pînă în oraşele pe care le mai ocupa încă Armata Auxiliară. În sfîrşit, cînd va suna ceasul Eliberării, el socotea că va fi primul care va intra în oraşul nostru ; imediat îşi va afişa acolo proclamaţiile sale, mai degrabă proclamaţiile noastre, căci hotărîse ca eu să întocmesc pentru dînsul aceste manifeste.

Mă înfăţişam, cu hîrtiile ticluite de mine, Bătrînului, cuibărit în bungetul pădurii, într-o fermă ruinată. Mă întrebam de unde îi vine acea poreclă de „Bătrînul", căci omul părea să nu depăşească vîrsta de patruzeci de ani. Fără îndoială, erau de vină sprîncenele lui stufoase, o mustaţă rău îngrijită, nişte laţe de păr în tonuri sure şi mai ales o expresie de viclenie în ochii lui cenuşii, aşa cum întîlnim — ce-i drept — la anumiţi bătrîni, şi apoi, se spunea că scăpase de mai multe ori din mîinile jandarmilor sau ale miliţienilor machiindu-se, cocoşîndu-se, făcînd-o pe bătrînul. Cînd sta în picioare, era de statură mijlocie, dar aşezat pe vreun trunchi de copac doborît sau pe vreo stîncă, în timp ce parcurgea proza scrisă de mine, părea înalt din cauza bustului său lung. Eu eram sensibil la acea forţă puţin cam greoaie şi calmă, care emana din trupul său imobil, din umerii săi laţi şi aduşi în jos, din mîinile lui pătrate proptite pe genunchi. Înţelegeam că nişte tineri de vîrsta lui René Desfeuilles puteau să-l vadă ca pe un bătrîn uriaş.

Pădurea era îmbălsămată de miresme, de muzicile primelor zile de iunie : polen, flori, triluri. Din timp în timp, Bătrînul relua cu glas tare una sau alta din fra-

zele mele, un glas răguşit şi totuşi sonor, poate pentru că rostea cuvintele apăsat şi eu nu le mai recunoşteam în întregime. Cuvîntul „libertate", cuvîntul „dreptate" şi fericire", şi „adevăr" şi toate celelalte pe care le aşternusem pe hîrtie în ajun, la ferma familiei Desfeuilles, cu un fel de timiditate împotriva căreia trebuia să lupt, iată că dobîndeau în gura Bătrînului o prestanţă care mă impresiona, de parcă n-aş fi fost eu însumi acela care le propusesem rebelului, ci ele i-ar fi fost dictate de propria-i credinţă şi revoltă. Cînd proza mea părea să nu-i convină, el repeta de mai multe ori fiecare frază, schimbînd intonaţia. În cele din urmă, se scărpina în cap şi-mi înapoia hîrtia cu un gest stîngaci. Atunci i-o luam înainte : „Am să schimb aici", spuneam repede întorcînd capul. Mă simţeam ridicol în faţa acestui pustnic al războiului. Mi se părea că duhnesc a minciună : cuvintele pe care i le adusesem nu erau altceva decît minciună, privirea încurcată a Bătrînului, gestul mîinii sale, şi chiar lumina pădurii şi armele care străluceau mai jos, în pumnii tinerilor care stăteau de pază, totul părea să denunţe falsitatea limbajului meu. În schimb, cînd, deodată, Bătrînul începea a citi cu glasul său monoton dar sigur de el, cînd îl auzeam că-şi atribuie lui însuşi bietele-mi cuvinte, ce bucurie nu se stîrnea în mine, ca şi cum însuşi poporul şi republica viitoare mi-ar fi vorbit prin glasul acela aspru, ca şi cum, printr-un privilegiu de care mă simţeam atît de nedemn, aş fi fost chemat să aud, primul, promisiunile acelea de libertate şi dreptate, acele solemne făgăduinţe care păreau să ia naştere chiar din pămînt şi din arbori, şi, dincolo de păduri şi de coline, din toată această ţară de ferme, de sate, de pajişti, atît de asemănătoare cu ea însăşi de secole întregi şi totuşi în taină roasă toată de război, mînjită de păducherniţa naziştilor şi a complicilor lor, gata în sfîrşit, ea, atît de ţărănească, atît de paşnică, să se răscoale şi să strivească vermina aceasta.

Într-o noapte, o frumoasă noapte de iunie, ştafetele Bătrînului au bătut în obloane : SS-iştii făceau un raid , ar fi mai bine să fugim în pădure. Automobilul a plecat cu farurile stinse, profitînd de lumina lunii. Noi, prin

locul împrejmuit de la nordul fermei, apoi prin crîng, apoi prin pajiște și cîmpii, am ajuns la cariera de tuf a lui Marcelin Desfeuilles. De mult timp amenajase el acolo o ascunzătoare, o scobitură întărită cu trunchiuri de castani tineri, îndărătul unei streșine de crengi. O hrubă numai bună spre a fi pur și simplu măcelăriți, dacă vînătoarea machisarzilor i-ar fi adus cumva pe ucigași prin acele meleaguri. Sylvie, înfășurată în zeghea de cioban pe care Marcelin o luase anume pentru ea, Syl care nu vroia a recunoaște că-i este teamă, ca și noi de altfel, îmi cerea s-o iau în brațe. Fericirea-mi, fără voia mea, la auzul exprimării acelei dorințe, a acelui elan. Syl, micuța mea, în primejdia pe care o presimți, ca și altă dată, ca și înaintea reîntoarcerii tatălui tău, îmi ceri să te ocrotesc. Copilul meu, Sylvie, fericirea și suferința mea : această neputință a brațelor mele, a trupului meu pentru a te apăra împotriva asasinilor dacă ar fi ca ei să ajungă vreodată pînă aici. Spre miezul nopții, am auzit rumoarea prelungită a motoarelor înspre apus. Uneori zgomotul părea să se apropie și noi tremuram. Marcelin înjura, soția lui îl implora să nu mai sudălmuie. René se frămînta în fundul ascunzătorii. „Bătrînul are să-i întîmpine !“ bombănea el. Pe gîtul meu, mi se părea că mîna Sylviei devine ca de gheață. Mi se părea că or să mi se audă bătăile inimii. „René, astîmpără-te !“ Glasul morocănos al fermierului nu reușea să-și ascundă nervozitatea, aveam impresia că ghicesc gestul adolescentului către coșul pitit undeva într-un colț al firidei și care gemea încărcat de cele trei puști mitraliere și de grenadele aduse de trimișii Bătrînului. Zgomotul tancurilor se îndepărta din nou. „E vîntul care-și schimbă direcția“, remarca Elisabeth.

— Dacă vreodată ei ne găsesc aici... murmură Hélène. Ar fi trebuit să rămînem la fermă, pur și simplu, ce ne-ar putea reproșa acolo ? Pe cîtă vreme aici, cu armele acestea...

— Ca și cum n-ar fi ei informați, protesta Desfeuilles, ca și cum nu s-ar găsi cineva să le spună că voi îngrijiți machiul, că d-l Henri face *tracuri* (noi nu îndrăz-

nisem niciodată să-i atragem atenţia că se spune *tracturi*, adică manifeste).

Toate acestea şuşotite în penumbră. Şi cîteva raze de lună strecurate printre împletiturile crengilor ni se prelingeau pe mîini, pe chipuri...

— Da, Hélène, Marcelin are dreptate : sau noi sîntem denunţaţi şi ei vin la fermă şi atunci... Din fericire, sînt puţine şanse ca să ne caute aici, în această carieră ; sau ei nu ştiu încă nimic şi nu vor veni nici la fermă, nici încoace.

— Dar François, hazardul.

— Ssst ! ascultaţi !

Marcelin întinde capul înspre deschizătura hrubei.

Acum auzim şi noi, întîi scurte rafale, ici-colo, apoi turbate şi din ce în ce mai numeroase : puştile-mitralieră, fără îndoială ale vreunui avanpost al machiului, şi zumzetul motoarelor. „Iată, remarcă René, pămîntul, mi-am lipit urechea de el, pămîntul tremură", — şi urmîndu-i pilda, ne-am lipit şi noi urechea, simţim vibraţiile în roca de tuf. Ori poate că noi înşine sîntem cei care tremurăm. „Panzerele", mormăie François. „Ce ?" întreabă Hélène. „Tancurile".

În braţele mele, Syl mi-a adormit cu capul pe umăr. Căldura, fragilitatea, gîtul ei atît de subţire şi încovoiat de somn. Pasăre mică, acest beci, hruba aceasta, iată cuibul ei pentru o noapte. Şi dacă... Nu ! această furie înnebunită a neputinţei, a groazei care-mi suie sîngele în cap. Nu ! Nu ! dacă ei ar veni, dacă ne-ar scoate din bîrlog, dacă vizuina asta ar deveni mormîntul nostru. Să ne ucidă dacă vor, aceşti idioţi veniţi din Pomerania lor, din Prusia lor, din Saxonia lor, dar Sylvie, Dumnezeule, Sylvie ! O ! Dumnezeule, de ce nu exişti ? de ce monstruoasa ta absenţă ?

Lătratul tunurilor, exploziile, „tancurile, tunurile tancurilor", mormăie François. Sylvie se trezeşte ţipînd. Elisabeth, Hélène se lipesc de mine spre a înconjura copilul cu dezmierdările lor, cu aburii răsuflării lor, cu glasul lor. Ca un scrin de tandreţe, cele trei trupuri ale noastre închise cu gingăşie peste copil.

— Uitaţi-vă ! exclamă tînărul Desfeuilles.

Îl urmăm pînă-n pragul adăpostului. Licăriri de aur roşu şi roz muşcă întunericul. Trei, patru, cinci văpăi la răsărit ; cea mai apropiată pare a fi la cîţiva kilometri de aici. Soţii Desfeuilles pomenesc nume de ferme, de cătune, Prades, Ribière, Saint-Loup. Marcelin şi soţia lui — din pricina oboselii, a durerii ? — s-au chircit şi mai mult. Sylvie întinde o mînă spre orizont. „Ce frumos, o ! ce frumos !“ spune ea, dar eu simt pe gît crispîndu-se cealaltă mînă a copilei. Schimbul de focuri a încetat, ca şi cum monstrul n-ar mai avea acum nevoie să sară, să zgîrie, să zdrobească, şi lungit peste prăzile lui, le-ar devora calm, cu flăcări lungi.

— Numai dacă cei din fermele de pe acolo şi de prin sate, numai dacă şi oamenii aceia ar fi făcut ca noi, altfel...

— Ei n-ar fi îndrăznit totuşi să-i ucidă, să-i ardă, suflă Louise.

— Cine este ars ?

— Nimic, Syl, nişte păduri, ard nişte păduri.

Mai tîrziu, canonada a reînceput, foarte departe, dincolo de coline.

— Asta, acum, de cealaltă parte a munţilor, pare a fi o încăierare cu Armata Secretă.

Spre zori, înghesuiţi unii peste alţii în fundul adăpostului, a venit să ne toropească o grea somnolenţă.

Era ziua nămiaza mare, cînd am riscat să mă încumet cu Marcelin în recunoaştere. Înaintam încovoindu-ne de-a lungul gardurilor de mărăcini. Adesea, fermierul se oprea, ducîndu-şi degetul la buze : un zgomot de crengi, de pas tîrşîit pe pămînt, apoi însoţitorul meu rîdea cu un rîs timid şi scurt : era o mierlă, un iepure, o şopîrlă, era vîntul, care ne speriaseră. Am găsit ferma cufundată în linişte. Totuşi am preferat să înaintăm prin cîmp pînă în sat. Măcelarul, negustorul de vinuri ne afirmară că militarii nemţi plecaseră spre alte meleaguri. Da, arseseră chiar cătunele, chiar casele pomenite de familia Desfeuilles, de asemenea şi fermele de la Glanges ; oamenii, în afară de doi bătrîni şi de nepotul lor, putuseră fugi la Prades. Măcelarul cobora glasul ; „Da, arşi, toţi trei“. Machiul distrusese un tanc. Erau şi morţi, nu se prea ştie

cîți, cincisprezece, douăzeci poate, din partea machiului. Un grup căzuse în labele SS-iștilor, patru sau cinci tinerei de tot, nu putuseră să se salveze la timp. „Timp de peste o oră SS-iștii îi făcuseră să urle ; la sfîrșit, i-au strivit cu un tanc". Un machisard din grup scăpase (se cățărase în vîrful unui copac) și povestea, pe urmă, întîmplarea.

Ne-am întors în adăpost și mai apoi, toți împreună, am luat drumul fermei. Acolo, Hélène și François ne-au încredințat-o pe Sylvie ; ei au pornit-o pe biciclete. Vroiau să-l întîlnească pe Bătrîn ; poate că erau de îngrijit acolo răniți.

Ziua ni s-a părut interminabilă, nu însă — bineînțeles — și pentru Sylvie, care a dormit pînă seara. Fumuri negricioase mai urcau încă spre cerul de un albastru desăvîrșit, deasupra localității Prades. Mă ferisem să-i destăinui Elisabethei lucrurile povestite de măcelar, dar Marcelin Desfeuilles n-a putut să-și țină gura. După ce vorbise, Betty părăsi brusc bucătăria în care stăteam și urcă în cameră la noi. Într-o clipă, eram lîngă ea. Prăbușită pe pat, plîngea. M-am întins alături, mi-am lipit un braț de umerii ei. După ce, în sfîrșit, se mai liniști puțin, ea se ridică și-mi aruncă o privire de animal hăituit, care m-a durut. O strîngeam lîngă mine, o legănam în brațe. „O ! da, aș vrea să fiu un copil, nimic altceva decît un copil, și să nu știu nimic de această lume !" Consimți să mă urmeze, să coboare din nou ; ne-am dus ca să ne plimbăm prin plantația de castani. Ne-am întins pe un pat de ferigi. Amurgul înainta încet, exaltînd miresmele frunzelor, ale mușchiului, ale ierbii. O pasăre singuratică, din cînd în cînd, își cînta cîntecul. Fața Elisabethei era blîndă acum ca și chipul serii. Glasul ei nu tremura, cînd — fără a întoarce capul spre mine — îmi spuse : „Aceste miresme, această pasăre, noi doi aici, s-ar crede fericirea însăși, nu-i așa, o adevărată fericire... Acel bătrîn, acel copil care ardeau de vii astănoapte, acei tineri pe care SS-iștii îi torturau, îi striveau... Și Couderc, sărmanul nostru Couderc, unde-o fi el ? ars ?... mutilat ?... spînzurat ? Vezi, Mariette, nebunia ei, poate că a fost o șansă, apoi moartea sa, ea cel puțin n-a cunoscut toate astea".

Pasărea care timp de o clipă tăcuse, își reluă trilurile. Soția mea mi s-a părut atît de palidă, cu ochii închiși, ca o tînără moartă.

Ceilalți nu s-au întors acasă decît noaptea tîrziu, cu o înfățișare atît de epuizată, încît am renunțat să-i facem să ne povestească întîmplările zilei. „Da, erau răniți. Nu, nu prea grav. Da, el îi îngrijise. La celelalte întrebări ale noastre, despre Bătrîn, despre ceea ce le destăinuise el, despre rezultatul atacului, despre urmarea evenimentelor, nu ne răspundeau decît prin ridicări din umeri, decît prin murmure vagi, decît prin gesturi că nu știu nimic.

A doua zi, Hélène, cînd a fost să rămînem singuri în casă, m-a întrebat dacă nu găsisem că mutrele lor fuseseră îngrozitoare, seara, la întoarcere. Nu știam ce să-i răspund. A continuat să vorbească, parcă pentru ea însăși, ca și cum în mintea ei imagini și gînduri se învîrteau și amenințau cu atîta putere, încît nu mai reușea să și le tăinuie...

... Betty se urcă la etajul casei. Le auzeam prin tavan vocile murmurînd. Trecură mai multe minute. Timiditatea, stingherealа machisarzilor ne cucereau, pe Louise și pe mine, care rămăseserăm cu ei la bucătărie. În sfîrșit, scara scîrțîi. Soția mea se ivi din nou. François o urma, se prefăcea că-și potrivește gulerul, haina, ca și cum ar fi ieșit din pat. Părea obosit, nesfîrșit de obosit. N-a privit la nimeni.

— Vă urmez.

Seara, cînd l-au adus înapoi, n-a vrut să mănînce. Hélènei, care-l întreba ceva, i-a răspuns că acum rănitul va scăpa. După ce rămase singură cu noi — François urcase ca să se culce, pare-se că într-adevăr era bolnav, așa cum pretinsese a fi înainte de a se resemna să plece din nou la cei din machi — Hélène încercă a ne lămuri : „Ce vreți, nu putem, e imposibil, cum să refuzi să dai îngrijiri unui rănit ?“

— Sigur, Hélène, înțeleg, în orice caz, pe mine nimic nu mă va obliga să-l ajut pe Bătrîn, de vreme ce-i lasă pe ucigașii lui să facă ce vor ei.

Îmi aminteam de textele scrise pentru el, de apelurile la lupta pentru dreptate, pentru o lume liberă și fraternă. Îmi aminteam și suferam.

Peste o zi sau două, am aflat realitatea. Acea mișcare, acel elan al Hélènei spre Sylvie pe care o strînse în brațe, și mama și copilul și-au oprit pentru o clipă răsuflarea, Syl speriată de spaima Hélènei, și amîndouă mute, pentru că un zgomot de motor răsunase în direcția orașului. „Mi se părea, am crezut, nu știu, că tancurile se reîntorc". Cumnată-mea nu mi-a destăinuit-o decît seara, atunci cînd pornisem a face împreună cîțiva pași pe drumul luminat de lună și-i ceream motivarea gestului pe care-l avusese în după-amiaza aceea cînd își strînsese copilul la piept. Dimineața, René se întorsese din oraș, gîfîind de atîta alergat ; în emoția lui, se bîlbîia sau vorbea atît de încet, încît nici nu putea fi auzit. Pe urmă, măcelarul, brutarul, confirmară povestea de necrezut : un sat întreg ars cu toți locuitorii săi ; copiii de școală, învățătoarele, toți adunați în biserică de parcă SS-iștii i-ar fi pus la adăpost, apoi baricadaseră ușa, aruncaseră prin vitrourile sparte plăci de fosfor. Încă nu se cunoștea sigur numele satului. Numele era mereu și mereu altul, după cel care povestea. Tăceam ori de cîte ori Sylvie se apropia de noi. Fetița ne observa, intrigată. Nu găseam puterea de a-i zîmbi. Ceva în noi — ba se îngrozea, un strigăt poate pe care nu-l scoteam, care se lungea, se înălța, sălta, pîrîia în noi ca o uriașă flacără neagră și se sfîșia, ba se prăbușea, se tîra în greaua lui cădere, fără sfîrșit și ne lăsa zăcînd în fundul propriei noastre ființe, în timp ce trupul nostru, rătăcit în fața acestei subite retrageri a sufletului, continua să savureze fără de noi, fără voia noastră, miresmele, căldura, lumina acelei zile de iunie.

După ce Sylvie se culcase, merserăm o clipă pe drumul care strălucea în întuneric. Atunci Hélène a răspuns întrebării mele, cînd îi spuneam că trebuie să facem totul pentru ca Sylvie să nu bănuiască nimic, și că ea, Hélène nu trebuie să-și arate spaima față de copil. „Crezusem că se întorc tancurile". În tăcerea serii, sub trilurile unei privighetori sau orăcăiala unei broaște rîioase, îndărătul lătratului unui cîine, pîndeam toți, fără s-o spunem, acea rumoare, acel bubuit care, poate, într-o clipă, se va instala în plină noapte, se va umfla și drumul o să tremure și noi vom fugi, luînd-o pe Sylvie cu noi.

— Nu, Hélène, fii liniştită.

Vocea calmă a lui François. Adesea acest calm al fratelui meu mă irita. Emilie şi cu mine rîdeam de ceea ce noi numeam somnul lui în plină zi, alteori ne prefăceam că-l plîngem : oare aceasta însemnează să trăieşti, calmul său perpetuu, această nepăsare ? În noaptea aceea îmi aminteam de iritarea de atunci şi de tachinăriile acelea, cum de putusem oare ? Îl admiram acum, îi eram recunoscător că-şi păstra liniştea pînă şi-n clipa aceasta şi că ne-o transmitea şi nouă. Nu mai erau, din nou, decît zgomotele obişnuite ale nopţii. Dar în noi oroarea, furia fără de nume creşteau acum, cînd teama se estompa.

— Manuela, şopti soţia mea.

Ne reprezentam în gînd satul în care se refugiase spaniola, în care era să ne refugiem şi noi. Vedeam uliţele înguste, piaţa, fîntîna, maidanul iarmaroacelor. Nu puteam vedea acel morman de oseminte sub cenuşă. Mîine, fără îndoială, vom şti dacă este vorba chiar de satul acela — mai mulţi erau cei ce o afirmau — ales de SS-işti drept exemplu... drept exemplu. Mi s-a părut că într-o flacără văd răsucindu-se, luminîndu-se, apoi căzînd la pămînt, ca o dantelă neagră, o pînză de-a pictorului împuşcat, cu chipurile aşternute pe ea, cu trupurile ei stîngace şi fragede, cu sărăcăcioasele-i case, cu smochinii săi, cu uliţele sale înguste, fericite.

— Mîine, spuse François, mă voi duce să-l văd pe Bătrîn. Ei pot avea nevoie...

— Dar tu, noi... spuseserăm, cei doi... alături de el... atîta timp cît cei doi... începu Hélène.

Se opri, apoi reîncepu :

— Voi merge şi eu cu tine.

— Vă însoţesc şi eu.

Elisabeth, făcîndu-se ecoul meu, sări şi ea :

— O să mergem toţi patru.

Machiul incaşilor, machiul perpetuu. Cînd îţi povestisem despre Machu Pichu, Esther ? lungul urcuş sub ceaţa caldă ? Eram înghesuiţi în camioneta care gonea nebuneşte, în ciuda virajelor, a îngustimii dru-

mului, și a verticalilor pereți ai trecătoarei. Jos de tot, torentul.

La o cotitură, șoferul ne-a arătat cu mîna, în prăpastie, minusculă, carcasa unui automobil.

— Acum o lună, accidentul. N-a fost găsit nici unul dintre călători. Torentul, prăpastiile, înțelegeți. Toți dispăruți.

Toți dispăruți... Trecătoare secretă timp de secole și secole, prin care incașii au dispărut, atît de departe, atît de sus, încît spaniolii le pierduseră urmele, sau pur și simplu nu riscau să-și urmărească prada în această fortăreață de munți. Amărăciunea, durerea de a dispărea, de a supraviețui sub masca absenței, a morții, în timp ce învingătorii se instalează acolo unde au fost fastul și palatele noastre. Dar, cine știe, și subtila mulțumire de a fi și de a nu mai fi pe lume, de a fi aici, de vreme ce mai există încă în jurul nostru aceste zile, și nopți, această natură, această alunecare a gîndului, a timpului și a apei, a acestui fir de apă șerpuind pe fundul prăpastiei, șuviță care va ajunge la fluvii și la malurile lor, unde continuă Istoria, de a nu mai fi de vreme ce lumea ne crede dispăruți.

De cîte ori am visat, în tinerețea mea, escaladînd ruinele sau explorînd vreun subteran, că niște ființe de altădată, în mod tainic, continuă să trăiască, pentru noi ascunse, și inima-mi bătea la căderea vreunei pietre sau la vreun zgomot de pași; dacă totuși vreuna din acele ființe avea să-mi apară! Aș urmări-o în sinuozitatea zidului, prin labirint, de acum încolo aș trăi împreună cu ea și cu semenele ei într-un alt loc, un alt timp.

Hoinărela printre ruinele de la Machu Pichu mă duce înapoi la visurile adolescenței: îmi spuneam că ele ar fi acolo aproape justificate, sau cel puțin așa ar fi fost atunci cînd mai trăiau încă, neștiuți de toți, incașii. Însă, peisajul este prea aspru, sau poate că sînt eu prea bătrîn? pietrele rămîn moarte, nu pot citi nimic dincolo de ele. Totuși, după ce am coborît din nou în vale (indianul conducea

camioneta ca pe o bicicletă, fără frînă, de mai multe ori mi-am zis : „Să vezi că nu prinde cotitura și ne scufundăm în prăpastie"), apoi la Cuzco, pe urmă la Lima, mult timp mă va urmări ideea acelor oameni mascați, ascunși prin moartea lor falsă, și care domneau în vizuina lor, în timp ce departe de ei, ignorîndu-i, Istoria își continua drumul.

Vai ! de ce ți-am vorbit despre aceasta, Esther Zarev ?

XIX.

Bucuria. Oare bucurie era ? Nu există cuvînt care să poată reda acea aprigă veselie ; acea noapte pitită în mijlocul febrei, al ţipetelor, al rîsetelor prea zgomotoase ; acea tălăzuire a mîinilor asemenea unor aripi de porumbiţe, acele braţe, surîsuri, plînsete, acea tensiune, acel elan către noi, către armata noastră de zdrenţe, de vagabonzi slabi, beţi de entuziasm, de mînie prea fericită, de orgoliu amar ! „Liberatorii !“ Acea mulţime fără uniformă (ici-colo o beretă de parașutist, un bluzon, o brasardă, nişte tichii poliţieneşti), însă puşti-mitraliere, puşti-mitraliere, şi totuşi rînduri care încearcă să calce cadenţat. În picioare, într-un jeep, Bătrînul, ba cu mîna pe boneta kaki, ba cu pumnul întins, nu mai ştie : e colonel ? este el Revoluţia ? Armata Revoluţiei şi eu, scribul, istoricul batalioanelor în papuci. F F I[1], F T P[2], Crucea de Lorena. Albastru, alb, roşu. V V V[3]. Roşu. Bucurie. Tresăririle mulţimii...

...Din nou veselia străzii. Se aşteptau cu toţii la vreun masacru. Bătrînul ordonase ca oraşul să fie încon-

[1] *Forces Françaises de l'intérieur*=organizaţiile de partizani, de rezistenţă, machiul.

[2] *Franc-tireurs partisans*=grupurile de rezistenţă ale Partidului Comunist şi ale organizaţiilor afiliate acestuia.

[3] *V* de la *Victorie*, literă simbolică, scumpă lui de Gaulle şi Churchill.

jurat, însă nemții, dacă voiau, puteau rezista mult timp. Ce se va întîmpla atunci cu orașul ? Locuitorii lui se așteptau la tot ce e mai rău. Și apoi, un consul străin intervenise : nemții o luau din loc fără să lupte și Bătrînul îi lăsa ca să treacă : tancurile, artileria îi vor fi predate. Învinșii se îndreptau spre nord-vest, intenționau să se predea americanilor. Locotenenții Bătrînului răcniseră. „Cum putea el să accepte așa ceva ? Era doar atît de ușor să-i aresteze pe Friți. Ei ne intimidau prin bluf, evident lucru ; consulul acela, vrunul din coloana a cincea fără îndoială. Ne trăsese pe sfoară, pe cînd nemții, noi năvăleam în oraș, iar de colo : „Camarade". Bătrînul i-a lăsat să zbiere. El mi-a cerut o „proclamație". „Cea mai mare, cea mai frumoasă victorie, căci sîngele francez n-a curs și orașul era liber și fără suferință. Naziștii gata încă o dată, înaintea pierzaniei lor, să treacă orașul nostru prin foc și sabie, se prăbușiseră în fața voinței de neînvins a armatei machiului...".

Sîngele francez. Trăiască machiul ! Trăiască Franța ! Ah ! dacă prăvăliașul ar putea să vadă toate acestea ! Și acest aspect de carnaval, de cinema, această glorie de moși-pegroși : François și cu mine, serioși, oficiali în acest jeep. Ce ar mai rîde, ce ar mai zeflemisi, cît ar fi de emoționat, Couderc ! Oare toate acestea semănau cu războiul lui în Spania ? Dar unde este prietenul nostru, în ce închisoare, în ce groapă ? Cine l-a vîndut ? Care criminal sau care inconștient ? Nicolas ? Dar ăsta unde o fi ? Și Teo cea extravagantă ? Ascunși ? Urmăriți ? Dar fără îndoială că rusul o fi șters-o cu furgoanele germane. Numai dacă Teo... nefericita de Teo, nebună cum e, Dumnezeu știe la ce imprudențe nu s-o fi pretat cu pianistul ei care-i distra pe melomanii cu zvastică. Azi ea e în stare de orice, de o bravadă, de o sfidare la adresa acelei mulțimi gata de crimă. Nu cumva o vor împinge spre noi la vreo încrucișare de drumuri, pe jumătate goală, însîngerată, cu capul ras aidoma fetei aceleia de adineauri ? Îmi uit pentru o clipă de aceste umbre, de acești monștri care au apărut, care pot țîșni în orice moment din bucuria ce pîlpîie în jurul nostru și din lumina aspră, și simt foarte puternic din nou acest aspect : mo-

nom, gigantic, operă bufă a istoriei, pe care mi s-a părut că-l descopăr în aventura noastră. Simt nevoia să-i împărtășesc impresia mea lui François, înfățișarea lui gravă mă irită. Sau poate în felul acesta îmi ascund confuzia, pe care nu vreau să mi-o mărturisesc în fața acestui sfîrșit neobișnuit, de necrezut în facilitatea lui, în neseriozitatea lui, după atîta oroare care ne-a apăsat așa de îndelungată vreme. „Haide, frate, fă ca și mine, fă haz de toate acestea, de această mascaradă în care sîntem actori". El m-ar privi uluit : cum să pot rîde privind această clipă tulburătoare, această eliberare a orașului nostru de către vagabonzii, naivii, eroicii noștri prieteni din machi ? Cum aș putea rîde privind acest neașteptat deznodămînt în plină zi după o interminabilă noapte ? Ca și cum fratele meu ar fi și pronunțat asemenea cuvinte, m-am pomenit izbucnind în rîs.

— Nu găsești, mi se pare că jucăm o piesă, un film : Bătrînul e vedeta, noi figuranții, sute, mii de figuranți.

Privirea mînioasă a fratelui meu. Ce mai încoace-ncolo, mă enervează cu maniera sa de a lua totul în serios.

Și din nou am rîs.

— Sîntem obosiți, spuse François, atîtea nopți nedormite, atîtea alarme false, în fine această intrare, această defilare interminabilă prin oraș.

Cum să-l fac să priceapă că nu e vorba de oboseală ?

În clipa aceea, în stînga noastră izbucnesc primele împușcături. Strigătele, îmbulzeala, mulțimea care fuge, care se strivește în picioare. „Se întorc : nemții se întorc !" Am văzut dispărînd drapelele de pe la ferestre. Șoferul jeepului ne-a lăsat în drum, un partizan, în fața noastră, s-a prăbușit la pămînt. Sîngele lui ca o umbră roșie de-a lungul trupului. François a sărit jos. Am vrut să-l urmez pînă lîngă rănit. Un val de oameni în fugă m-a luat și m-a tîrît însă cu el într-altă direcție. M-am pomenit departe, pe o străduță. Schimbul de focuri continua. Un bărbat în apropiere de mine a repetat, pămîntiu de frică, de ură : „Nemții !" — „Nu, a spus altul, milițienii, sînt milițienii care au rămas, ei trag de pe acoperișuri, și de prin ferestre, ticăloșii". Un individ cu

o brasardă, cu puşca-mitralieră în mînă, a declarat : „Se va face percheziţionarea caselor". I-am lăsat să plece în urma lui. Înaintam singur, pe lîngă ziduri. Spre centrul oraşului rafalele pîrîiau. Trupele Bătrînului ripostau probabil la întîmplare, o sută împotriva unuia. Luam drumul străzilor vechi, înguste, din spatele catedralei. Obloanele închise, singurătatea, oraşul părea pustiu, ca şi cum oamenii copleşiţi de căldura verii ar fi dormit, dacă nu erau cumva plecaţi să caute răcoarea undeva pe coline. Exploziile de acolo, seci, zgomotul unei serbări, al unui foc de artificii tras cu totul absurd ziua nămiaza mare.

Am ajuns în curînd la cartierele exterioare, am ajuns în faţa Observatorului. Văzută din frunzişul castanilor, clădirea îşi păstra aspectul plăcut al zilelor de odinioară. Ici şi colo, zăream un balon, un vîrf de acoperiş, tăietura delicată a vreunei galerii. Fără voia mea m-am oprit, reţinut de semnele de altădată : dacă aş deschide poarta, dacă aş lua-o pe aleea în pantă printre muşchi şi lăncile irişilor, aş ajunge în pragul pavilionului, într-o clipă Caroline ar alerga spre mine, cozile ei scurte i-ar sălta în jurul obrajilor. Înlăuntru aş auzi răsunînd pianul reginei mame sau poate ar fornăi gramafonul lui Guillaume : *Some of these days...*

Cînd am fost pe strada mea, în faţa grădinii în pantă, iluzia dispăru : Observatorul, deşi proaspăt spoit şi revopsit, îşi mărturisea paragina, cu toate uşile şi ferestrele larg deschis în gol. Uzurpatorii care-şi făcuseră din el bîrlog, fugiseră probabil în mare grabă, jefuind fără îndoială cît mai rămăsese încă din mobilă sau din obiectele preţioase, aruncîndu-şi direct din ferestre în camioane boarfele, armele şi bagajele. Astfel pustie, cu aceste găuri holbate ale ferestrelor şi ale uşilor, cu această mare tăcere cînd în depărtare schimbul de focuri încetase, încăpătoarea casă părea rătăcită, ca odinioară sărmana Marie, acolo sus, pe marginea turnului.

Mi s-a părut că nimeni, niciodată, nu ar mai putea locui acolo.

Am întors capul, am alergat pînă-n uşa casei noastre. Bucuria, lacrimile, bucuria mamei, a tatei. Vorbeşte numai mama : Îi era atît de teamă, ne va revedea oare,

pierduți prin păduri, în machi, cu acești S.S.-iști care pîrjoleau satele ? Emilie, da, Sergiu, veștile lor erau bune ; ei trebuie să vină, mîine, în sfîrșit, peste cîteva zile, toți, noi eram aici, vom fi aici, de vreme ce mîine Hélène, Betty vor veni, se vor întoarce de la țară, împreună cu Sylvie. Da, bine am făcut că le-am lăsat acolo, cît timp orașul nu era încă eliberat. Și François ? Îl pierdusem prin mulțime, în îmbulzeală ? Nu va întîrzia, nu-i așa ? Acum nu mai era nici un risc ; nu se mai auzeau acele puști, acele puști-mitraliere. François ar trebui să fie și el aici.

Da, tancurile înconjuraseră chiar satul în care locuia spaniola. Cîinii verzi urlă pe praguri, hăituiesc bărbații, femeile, băieții, fetițele. Strînși prin hambare, ca niște ciorchini, nefericiții sînt mitraliați, apoi peste trupuri mănunchiuri de paie și focul ; în biserică, de asemeni închiși, arși, școlarii. Rîsetele, cîntecele călăilor, țipetele mamelor, ale copiilor, pîrîiturile furioase ale jarului. În ce hambar, Manuela, te-au răpus, nici nu vei fi încercat măcar să fugi cu picioarele tale, cu trupul tău umflat, ajunsă acea monstruoasă buhăială întoarsă de prin lagăre. I-ai întîmpinat, desigur, pe cîinii ăia, cu acel rînjet amar (zîmbetul tău, oboseala zîmbetului tău care mă făcea să roșesc în rapidul Paris—Barcelona cînd te întîlnisem), cu acea strîmbătură a gurii tale, cu saliva pe care o scuipai ori de cîte ori pronunțai sau se pronunța în fața ta cuvîntul „fascist". Nu prea mirată, desigur, în fața ororii : un nou Guernica, unul în plus, au mai fost atîtea și atîtea de la războiul civil din Spania încoace. Ceea ce te-a chinuit desigur cel mai mult, a fost durerea, groaza celorlalți, a oamenilor din jurul tău pe care izbutiseși în cele din urmă să-i îmblînzești, ce se credeau atît de departe de infernul despre care le vorbeai, chemarea poate auzită, înainte ca tu să fi murit, a nevinovaților din biserica în flăcări. Și ultimul tău gînd, ultima ta imagine, știu, o văd, e

cercul blond al soarelui, ochiul alb al fîntînii, globul verde al smochinului, triunghiurile brune, ocru, roz ale chipurilor, acel imobil, delicat balet al bărbaților, al fetelor, al plantelor, al lucrurilor, și măgarul siv, taurul negru, de pe pînzele fratelui tău, picturile ce se vor răsuci și ele în jar și-or să dispară în incendiu. De data aceasta, pe fratele tău îl vor fi ucis pentru totdeauna, și o dată cu el, acea imagine de speranță, acea făgăduială pe care de dincolo de moarte el o lansa unei viitoare Spanii.

Sylvie, Sylvie, Elisabeth, Hélène, mă doare, mor pentru că vă știu muritoare, pe voi minunile mele, fragile prăzi ale acestor cîini, și ei ar putea veni, ar putea să vă arunce în foc, în moarte, o ! v-au asasinat, v-au ars de vii cu toți copiii, cu toate femeile, acolo, în satul acum grămadă de jar și de duhoare, satul în care trebuia ca și noi, împreună cu spaniola, să ne refugiem. Toată noaptea, lîngă mine, Elisabeth a gemut. Dimineața m-am sculat foarte devreme, am coborît în drum. François și Marcelin Desfeuilles o și porniseră de-a lungul fermei. Nici ei nu dormiseră. Hélène, ca și soția mea, era profund îndurerată. Desfeuilles spunea de Louise a lui : „Părea un animal, un biet animal bătrîn care se văita. Pînă la sfîrșit, n-am mai putut suporta lucrul acesta, acest horcăit... Am șters-o în plantația de castani".

XX.

Nu curajul m-a făcut să prind războiul din zbor. Nu mai puteam suporta oraşul nostru, casa noastră ; durerea mamei mele, a Hélènei, întrebările Sylviei. Noi îi spuneam că tatăl ei plecase din nou. „În război, tăticul tău e în război". Betty şi cu mine reuşeam să-i spunem aceste minciuni, uneori chiar şi tata, însă Hélène nu răspundea, cu ochii goi, şi mama izbucnea în plîns. Cu titlu postum, François primi nişte medalii. Bătrînul vorbi despre el la radio, despre acest tînăr savant, despre acest erou, ultima victimă a miliţienilor, a fasciştilor căţăraţi în ambuscadă pe acoperişuri ca să-i culce la pămînt pe eliberatori. „Îl vom răzbuna, aşa cum vom răzbuna toate victimele, pe toţii eroii, pe toţi martirii". Dar eu nu mai puteam suporta nici represaliile lor, aceste execuţii în grabă, făcute în spatele cimitirului, ale unor fete şi băieţi. Unii vinovaţi, alţii complici, alţii ghinionişti sau nici atît. Am plecat corespondent de război cu Frontul Francez al Eliberării ca să împresurăm pungile Oceanului Atlantic unde se mai încăpăţînau încă nişte divizii germane. Fugeam de acel gînd ce stăruia în ochii mamei mele, în tăcerea Hélènei, în mine însumi : „Dacă l-ai fi luat pe fratele tău cu tine, în loc să-l părăseşti, în loc să fugi, astăzi el ar fi în viaţă". Ar trăi, ar fi fericire în jurul său, în noi, viaţa ar semăna cu Syl, nouă de tot, luminoasă de tot, după atîta oroare. Dar, bineînţeles, eu mă îndepărtasem singur, îl lăsasem să moară.

De cîți ani nu mai văzusem, nu mai respirasem marea ? Vîntul oceanului mă zgîlțîia, mă spăla, vîntul toamnei marine de deasupra regiunii din apus. Nu vedeam marea, dar o simțeam, și uneori, noaptea, îi percepeam rumoarea. Aerul sărat ne atrăgea, ne exalta. Oamenii erau nerăbdători : „Cînd atacăm ? Îi vom zvîrli în apă ?". Scriam despre această nerăbdare în articolele mele, adăugam că, înțelept, comandamentul avea grijă mai întîi să aducă arme, arme grele care vor face o spărtură pe unde ar putea pătrunde oamenii noștri din Frontul Francez de Eliberare. În materie de arme, zadarnic așteptam șenilete, tancuri și tunuri. Aveam impresia că sîntem în camping, dar plaja era departe și anotimpul mohorît. Ploaia n-a întîrziat să inunde viile, crîngurile în care ne aveam bivuacurile. Nu prea mai știam cum să-mi alimentez cronicile. Chestionam băieții din jur, îmi notam amintirile lor de prin machi, visurile lor de viitor. Am putut locui cu un grup de ofițeri într-o albă casă pătrată, părăsită, de pe vîrful unei coline. În fiecare zi îi scriam Elisabethei, îi vorbeam despre starea vremii, despre variațiile continue ale luminii în acea regiune marină, îi ceream iertare că plecasem astfel : o făceam pentru Hélène, pentru mama mea, pentru noi amîndoi. Ea înțelegea, nu-i așa ? atît cît va dura războiul care l-a ucis pe fratele meu, cum să-mi îngădui să trăiesc în liniște, să fac ca și cum pentru mine, pentru ea, este pace, lîngă cele două femei în doliu. Dar se va sfîrși curînd războiul și amîndoi ne vom regăsi, ne vom acorda dreptul la fericire, acea fericire pe care lumea ne-o furase. Îi vorbeam de Sylvie și de Hélène, îi spuneam că de acum înainte Sylvie va fi fata noastră. În sfîrșit, îndrăzneam din nou s-o numesc, în scrisorile mele, feriga mea, liana mea, jerba mea, pajiștea mea. Și în răspunsurile ei, după ce îmi descria atmosfera sumbră a casei, curajul Hélènei care-și relua serviciul la spitalul psihiatric, licărirea vie de grație, de mîngîiere care era Sylvie, schimbările survenite la Observator, pe care acum îl ocupau o droaie de femei din armată (pe cînd familia Garou spera zadarnic să se întoarcă în casa lor), Betty răspundea vorbelor mele drăgăstoase, mă întreba dacă îmi mai amintesc de ultimele ore de liniște pe care le cunoscu-

serăm în grădina, în salonul vechii sale case, fără să ştim cît sînt de precare, de ameninţate, însă farmecul lor ar fi trebuit să ne pună în gardă cu privire la fragilitatea pe care o aveau. Ea mă numea Olivier al ei şi semna Celia.

Au avut loc nişte ciocniri la avanposturi, au fost aduşi răniţi, ferma albă a servit ca spital. Auzeam cum gem oamenii la pansament, înainte de a fi evacuaţi în spatele frontului.

Uneori profitam de trecerea cîte unui convoi, mă întorceam ca să petrec o zi sau două în oraşul nostru. Sylvie mă primea cu bucurie. Găseam la Hélène o expresie dură, dar acea severitate o ţinea, fără îndoială, deasupra suferinţei sale. Doctorul Villanet, eliberat din închisoarea de la Fresnes, reluase conducerea institutului psihiatric. Era mult de lucru, după atîta mizerie : nebunii care putuseră supravieţui se găseau într-o stare psihică vrednică de plîns. Doctorul se bizuia mult pe tînăra lui internă ; ea se ducea de la bolnav la bolnav, fără întrerupere. „Este admirabilă", îmi mărturisea Elisabeth, care o ajuta după amiezile în munca ei.

Acestei nopţi sau acelor nopţi sub acoperişul meu, lîngă soţia mea, le descopeream un farmec tulburător ce mă situa totodată în pragul bucuriei şi al suferinţei. O strîngeam pe Betty în braţe cu un fel de furie şi de remuşcare pe care aveam impresia că le descopăr şi în propriul său elan, şi în exaltarea dezmierdărilor ei. Pe urmă se repezea, se spăla ; ne era teamă să aducem pe lume copii, ne jurasem din nou să nu avem un copil pînă ce războiul nu se va fi sfîrşit, iar noi vom fi fost eliberaţi de această oboseală, de aceste stigmate, de această anxietate pe care ne temeam să nu i le transmitem urmaşului nostru, dacă din vreo nebăgare de seamă l-am fi zămislit în acel moment.

Comandamentul, ca şi cum s-ar fi aşteptat la nişte tentative de atac din partea garnizoanelor germane (nu încercaseră ele să ne străpungă liniile, ca să pătrundă spre nord-est ?) a dispus să fie instalată o centură de tranşee, de sîrmă ghimpată, de stîlpi-anticar în jurul „pungii". Trebuiam să tărăgănim încă mult aceste lu-

crări, dacă voiam să ajungem la coastă, mult deasupra enclavei germane. Uneori profitam de cîte un Jeep disponibil, invocam pe lîngă colonel necesitatea de a culege informaţii în regiunea din spatele frontului, ca să găsesc „subiecte" potrivite articolelor mele şi, după ce străbătusem cîţiva kilometri în spatele liniilor, fie că o coteam spre sud ca să cobor pînă la Gironde, fie că efectuam un arc de cerc spre nord, apoi spre vest şi pătrundeam în pădurile ce mărginesc coasta sălbatică. Între copaci, aerul înmiresmat rămînea călduţ, o lumină argintie venea dinspre mare. Alergam pînă la plajă unde se rostogoleau valuri înalte. Dacă soarele binevoia să îndepărteze o clipă norii, mă dezbrăcam în grabă de uniformă şi mă aruncam gol şi fremătînd în zidul de spumă în care bicele ghepardurilor mă încălzeau repede. Ieşeam şi alergam după aceea pe prundiş, ca să mă zvînte vîntul. Treceam prin faţa forturilor îngropate în nisip, pe care Wehrmachtul le părăsise.

Mă întorceam din acele escapade epuizat şi încîntat. Inventam convorbiri cu vieri, cu pescari, cu copii, pe care le redam în articolul meu, pentru ca data viitoare comandantul să-mi mai îngăduie şi alte recunoaşteri în spatele frontului.

Nu eram singurul care o ştergeam spre plajele îndepărtate. Am aflat-o cînd au fost aduse în campament trupurile sfîrtecate a patru tineri ; ei săriseră pe o mină într-un golfuleţ unde voiau să se scalde. De atunci, supravegherea a fost foarte severă, nu ne mai puteam juca de-a războiul trăgînd chiulul.

Afară de scrisorile Elisabethei, din cînd în cînd mai ajungea pînă la mine şi cîte o veste de la Emilie. Ea se plictisea la Bordeaux.

Într-o dimineaţă, puţin înainte de prînz, pe cînd umblam de colo pînă colo prin cameră, aşteptînd să sosească ora popotei, am auzit sub fereastră un glas care-mi striga numele : „Henri ! Henri Verrier !" Un glas tînăr, un glas de femeie. Eram atît de surprins, încît în loc să deschid fereastra, rămăsei nemişcat în mijlocul camerii. Apoi am coborît repede scara, m-am repezit spre locul dincotro venea glasul, cît pe ce s-o răstorn pe soră-mea.

Ea a ridicat mîna, s-a dat niţel pe spate, speriată şi zîmbitoare. Am strîns-o în braţe, am învîrtit-o roată, apoi, încetişor, am aşezat-o iar cu picioarele pe pămînt, în timp ce în jurul nostru tinerii soldaţi se zgîiau la noi.

Emilie profitase de venirea unui convoi de aprovizionare care urca din port pînă-n liniile noastre, căpitanul de intendenţă care comanda convoiul fiind un prieten al lui Sergiu. În timp ce-mi vorbea, priveam la ea. În ciuda mantoului de stambă proastă, în ciuda obrajilor ei traşi, era frumoasă, poate chiar mai frumoasă, impresionînd şi mai şi cu acele urme de oboseală şi de mizerie pe chip. Ochii îi băteau în violet sub lumina cenuşie, păreau imenşi plantaţi în mijlocul delicatei sale feţe. Mă întreba despre viaţa mea de acolo, despre primejdiile care o făceau să se teamă pentru mine, despre sfîrşitul probabil al acelei asedieri ; după aceea vorbele ei deveneau şovăitoare, ca să-mi ceară veşti despre părinţii noştri, despre Betty, Hélène, Sylvie. După ce pronunţase numele lui François, nici ea, nici eu, mult timp, n-am mai ştiut ce să spunem.

Am condus-o la popotă. Strigăte de *vivat* ne-au salutat intrarea în sala popotei. Îmbujorîndu-se, Emilie le zîmbi ofiţerilor care îi făceau o primire entuziastă. Eram în acelaşi timp mîndru şi jenat. Cînd spusesem : „Sora mea", le-am surprins mirarea din priviri, apoi din nou admiraţia pe care o provoca frumuseţea Emiliei, şi repede acel aer gînditor pe care-l luau faţă de ea pînă şi cei mai puţin sensibili dintre bărbaţi, ca şi cum, nu se ştie ce fragilitate, ce tainică rană dintr-însa te îndemnau s-o ocroteşti, s-o salvezi. Ca şi pe vremea Barbarilor, ea împărţea cu generozitate zîmbete sau priviri pe furiş, şi eu aş fi putut să-i numesc, dintre toţi ofiţerii uluiţi de prezenţa sa, pe cei despre care şi ghiceam că o vor visa multă vreme şi-i vor visa zborul albastru-violet al ochilor sub bătaia de aripi a pleoapelor, glasul, dulceaţa glasului ei de parcă — spunînd un simplu mulţumesc, un oarecare la revedere — s-ar fi rugat sau ar fi cîntat. Şi căpitanii, locotenenţii, cînd vor fi deven t din nou comercianţi, institutori, medici, îşi vor aduce aminte de acea tînără femeie apărută pentru o clipă la sfîrşitul

nesigur al războiului lor, de mișcarea părului ei pe care-l răvășea vîntul marin cînd ieșea, după ce luasem masa, și de intonațiile sale asemenea unor dezmierdări sau chemări de neuitat. Eu îi înșiram toate acestea surorii mele, în timp ce hoinăream împreună în jurul satului, și ea rîdea, mă făcea mincinos.

Bucuria ei se stinse brusc. Mă luă de braț. Mergeam acum fără să vorbim. În fața școlii părăsite, se opri. O santinelă făcea de gardă la intrare. „Soldații ăștia sînt aproape niște puștani", observă Emilie. Ea-și continua drumul și cu un aer indiferent întrebă dacă nu avem vești de la cei în prizonierat. „Couderc, am spus eu. A ! într-adevăr, sărmanul André". Am înțeles că nu se gîndea însă la prăvăliaș. Am spus că trebuie să fie, fără nici o îndoială, mort, iar ea îngînă : „O ! nu, nu !" și întorcea capul ba în dreapta, ba în stînga. Evitam s-o privesc, pentru ca să adaug că Elisabeth avusese cu regularitate vești de la fratele ei atîta timp cît rămăseserăm în oraș, dar că de la plecarea noastră la țară, soția mea nu mai primise cărți poștale din partea lui Guillaume : acum deruta germanilor nu mai îngăduia nici o corespondență cu lagărele de prizonieri. Orice ar fi, Guillaume și Grimari și Joé Pommier (căci ei se întîlniseră în același lagăr) nu vor mai întîrzia să revină acasă. *Grimari*, a repetat sora mea, ca și cum n-ar fi fost vorba de Guillaume. Totuși, după o clipă, ea n-a putut să se stăpînească să nu reînceapă vorba : „Sînt deci luni de zile de cînd Elisabeth e fără vești ?"

De soțul ei se limitase să spună că este sănătos, că munca lui îi place.

Ajunseserăm pe o înălțime de unde aveam o priveliște asupra cîmpiei pînă către pădurile de pini care mărgineau orașul de care se cramponau germanii. Ne-am rezemat de un zid scund, ce despărțea drumul de o vie

— Ești fericit ? mă întrebă Emilie, cu o voce sfioasă.

Nu știam ce să-i răspund. Întîi de toate era o întrebare pe care nu mi-o puneam. Poate, altă dată, înainte de război, m-aș fi putut întreba așa, dar în această lume însîngerată, cine mai putea da vreun sens cuvîntului fericire ? Sau atunci, fericirea era pacea restabilită, fiin-

ţele iubite strînse din nou laolaltă, ce pace adevărată, ce dragoste în mijlocul ruinelor, al morţilor, al sclavilor, al muribunzilor ? Totuşi chiar şi acest minut nu semăna el oare cu fericirea ? Emilie, frumoasă ca şi mai înainte, Emilie lîngă mine, visînd la visurile noastre de tinereţe şi această lumină delicată, acest larg cer luminos şi umed din Charente, această desfătare a pajiştilor şi podgoriilor.

— E greu, îi spusei.

— Ce este greu ?

— Să-ţi răspund... Şi apoi...

Ea se întoarse înspre mine, clipi puţin din ochii uşor decoloraţi de lumină.

— E greu să trăieşti.

Dacă m-ar fi întrebat mai mult, eu însumi n-aş fi putut spune ce înţelegeam prin cuvintele mele. Citea oare mai bine în gîndul meu decît eu însumi ? Suspină, ca şi cum ar fi fost de acord şi ar fi cumpănit toată acea trudă de a trăi sau de a supravieţui.

— Şi tu ?... am întrebat-o la rîndul meu.

Lăsă capul în jos, cu vîrful piciorului scrijeli cîteva linii în trupul pămîntului nisipos. Apoi se întoarse din nou cu faţa către mine, scuturîndu-şi părul.

— Sergiu, repetă ea cu vocea obosită, Sergiu.

Ce avea să-mi mărturisească în legătură cu ceea ce eu de fapt înţelesesem ? Că nu se măritase cu Sergiu decît din pricina decepţiei sau poate în speranţa de a-l uita pe Guillaume şi că mariajul ei nu făcea decît să-i răscolească regretele ? Mi-era teamă să nu-mi spună acest lucru, teamă ca răul, o dată dezvăluit, să nu devină pentru ea şi mai greu de suportat.

Am început să vorbesc despre machi, despre primăvara noastră cîmpenească, despre Sylvie, despre întreprinderea părintească, despre ziarul unde publicam, despre ofiţerii pe care Emilie îi văzuse la popotă. Se lăsa oare păcălită de trăncăneala mea ? Cel puţin mi se părea că mă asculta fără vreun gînd ascuns. Cînd am tăcut, s-a postat în faţa mea, prefăcîndu-se că-mi trage nişte pumni. În acelaşi timp, am rîs.

— E bine că te revăd, Henri. Trecuse atîta timp, prea mult timp.

Am alergat și unul și altul în lungul unui drum. Niște țărani se uitau atenți la noi din pragul fermei lor. Emilie s-a oprit gîfîind.

— La vîrsta noastră, ar... ar... trebui să ne cam fie rușine, Henri!

Mă mulțumeam să-i zîmbesc.

— Îți dai tu seama, voi avea în curînd douăzeci și cinci de ani? Sînt bătrînă.

Și ca pentru a răspunde la ironia privirii mele, reîncepu:

— Da, la douăzeci și cinci de ani, multe femei sînt adevărate femei.

Ea se îmbujoră și acea purpură sublinia expresia-i de confuzie copilărească.

— Vreau să spun... Au o meserie, o familie, copii. Eu...

Își deschise degetele mîinilor care nu știau nici să înșface, nici să rețină.

Ne-am întors încet în sat, unde se găsea Postul de comandă. Camioanele care urmau să ajungă la Bordeaux erau aliniate în piața din fața bisericii. Emilie se sui în vehicolul din capul șirului. Șoferul, un flăcău dolofan, jovial, cu părul buclat, păru foarte fericit că o regăsește pe frumoasa călătoare.

— Nu vă temeți, îmi striga el. Vom avea grijă de micuța doamnă.

Motorul hurui, Emilie se aplecă la portieră. Ne făgăduirăm că ne vom revedea în curînd, fie la ea, fie la părinții noștri. Cînd camionul porni, soră-mea îmi strigă:

— Și Nicolas? Sergiu nu mai are vești de la el, nici de la Teo. Știi ceva?

Îi făcui semn din cap că nu.

După plecarea Emiliei lipsa mea de activitate în acel campament amorțit mi se păru de nesuportat. Ardeam de nerăbdare ca să se treacă la ceea ce numeam în gîndul meu „ultimele formalități ale victoriei".

Vai! la cîtva timp mai apoi, am avut de relatat în paginile ziarului unde publicam una din acele „formalități ale victoriei," prea înceată fără îndoială în ochii unui conducător oarecare, în chip de concluzie la acel

mult prea lung reportaj despre „combatanții din vest". Dacă ar mai fi așteptat cîteva săptămîni, poate chiar numai cîteva zile, germanii demoralizați, știind că țara lor e încolțită, ar fi capitulat ei singuri. Dar cum să scoți dintr-o astfel de predare întreaga glorie care dă strălucire galoanelor sau stelelor? La începutul asediului, lipsise armamentul, care ar fi îngăduit poate atacul, luarea cu asalt, dar acum, acum...

Am fost treziți în toiul nopții de sirenele îndepărtate. De pe colina pe care mă cocoțasem cîteva săptămîni mai înainte împreună cu Emilie pentru a descoperi orizontul inamic, am putut urmări serbarea: rafalele, farurile apărării antiaeriene, cele o mie de steguleț albe care coborau străbătînd cerul brăzdat de fulgere, apoi exploziile enorme, continue, limbile de flăcări, incendiile, și treptat imensul jăratec al orașului care ardea. „Ce-o mai încasează!" spunea, în întuneric, lîngă mine, un glas zeflemitor. „Și civilii?"... am întrebat eu. „A! civilii... Civilii?..." Omul tăcuse. Iar însoțitorii lui, pînă atunci atît de excitați și ei, acum șoșoteau, ca și cum remarca mea ar fi aruncat consternarea în acea ambianță pînă atunci entuziastă.

În zori, un comunicat de-al Cartierului General relua acel entuziasm pentru a sărbători bombardamentul total asupra pozițiilor inamice.

În cursul dimineții, coloanele se puseră în mișcare: ordin de a împresura orașul. La prînz, trupele staționau, cu arma la picior. Circulau zvonuri: militarii nemți parlamentau, nu, transmiteau că nu se vor preda; i-ar fi masacrat pe toți civilii. La orele treisprezece, germanii, ceea ce rămăsese adică din garnizoana lor, aruncau armele și se constituiau prizonieri.

Intrarăm în oraș. S-a terminat cu entuziasmul. Mergeam cu mașina, apoi pe jos printre ruinele fumegînde. Am schimbat pușca sau pușca-mitralieră pe cîte o lopată sau pe cîte o cazma: cîți bărbați, cîte femei îngropați sub ruine? Toată ziua să tot ridici dărîmăturile și toată noaptea, sub faruri, și a doua zi la fel, și trupurile strivite pe care le scoatem tîrîndu-le de brațe, de picioare, de pe sub pietre și bîrne, înainte de a ajunge la răniții care ne chemau. Pentru vreo sută de germani uciși, căci

majoritatea au scăpat de la moarte, ascunși în fundul blockhausurilor lor, mii de civili trecuți pe lumea cealaltă. Pe imensa, majestuoasa curbă a plajei în reflux, cu liziera ei de argint, culcate, ca altădată mulțimea somnolentă de vilegiaturiști, cadavrele. Înnebuniți, oamenii fugiseră probabil de prin casele lor, refugiindu-se, prăvălindu-se pe nisip, crezînd că poate acolo vor fi la adăpost, cazărmile, calea ferată, fortificațiile aflîndu-se departe. Însă acolo sus, ceilalți primiseră desigur ordine. O treabă care trebuie bine făcută, orașul ras, și toate vilele de pe frontul mării, și plaja măturată de schijele de bombe și ici-colo spărtura unor enorme pîlnii prin care acum urca apa lăsînd să se ivească uneori cîte un braț înțepenit, cîte un chip negru, cîte un tors ori niscai picioare. A doua zi a trebuit să punem măști, ca să continuăm a căuta sub dărîmături niște supraviețuitori improbabili și să aruncăm peste grămada de cadavre, în var, morții de pe plajă și pe cei scoși de sub ruine.

Telefonasem la redacția ziarului textul articolului meu despre „eliberarea" orașului. Vorbeam în el despre „stupiditatea criminală a bombardamentului". A doua zi, articolul meu apăru chiar cu aceste cuvinte, care le scăpaseră, probabil, cenzorilor. A treia zi însă eram expulzat din campament. M-am întors acasă, unde mă așteptau două mesaje de la conducerea ziarului. Mama mi-a explicat că unul venise dimineața prin curier, iar pe celălat l-a adus un biciclist mai către sfîrșitul zilei. Primul mă informa că am fost demis. Al doilea venea din partea redactorului șef, acesta mă lua cu „dragă prietene", și-mi scria că „ținînd seama de munca mea excelentă de pînă atunci", conducerea consimte să revină asupra hotărîrii sale.

Am aflat, ducîndu-mă la ziar, că Bătrînul intervenise în favoarea mea. El era acum președintele Comitetului de Eliberare.

O furtună se urcă pe Elba în direcția Hamburg. Tumultuoasă forță a fluviului, a norului, a navelor care coboară la mare. Acestei forțe parcă fără limite îi dă tîrcoale nu se știe ce amenințare.

Am fost adunați la malul fluviului : ziariști francezi, ziariști germani. Pretextul : discuții privind profesia noastră și noile ei forme : radio, televiziune. Amabilități ale colegilor din Hamburg, Dresda, Colonia, München. Și furtuna care nu mai înceta să se îngrămădească deasupra fluviului.

Ni s-a arătat un film de televiziune : în 1941, în Polonia, un tînăr aspirant german, cinstit, pur, generos, îndrăgostit de o poloneză, descoperă treptat-treptat oroarea nazistă, masacrele evreilor, e zdruncinat sufletește, indignat. Întîi găsesc simpatică, curajoasă această emisiune făcută în Germania pentru germani și care arată crimele comise de germani, pe urmă îmi dau seama de alegerea curioasă de care dă dovadă aspectul eroului : blond ca nisipul Balticii, eroul este însuși tipul lui Siegfried, al arianului legendar, așa cum îl cînta Führerul. Cei care torturează, care comit masacrele sînt toți dimpotrivă niște bruni cu aer semit. Întîmplare ? Manevră secretă a unei echipe naziste camuflate la televiziune ?

O dată această „coincidență" descoperită, nu pot suporta vizionarea filmului, afară regăsesc furtuna amenințătoare care se rostogolește pe cer în apropiere de Hamburg.

XXI.

Nu recunoșteam în civilul acela totodată timid și morocănos, puțin cam ridicol în hainele lui strîmte și care mă primea, în picioare, cu mîinile sale greoaie rezemate de un gheridon * aurit, pe eroul legendei, pe omul pădurilor, pe șeful machiului, pe acela care — după exemplul lui René Desfeuilles — de către toți tinerii de la țară mai întîi, din oraș apoi, fusese botezat Bătrînul. Totuși, la el venisem ca să-i mulțumesc, în acel salon al Prefecturii care-i servea acum de birou.

Părea stingherit de vizita mea, deși se străduia să se arate atent și cordial. De mai multe ori mi-a cerut vești despre Hélène, însă nu părea să-mi audă răspunsul. Nu s-a însuflețit și nu și-a redobîndit o clipă bonomia de altădată, decît pentru a mă felicita că denunțasem „stupiditatea criminală" — și reluă cuvintele din articolul meu — a celor răspunzători de bombardament. Era mîndru, mărturisea el, că a putut feri orașul de o soartă asemănătoare. Dușmanii lui, și din nenorocire adăuga el, și cei care ar fi trebuit să fie prietenii lui, făceau totul ca pașnica sa victorie să fie treptat-treptat uitată, ba chiar contestată.

Cînd să plec, mă rechemă, îmi făcu semn să închid din nou ușa pe a cărei clanță aveam încleștată mîna. M-am întors către el. Începu să măsoare în lung și-n lat

* Măsuță rotundă cu unul sau trei picioare.

salonul rococo, fără a se uita la mine. În sfîrșit, se opri, mă privi țintă, își întoarse din nou căutătura.

— Ascultă, Verrier, spuse el, tu ești legat... familia ta e legată... vreau să spun : sora ta s-a căsătorit cu Valenkov ?

Se îndreptă spre biroul său, de unde luă un dosar pe care îl frunzări.

— Nu știi ? Familia ta nu știe ce s-a întîmplat cu unul anume Nicolas Valenkov, un tip din Legiunea Voluntarilor Francezi ? Cumnatul surorii tale, cumnatul tău, ce mai încoace și încolo ?

Își agită mîinile în față, ca pentru a goni niște idei neplăcute.

— O ! e-n regulă, e-n regulă. Voi n-aveți nici o legătură cu el ! Atunci, perfect. Avea și o soră ; potrivit anchetei, nu pare ca ea să fi fost într-adevăr dintr-o aceeași tagmă cu acel rus alb. Totuși, a spălat și ea putina cu un... muzicant... un olandez, sau mai degrabă un flamand care... Probabil la Paris, hm, se va vedea. Ar putea totuși să iasă prost pentru dînsa.

Își părăsi biroul, înaintă spre mine. Cît părea de obosit, cît trebuia să-l plictisească noul său rol. După anii aceia de vagabond, de condotier al pădurilor, se va familiariza oare vreodată cu personajul oficial în pielea căruia intrase ?

— E-n regulă, e-n regulă ! repetă el.

Vorbi în șoaptă, aruncînd o privire jur-împrejur. Eram surprins, observînd că seamănă cu un om hărțuit. El, pe capul căruia altădată era pus un premiu, el care sfidase pe atunci poliția, nemții și milițienii, acum la ora triumfului, părea să cunoască strecurîndu-i-se în suflet nu știu ce teamă.

— Înțelegi, Verrier, omul are totdeauna dușmani, gata să-l acuze de orice.

Șovăi. Mă întrebam dacă se mai gîndea încă la adversarii lui politici ; fără îndoială că ei îl hărțuiau sau îi întindeau curse împotriva cărora vechile lui viclenii de ilegalist rămîneau acum neputincioase.

— În orice caz, conchise pe un ton deodată iritat, dacă vreodată tu sau anturajul tău ați afla ceva despre

această chestiune, vreau să spun despre Valenkov, veți ști că trebuie să anunțați autoritățile, nu-i așa ?

Îmi întinse mîna.

— Trebuie să te ferești : nefericitul tău frate...

Acestea au fost ultimele sale cuvinte, în timp ce-și lua rămas bun de la mine. Mă întrebam zadarnic asupra sensului cuvintelor lui. Să mă feresc, de ce ? Și ce legătură aveau toate acestea cu „nefericitul meu frate" ? Cît despre Nicolas Ivanovici, dacă ei nu sînt în stare să-l prindă în Germania ori în altă parte, puțin ne păsa nouă, orice ar fi, arestarea lui nu ni l-ar reda pe „nefericitul meu frate". Să mă feresc de Valenkov ? Bătrînul îl credea deci în oraș ? Voia cumva să sugereze că el putuse avea vreun amestec în uciderea lui François ? Chiar și mama mea sfîrșise prin a crede, dimpotrivă, că Nicolas ne menajează, că poate chiar ne protejase de cînd cu arestarea prăvăliașului.

N-am suflat nimic alor mei, acasă, despre vorbele Bătrînului. Ele însă îmi reveniră în minte cînd mi se păru că recunosc într-o seară, la căderea nopții, pîndind într-o mașină oprită cu farurile stinse în fața Observatorului, pe cei doi „locotenenți" ai lui Dargan, cărora Hélène și François le smulseseră, în mochi, pe prizonierii austrieci. Întors acasă, dindărătul storurilor trase, am supravegheat automobilul. După masa de seară, mi-am aruncat din nou o privire pe stradă, automobilul era însă tot acolo ; și încă nu se mișcase de acolo nici cînd, la miezul nopții, neputînd dormi, m-am sculat. În zori mi s-a părut că aud cum pornește motorul, niște faruri măturau fațada casei noastre. Vreme de mai multe nopți, în aceeași săptămînă, am putut observa astfel prezența automobilului în colțul terasei Observatorului. Presupuneam că cei doi „locotenenți" își petreceau seara în compania membrelor Asociației Antifasciste a Femeilor care se instalase la Observator. Așa se putea explica plecarea în zori a automobilului lor. Această ipoteză mai întîi mă liniști, dar foarte curînd mă cuprinse teama că cei doi bărbați și-au luat amante dintre femeile-soldați pentru a le da misiunea să ne spioneze.

Nu m-am putut stăpîni să nu-i împărtășesc Hélènei temerile mele. Observase și ea, îmi spunea, un automo-

bil asemănător celui pe care-l descriam eu, care în două rînduri i s-a părut că face o manevră ciudată : automobilul, după ce o depășise pe aleea care duce la institutul psihiatric, se oprise puțin mai departe, pornind apoi din nou și depășind-o iar ; de două ori se repetase manevra aceasta. Hélène putu să vadă doi bărbați pe locurile din față ale mașinii, dar pe care nu-i recunoștea. Se simți totuși ușurată cînd poarta cu grilaj a spitalului se închisese în urma ei. Puțin mai tîrziu, postată la o fereastră a ospiciului, zărise automobilul parcat lîngă trotuar, la capătul aleii. Spre seară, mașina neagră dispăru, dar în clipa cînd ieșea, Hélènei i se păru că zărește silueta a doi bărbați care așteptau lîngă un platan, în afara incintei. Ea făcu atunci cale-ntoarsă și părăsi ospiciul prin poarta livezii care dă într-o străduță ceva mai ferită.

Eu continuam să-i vorbesc, i-am spus de cuvintele Bătrînului cu privire la Nicolas. Dar după ce pronunțasem acest nume, Hélène se sculă, cu o expresie de spaimă zugrăvită pe față. Brusc ea își lăsă fruntea pe umărul meu. Repeta gemînd : „François, vai ! François dragă !“ Zadarnic blestemam fericirea stranie care mă cuprinsese cînd am simțit-o lipită de mine și, din adîncurile desperării ei, așteptînd un ajutor pe care numai eu, desigur, acum cînd fratele meu nu mai exista, i-l mai puteam da. Totuși, nu știam ce obscură primejdie o amenință, ne amenință.

Am căzut de acord ca dimineața s-o însoțesc pînă la poarta ospiciului și seara să vin s-o iau de acolo. Spitalul de psihiatrie se înălța în apropierea orașului, dar pentru a ajunge acolo, trebuia s-o iei de-a lungul unui bulevard pustiu, mărginit de terenuri virane și mă temeam acum pentru securitatea Hélènei. Făceam drumul în tăcere. Deși acel du-te-vino era prea puțin compatibil cu orele mele de lucru, îmi găseam în el o mîngîiere, ca și cînd bucuria de a o proteja pe Hélène ar fi biruit neliniștea amîndurora.

O singură dată am zărit automobilul suspect. Urca pe bulevard cu viteză mică, ne depăși, apoi se opri la vreo sută de metri înaintea noastră. Hélène voia să se

întoarcă din drum, eu am reuşit s-o fac să-şi schimbe hotărîrea : dacă totuşi cei din lăuntrul maşinii ne credeau vinovaţi — şi ce vină oare ne-ar putea găsi ? — fuga noastră ar părea să le dea dreptate. Trebuia să continuăm să înaintăm, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Nu mai eram decît la vreo cincisprezece metri de maşină, cînd automobilul porni din loc în mod brutal. O luă din loc şi merse pînă la incinta spitalului, apoi cîrmi la dreapta pe o stradă care se pierdea în cîmp şi dispăru.

— Ce vor de la noi ? Ce caută ?

Hélène lăsă capul în jos, nu-mi răspundea.

Uneori trebuia să rămîn la ziar pînă destul de tîrziu noaptea. Într-o seară, pe cînd mă întorceam astfel acasă puţin înainte de miezul nopţii, pătrunzînd pe o stradă îngustă, prost luminată, care leagă suburbia de cartierul vilelor şi care dă în dreptul Observatorului, mi se păru că văd un bărbat rezemat de un perete, la dreapta. M-am depărtat de el cît mai mult posibil. Dar abia îl depăşisem, cînd cu o voce aspră îmi strigă : „Stai !“ Luînd-o la fugă, aş fi putut ajunge la casa noastră în cîteva minute. „Stai !“ porunci din nou omul. M-am oprit. Am auzit cum paşii lui se apropie. „Nu te întoarce ! Mîinile sus !“ Nu aveam armă. Mi se părea că simt fiziceşte între omoplaţi revolverul îndreptat spre mine. „Înaintează“. Oare ce accent era acesta ? Spaniol ? Manuela ne spunea că unii refugiaţi putuseră să evadeze din lagărele din sud şi să ajungă în machi. Dacă i-aşi vorbi în spaniolă ? Cum să spun : „Cine eşti ? De ce toate acestea ? Ce vrei ?“ Imposibil să găsesc însă un singur cuvînt. Acest gol, această convulsie a fricii în burtă. O să tragă. Cînd o să tragă ? Cu picioarele moi, m-am izbit de o piatră a pavajului. Spaniolul a rîs. Îmi ghiceşte spaima. Dacă m-aş întoarce brusc şi m-aş năpusti, poate că n-ar avea timp să ţintească. Ajungeam la răspîntie.

„A derecha ! La dreapta !“ Mă face să urc puţin în susul străzii care se întinde de-a lungul porţii Observatorului... Nimeni, nici o fereastră luminată, nici o speranţă de ajutor şi, puţin mai sus de Observator, automobilul oprit. Într-acolo mă duce. Mă vor vîrî în maşină

Mă vor ucide în afară de oraș. Să strig. Să chem. Privesc umbra mai groasă care indică poarta Observatorului. Acolo ne-am oprit de atîtea ori, pentru o clipă, noaptea : Emilie, François și eu, înainte de a ne despărți de prietenii noștri, în timp ce îndărătul porții Elisabeth, Caroline, Mathilde și Guillaume ne făceau ultimul semn de rămas bun ; acolo am strîns-o în brațe pe Elisabeth ; i-am simțit buzele lipite de buzele mele. „Control acte", pronunță omul. Mă găsesc la un metru de mașină. În interior, o lampă de buzunar se aprinde, fascicolul de lumină e îndreptat spre ochii mei. Spaniolul mă scotocește prin buzunare, îmi scoate portofelul. Dar dacă nu caută cumva altceva decît punga mea ! Deschide portofelul, descoperă legitimația de ziarist barată cu tricolor, bolborosește nu știu ce, se îndreaptă de spate, pocnește din călcîie, îmi întinde portofelul. „Scuzați, căpitane !" În poziție de „drepți", mă salută cu mîna la chipiu. Și repetă : „Scuzați, căpitane Varier — a avut timp să descifreze — prost, însă — numele meu de pe carnet. Ordine, înțelegeți avem ordine, să căutăm un colaborationist fugar". Mă stăpînesc, spre a nu izbucni într-un rîs nervos. Trăgîndu-mi sufletul, spun : „Pe loc repaus" și mă îndepărtez de el. „Bună seara, căpitane". Răspund : „Buena noche" — cuvintele spaniole îmi revin acum, cînd nu mai am nevoie de ele — și o șterg. Dacă vreodată celălalt, sau ceilalți, din mașină, cel care mă lumina și pe care nu l-am putut vedea, i-ar explica spaniolului că fîșia tricoloră nu înseamnă neapărat să fii ofițer !

În serile următoare am putut obține să fiu adus la domiciliu cu o camionetă a ziarului. De altfel, nici eu nici Hélène n-am mai revăzut mașina cea suspectă. Credeam că cercetările poliției luaseră sfîrșit și eram convinși că este așa, pînă ce Curtea de Justiție a pronunțat împotriva lui Nicolas Valenkov o condamnare la moarte în contumacie. „Vezi, Hélène, nu mai ai de ce să fii îngrijorată, e sigur că pe el îl căutau, acum ne vor lăsa în pace, au înțeles că Nicolas a dispărut într-adevăr". Hélène îmi dădea dreptate ; totuși, ea rămînea la fel de întunecată și de nervoasă. „Mă întreb, îmi mărturisea

Betty, dacă își va reveni vreodată după moartea lui François".

Tristețea mamei sale o afecta profund pe Sylvie. Cu toate că nimeni dintre noi nu făcea niciodată în fața fetiței vreo aluzie la moartea lui François, nici la război, nici la acțiunea de epurare, Sylvie cunoștea spaime subite, insomnii ; își pierdu orice poftă de mîncare și, la fiecare masă, Elisabeth trebuia să inventeze din nou și să joace adevărate comedii ca s-o distreze, așa încît să poată fi determinată să mănînce fără să-și dea seama.

— Din fericire, spunea Hélène, o avem pe Elisabeth. Altfel, aici ar fi, ar fi...

Ridica puțin brațele, le lăsa să cadă cu un gest de neputință.

— Fără tine, Betty, reîncepu ea, și fără tine, Henri, ce-ar face Sylvie a mea ? Vedeți, în zadar mă străduiesc, ea ghicește, simte ceea ce simt eu.

Elisabeth se apropia de Hélène, o lua pe după gît, o săruta pe tîmplă.

— Într-o zi voi veți pleca, spunea Hélène, Henri o să lucreze la un alt ziar, la Paris ; Sylvie, eu nu-i voi putea da această tandrețe și pace cu care o înconjurați voi.

Protestam, că n-o vom părăsi pe Hélène, că eu nu aveam nici un proiect de plecare.

— Dar poate că va trebui să plec eu.

Betty îi dădea atunci drumul Hélènei și o privea, temătoare.

— Da, continua tînăra femeie, cînd războiul acesta va fi definitiv terminat, concursurile vor reîncepe ; dacă mă vor primi, am să fiu numită la un spital de psihiatrie, Dumnezeu știe pe unde, voi fi obligată să accept.

— N-ai decît să refuzi.

Betty aproape că țipase.

— Și cu ce voi trăi, cu ce-mi voi crește fetița ?

— Voi munci eu, iar cu salariul meu și cu cel al lui Henri, vom putea să te ajutăm, fără să mai punem la socoteală ceea ce socrii noștri, nu-i așa, Henri ?

— Și de ce nu ți-ai avea aici cabinetul tău medical, în loc să umbli din ospiciu în ospiciu ?

O împurpurare subită lunecă peste obrajii Hélènei.

— Aţi vrea ca eu să renunţ la... profesia mea!

Era în ochii ei o suspiciune şi o ostilitate care ne dureau.

— Nu contaţi pe aşa ceva! ne aruncă Hélène îndepărtîndu-se.

Izbucnirea sa i-a pricinuit Elisabethei o depresiune pe care nu ştiam cum s-o fac să dispară. „Am pierdut prietenia Hélènei", îmi tot repeta.

Încercam s-o conving că totul nu era decît ivirea unei umbre trecătoare între ele două, însă adesea vorbele mele nu reuşeau decît s-o exaspereze. Vedea limpede, spunea ea, că lîngă mine nu putuse decît să se renege pe sineşi. Exemplul Hélènei o ruşina : în ciuda războiului şi în ciuda nenorocirii sale, Hélène va împlini ceea ce-şi visa din totdeauna, pe cînd ea, Betty, n-a ştiut decît să-şi irosească, apoi să-şi trădeze aptitudinile, şi eu o menţineam în renunţarea aceasta.

Elisabeth lîngă mine pierdută, ca florile şi frunzele care cad ostenite, decolorate, de îndată ce lumina sau apa sau pămîntul obişnuit şi prielnic le lipsesc. Nu era oare o crimă să fie despărţită de Mathilde, de Caroline, de Guillaume, de aceşti Barbari care, poate, nu aveau viaţă, strălucire, speranţă decît atîta timp cît erau împreună, ca şi cum fiecare dintre ei n-ar putea fi decît una din culorile, una din acele raze ale prismei, ale sclipitorului cămin ce ne uluise? Fără îndoială, mă gîndeam eu, ar fi trebuit ca Emilie, François şi eu însumi să putem trăi la Observator, atunci Barbarii şi-ar fi păstrat fericirea, ne-ar fi îngăduit s-o împărtăşim. Dar François era mort, Emilie moartă pentru dragoste, Barbarii dispersaţi în afara casei lor şi prietenii lor pierduţi.

XXII.

Către sfîrşitul iernii, într-o dimineaţă pe cînd mă odihneam, Hélène îmi ceru s-o însoţesc la ospiciu. Arbora un aer vesel, ca şi cum mi-ar fi propus o plimbare. Vremea era într-adevăr frumoasă; un frig pătrunzător şi soarele dădeau strălucire cerului şi grădinilor desfrunzite, cu crengile acoperite de chiciură. Mergeam repede. Hélène cu capul gol purta un fel de haină îmblănită, nişte bocanci de munte cu care se încălţa în vremea anotimpului urît sfîrşeau prin a da siluetei sale o severitate băieţoasă Nu fusese niciodată cochetă; cel puţin înaintea morţii lui François simplicitatea toaletelor ei nu-i ascundea frumuseţea puţin cam greoaie, pe cînd, de la doliu încoace, îşi alegea parcă totdeauna coafura, corsajul, mantaua sau încălţămintea care s-o urîţească, care să şteargă, din trupul şi de pe chipul său, acel farmec primitiv pe care niciodată nu păruse să-l accepte şi pe care acum, fără ca măcar să-şi dea seama, se îndîrjea să-l distrugă.

Cînd am ajuns la poarta de fier a ospiciului, Hélène păru să ezite, apoi silindu-se din nou să zîmbească întocmai ca la începutul „plimbării" noastre, mi-a sugerat să mai rămîn o clipă cu ea în timp ce va vizita bolnavii.

Am traversat amîndoi un parc în stil franţuzesc. Cînd am pătruns în clădirea enormă, Hélène a dat oarecari semne de nervozitate: întorcea capul în toate părţile, se oprea, îmi azvîrlea cîte o privire, pornea apoi mai de-

parte. Am întîlnit un grup de tineri în halat alb, în fruntea lor mergea un bărbat de vreo patruzeci de ani, foarte spătos, cu părul castaniu tuns în chip de perie. Hélène s-a dat puţin înapoi din faţa lui, apoi a revenit spre el, m-a arătat cu mîna : „Cumnatul meu, Henri Verrier, am vrut...“ Celălalt n-a lăsat-o să termine : „Foarte bine, foarte bine... Bună ziua, domnule Verrier“. El îmi strînse mîna cu putere. Şi-n aceeaşi clipă o şi porni mai departe, înconjurat de grupul său de studenţi.

Hélène îl urmărea din ochi.

— Cine e ? am întrebat-o.

Ea m-a scrutat mirată.

— Ei cum, doctorul Villanet, medicul şef.

Avu pentru un moment o expresie de fericire.

— Ah ! aş fi vrut să am un tată ca el.

Îşi reluă obişnuita severitate. Străbăteam coridoare lungi. Uneori la uşile de sticlă care le jalonau, apăreau nişte capete, ne observau cu ochii lor stinşi sau dimpotrivă, îngroziţi ; bolnavi în uniformă cenuşie traversau culoarul prin faţa noastră, unii mormăiau, alţii gesticulau.

Printr-o uşă joasă pe care un infirmier o deschise pentru noi, ieşirăm din clădire. Am mers de-a lungul unor curţi împrejmuite cu grilaj : bolnavii se plimbau pe acolo înainte şi înapoi ori stăteau întinşi prin praful curţii. După ce am traversat şi alte grădini, am ajuns la un pavilion cu acoperiş de ardezie. În prag, Hélène mă apucă de braţ.

— Ascultă, Henri, eu...

Nu se decidea să-mi vorbească.

— Ascultă... O ! scuză-mă, am încredere, am atîta încredere în tine... Însă, în sfîrşit, promite-mi, nu-i aşa, să nu vorbeşti nimănui, nimănui... Poate, mai tîrziu, Elisabethei, noi am putea, dar acuma încă nu...

Sună la poarta pavilionului. O gardiană veni să deschidă, apoi împinse zăvoarele în urma noastră şi Hélène o întrebă : „Cum se simte în dimineaţa aceasta ?“ Femeia dădu din umeri : „Ştiţi, doamnă doctor, cu d-l Niederbronn nu se ştie niciodată... Într-o clipă te face să mori de rîs, în alta te îngrozeşte, în alta-ţi provoacă mila“.

— Un coleg de studii, şi apoi el... el cunoaşte Alsacia, spuse Hélène întorcîndu-se înspre mine.

N-am înțeles bine dacă ea înțelegea să mă prezinte în felul acesta, sub o astfel de minciună, gardienei, sau dacă d-l Niederbronn era colegul ei de studii și el venea din Alsacia.

Urcam scara. Te-ai fi putut crede într-o veche casă burgheză așezată în mijlocul propriului ei parc. Pe palier, în timp ce gardiana se depărta după ce predase o cheie Hélènei, aceasta mă reținu de mînecă.

— Ai auzit, Henri, d-l Niederbronn, un alsacian, o rană gravă într-un bombardament, o rană la cap l-a lăsat bolnav, a trebuit să fie închis ca să poată fi îngrijit ca să nu-și piardă cu totul mințile, ca să... ca să nu-și ia zilele. Fii atent, pentru toată lumea de aici, pentru gardiană, pentru infirmieri, d-l Niederbronn, nu Nicolas, nu Nicolas Valenkov.

— Dar Hélène, cum ? Cum ? ! !

— Imediat, în seara aceasta, după ce vom fi ajuns acasă, am să-ți spun. Te-am adus pentru că nu mă mai crede, el își închipuie că fratele său, sora sa, vor fi împușcați în locul lui și că el trebuie să se predea, ca să-i salveze. E îngrozitor, Henri, dacă vreodată ar face lucrul acesta, îngrozitor pentru el — făcu o pauză — și pentru doctorul Villanet.

— Și pentru tine, Hélène, am șoptit eu.

— O ! eu...

Se postă un fața unei uși, ciuli urechea. Oftă.

— În ce stare îl vom găsi ?

Bătu scurt, de trei ori. Se auzi hîrșîitul unui scaun pe podea și Hélène deschise ușa cu cheia încredințată de gardiană. Apoi se dădu la o parte, spre a mă lăsa să trec.

— Domnule Niederbronn, rosti ea cu un glas voios și sonor care-mi pricinui o oarecare indispoziție, vă aduc un prieten.

— Doctore, omagiile meu, strigă rusul, și în șoaptă : Bune ziua, draghe Hélène... O ! Henri.

Se repezise spre noi și, ceremonios, îi sărută mîna Hélènei.

De o slăbiciune extremă, cu părul aproape cărunt și în dezordine, ca și barba care disimula cicatricea obrazului, d-l Niederbronn nu avea comun cu Nicolas Ivanovici decît ochii, acei ochi de foc puțin cam migdalați

care, altădată, erau numai mînie, sau numai bucurie, sau numai maliţiozitate, şi care acum nu păreau să ardă decît de febră.

— Permiteţi, permiteţi, spuse el lungindu-se pe pat, dar d-l Niederbronn forte obosit.

Faţa îi deveni dură, ochii săi priviră cu încăpăţînare drept înaintea lor.

— Ce se face pe pemint, d-l Niederbronn ? Patria seu nu va revede. Hitler nebun ca şi el, nebun şi cureţat. Bolşevism peste tot. Nu, nimic, nimic de fecut... dechit se crepat.

Se întoarse înspre mine, trăsăturile i se reînsufleţiră ca şi cum ar fi uitat ce spusese nu mai mult decît adineauri.

— Atunci, aşa, tu, machisard, tovareş soviet, vine totuşi se vezi duşman la case de nebuni, n-avem revolver buzunar ? Pac, pac, pac, bun remed pentru cest nebun de Nic, vrei se spun de Niederbronn, sau poate, duba de penitenciar la ieşire ? Te urmez, tu ştiţi, eu eşti gata.

— De ce vorbeşti prostii ? îi reproşă Hélène.

El se sculă, veni spre ea, îi luă mîna, o duse la buze.

— Scuze Hélène, scuza mica domna.

Întors în patul său, mă luă ca martor.

— Eu eşti nedemn, toţi nedemn estem, se serutem urma paşilor de la un femeie cum Hélène, ca minunate Hélène.

El o privi o clipă. Şi-l podidiră apoi lacrimile, cînd spuse :

— Biata mica Hélène, tu singur acum, tu singur.

Schiţă o strîmbătură, de parcă l-ar fi durut ceva.

— Mîrşăvie... mîrşăvie de la rezboi !

Se agita în pat, o roşeaţă îi împurpura tîmplele.

— Se omori om fere aperare, mirşevia de la mirşevie ! Eu, eu jur, niciodat tras in duşman dezarmat, niciodat tras in spate şi niciodat spionat, denunţat pe nimeni. Ofiţer rus, onoare, onoare.

Hélène îi făcu semn să tacă. Îl privea cu o expresie de dezgust şi de milă în acelaşi timp.

— D-le Niederbronn, spuse ea, nu te agita, altfel vei face febră.

— Domnul Niederbronn, domnul Niederbronn ! repeta el furios.

Hélène, mă gîndeam eu, nu vede într-însul decît victima, decît pe rănitul care trebuie îngrijit.

Ea rosti în șoaptă :

— I-am cerut lui Henri să vină ca să-ți spună ce știe despre Sergiu și despre Teo.

Rusul se încovoie pe patul său și începu să geamă, apoi pronunță cuvinte confuze în care reveneau numele de Sergiu și Teo. Am înțeles că-i credea pe fratele și pe sora sa arestați în locul lui, ca ostateci.

Cînd reuși în sfîrșit să se liniștească, el declară :

— La bolșevici voștri vei predem pe mine... Se pușe pe mine și se eliberezi pe Sergiu și mica sore.

M-am apropiat de pat.

— Nicolas, ascultă-mă, i-am spus, apropiindu-mi fața de el. Îți jur, auzi, îți jur... pe capul mamei mele, că Sergiu și Teo sînt liberi, sînt în viață ; ei nu se află în primejdie.

Vedeam cum i se risipește treptat spaima din ochii mici și strălucitori.

— Emilie a venit să mă vadă cînd eram corespondent de război, cînd împresuram o divizie germană pe țărmul Atlanticului. Ea îl lăsase pe Sergiu la Bordeaux, unde îl reținea munca lui. Mi-a spus că-i merge bine și că are vești, vești bune de la Teo care se găsea la Paris.

În mod absurd mi se părea că rusul avea să ghicească minciuna mea cu privire la Teo, să descopere că informațiile mele despre plecarea tinerei fete la Paris le aveam de la fostul șef al machiului.

Cu riscul de a trezi însă prin insistența mea suspiciunile rusului, am început să-i repet la ureche :

— Auzi, ți-o jur, pe mama mea, ți-o jur.

Desprins cu gesturile și cuvintele excesive, el ascultă cu calm afirmațiile mele. Apoi tuși, își duse mîna la barbă.

Rămaserăm toți trei o clipă ca muți. În sfîrșit, Hélène se ridică, Nicolas îi aruncă o privire plină de regret. El se lăsă să alunece jos din pat, deși Hélène îi făcuse semn cu mîna să nu se miște.

— Tu pleache deja, Hélène, doctor drag ?

— Trebuie să mă duc să mă ocup de bolnavii mei.

Rusul se înclină peste mîna pe care medicul i-o întindea.

Am remarcat în clipa aceasta cicatricea care-i brăzda carnea în partea de sus a frunții și care se pierdea sub păr. „E dintre oamenii pe care moartea îi refuză", m-am gîndit.

Nicolas mă bătu timid pe umăr și mormăi.

— Mulțumesc pentru veşti Sergiu și Teo.

Și repede se și întoarse, în timp ce noi ieșeam. Hélène, în urmă, închise ușa cu cheia. Am rămas o clipă nemișcați, pe palier.

— Nefericitul, o auzii.

Ea o chemă pe gardiană și-i înmînă cheia.

— Ei, întrebă femeia, d-l Niederbronn ?

— Ca de obicei...

Seara am putut rămîne cîteva minute singur numai cu Hélène. Impresia de milă pe care mi-o lăsase rusul dispăruse.

— E totuși complicele naziștilor, i-am spus, complicele crimelor lor. Și tu ai riscat, riști mult din cauza acestui...

Ea ridică puțin capul, ca pentru a-mi da de înțeles : „Ce importanță are".

— Dacă ceilalți, cei care ne supravegheau din mașină, care ne urmăreau, dacă ei ar fi intrat după tine în ospiciu...

— L-ai auzit, Henri ? Eu, eu îl cred, iar doctorul Villanet îl crede și el, iar doctorul Villanet, știi, timpul petrecut de el la Fresnes... el crede că Nicolas n-a denunțat ; un dușman da, însă pe față...

— Cum de l-a ascuns în ospiciu ?

— Îl îngrijise de cînd cu explozia grenadei. În vara aceasta Valenkov a făcut o nouă criză, șefului i-a fost milă de el, i-a procurat o falsă identitate și l-a instalat în pavilion.

— Justiția...

Ea nu m-a lăsat să continui.

— „Rusul dumitale" — Villanet îmi spune așa : „Rusul dumitale" — „Rusul dumitale fiind exilat, este în mod fatal alienat, el avea deci circumstanțe atenuante. Atîta timp cît se lupta, exilat sau nu, alienat sau nu, era drept să fie doborît". Și șeful, sînt sigură de acest lucru, dacă ar fi trebuit, n-ar fi ezitat să-l ucidă chiar el. „Dar acum

este o victimă, și un bolnav, așa că noi, medicii, îi datorăm de două ori asistență și ajutor".

— Villanet e creștin ?

— Asta... făcu Hélène.

După o clipă, ea reîncepu.

— Altădată, vreau să spun pînă pe la cincisprezece, șaisprezece ani, eu credeam în Dumnezeu, în rai, în infern ; prin forța împrejurărilor, cu familia mea, cu mama mea mai ales... Acum, însă, nu mai știu. Cum să crezi în cer cu... în sfîrșit, cu ceea ce se petrece pe pămînt ? Dar eu știu, văd omul, pe noi toți, pradă răului și bolii, și dacă nu există Dumnezeu, omul este și mai vrednic de plîns, mi se pare. Medici sau nu, răul, boala, noi trebuie să le combatem, nu ? Și pe bolnavi, victimele răului și ale bolii, să-i îngrijim, să-i salvăm.

— În ce moment, atunci, inamicul — instrument al răului — devine bolnav, un bolnav căruia trebuie să-i dai ajutor ?

— Cînd este zdrobit.

— Să-ți fie teamă că vipera rămîne viperă. Sub pretext că e doborîtă, o îngrijești, însă imediat ce-i revin forțele, ea nu te cruță, veninul ei n-o părăsește.

— Noi nu sîntem vipere.

— Vai ! viperele sînt de-a dreptul inocente, pe lîngă atîția oameni.

— Mă întreb, de atîtea ori, mă întreb, spuse Hélène cu o expresie visătoare. Ceea ce noi numim răul, la origine poate că era pentru om ceea ce veninul e pentru șarpe, un mijloc de a se apăra în caz de primejdie, o armă, și apoi acest venin în loc să rămînă în afara noastră, a sîngelui nostru, un accident l-a făcut să pătrundă în noi, omul s-a confundat cu veninul său.

Am încercat să rîd :

— În definitiv omul este un șarpe care s-a otrăvit el însuși și care nu se gîndește decît să-i otrăvească și pe ceilalți oameni.

Hélène a rămas gravă.

— Da, poate, un animal înnebunit.

XXIII.

Reveneau prizonierii şi deportaţii. Mulţi prizonieri, puţin deportaţi. Cu Betty şi Hélène ne duceam la gară cînd era anunţată sosirea cîte un convoi. Voiam să fim primii care să-l îmbrăţişăm pe prăvăliaş. Cel puţin aşa spuneam noi înainte de a-i vedea sosind pe primii supravieţuitori, tragice sperietori dedesubtul zdrenţelor lor vărgate. Nu l-am recunoaşte pe prietenul nostru, n-am avea curajul să-l strîngem la piept. Ce sărut, ce vorbă să-i dai cuiva care se întoarce de dincolo de moarte ? Nici o veste despre Couderc. Încercam să vorbim unor supravieţuitori, careva dintre ei îşi amintea să-l fi văzut într-unul din lagărele pe unde fusese, dar se vede că fusese transferat într-altă temniţă către sfîrşitul războiului : plecase el oare spre fumul unui cuptor ? pierise sub lovituri sau din cauza bolii ? ori făcea cumva parte din acele grupuri de evadaţi pe care-i primeau ruşii.

Priveam la fantomele acelea cum coboară din vagoane clătinîndu-se. Citeam groaza pe feţele femeilor lor, ale copiilor lor cînd în sfîrşit îl recunoşteau pe cel ce se întorcea. Îţi era ruşine să fii pe acel mal către care era condusă turma prăpădită a martirilor. Îţi era teamă, pus în faţa acelor martori, că nu-i vei mai întîlni niciodată. Şi oare ne vom trezi din coşmarul a cărui pradă şi mărturie erau ei ? Dacă uitarea ar veni într-o bună zi, ar însemna că am trecut datorită unei lente şi cotidiene laşităţi, fără s-o ştim, de partea călăilor. Dar dacă

strigătul demenței și al durerii ar sfîșia la nesfîrșit memoria noastră, cum să mai acceptăm să trăim ?

Prăvăliașul nu se întoarse, dar de la Guillaume ne veni vestea printr-o scrisoare către Betty că va trece prin orașul nostru înainte de a se duce la părinții lor în Languedoc. Mai mulți prizonieri din același lagăr cu el, originari din oraș, vor sosi în același convoi. Mama nu scoase nici o vorbă, cînd aflarăm vestea. N-aș fi vrut să remarc privirea pe care o arunca nurorilor sale, Hélènei pentru care fără îndoială François evadase, și el credea că va întîlni libertatea, fericirea, însă îl aștepta moartea ; Elisabethei care i-l luase pe celălalt fiu, fără să-l facă fericit, și care acum, era de-ajuns ca s-o privești, nu se mai gîndea decît la întoarcerea fratelui său, a acelui Guillaume pe care mica Emilie, te și întrebi de ce îl iubise nebunește.

Sufeream ghicind acea ură mocnită. Nu îndrăzneam s-o rog pe Betty să se arate mai puțin veselă în prezența mamei mele.

Guillaume găsi posibilitatea să se instaleze într-una din mansardele Observatorului. Tot restul imobilului rămînea ocupat în continuare de femeile din armată și rîdeam de Guillaume că pătrunde în felul acesta, singurul bărbat admis în mod oficial, în acea cazarmă-harem. Mi se părea mai taciturn ca oricînd ; oare cum se îndrăgostise Emilie de acest indiferent ?

Grimari s-a întors în același convoi cu Guillaume : un Orlando îmbătrînit cu barba neagră, cu ochii înfrigurați, cu gura cenușie, cu petele rozalii sau galbene ale obrajilor. Cu Guillaume, el vorbește — pentru noi ? pentru ei doi ? — despre iernile lungi din captivitate. Cumnatul meu, cu o țigară în colțul gurii dispreţuitoare, se mulțumește să dea din cap. Înființaseră în lagărul de prizonieri o trupă de teatru. Două ierni la rînd au jucat *Cum vă place*. Ei își aduc aminte și rîd : niște prizonieri mai plăpînzi, ori mai blonzi, ori mai ușor de machiat, jucau rolul Rosalindei, pe acela al Celiei. Orlando continuă, spunînd : „rolurile Mathildei, Elisabethei, Hélènei, Carolinei“ El se uită cu ochii strălucitori, îndelung, la Betty și la Hélène, aflate acum în fața lui. Femeile lasă capul în jos. Guillaume se lasă pe spate,

schițează o strîmbătură. „Și tipul, ți-l amintești, micul aspirant firav care o făcea pe dansatoarea...“ A tăcut, n-a îndrăznit să adauge : „ca Emilie“.

Mai tîrziu, va aduce vorba despre ea Grimari, în timp ce-l însoțeam prin oraș : „Dar Emilie, aveți vești de la ea ? Războiul n-a încercat-o prea mult ?“ Pata roz de pe pomeții tînărului se accentuează. El zîmbește ca și cum ar rîde de propria-i întrebare și de ceea ce i-aș putea răspunde : dinții foarte albi și regulați, ca și altădată, ca aparițiа tinereții pe fața acum însemnată de boală.

— S-ar putea ca Grimari să se fi întors tuberculos, ne preveni Hélène, nu m-aș mira.

Credeam că se înșeală. Slab fără îndoială, epuizat, el mi se părea în schimb mai vioi decît pe vremea lui Orlando : acea ardoare dintr-însul pe care i-o puteai bănui acum, era oare o rană sau poate după atîta răbdare fără sfîrșit, o tresărire a vieții ?

Ce aroganță crispa buzele lui Guillaume în timp ce-i vorbeam de sora mea, de întîlnirea noastră pe frontul Atlanticului ? El începu să fluiere, am recunoscut melodia vechiului blues care se revărsase altădată prin ferestrele Observatorului deschise asupra verii : *Some of these days...* într-o zi... nu-i așa ? vom fi fericiți ? Nu vom mai fi ? Îl revedeam pe prăvăliaș agitîndu-se ca să bată ritmul. Le-am povestit despre nenorocirea prietenului nostru, Guillaume scoase un mormăit, apoi exclamă : „Rusul l-o fi denunțat“. Hélène se strădui să-l convingă de nevinovăția lui Valenkov.

După ce Guillaume și Grimari ne părăseau, Elisabeth, Hélène și cu mine rămîneam mult timp fără să ne vorbim. Într-o zi am făcut și o remarcă în această privință. „E distanța, acea distanță care ne despărțea de ei, spuse Hélène, totuși cuvintele trebuiau s-o străbată“.

— Poate, încuviință Betty.

Și reîncepu vorba, puțin adusă de spate, cu un fel de zîmbet amar :

— Fratele meu e aici și nu e aici.

— Vezi, ei n-au cunoscut, n-au trăit acești ani, această boală. În lagărele lor continuau să trăiască din acea viață pe care noi am pierdut-o, din amintirea vieții noastre dinainte. Atunci, așadar, ce mai vreți ?

Hélene ridica pe jumătate o mînă în semn totodată de scuză și de înfrîngere.

Fără îndoială că prizonierii reîntorși nu ne mai puteau înțelege cu totul, pe noi a căror temniță a fost propria noastră țară, așa cum noi n-am putea înțelege niciodată, cu adevărat, vorbele sau tăcerea acelora pe care moartea, în lagărele de exterminare, nu-i devorase decît pe jumătate.

XXIV.

În primele zile ale lui septembrie Elisabeth, Guillaume și cu mine ne duseserăm la țară unde familia Garou ne aștepta la ferma de la Pradère, în Languedoc, o casă mare, luminoasă, în mijlocul viilor, al măslinilor, pe coasta unui deal plantat din loc în loc cu chiparoși. Nu bănuisem pînă atunci viața intensă pe care putea s-o aibă noaptea cu licărul stelelor și țîrîitul greierilor, cu valurile de miresme și acea puritate a umbrei.

Regina mamă și soțul ei mi s-au părut îmbătrîniți, frumusețea Mathildei acum mai mult melancolică decît maiestuoasă. Eram din nou suprins că acea elevă de pension îmbrăcată în albastru închis, cu părul adunat după urechi, care-mi întindea mîna lăsîndu-și ochii în jos, nu era alta decît micuța Caroline. Dar, puțin mai tîrziu, după ce prima sfială dispăruse și fata începu să vorbească, volubilă, mi se părea că n-o mai văd în fața mea pe această călugăriță în civil, ci — ascunsă, deghizată sub hainele și chipul penitenței — pe zburdalnica de altădată.

În lipsă de teatru, regina mamă organiza jocuri de societate. S-a întîmplat ca micuța Caroline să aibă gajuri, Guillaume o condamnă atunci, spre stupefacția mea, să-mi dea o sărutare și, spre și mai marea-mi surpriză, ea-și lipi buzele de fruntea mea. Elisabeth ne aruncă o privire pe furiș.

— În fiecare seară, de ani de zile, știi, mă rog pentru tine, îmi mărturisea Caroline, pentru voi amîndoi.

Ca, în continuare, să şoptească ;

— Şi apoi, mă rog pentru tine singur, să cunoşti fericirea.

— Ce este fericirea, Caroline ?

Nu-mi răspundea.

— Priveşte noaptea cerul, Henri, cum de nu simţi respiraţia lui Dumnezeu ?

— Nu simt decît răsuflarea lumii, şi este frumos, e bine aşa. Ştii de ce Betty şi-a pierdut credinţa ? Mi-a spus-o într-o zi, nu prea ştiu cînd, ne simţeam nenorociţi şi...

— Sînteţi nefericiţi ?

Era aproape ca un strigăt. Cu mîna, măturam aerul.

— Ca şi tine, Caroline, ca toţi oamenii, există clipe în care nimic...

Privea la mine.

— Sîntem împreună, şi cu toate acestea... O ! sînt sigură, vouă vă lipseşte Dumnezeu.

— Mie nu mi-a lipsit niciodată, pentru că am fost crescut fără el ; cît despre Betty, îţi spuneam...

— Da, mi se pare că-mi amintesc, cînd mai eram încă mică de tot, o vedeam pe Betty stînd mult timp, în genunchi, mă şi întrebam ce tot şoşoteşte.

— Ea n-a mai putut să creadă din ziua în care Marie, verişoara ta, şi-a pierdut minţile.

— Nu văd legătura...

— Ba da... Elisabeth spunea : „Ce este sufletul, dacă poţi să înnebuneşti ?“ Şi dacă sîntem fără suflet, atunci Dumnezeu...

— Mariette e în rai, nebunia ei a mîntuit-o ! Nu cumva, dimpotrivă, sufletul, cînd nu mai poate suporta urîţenia acestei lumi, rupe punţile, şi nebunia e o mască !

Vorbea cu o febră neaşteptată. Mă miram, văzînd-o imobilă, că n-o surprind ca altădată, alergînd, sărind, scuturîndu-şi cozile ca să-şi sublinieze înflăcărarea vorbelor.

Îmi lua mîinile într-ale ei.

— Ascultă, Henri, voi muri înaintea ta, voi muri tînără. Sînt sigură că aş putea atunci, nu ştiu cum, să-ţi fac un semn. Astfel nu te vei mai îndoi de sufletul meu, de al tău, şi de Dumnezeu.

Cîteva zile mai tîrziu, pe nepusă-masă, m-a asigurat :

— Aceste idei ale Elisabethei despre nebunie, absența sufletului, tăgăduirea lui Dumnezeu, nu sînt ale ei. Hélène i le-a băgat în cap. Hélène nu putea suporta ca Betty să continue a fi credincioasă, cînd ea însăși nu mai era, și avea în această privință, mi-a mărturisit-o, o neliniște, o neliniște teribilă.

Abia o puteam asculta. Ce nevoie aveam eu de suflet, de Dumnezeu, cînd noaptea era atît de frumoasă, atît de plină ; nu era oare de-ajuns să te pierzi în ea, să te confunzi cu umbrele ei melodioase și transparente ? Elisabeth își regăsea aici grația de plantă totodată vioaie și firavă. Plecam amîndoi printre stejărișuri. Soarele și miresmele ierbii ne îmbătau. Mîncam la prînz brînză, cîteva măsline, o fructă. Ne întorceam acasă abia în amurg, împleticindu-ne de oboseală și de bucurie. Dacă găseam o scorbură de copac printre stînci, ne ascundeam în ea, în parfumul de cimbrișor și de levănțică. Ne iubeam ba cu o încetineală domoală, aproape de somn și de vis, ba cu o furie de animale înfierbîntate. Pentru prima dată mă cuprinsese după aceea o îngrijorare, dar Elisabeth a rîs cînd i-am vorbit, cînd m-am scuzat pentru imprudența mea. „De data aceasta războiul e terminat. Nu pot crede că se va reîntoarce curînd. Și te iubesc, te iubesc. Așa că, dacă vom avea un copil, va fi frumos și puternic, asemenea pămîntului acesta !“

Vedeam înălțîndu-se în mine zîmbetul grav al Sylviei. Ea era copilul meu. Sau poate că i-am putea da, Elisabeth și cu mine, o soră întru totul aidoma ? Eu mă îmbibam acolo de o savoare neprevăzută, nesperată, pe care n-o cunoscusem, o savoare de rai pe pămînt, însă brusc îmi lipsea prezența Hélènei și a fetiței sale. Mi le imaginam la aceeași oră mergînd prin plantațiile de castani, cu soții Desfeuilles, prin cîmpia noastră mai plăcută și mai tainică. Atunci o strîngeam pe Elisabeth la piept.

— Caroline se va călugări, spunea Mathilde. Tata va rămîne neconsolat. Ea așteptă ca Guillaume să se întoarcă din Germania, crede că bucuria la întoarcerea prizonierului îi va face să uite intrarea sa într-o altă închisoare. Desigur, Caroline vorbește nu cum vorbesc

eu ; dacă m-ar auzi, s-ar supăra pe mine că spun închisoare viitoarei sale mănăstiri.

Am întrebat-o pe Caroline dacă e adevărat ce-mi spusese Mathilde. Ea m-a privit întîi pieziș, fără să-mi răspundă, apoi, imobilă, cu mîinile împreunate ca pentru rugăciune, părea să se întrebe în fața mea.

— Mă întreb, cum niște fete care au... în sfîrșit care au avut o dragoste nenorocită, cum pot ele să se mărite pe urmă cu indiferent cine ? O înțeleg mai bine, mult mai bine pe Mariette : pierzîndu-și dragostea, ea a îmbrățișat nebunia, nebunia este dovada înspăimîntătoare a sufletului său, contrar celor ce gîndește Betty, celor ce o îndeamnă să gîndească prietena sa Hélène.

Își desfăcu mîinile, rîse cu un rîs tăcut, al întregii sale ființe.

— Ce noroc am eu, la vîrsta cînd atîtea alteie se resemnează ori se azvîrl în căsnicie așa cum s-ar arunca în apă, că mă voi căsători cu cerul.

Dădu din cap, se încruntă.

— Asta nu e o imagine, Henri. Cu cît mai mult mă desprind de toți și de toate, cu atît mai mult mi se pare că devin transparentă ca și cînd aerul, lumina, cerul ar curge prin vinele mele.

Totuși, privirea ei se întunecă, fața sa păru obosită și îmbătrînită cu părul întins peste tîmple.

— Ce spun eu, lumina ? Nu mă credeți, este atîta umbră, atîta praf în mine ! Cerul e o speranță, o strălucire ; aș vrea atît de mult să rămîn luminoasă de tot, eliberată de lume, de mine însămi, aș vrea să nu fiu decît un reflex, pur și simplu un reflex al lui Dumnezeu, aș vrea...

Îmi atinse brațul.

— Henri, tu cel necredincios, cel nepăsător, cel orb, ești, sînt sigură de acest lucru, te văd mai aproape decît mine, mai puțin despărțit de Dumnezeu, decît sînt eu.

Umblam în grădină printre merișorii tunși, pe sub bolțile de viță, printre galbenii trandafiri ai toamnei. Elisabeth ne strigă din casă. O așteptarăm, în timp ce venea spre noi alergînd. În cîteva zile soarele îi colorase obraiii, brațele. Niciodată n-am văzut-o atît de frumoasă.

— Cît sînteţi de guralivi! Vă făceam semn şi voi nu mă vedeaţi. Despre ce vorbeaţi?

— Despre Dumnezeu, răspunse Caroline rîzînd şi rîsul ei părea să-i desmintă răspunsul; eu ghiceam, de asemenea, că Betty n-o credea.

Ne-am continuat drumul printre frunze şi flori. Soţia mea părea îmbufnată. Ce credea oare? că sora ei şi cu mine vorbeam despre dînsa? ori poate despre dragostea aceea de care tînăra fată fugise, fugind în acelaşi timp de mine?

După ce Caroline ne părăsise, m-a întrebat:

— Tu nu regreţi că te-ai însurat cu mine?

Mă uitam la ea cu o uimire ironică.

— Da, Henri, de ce nu? Caroline, cum bine ştii...

Îmi menţineam expresia de indulgenţă amuzată. Ea părea speriată.

— Sau poate... sau poate? Hélène?

Am întors capul, apoi m-am aruncat peste Betty, am strîns-o în braţe. O acopeream de sărutări, ca ea să nu-mi poată surprinde emoţia. M-a îmbrăţişat şi ea. Rîdea sub dezmierdările mele şi mă întreba foarte repede: „E adevărat, e adevărat, mă iubeşti? nu mă iubeşti decît pe mine? nu regreţi nimic?" Mă îmbrăţişa, mă întreba din nou. Aş fi vrut să nu mă gîndesc decît la ea, numai la ea.

Ne-am îndepărtat de grădină, am ajuns la vii, apoi în cîmpia de tufe pitice. Într-o scobitură de stîncă, pe iarbă veştedă, ne-am iubit. Am rămas întins peste Elisabeth. Răsuflările şi inimile noastre se liniştea treptat. Unde eram? Cine eram? Oare ieri fusese acea furie de ucidere în lume? Cum de am scăpat? De ce tocmai noi? Dar nu eram noi oare morţi o dată cu morţii, şi morţii nu supravieţuiau ei în noi? Nu eram decît bărbatul şi decît femeia în soarele dragostei; timpul, spaţiul — prezente în mireasma pămîntului, în culoarea zilei, dar ca şi noi pierdute fără de nume, fără puncte de reper. În clipa în care revenea peste mine, în mine, conştiinţa frontierelor noastre: „Sînt eu, sîntem noi, Elisabeth, noi ne-am iubit în această după-amiază de septembrie, în ciuda acelei spaime care face ca pentru totdeauna dragostea, fericirea să fie interzise de ruşinea

noastră. Eu, numai eu", în acea clipă, chiar în acea clipă, am rostit, glasul meu a spus : „o clipă a dumnezeirii".

Cu părere de rău ne-am întors acasă. Betty îmi împărtășea îngrijorarea privitor la tatăl ei. Îl găsea obosit, trist, în ciuda faptului că erau prezenți în jurul său copiii. Pretindea că pune la punct niște metode noi care vor ameliora crescătoriile de viermi de mătase. Elisabeth nu se îndoia că el va sfîrși prin a se ruina, dacă va risca să-și aplice „descoperirile" cu privire la viermii de mătase. Îi era necaz pe regina mamă, o făcea răspunzătoare de tristețea, de sentimentul de eșec al inginerului. Era cuprinsă de milă, gîndindu-se la viitorii ani ai acestui bătrîn, cînd — după ce va fi pierdut ajutorul pe care i-l aducea prezența copiilor — îl va pierde și pe acela al muncii sale.

În duminica plecării mele (Elisabeth urma să mai rămînă o săptămînă la Pradère), brișca unui fermier m-a condus la gară. În fața casei, regina mamă îi dădea brațul Mathildei și lui Guillaume, mai la o parte Caroline și Betty stăteau în preajma tatălui lor : el părea să nu mă vadă, totuși a ridicat mîna, o mînă lungă, albă, descărnată, cînd fermierul trase de dîrlogi pentru a da semnalul de plecare. „Bun rămas", îmi șoptise Caroline doar cu o clipă mai înainte.

Guillaume cel tăcut, Guillaume cel indiferent. Totuși, cînd încercam să-mi amintesc de el, altădată, regăseam în imaginea lui acea atracție, acel farmec care erau apanajul Barbarilor. De fapt, eu deveneam din ce în ce mai conștient de acest lucru — sau poate inventam ? poate luam drept memorie ceea ce nu era decît imaginație visînd la trecut, impunîndu-i atari metamorfoze ? — trebuiau să fie mai multe cauze ale *farmecului* acestei familii : întîi, fără îndoială, ciudățenia casei lor, apoi activitatea neobosită a reginei mame, în sfîrșit, frumusețea atît de diversă a celor trei surori : maiestuoasă, distantă la Mathilde, foarte spontană la Caroline, după chipul și asemănarea cerului nostru schimbător la Elisabeth,

care putea în aceeași clipă să ajungă la armonia suverană a surorii ei mai mari, apoi la zburdălnicia celei mai mici. Îl priveam pe Guillaume în uniforma lui decolorată, găseam prelungul său chip nordic năpădit de plictiseală : „Emilie te-a iubit fără s-o știe, pentru frumusețea surorilor tale".

În fața fratelui ei, Betty își regăsea expresii, gesturi, mlădieri ale brațelor și taliei, inflexiuni ale glasului de care-mi dădeam seama cu o uimire puțin amară că le uitasem, deoarece erau semne ale vremii cînd încă nu se frînsese complicitatea Barbarilor ; și îmi spuneam că lumea lor închisă la care Emilie, François și eu însumi rîvniserăm atîta, ne scăpase chiar atunci cînd credeam că de fapt o prindem.

XXV.

— Nu te-au primit prea rău ?

Nu voiam să-i răspund mamei că am fost fericit în timpul şederii la Pradère. Cum să fii fericit, după asasinarea lui François, şi cum să te complaci în societatea acestei familii care o respinsese pe Emilie !

Mama petrecuse cîteva săptămîni la familia Desfeuilles, împreună cu Sylvie. Aerul le priise la amîndouă : mama era mai puţin obosită, mai puţin pierdută în adîncul durerii sale, şi Sylvie, mica ei faţă purta în obrăjori, pe frunte un strop de bronz auriu. Dimpotrivă, Hélène, care nu-şi putuse întrerupe serviciul la ospiciu, mi s-a părut mai posomorîtă, mai copleşită chiar decît peste vară. Valenkov îi pricinuia îngrijorări. Sub pretextul unor reparaţii pe care le putea face chipurile la instalaţia electrică, reuşise a-i cunoaşte pe toţi internaţii din pavilion ; măgulindu-le maniile, dobîndise repede asupra lor un ascendent straniu. „Iate-me şef de la nebunilor, îi declara Hélènei, generalul de la nebunilor". — „Mă întreb ce complotează cu ei ?" se frămînta să afle Hélène. Ea privea, cu severitate, la zîmbetul pe care nu reuşeam să mi-l stăpînesc.

Aş fi vrut ca să poată găsi pe lîngă Sylvie acel inepuizabil farmec pe care privirea, gesturile, vorbele fetiţei mele mi le ofereau mie. Aşezată pe genunchii mei, sau luîndu-mă de mînă cînd, spre sfîrşitul zilei, mă plimbam cu ea de-a lungul parcurilor cu frunziş de

toamnă, copila îmi povestea despre zilele sale de la țară : un pui de găină care o urma ca o umbră, iepurii, jocul veveriţelor prin plantaţia de castani, poveștile pe care i le spunea Louise Desfeuilles despre propria ei copilărie, mustăţile lui Desfeuilles, cîntecele lui René, fiul care păstra nostalgia acelui machi în care el ar fi vrut să lupte, legendele povestite înainte de culcare, fîntîna și roata fîntînii, mulţimea, buluceala amenințătoare și totuși plină de ademenire a vacilor, mirosul, țîșnitura, susurul laptelui care împroșcă în șiștar cînd Louise o mulge pe Brette... „Da, Sylvie, da, Syl povestește... Puiul tău ? El te va aștepta, îl vei regăsi cînd te vei întoarce acolo. Da, amîndoi ne vom întoarce acolo. Voi culege împreună cu tine iarbă pentru iepuri. Ai vrea o veveriţă ? Ele nu sînt fericite în cușcă. Tu te-ai plictisi într-o cușcă ! Iepurii, a ! desigur, ei stau în cușcă. Pentru că, pentru că...".

Glasul său ca un flaut pătrunzător și dulce : „Henri de ce... Spune, Henri... Cîinele Louisei... pădurile, mi-e frică în pădure, o ! îmi place..." Și deodată tăcerea sa care mă doare, tăcerea ei de după aceste cuvinte : „Spune, Henri, tăticul meu, de ce ?... Unde este el ?... de ce nu se întoarce ? de ce n-a venit cu noi, în păduri, în casa Louisei ?"

Mă aplec, o iau în braţe, o duc cu mine de-a lungul străzilor (îi simt răcoarea delicată a mîinii pe gît, fruntea lipită de obraz).

— Tăticul tău a plecat departe, foarte departe, așa că...

„Departe, departe", repetă ea, buclele sale mi-ating ușor tîmpla. Mi s-a părut că degetele ei îmi strîng gîtul și mai tare, sau poate eu oi fi strîns-o în braţe.

— Tăticul meu a murit.

Nici o tristeţe în glasul ei, dar această întrebare pe care abia o presimţi din încetineala cuvintelor în faţa enigmei, în faţa unui lucru neștiut, de care te temi și pe care ceilalţi poate, persoanele mari, îl știu. Eu n-am curajul să-i neg.

— Da, Syl... cine ţi-a spus ?

— Băiatul de la ferma de lîngă Louise.

Iartă-ne François, iartă-ne că trăim, cînd tu, cînd tu nu mai eşti aici, iartă-mă că o ţin pe Sylvie a ta în braţele mele, că mă încîntă povara ei lîngă mine, glasul, prezenţa, muzica vorbelor şi tăcerea ei. Iartă-mă că o iubesc ca pe însăşi fata mea, ca şi cum eu aş fi tu, această mică fiinţă minune, această mică lumină care numai ea singură este de-ajuns ca să alunge toate tenebrele lumii.

— Spune, Henri, cînd cineva a murit, este departe?

Iartă-ne Sylvie, iartă-ne că n-am ştiut să-l păstrăm aici, cu noi, pe tatăl tău. Iartă-ne pentru tenebrele acestei lumi, iartă-ne că nu le putem învinge pentru tine, ca lumina ta să radieze pentru totdeauna, şi cuvîntul moarte care te uimeşte să nu mai aibă sens.

— Da, Syl, foarte departe.

Cînd te ascult, Syl, cînd te privesc, cît de greu este să nu mă gîndesc la Dumnezeul Carolinei; numai el este, ar fi demn să-ţi fi desenat gura, ochii, nasul, să-ţi fi născocit privirea, sufletul privirii tale.

— Şi tu vei muri, într-o zi, Henri? Şi mami? Şi Betty? Şi mămica?

Nu cumva sînt eu acela care imaginez, imperceptibilă, o rană sub micul ei cîntec?

— Nu vreau! Nu vreau! De ce, tăticul meu, de ce l-au ucis?

— Syl!

— Băieţelul de la fermă, el mi-a spus-o.

Ce fel de Dumnezeu ar îndrăzni să creeze şi farmecul tău, Sylvie, şi această oroare în juru-ţi, sub călcîiele paşilor tăi.

— Iepuraşii, puii, Louise îi omoară, ei îi mănîncă, tăticul meu...

Farmecul, oroarea, o floare pe o grămadă de cadavre; Dumnezeu orb, surd, stupid, Dumnezeu absent.

— Vezi, Sylvie, priveşte la cîinele acela, colo, după grilaj, în parc, uită-te la el cum sare, cît e de caraghios, ia te uită Syl, aleea, casa, oamenii; uită-te la frunzele care cad, o pasăre, alte frunze în vînt; ia uită-te, ia...

Nu privi în tine, Sylvie, nu asculta în tine imaginile, cuvintele morţii, scandaloasa, josnica sfidare a copilăriei tale. Te iubesc, Sylvie, vai! cît te iubesc!... Nimic, nu

e nimic, nici măcar dragostea aceasta care nu poate schimba lumea, pentru ca ea să semene în sfîrşit cu privirea ta.

I-am reprodus nu Hélènei, ci Elisabethei vorbele Sylviei.

— Cel puţin, spune Elisabeth, copilul nostru nu va fi trăit acest măcel.

Apoi, cu expresia unui animal prins în capcană :

— Crezi tu, Henri... că nu va cunoaşte şi el aşa ceva mai tîrziu ?

Se agaţă de mine, îşi ridică privirea spre ochii mei. O liniştesc, încerc s-o liniştesc. Pare sau se preface că e senină acum. Crede, spune că există un copil în ea, copilul nostru de sub măslini, din vii şi soare. Nu sîntem oare nebuni, criminali că-l aruncăm în această lume ?... Acele clipe în afara timpului, acele clipe de eternitate la Pradère cînd trupurile noastre, respiraţiile, dezmierdările noastre se înlănţuiau, cînd nu mai eram decît soarele şi pămîntul din jurul nostru care-şi învîrteau roata, şi noi butucul arzător al roţii, cînd nu mai eram decît viaţa, în noi, prin noi, care se căuta, se împlinea, se proiecta dincolo de acest copil care urmează să se nască. Unde e nebunia ? unde-i crima ? să accepţi ori să refuzi viaţa ? şi iată deja iluzia sau speranţa : lumea se va lumina, se va îmblînzi pentru fiica noastră, pentru fiul nostru.

În curînd Elisabeth a fost sigură : copilul nostru o să se nască la sfîrşitul primăverii. Cu cît zilele treceau, cu atît se întipărea pe faţa, în gesturile Elisabethei o pace misterioasă şi cu atît mai mult, dimpotrivă, Hélène părea să devină mai iritabilă. Era ea oare geloasă de această bucurie care o făcea şi mai frumoasă pe prietena sa ? O jignea cumva această fericire care se năştea lîngă propria-i nenorocire ? Sau poate că nu reuşea să se resemneze văzînd că Elisabeth se îndepărtează de ea ? Soţia mea socoti într-adevăr că ar fi mai cuminte să-şi întrerupă serviciul la ospiciu pe lîngă Hélène ; de asemenea, seara, nu mai vroia s-o însoţească pe fosta studentă la clubul lor feminin : unul din acele grupuri numeroase născute la Eliberare. Se părea că Hélène nu mai suportă să stea în jurul nostru : în fiecare seară, imediat

ce o adormea pe Sylvie, ieşea să se întîlnească cu colegele sale de club. Îmi părea rău de această activitate frenetică. De ce Hélène, serilor noastre liniştite, în camera de lîngă aceea în care dormea Sylvie, le prefera nişte reuniuni flecare unde nişte femei visau să ajungă să conducă universul? Trebuia să redacteze ea singură pagini întregi de-ale unui hebdomadar care lăuda virtuţile franţuzoaicei noi. Mă surprindea această preferinţă a înţeleptei, a subtilei Hélène pentru asemenea trebi.

Elisabeth promisese să se ocupe la hebdomadar de o cronică, urma să redea în ea istoria teatrului între cele două războaie, să indice locul care ar putea fi acordat azi şi mîine scenei şi operelor dramatice în viaţa oraşului. Hélène îi amintea zadarnic de promisiunea făcută. Soţia mea stătea mult timp în faţa foii albe, o acoperea treptat-treptat cu desene, în sfîrşit, rîzînd, declara că avea capul gol, gol.

Am aflat însă că Hélène se ducea la alte reuniuni decît la cele ale ziarului ei, cînd ne-a spus că într-o seară l-a întîlnit pe Bătrîn. El ţinea o conferinţă politică. Hélène îmi înşiră amintirea momentului. Constatase şi ea, îmi spunea, la el, un aer bizar cînd se apropiase de dînsul, înainte de a se urca la tribună. Se gîndea să evoce împreună, stînd de vorbă, vremea cînd François şi cu ea erau medicii machiului, însă Bătrînul se mărgini să facă un gest cu mîna, parcă pentru a arăta cît de departe erau toate acestea, atît de departe, aproape uitate; îi ceruse, pe un ton brutal, să-mi transmită salutări şi se îndreptase către estradă. O clipă mai tîrziu, în cuvîntarea lui, vorbea tocmai despre anii de aşteptare şi de luptă în machi. Hélène, o vedeam bine, fusese jignită de atitudinea Bătrînului, nu-şi mărturisea totuşi decepţia. Nu mă îndoiam că n-a făcut-o din disciplină de militantă.

Eu nu reuşeam să dau un chip, un trup acestui... lucru care mişca în pîntecele soţiei mele, care-i umplea şi-i bomba trupul, acestei vieţi care se alcătuia în noaptea cărnii, în acel corp drag, pe care-l iubisem, în care pătrunsesem, şi iată că dragostea mea, dezmierdarea mea deveneau o fiinţă, o viaţă în afară de mine, şi în curînd în afara Elisabethei. Nu, încă nu era o fiinţă şi Betty nu mi se mai părea cu adevărat o femeie: mama

și copilul, pe jumătate confundați, și unul și altul mai aproape de animal, de forța vitală decît de ființa cu chip, cu voință de om ; uterul și fătul, gogoașa viermelui de mătase și larva.

— Ce are Betty ? întreba Sylvie. De ce pîntecele ei este acum atît de rotund ?

— A mîncat prea mult în ultimul timp, spunea mama-mea.

Cînd Hélène auzea acest gen de răspuns, protesta împotriva educației deplorabile pe care riscau să i-o dea fetei sale, ne asigura că în felul acesta se persistă în a menține generații întregi în ipocrizie și în nevroză.

— Vino, Sylvie, poruncea ea. Îți voi explica eu.

Mama ieșea, privirea ei vînăt-neagră părea să mă ia ca martor al jignirii care i se adusese. Syl asculta, cu ochii ațintiți asupra pîntecelui misterios, „explicațiile" Hélènei. Mă simțeam deodată străin printre aceste muieri și printre secretele lor. Nu știu de ce, mă gîndeam la Caroline, la tînăra fată consacrată lui Dumnezeu, ea cel puțin își trăda clanul, mă gîndeam la ea cu gratitudine.

Cîteva zile mai tîrziu, Sylvie îmi mărturisea, îndepărtîndu-mă de Hélène și de Betty :

— Știi, Henri, cînd voi fi mare, ei bine, în pîntecele meu va fi un bebeluș, un bebeluș de la tine.

(dintr-o scrisoare trimisă de B... din ferma familiei din Languedoc)

„Pradère, la...

„...scrisorile tale, glasul tău amestecat cu soarele acesta, cu mistralul meu, cu acest miros de casa veche, de copilărie regăsită, de fotografii uitate, cît e de ciudat, Henri, de surprinzător și de vertiginos. Mi-ar plăcea atît de mult să-ți pot explica toate acestea ducîndu-te de mînă prin nenumăratele drumuri ale amintirilor pe care le-am bătut în lung și-n lat în timpul tinereții mele, poteci de stejăriș, drumuri de țară printre vii, canalele navigabile din Camargue, digurile iazului de la Vaccarès sau chiar drumurile de lîngă marea mereu bîntuită de mistral, orbită de soare. Acel „la ce bun" arab se tra-

duce la aceste latitudini prin mai puţin filozoficul dar nu mai puţin practicul „Te simţi bine aici, nimic nu e indispensabil în definitiv".

„Afară de asta ritmul zilelor la ţară a fost totdeauna plin de farmec pentru mine : să prindeşti primele piuituri ale păsărilor dimineaţa, să asculţi vîntul cum se potoleşte puţin cînd soarele se ridică din nou şi se încălzeşte, să urmăreşti petele de umbră pe prundiş, pînă ce, pitite pe sub bănci şi pe sub mese, eliberează în faţa peluzei un întreg larg luminiş, unde alerg să mă prăjesc, sclavă a zeului meu soarele, cu toate părţile trupului expuse. Apoi marea tăcere a liniştii de prînz, „zăpuşala", cum se spune aici, pentru „dogoarea" pe care o gust tot atît de mult cum gustă ţăranii răcoarea casei lor apărate de saci de pînză pe care îi stropesc des, ca să facă puţină umiditate. După care declinul zilei e mai degrabă prea grabnic, cu cîteva bătăi de aripi vîntul s-a zorit să mături fişiile de soare pe care le credeam încrustate pe viaţă, în grădină cîteva muşte apar nu se ştie de unde, trei gîngănii zburătoare se agită zumzăind în jurul tău, sîcîite de o pisică a fermei, soseşte un automobil.

„Seara se deapănă la gura focului, aceste seri pe care aş vrea atît de mult să le împărtăşesc cu tine, vreau să spun : seară pentru noi doi, doar pentru noi, cu cadrul acestor cărţi vechi, al acestui cămin, atît de patinat de focul neîntrerupt şi cotidian a două sau trei generaţii de ţărani degeneraţi în orăşeni de proastă calitate. Atunci vreau să prelungesc totdeauna aceste clipe, ca şi jăratecul din cămin, să reţin acest timp al nopţii. Mă gîndeam la tine, aseară, şi expresiile chipului tău se confundau cu această plăcută căldură de care eram pătrunsă..."

XXVI.

Peste iarnă, Grimari se îmbolnăvi. Ne duceam să-l vedem, Elisabeth şi cu mine. Locuia oarecum în afara oraşului, dincolo de gara de triaj. Ne primea, în camera sa, întîi întins pe un şezlong, apoi în curînd, cînd boala se agravă, în pat. Abia recunoşteam în faţa aceea descărnată, încadrată de o barbă neagră, frumosul chip cu ochi strălucitori, cu păr ca pana corbului, cu buzele colorate, al lui Orlando. Totuşi, Grimari vorbea cu plăcerea cea mai mare de acele luni de demult, ca şi cum războinicul, apoi anii de captivitate n-ar fi fost decît un lung, un interminabil antract pe care era nerăbdător să-l şteargă evocînd cu noi jocurile de la Observator, repetiţiile în salon, parcul, vechiul teatru. Întîi credeam, aşa cum credea Betty, că prietenul nostru vrea să aducă vii pînă la noi amintirile, toate amintirile acelor zile şi nopţi pe care le însufleţea tînăra şi originala noastră trupă, însă venind şi singur la el, de mai multe ori la rînd, am remarcat că Grimari se prefăcea că dă din întîmplare peste momente, fraze, gesturi din memoria lui de care Emilie era totdeauna legată. El evita s-o numească ; dimpotrivă, sublinia cu amabilitate cutare cuvînt sau cutare acţiune, a celor care-l înconjurau, a muşchetarilor, a Barbarilor, a lui Lachalle, a fratelui meu sau chiar a mea, însă treptat, tăcerea rezervată numai şi numai Emiliei o contura, o lumina în noi mai bine decît ar fi putut-o face orice vorbă. Am sfîrşit prin a mă întreba dacă

Grimari nu întinde în felul acesta o plasă fină de cuvinte anodine, pentru a mă determina să vorbesc în sfîrşit despre aceea a cărei prezenţă el o trecea sub tăcere. Chiar aşa şi era : cînd am pronunţat numele Emiliei, sîngele năvăli în obrajii lui supţi, ochii îi sclipeau ca şi cum o licărire de fericire s-ar fi adăugat în ei la radiaţia febrei. Am crezut că-mi va mărturisi cît de mult a iubit-o pe sora mea, poate chiar cît de mult mai ţine la ea. În loc de aşa ceva, a găsit un alt mod de a-şi disimula sentimentele. De data aceasta n-o mai îndepărta pe Emilie din discuţiile noastre, ci pe el însuşi cînd evoca pe larg manevrele, pe jumătate minciuni sau confidenţele lui Guillaume şi mai ales pe ale lui Couderc care dovedeau dragostea lor pentru Emilie. Începu să-l plîngă pe Couderc şi glasul său lua un ton pe care nu i-l cunoşteam, mai era oare încă aceeaşi strălucire pe care o surprindeam în ochii lui, nu cumva era acum o strălucire a lacrimilor ? După părerea sa, dacă sora mea nu s-ar fi arătat indiferentă faţă de pasiunea prăvăliaşului, el ar fi mai fost şi astăzi în viaţă. Dar în timp ce se înduioşa astfel de ghinionul prietenului său, mi se părea că în adîncul fiinţei lui punea propriu-i nume în locul celui dispărut şi că din spusele sale se putea înţelege tot atît de bine : „Dacă Emilie m-ar fi iubit, eu n-aş fi azi pe moarte".

Căci, într-adevăr, se stingea. Elisabeth pretindea că nu : fără îndoială că viaţa care se afirma în ea, care se năştea din propria-i viaţă, o împingea să se răzvrătească împotriva oricărei idei a morţii. Dimpotrivă, Hélène care venea mai puţin des decît noi pe la Grimari, ne spunea că de fiecare dată este izbită de progresele bolii pe care o citea pe faţa, în glasul şi în atitudinea tînărului.

Grimari ne părăsi pe la începutul primăverii. Eram atunci plecat în reportaj departe de oraş. Betty, deşi în starea ei ar fi fost primejdios să se deplaseze singură şi deşi precupeţea să se arate pe stradă, venise ca să stea lîngă el în ajunul morţii. Ea îmi povesti despre curajul, despre zîmbetul său pentru a murmura abia perceptibil încă vreo amintire de la Observator. Am întrebat-o dacă pomenise ceva despre Emilie. Nu, dar despre Couderc,

despre François de mai multe ori, ca și cum ei ar fi și devenit adevărații lui tovarăși, ca și cum el s-ar fi și simțit mai aproape de ei decît de noi. Cu puțin înainte, Emilie și Sergiu ne anunțaseră, într-o scrisoare, apropiata lor sosire ; cînd l-am informat despre asta pe Grimari, el, încă și mai palid, rămăsese o clipă tăcut, apoi începuse să vorbească de vecinii săi, de munca tatălui său, de nu știu ce alte lucruri fără importanță, ca și cum ar fi vrut să ne împiedice a-i reaminti ceva despre Emilie, ori să se împiedice pe el însuși a se gîndi la acea vizită pe care în curînd ea ar fi putut să i-o facă.

— Bietul Orlando, rostea Hélène. Nu găsești ? N-a mai ieșit din piesa aceea pe care am jucat-o. În ciuda războiului, în ciuda anilor săi de prizonierat, aveam impresia că el nu mai ieșise, sau nu de tot, dintre pereții vremii aceleia.

Hélène ne arunca o privire suspicioasă, ca și cum n-ar fi sigură că este înțeleasă :

— Toate aceste umbre acum tot atît de apropiate și tot atît de îndepărtate ca și personajele pe care le-au întruchipat și care fuseserăm noi. Nu crezi ?

Îi luam în nume de rău suspiciunea, faptul că ne considera poate excluși din universul ei ; trebuia totuși să-mi mărturisesc că sensul cuvintelor sale nu era atît de sigur : vorbea de moartea lui Grimari, după aceea de a lui Couderc, după aceea de a lui François, și atunci nu era cumva într-însa față de noi chiar mai mult decît suspiciune, reprosul, condamnarea noastră, a mea și a lui Betty, că rămîneam de cealaltă parte a vieții și nu alături de umbrele cu care ea se simțea solidară ? Sau poate trebuia să pricep că tot ce iubisem, că jocul acela în care crezusem cu atîta intensitate, cu atîta naivitate, era de mult terminat și că moartea prietenului nostru fusese o ultimă rechemare a acestei evidențe ?

Cum o priveam pe Elisabeth, m-am simțit de partea Hélènei, oricît de obscur mi s-ar fi părut raționamentul ei. Desigur, soția mea era tristă din pricina morții lui Grimari, dar dincolo de mîhnirea ei, o pace, o forță, întreaga putere a viitorului radia din ochii săi, din trupul său diform și blajin. Oare nu uitase ea, care nu se temea altădată să afirme că fără teatru viața sa n-ar fi nimic,

nu uitase cu totul de acele ceasuri care, încă o dată, muriseră împreună cu Orlando ?

Hélène ieşi. Sufeream din cauza acelei expresii ostile şi hărţuite pe care o vedeam prea adesea pe fruntea ei, în ochii ei în care lumina nu mai părea să pătrundă. Totuşi, era de ajuns ca Elisabeth să-şi întoarcă spre mine, încet, capul puţin cam ostenit şi visător, să-mi întindă un braţ nepăsător, ca în aceeaşi clipă să se şteargă din mine durerea împărtăşită de Hélène, şi pentru ca viaţa, viaţa noastră, dragostea, dragostea noastră, să fie prezente în întregime în acea singură clipă, purificate de orice gînd, de orice regret, de orice remuşcare, străine de amintire ca şi de nelinişte. Trăiam şi viaţa reîncepea, viaţa amîndurora, în trupul soţiei mele. Aceasta era de ajuns pentru ca nimic altceva în lume, în timpul celor cîtorva bătăi ale inimilor noastre — şi a acelei inimi, mă gîndeam eu cu o fericită emoţie, care şi începuse a bate sub inima Elisabethei — ca nimic altceva să nu conteze pentru noi : nici desfătările pierdute, nici suferinţele din trecut, nici nenorocirea celorlalţi ; monstruos, admirabil, efemer egoism al triadei umane.

Tocmai aceasta, acest fel de absenţă plină de satisfacţii, Hélène, o simţeam bine, nu ne-o ierta. Şi aşa, într-o seară, cînd întorcîndu-se de la munca sa, mi-a mărturisit că în noaptea precedentă Nicolas Valenkov evadase de la spitalul de psihiatrie, m-am prefăcut în zadar că iau parte la îngrijorarea ei, şi Hélène îmi ghici indiferenţa. Cu mînie, ea-mi spuse, de parcă aş fi fost eu răspunzător de fuga aceea şi de consecinţele sale : „În sfîrşit, ce se va întîmpla cu el, încă bolnav şi fără bani, fără adăpost ? Iar pe dr. Villanet, dacă se descoperă că a ascuns pe-un condamnat la moarte, îl aşteaptă închisoarea !“ Calmul meu a avut darul s-o exaspereze, în acea clipă şi mai mult.

— Prea puţin îţi pasă, aşa-i ! Mă vor aresta şi pe mine !... Voi spune că numai eu am ştiut, că Villanet crezuse în falsa identitate dată de Valenkov.

— Hélène, tot aşa de bine m-ar putea întemniţa şi pe mine, deoarece cunoşteam ascunzişul rusului şi n-am spus nimic... Dar, te asigur, încă n-am ajuns pînă acolo. Nicolas e abil, tu o ştii prea bine, nu se va lăsa prins.

— Crezi ? crezi ?

Privirea i se înalță rugătoare spre mine.

— Hélène, mică Hélène, te rog.

Mi-am sprijinit un braț de umerii ei.

— Eu te... Eu te asigur... Hélène, nimic nu se va întîmpla, nimic. Te voi apăra.

În același timp mă gîndeam că rugămintea ei, acel strigăt de ajutor pe care-l mărturiseau adineauri expresiile feței sale, i se adresa lui François, nu mie. Încercam să-mi repet lucrul acesta, ca să lupt împotriva mea însumi : să n-o cuprindă mîinile mele ! trupul meu să nu cunoască decît tandrețea care ar putea fi a unui frate și a unei surori, numai acea tandrețe ! Teama care mă cuprindea, șovăirea voinței mele, nu cumva Hélène le-a presimțit ? Brusc, ea se îndepărtă de mine. Privirea pe care mi-o aruncă își regăsise mînia-i obscură.

Cînd am rămas singur, spaima manifestată de Hélène în fața evadării lui Valenkov mă cuprinse și pe mine, adăugîndu-se la indispoziția pe care mi-o dădea scurta și tandra noastră apropiere. Rămîneam iritat și îngrijorat, voiam să cred că mînia mea se îndreaptă împotriva rusului care o punea pe Hélène în primejdie, că spaima mea venea totuși de la amenințarea care avea să apese acum asupră-ne ; nu voiam să-mi îngădui să văd că o altă mînie mă stăpînea împotriva mea însumi și că-mi era frică și pentru mine însumi.

Ziua următoare mi s-a părut interminabilă. Ardeam de nerăbdare să văd o dată cu sfîrșitul ei și întoarcerea Hélènei de la spital. Dacă nu se va mai întoarce, dacă era deja arestată ? Cînd a revenit acasă, de ușurare, chipul meu s-a schimbat probabil în așa măsură, încît Elisabeth m-a întrebat ce am. M-am ferit s-o informez : cel puțin ea să poată rămîne cît mai mult timp cu putință liniștită, în viața ei instinctivă.

Cînd am putut să mă duc la Hélène, ea m-a liniștit pentru o clipă, spunîndu-mi că în interiorul ospiciului știrea evadării pare să nu se fi răspîndit ; se vede că dr. Villanet dispunea fără îndoială de argumente eficace pentru a o obliga la tăcere pe gardiana care, cea dintîi, descoperise evadarea. „Dar, adăuga Hélène, el, acest

nebun de Nicolas se va lăsa prins ! Atunci vom fi pierduți".

Știam că acest „vom fi" o privea pe ea și pe doctorul Villanet, totuși îl înțelegeam ca și cum ar fi fost vorba de ea și de mine.

— Dacă din nenorocire ar vrea să te aresteze, va trebui să fugim, te voi ajuta, o vom șterge, familia Desfeuilles ne va ascunde.

Încercam să rîd.

— Așa ceva ar însemna din nou machiul.

Războiul peste tot disimulat sub primăvară ; în plantațiile de castani și crînguri, pe colinele din partea cealaltă a văii, machiul de la care cunoșteam anumite ascunzișuri ; de-a lungul drumurilor al căror zig-zag luminos îl zăream ici-colo printre frunzișuri sau stînci, în orice clipă puteau să apară blindate germane sau mașini de-ale Miliției (poate chiar în clipa aceasta, acolo înaintea cotiturii aceleia de pe coasta dealului, la cîțiva kilometri de promontoriul unde-mi trag răsuflarea după povîrnișul lung — trebuisem să-mi împing bicicleta pe jos de-a lungul ultimilor metri — poate că un grup al Bătrînului era pitit în jurul unei puști-mitraliere, pîndind sosirea unei patrule verzi-cenușii), și totuși strălucirea ușoară a luminii, mirosul ferigilor, gingașa voluptate a șerpuirilor pămîntului împodobit cu iarbă, cu-ntinsuri de grîu ce se-nfiora, cu meri în floare, și pînă și melancolia întipărită în adîncurile acestui orizont care totdeauna m-a făcut să mă gîndesc la vreo țară de basm spre care să mă-ncumet, întreaga frumusețe a acestei regiuni și a acestei ore matinale (a trebuit să mă duc pentru o oarecare informație pînă la gara de la Arsonval, la o distanță de vreo zece kilometri, și revin la fermă unde mă așteaptă Betty, Hélène, François, unde m-așteaptă mica Sylvie), armonia pe care o emană chiar mișcările unui peisaj frămîntat însă pe care-l liniștește frunzișul primăvăratec, tăcerea

cerului străpunsă uneori de sunetele iuți ale unui cîntec de pasăre, în sfîrșit singurătatea cu care mă învăluie ca pentru a mă proteja (în chip înșelător) cîmpia însorită, toate acestea îmi aruncă în față, în ochi și în inimă, o adiere de eternitate : pentru o secundă, pentru totdeauna, iată edenul familiar al frunzelor, al drumurilor, al florilor, al pajiștilor, al rîurilor ; mi se pare că lumina pe copaci seamănă cu o privire a Elisabethei, cu un zîmbet al Sylviei. Respir încet, adînc, visez că nici această inspirație, nici minunea aceasta verde a lumii în adîncul ochilor mei nu vor lua sfîrșit, că un glonte (este de-ajuns ca un neamț, de frică, pentru a se distra, să mă ia drept țintă) mă va lovi în frunte, sau în inimă, așa cum lovesc în ea soarele ăsta și bucuria asta... așa ar fi trebuit, Esther Zarev.

XXVII.

Fiecare zi care trecea o liniștea cîte puțin pe Hélène, căci ni se părea că sporesc șansele evadatului: probabil va fi ajuns la Paris, cine știe, chiar o fi trecut frontiera.

— Henri, crezi că nu-l vor aresta acum?

Simțeam că Hélène nu se mai neliniștea decît pentru a conjura destinul.

Căldurile de iunie, însoțite de furtuni, o oboseau pe Betty pentru care se apropia sorocul să nască. După acea plenitudine care de luni de zile emana de la soția mea, iat-o acum frămîntată de temeri, de nerăbdare, ca și cum ființa dublă și unică ce fusese Elisabeth împreună cu copilul din ea ar fi presimțit clipa în care se va frînge și Elisabeth se zbuciuma din pricina aceasta. Atunci, la jumătatea lui iunie, a izbucnit vestea și ea a scufundat din nou brusc orașul în acel climat de suspiciune și de violență care însoțise nu de mult entuziasmul libertății redobîndite: un țăran de prin împrejurimi a descoperit în fundul unui crîng, două cadavre. Ziarele dezvăluiră în curînd că amîndouă trupurile erau găurite de gloanțe, apoi că este vorba de doi conducători din machi, în sfîrșit că victimele fuseseră locotenenți ai lui Dargan pe cînd el conducea grupurile de rezistență comuniste. Imediat se vorbi din nou despre comando-urile miliției, despre răzbunări împotriva eliberatorilor. În presă apăru din nou numele fratelui meu; el căzuse, amin-

teau articolele, sub gloanțele aceloraşi ucigaşi, fără îndoială, care mai tîrziu îi asasinaseră pe cei doi locotenenți. Se cereau cu insistență represalii : dușmanul era printre noi, niște călăi scăpaseră de vigilența poporului, era o datorie să-i urmărească, să-i scoată din bîrlog, să-i aresteze, să-i judece, să-i distrugă !

Hélène nu mai îndrăznea să apară la reuniunile grupului său de femei : vorbele tovarășelor sale, îmi spunea, o îngrozeau. Acum ea era sigură, adăuga, că fuga lui Nicolas va fi descoperită şi că ea va fi denunțată, da, ea, va fi vîrîtă la închisoare, condamnată, cine ştie : făcută răspunzătoare de moartea lui François !

Se agăța de brațul meu.

— Henri, mărturisește-mi Henri, te rog, îi vei spune Sylviei, ai s-o faci pe mica mea Sylvie să priceapă că lucrul ăsta nu-i adevărat, că eu nu-s un monstru.

Mama, a cărei durere era răscolită prin faptul că citea în ziare numele lui François, credea că se întîmpla ceva asemănător şi cu Hélène, că asta era cauza măştii tragice de pe chipul tinerei femei. Această greşită interpretare o făcea să se apropie însă de nora ei, începea în sfîrşit să nu-i mai bagatelizeze nenorocirea, să nu mai considere că numai ea singură era rănită de moarte din pricina pieirii fiului său.

Presa dezvălui numele celor doi locotenenți asasinați, sau mai exact prenumele sub care erau cunoscuți în machi : Léonard şi Loulou.

— Uneori îți vine să crezi că există o dreptate a cerului, rosti Hélène.

Printre confrații mei de la ziar, unde membrii rezistenței comuniste nu erau iubiți, circulau zvonuri după care asasinatul locotenenților Bătrînului ar fi putut să fie o răfuială între bande rivale, mai degrabă decît o răzbunare a milițienilor. Eu îi transmiteam aceste ecouri Hélènei spre a încerca s-o calmez : dacă umblau asemenea zvonuri, în curînd ancheta poliției ca şi mînia publică se vor orienta în altă direcție, nu se vor mai vedea peste tot trădători camuflați, nu se va mai incita mulțimea la spionaj şi la denunțuri.

Sylvie, imediat ce se întorcea mama ei de la spital, alerga spre ea, i se arunca în brațe, o acoperea de săru-

tări, ca și cum ar fi vrut s-o vindece, s-o elibereze de suferința pe care o ghicea într-însa. Aceste elanuri de tandrețe ale copilului, Hélène le primea uneori cu o aparentă indiferență, atunci în mijlocul dezmierdărilor ei Syl se oprea, uimită și — dacă eram de față — mă întreba din ochii săi mari și gravi, în sfîrșit se lipea de mine ; alteori, cu un fior de gratitudine și de mîhnire ; și eu mă temeam că emoția nu-i va mai îngădui să se stăpînească și că-și va mărturisi tuturor frica-i de nemărturisit.

Hélène își regăsi în sfîrșit întreaga fermitate atunci, cînd pe Betty, care începuse să sufere, a internat-o la clinică și s-a mobilizat la căpătîiul ei. M-a întrebat dacă doresc să rămîn lîngă nevastă în timpul nașterii. La șovăielile mele, a adăugat că va obține din partea medicului această derogare pentru mine. Am înțeles că refuzînd, aș fi decepționat-o. Deci, am rămas.

Era cald în acea noapte de iunie, în mica odăiță în care Betty suferea întinsă pe patul ei de fier. Între două valuri de durere, soția mea se întorcea spre mine și-mi zîmbea. Cu degetul, eu-i îndepărtam de pe frunte șuvițele de păr ce se lipeau de sudoare, ori treceam peste fața ei o cîrpă muiată pe care mi-o întindea Hélène. Medicul era reținut lîngă patul altor bolnave, îmi era teamă că nu va putea ajunge la timp. Uneori Hélène și Betty schimbau, privindu-mă, cîte un zîmbet.

Pe la mijlocul nopții durerile au încetat pentru mai mult timp. Elisabeth dormita ; Hélène o privea cu dragoste, mi se părea, dar și cu invidie. Fața epuizată și aspră a Hélènei ascundea în acel moment ceva din dulceața senzuală pe care o avusese altădată. În ciuda acelui calm, nu reușeam să-mi potolesc temerile. Betty nu va suferi oare prea mult ? Și copilul, dacă ar muri la naștere, sau dacă ar fi cumva anormal, și dacă ar fi să coste viața mamei ? Hélène mă ghici.

— O să vezi, totul va merge bine.

Era deci rîndul ei să mă liniștească, după atîtea ore în care zadarnic încercasem eu s-o sprijin.

— Henri, mai spuse, atîta timp cît Betty se odihnește, dacă vrei, tu fă cîțiva pași pe culoar. Pe urmă vei fi mai calm.

Culoarele, scările clinicii erau slab luminate. Mă aventuram pe ele mergînd de-a lungul pereților spălăciți. Cînd întîlneam vreo îngrijitoare, vreo infirmieră, întorceam privirea, mă simțeam vinovat.

La cotitura unui culoar, printr-o ușă întredeschisă, am zărit o sală în care străluceau niște veioze. M-am apropiat, am riscat un pas dincolo de prag : în paturile asemenea unor cutii albe, niște copilași dormeau. Tot așa, în curînd, într-una din acele cutii de stofă va lua loc și fiul sau fiica mea, la fel ca și aceste trupuri sfrijite. În ce măsură mă va interesa acel copil ? O nouă bucățică de carne, o nouă fărîmă de viață, printre altele, iată tot. Dacă Betty ar bănui gîndurile mele ?! Dar ea nu va ști nimic, nu-i voi spune nimic, voi juca rolul tatălui emoționat de apariția ființei mici în care el însuși și soția sa se găsesc uniți. Culoarele clinicii, culisele. (Altă dată aveam o bănuială ; cînd e Elisabeth sinceră ? cînd joacă teatru și cînd nu joacă ? Azi ea e în sinceritatea suferinței și a vieții ; iar eu sînt actorul, figurantul, spectatorul.)

Cobor un etaj, două etaje : alte culoare tot atît de spălăcite în penumbră. O căldură înăbușitoare. Acolo, de asemenea, uși întredeschise, oare din cauza căldurii, sau bolnavii preferă să nu fie închiși cu neliniștea lor ? După o cotitură a labirintului, mă opresc : gemete, uneori țipete foarte scurte, o rază de lumină decupează ușa din fața mea. M-am oprit, vreau să fug. Rămîn însă pe loc, să ascult vaietele. Brusc, ușa se deschide ; o femeie în alb iese, cu un instrument metalic în mînă. Înainte de a trage ușa după ea, am timp să zăresc, pe patul de fier, un bărbat care se ridică, bate aerul cu brațele, strigă, se prăbușește din nou ; o bătrînică îmbrăcată în negru, un bărbat mai tînăr, aplecîndu-se spre el, îl strigă amîndoi încetișor.

Trecînd prin fața mea, infirmiera, înaltă, slabă, cu un aer de mînie, mormăie ceva. Mi s-a părut că înțeleg : „N-o să aibe (sau : „N-are . . .“) o moarte ușoară“. Imediat ce a dispărut, mă depărtez, urc la etajul Elisabethei. Salonul pentru sugari rămîne deschis. Acum copilașii plîng, miorlăie. Cine i-a trezit ? Ce suferință sau ce mînie sau ce frică îi arde ? Grăbesc pasul. Ajuns în fața camerei, ezit să intru. Ciulesc urechile. Ce voce geme, imploră ? Alte

voci murmură. Bat la uşă. Nimeni nu răspunde. Pătrund în cameră : spetele unor fiinţe în halate albe îmi ascund patul, eu înaintez. O văd pe Hélène înalţîndu-şi capul, mă priveşte ca şi cum nu m-ar cunoaşte, se pleacă din nou peste Betty. Oare ce-i fac ? Ce i se întîmplă soţiei mele ?

Betty, cu ochii închişi, cu fruntea şi obrajii în flăcări, cu şuviţele părului lipite de sudoare, cu gura care aspiră, care gîfîie, care răsuflă, geme, uneori o scurtă acalmie, nu se aude decît răsuflarea chinuită. Un glas de bărbat porunceşte : „Respiră !... Respiră adînc... Aşa. Împinge, acum împinge". Cu picioarele în lături, larg desfăcute, cu genunchii ridicaţi, soţia mea se încovoaie într-un efort imens : „Betty, Betty a mea, tu n-ai să mori, nu ţi se va smulge viaţa, oare nu viaţa ta însăşi o vei epuiza din tine în acest teribil efort, în această sfîşiere a trupului, o dată cu sîngele tău, cu copilul tău ? Te iubesc, dragostea mea ! Să-ţi strig că te iubesc. O ştii ? Poate că n-o mai ştii. N-am timpul, prilejul, curajul să mi-o spun, să ţi-o spun. O ! dragostea mea, dacă te-ai duce... dacă te-aş pierde". Betty a recăzut, obosită, pierdută. Din nou ţipătul, din nou se zvîrcoleşte. Acel bărbat de adineauri, acel muribund care se ridica pe patul lui şi striga. Iată-i pe toţi, medicul, moaşa, Hélène, aplecîndu-se din nou, agitîndu-se. Închid ochii. Nu mai vreau să văd. Ce fac ei ca trei călăi aplecaţi asupra victimei lor sfîrtecate ? Ce lucru însîngerat smulg din măruntaiele sale ? Aceste mîini, aceste mîini ale bărbatului pe care le-am văzut pătrunzînd în rană ! Am închis repede ochii, ca să nu mai văd. Acum nu mai văd. Acum nu mai îndrăznesc să-i deschid iarăşi. Un ţipăt, foarte ascuţit, foarte violent, scurt fulger roşu în noaptea mea, apoi tăcerea, aproape tăcerea. „O ! Betty, nu vreau ca tu să fii..." Un fel de piuit acru mă smulge din teamă, fără de voie ochii mei privesc. Hélène întinde în podul palmei un mic trup roşu, obscen.

— Betty, strigă ea veselă, iată, iată-l pe fiul tău.

Un zîmbet se iveşte pe buzele Elisabethei, chiar mai înainte ca ea să găsească puterea de a-şi întoarce puţin capul de a ridica pleoapele. Din adîncul oboselii sale, faţa i se luminează. Mă zăreşte şi pe mine, mă ia de mînă, mişcă din buze. Nu aud ce spune. Degetele ei strîng slab degetele mîinii mele. Vorbeşte, şopteşte din nou. Mi se

pare că mi-a rostit numele... Nu mai pot, mă reazim de perete ca să nu mă împleticesc.

— Ei bine, Henri, rostește glasul Hélènei, băiatul tău e frumos.

Și predă mica stîrpitură moașei, care o duce într-un colț al camerei. Această minusculă față sfrijită, pumnișorii aceștia strînși, acest biet animal orb, înfricoșat, care-și răcnește spaima.

— Copilul meu, băiatul meu, băiatul nostru, repetă glasul strîns, extaziata voce a Elisabethei.

Băiatul nostru, băiatul meu, cît e de urît, de ciudat, de străin, cît îl plîng, cît... „Betty, cît te iubesc, copilul nostru, copilul dragostei noastre". Privirea Hélènei îndreptată asupră-ne, fericirea prietenei noastre pentru prima oară de atîta timp. Cu mîna, îmi șterg ochii de lacrimile absurde pe care le simt picurîndu-mi.

Hélène s-a apropiat. De partea cealaltă a patului, îi ia în palme mîna Elisabethei. Nu ne mai mișcăm, tăcem. Ce plenitudine învăluită în zîmbet, dureroasă, se schimbă între noi trei, trece prin mîinile noastre legate și le leagă, pare-se, pentru totdeauna.

Hélène trebuia să facă un efort imens ca să nu se scoale de pe scaunul ei și să fugă. Lîngă ea, ghemuită în fundul unui fotoliu sau așezată pe vine pe covor, Mariette părea să n-o vadă ; uneori, timp de ore întregi, ea schița o legănare pe loc ca pentru a se legăna fără sfîrșit, un copilaș monstruos ; alteori tremura atît de repede și de tare, încît Hélène avea ea însăși impresia că tremură de frig, în ciuda verii, în densa, umeda penumbră a pavilionului din spatele Observatorului, în mirosul de frunze moarte și de mucegai.

XXVIII.

I-am dat fiului nostru numele de François, şi Betty a vrut ca el să poarte şi prenumele străbunului său, care, de unul singur, îi dobora pe tîlhari, numele lui Gérard Garou, deci François-Gérard. „El e fratele meu", spuse Syl. Şi pentru noi, pentru Betty, pentru Hélène, pentru mine, este într-adevăr fratele ei. L-a făcut frumos ori poate l-am găsit eu frumos. Într-o zi îl văd că-i seamănă Sylviei, a doua zi Elisabethei, altă dată surorii mele. Are ochii Emiliei, acele mari oglinzi vioriu-albastre. Privirea lor ne-a schimbat viaţa.

Această dragoste, ba regăsită, ba pierdută, care ne înălţa cu acelaşi profund, nestăvilit val, pe Betty şi pe mine, sau chiar dimpotrivă, ne părăsea, unul după altul, posomorîţi, străini, dacă nu chiar izbindu-se unul de celălalt, jigniţi pînă la ură, şi la fiecare nouă absenţă a dragostei, amărăciunea noastră era mai durabilă şi mai fără de nădejde, şi la fiecare regăsire a dragostei, mai minunată şi mai tulburătoare devenea pentru noi descoperirea că pe cînd ne credeam morţi unul pentru celălalt, viaţa, singura noastră viaţă adevărată şi tainică, acea pe care o cîştigaserăm unul prin celălalt, continua să vegheze în noi şi fără voia noastră, fără a o putea bănui, continua să se unească, acea fragilă şi tenace dragoste, de acum înainte o încarna fiul nostru, care i-a şi dat în plină zi o prezenţă fără de lacune. Era ca şi cum cuvintele, gîndurile, visurile şi dezmier-

dările, acel limbaj obscur și magic al inimilor, al trupurilor noastre, nu ne-ar mai fi trebuit, de vreme ce acest copil, copilul nostru îl îndeplinea, îl înlocuia prin certitudinea lui tăcută. Sau, mai degrabă, pe Betty părea să n-o mai intereseze nimic în afară de bolboroselile, de privirile, de dezmierdările odraslei ei. În fața pasiunii sale de tînără mamă, eu rămîneam intimidat, poate gelos. Astfel, confundați în trupul, în viața, în gingășia copilului nostru, începurăm, fără s-o știm, a ne îndepărta iarăși unul de celălalt. Mult mai tîrziu, cînd ne-am dat seama, Betty mult timp, foarte mult timp după mine, distanța săpată între noi ne-a îngrozit, ne-a descurajat să mai încercăm a o micșora, spre a reveni astfel unul la celălalt, convinși fiind, însă fiecare trecînd-o sub tăcere, că momentul trecuse.

Întîi s-a rupt complicitatea nopții. Betty hrănea copilul și adesea, noaptea, François-Gérard se trezea, plîngea ; ne sculam cu rîndul ca să-l luăm în brațe ori să-l legănăm. Obosită, Elisabeth a decretat că vom dormi mai puțin rău și unul și altul pe cele două divane pe care le-a instalat în locul patului.

În ziua în care avu loc mutarea, Hélène arunca spre mine, pe furiș, o privire care mi se păru plină de jenă și de curiozitate. Cel puțin, mie mi s-a părut că observ această întrebare în ochii ei, reveniți atît de repede la opacitatea lor obișnuită, dar poate că eu, simțindu-mă prost, îmi imaginam că ea caută să citească pe fața-mi această indispoziție. Cumnata mea nutrea pentru François-Gérard o pasiune la fel de mare — dacă nu chiar și mai nesăbuită — ca a Elisabethei, ca și cum copilul ar fi fost și fiul ei, ba chiar mai mult decît fiul ei. O sfătuia pe Elisabeth în privința îngrijirii, a hranei, a sănătății băiatului. Se părea că uitase cu totul amenințarea care cu puțin timp înainte planase asupra sa din pricina evadării lui Nicolas Valenkov.

Cu soția mea, Hélène făcea deja proiecte pentru viitorul copilului, amîndouă îl și vedeau : medic, savant, filozof, artist. Hélène vorbea, Betty aproba, ca și cum prima ar fi fost nerăbdătoare ca puștiul să ajungă repede la vîrsta cînd ea va putea să-i împărtășească setea sa de a învăța, de a ști, pe cînd Elisabeth se resemna la

ideea că micul omuleț roz, blond și gol, care mirosea atît de bine sub sărutările ei, va crește, va deveni un student cu un aer sever, asemenea celui pe care-l arbora Hélène cînd enumera cursurile, diplomele, cariera, pentru care — după a ei părere — François-Gérard era destinat.

Cît despre mamă-mea, era de-ajuns s-o vezi luînd copilașul în brațe, imediat ce Betty și Hélène se întorceau pentru cîte o clipă cu spatele, ca să înțelegi că ea ar fi vrut să-l păstreze mereu copil, și să-l răsfețe, să-l copleșească de toate alintările, acest miracol în carne și oase, care o făcea să-și uite bătrînețea, care-i reda zîmbet și căldură, care o magnetiza din nou către viață, smulgînd-o vidului în care o văzusem lunecînd după moartea lui François, în timp ce numai gingașa făptură a Sylviei o menținea deasupra prăpastiei.

Sylvie. Ca și ceilalți, fetița nu scăpa de acele metamorfoze care păreau să se petreacă sub privirea albastră a aceluia pe care-l numea „micul meu frate" sau „Fanrar". Strîngea copilul în brațe încît mai că-l sufoca și striga atunci cînd i-l lua cineva : „E al meu ! e micul meu frate, al meu !" Hélène se temea mereu să nu-l rănească în vreun fel cu dezmierdările ei stîngace și pripite. Mai remarcam și aerul prea dezinvolt, zîmbetul crispat, vorbăria înfrigurată a Sylviei cînd Hélène sau Betty, sau mamă-mea, ori chiar eu însumi, ne ocupam de copilaș. Fata începu din nou să doarmă prost, să ceară ca Hélène, mamă-mea sau eu să-i istorisim povești ca să mînînce măcar cît de cît. Însă Hélène și mamă-mea își vădeau nerăbdarea : Hélène se supăra, mamă-mea protesta : ea trebuie să se ocupe de François-Gérard, Sylviei nu-i era oare rușine la vîrsta ei să fie mai puțin înțelegătoare decît un sugar ! Sylvie se arunca de gîtul meu, își încrucișa brațele pe după ceafa mea : „O ! Henri, Henri !" exclama. Eu o strîngeam la piept și mă rugam în sufletul meu : „Să fie fericită, să fie mai tîrziu fericită !"

Siesta după baie pe plaja de la Argelès. Privirea la nivelul solului descoperă lumea schimbată,

nouă, așa cum e desigur totdeauna, însă, în picioare, n-o mai putem vedea în scandaloasa ei frumusețe. Lîngă mine, Elisabeth întinsă pe pîntec : oare vîntul, apa uscîndu-le i-a întins puțin pielea obrajilor, a tîmplelor, a mai lungit încă ochii ? Betty are chipul adolescenței. A pus peste costumul de baie o ușoară rochie mov, cu frunze verzi măslinii. O bucurie totodată duioasă și brutală îmi vine de la acest peisaj pe care-l formează laolaltă trupul soției mele, marea și în depărtare munții. Șalele Elisabethei se adîncesc : lunga linie de coborîre a spatelui, adîncitura dintre șale, colina crupei desenează un golf unde se înscrie marea : grăbite, valurile aleargă în linii albastre ; pe creasta celor mai apropiate, spuma, blana ninsă, pare să fugă — năvăstuică, veveriță, hermină ? mic animal alb de legendă — nu pe apă, ci pe fesele, pe șalele, pe spinarea Elisabethei. La orizont, curbă opusă golfului trupului, Pirineii de ametist. Petele mov sub frunzișul rochiei sînt din aceeași piatră mov. Aerul, cerul de culoarea sipicii scaldă în aceeași apă de abis femeia, marea, munții.

XXIX.

Emilie veni cu Sergiu la cîteva săptămîni după naşterea lui François-Gérard. Părea fascinată de privirea gravă a marilor ochi vioriu-albaştri, a propriilor ei ochi pe care-i recunoştea în zîmbitorul chip al fiului meu.

Mîinile mici se ridicau din fundul leagănului, ca să încerce să prindă acele ciudate lucruri frumoase, strălucitoare, mişcătoare, colorate, acei doi mari ochi oglindindu-se în ochii identici, proaspeţi ca zorile. Şi soră-mea rîdea, mie însă mi se părea că deslueşesc în adîncul rîsului acela o hibă.

Mi-a mărturisit într-o seară că vederea lui François-Gérard o copleşea de fericire şi o sfîrşea în acelaşi timp, că o tulbura faptul de a găsi pe un alt chip licărind propria-i privire, dar încă neîntinată de viaţă şi de lume şi de timp, pe cînd în ea se agrava regretul de a nu avea copii. „Pînă la urmă îl voi detesta pe Sergiu, îmi spuse, fiindcă refuză, fiindcă nu vrea ca noi să avem un copil. Preferă să se tîrască în visările şi minciunile lui. Poveştile lui pe care altădată le ascultam cu plăcere, acum mă enervează, îmi fac impresia că-i dezvăluie moliciunea..." Pleoapele i se zbăteau. „Da, îmi dau seama, trebuie să-ţi spun că n-ar trebui, că nu se cade să vorbesc astfel despre soţul meu, dar uneori asta e mai presus de mine, nu mai pot să-i îndur egoismul". Se opri din nou, înălţă din sprîncene: „Nepăsarea lui... Aşa spuneam noi, altădată, îţi aduci aminte, cînd venea să mă vadă

aici. Egoism și lene, așa trebuie să spunem însă. Muncește? Nu, trăiește, ne face să trăim din expediente. Scoate panglici pe nas în dreapta și în stînga. La început se prinde cu mutra lui... în sfîrșit, e drept, o mai știu încă, fața aceea a lui de înger, de înger îndepărtat. I se încredințează afaceri. I se avansează bani. Apoi Sergiu lasă totul baltă... Din cauza aceasta nu va mai putea să rămînă mult timp la Bordeaux, nu va mai găsi pe nimeni care să se lase ademenit de manierele lui, de vorbele lui".

I-am pomenit surorii mele de Grimari, de moartea sa, de felul în care se ferise să-i pronunțe numele, în care îi ocolise amintirea, chipul. Îmi reproșam că evoc astfel ceea ce ar fi putut să fie, ceea ce nu va mai fi, oare n-o scufundam — procedînd astfel — pe Emilie și mai mult în nostalgie și în resentiment?

— Crezi, așadar că...? întreaba ea... Nu, de ce-ți închipui așa ceva? Tu crezi că Orlando, bietul Orlando, crezi că mă iubea?

Își trecea mîinile prin păr și-l înfoia; doar timp de o secundă o expresie de tinerețe îi dănțuia în ochi, pe buze, urmată imediat de o umbră cenușie în adîncul privirilor, de o cută imperceptibilă în colțul drept al gurii (Dumnezeule, o cută, cea dintîi cută, pe obrajii Emiliei.)

— Ei bine, da, Henri, o știam, am știut-o totdeauna. Grimari și Couderc, da, ei mă iubeau, nu se gîndeau, nu s-ar fi gîndit decît să mă copleșească de fericire, și iată-i, sînt morți, eu n-am dat, n-am dat niciodată atenție dragostei lor, ce mă interesa pe mine că ei mă iubesc; sau mai degrabă, e idiot, nu-i așa, e urît, dar așa este, îmi era necaz pe ei că mă iubeau, de vreme ce... de vreme ce Guillaume...

Bătu ușor cu palma în marginea leagănului din care François-Gérard, sugîndu-și degetul cel mare, privea la ea.

Emilie avu un gest de teamă, înclinîndu-și spre mine bustul, încrețindu-și fruntea.

— Nu e vina mea, nu-i așa? n-am nici o vină de moartea lui Grim?...

Regretam că nu puteam pune mai multă convingere în glas.

— Sigur că nu, Emilie. Prizonier, acolo, lipsurile, frigul, în prizonierat s-a îmbolnăvit.

— O, nu-i așa ! oftă ea. Și reluă : E ca și cu prăvăliașul nostru, oricum, germanii...

— Apropo, voi... Sergiu n-are vești de la fratele lui ?

Mă privi surprinsă.

— Nu... El crede că Nicolas a fugit cu armata germană. Poate că a fost ucis.

Se uită în ochii mei cu atenție.

— Dar tu, Henri, tu nu crezi același lucru ?

— Ba da, desigur.

— De la sora lui, da, de la Teo, Sergiu a primit o carte poștală, nu prea de mult. Cartea poștală venea din Paris, nici o mențiune asupra adresei.

— Și ce spunea ?

— O cunoști, se vede treaba, că nu s-a schimbat : cu scrisul ei exagerat, dezarticulat, o linie într-o parte, una într-alta, spunea : „Totul merge bine." Urmat de trei semne de exclamație, unul mare, unul și mai mare, ultimul imens.

Nu m-am putut stăpîni să nu rîd, ca și cum Teo și dansul nebunesc al brațelor ei, al picioarelor ei ar fi apărut în fața noastră. Din leagăn, un șir de strigăte slabe încerca să-mi imite rîsul. Ne-am aplecat în același timp, Emilie și eu, asupra copilului. În acea mișcare, părul Emiliei mi-a alunecat pe frunte. Fețele noastre apropiate desenau probabil o ființă stranie pentru ochii țîncului. O clipă, în imobilitatea bruscă a mîinilor lui, a pleoapelor, a buzelor, i-am citit întrebarea speriată, apoi surpriza i s-a prefăcut iar în bucurie. Ridica brațele, încerca să agațe cu o mînă nasul Emiliei, cu cealaltă pe al meu și, schițînd din buze o mutră comică, încerca la fel ca și mai înainte, să-mi imite rîsul.

Cînd ne-am ridicat, eu cel dintîi, mai apoi ea, mi s-a părut că o tristețe fără îndoială prea mult stăpînită brăzda fața Emiliei, la tîmple, la colțurile nărilor și ale gurii.

În clipa aceea a intrat Sylvie. A venit lîngă noi, s-a ridicat în vîrfuri, ca să-şi poată rezima bărbia de marginea leagănului. Emilie a luat-o în braţe, a aşezat-o pe genunchii ei. Întîi Sylvie s-a prefăcut că protestează, că vrea să coboare din nou ca să se zbenguie în jurul leagănului, apoi şi-a lăsat capul tăciuniu pe sînul Emiliei şi a adormit.

În şoaptă, sora mea a remarcat :

— Am impresia că Hélène, şi e păcat întîi pentru fetiţă, apoi pentru ea însăşi, nu se ocupă destul de fata ei n-o simţi destul... (şovăi o clipă)... de maternă fiziceşte.

— Emily, da ba !

Ea mă scrută cu privirea piezişă.

— Spui acest lucru, ca şi cum l-ai regreta.

Uşurel, Emilie o legăna pe Syl adormită în braţele sale.

— Ţsst ! E bine ştiut. Taţii sînt geloşi pe feciorii lor şi mamele pare-se pe fata lor.

După cîteva zile Emilie şi Sergiu plecară acasă înapoi. Sora mea îmi mărturisi că fusese de-ajuns pentru Sergiu acest scurt răgaz petrecut în oraşul nostru, ca să prelucreze pe nişte industriaşi şi să-i determine să-i acorde reprezentanţa întreprinderilor lor în regiunea Bordeaux. Bineînţeles, nu scăpase ocazia să încaseze nişte avansuri asupra cîştigurilor lui viitoare. Pe neaşteptate aveau să-şi petreacă o vară de farniente pe limanul de la Arcachon. Această perspectivă de vacanţă, neprevăzută pînă atunci, părea să-i redea surorii mele întreaga strălucire a nepăsării.

În jurul unei cești de cafea amestecată cu orz și cu cîțiva biscuiți negricioși, cele două familii adunate și prietenii zilelor de odinioară, după cum fusese voința Emiliei. Posomorită după amiază de aprilie 1941 : prăvăliașul, îmbufnat, putea să dea drept pretext al nemulțumirii sale prezența lui Nicolas Valenkov, care o lingușea „pe mica doamne", „pe mica cumnate", căreia îi făcea cadou mii de hectare și milioane de ruble, păduri de mesteceni, în Rusia, în Sfînta Rusie, atunci cînd Hitler va fi mă-

turat vermina comunistă. Nu mă înșelam asupra necazului lui Couderc : da, cocheta de Emilie avusese inconștienta cruzime — căci ea îi iubea, fără îndoială, pe adoratorii săi de altădată — să-l invite la nunta sa. Această tînără femeie în văl alb, senină, puțin cam gravă, nu mai era totuși gingașa și provocătoarea Emilie. Invitații săi începeau să înțeleagă lucrul ăsta și dispoziția lor sumbră se ușura, transformîndu-se într-o mai duioasă melancolie. Cît despre extravaganta Teo, după ce își folosise în zadar săgețile (dar pe cine viza : pe fratele ei ? pe Emilie ? sau mai degrabă pe mine și pe Betty, și poate și pe Couderc, spre a-l pedepsi că s-a interesat de o mică burgheză care nu era de nasul lui, după cum nu se putea compara cu ea nici una din acele soții imposibile care îi degradau pe amanții săi de altădată sau de azi, de la Masari pînă la pianist), cînd tăcu, ajunsă la capătul imaginației, în fața tăcerii și a disprețului celor doi soți-copii, Teo păru să descopere la rîndul ei maiestatea și prestanța amabilă a „victimelor" sale. Rămase mult timp mută înaintea lor, fața ei vădea o intensă emoție. Bîigui : „Dar tinerii aceștia... dar... ei sînt atît de frumoși... atît de fericiți", și apoi izbucni în lacrimi. Frații săi voiau să se apropie de ea. Nicolas își întinse mîna spre dînsa. Teo sări însă într-o parte, fugi către ușă, o trînti în urma ei. Îi auzirăm pașii grăbiți pe caldarîmul străzii.

Prăvăliașul se ridicase. Cerea voie părinților mei, să plece. Ghiceam că vrea s-o ajungă din urmă. Ce rămăsese între dînșii de pe vremea cînd își contopeau necazurile ? Acest tapaj și această înfrîngere a Teodorei îl emoționau din nou pe romanticul nostru prieten ? Sau poate că se temea de disperarea ei, și-l urmărea remușcarea că o lăsase să se aventureze pînă la malurile morții, cînd o părăsise ca să plece în Spania ? El se îndreptă spre ușă, dar Nicolas, cu fața brună de mînie, îi tăie drumul. „Numai eu, ocupe de mica sore", bombăni el, cu dinții strînși. Prăvăliașul dădu din umeri și-și reluă locul.

Rusul se încordă, bătu din călcîie, se frînse în două, se îndreptă. „Scuze la toţi, dar Teo, Teo al nostru, trebuie înţelese, eu merge la ea, ingrijit pe ea. Nu familie, tate (îşi trecu un deget în curmezişul gîtlejului) de bolşevici, Teo atunci bebeluş, un anul poate. Atunci trebuie înţelese, bietu Teo, scuze..." Apoi deschise uşa, regăsindu-şi o expresie veselă şi sălbatică. „Viaţe lunga ! fericire la tinerilor chesetoriţi şi, còpii, mulţi còpii !"

După ce plecase, prăvăliaşul veni spre fereastră, unde stăteam eu cu Betty şi Hélène. De acolo-l puteam zări pe rus, alerga s-o ajungă din urmă pe Teo.

Couderc se întoarse spre sora mea, cu un surîs în acelaşi timp amar şi comic.

— Numai dumneata mă faci să accept să mai stau lîngă acest om.

— Îmi pare rău, rostise Emilie în şoaptă. Credeam, aş fi vrut ca toată lumea, să existe fericire pentru toată lumea, ca toţi să se poată împăca azi, azi...

XXX.

Am zărit-o în faţa mea, siluetă brusc desprinsă din mulţime — soarele de octombrie, la amiază cu gust de vară, vacarmul bulevardului, mirosul de benzină, îmbulzeala spre metro, barurile.

Se şi posta, îşi dădea capul pe spate, ca să mă sfideze, buza de sus i se ridicase într-un rîs tăcut. Micu-i rînjet scurt de altădată, şi glasul ei care oscilează o clipă de la acute la grave, în căldura de contralto.

— Da ! e Henri ! el este !

Teo mă priveşte cu insistenţă.

— Hm... Nu prea dărîmat... Nici prea îngreunat... Ce cauţi tu la Paris ?

— Ziarul... Birourile pariziene ale ziarului meu. Tocmai de acolo ies, iată, imobilul ăla de colo.

— Atunci, vasăzică serviciul tău e acolo ?... Şi ceilalţi, Lisa ta, sau cum îi spune ? Elisa ? Soţia ta ? E şi ea la Paris ?

— Nu, ea...

Rîsul melodios nu-mi lasă timp să termin.

— A ! ai lăsat-o !

Teo lua un aer dispreţuitor, după ce îi explicasem că eram doar în trecere prin Paris, că în ziua următoare voi fi din nou alături de soţia mea, alături de fiul meu, în oraşul nostru.

Era slabă. Părul ei zbîrlit şi întunecat în jurul feţei sublinia paloarea frunţii mari şi liniile brăzdate ale tîmplelor şi ale obrajilor.

Ne-am instalat într-o braserie, la o bere și la niște mezeluri pe care Teo le înghiți din cîteva îmbucături, fără a înceta să vorbească, să întrebe, să rîdă. Mă simțeam prost în fața acelei exuberanțe și a oboselii pe care mi se părea că vrea s-o mascheze. Nu îndrăzneam s-o întreb ce face, dacă muncește, dacă pianistul flamand trăiește și el la Paris, dacă mai trăiește cu ea.

„Îi este foame, se vede că nu mănîncă în toate zilele pe săturatele. Poate că e bolnavă. Trăiește cu teamă". Regretam că o întîlnisem, că am invitat-o la dejun, acum nu știam cum să mă scap de ea. Îmi reproșam aceste regrete. Biata Teo. Altădată nebuniile ei atît de caraghioase, atît de perspicace în fond, urîțenia fermecătoare a feței sale, admirabilul ei trup. Biata Teo, uscățivă acum, îmbătrînită. Ce vîrstă să aibă ? Treizeci de ani ?

— Facem un tur, Henri ?

M-am sculat, după ce se ridicase mai întîi ea.

O nouă afectare, desigur, vulgaritatea sa, dacă nu cumva era un semn pentru a marca renunțarea la fostu-i personaj, la fosta ei viață, și chiar un mimetism : oare alături de care bărbat se înjosește ?

Mă conduce, iată, pe malul stîng. Ne oprim, după placul ei, într-o circiumă. Comandă un coniac, îl dă pe gît dintr-o înghițitură. Cîtva timp încetează de a flecări, de a se agita, cu ochii pironiți, cu umerii încovoiați. Pare la capătul puterilor. Ce fac aici ? Mă grăbesc să plec, să iau trenul. Treptat, tenul ei recapătă o oarecare culoare, ochii ei încep să strălucească ; îmi zîmbește. De data aceasta nu s-a strîmbat, nici n-a rînjit. Îmi ia mîna. Ieșim. Străzile înguste, aproape calme... Teo nu-mi dă drumul de mînă. Îi simt degetele osoase înverigate de încheietura mîinii. Hoinărim printr-un oraș de provincie : prăvălii, meseriași, o pisică la marginea trotuarului. Am putea fi în orașul nostru, înainte de război.

— Îți merge bine, Henri ?

O privesc pentru o clipă, fața ei îmi păru mai puțin obosită, mai puțin brăzdată de cute.

— Vreau să spun : merg bine treburile cu... cu soția ta ?

Nu răspund. De altfel, nu pare să aştepte vreun răspuns. Mi-a dat drumul ca să-şi aprindă o ţigară. O păstrează lipită de buze.

Are rîsul ei prevestitor şi fals.

— Imaginează-ţi... Ştii cine e la Panama? El, el fiindcă se săturase pînă peste cap sau fiindcă a fost curajos (o privire piezişă, cu pleoapele pe jumătate închise în fumul ţigării), mai curajos, decît tine poate. Şi-a lăsat nevastă, plozi, comerţ, întreaga familie. Ştii cine?

Lăsă ca să treacă un timp după ghicitoarea întrebării, apoi se opreşte numai la un pas de mine, începe să se strîmbe ca şi cum vestea pe care avea să mi-o dea ar fi atît de comică, într-adevăr peste măsură de comică. Tristeţea mutrei sale:

— Masari.

Şi repetă acest nume, convinsă de uluirea sau de neîncrederea mea, sau de nu ştiu ce eventuală lipsă de înţelegere din parte-mi.

Ne reluăm drumul. Ceva mai departe, mă opresc în faţa unei vitrine. Un tablou gri, gri-verde, pe care se înlănţuie şi se încîlcesc traiectorii negre, galbene, roşii, mă surprinde. Teo mă împinge înainte, eu întorc privirile pentru a arunca o ultimă cautătură către pînză.

— Nu, de loc, Henri, nu e ceea ce crezi. (A fost războiul, milioane de morţi, torturile, demenţa, o asemenea oroare încît cuvintele, gîndul, nimic nu poate... Şi acum un om, nişte oameni caută cu răbdare sau cu turbare, ori ca să se joace, ori din datorie, acel gri-verde şi acel nod, acel cuib de fire negre, galbene, roşii.)

— Te asigur, Henri, că deraiezi, Masari şi cu mine, acum, sîntem prieteni, nimic mai mult.

Fusta albastru-deschis, bluza galben-canar, pete pe fustă, pete pe corsaj, sărăcăcioasa ţesătură. „Biata Teo", acea strălucire pe care în mod absurd ea continuă să încerce a o arunca asupră-şi, asupra ei, uzată, pătată, terfelită.

— De altfel, mă poţi crede, trăiesc singură. Bărbaţii, a! am înţeles.

La fiecare vitrină de librărie se oprea, frunzărea cărţile, îmi arăta titlurile. „Sigur că eu nu cunoşteam. Nu! Ea ar fi putut paria! Probabil că am rămas la Eluard,

la Sartre. Ce caraghios ! Dacă n-o ascultam, dacă nu citeam ce trebuie, ce TREBUIE citit, dacă o pierdeam din vedere, a, vai, vai ! în curînd voi deveni neghiob de tot ! Ea o să se ocupe de mine. O salvare, hei, era și timpul"

Către orele cinci a mai trecut printr-o lungă clipă grea. Am rămas pe o terasă. Iarăși a luat un coniac, încet, încet, s-a redresat, și-a reluat gesturile, exclamațiile, profețiile. Dar, poate de vină să fi fost apropierea serii, frica de a se găsi în curînd din nou singură, ori accentuarea oboselii, însă tonul ei rămînea mai puțin volubil, zborul mîinilor ei mai lent, mimica sa mai puțin peremptorie. În timpul mesei de seară, într-o pizzeria* mi-a cerut veşti despre Sergiu.

N-am făcut nici o aluzie la Nicolas Ivanovici, chiar ea i-a pronunțat numele cu o amărăciune mai puternică decît aerul de ironie în care zadarnic vroia s-o învăluie.

— Sora unui condamnat la moarte ! exclamă, subliniind aceste cuvinte cu un rîs prelungit.

Niște comeseni se întoarseră spre noi. Îmi era teamă pentru ea : unul dintre bărbații care ne priveau insistent n-avea oare să se scoale, să se apropie de masa noastră și să-și scoată legitimația : „Poliția" ? Teo nu cumva era urmărită ? De ce o acuzau ? Nu părea să bănuiască primejdia sau dacă, dimpotrivă, încerca să provoace ? Întinse brațul pe deasupra mesei, era să răstoarne sticla și arătă cu degetul spre mine :

— Dar ia stai, Henri, cît e de ciudat, niciodată eu nu... nu-mi dădusem seama, iată-ne aproape ca soră și frate.

Și ridică glasul.

— Iată-te totuși cumnat al unui condamnat la moarte !

Să mă scol, s-o părăsesc. Nu, ar însemna să mă arunc, să mă arunc în cursă. Să nu mă mișc. Să încerc să zîmbesc. Așa e, continuă să mănînci, să bei, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Ceilalți își vor spune: „A băut, a luat-o razna. Îndrugă baliverne, tipului care e cu ea nici nu-i pasă de dînsa".

---

* Restaurant italian (Nota traducătorului).

După declarațiile făcute, Teo deveni tăcută și începu să fumeze în felul ei lipsit de eleganță, cu țigara lipită în colțul buzelor. Mi-o imaginam singură, cum trebuie să fie în serie celelalte, așezată la masa vreunei cîrciumi, pierdută în alcool, în fum, în amărăciune. I-am cuprins cu palmele mele mîna. Fără să tresară, ochii i s-au ridicat spre mine, n-am putut suporta acea absență scrisă în privirea lor, acea opacitate, dar în același timp m-am întrebat ce alți ochi mi se părea să recunosc în umbra lor goală. Abia o ascultam pe Teo care vorbea acum în șoaptă. Își deplîngea fratele mai mare, se întreba ce s-o fi întîmplat cu el, dacă era mort sau dacă se ascundea undeva prin Germania. „Ce porcărie, viața lui Nicolai", spunea ea. Eu continuam să mă întreb de ochii aceia, de ceilalți ochi pe care cei ai Teodorei îi evocaseră în mine. „Hamlet, spunea tînăra femeie. În fond, Nicolai Ivanovici e în genul bietului Hamlet. L-au ucis pe tatăl lor și ei trebuie să-l răzbune. În acest scop, la nevoie, ar masacra lumea întreagă și ca să termine, se vor lăsa împușcați. Nicolai fiind sigur că va fi împușcat, nu era nevoie să-l mai condamne la moarte."

Evadarea lui Valenkov, evadarea lui din ospiciu. „Hélène!" era cît pe ce să strig. Hélène, da, ochii Hélènei, acel văl de umbră din ei, acel neant, acel refuz, acea desperare asemenea unei pietre negre. M-a cuprins o dureroasă dorință de a fi chiar în clipa aceea lîngă Hélène și de a mă putea liniști, de a mă putea asigura că ochii ei nu mai poartă într-înșii acel semn de deznădejde. „Nu, s-a terminat, umbră, dar și soare în mijlocul ochilor ei, și privirea se luminează din nou, străbate din nou acea umbră și acea galbenă băltoacă, întîrzie pe Betty, pe Sylvie, pe chipul fiului meu. Mîine va întîrzia asupra mea. Am respirat adînc, am simțit în mine imaginea grupului nostru: cele două femei, copiii, ca un bloc de fericire. N-o știam cînd eram acolo, împreună: totuși, așa era, în vremea aceea de apocalips, rețeaua noastră de prietenie și de dragoste, de amintiri strivite, de firavă speranță, puteam, ar fi trebuit să vedem într-însele unul din rarele chipuri încă posibile ale fericirii.

Pășeam în noapte alături de Teo. Niște indivizi postați la colțul străzilor sub felinare pălăvrăgeau; lîngă

ei, în blue-geans, fete cu părul lung și murdar. Uneori Teo se oprea, făcea cîte un semn unuia sau altuia dintre tineri. Treceam mai departe, auzeam glasuri vesele, puțin ironice, pronunțînd numele însoțitoarei mele.

— Uneori, spuse Teo, ei îmi cer articole pentru fițuicile lor. Plătesc prost, în sfîrșit, îmi ies cîteva cafele cu frișcă, niște țigări, cînd și cînd un coniac. Și apoi, fac negoț din timp în timp cu G.I. *, pot să revînd puțină ciocolată, gumă de mestecat, whisky, țigări americane. Mă duc pe la instituții cu două valize mari și pasez marfa pe furiș funcționarilor.

Îmi îngrămădi niște pumni în spate și rîse prelung, spre a mă încunoștința:

— Trebuie să spun că asta reprezintă o leafă, că americanii nu mi-au dat nimic de vîndut. Fără tine, Henri, azi aș posti.

Mă privi drept în ochi.

— Ce ai, nu face mutra asta. Nu mi-aș schimba viața cu aceea pe care o duce, cum îi spui tu: Lisa? Elisa? aia a ta.

Porni din nou cu pași mari. Eu o urmam, nu mă gîndeam s-o întreb încotro ne îndreptăm. Puțin mai tîrziu, reîncepu:

— Ce importanță are dacă nu-ți umpli burta în fiecare zi, de vreme ce poți totuși să-ți oferi cîteva păhărele, asta-ți îngăduie să aștepți. Tot ce trebuie e să trăiesc, să trăiesc așa cum îmi place, și repede, înțelegi tu.

Din nou aproape că striga, încît niște trecători s-au și întors către noi.

— Și crezi că toate acestea or să dureze? Crezi că va ține mult? O frumoasă friptură la grătar, da, iată ce ne așteaptă: prăjiți în sînge, nu prea tare, prăjiți în aromă de atom, iată ce ne așteaptă cînd americanii și micii mei verișori din Ucraina vor găsi că războiul rece e într-adevăr prea rece și atunci e momentul potrivit să dăm în sfîrșit foc lumii.

Sosiserăm la Sena, mergeam de-a lungul cheiurilor, cu masa sumbră a catedralei Notre-Dame în fața noastră. Teo continua să manifeste din timp în timp bucuria pe

---

* Gouvernement issued = Soldații americani.

care părea să i-o dea ideea catastrofei promise viitorului nostru.

— Sălbaticii, cum spun burghezii orașului nostru, nu-i așa, Henri, familia Garou, părinții voștri, toți părinții fostei noastre mici bande, sălbaticii, îngrozitori, oribili, ei mîncau un om cînd le era foame sau cînd sărbătoreau ceva. Noi, noi nu halim oameni, nu, noi îi prăjim, îi ardem, lumea devine una din acele bucătării în lanț, un ansamblu de furnale în care sînt prăjiți mii, milioane de oameni cumsecade, cu soții cu tot, fără a fi dați uitării țîncii : bucătăria se numește Oradour, Auschwitz, Buchenwald, Hiroshima, și mîine, o ! mîine, va fi și mai ceva ți-o promit !

Puțin înainte de Pont-Neuf, Teo părăsi cheiul. Intrarăm într-o străduță care șerpuia printre case înalte și vechi. Am înțeles că tînăra femeie se îndrepta spre locuința sa, am înțeles-o după tăcerea și după mersul ei mai calm, ca și cum apropierea de propriu-i culcuș ar fi incitat-o să-și pună masca, să-și reia fără îndoială trăsăturile familiare ale singurătății sale. Într-adevăr, fără a întoarce capul spre mine, spuse cu un glas calm, în care totuși mi se părea că mijește nu știu ce grijă sau ce întrebare :

— Sosim. Eu locuiesc într-o mansardă de la al șaselea.

Se vede că împarte mansarda cu Karel Wonsler, cu pianistul ei, cu saltimbancul acela care cînta cîntece de inimă albastră pentru ofițerii germani ; probabil că l-a ascuns la ea. „Trăiesc singură". Vrea să mă inducă în eroare.

M-am oprit la marginea trotuarului. A mai făcut un pas, apoi a rămas nemișcată. A întors capul spre mine, mirată. Cel puțin la lumina slabă a străzii îmi imaginez mirarea sa, mutrele ei exagerate pentru a-și disimula surprinderea și temerile. Se întreba fără nici o îndoială, dacă o voi urma sau nu în camera ei. I-am spus :

— Coudere nu s-a reîntors.

Aș fi vrut să-i văd expresia feței. Am înaintat spre ea. După o secundă de ezitare, Teo s-a dat înapoi și mi-a aruncat în față aceste cuvinte :

— Ei și ?

— Ei și ?... Dacă aș pune mîna pe cel... persoana care l-a denunțat pe prietenul nostru...

Am avut impresia că sare în sus. Era un tremur de furie — oare de furie ? — în glasul ei.

— Și, bineînțeles, eu îl cunosc pe trădător ! Sînt sora trădătorului ! sau complicea lui ! sau chiar...

Își menținu o clipă fraza, gestul în suspensie. Îi auzeam respirația.

— Spune-o ! haide, spune-o strigă ea, așa e, pentru voi, pe prăvăliaș numai eu, nu-i așa ?... Teo l-a predat, ea l-a vîndut !

Se rezemă de grilajul de fier al unei prăvălii.

— Ei bine, ce mai aștepți ? Lovește ! Omoară-mă ! Haide... Poți s-o faci, nu ți se va întîmpla nimic, poate că vei fi chiar decorat.

Aveam impresia că se zbătea sub fixitatea privirii mele ca un fluture în vîrful acului care-l străpunge. În sfîrșit, se potoli.

— Nu ?... Nu e genul tău ? Preferi să te duci la poliție imediat ?

Am ridicat din umeri. Mă gîndeam că d-l Niederbronn îmi jucase aceeași scenă la ospiciul de nebuni.

Glasul Teodorei deveni plîngăreț.

— Adio, Henri.

Am lăsat-o să plece. Ea sună la o poartă care se întredeschise, apoi se închise în urma ei.

Copil fiind, Emilie îi impunea tatălui meu toate capriciile sale. Acum îl găsesc gata să manifeste aceeași adorație față de fecioru-meu. Cînd François-Gérard va umbla, va vorbi, fac pariu că tovarășul lui de joacă va fi tată-meu, îi și simt complici. Este vădit lucru că tata recurge la prezența copilului ca să-și aline mîhnirea pe care i-o pricinuiește absența Emiliei. Simt de asemenea că înțelegerea aceasta între bătrîn și țînc mă înglobează și pe mine. În ciuda atîtor ani comuni, nu-mi cunoșteam tatăl și cred că nici el nu mă cunoștea. Fiul său mai mare îl irita, mi se părea uneori că

exista între ei, neexprimată, un fel de rivalitate, fiica lui îl subjuga, eu — situat între cei doi poli ai controversei și ai adorației — trebuia să rămîn, pentru tatăl meu, neutru, puțin perceptibil. Dar azi François nu mai există, Emilie s-a îndepărtat, eu dimpotrivă am dat naștere vieții, i-am dăruit acest copil care-l perpetuează. Încerc sentimentul că, fără s-o spună, tată-meu îmi e recunoscător și că, descoperindu-l pe acest mic omuleț în care crede că recunoaște vigoarea sîngelui său, mă descoperă și pe mine. La rîndu-mi, această atenție pe care mi-o dovedește o privire, un gest, un zîmbet, calitatea tăcerii dintre noi mai mult decît cuvintele, această atenție mă orientează treptat, îndreaptă asupra tatălui meu propria-mi privire, pune de acord inima și gîndurile mele cu ritmul inimii lui, cu culoarea gîndului său. Încerc o naivă mîndrie cînd presimt o atare legătură care se țese — grație odraslei mele — între noi, bărbații casei.

XXXI.

După întoarcerea acasă, nu vorbeam nimic despre întîlnirea cu Teo. Rămîneam totuşi obsedat de atitudinea pe care o avusese cînd am pronunţat în faţa ei numele lui Couderc. Ba eram sigur că trebuia să înţeleg de aici o mărturisire, şi atunci îmi reproşam că nu-l răzbun pe prietenul meu, dar în acelaşi timp nu puteam să nu ţin seama de sentimentul de milă pe care-l încercam în faţa decăderii tinerei rusoaice. Ba mă gîndeam că, nu, era imposibil ca ea să fi săvîrşit această crimă, dar fără îndoială că ea-l bănuia, îl cunoştea pe vinovat. Nu trebuia, în cazul acesta, s-o revăd, să aflu de la dînsa numele, ascunzătoarea lui? Acum cînd Nicolas Valenkov evadase, mă întrebam din nou dacă nu cumva el era cel vinovat. Îi împărtăşeam Hélènei îndoiala. Am înţeles, după expresia ei de surprindere repede reprimată, că sfîrşise prin a uita de teama care o chinuise atîta timp, dar că vorbele mele făcuseră să renască într-însa teama. Hélène m-a asigurat cu o convingere pasionată, aşa cum o făcea pe vremea cînd veghea la ospiciu asupra lui Valenkov, că Nicolai n-are nici o vină în arestarea prăvăliaşului. Apoi, prefăcîndu-se că reia cartea de psihiatrie pe care o frunzărise mai înainte de a fi deschis eu vorba, adăugă:

— Da, cine l-a denunţat pe Couderc? Şi pe François, cine l-a ucis pe François? Poate că vinovaţii au dispărut. O! tare-aş vrea, de-ai şti cît aş vrea să aflu

că au fost uciși. Dar poate că ei trăiesc, poate că se bucură. Știu, Henri, ar trebui ca noi să nu ne gîndim decît la lucrul acesta, ar trebui să ne facem polițiști și judecători, nu-i așa, pînă ce...

Închise cartea, își ridică ochii spre mine. Aveam o dată mai mult, impresia stranie că uzurpez, în fața acelei priviri rugătoare, locul altuia.

— François, am răspuns pînă la urmă — și-mi dezaprobam cuvintele pe măsură ce le pronunțam — fratele meu n-ar fi vrut ca soția lui, ca tu, Hélène, ca eu, în sfîrșit, noi să devenim polițiști și călăi.

Aceste cuvinte păreau s-o liniștească. Am părăsit-o cu o senzație de rușine în adîncul sufletului.

În răstimp, ca și cum uitarea în fiecare dintre noi ar curge o dată cu sîngele, viața continua. Caroline, în loc să intre la călugărie, se logodea; Mathilde și Guillaume Garou s-au instalat în Algeria; părinții lor rămași singuri s-au întors ca să locuiască la parterul Observatorului pe care-l moșteniseră, etajele casei trecînd de la Asociația Femeilor (AFAT) la niște familii care le rechiziționaseră. La Bordeaux, lîngă Sergiu, Emilie se plictisea; ghiceam acest lucru după scrisorile ei lungi. Hélène sfîrșise prin a se certa definitiv cu părinții săi: ei îi reproșau că și-a irosit viața din pricina unui băiat atît de neîndemînatic încît a putut fi ucis în chiar ziua victoriei, lăsîndu-și soția tînără fără bani, cu un copil mic în brațe. Evitam cu toții s-o vizităm pe regina mamă: ea pretindea că organizează un spectacol în favoarea văduvelor și a orfanilor de război, și nu înțelegea de ce Elisabeth îi refuză sprijinul. Ziarul meu care absorbise gazetele concurente, născute și ele la Eliberare, își lărgea cîmpul de acțiune: redactorul șef îmi încredința acum niște reportaje care, destul de des, mă duceau în străinătate. Primeam cu ușurare aceste misiuni care mă îndepărtau pentru cîteva zile, uneori pentru cîteva săptămîni, de un oraș, de o casă în care mă simțeam în dezacord cu mine însumi, nemulțumit de acea lentă alunecare a ființelor și a lucrurilor, și mai nemulțumit încă de mine care mă lăsam tîrît în felul acesta, fără să încerc să acționez și nici măcar să vorbesc pentru a denunța toropeala în care ne înfundam. Totuși, imediat

ce trenul mă ducea departe de Betty, toată dragostea mea pentru ea țipa în mine, acea dragoste pe care în preajma sa nu-mi dădeam osteneala s-o rostesc. Și mă gîndeam că și cu ea, poate, se întîmpla la fel : preocupată numai, parcă, de fiul meu, atunci cînd eram prezent, poate că în inima ei mă chema, atunci cînd nu mai eram de față, poate că-i plăcea să-i vorbească copilului nostru de vagabondul său tată ? Ori poate că i se destăinuia Hélènei, spre a se plînge de absența mea ? Alteori îmi spunea că probabil nimeni, acolo, în afară de Sylvie, nu mă regretă.

În cursul unui reportaj în Belgia am aflat vestea de necrezut. Cumpărasem un ziar francez ; îl parcurgeam cu priviri indiferente, și am citit, am citit de două ori, de trei ori, fără să înțeleg cu adevărat, știrea arestării în orașul nostru a „fostului conducător departamental al Rezistenței, Dargan, zis Bătrînul, acuzat de a fi asasinat pe doi dintre locotenenții săi din machi". Asasinatul a fost săvîrșit, spunea articolul, acum cîteva luni. Dargan fusese denunțat de un complice arestat inițial pentru o chestiune de furt.

Minciuni de ziarist ? Manevră a dușmanilor politici ai Bătrînului ? Dar eu îmi aduceam aminte de moartea lui Léonard și de a lui Loulou, cele două brute care-i urmăreau cu ura lor pe François și pe Hélène, apoi o spionau pe aceasta din urmă, și poate chiar și pe mine, pe vremea cînd Nicolas Valenkov se ascundea la ospiciu. Neîndoielnic lucru că Dargan era acuzat în prezent de asasinarea lor.

La reîntoarcere, Betty, Hélène îmi arătau, indignate, jurnalele locale : acestea păreau să se felicite de arestarea omului pe care mult timp — prea mult timp, desigur, după părerea lor — întregul oraș îl tratase ca pe un erou.

La ziar, unde o echipă nouă, ostilă Rezistenței, conducea în prezent, colegii mei se bucurau de acest scandal. „Ziarul va arăta adevărul ! Treaba abia începe, vor fi deschise dosarele, vor fi găsite crimele Bătrînului, alte crime înainte de Eliberare. Și ordinele, de unde le primea ? Dacă vrea să-și salveze capul, va tre-

bui să-i denunțe pe cei răspunzători, ale căror ordine le executa".

Nu cumva eram suspect în ochii lor? Nu erau necunoscute nici funcțiile de „scriitor public" pe care le avusesem pe lîngă Dargan. Dar eu treceam aici drept analfabet în ceea ce privește politica. Am luat hotărîrea de a-l avertiza direct sau indirect pe „inculpat", dacă mi s-ar întîmpla să cunosc la redacție „dosarele" pe care patronii se lăudau că le vor „scoate la iveală".

Am intrat în legătură cu avocatul Bătrînului, Hélène a cerut să mă însoțească în seara cînd d-l Ladmantie mi-a fixat întîlnirea. El a acceptat s-o citeze pe Hélène ca martor al apărării. Mi se părea emoționat și totodată neliniștit că-și trăda această emoție, în timp ce cumnata mea reamintea de cruzimea lui Léonard și Loulou și, dimpotrivă, dreptatea, spiritul de echitate, umanitatea de care dăduse dovadă Bătrînul.

Am fost decepționat de lipsa de interes manifestată de d-l Ladmantie pentru dosarele pe care speram să i le pot semnala, dacă echipa ziarului ar face cumva caz de ele în fața mea.

— Aceste acuzații nu ne va fi prea greu să le respingem. Cum adică? represalii față de colaboratori, față de condamnările și execuțiile trădătorilor? Deci patronii ziarului dumneavoastră vor să facă proces Rezistenței!... Să se păzească, nu ne temem de ei, un asemenea proces se va întoarce împotriva lor, așa încît sarcina de a obține achitarea clientului meu îmi va fi ușurată.

— Înțelesesem, mi-am dat eu cu părerea, că se va face caz de o cursă întinsă membrilor Armatei Secrete și de asasinarea lor.

D-l Ladmantie păru o clipă descumpănit, dar de urgență respinse cu un gest al brațului aceste „detalii".

— Pură calomnie, declară el cu o voce puternică.

Am făcut observația că dacă oamenii de la ziar se lansau într-o astfel de acuzație, există temerea ca ea să nu fie, vai! cumva întemeiată.

Avocatul se arătă indignat. Am precizat că nu mă îndoiesc de nevinovăția Bătrînului, dar cine știe, machisarzii din anturajul său, poate tocmai Léonard, aco-

litul lui, putuseră comite crime de care era făcut acum el răspunzător.

D-l Ladmantie își reluă locul îndărătul biroului. Părea din nou pradă emoției pe care nu și-o putuse ascunde cînd Hélène, mai adineauri, evocase monstruozitățile comise de cei doi „locotenenți". El se întoarse spre cumnata mea și-i spuse, ca și cum numai ea singură i-ar fi reprezentat pe viitorii juraţi :

— Dacă ni se aduce dovada unor asemenea nelegiuiri, nu ne va fi greu să arătăm fie că clientul nostru habar n-a avut de ele, fie că ele îi inspirau oroare și atunci i-a pedepsit pe vinovați.

El se sculă, veni spre noi, ne mulțumi pentru ajutorul pe care vrem să-l dăm apărării. Luă apoi mîinile Hélènei într-ale sale.

— Dragă doamnă, îngăduiți-mi să vă exprim întreaga noastră gratitudine, da, gratitudinea noastră. Știu, îmi închipui cît trebuie să fie de dureros pentru dv. să veniți ca să evocați în public acele ore de luptă pe care le-ați trăit împreună cu soțul dv., acest erou, doamnă, acest erou pe care-l admirăm, pe care-l respectăm. Mulțumesc pentru curajul dv., pentru generozitatea dv. doamnă, și mai ales nu șovăiți de a spune în fața tribunalului ce fiare sălbatice au fost cele două lichele a căror asasinare pretind să ne-o impute și arătați spiritul de dreptate și de umanitate al lui Dargan în comparație cu comportamentul acestor brute.

El ne conduse pînă în prag.

— Și dumneavoastră, domnule, credeți-ne, nici nu ne pasă de faimoasele acuzații cu care, poate, se caută într-adevăr să fim zdrobiți. Dar și mărturia dv. ne va fi prețioasă. Sînteți cunoscut pentru independența dv., pentru absența oricărei păreri preconcepute așa încît cuvintele dv. în favoarea inculpatului, dovedind bunătatea, devotamentul său față de un ideal, cuvintele dv. îi vor influența desigur pe juraţi.

Tonul său deveni mai puțin doctoral, cînd în concluzie spuse :

— Înțelegeți, noi avem mulți dușmani, vor să ne doboare pentru că se tem de noi, la dreapta și... la stînga, vor să ne facă să plătim scump refuzul nostru de a

face compromisuri politice, vor să ne fure această glorie pentru că n-am vrut s-o punem la mezat.

Am avut de mai multe ori ocazia să-l revedem pe d-l Ladmantie, căci instrucţia se tărăgăna. Ne afirma continuu încrederea sa în deznodământul procesului, cu toate că în cele din urmă ne-a împărtăşit temerile ce le avea cu privire la sănătatea deţinutului. Bătrînul, în celula lui, abia se atingea de mîncare, refuza uneori să răspundă nu numai la întrebările judecătorului, ci şi la cele ale avocatului. Acesta spunea că nu se îndoieşte de achitare, dar se întreba dacă, după eliberare, Dargan va reuşi să mai suporte societatea care încercase a-l distruge.

Curtea cu juri s-a întrunit multe luni după arestarea machisardului. O mulţime enormă se îmbulzea în preajma tribunalului. Serviciul de ordine cu greu o putea stăpîni. Am putut să iau loc în incinta rezervată presei, căci d-l Ladmantie nu considerase necesar să mă citeze ca martor de referinţe de bună purtare; el socotea că astfel mărturia Hélènei va avea şi mai multă greutate: „Singură, spunea el, văduva eroului va face asupra juraţilor o impresie mai puternică". În boxă, Bătrînul, livid, încovoiat, cu privirea absentă, nu semăna de loc imaginii pe care o păstrasem despre el, cu trupul său robust de animal al pădurilor, deprins să alerge, să se strecoare, să se ascundă în desişuri, cu faţa lui tăbăcită de soare din care străluceau ochii vigilenţi şi vicleni, nici cu condotierul în uniformă care trona la Adunările Eliberării, ori se afişa pe străzi, ori adresa cuvîntări mulţimii, ori declama discursurile pe care i le scriam eu la cerere. Acum îmi inspira milă şi-mi era teamă pentru el.

Ziarele refereau despre proces cu o parţialitate vădit destinată să pregătească oraşul în vederea unui verdict aspru. D-l Ladmantie continua să afişeze un optimism desăvîrşit. Totuşi părea nervos. Oare Bătrînul risca să-şi piardă capul? Mi-era teamă — documentele anunţate de conducerea ziarului meu se adăugaseră la primele acuzaţii reţinute împotriva lui Dargan. Prin ele, teza acuzaţiei era agravată în mod primejdios; asasinări ale unor membri ai Armatei Secrete, ale unor

rivali politici, ale unor nevinovate dar bogate victime ale căror case erau apoi jefuite sub pretext că adăpostiseră colaboraționiști și trădători și, pentru a termina, asasinarea celor doi locotenenți în scopul de a-i „lichida" pe executanții nelegiuirilor și de a șterge în felul acesta urma crimelor săvîrșite. De fapt, se părea că ancheta nu reușise să dovedească prezența lui Dargan în nici una din toate acele afaceri. În schimb, acțiunea lui Léonard și a lui Loulou părea incontestabilă. Martori, care — pînă atunci îngroziți — păstraseră tăcerea, acum, cînd cei doi oameni nu mai existau și cînd Bătrînul era după gratii, veneau să declare ce văzuseră, ce auziseră sau doar bănuiseră. Și procurorul triumfa : după el, Dargan, prea șiret ca să comită el însuși crimele, se mulțumea să le pregătească, apoi să-i lase pe complicii lui să le execute, iar cînd aceștia din urmă deveniseră stînjenitori, primejdioși, nu șovăise să se descotorosească de ei.

Bătrînul, în boxa lui, rămînea năuc. Uneori nu se gîndea nici să se scoale cînd președintele îl interoga, iar atunci judecătorul își scutura micul cap roșcovan și tuna și fulgera. Încet de tot, acuzatul se ridica în picioare, repetînd ca un mecanism : „Sînt nevinovat... Sînt nevinovat..." Niște oameni, în sală, rînjeau.

La ziar, colegii mă luau în zeflemea : „Ei, Bătrînul tău, s-a zis cu el, ai ! Cumnată-ta ar trebui să fie descurcăreață rău de tot ca să-l salveze". Protestam. În adîncul ființei mele, credeam că Dargan este pierdut. Depoziția bietului amărît care-i servea ca șofer, în noaptea în care a venit să se posteze pe drumul pe care urma să treacă mai tîrziu mașina locotenenților săi, a fost copleșitoare : dimineața se găsiseră, într-un desiș, trupurile celor doi locotenenți ciuruite de gloanțe. De ce Bătrînul, după această depoziție, se mai îndîrjea încă să murmure : „Sînt nevinovat ?" Cum nu vedea el oare că negînd această crimă, în loc s-o justifice, accepta că toate celelalte asasinate săvîrșite de către cei doi subalterni vin să-l împroaște cu sînge ?

Cînd, în sfîrșit, Hélène apăru la bară — suferam pentru ea din pricina atmosferei ostile din sală — numărul adepților Bătrînului se topea, cel al indiferenților,

mai ales cel al dușmanilor creștea ca o haită cînd se apropie ceasul distribuirii bojocilor. Un vacarm ironic acoperi glasul Hélènei cînd, după prestarea jurămîntului, ea afirmă : „Acest om a fost totdeauna nobil, drept, generos. El nu poate fi un asasin".

Președintele amenință cu evacuarea sălii. Se făcu din nou tăcere, Hélène putu să continue. Întîi se întoarse pe jumătate spre colțul în care stăteau detractorii săi. Admiram forța disprețului din privirea ei. Apoi o căută din ochi pe Elisabeth, pe care putusem s-o introduc în sală, și pe mine însumi — care luasem loc pe banca presei. Mi se păru că privirile noastre întăriră și mai mult hotărîrea sa. Hélène povesti domol — blîndețea tonului folosit făcea grozăvia celor povestite de ea și mai insuportabilă — despre cruzimea în machi a celor două brute, despre fermitatea, curajul lui François de a se opune sadismului lor, în sfîrșit, despre dreptatea făcută de Bătrîn.

...Un fel de lung suspin străbătu mulțimea, foarte diferit de sarcasmele care izbucniseră la primele cuvinte ale Hélènei. Jurații se aplecau unii către ceilalți, schimbau între ei cuvinte : judecătorii se priveau, perplecși. Deodată Bătrînul se sprijini cu coatele de bordura boxei, lăsînd să-i cadă capul pe brațe.

Președintele își agită clopoțelul. În tăcerea care se restabilise, el întrebă cu o voce mai puțin aspră.

— În sfîrșit, Dargan, ai auzit ? Deci, nu erai totdeauna solidar cu... oamenii aceia ? Spune-ne cel puțin de ce, care mobil te-a împins să-i ucizi ? Altfel, cum vrei ca toate crimele lor să nu-ți fie imputate ?

Dargan rămînea prăvălit pe marginea boxei.

Președintele dădu din umeri, își consultă asesorii, apoi ordonă o suspendare a ședinței. Cînd aceasta reîncepu, nici Bătrînul, nici jurații, nici sala nu uitaseră emoția iscată de cuvintele Hélènei. Președintele, procurorul, avocatul continuau să chestioneze, să argumenteze, să discute, vedeam că nimeni nu-i ascultă, și ciudat, acest proces care continua atunci cînd acuzatul, oamenii obligați să-l judece și publicul din sală nu mai erau prezenți decît în aparență, retrăind la nesfîrșit acea scenă

din pădure, în care, cum spunea Hélène, se impusese adevăratul chip, generos, fratern al lui Dargan.

A doua zi, pe „prima pagină" a ziarelor, niște titluri anunțau : „Lovitură de teatru"... „Surpriză"... „Întorsătură în proces". Bătrînul, atunci cînd gardienii se pregăteau să-l ducă înapoi în închisoare, ceruse să vorbească judecătorului. Presa făcea aluzii la „dezvăluiri de o importanță capitală" și declara : „Emoționanta mărturie a tinerei văduve a eroului François Verrier n-ar fi străină de hotărîrea luată brusc de inculpat".

Acasă, ne întrebam zadarnic asupra acestui mister, cînd fu adusă o dublă citație : una pentru Hélène, cealaltă pentru mine. Urma să ne ducem de îndată la biroul judecătorului de instrucție. A trebuit să intrăm pe rînd : Hélène prima, și cînd ea ieși, am intrat eu, la rîndu-mi, fără ca Hélène să-mi poată vorbi.

— Erați cu fratele dumneavoastră în ziua Eliberării ? mă întrebă judecătorul. Vă amintiți să-i fi văzut pe numiții Léonard și Loulou lîngă dv. ? S-au certat cu fratele dv. ?

Fetele tunse, epave împinse de o mulțime dușmănoasă, cei doi derbedei aruncîndu-se asupra lor, labele grele ale lui Léonard răsucind sînii uneia dintre nefericitele acelea, François care zboară în ajutorul prostituatei.

— Léonard și Loulou l-au amenințat pe fratele dv. ?

— Dargan a văzut scena ? Ce a făcut ?

Bătrînul pe jeepul lui se întoarce ; un semn cu mîna și cele două brute dau drumul fetelor, se îndepărtează de noi. Privirea pe care i-o aruncă lui François.

Judecătorul a refuzat să-mi spună ceea ce, în noua depoziție făcută de Dargan, motiva aceste întrebări.

Hélènei îi ceruse să redea încă o dată incidentul din mașină, cînd ea și François li i-au smuls lui Léonard și Loulou pe prizonierii austrieci.

— Ce făceau acești oameni, cînd soțul dv. și dv. le-ați poruncit să-i lase pe prizonieri în viață ? Vă înjurau ? Cum ? Deci v-au tratat de colaboraționiști, de spioni, și apoi ? atîta tot ? Vreau să spun, ați putut să vă temeți pentru dv., pentru soțul dv. ?

— Ei și-au încărcat puștile mitraliere. Ne amenințau cu puștile.

Nici Hélène n-a putut să afle de la judecător ce putuse mărturisi Bătrînul.

În aceeași zi, d-l Ladmantie a venit să ne vadă. Era atît de năucit, încît uita și de obișnuitele lui efecte de voce și de manșete. Clientul său — de necrezut, hai, de neconceput! — Dargan făcuse mărturisiri complete, în sfîrșit mărturisiri. Ce se petrecuse? Aflați. Mărturia dv., doamnă, cuvintele dv. l-au tulburat și ce s-a petrecut în el atunci? A vrut să-l vadă pe judecător. Și... imediat, asasinarea locotenenților săi, a recunoscut că el a... pentru că...

Avocatul, roșu la față, se bîlbîia. Nu reuși să ne spună mai mult despre destăinuirea Bătrînului. Dar, pe cînd îl conduceam la mașină, după ce se asigurase că Hélène și Betty rămăseseră în casă, îmi strînse brațul.

— Știi? el i-a ucis, spune că i-a suprimat pentru ca să facă dreptate. Cunoștea unele dintre crimele lor, altele nu le cunoștea, nu se resemnase să se despartă de ei, deoarece socotea că vor putea face și mai mult rău departe de el, decît sub controlul său. Asta este ceea ce a spus și a semnat depoziția. Apoi, în ziua Eliberării, cînd machisarzii defilau prin oraș...

D-l Ladmantie părea să fie preocupat de o zgîrietură observată pe portiera automobilului.

— Iată, a mai fost în acel moment și o ceartă între fratele dv. și cei doi oameni, nu-i așa? Ei bine, ceva mai tîrziu, cînd au izbucnit împușcăturile, Dargan i-a văzut pe Léonard și pe Loulou înaintînd înspre fratele dvs.: și ei l-au... ei l-au ucis.

A trebuit să le comunic „adevărul" acesta mamei mele și Hélènei. Mi se părea că fratele meu moare pentru a doua oară, că asist la un asasinat, că eram răspunzător de el. Și pentru mama, și pentru Hélène, François agoniza din nou, departe de ele, pe strada pătată de sîngele său, și îndărătul lui asasinii, rîzînd, își reîncărcau revolverele.

Cînd o vedeam pe Sylvie ocupîndu-se de fiul meu, făcînd-o cu el pe sora mai mare, pe mica mămică, rămîneam nemișcat, plin de o tăcută adorație : existența noastră, mă gîndeam, aceea a Hélènei, aceea a Elisabethei, a mea, putea fi rănită, sfîșiată, poate că se va întuneca și mai mult, poate că nu vom fi în măsură să împiedicăm cenușiul, monotonia cotidiană o s-o năpădească tot mai mult, totuși Hélène, Elisabeth, eu, și chiar François în moartea lui, eram salvați, eram biruitori, oricare ar fi aparenta noastră înfrîngere, pentru că trăia, radia în fața noastră acea minusculă, acea minunată pereche fraternă a copiilor noștri.

XXXII.

Procesul reîncepu. Tonul magistratului, cel al presei de asemenea devenea mai puţin aspru, cu excepţia ziarului meu ale cărui articole luau zi de zi tonuri tot mai aprige, echipa politică care-l conducea părea a fi îngrozită văzînd că prada pe care o văzuse doborîtă pe curînd, este acum pe punctul de a-i scăpa. Dargan dezvălui că el nu avusese curajul să-i cureţe cu propria-i mînă pe ucigaşi, după crima lor, pentru că se temea să nu se întunece ziua aceea a Eliberării, să nu arunce asupra gloriei machiului vreo umbră. Dimpotrivă, oraşul acuzîndu-i pe miliţieni de moartea lui François, făcea din acesta simbolul final al eroismului Rezistenţei. Bătrînul simţise că nu are dreptul să distrugă o astfel de imagine. De ce aşteptase totuşi atîta timp, luni, ani, ca să facă dreptate, cum spunea el ? Pentru că trebuia să găsească prilejul care să-i permită a-i suprima pe criminali fără a se descoperi.

„O minciună în plus despre o crimă în plus, proclama ziarul meu. Dargan ne-a informat că mai trebuie să se adauge încă un asasinat la toate asasinatele săvîrşite de banda lui, sub ordinul lui sau cu încuviinţarea lui..."

Autorul articolului era un tînăr de vîrsta mea, Durousset, care îşi consuma cea mai mare parte a timpului liber stînd prin bistrourile din apropierea ziarului. Ieşea de acolo într-o stare atît de lamentabilă, încît redacţia multă vreme l-a ţinut la rubrica „faptelor diverse".

Apoi Durousset a aderat la grupul politic căruia îi aparţinea echipa care, de puţin timp, pusese stăpînire pe cotidian. În curînd, el a fost promovat la gradul de redactor şef adjunct: procesul Bătrînului avea să-i dea în sfîrşit ocazia să arate ce poate. În dimineaţa aceea, îl căutam prin barurile pe care le frecventa. Mi s-a spus că după mai multe păhărele plecase înspre ziar. Vroia desigur să primească felicitări din partea conducerii pentru articolul său. Am ajuns în sala de redacţie; un singur redactor al rubricii ecourilor publice mîzgălea ceva la un colţ de masă. Durousset, îmi spuse el, trebuie să fie în biroul pe care îl împarte în prezent cu redactorul şef. O clipă, am ezitat să intru. În sfîrşit, am deschis uşa. Durousset era singur înăuntru. Buhăit, roşu la faţă, cu ochii umflaţi deja, la acea oră matinală, încerca să se dezmeticească după beţie.

Mă privi cu un surîs prostesc cum înaintez către el, îmi întinse mîna. I-am aruncat în faţă un exemplar al ziarului.

— Dar... Dar... cine... cine te...

Culoarea roşie de pe faţa lui se întunecase.

— Lepădătură!

— Să vezi, vezi. Hen... Hen... ri.

L-am pălmuit. El îşi duse mîinile la obraz. În loc să-l lovesc, l-am înşfăcat de gîtlej. Mi se părea că nu pe acest beţiv îl înşfăcasem, ci prin el pe toţi duşmanii Bătrînului. Strîngeam, strîngeam totodată şi gîtlejul lui Léonard şi beregata lui Loulou. A cui era această faţă rotundă şi vînătă ai cărei ochi ieşiţi din orbite se aţinteau în mod bizar asupra alor mei?

Nişte braţe m-au cuprins pe la spate, altele mi l-au smuls din mînă pe Durousset, care se prăvăli pe-un scaun.

— Hotărît lucru, prietenii sau protejaţii lui Dargan sînt iuţi de mînă, pentru a se debarasa de cei care-i stînjenesc.

Redactorul şef nu striga; totuşi, cu mişcarea exagerată a buzelor lui şi cu acea sudoare care-i şiroia pe frunte, îmi dădea impresia că vociferează.

Braţele care mi le ţineau pe ale mele răsucite la spate mi-au dat drumul. M-am întors, era redactorul

rubricii ecourilor publice : o fi auzit palma sau Durousset îl chemase fără să-mi fi dat eu seama ?

Fără să răspund redactorului şef, am ieşit. Redactorul rubricii ecourilor m-a urmat.

— Ai înnebunit... Dragul meu, ai scăpat ieftin, în sfîrşit, vreau să spun : Durousset, încă puţin şi ţi-ar fi rămas în mîini.

M-am grăbit înspre casă. Voiam să mă destăinuiesc Elisabethei. Ea se juca însă cu François-Gérard, se prefăcea că se ascunde după un scaun, după masă sau după perdelele ferestrei, şi deodată sărea la copilul care rîdea în hohote. În clipa în care urma să le pronunţ, mi s-a părut că vorbele mele nu vor avea însă nici un sens. „Ah ! gîndii, dacă Hélène n-ar fi la spital, ei — da ! i-aş vorbi". Am părăsit camera, m-am dus la mama în bucătărie. Din nou am păstrat tăcere : nu aveam dreptul s-o rănesc, să-i redeschid rănile. Am întrebat-o unde e tata. Ea presupunea că trebăluieşte ceva în beci, unde era instalat un banc de lucru. L-am găsit, într-adevăr, acolo. Am rămas o clipă privindu-l cum mînuieşte rindeaua. Nu mai ştiam ce să spun acum. Tata se opri din lucru, ridică ochii spre mine, mă cercetă mai stăruitor.

— Ce se aude, băiatul tatii ?

Întîi, cu fraze interminabile, confuze, i-am povestit despre articolul din ziar, despre plecarea mea în căutarea lui Durousset, apoi, pe nerăsuflate, de sosirea mea la redacţie, de intrarea în birou, de palma mea şi de vorbele redactorului-şef. M-am oprit fără să îndrăznesc a privi la tata. Totul începu să se învîrtească în jurul meu, beciul şi fundul lui de umbră, becul electric de deasupra bancului, stelajele.

— Era cît pe ce să-l... Dacă ceilalţi nu s-ar fi aruncat asupra mea, l-aş fi strang... ,

Mîna aspră, mîna blîndă, mîna puternică şi tandră, mîna tatii pe umărul meu. Capul meu căzînd la pieptul său. Mirosul răspîndit de trupul tatălui meu şi izul aşchiilor de lemn.

— Nu-i nimic, băiatul tatei, bine-ai făcut.

O scrisoare recomandată din partea direcţiei m-a concediat, un cec alăturat acoperea suma indemnizaţiei de concediere, indemnizaţie la care totuşi nu aveam dreptul,

îmi preciza scrisoarea. Vroiau să facă în felul acesta dovadă de eleganţă? Sau poate, mai degrabă, se simţeau jenaţi de luarea de poziţie a ziarului în acea problemă şi sperau să mă îndemne prin largheţea lor să tac?

Bătrînul a fost achitat. D-l Ladmantie, cîteva zile mai tîrziu, a venit din nou să ne vadă. Dargan, ne spuse el, deşi teafăr, îi părea acum o fiinţă distrusă, îmbătrînită ca şi cum lunile de închisoare ar fi fost pentru el ani, ca şi cum, mai ales, n-ar putea suporta eşecul, negarea a tot ce fusese viaţa lui în timpul şi după terminarea războiului, ca şi cum lupta sa grea n-ar fi rămas decît amintirea unor absurde asasinate.

— Doamnă, îi spuse apoi Hélènei, cred, o ştiţi, că Dargan vă datorează libertatea, poate chiar capul.

Avocatul se întoarse spre mine.

— Am aflat despre păţania dv. de la ziar. Unul dintre prietenii mei este principalul acţionar al ziarului *Noul mesager de vest*, fără îndoială unul dintre cele mai puternice, dacă nu chiar gazeta cu cel mai mare tiraj dintre toate gazetele regionale. Dacă doriţi, îi pot scrie şi să vă pot recomanda lui. După cîte ştiu, *Noul mesager* ar vrea să-şi dezvolte raza de acţiune, să înglobeze şi departamentul şi oraşul nostru, deşi sediul său este departe de noi, şi în aceste condiţiuni va avea poate nevoie de un corespondent aici, dacă nu cumva...

Privea spre Elisabeth care ţinea în braţe copilul.

— Dacă nu cumva? întrebă Elisabeth.

— Dacă nu cumva i se va propune soţului dv., doamnă, să se instaleze la redacţia centrală... O! totuşi, nu e decît la distanţă de o sută douăzeci de kilometri depărtare de aici.

D-l Ladmantie, înainte de a-şi lua rămas bun, o întrebă pe Hélène dacă n-ar vrea să-i arate fotografiile lui François, în caz că lucrul ăsta s-ar putea întîmpla fără ca să trezească în ea amintiri prea dureroase. Dar în clipa în care Hélène tocmai se pregătea să se ducă să caute fotografiile în camera sa, el o reţinu.

— E mai simplu să vă urmez, spuse avocatul.

Cîteva minute mai tîrziu el se întoarse însoţind-o pe Hélène, apoi ne părăsi. Imediat după plecarea lui, Hélène scoase copiii din cameră.

— Bătrînul nu l-a ucis pe Léonard şi pe celălalt pentru a-l răzbuna pe François, spuse ea pe nerăsuflate. Mi-a spus-o chiar acum Ladmantie. Nu, Bătrînul îşi reproşa că n-a făcut-o, dar timpul trecuse, îi lipsea curajul. Şi apoi, într-o zi, cei doi indivizi au venit să-i vorbească : ei dăduseră din nou de urma lui Nicolas Valenkov, se aflau de asemenea în posesia dovezii că Villanet şi cu mine îl ascunseserăm la ospiciu şi că evadase de acolo. Vroiau ca Bătrînul să-i ajute să-l prindă pe Valenkov. „Astfel, spuneau ei, burghezia aşa-zisă rezistentă avea să primească o grozavă lovitură, se va vedea cam cine era acel mic doctoraş împuşcat la Eliberare, şi soţia lui, rude şi complici de-ai colaboraţioniştilor, colaboraţionişti ei înşişi". Dargan le-a cerut, apoi le-a poruncit să renunţe la această poveste, dar ei nici n-au vrut să audă. Atunci a luat el hotărîrea. În noaptea următoare, i-a suprimat.

— Dumnezeule, gemu Elisabeth, fără el, tu, sărmana mea Hélène...

Stăteam toţi trei tăcuţi, înmărmuriţi. M-am întors spre Hélène, buzele îi erau cenuşii, privirea acoperită de un văl.

— Şi eu, care nu ştiam nimic ! exclamă soţia mea. Deci, Hélène, tu ai putut să te ocupi de Nicolas, tu l-ai ascuns !

Ea-mi aruncă în faţă :

— Şi tu, tu mi-erai la curent ?...

Nu-i răspundeam.

Era gata să izbucnească în plîns.

— Aşadar, Hélène, tu nu aveai, nu mai ai încredere în mine ?

Hélène o luă de umeri.

— Ba sigur că da.

— Atunci de ce ? de ce ? acea ameninţare îngrozitoare deasupra ta, şi voi mă ţineaţi la o parte, ameninţarea aceea, şi eu care nu bănuiam nimic.

— Era de-ajuns că am putut să-l compromit pe Henri, de vreme ce nu avusesem curajul, nici forţa să păstrez pentru mine singură taina. Dacă mi s-ar întîmpla ceva, s-ar vedea clar, poliţiştii, judecătorii ar vedea

clar că tu, cel puțin, Betty, nu știi nimic, n-ai nici un amestec în toată această poveste.

Ea o îmbrățișă pe Elisabeth.

— Draga mea, sărmana, draga mea, repeta Elisabeth, dezmierdînd mîna prelungă, subțiratecă și părul prietenei sale.

— Și Dargan a cunoscut toate acestea, a luat toate aceste năpaste asupra sa, în locul meu. Ce aș putea face pentru el, pentru el pe care l-au distrus, care este ca și mort acum? A plecat și l-a făcut pe Ladmantie să jure că nu va spune nimic, nimănui, niciodată, nici măcar mie, din ceea ce se întîmplase cu dînsul.

— Poate că, am spus eu timid, Bătrînul nici nu așteptase închisoarea, procesul, ca să înceapă să se... distrugă, să se piardă.

Elisabeth o trase pe Hélène pînă spre fereastră. Și-ncepu să tocăne cu un deget în geam.

Privea Observatorul. Fără îndoială, se gîndea că zidurile acelea, acea culoare, acel turn din fața ei nu mai erau decît un decor gol și că adevărata sa casă era de mult nimicită.

Un 14 iulie cu cer albastru, căderea lentă a marilor păsări ale speranței, și acea ură roșie, acea violență roșie, acea roșie chemare a fericirii, a unei lumi în sfîrșit fără monștri, acea chemare din sîngele nostru. 14 iulie 1944. Noi îi așteptam de peste o săptămînă. Vor veni oare? Ne vor aduce arme înainte de a fi masacrați, înainte ca Panzerdivisionen să sfîșie țara, să incendieze satele, să ne sugrume chiar și în brațele noastre femeile și copiii*. Vor veni oare înainte ca fiara sălbatică să se reîntoarcă, înainte ca ea să ne tîrască în propria-i agonie? Bătrînul îl asigurase pe François că așteaptă un mare parașutaj, după care va putea trece la asaltul orașului. Muzica, frumoasa muzică sumbră în adîncul cerului albastru, ca și cum un

* Aluzie la versurile Marseillezei

val de aer în depărtare ar începe să vibreze, apoi două, apoi trei, apoi zece, apoi o sută, apoi o mie, apoi zece mii de valuri de aer, şi cerul n-a mai fost decît un imens zumzăit, şi valuri de valuri avioanele se desfăşurau acolo deasupra muntelui, apoi reveneau şi la întoarcerea lor lansau parașute ca niște sute de explozii albe în creştetul azurului. Muzica triumfătoare se îndepărta treptat şi norii albi deveneau păsări sau flori de zăpadă care cădeau încetişor prin aerul albastru al verii. Priveam din pragul fermei. René Desfeuilles tropăia de bucurie, şi din cînd în cînd Sylvie se străduia să-l imite. Strîngeam cu mîna stîngă braţul gol al Elisabethei, cu dreapta pe cel al Hélènei ; mi se părea că bucuria aceasta, că toată acea minunăţie, fără nume, care mă năpădea, era ca o sevă, revărsîndu-se din două izvoare şi care-mi venea din braţul gol al soţiei mele, din braţul gol al Hélènei şi se încrucişa în venele mele ; mi se părea că sîntem o singură fiinţă, o singură viaţă care se avîntă în lumină. Aş fi vrut ca Sylvie să fie lîngă noi, lipită de noi, să se topească şi ea în căldura noastră. La un moment dat, am observat că Hélène îşi pune mîna liberă pe umărul fratelui meu, dar imediat mi-am îndreptat privirea spre orizont unde cobora mereu norul încet al parașutelor. În curînd, un prim şir a atins pămîntul colinelor şi dintr-o singură mişcare aripile, florile albe s-au strîns. „Gata, strigă René, containerele, vor putea să le deschidă, vor putea scoate armele". Al doilea, al treilea şir de parașute aterizau la rîndul lor. Ne imaginam alergăturile machisarzilor, gesturile lor pentru a putea desprinde containerele. În curînd, ultimul zbor alb atinse pămîntul. René afirma că i-a văzut pe machisarzi alergînd pe landă. Cum putea să-i vadă de atît de departe, şi în ciuda drobiţelor, a desişurilor care erau în calea privirii noastre ? Dar i-am auzit cînd vîntul în salturi se ridica şi cobora pînă la noi, din vîrful colinelor, aducîndu-ne strigătele lor de bucurie. Ni s-a părut chiar : „Parcă..., murmură Desfeuilles, cu degetul

arătător întins, cu urechea ciulită, parcă — dacă nu mă înşel — eu îi aud cum cîntă". Am privit la Louise Desfeuilles. Părea că nici nu vede, nici nu aude, cu ochii duioşi ca în vis ; pe şanţurile feţei sale lacrimile lunecau încet. „E adevărat, murmura Elisabeth lîngă mine, cîntă". Recunoscuse în adierile vîntului călduţ sunetele Marseillezei.

Cîteva zile mai tîrziu, femeile au croit corsaje din mătasea albă căzută din cer şi o rochie pentru Sylvie.

Cartea a treia

PĂMÎNT FĂGĂDUIT

PARTEA ÎNTÎI

I.

Odăile, culoarele miros a zugrăveală proaspătă, a dale spălate cu apă multă. Mai este și un miros abia perceptibil — Hélène și Betty pretind rîzînd că el e la mine sensul unei obsesii, poate chiar al unei halucinații —, dar iată că nu pot să-l uit și prezența lui subminează sensul liniștitor al celorlalte mirosuri : un miros îndepărtat, urmă slabă în aer, de sală de mese, de spital, de internat. Totuși, sîntem instalați într-o casă despărțită printr-o grădină, apoi printr-o curte mare, de clădirile cu ferestre de gratii.

Un om de serviciu roșcovan, îndesat, îmbrăcat într-o haină albastră, aranjează margarete, gura-leului, gladiole într-o oală de pămînt. Mînă în mînă, Sylvie și François-Gérard, privesc la el cum lucrează. Din timp în timp, omul se dă înapoi ca să aprecieze orînduirea florilor, le zîmbește copiilor — un zîmbet domol care-i accentuează expresia de blîndețe — apoi se întoarce către florile lui. Degetele-i scurte, groase, par să atingă tijele și petalele cu un fel de respect temător. Cînd, în sfîrșit, își consideră treaba terminată, el le cere copiilor părerea cu un glas firav. Syl îl trage pe François-Gérard în jurul mesei, privește buchetul, dă din cap.

— E frumos, Antoine.

— Frumos Toine, spuse fiul meu în chip de ecou, dînd și el din cap.

Omul de serviciu are atunci o expresie de extaz. Deodată, pentru că un glas a răsunat îndărătul zidului, sau un pas a lunecat pe culoar, Antoine se agită, murmură cuvinte neînțelese, se duce să caute într-un colț mătura și peria, începe să frece cu furie podeaua sau mobilele.

Hélène intră, începe să-și scoată halatul alb, Sylvie aleargă spre ea.

— Nu trebuie să-l superi pe Antoine, mamă.

— Nu... peri... Toine, strigă băiețelul.

Hélène îi privește, se întoarce spre omul de serviciu: cu capul în jos, el mătură, mătură.

— De ce să-l supăr?

Ochii Hélènei cad pe buchet, un zîmbet îi răsare pe buze.

— Ah! văd, văd.

Ea se încruntă, copiii par dezolați.

— Antoine, buchetul tău e foarte frumos... Dar ți-am mai spus că nu trebuie să culegi flori decît dacă d-na Verrier sau eu ți-o cerem... Ai pierdut totuși vreme ca să alegi aceste margarete, aceste gladiole, să le aranjezi... Iar între timp, treburile gospodăriei nu se fac singure... Și apoi, dacă te-am lăsat, bineînțeles că în curînd n-ar mai rămîne o singură floare în grădină. Și ce va spune dr. Poncet? Ai! ce va spune? Știi bine că directorul...

Antoine se apleacă peste măsură, ca să prevină furtuna.

— Bine, ai măturat destul, așa... Vezi dacă totul este în ordine prin camere.

Omul se cărăbănește. Trecînd prin fața Hélènei, îi aruncă o privire piezișă.

Copiii pornesc în urma lui. Îmi vine să-i opresc pe culoarul unde stăteam la pîndă, supraveghindu-l prin ușa întredeschisă pe florar și micul său public.

Intru în camera care servește drept cameră de zi, mobilată cu scaune masive, c-o masă pătrată, cu un birou. Hélène, absorbită în contemplarea buchetului, nu mă bagă în seamă. Sus, pe deasupra capetelor noastre, copiii îl urmează pe omul de serviciu, pas cu pas, din cameră în cameră.

— Hélène...

— Ia te uită, aici erai... scuză-mă...

Ea își masează tîmplele cu vîrful degetelor.

— Am avut o dimineață grea. Esther își ia duminica liberă și Poncet e plecat la plimbare. A trebuit să vizitez cele două servicii de femei și Maldour mi-a cerut să fac un electroșoc... Uf...

Pare într-adevăr epuizată, are fața trasă, pleoapele i se zbat. Epuizată, dar fericită. Se așează lîngă birou, cu ochii mereu întorși spre corolele albe, mov și roz.

— Nu știu dacă Betty e sus.

— Poate că e la cofetărie, spune Hélène căscînd.

— Atunci, copiii ?...

— Ce ?

— Copiii... Antoine... Ei sînt singuri cu...

Hélène rîde. Aici, uneori, își regăsește rîsul pe care nu i-l mai auzisem de ani de zile, de la moartea lui François. Cu părul întins, tras peste tîmple, cu fața fără fard, cu rochia dreaptă și gri. Hélène mă face să mă gîndesc la o călugăriță — Caroline pretindea să devină călugăriță și cînd colo Hélène este acea care trăiește în acest spital de psihiatrie, avînd înfățișarea unei călugărițe și ea găsește în această viață izolată acele accente de veselie copilăroasă pe care le au unele monahii.

— Hotărît lucru, Henri, nu te vei mai schimba. Totuși, știi bine că, cu Antoine copiii nu se expun nici celui mai mic risc. El veghează asupra lor.

— Un om care și-a ucis soția !

Hélène păstrează un surîs cam disprețuitor : buzele-i palide, de un violet pal, floare voluptoasă, strivită, pălită în umbră.

— El își lua soția drept diavol.

— Hei ! păi tocmai, asta e, dacă într-o bună zi îi ia pe copii drept demoni !

— Nu înțelegi nimic despre bolnavi. Numai pe soția lui o putea vedea în felul acesta, pe soția lui în care regăsea de altfel o amintire, o imagine neliniștitoare a mamei sale... De cînd a suprimat aceasta... această imagine a răului, este eliberat... Ar putea ieși, dar nu vrea... A găsit aici pacea, o lume fără amenințări.

Ea se ridică, se îndreaptă spre masă, mută o gladiolă.

— Privește cîtă gingășie în buchetul său, în alegerea și locul culorilor, în formă... Toate acestea ar trebui să te convingă, nu ? Acest dar, această sensibilitate, această prospețime...

Hélène revenea ca să se așeze la birou, își trăgea fusta peste genunchi.

— Copiii nu se înșeală. Ei simt că Antoine îi iubește, ar trebui să spun, chiar, că îi adoră... Îi întorc afecțiunea pe care le-o arată el.

Prin fereastra cu ochiuri mici de geam, priveam vag grădina. Dincolo, curtea plantată cu tei, mai încolo terasele grădinii de legume și ale livezii : bolnavii în șorț albastru lucrau pe acolo, uneori apărea cîte un bărbat în halat alb, arunca vreo privire către grădinari, apoi intra din nou în lunga clădire care închidea orizontul.

Era duminică. Poate o clipă vom auzi trîntindu-se portiera. Elisabeth va sosi cu un pachet în mînă. Copiii vor coborî în grabă, vor izbucni în exclamații la vederea cartonului legat cu panglicuță roz. Syl o să vrea cu orice preț să știe ce fel de prăjitură aduce mătușa ei de la Petitjean, brutarul-cofetar Antoine se va duce la bucătăriile ospiciului ; se va întoarce repede de acolo cu un coș acoperit cu pînză albă sub care se vor ghici — după mirosul lor — gamelele umplute cu pui, legume, carne cu sos. Masa la care voi lua loc între Elisabeth și Hélène, cu Syl în dreapta Elisabethei și François-Gérard în stînga Hélènei, va avea o înfățișare sărbătorească în jurul buchetului.

— Bolnavul de la Petitjean este suferind, patronul m-a rugat să ți-o spun, Hélène.

— A ! Va trebui să trec pe acolo.

— O angină, cred... precizează Betty.

— Mereu același lucru, vrea să-l imite pe Petitjean. După ce s-a prăjit lîngă cuptor, se postează în fața prăvăliei, în bătaia vîntului, cu spatele gol.

Rîsul în cascadă al Elisabethei : și pe ea această viață de fată de pension o face mai veselă și mai tînără ; și ea se coafează acum cu părul lins, nu se mai fardează, cel puțin consîmte — pentru bluzele și fus-

tele ei — să aleagă culori (galben, oranj, verde) pe care Hélène nu-şi mai îngăduie să le poarte.

Cu întîrziere, sunet slab, limpede şi prelungit, iată rîsul Sylviei.

— Gol de tot, gol de tot, nebunul lui Petitjean.

Ea pufneşte în rîs, acoperindu-şi faţa cu şervetul, şi François-Gérard rîde la rîndul lui în hohote.

— Ia mai terminaţi! bombăne Hélène. Syl, nu se spune: nebunul, se spune: bolnavul.

— N-am zărit-o pe Poncette, rosteşte Betty.

— Poncette şi Poncet au ieşit.

— Ce spun ele? exclamă Sylvie.

— Asta nu te priveşte, vezi-ţi de mîncarea ta. (Hélène se întoarce spre Betty.) Vezi, nu trebuie să pronunţăm faţă de ei nume, într-o zi sau în alta pe cei mici îi vom auzi repetîndu-le.

După lichior şi cafea, va urma plînsul, repede potolit, al lui François-Gérard, pe care Betty îl va duce la culcare, apoi protestele stridente ale Sylviei, şi mama ei, obosită să mai lupte, va accepta ca micuţa să fie scutită de siestă. O voi lua pe Syl pe genunchii mei.

— În toate duminicile e acelaşi lucru. Henri, o răsfeţi prea mult. Cînd eşti de faţă tu, nu se mai poate face nimic cu ea.

„Cînd eşti de faţă...“ Sînt ele cumva nerăbdătoare ca să plec din nou? Am ajuns oare, într-adevăr de prisos? Cum se simt oare întreaga săptămînă cînd eu lipsesc de aici? Se vede că, fără să vreau, m-am schimbat la faţă. O ghicesc după expresia mînioasă care pare a întuneca ochii Hélènei şi care o face să-şi strîngă buzele. Dar Betty se întoarce, se instalează la pian. încearcă un vals, trece la o melodie.

— Haide, Hélène, vino să cînţi!

Încă bosumflată, pretextează că are de completat un oarecare act administrativ şi ia un dosar de pe birou, Sylvie moţăie cu capul pe pieptul meu.

Vocea Elisabethei: întîi cîteva note, distanţate, deasupra acordurilor pianului, apoi cu vocea scăzută ca apropierea timidă a cîntecului de tema uşoară sau melancolică; din nou numai muzica. Pe vremea cînd se gîndea să se consacre teatrului, Elisabeth a luat lecţii de

muzică, sfătuită în acest sens de Roland Marcel : asta, explica el, ar trebui să-i ușureze cariera de actriță.

Din cînd în cînd, fără să-și ridice capul de pe pieptul meu, Sylvie deschide un ochi, o privește pe Betty la pian, închide pleoapele la loc. Hélène, la birou, și-a lăsat la o parte dosarul, își aprinde o țigară, privește la prietena ei printre rotocoalele de fum.

Vocea în sfîrșit își reia elanul, de data aceasta nu mai recade, ba planează, pasăre de aur alb, de puf alb ca zăpada în care sclipesc fire de aur, ba se leagănă, se scufundă și urcă din nou, ba își înșiră, scurte, rapide, precise, sunetele ca o ploaie de pietricele, ca un snop de scîntei, ca un pumn de flori luminoase — îndărătul ușii (l-am surprins o dată), Antoine probabil se apleacă, cu urechea lipită de lemn, cu gura deschisă, visînd buchete sonore. Și dacă și-ar închipui într-o bună zi că demonul se ascunde în glasul acesta ! Ar fi de dorit ca Hélène, ca încrederea ei, să infirme temerile mele — cele două femei și copiii, singuri cu un nebun. Îl dau repede uitării pe omul de serviciu. Mă las dus de veselia cîntecului, de acea bucurie, chiar dacă liedul își aduce aminte de moarte, chiar dacă refrenul devine tînguire. În adîncul glasului muzical aud glasul logodnicei mele, al tinerei actrițe : aceleași inflexiuni de la limpezime la gravitatea de contralto, de la dezmierdare la rugăciune sau la chemare.

Ultima notă a încetat de mult să mai răsune, cînd Sylvie se ridică pe genunchii mei și aplaudă. Betty se întoarce spre noi, se înclină de mai multe ori. Strigătele de bravo ale Sylviei reîncep și mai puternice. Hélène și cu mine aplaudăm la rîndul nostru.

M-a iertat ? Betty, mă ierți pentru această viață care nu e aceea pe care o visai : teatrul, personajul care iubește, care moare, care ucide, regina, înamorata, confidenta, drăgăstoasa, cruda, victorioasa și publicul, și strigătele de bravo care te mențin pe piedestalul de nori, care te ridică deasupra existenței, acea sărbătoare, acea sărbătoare sub soarele permanent al rampei ; glasul tău făcut spre a cînta o viață mai puternică decît viața, o moarte mai puternică decît moartea.

— Vii, Hélène ?

Hélène se apropia de pian. Elisabeth încerca cîteva note. Cele două femei, așa cum la orchestră se acordă o clipă viorile, încercau una sau două măsuri, căutau înălțimea la care vocile lor s-ar alătura, și-ar răspunde : sus, curbe de valuri, de coline, zboruri de pescărușii, lunecări de porumbel, cîntecul Hélènei, dedesubt, goluri inverse ale talazurilor, unghiuri ale văilor, aripă întunecată care coboară, rotire a gaiei, cîntecul Elisabethei urcă și pune stăpînire pe ținuturile de spumă, de apă sau de mărăcini spre elanul păsărilor, cea a Hélenei se întunecă, se încolăcește în străfunduri, se imobilizează la nivelul pămîntului și al cerului, apoi urmează unisonul cald, dubla culoare a fiecărei note, și din nou duetul, chemarea, ecoul, vocile care se împletesc, pe care n-aș vrea niciodată să le las să se părăsească nici să mă părăsească.

O strîng pe Sylvie lîngă mine. Mirată, ea își înalță capul. Abia am puterea să-i zîmbesc. Sărbătoarea, un aer de sărbătoare. Dar în curînd nu voi mai fi aici, voi pleca în noapte. Fericită, sîrguincioasă și severă, viața lor de femei claustrate, pe jumătate claustrate, și duminicile — acel aer de sărbătoare, dar e oare pentru mine, e pentru a sărbători întoarcerea mea trecătoare ? Și dacă, într-o bună zi, n-aș mai reveni ? Totul, cred eu, ar continua pentru ele ca și în prezent. Poate că Elisabeth ar începe să-i semene și mai mult Hélènei, poate că ar renunța la corsajele și la fustele ei colorate pentru rochia dreaptă și gri. Dar duminica, fără îndoială, aerul de sărbătoare, de recreație ar reîncepe... (Sau poate, Elisabeth, Hélène, vor descoperi în sfîrșit că existam și cine eram !)

După-amiaza înaintează. Împreună cu Betty și copiii pornim să facem un tur prin pădure : ținutul e acoperit de vaste păduri aparținînd domeniului în care lucesc iazuri. Hélène, de gardă, nu ne poate urma. Să trăiesc odinioară cu tine, dragostea mea, într-o pădure, să trăiesc atent la viața dragostei noastre, a anotimpurilor ei și a anotimpurilor pădurii. Și doar acum, și numai pentru atît de puține ore, din cînd în cînd, ne putem pierde, putem să ne prefacem că ne pierdem, printre stejari, fagi, arțari și mesteceni, cu acea bucurie puțin cam speriată a copiilor în jurul nostru. La marginea iazurilor ne

oprim, eu caut pietricele plate pe care le fac să ricoşeze izbite de obrazul apei. François-Gérard se minunează, se înalţă pe vîrfurile picioarelor ca să-şi exprime mai bine entuziasmul.

Cînd ne angajăm pe cărare ca să ajungem la maşină, Sylvia mă trage de mînă, mă obligă s-o las pe Betty şi pe fiul meu să înainteze singuri pe drum.

— Eu nu vreau, spuse fetiţa privind în jos.

— Ce nu vrei, Syl ?

— Vreau să rămîi cu noi, în colonie.

Oamenii din ţinut numesc astfel ospiciul, poate pentru că el furnizează fermelor pe acei internaţi care lucrează pămîntul, păzesc turmele, strîng recolta, veritabili coloniști într-adevăr. Şi eu mă gîndesc uneori că Hélène şi Betty sînt chiar într-o colonie, într-un loc străin, totodată devotat şi ostil, cu bolnavii care-i servesc întocmai unor sclavi.

— Dar bine, Syl, eu sînt obligat să mă întorc să lucrez la ziarul meu. Trebuie să cîştig bani pentru mătuşa ta şi pentru François-Gérard.

— Ziarul tău, adu-l cu tine.

— Nu e posibil. Vezi, eu lucrez într-o casă, în birourile unde se fabrică ziarul.

Ea nu-mi dă drumul de mînă, priveşte cu încăpăţînare în pămînt.

— De ce nu-i pui pe nebuni să-l fabrice ei la noi ?

Cînd ne întoarcem acasă, în timpul gustării servite copiilor, mi se pare că citesc în privirea pe care Elisabeth o întoarce spre mine, acelaşi regret pe care-l exprima Sylvie. Totuşi, ea nu mi-o va mărturisi ; nu ar îndrăzni s-o facă, ea care hotărîse să vină aici după Hélène, preferînd să împartă viaţa cu prietena sa decît cu mine. De altfel melancolia din ochi dispare repede, ajunge ca Antoine să vină să primească ordinele pentru a doua zi ori ca Hélène să vorbească despre cursele, despre plimbările, despre treburile gospodăreşti pe care le vor face împreună în cursul săptămînii următoare. Atunci am impresia, auzindu-le discutînd despre zilele următoare, despre momentele existenţei lor la care eu nu voi fi asociat, că devin pentru dînsele încetul pe încetul invizibil, că sînt deja absent din această casă, din acest grup de femei şi

de copii care se strînge cu căldură laolaltă ca să se pregătească să-şi treacă noaptea, în care într-o clipă eu am să dispar.

Ceasul sună, după masa de seară, cînd trebuie să sărut pentru ultima oară copiii, s-o sărut pe Elisabeth pe frunte, în timp ce privirile noastre se ocolesc. Se aude afară motorul automobilului, Gustave, şoferul a uitat să-l oprească : vom avea tocmai timpul să facem cei patruzeci de kilometri care ne despart de oraşul de reşedinţă, acolo voi lua trenul care vine de la Geneva şi merge la Bordeaux şi care mă va lăsa şi pe mine în oraşul unde-mi trăiesc exilul.

În întuneric, culcaţi unul lîngă altul, nu reuşeşte să ne prindă somnul. Eu cel puţin izbutesc, nemişcat, măsurîndu-mi răsuflarea, să mă prefac că dorm, în timp ce Betty se întoarce pe o parte şi pe alta, şi mi se pare că-i simt ciuda sau mînia în acele tresăriri ale trupului ca şi în respiraţia ei neregulată. De ce n-o luam în braţe, chiar dacă mai întîi ar protesta, chiar dacă s-ar zbate ? De ce niciodată nu voi şti, nu voi putea să mă smulg şi s-o smulg pe soţia mea din această rezervă dintre noi, insidioasă, distrugătoare, în care gesturile ca şi cuvintele, dragostea ca şi dorinţa par să se împotmolească, să îngheţe, să rămînă interzise ? Semănăm cu două fiinţe pe care frica le paralizează poate, fără ca toţi ceilalţi şi nici chiar ei înşişi să-şi dea seama de asta. Ei se duc, vin, vorbesc, zîmbesc, discută, trăiesc, trăiesc în aparenţă, dar sîngele se încheagă în vinele lor, dar inima lor abia bate. De ce oare ni-i teamă ? În tăcere, în adîncul fiinţei mele, numai în adîncul fiinţei mele, am strigat „Elisabeth !“ ; ştiam că vreau, că trebuie s-o strîng în braţe, s-o păstrez cu forţa în îmbrăţişarea mea dacă ea ar încerca să mă respingă, să pătrund în ea cu trupul, cu chemarea, cu vorbele mele : „Elisabeth, de ce ni-i teamă ? Ţie îţi este teamă să fii iubită, faci neîncetat tot posibilul ca să eviţi, să înăbuşi cel mai mic semn de tandreţe sau

de dorință, dacă se trezește în mine. Fără îndoială că mă iubești, fără îndoială că ai nevoie ca eu să te iubesc, dar nu trebuie ca ochii, ca inima, ca trupul tău s-o știe, tu nu le-o îngădui. Cît despre mine, mie trebuie să-mi fie teamă de a te iubi, teamă deci de a nu-mi mai aparține, de a fi dezarmat și sortit astfel unei suferințe pe care n-aș mai putea s-o suport dacă vreodată, ca odinioară în tinerețea noastră, aș crede că te pierd. Trezește-te, Betty, să ne trezim înainte de a fi prea tîrziu — dar oare nu este deja prea tîrziu ? nu sîntem oare definitiv închistați în noi înșine din pricina fricii ? nu sîntem ca două statui, ca doi împietriți ale căror inimi vor continua zadarnic să bată sub piatră, pe veci despărțiți în ciuda dragostei ascunse în fiecare dintre ei ? — trezește-te, să ieșim din această noapte în care ne-am izolat, altfel s-a sfîrșit cu noi, cele două angoase vrăjmașe și complice vor săpa între noi o asemenea prăpastie, încît nimic nu va mai putea s-o umple".

Tac. Lîngă mine, Elisabeth crede probabil că dorm, și iritarea ei împotrivă-mi devine și mai exasperantă la gîndul că în ciuda reproșurilor sau a plînsetelor ei nici un regret nu mă frămîntă niciodată, nici o emoție, după cum o dovedește această calmă indiferență, acest somn pe care ea poate că-l dorește și-l disprețuiește.

II.

După dezvăluirea Bătrînului privind moartea lui François, după concedierea mea de la ziar, Elisabeth, Hélène şi eu însumi n-am mai avut curajul să ne înfruntăm propriul oraş natal : lucrurile şi fiinţele pe care atîta timp le luasem acolo drept semne, martori sau aliaţi ai tinereţii noastre, ne păreau a nu fi fost decît capcane în care ni se pregătiseră înfrîngerile.

Plecă întîi Hélène cu Sylvie. Graţie doctorului Villanet, ea era angajată ca internă la spitalul psihiatric din Aulnes-les-Tours. Elisabeth, lipsită de prezenţa curajoasă a prietenei sale, şi François-Gérard de cea a Sylviei, păreau două plante cărora le-a fost luată brusc lumina, şi care se încovoiau sub povara propriilor lor tije.

Datorită recomandaţiei d-lui Ladmantïer, eu am fost angajat ca reporter la *Noul Mesager de Vest*. Pornit în cercetare în oraşul în care-şi avea sediul direcţia ziarului, am găsit repede prin preajma fluviului, într-un pavilion deteriorat pe care o grădină părăginită îl despărţea de stradă, două camere mobilate. Elisabeth veni după mine, însă fără copil. Ca să-l aducă, spunea ea, va trebui să aşteptăm să avem întîi un apartament al nostru. Nu se putea decide să-l facă pe François-Gérard să trăiască în acea casă veche, printre mobile de împrumut; se temea ca asta să nu dăuneze sănătăţii lui, cu atît mai mult cu cît ceaţa fluviului, pretindea ea, ar fi vă-

tămătoare pentru bronhiile sale. În ciuda cercetărilor pe care ea le întreprindea de dimineaţa pînă seara, explorînd cartier după cartier, şi în ciuda sprijinului pe care-l găseam la colegii mei şi din partea redactorului şef, săptămînile treceau fără să mijească speranţa de a descoperi acel apartament în care viaţa noastră să cunoască o nouă etapă : ar fi trebuit să cumpărăm un apartament în imobilele în curs de construcţie ori să consimţim să facem amenajări substanţiale, dar mijloacele noastre nu ne permiteau aşa ceva. Cînd mă întorceam de la ziar, o găseam pe Elisabeth, încă plină de nervi din pricina curselor infructuoase prin oraş.

Pe urmă, această febră a oboselii, a speranţei decepţionate şi a speranţei renăscînde, a dispărut. În scrisorile sale, mama ne spunea că François-Gerard e sănătos. Elisabeth se alarma. „Noi vrem ca fiul ei s-o uite. Noi o lăsasem să-şi piardă tinereţea — „noi" eram mamă-mea şi cu mine. Nouă nici nu ne pasă că ea a fost despărţită de Hélène care era pentru dînsa mai mult decît o soră, de Sylvie pe care o iubea ca pe fata ei, de François-Gérard — în sfîrşit".

— Ascultă Betty, te asigur, nu se poate, vom avea în mod cert apartamentul pe care-l doreşti, pînă atunci ia-l pe François-Gérard la noi, n-o va duce atît de prost cum îţi închipui tu, nu va fi în primejdie... Sau atunci, ce vrei, întoarce-te lîngă el...

Şovăia o clipă, privind tapetul decolorat al pereţilor sau aruncînd o privire prin fereastră peste harababura din grădină.

— Nu mă mai poţi suporta, aşa e ? M-ai iubit altădată, poate, pentru că ţi se părea că ai să mă pierzi, pentru că erai gelos de viaţa pe care o puteam duce fără tine... Acum eu sînt bună doar să mă duc să mă îngrop alături de soacră-mea, în timp ce tu vei duce existenţa care-ţi place, în timp ce tu călătoreşti pentru ziarul tău ! Ei bine, eu nu sînt Penelopa !

Într-o seară mi-a declarat cu un fel de mînie rece, că i-a scris Hélènei, că hotărîrea ei este luată : se va duce să trăiască pe lîngă Hélène, la ospiciul de la Aulnes-les-Tours, acolo se va găsi loc pentru ea şi pentru

François-Gérard. Pe urmă glasul i se îndulci, trupul ei își pierdu rigiditatea ; vădit lucru, era descumpănită de mutismul meu, atunci cînd se așteptase probabil la amenințări sau la rugăminți.

— Vei vedea, se pare că Hélène stă foarte bine, foarte bine acolo. Vom avea spațiu. Pentru copii, aerul, grădina, va fi ceva ideal ; regiunea e frumoasă, păduri, iazuri.

Îmi aruncă o privire întrebătoare, stătea la pîndă, dar și presimțea victoria.

— Vei vedea. Sînt trenuri comode, în sfîrșit destule, ai putea veni sîmbăta și duminica ; te-am lua cu mașina de la gară.

Aveam să rămîn singur în acest oraș care nu-mi spunea nimic. În curînd voi fi ajuns la mijlocul vieții și nu voi avea nimic al meu decît singurătatea, cu o aparență de cămin în depărtare. Dar nu, mă voi duce să-i regăsesc pe Sylvie și pe François-Gérard, o voi regăsi pe Hélène, o voi regăsi pe Elisabeth care se va întoarce singură, care se va întoarce din nou la mine, cînd prezența Hélènei și a copiilor îi va reda spațiul ei, lumina, timpul, plenitudinea ei. În definitiv, omul e nomad, de ce n-aș fi nomad, ceea ce-i trebuie omului este acel mic port adăpostit, acea soție, acel copil la care să poată să se întoarcă. Dar voi fi eu oare așteptat, dorit ? De Sylvie poate și de către fiul meu, da, dar de Betty ? Acceptat, tolerat. Poate că așteptat și, prezent fiind, tolerat. Și de Hélène ? N-am de ce să mă preocup de ea, n-am de ce să mă întreb dacă ea mă așteaptă. Am s-o revăd pe Hélène.

Elisabeth se repezi să-l ia pe François-Gérard, apoi îl duse cu ea la Aulnes-les-Tours.

Ziua, în timp ce-mi vedeam de treburile mele, cineva în locul meu făcea gesturile, pronunța cuvintele necesare. Acest intrus nu-mi permitea de loc să stau a mă gîndi că el acționează. Seara nu găseam curajul să mă duc la restaurant, la cafenea, la cinematograf, aș fi prelungit astfel domnia automatului. Mă duceam, în schimb, la malul rîului, mă plimbam multă vreme pe lîngă penișele și șlepurile trase la mal. La întoarcere,

zăream departe, foarte departe, după o grea masă neagră unde strălucea ici-colo fluviul, semănătura luminilor oraşului ; aveam impresia înotătorului care, în larg, pierde suflul şi se întreabă dacă va avea vreodată forţa să ajungă din nou la mal. Făceam cale întoarsă, grăbeam pasul. Simţeam cum apasă asupră-mi noaptea ostilă, prin adieri, mirosul fad al fluviului mă învăluia. Mergeam repede, totuşi oraşul, acolo, mi se părea mereu tot atît de îndepărtat. Nu recunoşteam grilajul, grădina, casa decît în clipa în care ajungeam acolo, surprins atunci că am şi sosit.

În apartament, aprindeam toate luminile, înfruntam urîţenia mobilei din cameră. Nu le văzusem forma, culoarea, atunci cînd locuisem împreună cu Betty (oare privisem la ele vreodată ?). Acum însă le uram ; dacă ar fi fost mai puţin urîte, Elisabeth poate că n-ar fi fugit ? Ştiam bine că da, simţeam însă nevoia să mă leg de lucruri, să le interpun între mine şi imaginea părăsirii mele. Ea m-a părăsit ca şi odinioară, cînd plecase la Paris ca să-l întîlnească pe... Nu mă mai iubeşte, nu m-a iubit niciodată. Oare eu o mai iubeam ? Fără îndoială că o voi iubi totdeauna. A fi iubit ? a nu fi iubit ? Toate acestea nu au sens. Există amintiri şi apoi există acest bec fără abajur, lumina lui rece în bucătăria în care mă găsesc, există acest scaun pe care stau, stupid, pe care stă un om, şi în faţa lui un alt scaun, ca un animal, patru labe înţepenite, întunecate, pîntecele acesta palid, lat, de pai galben, bustul ăsta, scheletul ăsta, barele întunecate ale spetezei, picioarele depărtate, pîntecele obscen, rigiditatea ameninţătoare a bustului ajurat. Astfel, în toate nopţile, omul stupid, aşezat în mijlocul bucătăriei, sub becul fără abajur, în faţa scaunului şi înghiţiturile, sughiţurile amintirilor dintr-însul, ce-şi fac vîrtejurile lor în care uneori el dispare ; cînd reapare la suprafaţă, contemplă scaunul din faţa sa, întreaga noapte, fără sfîrşit, pînă ce filtrează o licărire la fereastra care dă spre cîmp, spre răsărit, sau pînă la o tresărire de oboseală, de frig, şi omul simte că se va prăbuşi dacă mai aşteaptă încă puţin : atunci se smulge anevoie de pe scaun, de pe scaunul cu care — ţinîn-

du-şi spatele lipit de spetează, picioarele lipite de picioarele scaunului negricios — uneori se simţea confundat, şi de pe celălalt scaun, din faţa lui, care-l fascina, simulacru de om sau de zeu mort, şi se aventurează pînă la camera care-i dă fiori de groază şi se aruncă pe pat.

Tot aşa zile, săptămîni, luni. Apoi limanul de sîmbătă şi de duminică la Aulnes-les-Tours a putut să-mi dea un sentiment de fericire mai intens decît îl cunoscusem vreodată : prezenţa Elisabethei şi a Hélènei, prezenţa tihnită şi viaţa, dragostea plină de întrebări a copiilor. Simţeam totuşi în fiecare clipă, ştiam că fericirea aceea nu este pentru mine decît imaginea trecătoare şi scurtă a fericirii care ar fi putut fi, însă mă străduiam, reuşeam să mă simt mulţumit. Drumul cu maşina, noaptea, pînă la gară, mă scufunda iarăşi în amărăciunea mea. Totuşi, golul peste care trebuia să trec, devenea ceva mai puţin ameninţător ; lunea, mai dăinuia încă asupră-mi, în mine, culoarea familiară a zilelor petrecute lîngă femei şi copii, ochii mei încă mai păstrau într-înşii privirea Sylviei sau pe a lui François-Gérard pentru a mă întîmpina sau a mă chema la jocurile lor, sub palmă mi se desena ceafa Elisabethei, o ţinusem astfel în mîna mea atunci cînd urcam în camera noastră unde ne aştepta vreun buchet de-al lui Antoine, sau la cotitura vreunei poteci în pădure (şi copiii alergau înaintea noastră, nerăbdători să descopere, luminos în mijlocul stejarilor, iazul).

Vinerea, toate gîndurile mi se îndreptau spre ora plecării. La mijlocul săptămînii, cînd regăseam insidioasa savoare a vidului, încercam, spre a mă salva, să mă conving de norocul meu ; oare nu era un noroc să cunoşti acea credincioasă reînnoire a întîlnirii ? Mai rîvnită e viaţa cînd este din bucăţi, cînd nu-i laşi să se apropie pe cei pe care-i iubeşti decît după un interval, cînd ştergi primejdioasa împotmolire a deprinderii. Alteori, dimpotrivă, mă sfîşia evidenţa unei astfel de existenţe mutilate. Dacă aşa o dorea Elisabeth, nu trebuia să trag de aici toate concluziile, să desăvîrşesc ruptura pe care soţia mea o provoca, în timp ce păstra între ea şi mine acea legătură absurdă, dureroasă care mă men-

ţinea — şi pentru ce? pentru nimic — sub influenţa sa? Nici ea nici eu nu eram evlavioşi, în orice caz aşa o afirmam, totuşi, dacă încercam să-mi imaginez că vom fi în sfîrşit complet despărţiţi, liberi — eliberaţi? unul de celălalt — această senzaţie de spaimă care mă doborîse după plecarea Elisabethei în fiecare seară şi pe care o simţeam mereu dîndu-mi tîrcoale, din nou mi se lipea de gîtlej, de pîntec. Atunci nu mai încercam o atare spaimă numai pentru mine, ci şi pentru Elisabeth, pentru noi amîndoi. Căsătoriţi, oricît de precară ar fi această căsnicie, în ea, dincolo de greşelile noastre, de rănile noastre, veghea pentru mine visul perechii unite care am fi putut fi; despărţiţi fiind, greşelile noastre, rănile noastre ar recunoaşte că sînt mortale; atîţia ani, atîtea sfîşieri şi speranţe, şi mai ales acea făgăduială a tinereţii noastre, acea făgăduială în care crezusem şi unul şi celălalt, unul pentru celălalt, toate acestea dintr-o dată ar fi anulate. Şi copilul, fiul nostru, şi Sylvie, cum să îndrăzneşti să distrugi imaginea aceea unică pe care ei o iubeau în legătură cu noi doi, pe care mai tîrziu, propria lor viaţă o să se desfăşoare. A o distruge ar însemna să-i distrugi şi pe ei.

Pentru a scăpa de singurătate, dobîndisem puterea de a ieşi seara în oraş şi nu în pustiul nocturn al taluzului. Acceptam invitaţiile la cină ale unor industriaşi, sportivi, universitari, notabilităţi pe care trebuia să-i chestionez în legătură cu reportajele mele, ori mă duceam la cinematograf; pe urmă, cînd înfruntam iarăşi noaptea oraşului, dacă aveam o clipă de ameţeală, îi puneam capăt luînd o băutură alcoolică oarecare în barul cel mai apropiat. În felul acesta, mi-a fost dat prilejul să fac într-o seară cunoştinţa Clarei.

Văzusem un film. N-aveam curajul să mă reîntorc în bîrlogul meu de la marginea fluviului. În barul în care intrasem, m-am auzit strigat de un glas vesel. Cu greu l-am recunoscut pe Chambaud, un fabricant de hîrtie, căruia, nu de mult, îi luasem un interviu despre viitorul industriei lui. Omul, înalt, corpolent, cu nişte mari ochi căprui, vorbea tare în mijlocul unui grup de prie-

teni. Însoțitoarele lor mi s-au părut frumoase, elegante, insignifiante, pline de atenții în jurul lui Chambaud.

Elegantă, ca și ele, dar în alt fel (purta un ansamblu sport, verde, alături de prietenele sale decoltate și gătite), soția lui Chambaud mă uimi. Imediat ce o privisem, am știut că nu voi mai putea da uitării profilul ei delicat și acel aer pătimaș care străbătea uneori de sub expresia sa ironică. Industriașul și soția lui căutau să scandalizeze : afișau un cinism, o libertate care păreau să dezmintă scurtele priviri frămîntate ale tinerei femei. Trupul fragil și provocător, masa blondă a părului, nu această frumusețe m-a captivat chiar de la întîia întîlnire, ci descumpănirea, singurătatea pe care le presimțeam dedesubtul jocurilor și rîsetelor ei și pe care mi se părea că le citesc nu numai în ochii, ci și pe buzele gurii sale mari, fără fard, în mișcarea prin care dădea uneori capul pe spate ori și-l întorcea într-o parte, ca pentru a schița o fugă. Ceea ce mă atrăgea la această tînără necunoscută nu era cumva ecoul propriei mele dureri ?

După mai multe coniacuri, Chambaud m-a făcut să-i promit că voi veni la cină la el. Îmi va da, spunea el cu o emfază comică, cheile orașului, și eu voi fi atunci „ziaristul numărul 1", grație talentului meu și cheilor acelea.

— Care chei ? întrebă soția lui încrețindu-și ochii.

— Draga mea Clara, tu n-asculți niciodată ce vorbesc, răspunse Chambaud. Și cu o expresie disprețuitoare, adaugă ;

— Poate cheia raiului... poate cheia alungării din rai...

În orașul meu natal, pentru a ajunge la îmbrățișații de piatră, treceam prin grădina botanică, îmi plăcea să citesc pe tăblițe numele plantelor, florilor, arbuștilor de pe o parte și alta a aleilor : ulițarnică iarbă-neagră, iarbă-neagră de Scoția, indigotieri de Himalaia, corn alb de Siberia, azorella din insulele Kargelen, desmodium din Japonia, ole-

aria din Haast, aronia rotundifolia cu frunze rotunde din America. În cele dintîi clipe ale primăverii bătuta violetă foioasă, anemona din Grecia, zambila romană, mica zambilă din Caucaz albă și cu dungi albastre, stînjenelul reticular din Persia, cu semnele lor prețioase, marcau drumul meu spre mormînt. Mi se părea că plantele și arbuștii aceia, erau niște soli veniți de la hotarele lumii ca să-și aducă ofranda de corole, de muguri și de flori cuplului de pelerini miraculoși.

Mormîntul însuși, împrejurul căruia se așternuse pietriș de culoarea argilei, era împresurat de un plop pietrificat peste lespezile funerare, peste capiteluri și sarcofage. Niște lei de granit, unul mare, doi mici, vegheau, cu botul așezat pe labele dinainte, nu departe de un Jupiter gol, decapitat, de-a dreapta cu vulturul. De peste un zid, la jumătatea înălțimii, două chipuri de femei tinere se aplecau cuprinzînd într-o expresie de tandră melancolie contemplativă pe soțul și pe soția ce dormeau împietriți alături în moarte.

III.

Doctorul Poncet credea, potrivit titlului său, că el conduce spitalul de psihiatrie. De fapt, conducerea o avea soţia sa, Amélie Poncet, una durdulie, cu picioarele scurte, prost îmbrăcată, prost pieptănată, care ţinea hăţurile. Ea o adoptă din capul locului pe Hélène, apoi pe Elisabeth şi se grăbi să le pună în gardă împotriva doctorului Maldour, „un holtei, un ipocrit, înclinat spre religie", şi pe care-l bănuia că se dă la femei cu mare plăcere... „Astfel ea, dacă ar fi vrut..." Cît despre Esther Zarev, care ocupa odăile pavilionului de lîngă pavilionul Hélènei, Amélie Poncet prefera, după mărturisirea ei, mai bine să nu vorbească. Nu-i putea ierta rezerva totdeauna politicoasă a acesteia, fiinţă asupra căreia nu izbutea să aibă nici o influenţă, distanţa pe care — cu o desăvîrşită curtoazie — colega Hélènei o păstra între libertatea sa şi zadarnicele tentative de cucerire venite din partea durduliei. Cum nu prea ştia ce să născocească împotriva unei femei atît de discrete, Amélie Poncet făcea o mutră misterioasă, ca să dea de înţeles că Esther asta... în sfîrşit, din milă, era preferabil să nu spună nimic. Uneori, totuşi, neputîndu-se stăpîni, ofta: „Biata domnişoară... Ştiţi, veţi vedea, mulţi psihiatri nu sînt ca dv., scumpă doamnă Hélène, ca soţul meu, nişte savanţi, nu, mulţi, hm! sînt... nişte bolnavi."

Hélène şi Elisabeth ar fi vrut să-i dea dracului pe soţii Poncet, dar doctorul Villanet o pusese în gardă pe

Hélène : va trebui să suporte meschinăriile agresive ale Améliei Poncet, altfel Poncet i-ar face viaţa imposibilă şi să aibă răbdare : Poncet îşi ceruse transferarea la minister, nu va mai rămîne mult timp la Aulnes-les-Tours, unde avusese un eşec total, neaducînd nici una din reformele, nici unul din progresele pe care medicii generaţiei reuşiseră a le impune treptat-treptat în spitalele de psihiatrie.

Hélène tocmai ardea de nerăbdare să îmbunătăţească serviciul de femei, să renoveze localurile şi îngrijirea medicală, să dea bolnavilor sentimentul unei vieţi amicale în locul promiscuităţii degradante care era soarta lor şi care le punea pe aceeaşi treaptă cu hoaţele sau cu criminalele azvîrlite în închisoare. Pentru a obţine toate acestea, n-avea altă posibilitate decît s-o convingă întîi pe Amélie Poncent, apoi — prin ea — pe soţul director.

În ceea ce mă priveşte, blestemam aceste false prietenii cînd ele mă obligau, în anumite duminici, să le însoţesc, pe Elisabeth şi pe Hélène, la soţii Poncet la dejun sau la ceai, ori să primesc la pavilion vizita menajului lor.

— Şi vă închipuiţi, scumpă doamnă, scumpe domn, ce sarcină pentru soţul meu, o sarcină zdrobitoare, din fericire scumpă doamnă Hélène, soţul meu se poate bizui în întregime pe dv. pentru serviciul de femei, altfel ...

— Apropo, încerca să profite de ocazie Hélène, nu credeţi, o zugrăveală nouă în salonul melancolicelor, nişte despărţituri, ar fi poate de-ajuns chiar nişte perdele de creton...

— Sigur, sigur, făcea directorul. (Apoi, după o tăcere :) Melancolicele dv., înţelegeţi, chestie de glande, culoarea pereţilor sau a perdelelor — nici o importanţă. Şi apoi, vă daţi seama, vreo şaizeci de muieri din acestea este mult mai simplu să le supraveghezi, aşa, într-un singur mare dormitor fără despărţituri. Uitaţi că ducem lipsă de personal.

— Cînd te gîndeşti că eu cu Esther Zarev, ne destăinuia după aceea Hélène, am putea aduce atîtea şi atîtea îmbunătăţiri.

Esther Zarev era cu cîţiva ani mai mare decît Hélène şi decît Betty. Mică, brună, cu pielea foarte albă,

cu ochii ei imobili, atît de negri, a căror privire te pătrundea, dar ce multă blîndețe...; iar glasul său domol, subțire, semăna cu privirea ei. (Esther Zarev, un zîmbet care se strecoară în amintirea mea, așa cum părea să se strecoare și ea, discretă, zîmbitoare, acolo, în grădină, în pavilionul său, ori în camera de zi a Hélènei; priveam la ea, o ascultam, și ne simțeam liniștiți, atenți, mai buni; chiar și copiii cunoșteau în preajma sa un calm neobișnuit.)

— E fantastică, ne asigura Hélène. De cînd intră, dimineața, la serviciul femeilor, sporește mai întîi rumoarea, parcă temperatura crește cu un grad, bolnavele se duc înspre ea, altele se ridică în vîrful patului, cheamă, Esther se oprește, se întoarce încet jur-împrejur, ca și cum i-ar da fiecăreia ceva din privirea ei, mai mult decît privirea, și zgomotul scade, se face murmur...

O expresie de furie înăbușită punea stăpînire pe chipul Hélènei.

— Cu ea, cu Esther, eu aș putea realiza lucruri mari, ea ar vrea să schimbe acest vechi spital de sus pînă jos, să dea cea mai mare libertate posibilă fiecărui bolnav, să-l trateze cu respect, cu dragoste, femeile să se poată îmbrăca după gustul lor, să poată găsi niște ocupații care să le fie pe plac. Am face apel la simțul matern care rămîne intact la unele, le-am încredința alte bolnave mai tinere sau mai slabe decît ele. Atîtea dintre aceste biete femei ar avea nevoie să fie mame ori să-și poată găsi o mamă.

Hélène devenea din nou visătoare, repetînd:

— Da, să-și poată găsi o mamă.

Mînia ei lăuntrică reapărea.

— Și cu acest cretin de Poncet, nimic, nu vom putea face nimic, sau în orice caz prea puțin.

Părinții Estherei pieriseră în deportare: puțină cenușă și fum, într-un cuptor de crematoriu. Niciodată ea nu vorbea despre aceasta. Niciodată nu se plîngea de singurătatea sa. Numai ceilalți păreau să conteze înaintea ei. Esther nu cerea confidențe, nu se amesteca în viața noastră, și totuși, abia petrecusem trei sau patru după-amieze de duminică în societatea sa: fie că venea

după întoarcerea noastră din plimbare să ia ceaiul cu noi, să asculte cîntecele Elisabethei sau să lucreze împreună cu Hélène, fie că ne însoţea în pădure, şi deja cunoştea, aveam impresia, esenţialul vieţii mele. Făceam în aşa fel încît să rămîn lîngă dînsa în urma Elisabethei, a Hélènei, a copiilor care alergau pe cărarea dinspre iazuri. Îi vorbeam despre nebuna de pe turnul Observatorului, despre Emilie, despre prăvăliaş, despre Teo. Şi despre fiecare dintre acele fiinţe pe care ea nu le cunoscuse îmi spunea cîteva cuvinte care mă făceau să le înţeleg, şi să le iubesc şi mai mult. Îi voi vorbi despre Elisabeth, mă gîndeam, va fi de-ajuns ca să-i spun: „Soţia mea şi cu mine, ştiţi — viaţa noastră, fără îndoială, nu este tocmai ceea ce, ceea ce ar trebui...". Dar în loc s-o fac, evocam amintirea lui Grimari sau pe a lui Guillaume.

— Dragostea, ceea ce numim noi dragoste, murmura glasul ei delicat, ştim noi oare, chiar noi înşine, ce-i aceea?... De la naştere începem să iubim ce este suferinţă şi bucurie, atît de uşor una sau cealaltă, una şi cealaltă: căldura, mirosul, atingerea, rîsul şi glasurile, pielea, laptele, atotputernica prezenţă a mamei, cea mai mică umbră, cea mai mică absenţă şi acest rai se transformă în infern, fericirea în groază, iată întunericul, teroarea, foamea. Gîndeşte-te cît sîntem, cît putem fi de sortiţi pierzaniei...

Îi voi vorbi despre Clara — privirea, mişcarea, capul Clarei, expresia sa de copil pierdut, primejdie ce o putem, ce o vom constitui unul pentru celălalt, îi voi vorbi despre Clara, despre acea derutantă chimie de cinism şi de suferinţă dintr-însa.

— Elisabeth... ţi-a vorbit despre sora ei, Caroline, mai mică, aceea care voia să devină călugăriţă?

Duminică seara, cînd sosea pentru mine ora plecării, faţa imobilă a Estherei Zarev îmi dădea din nou curaj, dacă se întîmpla să se afle în preajmă. Esther făcea în aşa fel încît să evoce amănunte despre ziua care era pe sfîrşite, despre plimbarea pe care o făcuserăm, despre cutare moment din cîntecul Elisabethei, despre cutare culoare pe care o avusese cerul printre crengile

pădurii, despre cutare joc al copiilor, ca să ne dea impresia, ca să-mi dea mie în primul rînd, m-am gîndit, mie care aveam să plec, impresia că orele acelea, cîteva, acele ore atît de simple sînt inepuizabile, că va fi de-ajuns să știu să mi le rememorez, să le retrăiesc în fiecare umilă dar minunată clipă, așa cum făcea ea chiar în acel moment, pentru ca întreaga săptămînă să-mi fie luminată de ele, și pe urmă repede voi fi iar acasă, iar voi cunoaște simpla, profunda încîntare de a-i avea lîngă mine pe Elisabeth și pe fiul meu, pe Hélène și pe Sylvie.

— Crezi, îmi spuse într-o zi Esther Zarev (cum de îndrăznise ca să iasă în felul acesta din înțeleapta, binevoitoarea, aparenta sa reținere? Presimțise, fără îndoială, pentru mine, pentru Betty, iminența primejdiei: și prin imprudența ei voită, mă întreb dacă nu provoca tocmai primejdia de care se temea), crezi că ai prefera... ai prefera ca soția și fiul dumitale să cunoască alături de dumneata, în oraș, viața mohorîtă a atîtor familii? Pe cînd aici, prezența Hélènei, a Sylviei se adaugă la cea a dumitale, vă dau tuturor, tuturor cinci o existență mult mai caldă.

Îmi imaginam, încercam să mi-i imaginez pe Elisabeth și pe François-Gérard împreună cu mine, acolo, într-un apartament de care aș fi putut face în sfîrșit rost. Nu am mai vedea, sau eu n-aș mai vedea, în casa noastră, pe Hélène, pe Sylvie, nici fericirea pe care ele o împărțeau împreună cu soția și fiul meu...

— Nu. O! nu, ai dreptate...

Un zîmbet indulgent întredeschidea buzele Estherei Zarev.

Da, iată-te, Esther, iată că apari în povestea vieții mele cu acel zîmbet care rămîne pe portretul tău, în fața mea, și care nu încetează să se fărîmițeze, să se estompeze cu fiecare zi tot mai mult în mine, de cînd am început să scriu aceste pagini. Și va trebui... Va trebui cu amintiri și cu

cuvinte să te fac să trăiești (să trăiești ? o ! ce bătaie de joc !), să zicem să fac să se miște, să însuflețesc imaginea ta, o imagine, imaginea mea despre tine ; să pornesc în căutarea ta, în timp ce continui această căutare a mea însumi și pe-a lor mei, la care m-ai îndemnat.

IV.

Chambaud mă primea adesea la ei la cină. Eram numeroşi oaspeţi la masa lui. Afară de vorbărie, de rîsete, de strîmbături mondene, avea loc între mine şi Clara un dialog tainic, făcut din tăceri, scurte priviri schimbate fără ştirea celorlalţi, în care mi se părea că deslușesc ba semnele unei complicităţi care judeca neantul anturajului nostru şi felul cum îl tratam, ba vestirea unei afecţiuni care se naşte, ca pentru a spune : eu vorbesc, mă prefac a mă distra, dar nu te uit, numai tu, tu singur contezi aici, ba mărturisirea care mă tulbura, mărturisirea unei singurătăţi fără scăpare.

La acele mese de seară se adăugau invitaţiile la dejun unde de data aceasta eram singurul invitat. Imediat după ce-şi lua cafeaua, Chambaud pleca la treburile lui : „Ţi-o încredinţez pe Clara", spunea el între două fumuri de trabuc. Şi lua un aer important, adăugînd : „Noi cei din industrie, aici e drama, nu avem timp să ne ocupăm de soţiile noastre. Clarei i-ar plăcea să vadă filme, spectacole, expoziţii. În meseria dv. trebuie să aveţi toate invitaţiile imaginabile pentru vernisaje, piese de teatru, cinematograf. Fiţi amabil, cînd veţi putea, duceţi-o şi pe Clara... (el ridică întrebător o sprînceană) ca pe asistenta dv. la acest gen de manifestări".

Mă întrebam ce se ascundea sub maniera lui de a căuta un bărbat ca s-o „scoată" pe Clara. Dar ambiguitatea însăşi a raporturilor dintre cei doi soţi nu

putea să nu-mi excite curiozitatea. În sfîrșit, exista, mai puternic decît orice, sentimentul de a nu mai fi în centrul vieții mele, ci rătăcit prin ea, trecător dezorientat pe propriile mele domenii : atunci tentația venea, de a te îndepărta și mai mult, de a ieși în sfîrșit din limitele considerate multă vreme suverane și care nu te mai apără, să te pierzi mai mult, să te pierzi cu ființa cealaltă pe care o ghicești pierdută ca și tine, tentația să mă pierd împreună cu Clara, ori să mă salvez o dată cu ea.

Am aflat că sub aparențele ei de sărbătoare, existența Clarei și a soțului său nu era altceva decît pustiu. Așa cum alții își joacă averea, Chambaud își juca și pierdea fericirea. El avea nevoie, ca să simtă că trăiește, să se expună riscului naufragiului : astfel, o împingea, ba în mod subtil, ba cu brutalitate, pe soția sa către aventuri, și cînd, din ușurință, dar mai ales din disperare, ea se lăsa ca să cadă în cursă, cu cîtă plăcere și cu cît chin Chambaud se străduia s-o smulgă din plasele pe care el însuși i le întinsese : și cu atît mai rău pentru ea, cu atît mai rău pentru celălalt, dacă rănile lor nu se vindecau apoi decît după multă vreme.

De data aceasta jocul mersese mai departe decît de obicei, o dragoste adevărată o lega pe Clara de un bărbat mai tînăr decît ea și a cărui pasiune înțelegea să sfîșie lațul în care soțul își reținea necredincioasa captură. Prin ce viclenii, prin ce amenințări, prin ce cunoaștere a temerilor, a slăbiciunilor soției sale reușise Chambaud, totuși, să-și redobîndească influența asupra acesteia, nu știam, dar din jumătățile de destăinuiri cît și din reticențele Clarei, am înțeles că dragostea ei era lovită, că era pe sfîrșite. Fără îndoială că, pentru a grăbi acest sfîrșit, Chambaud conta acum pe mine.

I-am spus Clarei. Ieșeam de la prezentarea unui film. Ziua era pe sfîrșite. Mergeam de-a lungul fluviului, pe cheiul unde se înalță cartierul modern cu magazinele lui bogate. Ea se postă la marginea trotuarului, mă privi cu acel elan și cu acea spaimă care se transformau atît de des ochii ei, și deodată izbucni în rîs, apoi fără un cuvînt se depărtă.

Credeam că n-am s-o mai revăd. A trecut mai bine de-o săptămînă. De data aceasta şederea mea la Aulnes-les-Tours mi se păru o corvoadă. Nici măcar Sylvie şi François-Gérard nu reuşeau să mă smulgă obsesiei : distrusesem, — ah ! cum de putusem să mă lovesc aşa de crunt eu însumi pe mine — nimicisem acea şansă, acea nouă lumină pe care — eram sigur de data asta că prea tîrziu — mi-o aducea Clara. Trebuia să mă stăpînesc să nu-i strig Elisabethei durerea şi ciuda mea, să nu-i spun pe adevăratu-i nume, în faţa sa, acelei iubiri pustiite chiar înaintea zorilor săi, să n-o strig pe Clara, să nu acuz, să nu ţip : „Numai tu, Elisabeth, tu eşti de vină că mă văd lipsit de orice speranţă. E vina ta că azi iubesc pe alta ! Ah ! iubesc, iubesc, n-o ştiam, şi iată că o ştiu, o aflu cînd s-a şi sfîrşit, cînd n-am s-o mai văd. O iubesc, n-am s-o mai văd niciodată, şi tu, tu eşti aici, liniştită, satisfăcută, căci o ai pe Hélène, ai copiii, şi că eu, ei bine, că eu continui să vin să vă văd în fiecare săptămînă, să-ţi aduc la domiciliu dovada că sînt mereu la discreţia ta !“

Elisabeth părea să nu-mi remarce nici mutismul, nici nervozitatea mea. De două sau de trei ori Hélène îmi aruncă o privire scrutătoare, apoi se scufundă din nou în munca ei. Dacă măcar Esther Zarev ar fi fost acolo. Aş fi sorbit puţină alinare, puţină înţelepciune din blîndeţea privirii, a gesturilor, a glasului ei. De data aceasta, o! de data aceasta, da, i-aş fi vorbit de Elisabeth, de Clara, aş fi ascultat-o ca pe un oracol, aş fi ştiut care e calea mea : fie pentru a o regăsi pe Clara şi oare spre ce viitor, fie pentru a mă vindeca de ea şi a redescoperi o viaţă adevărată şi nu un simulacru de viaţă alături de Betty. Dar în ziua aceea Esther nu veni la Pavilion. Săptămîna următoare am găsit un pretext, ca să nu părăsesc oraşul. Mă simţeam bolnav, mi se părea că asta se citea pe chipul meu şi nu puteam suporta ideea de a-mi expune astfel plaga privirii celorlalţi.

Dar într-o dimineaţă am găsit în corespondenţă un bilet de la Clara. Spunea că va veni să mă vadă chiar în acea seară, la mine acasă.

Am căzut — este vorba într-adevăr de o cădere, de o ameţeală, şi spirala se învîrteşte fără sfîrşit, coboară, coboară, şi mori, şi învii, şi nu mai termini să mori la tot ce nu era această bucurie, această stăpînire distrugătoare, nu termini să te naşti în întîmpinarea acestei minunăţii care nu e lipsită de o tainică teroare, şi care devine trupul nostru, visul nostru şi gîndul nostru — am căzut amîndoi unul peste celălalt, unul în celălalt, înlănţuiţi, rostogoliţi, duşi de o tălăzuire venită din adîncurile sîngelui, din adîncurile dorinţei noastre, din saltul ei spre celălalt, spre viitor ca şi din adîncurile vechii răni, ale setei noastre niciodată potolite de o certitudine, de dăruire şi posesiune, pitită în trecutul cel mai îndepărtat al nostru.

O singură îmbrăţişare, o singură dezmierdare tandră, turbată, care nu se mai termină, care copleşeşte, care devorează o viaţă întreagă, aşa rămîne în mine imaginea acelor zile, a acelor anotimpuri, care ne-au văzut, pe Clara şi pe mine, înfundîndu-ne, îngropîndu-ne cu o violenţă cvasireligioasă, într-un foc negru sclipitor. Clipele de despărţire sau de absenţă chiar ele nu sînt decît nişte cotituri ale acestei vîlvătăi pătimaşe, ca pentru a o aţiţa şi mai mult şi a-i face mai plăcută, abia suportabilă arsura. Chiar şi umbrele, slăbiciunile acestei iubiri, multă vreme păreau să contribuie la exaltarea ei.

Clara purta încă amprentele vicleniilor, cruzimilor, spaimelor cultivate într-însa atîta timp de soţul ei ; de altfel, băiatul care o iubise nu accepta s-o vadă depărtîndu-se de el. Calcul, deprinderi de sforărie libertină, sau milă, mai probabil toate la un loc, o împingeau uneori pe Clara să fugă, să-mi scape şi acele evadări mă înnebuneau, urmate de reîntoarceri cu atît mai pasionate ; de asemenea, existenţa cealaltă, pe care mi-o rezervam în fiecare săptămînă, timp de două zile, departe de Clara şi asupra căreia ea nu avea nici o priză, care o intriga şi o neliniştea, deveni curînd pentru dînsa un chin neîntrerupt. Fiecare dintre noi aveam sentimentul că celălalt îi rămîne insesizabil. În faţa acestui obstacol de care se izbea în mod regulat, dragostea noastră se exacerba atît în plăcere, cît şi în durere.

Chambaud trebuia, ca expert, să măsoare progresia ravagiilor care ba i-o smulgeau pe Clara, ba o aruncau din nou spre el, implorîndu-i ajutorul ipocrit. Aştepta desigur ceasul în care să intervină cu obişnuitele lui subterfugii şi totul, ca şi alte dăţi, să reintre în ordine : soţia lui se va întoarce la el, dar ceva mai mîhnită, cît despre ziarist, va fi de-ajuns un cuvînt în legătură cu ziaristul la direcţia *Noului Mesager*, ca să şi fie invitat să dispară de acolo.

La Aulnes-les-Tours, îmi dădeam seama, singură Esther Zarev mă ghicea.

Nu îndrăzneam să-i suport privirea, mă temeam că voi bănui dinainte în ea condamnarea Clarei şi pe aceea a dragostei Clareï. Esther va fi aliata Elisabethei, mi se părea ; sau mai curînd, o ştiam bine : a fiului meu şi a Sylviei. Şi-mi era necaz pe ea, şi ştiam că ar avea dreptate şi-mi era şi mai necaz. Mă feream să mi-o mărturisesc, ştiam totuşi că neliniştea aceasta cu privire la judecata posibilă a Estherei Zarev disimula o alta mai gravă. Cînd mi se întîmpla, fără voia mea să mă întreb : ce va gîndi Hélène ? mi-alungam imediat gîndul. Mă părăsea el totuşi ? Nu era oare aceeaşi întrebare care se deghiza în felul acesta, care devenea mai puţin primejdioasă deplasîndu-se asupra Estherei ?

O vară, o toamnă, o iarnă trecură. Emilie venise pentru o săptămînă la Aulnes-les-Tours. Sergiu n-o însoţea, ea părea bucuroasă de această hotărîre, nu mai putea suporta să-l audă minţind la nesfîrşit. O înşela, dar lucrul acesta îi devenise indiferent. Îmi destăinuï că ea însăşi trecea din aventură în aventură : credea de fiecare dată că un nou chip, un nou trup îi vor aduce vreun răspuns la acea obscură chemare care se încrusta în ea de la trădarea lui Guillaume încoace... Destăinuirile sale mă incitară să-i vorbesc de Clara, de dorinţa eï de a pleca cu mine. Am adăugat : „Tu vezi ce este viaţa mea cu Elisabeth, nu e posibil să continuăm în felul acesta. Nu sînt eu în ochii ei, ce să spun, un prieten, un frate, mai curînd decît un soţ ?

— Dar eşti nebun, într-adevăr nebun ! protesta Emilie. Fără îndoială, aş fi gîndit şi eu în felul acesta cînd

aveam optsprezece ani, dar acum... Încetează, știu prea bine ce însemnează pasiunea care se aprinde brusc, care te face să uiți o clipă ceea ce aștepți de la dragoste, de la viață și după aceea: cenușă, numai cenușă, te pomenești undeva și mai jos, și mai... dărîmat... Te conjur, Henri, nu face lucrul acesta. Pe urmă vei regreta, și va fi prea tîrziu.

Marii ochi viorîu-albaștri, mai palizi, mi se părea, și cearcănele ușoare de sub pleoape, și finele crestături ale primelor riduri, fața de altădată ghicită sub cea de acum mai puțin pură, mai patetică, avînd întipărite pe ea urmele greșelilor, ale regretelor, ale rănilor, ale timpului.

Emilie reîncepu mai blînd, cu capul puțin plecat, cu părul în ochi.

— O! te înțeleg, tu ai crezut, noi am crezut, Barbarii, tinerețea noastră, ne imaginam, nu-i așa, ceva pentru totdeauna, tu și cu Betty, eu și cu Guillaume, François cu Hélène, și cînd colo...

Ridică fruntea, sprîncenele i se împreunau, nările i se strîngeau; mă privi cu un aer dur.

— Te asigur că te înșeli, Henri, ești mai aproape decît crezi, mult mai aproape de Elisabeth. Cu ea n-ai atins poate ceea ce voiai, ce-ți imaginai tu, dar totuși o mare parte din toate acestea. Tu nu-ți dai seama de asta și nici Betty. Dar cînd cineva vă vede împreună, aici, cu copiii, cu Hélène, nu pot să-ți spun ce simt atunci. O fărîmă din ceea ce ți-a reușit... (am avut probabil un gest de negare, căci ea se opri, apoi reîncepu), din ceea ce ai salvat, dacă preferi, oamenii totdeauna naufragiază mai mult sau mai puțin, nu? Important este ceea ce a fost salvat din naufragiu, apărat față de oricine și împotriva oricui... O fărîmă mi-ar fi de-ajuns.

Mai erau încă zilele lungi ale verii. Mersesem seara pe nisip în pădure, singuri. Ziua nu se sfîrșea; totuși, pe cerul transparent, ici-colo apărea cîte o stea. Ajunși la o surpătură, ne-am oprit în

mijlocul unui luminiș. Copacii imobili ne înconjurau și ne împresurau stîncile, întinzîndu-și între crengi coastele, boturile sau crupele, monștri ai primelor epoci. Sus, pe creasta căldării silvestre, liziera cerului devenea mai luminoasă, un astru strălucea cu violență. Am luat-o în brațe pe cea pe care o iubesc. Sau mai degrabă m-am agățat de umerii ei, cu fața lipită de fața ei, cu răsuflarea topită în răsuflarea ei; de prietena mea, de dragostea mea, m-am agățat cu toată puterea, cu toată slăbiciunea mea, cuprins de amețeală, aspirat de acest spațiu și de acest timp deodată atît de străine vieții noastre cotidiene și, dimpotrivă, acordate cu izvorul sîngelui nostru, ca și cum miile de ani, miile de secole, eternitatea care ne preceda, care pregătea acel minut, și eternitatea care avea să ni-l ia cu ea, ne-ar apăsa, s-ar strecura în noi, ca și cum am fi, ca și cum cuplul nostru ar fi inima efemeră, minusculă, a uimitorului vîrtej pentru o clipă încremenit între zi și noapte, între lumina cerului și tăcerea pămîntului, între umbra ce urca dinspre pădurea originară și flăcările din ce în ce mai numeroase ale stelelor.

V.

Sfaturile Emiliei, dezaprobarea care ar fi aceea, îmi închipuiam, a Estherei Zarev, şi a Hélènei, nu i le împărtăşeam Clarei şi nici sfîşierea mea, numai la gîndul că împreună cu fiul meu şi cu Sylvie nu voi mai avea acea tihnită înţelegere care era, de ani de zile, cea mai sigură bucurie a mea. Totuşi, s-ar fi zis că şi Clara îmi presimţea gîndurile. Adesea eram entuziasmaţi de strania, nemijlocita rezonanţă care făcea ca ideile noastre, impresiile noastre, visările noastre să oscileze tandru de la unul la celălalt, dar de cîte ori această sensibilitate extremă faţă de dispoziţia celuilalt nu ne chinuia ! Astfel, prietena mea ghicea ceea ce în mine însumi abia distingeam din dorinţele, speranţele, temerile mele. Începu să-mi reproşeze că o iubesc mai puţin, că i-o prefer pe Elisabeth. „Tu n-ai venit spre mine decît ca să te răzbuni împotriva ei, ca să te consolezi. Acum voi vă reconciliaţi pe seama mea, tu te pregăteşti să mă sacrifici ! Dar spune-o, îndrăzneşte s-o spui, nu fi laş“ ! Această sărbătoare pe care, zile şi nopţi nesfîrşite, simţurile noastre o celebrară, care ne lăsa uluiţi, exaltaţi din nou şi din nou de dorinţa neîntreruptă dincolo de epuizarea noastră, iată că se transforma într-un fel de război nu mai puţin furibund. Sau mai degrabă o vedeam pe Clara trecînd în aceeaşi oră, în acelaşi minut, de la dragostea cea mai pătimaşă la ura cea mai oarbă. Parcă pentru fiecare cuvînt tandru, pentru fiece sărutare, pentru fiecare dezmierd simţea acum ne-

voia să distrugă pînă şi urma lor cu strigăte, plînsete, insulte, ameninţări. Pe urmă îmi cerea iertare. Îmi era silă de mine : eram un monstru — n-aş fi dorit decît fericirea Clarei, dar intenţiile mele nu schimbau nimic din realitate — un monstru, însărcinat de nu ştiu ce zeu, ce demon sau ce imbecilă ironie a soartei, s-o osîndesc pe aceea pe care crezusem că o voi salva, fie că tăceam sau vorbeam, fie că o luam în braţe sau mă îndepărtam, în mod ineluctabil, mă transformam pentru ea în călău.

A încercat să nu mă mai vadă. Dar totdeauna unul sau celălalt, careva din noi rupeam legămîntul făcut de a ne despărţi. Dulci pînă la moarte ni se păreau regăsirile. Cîteva ore, cîteva zile uneori dura elanul, cerul dogoritor şi pur al acestor noi împreunări. De fiecare dată ne credeam eliberaţi, spălaţi de păcate, şi de fiecare dată reîntoarcerea violenţelor sau a dezgustului ne lăsa zdrobiţi.

În ciuda atîtor alarme noi, ne încumetaserăm să plecăm împreună în vacanţă. Mica plajă italiană pe care ne-am găsit refugiul a fost pentru noi rînd pe rînd raiul şi infernul. În ultima zi, Clara dispăru. Am străbătut, alergînd de colo-colo în adîncul unui coşmar, stîncile, golfuleţele. Îi întrebam pe marinari, pe vilegiaturişti, ei nu mă înţelegeau, unii totuşi răspundeau întrebărilor mele : o femeie subţirică, blondă, în rochie verde ? Da, văzuseră ceva în genul acesta care alerga, sărea din stîncă în stîncă. Se lăsase noaptea cînd am găsit-o pe Clara : silueta ei firavă, cu braţele strînse, cu umerii ridicaţi, ghemuită la marginea unei faleze ; marea se frămînta dedesubt, se prăvălea în crăpăturile stîncii. S-a lăsat dusă la hotel, fără nici un gest, fără nici un cuvînt. Deznădejdea ei a durat tot timpul călătoriei spre casă.

Ne-am reluat viaţa de îmbrăţişări şi de certuri. Aşteptam actul de violenţă imprevizibil, inevitabil, care să le pună capăt.

Elisabeth, Hélène şi copiii îşi petrecuseră vacanţa la Vendea. Le spusesem că vreau să profit de concediul meu ca să scriu un reportaj despre Italia, pe care-l voi publica în *Noul Mesager*, în speranţa că astfel mi se vor cere mai apoi reportaje de acest gen despre alte ţări, despre alte regiuni ale lumii. Nici Betty, nici Hélène nu s-au

lăsat înşelate. La întoarcerea mea, cînd veneam la ospiciu, le simţeam clipă de clipă la pîndă.

Într-o duminică, pe cînd mă aflam singur în pavilion cu Betty — era o frumoasă şi caldă zi de toamnă, de parcă ar fi revenit vara, Hélène şi copiii plecaseră spre iazuri — nu mai ştiu ce cuvînt pe care l-am pronunţat din nebăgare de seamă despre vacanţa mea italiană, a provocat izbucnirea furtunii care, de mult timp, plana în aer.

— Lucrurile nu mai pot dura în felul acesta ! strigă Betty.

Ne privirăm uluiţi, tot atît de speriaţi şi unul şi celălalt de ceea ce avea să survină acum. A fost o tăcere, desigur scurtă, care mi s-a părut interminabilă. Sînt sigur că amîndoi, cu toată puterea noastră, făceam în noi legămîntul ca tăcerea aceea să nu mai ia sfîrşit, iar în acelaşi timp ştiam că sunase ceasul hotărîtor. Am văzut cum chipul soţiei mele se schimbă, cum tenul ei se înceno-şează, o dîră pămîntie îi tulbură ochii : gura i se deschise, se răsuci ca şi cum i-ar fi lipsit aerul. M-am gîndit : mînia o face urîtă, mînia care pe Clara o face să sclipească aidoma unui pumnal subţire.

— Ai putea să răspunzi !

Iată-ne, fără voia noastră, duşmani, gata să ne dăm lovituri de moarte. Sau, mai degrabă, ea mi-era duşmancă şi eu o sfîşiam fără ură, în chip cumplit. Toate vechile pizme şi nebănuitele acreli, toată drojdia care se depune, invizibilă de-a lungul anilor unei perechi de oameni, tot acest noroi se urca deodată la suprafaţă, ne inunda, ne desfigura. Ar fi fost mai bine să văd curgînd sînge decît acele semne de dezgust, de detestare, de durere desfigurînd chipul Elisabetei.

Ca să termin, am declarat că de multă vreme nu numai cuplul nostru, ci chiar ficţiunea lui nu mai aveau sens : pentru ce şi pentru cine să continuăm această comedie ?

Am auzit o răsuflare de animal rănit. Elisabeth se năpusti la noi în cameră. Puţin timp după aceea, zgomote de mobilă răsturnată, de pahare sparte, apoi scurta lovitură a unui corp care cade. Am alergat pe scară, uşa camerei era zăvorîtă, am bătut în uşă, am strigat zadar-

nic. Mi-era frică. În sfîrșit, glasul Elisabethei, răgușit, sec, aruncîndu-mi :

— Pleacă !

Am fost eliberat.

Cînd Hélène s-a întors acasă cu copiii, i-am spus că Betty e bolnavă, că se odihnește, copiii trebuie s-o lase să se odihnească. M-am apropiat de Hélène, i-am destăinuit că Betty și cu mine ne certaserăm. Sub privirea sa, am întors capul.

Ea s-a dus s-o vadă pe Elisabeth. O auzeam parlamentînd în pragul camerii. În sfîrșit, Betty s-a decis să deschidă. Eram singur cu copiii. Ei îmi puneau întrebări despre Elisabeth : era bolnavă ? ce boală avea ? de ce nu-i primea lîngă ea ? S-ar fi spus că se temeau de o amenințare.

Am început să-i instalez pentru masa de seară. Mă priveau amîndoi, tăcuți acum ; dacă îndrăzneau să pronunțe un cuvînt, să-și ceară șervețelul de masă ori lingura, o făceau în șoaptă, ca și cum ar fi trebuit să aibă grijă să nu trezească nu știu ce primejdie ascunsă în umbrele casei.

Hélène coborî. Am observat roșul cearcăn al pleoapelor sale. Fără să vorbească, se ocupa de copii cărora le dădu masa și pe care îi trimise la culcare. Sărutarea Sylviei și a lui François-Gérard, ce desfătare teribilă pentru mine în seara aceea. Fără să se întoarcă, Hélène spune : „Revin, te voi conduce la gară".

Am plecat mai devreme ca de obicei. Hélène conducea. Ba prea repede, ba prea încet, ca și cum ar fi ascultat, fără să-și dea seama, de frămîntările care îi tulburau desigur mintea și inima. De mai multe ori a uitat să stingă farurile, atunci cînd veneau mașini în sens invers. Nici măcar n-am îndrăznit să-i atrag atenția. Eram pe la jumătatea drumului, cînd ea încetini și mai mult viteza.

— Betty e bolnavă, foarte rău bolnavă, îmi spuse.

Privea șoseaua, drept în față, opunîndu-mi profilul. Eu stăteam, pe scaun, întors către ea.

— Totuși, Hélène, știi bine, Betty și cu mine ...

I-am văzut mîinile crispîndu-se pe volan.

— Betty și cu tine nu veți putea trăi unul fără altul.

Ridică apoi glasul, aproape că țipa :

— Sînteți pierduți, auzi, ea și cu tine, pierduți dacă mergeți la dezlegarea existențelor voastre. Unul fără altul nu veți mai fi nimic !

— Și acum, Hélène, alături unul de altul, oare ce sîntem ? Chiar admițînd că s-ar putea spune în cazul nostru : unul alături de altul.

— Atunci, cum explici reacția Elisabethei ? suferința ei care ar fi trebuit să-ți inspire milă, nu ?

— Este reacția cuiva care începe să strige, să geamă, pentru că i se ia indiferent ce obiect de care se dezinteresase mult timp.

Pentru prima dată de cînd plecaserăm la drum, Hélène își întoarse fața spre mine. Nu puteam, în umbră, să citesc pe chipul său severitatea, ca la plecare, dar nici vreo bunăvoință. Această incertitudine îmi mărea stînjeneala, ezitam în răspunsuri, fie pentru a mă înarma cu ură, cu revoltă, fie — dimpotrivă — spre a face apel la clemență. Mi s-a părut totuși că glasul devenea mai puțin voluntar, reîncepînd :

— Bietul meu Henri, nu înțelegi.

— Atenție, Hélène, respectă regulamentul, orbești mașina din față.

— Sînt de acord cu tine că Elisabeth a trebuit să te piardă, să fie pe punctul de a te pierde ca să-și dea seama cît de mult faci parte din ea.

— Spui toate acestea, însă eu...

— O spun pentru că e adevărat !

Am crezut că se prăbușește peste volan. S-a ridicat, și-a trecut mîna peste frunte.

— Ce ai, Hélène ?

Ea opri mașina la nivelul taluzului, micșoră lumina farurilor.

— Ești obosită ?

— O ! nu-i nimic, nu-i nimic. Scuză-mă ... Ce spuneam noi ?

— S-o lăsăm baltă. La ce bun ?

— Ba de loc, eu n-am să vă las, pe tine și pe Betty, n-am să vă îngădui să comiteți o asemenea... Vezi, cînd spun că durerea Elisabethei e sinceră, că e ceva foarte grav, că ea descoperă cu ... groază, acum, că poate să te

piardă, trebuie să mă crezi, eu am trecut prin toate acestea ...

— Cum ? ...

— François, cînd trăia, credeam că-l iubesc, atîta tot, el era prezent, nu era prezent, nu mă preocupam de lucrul acesta, era ceva firesc, obișnuit, de ce să-i dau atenție ...

Se lăsă pe spate, lipindu-se de scaun. Îi ghiceam albul brațului gol, mîna odihnindu-i moale alături. Mă gîndeam la ceea ce-mi spunea despre indiferența ei, despre afectuoasa ei indiferență față de François, și-mi revenea viziunea Hélènei în brațele studentului, după spectacolul de poezie și-mi revenea un ecou al durerii și al stupoarei mele de atunci.

Prin geamul întredeschis în partea dinspre mine, mirosul proaspăt al pădurii pătrundea în mașină, un miros de frunze, de mușchi, de humă.

— Cînd a murit, cînd n-a mai fost aici... Nu cred că Betty sau tu să vă fi dat seama, însă Betty și cu tine, Henri, și cu Sylvie, voi m-ați salvat. Eram gata să mă prăbușesc, fără François nu mai însemnam nimic.

O lunecare a vîntului în jurul nostru și foșnetul frunzelor a șters pe jumătate ultimele cuvinte pronunțate de Hélène.

— Azi, Betty e ca și mine la moartea lui François.

Se întoarse probabil, căci glasul ei răsuna aproape de tot.

— O omori pe Betty și te omori și tu, Henri.

Am făcut un gest pe care l-a perceput în umbră.

— O ! desigur, nici Betty, nici tu nu veți muri în aparență, totuși nu veți mai fi altceva decît niște biete fantome.

Mîna ei se lipi de a mea.

— Altădată m-ați salvat voi doi, azi e rîndul meu să vă apăr chiar împotriva voastră.

Mai puțin vorbele Hélènei, decît glasul și mîna ei, acest fel de a mă implora mă impresionează. Nu mă gîndesc nici la Elisabeth, nici la Clara, între mine și Hélène se joacă o dramă obscură, al cărei sens îmi scapă.

A fost parcă o spărtură în glasul Hélènei. M-am apropiat de ea.

— N-ar trebui să ți-o spun, Henri, dar nu voi mai avea, nu voi mai avea destul curaj ca s-o ajut pe Betty, să se agațe, să se redreseze, dacă tu ...

Capul ei a lunecat spre mine. Mai era încă în adîncul glasului său acel gol care adineaori mă tulburase.

— Nu mai pot, Henri, dacă ne părăsești ...

Nu cumva imaginația mea, tulburată de o dorință foarte veche și pe care o crezusem dispărută, mă făcea să aud aceste cuvinte ? Totuși dezmierdarea asta a părului lîngă gîtul meu, apoi această rugăminte, pe nerăsuflate.

— Ah ! Henri, te implor.

Fără voie, brațele mele au cuprins-o.

— Dacă pleci definitiv, dacă nu te mai vedem, vom fi două biete femei fără speranță, fără voință, două ființe dezorientate ...

Îmi vorbi și mai încet.

— Numai pentru că o aveam pe Betty și pe tine, cuplul vostru sub privirea mea, în gîndul meu, în inima mea, numai de aceea, numai grație vouă nu trebuie să roșesc de viața mea.

Degetele i se închiseră înverigate peste încheietura mîinii mele. Parfumul părului ei amestecat cu mireasma pădurii în noapte.

— Cînd n-ai să mai fii aici, cînd vei fi plecat cu ... Cînd vei fi risipit totul pentru o iluzie, pentru cîțiva ani, cîteva luni poate, și pe urmă vei fi singur, cu mîinile, cu inima, cu capul goale ... Nu știu ce va face Elisabeth, și eu, ce am să fac ? Viața nu va mai avea sens.

În jurul meu îmi dădea tîrcoale amintirea Clarei, amintirea dragostei noastre sfîșiate.

S-a auzit un suspin — era de bucurie sau de jale, îl scotea Hélène sau eu însumi? — și era totodată bucurie și încuviințarea pentru prăpastie, și puteau fi tot așa de bine buzele mele ca și ale ei cele care-l plămădeau, buzele mele care se găsiră unite într-un sărut cu iz de tristețe nesfîrșită. Mi se părea că mă aflu în afara timpului, totodată în noaptea aceea, pe drumul acela de pădure, în mijlocul vieții mele destrămate, și altădată, tînăr, la ora tuturor făgăduielilor, în acea noapte de dans în care o ținusem pe Hélène în brațele mele și în care sub gura mea strivisem floarea voluptoasă a buzelor ei.

Hélène mi se smulse încetișor din brațe. Glasul său devenise atît de slab.

— E o nebunie... cum am putut noi... cum de am putut eu?...

Încercam să mi-o apropii, dar se desprinse, dădu drumul motorului, mașina o porni. O altă mașină ne tăia drumul, lumina farurilor ei lumină fața Hélènei dezvăluindu-mi o duioșie pe care niciodată n-o văzusem pînă atunci la ea.

— Te-am făcut să-ți pierzi trenul.

— Am altul la noapte.

— Henri, uită că... uită... că noi doi adineauri... O! nu voi mai îndrăzni să mă arăt în fața ta... în fața Elisabethei.

Cînd am ajuns la gară, m-am aplecat spre dînsa, ea s-a dat la o parte, ori mi-a întins obrazul ca să i-l sărut.

— Nu, Henri, nu e posibil, știi bine. Adineauri am fost... nu știu ce mi s-a întîmplat.

Cînd mă pregăteam să cobor din mașină, Hélène m-a prins de braț.

— Îmi porți pică? Ai să mă detești?

N-am răspuns.

— La gîndul că eu nu te... că nu ne vom mai vedea, am pierdut... n-am putut suporta...

I-am apropiat mîna de gura mea. Am fugit fără să întorc privirile îndărăt.

— Henri!... (Strigătul ei în urmă, se vede treaba că sărise din mașină.) N-o părăsi pe Elisabeth... Nu ne părăsi!

Nu aveam tren decît peste cîteva ore. M-am dus la bufet. De cîte ori un călător deschidea ușa, știam că este imposibil, dar mă așteptam s-o văd intrînd pe Hélène. Poate o fi înțeles că nu o clipă de rătăcire ne aruncase pe unul în brațele celuilalt, ci dimpotrivă, adevărul.

Mi se părea că am descoperit, în sfîrșit, prea tîrziu, adevărata, singura față a dragostei.

A doua zi i-am cerut redactorului șef să mă trimită în misiune în străinătate. Reportajul meu despre Italia de Sud îi plăcuse; el a acceptat să plec la Veneția, unde se țineau întîlnirile în favoarea dialogului est-vest. În zilele dinaintea plecării, am evitat-o pe Clara. Ea veni să

mă aştepte seara şi ieşi din umbră atunci cînd întorcîndu-mă de la ziar, tocmai deschideam portiţa grilajului din faţa casei. Am schiţat gestul de a n-o lăsa să intre. Se agăţă de mine, îmi reproşă că fug de dînsa, că-mi bat joc de ea. Am asigurat-o că nu : voiam pur şi simplu să văd limpede în mine, îi vorbisem soţiei, acum trebuie să mă aflu singur cu mine însumi ; în tot acest timp, prea ne izbisem unul de celălalt, prea ne sfîşiasem, nu mai ştiam ce se întîmplă cu dragostea noastră ; voi pleca pentru cîtva timp, nu, nu e o fugă, eram obligat, o muncă pentru ziar, cînd mă voi întoarce vom lua împreună o hotărîre.

N-am rezistat lacrimilor ei, m-a urmat în casă. Am făcut dragoste, mult timp : cu cît plăcerea ni se însufleţea, cu atît mai mult ne strivea desperarea, dezmierdările noastre pustiau însăşi amintirea fericirii, trist simulacru al vechilor gesturi de bucurie.

Zorile şi începuseră a miji peste fluviu, cînd Clara se duse acasă. Din grădină, a înălţat spre mine rugăminţi şi ameninţări pe care nu le prea auzeam. Mi s-a părut că înţeleg cuvinte, în timp ce ajunsese la cabrioleta ei lăsată lîngă taluz : „Vei fi vrut-o tu !"

În ajunul plecării la Veneţia, o scrisoare a Elisabethei mă implora să mă întorc la Aulnes-les-Tours. Soţia mea îmi cerea să uit de vorbele rostite, să uit de cearta noastră. „De ce — scria ea — să nu continuăm ca mai înainte de acea duminică. Te aştept. Te iubesc". Sub semnătură, Hélène adăugase : „Noi te aşteptăm".

Ei au fost sculptaţi într-o piatră delicată, poate că adusă din Poitou. Ca şi cum sculptorul ar fi apreciat că pentru tinerele lor trupuri îndrăgostite, culoarea cenuşie şi duritatea granitului nostru n-ar fi potrivite. O piatră de culoarea argilei cu, ici-colo (oare din cauza vremii ? a ploii ?) mari pete negricioase. Capetele lor odihnesc la aceeaşi înălţime ; ea, fiind ceva mai mică, picioarele sale nu ajung chiar pînă la capătul dalei, sînt despărţite de un fel de mare şopîrlă — nu mai degrabă o salamandră ? al cărei bot parcă ar vrea să-i lingă talpa piciorului stîng şi

a cărei coadă se îndoaie și urcă de-a lungul gleznei. Îmbrăcat într-o tunică, bărbatul e întins pe spate, cu mîinile încrucișate pe piept; părul lung îi încadrează gîtul. În stînga lui — dacă nu cumva îl privește — doarme ea, culcată pe o parte așa cum s-a așezat în ziua în care a fost coborîtă în mormînt lîngă soțul ei, trezindu-se o clipă din moarte, ca să se dea la o parte și să facă loc soțului său în patul etern.

Cu fruntea lată, cu pomeții ieșiți în afară, își înclină puțin capul, părul pieptănat ca o diademă îi coboară ușor pe tîmplă, pe obraz și pe ceafă. Mîna dreaptă se odihnește, ușoară, dedesubtul sînului, deasupra inimii, parcă s-ar minuna că o simte bătînd din nou, mîna cealaltă se întinde pe pîntece (acest dublu gest are ceva totodată pudic și infinit senzual). Trupul nobil este mulat sub faldurile rochiei lungi care cade pînă-n călcîie.

Tu ai murit cu secole în urmă, tînăra mea soție, și eu te iubesc, drăgăstoasa, credincioasa mea, așa cum te iubea el care se odihnește pentru totdeauna alături de tine. Tu ai murit, însă trăiești în mine, care voiam să fiu acest tînăr credincios culcat în dragoste și în moarte sub căutătura privirii tale.

Deasupra lor, între capetele lor, se ghicește cochilia Sfîntului Iacob.

VI.

Octombrie de purpură și aur la Veneția. Fugeam adesea din sala congreselor și petreceam ore întregi așezat pe treptele bisericii Bunei-Vestiri. Pe limba de pămînt îndreptată spre lagună, valurile lingeau treapta inundată la picioarele mele ; lumina pietrelor, apa însufleţeau un imens balet de reflexe. Acea sărbătoare reușea ca vîrtejul de figuri care continua să se învîrtească în mine să fie fără venin, fără umbră, fără durere. Găseam că Veneția îi seamănă Clarei, așa cum era pe vremea încîntărilor noastre : totodată numai grație dansantă, străbătută de zîmbete, de jocuri de scîntei, captivantă și insesizabilă, atît de imprevizibilă cînd se trecea de la extrema și multicolora mișcare, la pacea, la tăcerea, la penumbra unei fîntîni și, în același timp, asemenea unor măști de perpetuă tinerețe așezată peste moartea al cărei întuneric și suflu pot fi presimțite sub fragila podoabă.

Estul și vestul, un soare care se naște, soare care moare : va fi război, vîlvătaia finală a acestei lumi ? Strategi, filozofi, politicieni își aruncau cifre, mînciuni, invocații solemne la marginea prăpastiei. Clara, Elisabeth ? Elisabeth, Hélène ? Aștri nebuni în univers, inimă descumpănită în mine însumi. Mă surprindeam gîndindu-mă : să-și piardă cu totul mințile, să se prăbușească pămîntul în această luptă stupidă a două lumi. De data aceasta omul posedă în sfîrșit un mijloc de distrugere pe măsura demenței sale, ei bine, să termine o dată pentru totdeauna.

Din tumultul meu lăuntric apărea adesea chipul Hélènei, noaptea, în pădure. Așa cum mă obișnuiam treptat cu surprizele Veneției, cum începeam să recunosc desene precise de la un canal la altul, de la o străduță la un campo sau la o altă străduță, cum ghiceam domnia unei înțelepciuni în aparența și somptuoasa dezordine a palatelor și a insulelor, tot așa bănuiam în mine mersul unei chimii lente care disocia, frîna, orînduia fără știrea mea visările, sentimentele ce mi se se păruseră a fi doar impulsiuni ale unui haos definitiv.

Hélène, numai Hélène mi-ar fi dat ceea ce speraseem în zadar. Sărutarea ei deunăzi seara nu era ea oare semnul acestei speranțe? Vai! În loc să deschidă pragul pe care altădată l-am fi trecut împreună, și în fața noastră anii s-ar fi așternut docili, ea marca dimpotrivă celălalt prag, dincolo de anii aceia pierduți, pecetluia pe buzele noastre mormîntul unei iubiri refuzate.

Și dacă Hélène mințise, dacă juca totuși teatru? Ea o fi ghicit ceea ce ascundeam de mine însumi. Atunci o fi riscat să-mi dezvăluie, să trezească dorința mea ca să mă facă să renunț a o părăsi pe Betty. Da, acesta nu era oare un șiretlic din partea ei? Nu voise cumva să substituie în mine imaginea sa aceleia deja prea amenințate a Clarei, obligîndu-mă în felul acesta s-o păstrez pe Elisabeth de care ea era nedespărțită? O clipă mai tîrziu îmi spuneam că bat cîmpii: atitudinea, glasul, emoția, ardoarea și tristețea Hélènei dovedeau sinceritatea sa, lupta pe care o dăduse desigur împotriva ei însăși pentru a menține mereu între noi această distanță amicală, în sfîrșit emoția ei (de o asemenea violență încît rupea barierele, refuzurile, voința îndîrjită a unei vieți întregi în clipa în care Hélène putea să creadă că ne vedem poate pentru ultima dată).

În sala congresului sau în mijlocul mulțimii de lîngă Piazza San Marco sau singur pe treptele bisericii Bunei-Vestiri, în fața portretelor lui San Giorgio de Carpaccio, pe terasa unui albergo,* noaptea, întins pe patul meu, în mirosul fad care urca dinspre canal, continuam zadarnic bilanțul iubirilor mele și al morții lor. Mă gîndeam la

* Hotel (ital.).

fratele meu, revedeam imaginea a tuspatru : Hélène, el, Betty şi cu mine la ţară, puţine luni înaintea morţii lui François : plini de teamă şi de speranţă în faţa agoniei lumii naziste, chemînd vremea dreptăţii, a păcii, aproape siguri că vom pieri în clipa în care vom ajunge acolo ; ne revedeam tineri, fericiţi fără s-o ştim îndeajuns : aşa cum Hélène nu-şi dădea seama de puterea dragostei sale atîta timp cît François era lîngă ea. Dincolo de această imagine, se ridicau altele mai îndepărtate, chiar înainte ca războiul să fi venit să dezmintă culorile lor, şi din ce în ce mai mult mi se impunea certitudinea că Hélène spune adevărul : că nu era decît o singură dragoste, care se materializa în Betty, în Hélène, în mine însumi păstrînd vie amintirea lui François, o singură şi aceeaşi dragoste, care făcea din Sylvie şi din François-Gérard copiii noştri : eu mă simţeam tatăl Sylviei în aceeaşi măsură în care fusese şi François tată, şi François-Gerard era tot atît de mult fiul Hélènei ca şi al Elisabethei.

Consimţeam de asemenea să admit că prezenţa mea alături de Elisabeth, de Hélène şi de copii alcătuieşte adevăratul meu cămin şi poate fiindcă trebuia de fiecare dată să mă smulg din acest liman, el îşi păstra tefere în mine toate puterile : nu merita să suportţi durerea fiecărei despărţiri, dacă însăşi această suferinţă era legată de perenitatea afecţiunii ?

Îmi spuneam în sfîrşit că afecţiunea aceasta este fără îndoială cea mai bună metamorfoză a dragostei în căsnicie, că hora aceea de beţie, acel foc de bucurie, acel soare şi acea noapte ce fusese dragostea cu Clara, viaţa obişnuită le-ar fi stins şi renegat apoi, pe cîtă vreme ruptura noastră păstra în noi pentru totdeauna adorabila ei ardoare.

Dar, cînd s-a apropriat ziua plecării, am înţeles (şi mă revoltam în zadar împotriva luciditătii mele) că nu voi putea niciodată în viaţa mea să mă despart de Hélène şi că Hélène îmi va fi totdeauna prin ea însăşi şi prin mine însumi interzisă, pentru că totdeauna vor sta între noi legături şi obstacole la fel de atotputernice, Elisabeth, Sylvie, François-Gérard şi amintirea însîngerată a lui François. Eu voi fi condamnat, condamnat definitiv la o dragoste imposibilă, de vreme ce din pricina ei s-a sfărî-

mat, în ciuda unei fericiri și a unei violențe atît de mari, elanul care ne unise, pe Clara și pe mine, atît de pătimaș, și pe care fără vreo îndoială că de acum înainte nici o femeie nu mă va face să-l regăsesc.

Știam de asemenea, acum, că Elisabeth și Hélène îmi erau indispensabile, cum îi sînt copacului frunzele și fluviului malurile. Ce va fi atunci viața mea, decît o fugă și o reîntoarcere neîncetată în fața acestor două femei ?

Cînd m-am întors în Franța, mă așteptau două scrisori : una de la Clara, cealaltă de la Hélène. Clara plecase în Statele Unite, soțul ei o conducea și avea s-o lase acolo în familia americană a unuia dintre asociații lui. Mă implora să nu caut să-i scriu. De altfel, adăuga ea, „eu am murit, nu mai sînt decît o moartă. Iată *opera* ta."

Hélène mă implora să mă întorc lîngă Elisabeth, sau cel puțin să-i scriu ca s-o liniștesc, să-i anunț reîntoarcerea. I-am telegrafiat Elisabethei, dar n-am putut să mă decid înainte de cîteva săptămîni de a mă întoarce lîngă ea.

Ah ! de ce Clara, cînd fericirea noastră devenise deja nesigură, și dragostea plină de ură, de ce, în culmea extazului nostru, nu m-a ucis așa cum îi citeam uneori în ochi dorința de a o face ? N-aș fi încercat nici un gest de apărare, fericit că moartea încheie dezmierdarea dragostei.

Dacă o mediatoare trebuia să mi-l descopere pe Dumnezeu, aceasta nu putea fi decît Caroline. Iat-o aparținînd celui de-al treilea ordin al franciscanelor, ea, soția părăsită, mamă de copii. O întreb ce obligații rezultă de aici pentru ea. Întîi să se roage : în fiecare zi, de douăsprezece ori *Ave*, de douăsprezece ori *Pater*, douăsprezece *Gloria* pe care le dedică familiei sale, prietenilor, viitorilor soți ai copiilor ei, „ție, Henri, pentru a-ți salva sufletul tău de ins necredincios ! Cum poți să te încăpățînezi să nu crezi ? Ascultă, Henri, într-o seară nu știu ce rugăciune mi-a venit pe buze. I-am cerut lui Dumnezeu să fiu în mîinile sale un instrument,

doar un mic instrument ruginit. Cîteva zile mai tîrziu, de sărbătoarea sfîntului Francisc de Assisi, fiul meu, cel mai mic, pruncuțul, ce vîrstă avea el pe atunci, trei ani poate, îmi aduce un deschizător de cutii de conserve, ruginit, găsit în grădină și mi-l întinde ca pe o comoară. E un semn, Henri, nu-i așa ? Domnul m-a făcut să înțeleg că încuviințează legămîntul meu, că eu trebuie să fiu pentru el acest mizerabil instrument de care doar un copil putea să se minuneze. Am ascuns deschizătorul de cutii de conserve sub statuia lui Christ în odaia mea...

Viața mi-o dedic lui Christ, fac trei părți din viața mea : partea celei care se roagă, a celei care îi oferă Domnului rugăciunile sale, suferințele ei și suferințele lumii, partea pasării (vrabie sau canar !) care cîntă pe streașina inimii lui Christ, în sfîrșit partea acelui instrument ce trebuie să fiu eu în mîinile lui Dumnezeu."

Nu știu de ce, mi se pare că tu, Esther Zarev, tu, care totuși ești lipsită de credință, ai fi putut fi pentru mine acea mediatoare ce zadarnic încearcă să devină mica franciscană.

VII.

Cînd m-am întors la Aulnes-les-Tours, Elisabeth mi s-a părut fără vlagă, fără viaţă. Acea graţie flexibilă, care-mi plăcea la ea, pierise. Trupul său, foarte slăbit, gesturile ei nesigure dădeau impresia unui tufiş de rămurele fără sevă, gata să se frîngă. N-am făcut nici o aluzie la ceea ce se petrecuse.

Mai mult decît de revederea cu Betty, mă temeam de clipa în care mă voi găsi singur cu Hélène. Ea avea acel chip, acea privire închisă pe care i le cunoşteam atît de des. Mă vedea oare ? Mă asculta ? Se vede că trăsese într-însa perdeaua care o separa de ceilalţi, care o separa de ea însăşi. Îngropa din nou în adîncul fiinţei sale, în adîncul nopţii care o stăpînea, pe femeia care nu se dezvăluise, în dorinţa, în slăbiciunea ei, decît în clipa în care era să mă piardă. Am încercat totuşi să mă apropii de dînsa, să-i vorbesc, s-o întreb cum trecuseră cele cîteva săptămîni. M-a evitat, glasul, cuvintele ei îmi erau ostile. „Esther Zarev îţi va povesti".

Dacă n-ar fi fost voioşia Sylviei şi acompaniamentul în surdină al lui François-Gérard, povara sub care le vedeam încovoindu-se pe Betty şi pe Hélène, şi pe care la rîndul meu o simţeam căzînd asupră-mi, ar fi devenit insuportabilă. Am ieşit în grădină cu copiii. Aveam impresia că Sylvie este acolo singura femeie vie, o ! mică, mica „mea" femeie care încerca zîmbete, mutre, confidenţe puerile, atitudini ale braţelor, ale picioarelor ei

subțiri, ale întregului său trup ridicat pentru a culege vreo frunză îngălbenită și a mi-o oferi. Această cochetărie dădea roade : eram sedus, o ridicam pe Syl în brațe, mă prefăceam că o devorez sub ploaia sărutărilor. Ea mima spaima, aerul încîntat. Fiul meu, gelos, revendica și el porția lui de alintări. Apoi, mînă în mînă, alergam prin alei. Mai departe, dindărătul grilajului curții lor, nebunii ne priveau o clipă, apoi fiecare dintr-înșii își relua monologul, gesticulația sau toropeala. Cînd mi-ntorceam privirile în urmă, zăream îndărătul ferestrei camerii de zi pe Elisabeth și pe Hélène care ne observau.

După-masă, în timpul siestei copiilor, Esther Zarev veni să ne vadă. Hélène și Betty, după ce serviseră cafeaua, găsiră un pretext să se eclipseze. Prietena noastră tușea ușor, mă privea, pusese cîteva întrebări în legătură cu călătoria mea la Veneția. Cu cît trecea timpul, cu atît ne simțeam mai stînjeniți. În sfîrșit își aținti asupra mea blîndețea pătrunzătoare a privirii ei și își luă avînt vitejește.

— Oamenilor le place să sufere.

Parcă auzeam o frază muzicală, un preludiu la vreo duioasă și melancolică sonată. Așa continuam s-o ascult pe Esther Zarev : ea înșira, cînta suferința Elisabethei ; înșira și propria mea suferință în care mă aruncasem, remarca Esther, atunci cînd credeam că mă agăț, cu disperare, de fericire.

Muzica, înțelepciunea glasului ei nu vor cînta suferința Hélènei. Era imposibil, era interzis să pomenească de această durere ! dar oare privirea Estherei Zarev n-o ghicea așa cum ghicea ea orice lucru din noi, chiar — fără nici o îndoială — și pe cele pe care nici chiar noi înșine nu le știam ?

Și apoi am încetat să percep, sub tristețea și înțelepciunea vorbelor, muzica dulce-amară, căci Esther Zarev vorbea despre Clara. Într-o noapte, pe cînd eram la Veneția, niște bătăi răsunară la ușa pavilionului, un glas de femeie striga în noapte. Esther l-a auzit, așa cum îl auziseră și Hélène și Betty. „Henri", striga și implora glasul. Glasul care se oprea cîte o clipă și reîncepea apoi, întrerupt de plînsete. Hélène

prin ușa de comunicație a celor două pavilioane, s-a dus la Esther. Cumnata mea socotea că nu trebuiau să deschidă : cînd „cealaltă" va fi obosit, va pleca singură. Esther, dimpotrivă, vroia să coboare ca s-o primească pe străină.

— Nu mai puteam suporta acea tînguire, disperarea tînguirii aceleia. Mi se părea că lăsam o copilă să piară singură în noapte. „Și dacă e înarmată ?" protesta Hélène. Eu mi-o închipuiam ca pe o copilă, în sinea mea plîngeam alături de ea. Hélène vedea într-însa o fiară gata să sară și să ucidă. În cele din urmă, am putut-o convinge. Hélène s-a întors lîngă soția ta, mi-a făgăduit că o va păzi, iar eu, eu am coborît.

Clara se pitise în întuneric, tăcea, nu se mai arăta. Esther Zarev striga la rîndul ei în zadar : „Unde ești ? Vino. Te rog, vino". Ea s-a gîndit că străina o ia poate drept Elisabeth și a avut ideea să spună : „Sînt o prietenă de-a lui Henri... Sînt Esther Zarev, sînt medic".

Atunci Clara s-a apropiat în lumină.

— Aveam dreptate. Era o copilă. Am înțeles imediat, văzînd-o la marginea umbrei, gata să se întoarcă în întuneric, să se refugieze în beznă, cu trupul ei delicat, vioi, cu acea expresie de sfidare și de frămîntare pe atît de tînărul ei chip : era cineva la care ai visat probabil în adolescență, cineva care semăna probabil cu o parte a ființei tale refuzată în viață. Am știut acest lucru chiar în clipa în care mi s-a arătat... Ce ai ?

— Nu, nimic, nu-i nimic.

— Prietena dumitale m-a urmat, la fiecare pas gata să fugă. În salon, nu voia să se așeze. Tremura totuși de oboseală. Cerea să te vadă. Zadarnic o asiguram că nu ești aici, ea continua să repete : „Vreau să-l văd pe Henri, trebuie să-l văd, trebuie să-i vorbesc". În sfîrșit, cînd a înțeles că n-o mint, a vrut să plece. Am putut s-o conving să rămînă, să se culce aici, dispuneam de o cameră, căci ea nu putea, în starea în care era, să pornească la drum. I-am încălzit un ceai, i-am dat un somnifer. Ba mă urmărea cu o

neîncredere dușmănoasă, ba voința sau suferința o părăseau și avea o înfățișare de extremă, de gingașă tinerețe.

Se părea că Esther Zarev vorbește pentru sineși.

— Mi-ar fi plăcut să-i pot cîștiga încrederea, cine știe, chiar prietenia într-o bună zi.

Își ridica din nou ochii spre mine.

— Incurabilă, cred că așa sînt, totdeauna mania mea de a vedea în bună înțelegere oamenii din jurul meu, de acord cu ceilalți și cu ei înșiși. Și începusem a visa s-o păstrez pe Clara... Mi-a spus pronumele său, vezi bine că a fost un oarecare drum de parcurs între... prietena dumitale și mine... ca s-o păstrez cîteva zile și să fac să se stabilească relații de simpatie, de respect mutual, între ea și soția dumitale, apoi cu dumneata, și cu dumneata, domnule ucenic vrăjitor (ea își îndrepta spre mine degetul arătător, îmi zîmbea cu o indulgență întristată) pacea ar fi putut domni, pacea între voi trei, dacă nebuna dumitale dragoste m-ar fi ascultat pe mine, medicul de nebuni, dacă ea s-ar fi transformat în înțeleaptă, în profundă afecțiune. La drept vorbind, dintre voi toți fără îndoială că eu sînt acea care bat cîmpii cel mai mult.

În cele din urmă, Clara își petrecu noaptea sub acoperișul Estherei Zarev. Ea consimți chiar să rămînă acolo și în ziua și noaptea următoare. Și-n tot timpul ședерii sale, Esther Zarev n-o părăsi.

— Vezi, Henri, după cîte mă gîndesc eu, cred că i-am redat pentru cîteva ore trecutul apropiat și îndepărtat, eliberat de obsesiile ei. O! desigur, ele n-au întîrziat să revină, dar sper că am deschis breșa, trecerea prin care lumina va pătrunde din nou și într-o zi lumina va birui.

Ea obținu din partea Clarei și a Elisabethei ca să se întîlnească amîndouă în prezența sa. Copiii o contemplau pe „tînăra doamnă blondă" care le zîmbea, tot atît de timidă ca și ei. „Credeam că Henri este aici" rosti Clara. „Mi-a fost frică în clipa aceea, reîncepu Esther Zarev, era o asemenea sfidare în privirea și în tonul prietenei dumitale. Din fericire, Sylvie s-a întors spre mătușa ei. Și fetița a întrebat: „Henri este papa

Henri ?“ Din cap, i-am făcut semn că da şi Syl a continuat : „De ce nu mai vine ? Vreau să revină“. Prietena dumitale mi-a aruncat o privire, dar o privire... Iată, cam ca şi dumneata în clipa asta... La mine în cameră, ea s-a prăbuşit. Tot repeta : „Soţia lui îl iubeşte, copiii lui îl iubesc, fetiţa aceea, şi copilul, băiatul, el este fiul lui, o ! e fiul lui. Eu nu voi avea copil de la Henri. Toate aceste fiinţe care-l iubesc, şi el nu poate să nu le iubească. N-am altceva de făcut decît să dispar, da, să dispar“.

Esther Zarev, singură din nou cu Clara, i-a mai vorbit mult timp.

— A plecat mai puţin nenorocită decît venise.

Am luat în palme mîna Estherei. Ea şi-a dat seama că-mi tremura mîna.

— Haide, haide, Clara şi dumneata, ar trebui totuşi să deveniţi adulţi... Revino-ţi în fire.

Cînd să mă părăsească, ea şovăi puţin înainte de a deschide uşa, cu capul uşor înclinat într-o parte.

— În fond, mie nu-mi era teamă că am lăsat-o să intre pe prietena dumitale la mine. Cum se poticnea, am vrut s-o sprijin, am întins mîna spre braţul ei. A crezut, probabil, că vreau să-i iau geanta de piele neagră pe care şi-o ţinea strîns. A sărit înapoi. Apoi, nici măcar în somn n-a dat vreodată drumul acelei genţi. Mi-era şi frică...

— Frică ?

— Da, mă întrebam ce ascunde în geanta aceea, scrisori ? scrisorile dumitale ? şi ce vroia să facă cu ele, să le arate soţiei dumitale... ? sau...

Ea plecă fără să-şi termine fraza. De ce îi mai era frică ? O armă, pe care Clara ar fi avut-o vîrîtă în geantă ? Dacă aş fi fost acolo, cum credea Clara, arma aceea... Clara, simbol al morţii mele ? Din nou mă gîndeam că ar fi fost bine şi drept să mor de mîna ei. Cum spunea Esther Zarev ? „Cineva pe care l-ai visat, altădată, în adolescenţa dumitale“. Cineva : simbolul dragostei mele şi al morţii mele. Sau ?... Nu, nu ! De ce Esther Zarev, ea totuşi cea atît de savantă, atît de abilă, de ce n-a luat ea arma aceea ? Cum a putut să se dovedească atît de imprudentă încît s-o lase pe

Clara să plece cu revolverul. Şi dacă, ea, Clara, s-ar fi oprit în mijlocul pădurii, ar fi coborît din cabrioleta sa, apoi, într-un desiş. Pentru ea, ca să se omoare, pentru sine luase arma, ca să se omoare dacă n-ar ieşi învingătoare, dacă nu m-ar fi smuls chiar acolo Elisabethei.

Abia aşteptam să fug, să plec din nou departe de acest ospiciu, departe de oraş, departe de Franţa. Eram nerăbdător să fug de mine, să nu mai fiu înconjurat, ocupat de toate aceste feţe monstruoase ale dragostei şi ale morţii.

Ceea ce însă mi-ar fi fost plăcut, m-ar fi purificat, era să fi plecat în străinătate împreună cu fiul meu şi cu Sylvie. Am fi coborît în porturile vechi, pe mări unde soarele mai rîdea încă, în grădini pline de flori şi de păsări, de al căror nume copiii m-ar fi întrebat în zadar, sau ne-am fi culcat pe la fermele în care trăiau ciobani, vieri : ei ar cînta pentru Sylvie şi pentru fiul meu cîntece vechi, iar fiicele lor, în fuste bălţate, ar dănţui în jurul focului.

Mă gîndeam la toate acestea, plăsmuiam aceste călătorii cu glas tare pentru copiii pe care-i puteam duce pentru cîte o oră sau două în pădure. Sylvie intră în joc, adăuga unele detalii povestirilor mele, descria „bărcile albastre cu pînze roşii", „păsările uite aşa mari numai de aur" — şi îşi îndepărta braţele ca pe nişte aripi — „sau mici, mici şi roşii, roşii". Copila fredona melodii de horă sau de alabala-portocala, făcea o piruetă făcînd să-i zboare fusta în chip de corolă ; şi François-Gérard îi repeta cuvintele, îi imita gesturile.

— De ce nu ne iei cu tine ?

— Cînd veţi fi mai mari.

— Cînd vom fi noi mai mari ?

— În curînd.

— Atunci, dacă încă nu ne iei cu tine, trebuie să te întorci repede, repede, şi ai să ne povesteşti. Cînd te întorci ?

— Cînd te întorci ? repeta fiul meu.

VIII.

De cîte ori i-am auzit pe copii întrebînd, nerăbdători, în aşteptarea jucăriilor, în aşteptarea dulciurilor, a poveştilor pe care aveam să li le aduc din următoarea călătorie: „Cînd ai să te întorci?“ Acest ecou al glasului lor delicat şi reflexul privirii lor uşor neliniştite, cu toată încrederea sa în mine, cîtă putere au avut asupră-mi. Fără ei, m-aş mai fi întors oare? Tentaţia la fiecare călătorie, uneori chiar în cursul escalei unui avion, de a merge în oraş, de a mă amesteca în mulţime, de a mă pierde în ea. Vorbesc de bine de rău engleza, spaniola, de ce n-aş face şi eu ce au reuşit atîţia alţii: Nicolas Valenkov, bunăoară? Mi-aş schimba numele, n-aş vorbi nimănui de trecutul meu. Viaţa, noua mea viaţă în veşnica, monotona primăvară de la Quito: aş fi unul dintre acei europeni obosiţi de altitudine, unul în plus, obosit şi satisfăcut, ca şi ei m-aş obişnui să împărtăşesc oribila decădere indiană, nu, aş lua partea acestor nefericiţi sclavi, aş face ceva? *„No señor, no se pode hacer nada, nada“*. Aş trăi cu o metisă. Aş fi metis al trecutului meu şi al noii mele naşteri. Sau poate la Lima, în grelele amurguri trandafirii (colonia franceză ar fugi de mine, m-ar considera suspect? sau dimpotrivă m-ar căuta? Aş da lecţii de franceză? Aş inventa coafuri „pariziene“ pentru frumoasele, bogatele peruviene?). La Helsinki o italiancă îmi lăuda blîndeţea, loialitatea Finlandei: să fac

și eu ca ea care a schimbat lumea bel-cantoului și a păcatului cu aceea a francheței nordice? Sau mai curînd să mă instalez în port, la Copenhaga, în blonda, vechea și tînăra veselie daneză? Dar „este ceva putred" în toate regatele. Acest putregai întîi pe care-l tîrăște deja în el, peste tot, călătorul, înaintea celui al morții fizice, putregaiul făcut din iubirile mele defuncte, din speranțele mele înșelate, din amintirea tuturor lașităților mele. Sfîrșeam totdeauna prin a ști că singura făgăduială de aurore strălucea numai în ochii Sylviei și ai fiului meu, iar nu pe alămurile sclipitoare ale clopotnițelor de la Quito și nici pe pielea metisei, nici sub noaptea tropicală, cînd va păli Crucea Sudului, nici printre crengile pădurilor din Finlanda.

O altă ispită de plecare fără întoarcere am încercat-o la fiecare dintre călătoriile mele, dar în văzduh. Alunecarea albastră îndărătul hubloului avionului, deșertul de zăpadă al norilor, din loc în loc o insulă cu o literă necunoscută pe mare, sau insula unui oraș, traseele misterioase de umbre, de văi, de reflexe pe poalele continentelor, vreun lanț sclipitor cu crestele lui deasupra sau de-a lungul cărora zburam. Pe acest fundal alunecă memoria mea, cer, insule, meleaguri ale memoriei mele: ochii Emiliei, silueta, țipătul Mariei nebuna, turnul Observatorului, tînguirile, lumina Clarei, strîmbătura prăvăliașului, Barbarii, Elisabeth, tînăra necunoscută, Elisabeth logodnica mea, Elisabeth soția mea, Elisabeth indiferentă, ostilă, zdrobită, focul negru din pupilele lui Nicolas Ivanovici, Hélène și François, Hélène în brațele lui Calande, studentul, Hélène, Caroline care visează să-mi salveze sufletul, care vrea să-mi facă semn dacă va muri înaintea mea, ce semn? ca să mă avertizeze că la capătul călătoriei există Dumnezeu. Iată alunecarea insulelor vieții mele, și eu aștept la fiecare traseu ca în văzduh avionul să explodeze ori să se prăbușească; să fie oare apa aceea albastră capătul călătoriei, sau insula aceea ca o literă necunoscută, sau piscul acela? Rămășițele avionului risipite peste pietre, plaje sau zăpadă.

Nu m-am pierdut într-un oraș, într-o viață străină. Avioanele care mă duceau cu ele m-au adus înapoi. Totuși moartea era cît pe ce să vină la întîlnirea pe care

în mod confuz i-o fixam Lunile de sfișiere pe care le cunoscusem mă lăsaseră desigur sleit: abia sosit la New-York pentru a pregăti acolo un reportaj asupra „războiului rece" și „american way of life" *, a trebuit să fiu transportat de urgență de la etajul al 20-lea al hotelului meu la St. Clariss-Hospital. Un medic care semăna cu clovnul mustăcios din Marx Brothers mă socoti, dacă am înțeles eu bine, amenințat de embolie, îmi administră deci medicamente și injecții capabile să-mi fluidizeze sîngele. Acesta deveni apoi într-adevăr atît de fluid, încît o hemoragie internă mă duse pînă în pragul infernului. Într-adevăr, mă mișcam chiar în infern, nu se zăreau cîteva pete pe cer decît sus de tot, la altitudini de neconceput, unde se-nălțau sute de zgîrie-nori îngrămădiți unii lîngă alții. În adîncurile unde zăceam, diavoli voinici și zdravene diavolițe, negri și goi, dănțuiau în jurul meu, o muzică părea să le insufle frenezia ei, totuși eu nu percepeam decît tăcerea cea mai absolută. Uneori o siluetă, o față cunoscută reușeau să ajungă pînă la mine, între două sărituri de-ale demonilor negri; adesea silueta, fața Clarei. Atunci cînd începeam să mă obișnuiesc cu această poziție culcată la picioarele zgîrie-norilor și cu dansul tăcut al negrilor, răsuna o sirenă înfiorătoare, tare ca trîmbița judecății de apoi. Toți fugeau îngroziți, mă lăsau singur în fundul prăpastiilor străzii, pînă ce o ploaie de bombe a venit să nimicească zgîrie-norii, turnuri Babel care se prăbușeau peste mine.

Primul sentiment pe care l-am încercat urcînd din acele prăpastii a fost regretul. Mă obișnuisem să văd ridicîndu-mi-se în jur, deasupră-mi, mormîntul; conștiința vagă ce-mi încolțea că va trebui să reîncep acum să trăiesc, mă dezgusta. Alte fețe de medici decît aceea a lui Marx Brother se aplecau asupra mea, un lichid roșu cobora pe nesimțite în vinele mele. După clipa aceea de stupoare și de regret în letargia mea de moarte, dimpotrivă, un sentiment de panică mă făcu să bolborosesc întrebări, plînsete, chemări, rugăminți din care oamenii în alb nu înțelegeau o boabă. Nu-mi mai aduceam aminte de un singur cuvînt englezesc (îmi aminteam măcar că sînt la New York?) O infirmieră frumoasă, proaspătă și neutră

* Modul de viață american.

ca o reclamă de apă de toaletă în metro, putu în sfîrşit să-mi spună cîteva cuvinte în franceză; i-am dat adresa Elisabethei, i-am cerut dacă ar fi posibil să-i scrie, să-i telegrafieze. Medicii îmi făcură semn să tac, să nu mă mişc. Infirmiera mi-a adresat un zîmbet strălucitor şi încremenit; mi-a dat să beau un suc de fructe îngheţat. Mi s-a părut că mă alăptează cu dulcea băutură a vieţii, mai vroiam încă, vroiam la nesfîrşit să-mi potolesc setea cu toate fructele lumii acesteia. Nu mai doream să cad iarăşi în fundul gropii, acolo unde dănţuiau diavolii şi diavoliţele negre. Doream ca Elisabeth, Hélène, Sylvie, fiul meu să vină repede pînă acolo, să mă smulgă din acel spital. Mi se păru că înţeleg ceea ce bălmăjea, cu un teribil accent nazal, unul dintre medicii cu tîmple cărunte. Spunea cam aşa: „Dacă afurisitul ăsta de băiat ar fi făcut cu mine războiul la japonezi, nu şi-ar mai striga mama pentru atîta lucru." Nu ştiu de ce vorbele lui m-au făcut să zîmbesc; am simţit după oboseala muşchilor în jurul buzelor că zîmbeam, şi medicul care făcuse războiul la japonezi începu să rîdă copios. Cînd veni noaptea, frumoasa infirmieră, trandafirie şi frumoasă ca o pagină în culori dintr-o revistă, dispăru. Am înţeles de unde veneau diavoliţele negre atît de frumoase, ale infernului din care ieşeam, atunci cînd a intrat o tînără negresă, îmbrăcată în aceeaşi uniformă albă ca şi infirmiera de zi. Pe urmă treceau alte negrese: ajutoare de infirmiere, fete care serveau suc de fructe, femei de serviciu; toate îmi zîmbeau, dinţii albi, sclipind albi în carnea trandafirie a buzelor. Admiram această ţară mare care în toiul „războiului rece" — anunţurile afişate în camera mea de hotel de la etajul 20, pentru cazul bombardamentelor aeriene, citindu-le, simţeai cum războiul dă tîrcoale deasupra fiecărui zgîrie-nori — admiram aşadar această mare ţară şi pe acei meşteri ai organizării care le asortau cu culorile zilei şi ale nopţii pe infirmierele de la St. Clariss — Hospital. A doua zi i-am împărtăşit supraveghetoarei albe şi trandafirii descoperirea mea şi ea izbucni în rîs, cam în felul medicului fost luptător în războiul cu japonezii: „Francezii, totuşi, ce fantezişti". Dacă personalul infirmier se recruta noaptea numai dintre negrese, asta se explică prin faptul

că femeile albe cereau să lucreze numai ziua și numai ele între ele, iar negresele se resemnau atunci cu ceea ce le rămînea.

Am fost prevenit înainte cu cîteva ore. O să am o convorbire telefonică cu Parisul. Cînd va începe să sune, atunci niște degete de culoarea cărbunelui ale uneia dintre nocturnele mele diavolițe vor așeza albul aparat telefonic aproape de mine. A fost mai degrabă un declic, tînăra negresă s-a explicat la aparat cu telefonistele, apoi mi-a trecut receptorul și microfonul. Încercam să-mi imaginez giganticul univers de apă pe care glasul Elisabethei îl traversa într-o clipă. Niciodată atît de aproape, cred, glasul soției mele, ca și cum ar fi vorbit nu din partea cealaltă a oceanului, ci de lîngă mine, în mine însumi, și eram din nou sigur că o iubesc pe Betty, că ne iubim. Chiar numai pentru a cunoaște și a numi această evidență, prețul pe care trebuisem să-l plătesc trecînd atît de aproape de ultima-mi călătorie, nu era prea mare.

— Puiul meu, micul meu Henri, ai încredere, scrisoarea medicilor tăi este întru totul liniștitoare. Hélène este categorică, nu mai ai de ce să te temi. Dar dacă vrei, eu iau avionul, sosesc la tine.

— Nu, mulțumesc, nu merită osteneala. Eu... Elisabeth, te iubesc.

— O! Henri, Dumnezeule, vai! eu, mă mai auzi? Te iubesc. Te iubesc.

Am auzit oare într-adevăr repetarea sau poate că oceanul se și închisese peste glasurile noastre, le și smulsese pe unul celuilalt, dar toate valurile Atlanticului îmi aduceau repetate la nesfîrșit cuvintele Elisabethei, cuvintele salvatoare care, pronunțate pe țărmul celălalt, mă răpeau țărmului morții.

A trebuit să aștept două săptămîni, apoi o ambulanță m-a condus la aeroport (fantastica, amenințătoarea înălțime a zgîrie-norilor priviți din patul ambulanței la dus, apoi la întoarcerea de la clinică), de acolo, mereu culcat, un avion m-a înapoiat în patrie.

Am prezentat ziarului un reportaj, nu „despre războiul rece în Statele Unite", ci despre „Un spital la New York". Redactorul meu șef și cititorii au avut eleganța să se declare mulțumiți de el. Am scris acea suită de articole

la Aulnes-les-Tours unde mi-am petrecut o convalescență de o lună.

Adesea, noaptea, visam despre o stranie sarabandă în care dănțuiau, alergînd în îngusta vale întunecată de la poalele munților-zgîrie-nori, diavolițele-infirmiere cu pielea lor neagră. Ele o înconjurau, o serveau pe Clara, îmbrăcată și ea ca infirmieră. Rămîneam întins în umbră adîncă. Uneori dansul picioarelor goale trecea peste mine, atunci mă trezeam neîntîrziat, sufocîndu-mă, mă întrebam în ce țară, în ce oraș al Americii sau al Europei, în ce hotel mă găsesc. Acea tăcere, acea dungă de lumină cenușie, uneori acea chemare guturală în depărtare, ce ținut sau ce oraș aveau să-mi ofere? Mă gîndeam apoi: tăcere de cîmp, de sat, lumină de ținut din apus sau poate din nord, însă acest accent aspru, aceste cuvinte strigate, de neînțeles, ele în ce limbă se rosteau? Deodată recunoșteam camera noastră din Aulnes-les-Tours, Betty trebuia să fie sculată de mult, mă lăsa să mă mai odihnesc; acea chemare, pe care o crezusem gîngăvită într-o limbă străină, era a unui nebun, acolo, în curtea ospiciului.

Nu mă sculam decît la ora unu sau două după amiază. Rînd pe rînd, Betty, Hélène, copiii, Esther Zarev veneau să-mi țină de urît. Sylvie și François-Gérard păreau foarte intimidați văzîndu-mă culcat în plină zi. „Nu trebuie să mai călătorești", declara Syl. Fiul meu protesta „Atunci el nu va mai putea să ne aducă jucării din altă parte!"

Sylvie se păzea să nu fie auzită de micul ei însoțitor.

— Cînd vei fi vindecat, îmi spunea, nu vei mai pleca, nu-i așa, o să rămîi cu noi?

Uneori copiii veneau trăgîndu-l de mînă, în urma lor, pe Antoine, omul de serviciu. El se posta în prag, nu mai îndrăznea să înainteze. Insistam, îl asiguram că sînt mulțumit că-l văd. În sfîrșit, omul zîmbea cu un zîmbet sfios, dispărea o clipă pe culoar, revenea, încărcat cu o vază și cu un buchet pe care le depunea, cu gesturi solemne, pe scrinul din fața mea. Grijuliu, verifica aranjamentul florilor, schimba locul unei margarete, înclina puțin tijele unor frunze. Era în primele zile ale primăve-

rii şi florile proveneau din serele în care le cultivau nişte bolnavi grădinari. Antoine, care — pentru a duce mîncare la pavilionul nostru — avea acces la bucătării, le strecura cîteva bucăţi bune grădinarilor în schimbul florilor.

Vizitele Estherei Zarev îmi făceau bine. Îi destăinuiam că la New York sperasem să dau de urma Clarei, îi vorbeam de liniştea care se făcuse în mine, datorită fără îndoială apropierii primejdiei de moarte, acelei viziuni de demoni negri dănţuind lîngă lespedea funerară unde zăceam, apoi acelei emoţii, acelui sentiment aproape de miracol, graţie glasului Elisabethei care traversa oceanul,imensul zid de distanţă, ca un suflet venit în ajutorul sufletului meu.

Esther Zarev dădea din cap. Zăream, minuscul, reflexul meu în ochii întunecaţi şi strălucitorii săi ochi, care mă făceau să mă gîndesc la două frumoase bile în care se citea viitorul, la două bile aşezate în golul vînăt al pleoapelor, deasupra obrazului palid şi plin.

— Trupul dumitale a fost bolnav pentru că sufletul a vrut-o, pentru că el însuşi era atît de rănit încît nu mai ştia cum s-o scoată la capăt, cum să se suporte. Sîngele dumitale ameninţa să se oprească ori să se piardă, pentru că mai întîi sufletul dumitale îşi pierduse sîngele, el îşi pierduse viaţa. O ! se ştiu încă prea puţine lucruri. Totuşi, oamenii au început să înţeleagă, vezi, că nu este pe de o parte trupul, pe de alta spiritul, sentimentele, pasiunile, ci un tot, o singură fiinţă vie şi că ceea ce răsună în suflet răsună şi în trup. De altfel, iată, limbajul simplu ştia deja acest lucru : inima, un singur cuvînt pentru a desemna, ce ? Cuibul, vatra sentimentelor noastre, a vieţii noastre afective, şi acest muşchi care ne menţine în viaţă ; ori se mai vorbeşte şi de „a-şi face sînge rău", de „a te consuma". Ei bine, este adevărat.

— Poate că n-o să mă vindec, nici trupeşte, nici sufleteşte.

— Ssst ! Ssst ! criza a fost binevenită. Convalescenţa dumitale, în realitate, nu este ea oare o nouă naştere ? Haide-haide, o ştii prea bine, o ştii mai bine ca mine. Acei demoni goi şi negri al căror dans îl vedeai în delirul dumitale jur-împrejur cît ai stat întins în fundul

mormîntului, erau... da, erau desigur dorinţele dumitale... acele dorinţe amoroase pe care le-ai combătut, renegat, condamnat. Cum erai în ţara în care negrii sînt reprobaţi şi cum dumneata însuţi te simţeai reprobat de toţi şi chiar de dumneata, transformai partea refuzată a fiinţei dumitale, şi pe prietena dumitale exilată, în nişte demoni negri... Cît despre partea cealaltă a eului, aceea care respinsese tentaţiile, tentaţia vieţii, ea zăcea, cadaverică, aproape pe jumătate moartă.

Esther Zarev tăcea o clipă. Apoi un zîmbet uşor apărea pe buzele sale.

— În fond, de data aceasta Euridice-Elisabeth a fost aceea care a venit să-l caute în infern pe Orfeu-Henri şi l-a scos la lumină. Căci chiar glasul soţiei dumitale care traversa oceanul, care traversa imensitatea ce te despărţea de ea, nu numai pe aceea a spaţiului, o ! şi nu numai pentru a ajunge la dumneata, acest glas, această răsuflare unindu-se cu glasul dumitale, te-a reînsufleţit, ţi-a redat suflet şi viaţă, a reconciliat în dumneata sufletul şi viaţa. Aşa e, nu recunoşti ?

Mi se părea că aşa este, într-adevăr, sau aproape aşa. Dar Esther Zarev nu cunoştea un alt fapt al căderii şi al „învierii" mele. Ea care credea că explică şi luminează labirintul din care mă socotea ieşit, părea să nu ghicească rolul pe care-l juca, pe care-l va juca pentru mine Hélène. Numai dacă, îmi spuneam uneori, Hélène n-o fi putut să reziste nici ea acelui aer liniştitor pe care-l respirai în preajma Estherei Zarev şi care te îndemna să i te destăinuieşti, să-ţi aşezi pentru o clipă destinul în micile ei mîini albe. Poate că Hélène îi vorbise atunci de ea şi despre mine ? Eu nu voi şti nimic despre asta ; Esther era prea prudentă şi prea miloasă ca să riste vreodată un cuvînt, o aluzie care ar fi putut compromite lenta vindecare pe care o continuam în acea primăvară ploioasă.

Hélène venea spre sfîrşitul după-amiezii ca să se aşeze la căpătîiul meu, în timp ce Betty, într-o cameră alăturată, supraveghea lecţiile Sylviei.

— Ne-ai speriat mult, Henri, îmi spunea ea într-o zi. Eram lîngă Elisabeth, cînd ţi-a telefonat. Am înţeles după glasul ei, uitîndu-mă la faţa Elisabethei, că era să te pierdem şi în acelaşi timp că eşti salvat.

Hélène auzise acel „te iubesc" lansat de soţia mea ca o mînă întinsă cuiva care se îneacă, a înţeles că şi eu, mai întîi, eu, îi spusesem Elisabethei că o iubesc. Şi n-a simţit oare într-însa, din nou, rana care se deschisese la moartea lui François ? Era de faţă, invizibilă, dar în sinea sa mă ruga din nou să nu le părăsesc, pe Betty şi pe ea, să nu le părăsesc pentru a întîlni moartea, aşa cum mă implorase să nu le las pentru a întîlni dragostea ?

Îmi vorbea pe acelaşi ton, totodată afectuos şi distant, ca altădată, ca şi cum nicicînd n-ar fi existat acea noapte în care, în maşina ei, mă sărutase. Mă gîndeam că şi ea, ca şi Esther Zarev, îşi folosea ştiinţa pentru a acţiona asupra mea pentru a mă convinge că totul, în mine şi în jurul meu, avea să redevină, ori să devină, limpede, fără capcane, fără vrăjitorii.

— Sîntem modelaţi, dirijaţi, îmi spunea, de fantomele copilăriei noastre, ele ne urmăresc, noi le urmărim ; simpatiile noastre, antipatiile noastre de fapt nu sînt decît reflex de plăceri sau de neplăceri cunoscute în primii noştri ani. Căutăm, fără s-o ştim, să reproducem, să ne retrăim primele atracţii, primele repulsii.

Mă irita tonul doctoral pe care-l lua, şi mai mult încă dublul sens pe care-l dădea, credeam eu, cuvintelor. Vroia desigur să mă facă să pricep că se cuvine să reduc la o reminiscenţă puerilă scena de dragoste pe care, fără voia noastră, o trăiserăm. Eram sigur că mă înşeală ori că se înşeală în această privinţă, şi-mi venea să-i strig : „Hélène, o ştii bine, nu sînt nişte fantome ale copilăriei noastre, ci noi înşine, femeia ce eşti, bărbatul de sînt, care ne-am mărturisit deodată ceea ce, în taină, încă de mult, ne tulbura inimile".

Dar despre asta nu suflam un cuvînt. Cumnata mea, împinsă de dorinţa sa de a lega prezentul de copilărie, începea să-mi povestească amintiri din anii ei îndepărtaţi. Atunci uita de aerul şi de tonul acela de magister. O ascultam cu o plăcere melancolică, învăţam s-o iubesc şi prin ea, pe fetiţa şi pe tînăra fată ce fusese.

— Tată-meu mă teroriza : mustăţile, glasul lui coleric, proasta sa dispoziţie permanentă. Ca să mă răzbun, îl făceam de ruşine. El era de origine modestă, dar ar

fi vrut să fie luat drept un mare burghez, o nimica toată era de-ajuns ca să se dea de gol. Duminica, în lungile plimbări, eu mergeam în urma părinților. Nu încetam să-mi agit omoplații ca pe niște aripi, visam să mă trezesc cocoșată, ce bucurie atunci, de vreme ce tatăl meu era țeapăn ca... auzisem pe o servitoare spunînd despre el că-și înghițise umbrela, mă întrebam cum e posibil să trăiești cu o umbrelă în trup, da, vroiam să devin cocoșată și — vezi, aproape că am reușit, da, da, știu bine, am spinarea încovoiată — pentru că tatăl meu îmi reproșa că nu stau dreaptă. Cînd el se întorcea acasă, dacă mă vedea agitîndu-mi aripile, în sfîrșit, omoplații, era cuprins de furie. Mă făcea „maimuță", mă pălmuia. Totul însă în zadar. De altfel era adevărat, semănam fără îndoială cu o maimuțică în spatele părinților mei atît de înalți, atît de drepți, atît de țepeni. Gîndește-te că, în timp ce scuturam în fel și chip din spate, mi-ncrețeam și-mi descrețeam fără încetare nasul. Tată-meu îmi spunea că am un nas ca un cartof. Eu îmi împingeam bărbia înainte, ceea ce făcea să-mi iasă în afară buza inferioară. Tata își bătea joc de bărbia mea și despre gura mea vorbea ca despre marginea unei oale de noapte. Nu încetam să clipesc din ochi, luasem acest obicei, de data aceasta nu din pricina tatei, ci a bunicii: ea îmi spunea: „Cînd te privești în oglindă, îl vezi pe diavol". Nu mai îndrăzneam să trec prin fața oglinzilor, nici chiar prin fața vitrinelor, de teamă să nu-mi zăresc în ele chipul; aveam totodată o teamă și o dorință teribilă să văd diavolul. (Hélène rîdea cu un rîs fără bucurie.) E drept, ce maimuțică trebuie că mai eram. Și vezi, încă mi-a rămas ceva din toate acestea. Ba da, nu protesta Henri! Haide, știu bine că sînt urîtă, cu spinarea bombată, cu nasul mare, cu ditai gura, cu ochii ăștia mereu plini de încrețituri.

O asiguram că e frumoasă, că seamănă cu un Gauguin, ceea ce mă și izbise de prima dată cînd o văzusem la Observator.

— Dar asta n-are importanță, continua ea. Tocmai pentru că eram sau mă credeam urîtă, dacă preferi tu, tocmai fiindcă-mi închipuiam că nimeni nu mă va iubi

niciodată — m-am aruncat cu pasiune asupra studiului, mi-am dezvoltat gîndirea, inteligența poate, așa cum alții, infirmii de pildă, își dezvoltă acei mușchi care nu li-s vătămați. Înaintea raiului școlii au fost atîția ani de necazuri și de război în casă. Mama amîna la infinit timpul cînd ar fi trebuit să mă trimită la școală. Mergeam numai la lecțiile de religie. Asta nu schimba nimic. Preotul era și el un tip terorist. Rezultatul: seara nu îndrăzneam să adorm, eram cuprinsă de spaimă la gîndul că aș putea muri în plin somn, deci fără posibilitatea de a mă căi de greșelile mele, că aș muri în stare de păcat de moarte, că m-aș trezi în iad.

Rîse din nou, dar de data aceasta cu mai multă franchețe.

— Nu încetam să tremur și luam un aer cu atît mai hotărît, cu atît mai fioros. În fond, aerul pe care mi l-am păstrat pînă azi. Cu toate acestea, la vîrsta mea, încerc mereu și acum aceeași frică de somn, amîn totdeauna cît mai mult posibil clipa cînd trebuie să mă culc, și pe urmă, sînt nevoită să iau somnifere. S-ar crede că-l am pe dracul în mine, cum spunea bunică-mea.

La stăruința mea, a căutat printre hîrtiile ei o oarecare poză a „maimuțicăi" ce fusese. A găsit o fotografie. Mi-apărea ochilor o fetiță de șapte ani, cu chipul totodată pasionat și melancolic, încadrat de lungi bucle castanii, după moda engleză, cu ochi întrebători legănîndu-se între duioșie, vis și revoltă.

Elisabeth vine lîngă noi, privește împreună cu mine fotografia și ca și mine este încîntată de farmecul modelului.

— Mă plictiseam așa de mult acasă, mereu singură cu mama, fără băieți și fete de vîrsta mea. Îmi plăzmuisem un frate și o soră. Ei nu mă mai părăseau. Locuiau sub masa sufrageriei. Pe el îl strigam Alain, găseam că se potrivește bine cu Hélène; ea era Marie-Claude, pentru că putea fi tot atît de bine prenumele unei fete ca și al unui băiat. În taină îmi imaginam că sînt băiat: o voi apăra pe mama împotriva tatei — credeam că el e dușmanul nostru al amîndurora — voi face lucruri mari, se va vorbi de mine, și cine va fi cel mai surprins dacă nu tata. În fond, visul meu cores-

pundea propriei dorințe a „tiranului“ : să aibă un fiu cu care să se poată mîndri în locul ridicolei și ursuzei pocitanii care eram eu.

— Alain, Marie-Claude, spuse ea încet, a ! cît de mult m-au consolat, cît de mult m-ați reconfortat amîndoi.

Hélène ne privește, mirată, chipul ei seamănă cu cel al fetiței din fotografie.

— N-ați remarcat ? Pe tine și pe Betty eu v-am confundat cu fratele și sora mea din imaginație. V-am spus că *ei* mă consolau și că *voi* mă reconfortați.

Ne zîmbește, pentru o foarte scurtă clipă, căutătura ei este toată numai duioșie.

— Poate că Alain și Marie-Claude erați voi, erați deja voi, Henri, Elisabeth.

Rămas singur, încerc în zadar să nu mă mai gîndesc la Hélène. Fără voia mea, îmi imaginez trupul său, pielea ei brună (adesea ne-am scăldat împreună prin iazurile din împrejurimi). Îmi repet, furios, numele fratelui acela imaginar : „Alain, ți-a spus-o, tu ești, adică nimic altceva decît fratele ei imaginar. Poate că a povestit lucrurile astea din copilărie, poate chiar le-a inventat numai ca să te îndemne să devii față de ea, să redevii numai un „frate imaginar“, nimic mai mult.

Și Betty, nu-s eu oare un frate și pentru ea, mai degrabă decît un soț ? De cînd stau în pavilionul ospiciului, uneori noaptea ea a încercat să vină spre mine, să se lipească de mine. Am căutat să fac din convalescență o scuză îmbrățișărilor mele lipsite de vlagă. Oare va reînvia între noi dorința ? Acea dorință pe care trebuie s-o tăgădui cînd privesc la Hélène, acea dorință care mă face să gem cînd nu reușesc să alung din mine imaginea Clarei.

După ce mă întremasem, cînd am putut merge în pădure atunci cînd șederea mea se apropia de sfîrșit, am avut din nou nopți de dragoste după ani de indiferență a simțurilor. În cele din urmă, Elisabeth îmi mărturisi că vrea un alt copil de la mine. Mă opuneam categoric. Ideea de a dărui un copil Elisabethei mă înspăimînta : poate pentru că prin trupul ei, fără voia mea, continuam să caut trupul Clarei, ori să-mi imaginez

forma, căldura, pasiunea celui al Hélènei ? Totuşi soţia mea îşi regăsea frumuseţea. Slăbiciunea ceda locul unor forme pline şi delicate. Talia, gîtul, braţele, picioarele ei recăpătau acele mlădieri de plantă pe care o rigiditate ingrată le înlocuise cîtva timp. Şi chiar o maturitate care-i rotunjea obrajii, braţele, şoldurile, o făcea, aveam impresia, mai feminină, pe ea, care păstrase atîta timp un aer de adolescenţă.

Eram doar cu cîteva zile înainte de plecare, cînd tăcutul coleg al Hélènei şi al Estherei Zarev, doctorul Maldour, îndrăzni să vină pe la mine. El se aşeza alături, în grădină, în timp ce eu îmi făceam siesta. Mă fixa cu ochii săi bulbucaţi peste care apăsa linia groasă a sprîncenelor încărunţite. Nu spunea mare lucru, totuşi de-ajuns ca să mă lase a înţelege că viaţa aici e lipsită de variaţie, că-şi părăsise clientela de medic de ţară în lande, o clientelă de care se plictisise (perfida Poncette afirma de fapt că nişte poveşti cu o fată rămasă însărcinată, dacă nu chiar o prietenie bizară cu copilul unui castelan — „directoarea" n-a precupeţit să dea şi detalii — îl siliseră „pe urs să fugă din vizuina lui") şi că în prezent societatea doar a bolnavilor nu era nici ea mai reconfortantă.

— Oare cine e nebun, cine nu e nebun ? se întreba el adesea.

Brusc, fără să-şi ia rămas bun, se scula apoi şi pleca fără să se uite în urmă.

Îi sugeram Estherei Zarev să se ocupe de dînsul : ea, atît de luminoasă, atît de odihnitoare, i-ar putea face bine acestui solitar. Esther glumea cu privire la iluziile mele, la „trăsătura ei gen Sfîntu-Bernard". Într-o zi, pe cînd tot insistam, Esther deveni însă gravă, spunîndu-mi :

— Maldour mă înspăimîntă.

— Crezi, aşadar, în calomniile Poncettei ?

— Sigur că nu.

— Atunci ?... Nu crezi cumva că Maldour e totuşi răutăcios ?

— O ! nu, nefericitul, el trebuie să fie incapabil de orice fel de răutate... Nu... Este vorba de altceva..

La drept vorbind, nu știu de ce... Dar e așa, ceva, în el, care mă înspăimîntă.

După întremare, simțeam curiozitatea să-mi reorientez spiritul. Mi-ar fi plăcut să fac cunoștința bolnavilor sau cel puțin pe a unora dintre ei, fie chiar de acolo din ospiciu, fie de la fermele de prin împrejurimi unde lucrau unii dintr-înșii. Esther Zarev mă îndemna s-o încerc. Voi învăța alături de ei, spunea, mai multe lucruri decît din toate călătoriile mele în jurul lumii. Mă mai asigura că le-aș face un bine, că este trist ca alienații să nu poată fi în contact decît cu psihiatrii, cu infirmierii sau uneori cu patronii lor. De ce să nu mă instalez la Aulnes-les-Tours, cel puțin atîta timp cît să scriu aici o carte despre nebunie, în sfîrșit despre ceea ce oamenii cred că pot numi nebunie? Sau poate că ar mai exista încă posibilitatea de a-mi dibăci vreo slujbă chiar în administrația spitalului. Nu-i puteam răspunde că nu este de conceput pentru mine să trăiesc astfel în imediata apropiere a ispitei mele, a Hélènei, ea și cu mine prinși în capcană, în închisoarea ospiciului.

Luna mai acoperea cu flori grădina, tufișurile, malurile iazurilor, împodobea pădurile cu cîntece de mierle, de cintezoi și de gaițe, cînd am părăsit pavilionul. Trebuia să plec la Hamburg pentru un reportaj.

De la Consuela, mica mea infirmieră neagră, am aflat cine sînt vecinii mei la St. Clariss-Hospital: în camera din dreapta, șeful sindicatului camionagiilor John Hill, în cea din stînga Mister Lewis McGill.

Un patron John, ciripea Consuela, un rege, ajunge să ridice doar degetul și New Yorkul e înfometat (infirmiera ridica ochii spre cer ca și cum s-ar și vedea murind de foame din pricina acelui afurisit de John). Îi vorbise de mine. Cum el urma să iasă în curînd, urmările operației sale nepunînd nici o problemă, John îi spusese tinerei negrese că la plecare îmi va ceda aparatul său de televiziune închiriat la cererea lui pentru încă două săptămîni. „Micul francez cum de-a găsit posibilitatea de a veni

la New York ca să intre drept în spital". Era uluit, după spusele Consuelei, de ghinionul meu. Cît despre Mr Lewis McGill, nu prea reuşeam să înţeleg, din explicaţiile infirmierei, cam care-i putea fi meseria. Trebuia să fie ceva în legătură cu moartea : antreprenor de pompe funebre ! fabricant de coşciuge ? sculptor de monumente funerare ? Nu, nu spunea Consuela întorcînd capul, şi continua să-mi vorbească despre industria mortuară a d-lui Lewis McGill, şi el de asemenea un patron, un rege. Hotărît lucru, toţi „clienţii" Consuelei, din acel spital, trebuiau să fie în ochii ei : regi a ceva. Rege al morţii, Mr Lewis ?

Mi-l închipuiam imens, scheletic, aplecat asupra trupului atît de mlădios, atît de delicat, atît de viu al micii negrese. Ca şi cum ar fi ghicit emoţia şi oroarea viziunii mele, Consuela mă privea speriată, tot ciripind mereu nu prea ştiu ce pentru a se linişti şi a mă linişti şi pe mine o dată cu ea. Atunci eram cuprins de frică : aveam să mor ? Această fiinţă instinctuală care era Consuela simţea oare, vedea ea la mine ameninţarea morţii ? Sub pretextul de a mă ridica puţin în pat, mă sprijineam, mă agăţam de umerii tinerei infirmiere ; aproape, aproape de tot de obrazul meu, fragedul obraz negru, lungile gene ale pleoapelor cafenii, ochii umezi de căprioară, carnea violetă a buzelor ei, răsuflarea sa caldă pe pielea mea, murmurul glasului său grav şi totodată viol. „Eu, numai eu trebuie să-ţi salvez viaţa, viaţa ta legată în întregime de pămînt, de soarele sălbatec, numai eu. Te implor, gazelă neagră, copila mea din America şi Africa, atingerea, căldura, frăgezimea pielii tale, a sîngelui tău, a vieţii tale, a răsuflării tale, eu şi nu acel Lewis, acel rege muribund al morţii, acel schelet care te-ar trage după sine, care vrea să te tragă după sine în mormînt !

În ajunul plecării sale, John Hill îmi făcu o vizită : înalt, pătrat, nu un camionagiu, ci un camion care intra în camera mea. M-am simţit atît de fragil, încît m-am chircit în fundul patului. Cu uriaşele lui mîini desfăcute, cu zîmbetul său jovial în care stră-

lucea aurul, acest John Hill mi-a afirmat că nu este cazul să mă las în voia soartei, cum se poate, acest mic francez, să vină la New York şi să se pomenească săracul în spital, nu, vezi, e prea caraghios. Văzîndu-l pe Jonh Hill cum face haz, te şi simţeai pe jumătate vindecat. El îmi spunea „micul francez" şi eu mă gîndeam că trebuie să fie mai tînăr decît mine.

Conform promisiunii, a pus ca să fie instalat televizorul în camera mea, aşa că am putut descoperi ceva din *way of life american* *, cel puţin îmi închipuiam eu că asta şi nu altceva însemnau partidele de baseball, din care nu înţelegeam nimic, declaraţiile sau interviurile sau rivalităţile politice din care înţelegeam şi mai puţin, filmele de Far West, de gangsteri, de music-hall, de comedie de familie. Toate acestea întretăiate, umplute de domni, de doamne, de dinţi albi, zîmbiţi şi spuneţi *cheese* **, de cutii de conserve, de „gadgets", şi acolo, totuşi, pe ecranul de televizor, într-una din acele secvenţe muscă-n lapte de publicitate, am înţeles cel puţin un lucru, unul singur : meseria pînă atunci enigmatică a vecinului meu din stînga, meserie al cărei prestigiu general şi comoditate deosebită pentru cei în viaţă, sau mai curînd pentru supravieţuitori, meserie exercitată cu o artă supremă, le evoca menţionata publicate, asigura „flash"-ul prin firma Lewis McGill and Co. Era vorba deci de „comerţul" morţii, al morţii îmblînzite, împodobite, în societate bună, deci întreprinderea Lewis îţi îmbălsăma un cadavru într-o clipă, ţi-l farda, ţi-l instala „at home" cum se cuvine într-un fotoliu şi puteai să răspunzi vesel zîmbetului (şi să spui *cheese)* defunctului. Un faimos îmbălsămător Mr. Lewis McGill, vecinul meu de nenorocire, dar de data aceasta nu va trece mult pînă va fi îmbălsămat el însuşi : „un atac" îi dăduse deja rigiditatea macabră şi în fiecare dimineaţă se

* Modul de viaţă american.

** Pronunţarea deslușită a cuvîntului *Cheese* (brînză) implică ridicarea buzelor şi dezvelirea dinţilor.

făceau în camera sa eforturi pentru a-l reeduca (de unde şi acea penibilă pisălogeală pe care o percepeam dimineaţa prin perete, încercarea zadarnică de a-l învăţa din nou să vorbească pe nefericitul rege al morţii, vroiau oare ca el să-şi poată prezenta omagiile zeiţei şi patroanei sale cînd se va prezenta în curînd înaintea ei ?). Într-o după-amiază familia, împingînd fotoliul pe rotile, l-a adus pe paralitic la picioarele patului meu. Am schimbat... de fapt n-am schimbat absolut nimic, familia (femei fără vîrstă încărcate de bijuterii) zîmbea, eu încercam să zîmbesc, şi în fotoliul său mumia îmbălsămătorului, cu buza de jos lăsată, cu ochii stinşi, nu zîmbea, nu se clintea. Femeile zîzîiau, se zbîrneau sub nasul lui ca şi cum ar fi avut de-a face cu un ţînc. Înţelegeam vag totuşi că încercau să-i trezească interesul pentru mine, pentru soarta mea, pentru povestea mea. Ele m-ar fi angajat cu plăcere ca bufon al regelui morţii. M-am prefăcut că dorm, fără voia mea. Femeile au mai şoşotit o clipă, apoi l-au scos pe Mr. Lewis McGill în fotoliul său pe rotile.

IX.

La întoarcerea mea în Aulnes-les-Tours, am aflat despre decesul doctorului Maldour. Cadavrul său fusese găsit într-un iaz. O scrisoare pe care o lăsase deschisă pe pat ne spunea rămas bun : Estherei Zarev, Hélènei, Elisabethei şi mie.

Îmi reproşam că nu-l cunoscusem mai bine pe celibatar în timpul convalescenţei, apariţia lui timidă către sfîrşitul şederii mele dovedea dorinţa lui de a evada din singurătate.

Esther Zarev îmi împărtăşi remuşcarea ei.

— Astfel, spunea dînsa, putem trăi luni de zile alături, în acelaşi loc, în aceeaşi muncă, fără să ştim nimic despre suferinţa vecinului nostru. Eu nu am nici o scuză, cu atît mai mult, cu cît simţeam că în el ceva nu este în ordine. Dar, ţi-am spus-o : mă înspăimînta. Acum ştiu de unde-mi venea această repulsie : de la moarte, de la voinţa de a muri pe care o purta în el. E ca şi cum l-aş fi văzut înecîndu-se sub ochii mei şi nu i-aş fi venit în ajutor.

Încercam s-o abat de la aceste idei, îi arătam cît de mult o absoarbe îngrijirea pe care o acordă bolnavilor şi deci, cum ar mai fi putut oare să se devoteze şi acestui om ? De altfel, adăugam — însă nu eram sincer, deoarece eu însumi înţelesesem că Maldour îmi căuta societatea, cerşea o prietenie sau cel puţin o prezenţă — acest bătrîn original ar fi refuzat orice ajutor.

Esther Zarev abia de mă asculta. Capul ei buclat părea să atîrne greu înainte.

— De loc frumos, nu, felul meu de a mă eschiva. Căci m-am eschivat... Am fugit de Maldour în măsura în care, fără să mi-o mărturisesc, am presimţit, am ghicit în el această rană.

Glasul ei îşi pierdea cunoscuta muzicalitate odihnitoare.

— Ca pe un lepros, iată, l-am tratat, l-am lăsat să crape în colţul lui ca pe un lepros, de parcă simţeam că m-aş fi putut molipsi şi eu de lepra lui.

Hélène era şi ea zdruncinată. Însă ea îl judeca pe Maldour cu severitate. Ar fi trebuit, socotea Hélène, să se gîndească la răspunderea sa de psihiatru : bolnavii cunoşteau sau vor afla sfîrşitul tragic al celui căruia îi revenea misiunea de a-i îngriji, de a-i uşura, de a-i vindeca. Era fatal ca ei să fie zdrobiţi. Mai mulţi dintr-înşii se ataşaseră de el, căci sub aparenţa lui de urs, doctorul era plin de o bunătate prevenitoare ; ce se va întîmpla, aşadar, cu aceşti bolnavi părăsiţi, trădaţi, şi mai mult încă, aruncaţi în anxietate chiar de cel care reuşise să se facă iubit de ei ?

Sinuciderea nu e admisibilă, afirma Hélène, decît dacă n-ar leza, decît dacă n-ar atinge pe nimeni altul în afară de cel mort sau dacă ar fi măcar o armă, dacă ar avea valoarea barem a unui protest absolut. Nu m-am putut abţine de a-i spune soţiei mele cît de aspră o găseam pe Hélène.

— Această condamnare cu privire la bietul Maldour, aceste principii de a admite sau a condamna sinuciderea.

— O face poate pentru că ea însăşi, altădată...

Betty se întoarse în pat, ca şi cum ar fi vrut în clipa aceea să doarmă. Stăruiam să aflu ce anume începuse a-mi spune. Mult timp însă a refuzat a-mi răspunde, asigurîndu-mă că nu este nimic de ştiut, nimic de spus, că nu-şi mai aduce aminte. În sfîrşit, Betty se întoarse din nou spre mine, îmi luă mîna.

În seara în care a fost scos cadavrul din iaz, Hélène şi soţia mea şi-au petrecut o parte din noapte vorbind, neresemnîndu-se de a se găsi singure, fiecare în ca-

mera ei, fiind sigure că nu se pot refugia în somn. Astfel, Hélène îi vorbea prietenei sale despre tinereţea ei, despre mama ei care se jura că se va sinucide dacă studenta, cumva, o va părăsi într-o bună zi. Hélène, care de mult luase hotărîrea de a pleca la Paris pentru a-şi desăvîrşi studiile, trăia cu această obsesie a sinuciderii mamei sale. Hélène nu mai putea accepta să renunţe la studiile ei, care pentru ea se confundau cu însăşi viaţa, dar nici să fie ucigaşa mamei sale. Graţie complicităţii unei studente în farmacie, îşi procură otravă, purtînd totdeauna o doză asupra sa. Va pleca la Paris la concursul de externat al spitalelor, ameninţări sau implorări materne nu vor schimba această hotărîre, şi dacă mamă-sa, aşa cum repetase de o sută de ori, şi-ar pune cumva atunci capăt zilelor, Hélène va înghiţi otrava astfel procurată.

Ascultînd glasul soţiei mele, mă gîndeam că Hélène încă nu avea douăzeci de ani cînd făcuse o asemenea prinsoare cu moartea.

— Numele ei nu e Hélène, ci Antigona sau Electra.

— Vezi, se miră Betty, eu am visat totdeauna să joc rolurile astea...

Mă temeam să nu reînvie într-însa regretele, reproşurile cu privire la cariera părăsită, însă Elisabeth ştia, simţea că reconcilierea noastră este încă prea fragilă ca să rişte ceva. Suspină :

— Cine ştie ? Prietenia noastră, a Hélènei şi a mea, poate că se întemeiază pe prezenţa, cum spui tu, a Electrei, a Antigonei în fiinţa Hélènei.

Ea mi se lipi de umăr.

— Tu ai fi iubit o Electră ?

Mă întrebam ce ascunde întrebarea sa. Făcea oare aluzie la Hélène, la sentimentele pe care aş fi putut să le încerc pentru ea ? Sau poate că actriţa dintr-însa o îndemna să se facă iubită de mine sub masca unui personaj ? Ca să nu răspund, am luat-o în braţe.

Albe ziua, negre noaptea. Albe : Joan, mica blondă din Chicago, Mary sau Marie (cu pielea atît de palidă, cu părul ei roşcat) a cărei familie venea din Canada, Marie care-mi vorbea

franțuzește cînd eram doar noi singuri în camera de la St. Clariss-Hospital, dar care imediat ce intra vreo infirmieră, vreun om de serviciu, sau doctorul, nu mai știa decît engleza (înțelegeți, eu vreau să fiu o americancă, o adevărată americancă) — semețul dans vioi al picioarelor ei pe care le observam pieziș, culcat cum stăteam pe patul de fier. Și către noapte: Sarah, marea insectă neagră cu lungile-i labe uscătive, cu gura sa roșie, răsărind lacomă din obrazul de piele neagră, cu rîsul dinților ei: „Ah! micul francez, îl vor tăia, opera, crac!" În noaptea următoare: trup de ramură fragedă, delicatețe sfioasă de gazelă: înfricoșarea marilor ochi calzi, ceva mai puțin neagră decît celelalte infirmiere de noapte — tată-său era portorican, maică-sa aidoma negreselor voinice, bunice parcă ale tuturor micilor negri —, în noaptea următoare, Consuela, infirmiera metisă. Mîinile rotunjioare ale Joanei, mîinile fine, puternice ale Maryei, mîinile osoase ale Sarei, delicatele mîini savante ale Consuelei, plimbîndu-mi-se pe spatele care mă durea. La St. Clariss-Hospital, așteptînd moartea sau ieșirea, ei te fac să scuipi dolari, dar te răsfață; televizor, suc de fructe și mesaje prin infirmiere drăguțe, albe ziua, negre noaptea.

„Mamă-mea — o! cît puteam s-o urăsc, șoptește Sarah, dar Dumnezeu știe de ce vă vorbesc eu despre asta. Relaxarea mic francez, na! e bine? Tipul cu care trăia maică-mea cînd mă bătea, și izbea nu glumă, apoi m-a și violat. Dacă aș fi putut să-l omor și pe mamă-mea odată cu el! Acum îi plîng, niște negri, ce mai încoace și-ncolo. De ce nu m-a putut lovi destul de tare, ca să rămîn lată? De atunci mi-i frică de bărbați, de bărbații negri și nici pe cei albi nu-i iert. N-ai să repeți nimănui ceea ce am spus, micule francez, că altminteri ar putea să mă concedieze de la spital?"

— Pe portorican nu l-am cunoscut, mi-a povestit mama. Ce păcat că n-am pielea albă, albă, domnule Verrier.

— Eşti mai frumoasă decît majoritatea albelor, Consuela. De altfel nu eşti neagră, doar că e mereu soare deasupra ta, ceea ce-i frumos.

— O, nu! eşti dumneata amabil, dar eu ştiu bine, de altfel singur vezi, na, părul meu, priveşte şi în jur, sînt neagră, atîta tot. Vai! tare mi-ar fi plăcut să fiu albă.

— La Paris, fie că eşti alb, fie că eşti negru, n-are nici o importanţă.

— Adevărat? intr-adevăr? Atunci voi pleca la Paris. N-ai vrea să mă vezi la Paris, domnule Verrier?

— Ba cum să nu, Consuela.

PARTEA A DOUA

X.

După sinuciderea lui Maldour, nici Esther Zarev, nici Hélène n-au vrut să mai rămînă la Aulnes-les-Tours, atît de mult le displăcea atitudinea lui Poncet şi a soţiei lui care nu mai încetau să insulte memoria nefericitului medic.

Esther a plecat prima, a obţinut un post la un spital psihiatric de prin împrejurimile Parisului. Spera ca Hélène să vină după dînsa cît mai curînd. În loc să se întîmple însă aşa, toamna, cumnata mea a fost numită la ospiciul de la Saint-Ferréol, graţie fostului său şef, doctorul Villanet, devenit chiar directorul acelui stabiliment.

Într-o regiune de păduri, mai aproape de oraşul în care lucram, spitalul ocupa o vastă mănăstire din secolul al XVII-lea : două aripi lungi se întindeau în jurul unui turn octogonal cu o cupolă de ardezie. Ansamblul oferea un aspect impozant. În spate, în locul mănăstirii distruse, se întindeau curţile, clădirile cele noi ; dincolo de un drum circular se ridica biserica pe jumătate ruinată într-un boschet de ulmi.

Directorul dispunea de un apartament la etajul al treilea. Medicii adjuncţi erau adăpostiţi într-un dublu pavilion despărţit de mănăstire printr-un lung parc în paragină. Acolo s-au instalat Hélène, Elisabeth şi copiii. Camera de zi, luminată de două ferestre, avea vedere către parc şi părea scăldată într-o apă verde.

Partea cealaltă a pavilionului era ocupată de un tînăr medic, doctorul Moulineux, şi de soţia acestuia. Imediat după sosirea lor, Elisabeth şi Hélène aflară că d-na Moulineux este o indochineză de o rară frumuseţe, dar de frumuseţea ei nu prea se putea convinge nimeni, căci medicul o sechestra pe prea încîntătoarea lui soţie.

Betty şi Hélène o regretau pe Esther Zarev, iar copiii nu se consolau de a-l fi părăsit pe credinciosul lor Antoine. În ziua plecării, el înmînase fiecăruia cîte un buchet de iarbă neagră, de frunze moarte şi de ramuri de pin : cele două buchete rămaseră toată iarna la Saint Ferréol, în camera copiilor ; a trebuit să ne ascundem de ei, ca să putem arunca într-o seară acele ofilite amintiri.

Cel puţin Hélène părea fericită că lucrează din nou pe lîngă dr. Villanet. Elisabeth, la rîndul ei, îmi spunea cît de mult îi lipsea cîmpia totuşi mai frumoasă de la Aulnes-les-Tours, cu colinele şi iazurile ei ; orele îi păreau lungi, cînd Hélène era de serviciu şi cînd copiii erau duşi la cursuri la şcoala din sat unde, destul de repede, îşi făcură prieteni printre băieţii şi fetele infirmierilor şi ţăranilor.

Ei se deprinseseră în curînd cu Louis, noul om de serviciu, un bărbat de vreo patruzeci de ani, puţin cam încovoiat. Ochii lui mici albaştri evitau privirea noastră. Era mai ursuz decît Antoine şi nu ştia să facă buchete, dar era plin de răbdare şi de amabilitate cu copiii şi se arăta faţă de Elisabeth şi de Hélène de un devotament fără margini. Un alt bolnav venea uneori să-i dea cîte o mînă de ajutor lui Louis : se numea Dédé.

Cu spatele, faţa şi picioarele uscăţive, dar năpădit de o enormă burtă moale, Dédé arăta mai bătrîn decît vîrsta sa reală. Bucătar altădată la bordul unei nave de croazieră, beţia îl adusese la Saint-Ferréol. În mod regulat, era dezintoxicat aici şi tot aşa de invariabil se apuca din nou să bea.

Mă apropiasem întrucîtva de dr. Villanet, acolo în oraşul meu natal, cînd François şi Hélène îi erau elevi, apoi după Eliberare cînd a acceptat să-l interneze pe Nicolas Valenkov spre a-l scăpa de urmărirea justiţiei.

Acest bărbat atletic, cu părul, ochii şi pielea foarte brune, isca simpatia graţie privirii lui atente, totdeauna puţin cam înlăcrimată, cu gura lui mare, zîmbitoare, pe care o încadrau două mici cute.

Soţia sa părea mai în vîrstă decît el. Oare din pricina asta ? Ea se arăta de o cochetărie extremă, îşi schimba toaleta de cîte două ori pe zi în acel colţ singuratic de lume unde nu-l putea întîlni decît pe soţul ei şi, din cînd în cînd, pe infirmieri, pe administrator şi pe soţia acestuia, ori pe noi.

Cît despre dr. Moulineux, numai Hélène putu să-l zărească în timpul serviciului. Ea ne spunea că este tînăr, cu un aer totodată timid şi sălbatic. Villanet presupunea că devenise medic la acest ospiciu retras, din cauza vreunei gelozii morbide şi ca s-o pună pe soţia sa la adăpost de orice privire iscoditoare, de orice întîlnire.

Acesta era micul grup de la Saint-Ferréol cu care, de acum înainte (timp de cîte luni, de cîţi ani ?) urma să trăim împreună. Erau în sfîrşit bolnavii care populau etajele, dependinţele fostei mănăstiri şi noile clădiri. Dar eu nu mă apropiam de lumea lor decît treptat ; pentru moment, îi zăream pe bărbaţi îndărătul sîrmelor trase care îi închideau înlăuntrul curţilor lor dinspre parc, în partea vestică a ospiciului : unii mă priveau aşa cum o fac animalele închise în cuşca lor, ceilalţi şi mai captivi îşi continuau — fără să vadă nimic — delirul tăcut sau teatral.

Chimioterapia rămînea în faşă; electroşocul, lobotomia, insulina ; acestea erau „marile mijloace“ fizice, chirurgicale, chimice. Bolnavilor cu psihoze, cu nevroze mai subtile sau mai insidioase, dr. Villanet şi Hélène le rezervau psihoterapiile.

— I-aţi eliberat pe nebuni de lanţurile lor, de jugurile lor de fier, de cuştile lor, îi spuneam Hélènei, acum încercaţi să suprimaţi celulele, cămăşile de forţă, dar în acelaşi timp faceţi electroşocuri cu duzinele. Îi trageţi pe nebunii voştri pe roată, îi ciomăgiţi ca să alungaţi demonii din ei, îi scuturaţi ca pe pruni să cadă dintr-înşii fructele viermănoase. Sincer vorbind, voi oare ştiţi ce se petrece cu electroşocurile astea ale voastre ?

— Nu prea bine. Se provoacă un fel de criză de epilepsie. E ceva foarte asemănător, cel puţin în aparenţă.

Mă strîmbam. Ea ridica din umeri.

— Nu-ţi dai seama, Henri : înainte de electroşoc, melancolicii coborau din ce în ce mai jos în desperarea lor, pînă la sinucidere. Acum ei pot să aibă o viaţă normală, ca tine sau ca mine. Aici, din tot departamentul şi chiar din departamentele limitrofe, bolnavii vin regulat ca să li se facă unul sau cîteva electroşocuri, apoi se întorc singuri, îşi conduc maşina, îşi reiau munca lor... Sînt astfel vindecaţi pentru şase luni, pentru un an. Apoi, cînd simt din nou că iarăşi ceva nu este în ordine, telefonează, fixează o întîlnire şi revin să li se repete tratamentul.

— Se va inventa şi un electroşoc care să vindece de dragoste ? În cazul acesta, Hélène, eu aş fi unul dintre solicitanţi.

— Tu... Tu te mai gîndeşti încă la... la... Clara ta ?

— Nu... În sfîrşit, dacă... Dar electroşocul aş vrea să mă facă să uit că te...

— Taci, Henri, taci !

A reînceput, cu glasul scăzut :

— E rău. Da, o ştii, e rău. Niciodată, înţelegi, niciodată să nu mai spui aşa ceva. Întîi, fiindcă este neadevărat.

— O ! Hélène, cum poţi susţine...

— Eu spun ce e adevărat (continua să vorbească încet, dar cu o autoritate pasionată). Noi ne iubim... aşa cum Elisabeth, cum Sylvie, cum François-Gérard vor şi ştiu că ne iubim.

Nu ştiu ce jalnică expresie trebuie că mi s-a zugrăvit pe chip. Însă Hélène îşi aşeză mîna pe pieptul meu şi zîmbi.

— Nu face o astfel de mutră. A trecut desigur mult timp de cînd n-ai mai călătorit, îţi lipsesc iar călătoriile.

— Aşa e ! am strigat. Recomandă-mi o fată în fiecare port, de vreme ce ai luat-o pe tonul ăsta. Aşa e, nu-i aşa, ăsta-i electroşocul pe care-l prescrii în cazul meu.

Hélène se dăduse la o parte. Am implorat-o să uite ce-i spusesem, tot ceea ce-i spusesem.

Timp de cîteva săptămîni, ea mi-a purtat pică, ferindu-se continuu să rămînă vreodată singură cu mine, neadresîndu-mi un cuvînt decît atunci cînd familia întreagă se aduna în camera scăldată într-o lumină verde.

Nu mă mai conducea ea la gară pe drumul forestier din mijlocul pădurii, ci uneori Elisabeth şi mai adesea şoferul ospiciului. Aşteptam cu nerăbdare ca săptămîna care începea să treacă într-o clipă, ca să fiu din nou acolo, îndărăt lîngă soţia mea, lîngă Hélène şi copii.

Dacă trebuia să plec în străinătate pentru cîte un reportaj, mă grăbeam să-mi închei călătoria, atît de mult mă temeam ca o absenţă prelungită să nu facă din mine, la întoarcere în Saint-Ferréol, un intrus. Eram gata să-l întreb pe Villanet dacă nu mi-ar putea găsi o slujbă administrativă oarecare, totuşi, în ultima clipă, un instinct de prudenţă mă împiedica să vorbesc : devenit protejatul doctorului şi fiind redus doar la condiţia de prizonier privilegiat al ospiciului, n-aş mai fi avut în ochii Elisabethei, ai Hélènei, nici chiar în cei ai copiilor acest soi de mister cu care semi-libertatea şi călătoriile păreau să mă împodobească.

Pe cît, în cursul trecutelor mele călătorii, dorisem să mă pierd, să nu mă mai întorc, pe atîta — acum — departe de Franţa, departe de Saint-Ferréol, mă simţeam de exilat, dorind cu nerăbdare întoarcerea.

Cînd am părăsit şoseaua, ea părea să nu mai continue, poate încă vreo zece kilometri de potecă în pădure dincolo de Mont Tremblant, şi atîta tot. Tras la malul lacului, micul hidroavion ne aştepta. Pornirea în cîteva salturi, ca a unei mari păsări de baltă, şi repede descoperirea pămîntului sălbatic, a pămîntului de acum zece mii de ani : cît vezi cu ochii, oceanul pădurii primitive ciuruit de lacuri. Aţi fi vrut să le examinezi, unul cîte unul, întîi tot atît de asemănătoare şi tot atît de diferite ca un om faţă de alt om : unul cu malul său verde-galben, altul şarpe sinuos, celălalt imens ochi verde-albăstrui ; dar în curînd numărul sau mai curînd ceea ce este fără

număr învinge ceea ce este distinct, în loc să privim multitudinea lacustră noi încercăm să surprindem printre maluri un trib de castori sau cîrdul unui cerb de Canada.

Cînd, după aproximativ o oră, hidroavionul coboară în picaj drept spre limanul unui lac, sîntem oare siguri că nu aceeași curiozitate de vînători ne duce astfel înspre rezervație ?

Nici trist, nici fericit acest asamblaj de cabane pe malul pustiu. Indiferenți, acești indieni așezați în pragul ușii lor, privindu-ne cum trecem. Nici mai mult nici mai puțin copleșiți, nici mai mult nici mai puțin copleșitori decît pensionarii de prin suburbii. Niște puștani se iau după noi, plini de muci, gravi, murmurînd cuvinte indiene. Le dăm cîțiva gologani, le dăm bomboane ; copiii nu zîmbesc, ei continuă să ne urmeze. Uneori ne întîlnim cu frații lor mai mari în blue-jeans, cu șuviță neagră pe fruntea arămie : parcă ar fi fost niște chipeși țigani.

Misionarul trăiește aici de nu știu cîți ani. Ne destăinuite că ține slujba puțin în latinește, puțin în englezește, puțin în indiană, mai mult în franceză. În timpul unei ceremonii, în mijlocul mulțimii adunate, preoții le-au cerut enoriașilor lor să se roage alături de dînșii pentru pace. La ieșirea din biserică, misionarul era așteptat de indieni :

— „Așadar, voi, albii, ne cereți să ne rugăm pentru pace, iar timpul vostru vi-l petreceți purtînd războaie, pe cînd noi, cei cărora le spuneți sălbatici, noi ne vom ruga să vă fie vouă bine, iar nu pentru noi, căci după cum bine știți, noi trăim în pace unii cu alții și cu toată lumea."

XI.

Duminică dimineaţa mă plimbam cu copiii. Mînă-n mînă, ei mergeau înaintea mea, iar din timp în timp se întorceau ca să mă ia drept martor al vreunei descoperiri pe care o făcuseră : cine ştie ce cuib de păsări agăţat pe furca vreunui copac, o veveriţă zărită la piciorul cîte unui trunchi, un melc roşu care le tăia drumul. Dubla lor privire mă uimea în adîncul fiinţei, mă silea să mă opresc. Mă recunoşteam, credeam că mă recunosc în trăsăturile şi ochii Sylviei, încrezător, grav şi pur, aşa cum visasem altădată să fiu, cum poate că eram atunci cînd încolţea dragostea-mi pentru Elisabeth. Şi soţia mea, îi regăseam farmecul şi pasiunea în glasul melodios, în suplele gesturi ale fiului meu. O dată cuibul recunoscut, veveriţa dispărută, melcul uitat, copiii îşi continuau drumul mergîndu-mi înainte. Mi se părea că privesc dublura, minusculă şi minunată, a acelui cuplu pe care Elisabeth şi cu mine l-am fi putut forma, liber, acordat profund cu enigma copacilor, a cerului, a fiinţelor, a cuplului ce nu ştiusem să rămînem.

Alteori vedeam trecînd prin ochii fetiţei ceva din căutătura Emiliei, pronunţam chiar fără să-mi dau seama acest nume, iar Sylvie şi François-Gérard rîdeau de greşeala mea, ori pe chipul său Sylvie dădea propriilor mele trăsături o expresie de-a maică-si şi eram tulburat de această efemeră unire între Hélène şi mine în sîngele unui copil. De asemenea, frate-meu reînvia pentru o

clipă în cîte o clipire a ochilor, în cîte o atitudine sau o intonaţie de-a băiatului. Aveam astfel impresia că semnele a tot ce a fost mai bun în noi reînfloreau în vieţile tinere care încă nu se cunoşteau pe ele însele.

Aveam obiceiul să străbatem parcul, sau cel puţin pădurea care-i ţinea locul, între pavilion şi fosta mănăstire. Mergeam de-a lungul curţii bolnavilor. Copiii nu se mai mirau acum, după ce întrebaseră adesea de ce oamenii erau închişi în felul acela îndărătul grilajului, şi de ce unul mormăia învîrtindu-se în jurul său, de ce altul se lovea în cap, de ce cutare făcea scandal, de ce mai mulţi stăteau nemişcaţi prin unghere. Făcusem cunoştinţă cu nişte tineri gemeni mongoloizi care, de îndată ce ne zăreau, veneau alergînd din fundul curţii şi se agăţau de grilaj ca să fie cît mai aproape de drumul nostru. Copiii le vorbeau, le dădeau dulciuri, însă cei doi bolnavi erau mai ales avizi de ţigări, pe care mi le cereau cu numeroase gesturi şi exclamaţii.

— Se vor face bine, nu-i aşa? se îngrijora Sylvie de fiecare dată.

— Desigur.

— Şi nu vor mai avea aceste capete mari? se mira François-Gérard.

— Nu ştiu.

— Dar atunci ei înseamnă că nu vor fi vindecaţi?

— Ba da, fii liniştită, Syl...

— Poate că atunci ei vor ieşi de aici curînd, reîncepea François-Gérard.

— Le vom scrie, vor veni să ne vadă, îl asigura Sylvie.

Îndărătul grilajului lor, mongoloizii ne urmăreau. Cînd era să ocolim clădirea care se afla de o parte şi de alta a curţii, ei ne adresau semne stîngace de rămas bun.

Pe cărarea care depăşea partea din fund a mănăstirii şi care se întindea de-a lungul livezilor şi al grădinilor de legume, François-Gérard fluiera încet. Şi lua un aer indiferent, ca să întrebe, trăgîndu-mă de mînecă, dacă pe el şi pe Sylvie îi vor închide vreodată după gratii împreună cu mongoloizii. Sylvie protesta.

— Noi nu sîntem nebuni, noi doi, numai nebunii sînt închiși după gratii.

— Cei doi mongoloizi sînt nebuni ?

— Sigur că da, Gérard.

— Cum e cînd ești nebun ?

— Nu știi ce spui, nu știi ce faci, nu știi cine ești.

— Cei doi mongoloizi știu bine.

Sylvie ezita.

— Nu, ei nu știu, i-o reteza ea în cele din urmă.

— Atunci cum știu ei că sînt frați ? ! Și apoi ca să ceară bomboane și țigări ?

Fetița se încrunta și cu expresia aceea severă, îi semăna atunci Hélènei, eu o ridicam în aer și o sărutam rîzînd. Însă fata nu-și pierdea firul gîndului.

— Ei știu prea puțin, reîncepea ea cînd o reașezam pe pămînt. Nu-s nebuni ca nebunii ceilalți. Tocmai de aceea ei se vor face bine.

— A ! mă rog, încheia concludent fiul meu.

Ajungeam la castelul de apă care deservea ospiciul. El se ridica la marginea unei pajiști. Acolo făceam un popas ritual. Trebuia să-i ajut pe copii să se cațere pe scara de fier care urca la cisternă. Ei se opreau la primele bare. De acolo li se părea că domină lumea, sau cel puțin cîmpia care se întindea în pajiști și în cîmpuri jur-împrejurul localității Saint-Ferréol pînă la orizontul pădurii.

A doua etapă a noastră era biserica situată puțin mai jos de ospiciu și de sat ; se vede că un schit o legase odinioară de mănăstire. Coloane mici, capiteluri, ogive presărau iarba și crîngurile. Clopotnița era și ea o ruină. O zidărie grosolană, destul de proaspătă, venise ca să astupe spărturile, să închidă deschiderea spre cer și să mențină în picioare cele patru bucăți de zid. Interiorul clădirii era părăsit : amvonul prăbușit, mai multe vitralii sparte, altarul principal își înălța pietrele despuiate din moloz, dar ca într-un intrînd mai era păstrată — în mod ciudat în mijlocul acelei paragini, ornată cu pînze brodate, cu flori și uneori chiar cu lumînări — o capelă închinată Sfîntului Ferréol. O bătrînă din sat veghea la întreținerea ei ; niște țărănci veneau din cînd în cînd să-l cinstească pe sfînt și să se roage de el,

deoarece se spunea că vindecă rănile la picioare şi pe paralizaţi. Credincioasele lăsau atunci cîţiva bani într-un trunchi, ca să-şi plătească lumînările cît şi pentru supraveghetoare.

Naosul, încă romanic pînă la mijloc, apoi gotic, dobîndea poate un surplus de frumuseţe în ruină. Copiii, chiar înainte de a intra în biserică, începeau să şuşotească, se întorceau spre mine ca pentru a se asigura că nu-mi schimb gîndul şi că-i conduc într-adevăăr în monumentul înlăuntrul căruia, singuri, ei n-ar fi îndrăznit să se aventureze şi a cărui vizitare reprezenta pentru dînşii încununarea plimbării.

Abia intrată, în josul celor cîteva trepte pe care trebuia să coborîm după trecerea pragului, Sylvie îşi vîra mîna în granitul unui agheasmatar gol şi făcea cruci mari, imitată fiind numaidecît de François-Gérard pe care-l supraveghea din colţul ochiului. Eu mă întorceam, pentru ca ţîncii să nu-mi poată vedea zîmbetul.

Sylvie şi Francois-Gérard înaintau în vîrful picioarelor. Ei îşi reţineau răsuflarea pentru a indica un obiect oarecare pe care să-l admir : o rază de soare jucîndu-se pe o coloană, un buchet de crizanteme pe altarul sfîntului. fetiţa vorbea aşa de încet încît abia o auzeam. Băiatul, ca de obicei, se conforma foarte exact atitudinii Sylviei, dar uneori uita lecţia şi atunci glasul lui izbucnea, ascuţit ca un flaut, sub naos. Se oprea apoi, ruşinat. Şi mutra lui era atît de comică, încît nu-mi puteam stăpîni rîsul care, la rîndu-i, zguduia aerul sonor. Scandalizată, Sylvie ne fulgera cu ochii ei de culoarea alunei. În sfîrşit, tumultul şi emoţia se potoleau şi ne reluam plimbarea prin biserică.

Într-o zi de ploaie, fiul meu se juca pe palierul care despărţea apartamentul Hélènei de cel al doctorului Moulineux. Oare din pricina gălăgiei făcute de copil? Uşa din faţă se întredeschisese : un chip frumos cu părul şi ochii foarte negri, aceştia din urmă uşor migdalaţi, apăruse, un glas care semăna mai mult cu cel al unei păsări decît cu al unei femei rostise : „Dar mare zarvă mai faci!“ Băieţelul se oprise, gata să fugă. Probabil că faţa cea stranie şi frumoasă îi zîmbea însă. Liniştit,

copilul se apropiase. Atunci uşa se deschisese de tot. În rochie albă, tînăra femeie făcuse doi paşi înainte, se aplecase şi, în mod spontan, François-Gérard întinsese braţele. Indochineza avusese un rîs uşor ca ţîrîitul unui greiere, trăgînd copilul înspre ea. „Cum te numeşti ? Eu mă numesc Baïla."

Cel puţin aşa a înţeles Sylvie care, mai tîrziu, îi transmise această scenă mamei sale ; ea rămăsese îndărătul uşii noastre întredeschise, neîndrăznind să se apropie de François-Gérard.

După acea primă convorbire între aceea pe care, de acum înainte, o numeam cu toţii Baïla, şi fiul meu, băiatul prinse obiceiul de a se duce ca să se joace fie pe palier în faţa uşii soţilor Moulineux, fie în parc sub fereastra din colţ care trebuia să lumineze camera lor de zi. „Baïla ! Baïla !" striga el, pînă ce la uşă sau la fereastră apărea chipul delicat şi-i zîmbea. Începeau atunci nişte conversaţii lungi, mai mult vorbea copilul, despre şcoala lui, despre gemenii mongoloizi, despre tatăl său, care le dădea ţigări gemenilor, despre Syl care îşi făcea lecţiile, despre mamă-sa şi despre Hélène, despre ceea ce va face mai tîrziu cînd va fi el mare şi cînd va călători ca şi tatăl său. Iar tînăra femeie, prin cuvinte rostite rar, prin cîte un zîmbet, printr-o prăjitură, îl încuraja. Şi-i vorbea uneori de îndepărtata, foarte îndepărtata ei ţară în care se născuse şi pe care, spunea, n-o s-o mai revadă. Firește, ea ieşea, îi răspundea băiatului, însă prefera să iasă noaptea. Într-o zi, poate că va ieşi împreună cu el, poate că se vor duce să se plimbe amîndoi prin parc.

Noi credeam că François-Gérard se laudă, că niciodată indochineza nu va îndrăzni să rupă interdicţia de a ieşi din casă, oprelişte pe care se vede treaba că i-o impunea soţul său. Totuşi, într-o joi, către sfîrşitul dimineţii, după ce copilul se jucase mult sub fereastra frumoasei lui, strigată de Sylvie, Elisabeth, uluită, îl văzu pe fiul ei plimbîndu-se cu Baïla mînă în mînă, spre marginea parcului. De la fereastra la care stătea, auzea cele două glasuri subţiri şi melodioase amestecîndu-se, alternînd, subliniate de rîsul vietnamezei.

De atunci aproape în fiecare zi François-Gérard și indochineza făceau cîțiva pași prin parc, împingînd uneori evadarea lor pînă prin împrejurimile ospiciului.

Într-o săptămînă în care putusem să vin la Saint-Ferréol încă de vineri, plecasem cu Elisabeth într-o lungă plimbare prin pădure. Ne întorceam prin dependințele domeniului și traversam parcul, ca să ajungem la pavilion. Trebuia să fie orele patru și ceva după-amiază. Era o zi frumoasă de iarnă rece, dar însorită. Și ne aflam doar la cîțiva metri de casă, cînd am auzit glasul ușor strident al fiului nostru și un alt glas de copil, se părea. Ne-am oprit. François-Gérard și Baïla ocoleau pavilionul și se îndreptau spre noi fără să ne vadă. Soarele în asfințit care le venea în ochi, se vede că-i orbea. Ei alcătuiau laolaltă însăși grația: mica femeie, subțire, cu pielea netedă, cu fața imobilă, înaintînd cu pași mărunți, și băiețașul cu marii săi ochi luminoși, cu mutra lui, cu genunchii rumeniți de ger, cu mersul acela al său, puțin cam stîngaci. Am schimbat cu Betty o privire amuzată, pe jumătate duioasă.

— El a îmblînzit pasărea insulelor, îmi șopti Betty, sau cum să-i spunem... căprioara?

Vietnameza trebuie să fi auzit glasul Elisabethei, căci se opri brusc. François-Gérard, care o ținea de mînă, era să se poticnească. Ea-și înălță capul, ne zări sau văzu cel puțin siluetele noastre fără îndoială abia întrezărite. În imobilitatea sa încordată, în mișcarea gîtului, a feței și a umerilor ei, se și schița fuga. O căprioară, da, după cum spusese soția mea. O simțeai nehotărîtă, temîndu-se tot atît de mult să fugă de noi, cît și să ne aștepte. Betty înaintă direct spre ea.

— Ce drăguț din partea dv., doamnă, că-l plimbați pe puștiul nostru.

Baïla, cu glasul asemenea uneia din acele muzici acre-dulci ale Asiei, bîlbîia nu știu ce. Eram uimit de desenul atît de pur al trăsăturilor sale, de negrul albastru al părului ei, de finețea încheieturii mîinilor, a gleznelor. În timpul celor cîteva minute cît a durat conversația noastră curtenitoare și vagă printre copaci, n-am reușit o singură dată să-i prind privirea și totuși

n-am încetat, în mod paradoxal, să simt pe mine, pe gură, pe frunte, pe mîinile, pe trupul meu acea privire ca impalpabila atingere a unei aripi.

Liniştită, pe cît mi se păru, tînăra femeie îşi reluă drumul cu copilul, în timp ce Betty şi cu mine ne întorceam acasă.

— E... impresionant, nu-i aşa, spuse Elisabeth, această... această înţelegere (mă gîndeam că ea nu îndrăzneşte să spună „această dragoste") reală, profundă între puştiul nostru şi tînăra femeie venită de aşa de departe, pierdută aici, încarcerată aici... Şi poate că mai tîrziu François-Gérard nici nu-şi va mai aduce aminte de dînsa. Ea însă da, sînt sigură că nu-l va uita, chiar dacă într-o bună zi o să aibă propriul ei copil. Memoria, viaţa sînt ceva ciudat, băiatul nostru va fi uitat poate complet, şi totuşi, fără s-o ştie, această duioşie surprinzătoare, acest acord al mîinii lui pitulate în mîna străinei. (I-ai văzut mîinile prelungi, prelungi !) Ei bine ! toate acestea vor rămîne în el, în adîncul fiinţei lui, îi vor colora gîndurile, sentimentele, visurile... Nu crezi ?

Mi-am lipit mîna de umărul său. O tristeţe trecu prin ochii lui Betty.

— Da, el va uita, bineînţeles, aşa cum va uita că am fost tînăra lui mamă pe care o admira, pe care o găsea frumoasă, pe care o iubea.

Am accentuat strînsoarea degetelor, dar Betty se desprinse, îndepărtîndu-se puţin. Iat-o geloasă pe fiul ei, îmi spuneam. Asta este în ochii săi prima infidelitate a lui François-Gérard, el nu-i mai dă ca rivală o fetiţă, ci o femeie.

— Tu, a continuat Betty, ai uitat-o pe tînăra Elisabeth, pe tînăra Barbară pe care... Tu ai uitat că m-ai iubit.

În gîndul meu întîi încuviinţam cu melancolie, apoi o tresărire de mînie trezi în mine dorinţa să-i strig că minte, că ea a fost de fapt cea dintîi care a uitat dragostea noastră, şi în definitiv mă iubise vreodată ? Totuşi am alungat remuşcare, necaz şi mînie.

— Cînd privim la fiul nostru — şi căutătura noastră ar voi să-l poarte, să-l dezmierde, să-l apere — cînd

privim la el, uităm noi oare ? Crezi tu, Betty, într-adevăr, că uităm...? Oare în privirea sa nu noi ne iubim ?

Mînă în mînă, înaintăm pe zăpada în care paşii noştri se înfundă cu scurte pîrîituri. Uneori trag de braţul lui François-Gérard, ca să-l susţin cînd îi alunecă piciorul. Trebuie să avem aerul, cu căciulile noastre de lînă albastră şi albă ale căror moţuri ne vin pe frunte, trebuie să avem aerul a doi morari de altă dată purtînd, cel mare ca şi cel mic, tată şi fiu, o lungă prăjină pe umăr.

— Sînt grele schiurile, se plînge François-Gérard.

Facem un popas, respiraţia noastră înscrie un fum albastru în aerul îngheţat.

— Mergem, băieţaş ?

Băiatul îmi zîmbeşte, îmi întinde mîna ; pornim iarăşi.

E anul primei lui lecţii de zăpadă. Elisabeth şi cu mine am venit să-l însoţim, profitînd de vacanţa de Paşti. În fiecare dimineaţă ne ducem împreună la lecţia de ski. El descoperă cu entuziasm încîntările jocurilor în zăpadă. Se străduieşte, cu o expresie încordată, să alunece, să se întoarcă, să derapeze ; îl simţi hotărît să le vină de hac acestor exerciţii nu totdeauna amuzante, ca în curînd să se poată învîrti şi zbura cum îi place, mare pasăre albastră pe pistele albe. Încerc prea tîrziu să corectez multe greşeli pe care mi le-am însuşit în tinereţea mea avîntîndu-mă la întîmplare, cu alţi colegi tot atîta de novici ca şi mine, pe pantele munţilor înzăpeziţi, ale munţilor cei mai apropiaţi de oraşul meu. Şi mai ales, gust acea efemeră şi profundă bucurie de a face, desigur pentru singura dată în întreaga mea viaţă, lîngă el, aceeaşi ucenicie ca şi fiul meu, de parcă, atît cît durează dimineţile, anii între noi n-ar mai conta.

Instructorul nostru, tîmplar de meserie în timpul verii, seamănă, sfătuindu-ne şi comandîndu-ne pe

piste, cu un învăţător atent şi sever. El le vorbeşte celor doi elevi ai săi, bărbatului şi copilului, pe acelaşi ton, cu o egală exigenţă şi — sub asprimea sa aparentă — cu o egală bunătate. Fericirea lui François-Gérard cînd, în şir indian, el la mijloc şi instructorul deschizînd cortegiul, alunecăm mult timp în linie directă de-a lungul Saulirei ! După lecţie, cînd ne întoarcem spre cabană, soarele străluceşte pe cer şi pe omăt, stalactite de gheaţă se topesc pe vîrfurile acelor brune ale brazilor de-a lungul pădurii, prin apropierea căreia mergem.

Uneori François-Gérard ridică un braţ ca să-mi facă semn ; ne oprim skiurile în zăpada adîncă.

— Ascultă, spune el, cu îmbujoratul său obraz mic întors înspre copaci.

Nu aud întîi decît alunecările, căderile de gheaţă sau de zăpadă care se topeşte desprinzîndu-se de crengi, apoi surprind, primăvăratic, în acest peisaj de iarnă, gîlgîitul pîrîului sau cîntecul de pasăre pe care fiul meu le-a observat primul şi a căror bucurie vrea s-o împartă cu mine.

XI.

La plecarea sau la întoarcerea din călătoriile mele în străinătate, mi se întîmpla să mă opresc o zi sau două la Paris şi acolo s-o întîlnesc uneori pe Teo. Era de-ajuns să merg spre sfîrşitul zilei prin cafenelele cartierului latin sau, în jur de miezul nopţii, prin cîteva baruri din spatele bisericii Saint-Germain-des-Près. Se întîmpla rar să nu dai pe acolo de Teo singură, sau uneori la masă cu niscai prieteni pletoşi şi murdari, în faţa vrunui whisky sau a cîte unui coniac. Mă întîmpina cu rînjetu-i grav şi sec, mă examina cu ochii ei ironici, pretindea că mă mai îmburghezisem puţin de la ultima noastră întrevedere, apoi, după cîteva alte butade, devenea din nou studenta insolentă care străbătuse, odinioară, împreună cu mine, uliţele oraşului nostru natal.

Ea trăia din ecourile pe care le vindea cotidienelor de seară, din cronici de filme, din traduceri din rusă. Legase prietenii cu suprarealiştii întorşi din exil, vedea totul prin prisma lor, prezicea o mare mişcare, un val seismic de visuri care va scufunda acest occident putred şi va face să domnească, în sfîrşit, pe o plajă pustie şi spălată, soarele, Delirul şi Dorinţa, unite în mod indisolubil.

După ce sfîrşise cu blestemele şi profeţiile, faţa, trupul său exprimau o oboseală care o făcea să pară mai bătrînă decît în realitate : cearcănele ochilor în care

se stingea flacăra ironică schița o pungă albăstruie, un rid îi pișca nările, cuta buzelor trăda oboseală.

Nu-i mai vorbeam de Couderc. Ea era aceea care, înainte de a ne despărți, găsea totdeauna prilejul de a face o aluzie la amintirea prietenului nostru. Nu i-aș fi bănuit atîta devotament. Îl iubise oare mai mult decît credeam? Am înțeles într-o zi că era altceva decît devotament și dragoste, cînd mi-a spus — poate că băuserăm mai multe coniacuri ca de obicei sau tristețea dintr-însa era mai mare? — „Henri, eu știu cine l-a vîndut pe Couderc nemților."

N-am schițat nici o mișcare, de teamă ca o cît de mică expresie a emoției mele să n-o îndemne pe Teo să se oprească la poarta confidențelor.

— Era sfîrșitul, sfîrșitul dintre pianist și mine. Cînd eram beți turtă, ne luam la bătaie. Și alcoolul nu lipsea, Karel aducea în fiecare zi niște sticle de la localul în care cînta la pian, localul în care nemții veneau să se cherchelească ori să danseze cu simpatiile lor. Fiecare zi care trecea îl făcea mai irascibil. Simțea că vine înfrîngerea germană și îi era groază, crăpa de spaimă. Repeta mereu că noi trebuie s-o ștergem, că el ar putea — dacă ar vrea — să găsească un local în Germania. Nu-l mai iubeam, în sfîrșit, sau nu îndeajuns ca să-l urmez unde-l tăia pe el capul să plece. Îi spuneam că va pleca fără mine. A început să mă urască, această ură era frica lui, unul din aspectele fricii lui. Striga că dacă nu va pleca, machisarzii îi vor face de petrecanie, și că mie nici nu-mi pasă, că poate chiar aș vrea să rămîn, pentru ca să rămînă și el și în felul acesta aș putea să-l dau chiar eu pe mîna teroriștilor. Își închipuia că am legături cu machiul, altfel, ca soră a unui membru din Legiunea Voluntarilor Francezi, cum oare n-aș fi tremurat că voi fi împușcată cînd nemții nu vor mai fi aici ca să ne protejeze.

Teo rîse, cu rîsul ei scurt.

— Nu găsești că-i nostim?

Ea-și goli paharul.

— Și a început să mă amenințe. Nu putea accepta ideea că trebuie să fugă singur. Îmi cerea să-i jur că-l voi urma. Eu continuam să refuz, și atunci afirma c-o

să mă denunțe nemților. Le va spune că a surprins secretele mele, că sînt în legătură cu comuniștii, că fac spionaj pentru ei, de altfel că sînt foarte prietenă cu tine, Henri, și că tu, soția ta, fratele tău, cumnată-ta ați intrat în machi.

— Iar tu, Teo, ce-i spuneai ?

— O ! nu mai știu, făceam haz. Asta îl înnebunea de furie. Într-o seară m-a implorat, s-a tîrît în genunchi să-i promit că voi fugi împreună cu el ; cînd a văzut că e în zadar, s-a sculat în picioare, era livid, bîlbîia, striga : „Bine, ca și amantul tău, ca și prăvăliașul tău, să știi că ai s-o pățești. Ai văzut că nemții l-au luat în primire. Se vede că l-au tîrnuit, înainte de a-l trimite să crape în Germania. Ei bine ! și cu tine se va petrece la fel... A ! nu crezi că te-aș putea vinde ? Pe prăvăliașul tău eu l-am vîndut. Ba chiar mi l-au plătit cu un preț bun la Gestapo și amîndoi ne-am putut oferi zile plăcute în schimbul fulgilor lui. Nu te-ai întrebat de unde ne vine acel surplus de bani, așa deodată ?...“ M-am aruncat asupra sa, aș fi vrut să-l sugrum, însă amîndoi eram beți, ne-am rostogolit la pămînt, loveam fiecare la nimereală. Dacă aș fi avut o armă... Mă și întrebam : cînd băusem, poate că într-o zi, fără să-mi dau seama, să-i fi vorbit despre Couderc ? Couderc și cu mine continuam a ne vedea uneori, într-ascuns. Couderc îmi spusese că este în mișcarea de Rezistență, altminteri nici nu l-aș fi recunoscut cu barba și mustățile lui, dar el a venit spre mine ; îmi reproșa că trăiesc alături de un tip care cîntă într-un local pentru nemți.

Teo a rămas multă vreme tăcută. Își ducea la buze paharul gol.

— Nebună... Eram nebună de dezgust, de ură. La sfîrșit, am putut să-l înșfac pe Karel, era ajuns la marginea puterilor și l-am lovit cu capul de mai multe ori de podea. A leșinat. Cum însă eu eram beată turtă, l-am crezut mort. Am plecat noaptea prin oraș. Îl strigam pe Couderc, îi ceream iertare, plîngeam, strigam.

Mi s-a părut că, chiar în acea clipă Teo plîngea : își ascunsese fața în mîini. Îmi ghicea oare gîndul ? Clătină din cap, rînji, apoi mă privi cu ochii uscați.

— În mai multe rînduri, Couderc, poate cu o lună înainte de arestarea lui, văzînd că rămîn în continuare lîngă pianistul meu, mi-a cerut să-l ajut, să lucrez pentru el. Ar fi vrut să obţin informaţii, ca — ieşind cu Karel — să-i fac pe nemţi să vorbească... Atunci, fără să-mi dau seama, cînd băusem, i-am vorbit oare lui Karel despre Couderc, despre misiunea de spionaj pe care vroia să mi-o încredinţeze ?

Se întoarse spre mine, mă fixă cu o intensă, cu o zbuciumătoare întrebare.

— Henri ? Crezi că este posibil ? Crezi că l-am putut trăda pe Couderc fără s-o ştiu ?

Buzele-i palide, degetele îi tremurau. Nu aveam în ceea ce mă priveşte nici o îndoială : pianistul aflase din gura amantei lui ceea ce se grăbise pe urmă să raporteze Gestapo-ului. Ea nu-şi dăduse seama de nimic ; trebuie să fi fost înecată în alcool. Îmi inspira oroare şi milă. Oroarea era pentru acea seară îndepărtată în care o inconştientă azvîrlise în braţele morţii pe prietenul nostru ; mila pentru acum, pentru această femeie îmbătrînită înainte de vreme, care — de atîţia ani — zi de zi trebuia să moară din cauza acelei crime pe care, fără s-o ştie, o săvîrşise.

— Şi Wonsler ? am întrebat-o eu, silindu-mă să şterg din glas reflexul repulsiei.

— Wonsler ? repetă ea, ca şi cum n-ar înţelege. După care se ridică şi-şi ceru mantoul.

— Pe Wonsler l-am regăsit acasă. Nu ne mai vorbeam, dar beam cot la cot amîndoi. Eram nerăbdătoare să mă denunţe nemţilor. În fiecare dimineaţă mă miram că n-au venit să mă aresteze peste noapte... Karel, o zdreanţă, devenea din ce în ce mai mult o zdreanţă. În cele din urmă, nu s-a putut decide să plece în camioanele Friţilor. Eu am şters-o la Paris, el m-a urmat. Se aştepta desigur să-l predau machisarzilor. Totuşi, m-a urmat. După cum el nu putuse face saltul de a mă vinde nemţilor lui, nici eu nu m-am putut hotărî să-l dau pe mîna agenţilor de poliţie.

Îmi aruncă o privire piezişă.

— Sigur, Wonsler, sfîrșit, i... t... it. A crăpat acum doi ani. De aceea, micul meu Henri, îți și vorbesc...

Am lăsat-o să plece. Am comandat o altă băutură. În jurul meu — niște oameni flecăreau, fumau, beau, rîdeau. Bărbați, femei tinere. Un disc de jazz, vioară, pian, baterie, ghitară, cînta în surdină o melodie veche, de pe vremea cînd Couderc, Guillaume, mușchetarii se pasionau pentru Armstrong, Duke Ellington sau cvartetul de la Hot-Club, o melodie pe care Karel Wonsler o pisa poate și el pe pianul lui, pentru nemți.

Pe Elba, o furtună de mai se rostogolește și urcă spre Hamburg. Navele coboară, încet, la mare. Una sună uneori în ceață.

Amintirea prăvăliașului, a prietenului meu devorat de monstru, nu mă părăsește în fața fetelor trandafiriu-strălucitoare, a foielii pașnice a străzilor. Insolit, anacronic gînd, cînd Germania revine pe linia de plutire ca una din navele sale pe fluviul neschimbat, cînd foștii SS-iști, sub drapel francez, omoară vietnamezi.

Imaginea prietenului meu mort în vreo groapă sau în vreun cuptor al acestei țări (acum primitoare și zîmbitoare) nu mă părăsește, și totuși, vorbesc, mănînc, lucrez alături de acești oameni plini de bunăvoință și de cumsecădenie, atît de asemănători, în aparență, oricărui european mijlociu ; nu pronunț în fața lor numele Guernica, Oradour, Auschwitz sau Dachau.

Cum ar fi rîs prăvăliașul în cafeneaua plină de fum în care mă conduce un ziarist de la radio : fete pe jumătate goale, sîni și șezuturi provocătoare, ademenesc clientul, una din ele vine la masa noastră, cu farmecele ascunse de un șal. Vorbea franțuzește, sau mai degrabă argoul parizian, evoca amintiri din localurile de la Montparnasse și din cartierul latin. Regreta „tinerețea ei nebunatică la Paris", S.T.O. *) o adusese aici, adăuga ea, și aici rămăsese.

* Service Travail Obligatoire=Munca obligatorie.

Un glas din umbră strigă : „Françoise !“ Fata se scoală, scuzîndu-se faţă de noi cu un zîmbet. Se postează pe podea în mijlocul cabaretului. Un proiector o inundă cu o lumină trandafirie, în timp ce ne aruncă şalul şi apare superbă în goliciunea ei. Cum ar fi rîs prăvăliaşul ascultîndu-l pe colegul meu german explicînd că superba asta de Françoise nu era decît un François, partener al unui SS-ist pe care-l urmase în dezastru. Nişte injecţii de hormoni dădeau travestiului linia dorită şi dezirabilă...

Ce mai farsă, nu-i aşa, bietul meu Couderc ?

...Trecuse de amiază, cînd m-am trezit. Nu reuşisem să mă desprind de coşmarul nopţii şi al dimineţii, frînturi din el îmi reveneau în memorie : Françoise din Paris, Venus, ibovnicul, ziaristul SS-ist cu şuviţa aceea blondă, prăvăliaşul mă obsedaseră tot timpul în vis ; strada prostituatelor de la Hamburg se deschidea în centrul oraşului meu natal, devenea acolo un lagăr de concentrare : mă întîlneam acolo cu Couderc, schelet strîmbîndu-se în haine vărgate, cu Manuela, enorma băşică gata să plesnească, Venus-pederastul mă făcea să cunosc fără voia mea plăcerea, şi amantul său, ziaristul SS-ist, mă conducea la moarte în fundul unei odăi infecte. Doi paji după moda Renaşterii se aplecau atunci asupră-mi : desfătarea privirilor lor, a glasului lor, a mîinilor lor, a parfumului lor. Îmi descătuşau sufletul de trupul îmbătrînit, mînjit, sufletul meu pornind între paji avea forma unui trup suplu şi tînăr, forma trupului Clarei. Îi recunoşteam pe paji : unul era Elisabeth, celălalt Hélène, sau mai degrabă Celia şi Rosalinda.

XIII.

Adesea, duminica, Hélène ne arăta desenele pe care i le dădea un bolnav. Le semna cu numele de Mistigri și se reprezenta pe el însuși într-însele sub aspectul unui om cu cap de pisică. Pe acele zig-zaguri, labirinturi, fumuri, orizonturi ale „pămîntului mort", acele forme vag obscene ale „vieții în moarte", acele bucăți răzlețe ale lui „Mistigri apoteozat și semănat în cele patru vînturi", Sylvie și François-Gérard născoceau povești în care interveneau gemenii mongoloizi, Baïla, înfirmierii, dr. Villanet pe care ei credeau că-i descoperă în desene. Pe autorul în carne și oase Hélène nu-l arătă ; copiii, se gîndea ea, l-ar fi speriat prea mult cu privirile sau întrebările lor, pe acel ins într-un mod atît de tragic retras în sineși. Dar pe mine m-a dus totuși pînă la el, într-o dimineață cînd era de serviciu. Mistigri parcă nu mă vedea nici nu mă auzea. El îi întinse Hélènei o nouă provizie de desene, dar refuză ca să i le explice, în ciuda încercărilor de interpretare pe care ea încerca să i le propună. Totuși, cînd eram pe punctul de a-l părăsi, și-a luat înapoi operele și le-a înșirat pe pat. „Mistigri", rosti el, și se prefăcu că miaună încet. Repetă încă o dată Mistigri, arătîndu-se cu degetul, apoi arătînd efigia sa în chip de om-pisică în colțul desenelor.

— Mistigri este iadul, spunea el, Mistigri e pămîntul, Mistigri e crud.

Își întoarse capul înspre mine. Fața îi era brăzdată de riduri adînci.

— Foarte frumoase, desenele d-tale, Mistigri, afirma Hélène.

Nici o expresie nu arăta pe fața bolnavului că ar fi înțeles sau chiar auzit. Cu un glas puternic, el ne declară :

— Mistigri e moartea.

Închise ochii, stătu nemișcat, rigid. Descărnat, cu tenul cenușiu, avea într-adevăr înfățișarea unui cadavru. Hélène strînse hîrtiile și-mi făcu semn. „Acum nu va mai vorbi."

Cînd am ajuns pe coridor, am întrebat-o pe Hélène dacă sufletește vizitarea permanentă a unor astfel de bolnavi n-o apăsa.

— De ce ? se miră ea. Numai oamenii „normali", meschinăriile lor, orbirea lor, felul lor stupid de a nu-și da seama că și ei sînt iadul, că și ei sînt moartea, numai ei mă obosesc și mă apasă.

— Atunci eu te obosesc ?

Hélène rîse ușor.

— Dar, Henri, tu nu ești normal, nici tu, nici Elisabeth, nici Villanet !... Nici eu.

Într-o altă duminică, pe cînd era din nou de serviciu, avu de făcut un electroșoc. În conformitate cu ceea ce între noi devenise o tachinare obișnuită, mă zeflemisea : „Ei, Henri, încă nu te-ai decis să mă vezi operînd." Nu știu ce m-a îndemnat, că am primit provocarea. „Vino și tu Betty", propuse Hélène, dar soția mea dori să rămînă cu copiii care, în acea zi ploioasă, se jucau la ei în cameră.

Cînd am pătruns în micul salon al spitalului destinat tratamentelor electrice, infirmierii îl dezbrăcau pe bolnav, un bărbat scund și spătos, numai mușchi. Goliciunea îi accentua aerul nenorocit. Omul stătea cu capul în jos, ca și cum și-ar fi privit sexul. La un semn al Hélenei, infirmierii îl înșfăcară și-ntinseră pacientul pe o saltea. Se zbătea. Vedeam cum li se roșește sub efort ceafa lată celor doi solizi bărbați. În sfîrșit, infirmierii îi fixară brațele, picioarele, spatele cu niște chingi. Întins

cu fața în sus, bărbatul cel scund nu se mai clinti. Hélène controla cadranele, manetele aparatului. Controlă de asemenea dacă chingile rezistă destul de bine, avu grijă să-i fie în sfîrșit ca lumea prins capul într-un fel de menghină care strîngea fruntea, tîmplele. Tot sub supravegherea ei atentă, un infirmier descleștă dinții pacientului, introducîndu-i în gură un aparat care, în același timp, ținea captivă limba și împiedica fălcile să se închidă. Ochii bolnavului se învîrteau în orbite. Cum oare putea Hélène să-și continue cu calm munca, de parcă n-ar fi existat acea speriată privire ațintită asupră-i, asupra gesturilor ei, asupra acelora ale infirmierilor ? Ea coborî o manetă. Timp de cîteva secunde, în ciuda chingilor, a legăturilor, trupul se răsuci, se întinse, se cutremură gata să plesnească, chinuit de fulger. Un grohăit ca de fiară în agonie ieșea din gîtlejul umflat, buzele albastre se acopereau cu spumă, fruntea părea moartă deasupra ochilor dați peste cap. Hélène întrerupse curentul, omul cel gol continuă încă să fie agitat de tresăriri din ce în ce mai slabe. El rămase în sfîrșit imobil, destins, cu ochii închiși. Infirmierii îl dezlegară, azvîrlină o pătură peste goliciunea lui.

Trebuia să fiu, probabil, livid. Hélène îmi aruncă o privire scurtă.

— Te asigur, Henri, că n-a simțit nimic... Cînd se va trezi, nu-și va aduce aminte absolut de loc de această criză.

— Și se va simți mai bine ?

— Nu se gîndea decît la moarte. Se ve trezi eliberat de astenia sa, de ideile lui fixe, lugubre. I se vor putea încredința din nou unele munci.

Ea zîmbi, în același timp își încruntă sprîncenele. Contrastul între zîmbetul buzelor și severitatea ochilor ei mă tulbura.

— Într-adevăr, Henri, mă privești ca și cum aș fi însuși diavolul.

Mi-am adus aminte de ceea ce îmi povestise despre copilăria ei : tocmai de comparațiile acelea cu demonul cu care părinții ei o chinuiseră. Mă întrebam, nu dacă exista în ea ceva demonic, ci dacă obsesia aceea a in-

fernului ce-i fusese impusă pe cînd era fragedă și fără apărare, nu lăsase cumva într-însa totuși unele urme? Nu căuta ea oare această familiaritate copilărească cu umbrele infernale, mai tîrziu, cînd alegea să-și ducă viața cu și pentru alienați?

Hélène traversa repede parcul. Nu-i vedeam decît profilul, așa că nu mă puteam asigura de partea de umor sau de tristețe din cuvintele ei:

— Cine poate ști? Sînt ore cînd totul mi se pare atît de dezolant, poate că ar fi rîndul meu să trec la electroșoc?

Am vrut s-o iau de braț, dar se desprinse.

— Femeile ca mine... Trebuie să fii psihiatru ca să le iubești, în sfîrșit, vreau să spun: să le suporți... Psihiatru sau... bolnav.

Mă gîndeam că, poate, vorbele și mai întîi scena electroșocului, la care îmi propusese atît de des ca să asist, nu erau destinate decît ca să mă îndepărteze de ea, decît ca să provoace în mine o repulsie salutara.

Oare pentru a-i arăta că rămîn în continuare lîngă dînsa, că legătura noastră nu depinde numai de noi doi, ci și de atașamentul nostru față de Elisabeth, sau că melancolia feminină n-o caracteriza? Am început să vorbesc de Betty, de clipele cînd ea se înfunda în dezgustul față de ceilalți, față de viață și de sineși. Ne opriserăm lîngă piciorul unui copac, nu mai eram departe de pavilion. Hélène părea să pîndească, parcă s-ar fi temut că soția mea ar putea să iasă și să mă audă.

— Betty, îmi spuse ea, desigur, nu degeaba sîntem prietene din totdeauna, surori în definitiv... Avea nevoie de teatru pentru a ieși din ea însăși, pentru a fugi de sineși... Ca să renunțe, ca să nu mai joace, a trebuit să fie, a fost ceva groaznic pentru ea... M-am temut mult timp că va fi primejdios în ceea ce o privește, în ceea ce privea echilibrul ei, și de asemenea periculos și pentru voi doi, pentru menajul vostru... Creșterea, prezența Sylviei i-a făcut bine. În sfîrșit, Elisabeth a fost satisfăcută pe deplin cînd a avut un fiu.

Ne-am reluat drumul. Tocmai ajungeam în fața pridvorului, cînd tînăra indochineză a ieșit, încadrată de Syl-

vie și de François-Gérard. Cu un zîmbet timid, ea a înclinat din cap, trecînd pe lîngă noi. Copiii, mîndri de tot, ne-au privit din verif.

Aceeași bucurie lumină atît ochii Hélènei, cît și pe ai mei.

După cîțiva pași, Hélène a reluat discuția cu vioiciune :

— Știi, Elisabeth va fi pentru noi foarte, foarte prețioasă la spital ! Ea acceptă să pregătească o serbare, un spectacol pentru bolnavi, cu bolnavii... Villanet spune că asta are o mare importanță : serbarea, teatrul, ca o terapeutică. Dacă Betty va reuși, și va reuși, de asta sînt eu sigură, vom continua, și Betty va fi regăsit astfel un pic de teatru... Un pic, sau chiar mai mult, căci îi va ajuta pe bolnavi să se vindece.

„Villanet spune că așa ceva are o mare importanță". Villanet, alt nume Hélène nu mai avea pe buze. Acest lucru mă exaspera. Îmi repetam și unele din cuvintele Hélènei după electroșoc : „O femeie ca mine, ca s-o iubești, trebuie să fii psihiatru !" și eu traduceam : „Villanet poate s-o iubească și ea îl iubește pe el". În același timp, încercam să mă liniștesc : „Hélène are pentru el admirația elevei față de maestru ; ce poate fi mai firesc ?" Treptat, acest glas liniștitor l-a biruit pe cel al geloziei. Îmi dădeam iluzia nepăsării : „Puțin îmi pasă, ba chiar dimpotrivă, ar trebui să mă bucur dacă o dragoste ar veni s-o smulgă pe Hélène din acea desperare pe care mi-a mărturisit-o mai adineauri".

XIV.

În curînd serbarea pe care o pregătea Elisabeth avea să domine întreaga viaţă a grupului nostru. După spusele Hélènei, ospiciul întreg, bolnavi şi infirmieri, se pasiona. Peste cîteva luni va fi Crăciunul. Într-o sufragerie de-a fostei mănăstiri, căreia i se schimbase destinaţia, se va construi o scenă. Betty discuta planurile ei cu dulgherul ospiciului ; doi bolnavi, altă dată tîmplari, dădeau o mînă de ajutor. Hélène căuta deja, schiţa proiectele de decoruri şi costume : cîteva femei din serviciul său erau gata să croiască şi să coasă. Spectacolul va fi destul de scurt : nimeni neputînd să spere că se va reţine mult timp atenţia spectatorilor ieşiţi în acea zi din curţi, din dormitoare, din ateliere. El va cuprinde două părţi : înainte de pauză, music-hall : o fată din sat va cînta nişte melodii vechi din ţinut, iar un tînăr instabil, hoţ de buzunare ocazional, pe care dr. Villanet îl scăpase de pedeapsa casei de corecţie, va executa nişte numere de prestidigitator. Dédé, bucătarul nostru, promitea că nu se va apuca iar de băutură înainte de Crăciun, aşa că va putea înjgheba numărul de clovn, pus la punct altădată, cînd se plictisea în lungile lui curse. Pentru asta el „dresa“, ne spunea, pe unul din tinerii săi colegi beţivi ca să interpreteze rolul lui August Prostul. În partea a doua a spectacolului, o scurtă comedie de Labiche va fi jucată de soţia mea, de tînăra cîntăreaţă a satului şi de cîteva alte talente în devenire, pe

care Hélène și Elisabeth sperau să le descopere printre bolnavi... În care scop, ele treceau la audieri, Hélène cerea sfatul lui Villanet, ba chiar și pe al lui Moulineux, pe care perspectiva ciudatei serbări îl smulgea puțin din neîncrederea sa obișnuită, ca ei să-i indice pe aceia dintre bolnavii serviciului lor care li se păreau capabili mai întîi să înțeleagă ce vroiam de la dînșii, apoi să suporte disciplina jocului, în sfîrșit să învețe un text. Acestor „chemați" Hélène li-i adăuga pe aceia dintre proprii săi pacienți pe care ea îi socotea susceptibili de a intra în joc.

Pe urmă, noi alcătuiam juriul. Hélène, Elisabeth și cu mine — uneori ni se alătura și dr. Villanet — pentru a-i asculta pe viitorii artiști în „Mon Isménie", actul lui Labiche ales de soția mea. Înainte de a le da bolnavilor să citească o parte din rol, Betty le povestea intriga : Vancouves nu dorește s-o mărite pe fiica sa Ismenia ; dimpotrivă Galateea, sora lui Vancouves, fată bătrînă și cu moștenire, ține să-i dea un soț nepoatei sale. Se prezintă un pretendent, Dardenboeuf. Sperînd să-l îndepărteze, Vancouves îi întinde capcane cu complicitatea Chiquettei, mica femeie de serviciu, dar — viclean — Dardenboeuf va ocoli capcanele. Totul se sfîrșește bine, adică printr-o căsătorie.

Ciudate audieri : în cea mai mare parte a timpului, ieșeam din acele ședințe decepționați, epuizați. O astfel de ciocnire a alienării, chiar ușoară în semnele ei, cu un proiect comic, ne dădea un sentiment de indispoziție, ca și cum ne-am fi îndeletnicit cu niște experiențe în detrimentul bolnavilor.

Villanet ne încuraja totuși să continuăm. În cele din urmă, l-am ales pe tînărul hoț de buzunare, prestidigitatorul să joace rolul lui Dardenboeuf, pretendentul Ismeniei, și pe cel de-al doilea om de serviciu, Dédé, să fie tatăl Vancouves. Unei grațioase și palide adolescente, vai, în pragul schizofreniei, i se va încredința rolul logodnicei.

Hélène și dr. Villanet își întemeiau pe această inițiativă mai multe speranțe. Întîi pregătirea jocului timp de cîteva săptămîni va polariza atenția unor numeroși

bolnavi, nu numai pe a „actorilor“ ci și pe a celor care vor participa la construirea scenei, la amenajarea sălii, a decorurilor, la confecționarea costumelor, în sfîrșit a tuturor tovarășilor cu care vor discuta despre progresele muncii lor. Colaborarea directă a Hélènei, a Elisabethei și a tinerei fete din sat, intrînd în același joc cu ei, le va da bolnavilor un sentiment de încredere și de mîndrie. În sfîrșit, se putea spera, dacă ei ar reuși să se pasioneze pînă la capăt de proiectul lor, că „actorii noștri vor evada pentru acel timp din boala ce-i avea ca ostateci, ba chiar — cine știe ? — noul drum o dată trasat, poate că ei vor continua apoi să-l urmeze ? Dédé pregătindu-și numărul de clovn și învățînd rolul lui Vancouves, n-o să mai bea ; Ourson — aceasta era porecla dată de bolnavi tînărului hoț de buzunare — se va obișnui să nu mai joace personajul unui hoț, ci pe acela al unui prestidigitator cinstit cît și pe al unui seducător și viclean logodnic ; Antoinette, mica schizofrenică, își va aminti de frumusețea ei, de tinerețea sa, de promisiunile de dragoste, jucînd rolul fermecătoarei logodnice. Cît despre ziua serbării, ea va servi drept exorcism atît ospiciului, cît și satului ; nu va mai fi în acele cîteva ore decît un singur grup uman unit într-o aceeași plăcere, nu două clanuri ostile unul față de celălalt, al bolnavilor și al sătenilor. Aceștia din urmă, spunea Villanet, sufereau pentru că nu erau, în ochii celorlalte tîrguri din regiune, decît oamenii unui ținut de țăcăniți, de infirmieri și rude de infirmieri tot atît de smintiți ca și pacienții lor ; din cauza aceasta, din pricina acestei rușini niciodată mărturisite, lor le era necaz pe pensionarii ospiciului. Dimpotrivă, serbarea le va da prestigiu, va trezi gelozia satelor din jur. Locuitorii din Saint-Ferréol vor fi în sfîrșit mîndri de viața și de tîrgul lor.

Hélène exagera în speranțele acestea. Elisabeth, deși repetițiile îi erau penibile, îi împărtășea însă entuziasmul. Cel puțin așa afirma. Dar totuși, nu știu ce semne de oboseală în glasul, în gesturile ei, mă îndemnau să suspectez atîta optimism declarat. Numai dr. Moulineux afișa un scepticism total. El acceptă totuși ca soția lui

să vină s-o ajute pe Hélène și pe Betty la pregătirea costumelor și a decorurilor.

Din spitalul său îndepărtat, Esther Zarev trimitea urările ei pentru reușita inițiativei. Esther părea să împărtășească credința Hélènei și pe a soției mele.

Cît despre mine, constrîns de profesie să-mi continui grabnicele călătorii dintr-un oraș în altul, dintr-o țară în alta, uneori dintr-un continent în altul, sfîrșeam prin a le găsi o savoare de irealitate a capitalelor străbătute, afirmațiilor culese de pe la politicieni, militari, industriași ori savanți, întregului mers hurducător al lumii ; în timp ce efortul pasionat al Hélènei, al Elisabethei, ca și munca adesea plină de riscuri a echipei lor pe care o regăseam din săptămînă în săptămînă, sau — cînd vreo călătorie se prelungea — numai din lună în lună, mi se păreau a fi manifestarea unei căutări, a unei apropieri de o salvare incontestabilă, — și faptul că scopul de atins lua înfățișarea unei modeste serbări nu schimba întru nimic acest adevăr.

Îți vorbeam de Observator, Esther Zarev, de jocurile noastre, de tinerețea noastră. Îți plăcea să mă faci să repet replica lui Orlando :

— „Spune-mi acum, Orlando ! Cît timp ai s-o mai dorești după ce o vei fi avut ?

— De-a pururea și-o zi".

Eu adăugam : „Vezi, Esther, și mie, tînăr, mi-ar fi trebuit, mi se pare, peste *de-a pururea* încă o zi.

— Și pentru ce ?"

Nu răspundeam. Mă gîndeam : „Spre a trăi cu Elisabeth, spre a trăi tot ceea ce zilele îmi vor aduce, sub semnul acestei iubiri, ca speranță, ca descoperire, ca libertate, ca muncă și luptă de realizat, în sfîrșit ca victorii..., ca victorii pentru noi, pentru ceilalți, pentru toți ceilalți, asupra lumii, asupra părții de umbră pe care ni se părea că o mai ascunde lumea atunci cînd noi ne pregăteam a o cuceri, a o lumina cu matinalele noastre priviri.

— O zi fără de-a pururi, cum spunea Rosalinda voastră, e deja mult, relua Esther Zarev.

Viaţa mea, dragostea, viaţa noastră nu va fi fost decît acea zi, acea singură zi fără eternitate, chiar fără orizontul eternităţii, căci Dumnezeu... Nu, mint (te minţeam, Esther Zarev, pe tine pe care nimeni niciodată nu te va mai putea minţi), sau mai degrabă, simultan, mai aştept încă (nu te voi aştepta oare pînă la sfîrşit?) acel „de-a pururea şi-o zi" — astfel mîine, poimîine, la asfinţitul ultimei zile după eternitatea aşteptării, tot ce părea pierdut, condamnat, va fi schimbat, va fi regăsit, va fi salvat — şi eu simt că eternitatea de tandreţe, de bucurie meritată care ni se făgăduise, ne-a fost furată.

XV.

Copii îl descoperiră în apropierea bisericii, într-o joi „Era un domn, spuse Sylvie, era aşezat în faţa unui tablou, şi făcea tabloul cu culori frumoase, se recunoşteau pietrele, portalul bisericii". „Ne-a întrebat dacă ne vom întoarce, adaugă François-Gérard. El unul se va reîntoarce". „Şi apoi ne va povesti poveşti, reîncepea Sylvie, poveşti de demult".

În duminica următoare, Maurice Loutremont ne arăta cîteva din pînzele pe care le pictase. Copiii şi cu el deveniseră nedespărţiţi. Ca să se plimbe împreună cu pictorul, ca să-l audă povestindu-şi propriile amintiri din copilărie la Saint-Ferréol, François-Gérard uita de Baïla.

Era în desenele în cărbune, în pastelurile, în picturile în ulei ale lui Loutremont, dincolo de marile forme plane pe care le scotea din copaci, din liniile peisajului, din curbele bisericii, un tremur al luminii pe care nu-l descopereai decît treptat, dar pe urmă trebuia să te smulgi, cu regret, din contemplarea acestor pete colorate, imperceptibil decalate în raport cu figurile ce le susţineau. Aveai sentimentul că vei pierde astfel o revelaţie de care simţeai încărcată opera ca de o taină. Dacă ai şti să priveşti mai bine, aşa credeai, un alt tablou ar apărea pe pînză, un alt joc de linii, de valori, de nuanţe, o altă lumină, semnele unui alt ţinut, ale unei alte lumini, decît locul şi lumina de la Saint-Ferréol care dăduseră naştere acelei opere.

Ca şi cum ar fi fost jenat că vorbise atîta, ori că nu se destăinuise prea mult nouă, pe care nu ne cunoştea (şi într-adevăr, cuvintele lui, ba mai mult încă : tonul de confidenţă, şi acea căldură, acea rezonanţă profundă a glasului său mă stînjeneau ca o lipsă de pudoare), sau poate că regreta că a dezvăluit emoţia în care-l făcuse să se scufunde observaţiile Elisabethei (nu era oare vorba şi de ochii, de gesturile, de frumuseţea Elisabethei ?), ne ceru iertare de „vorbăria“ lui şi tăcu.

După o clipă, tăcerea dintre noi mi se păru şi mai stînjenitoare decît emoţia ambiguă care ne cuprinsese pe toţi, mai întîi contemplînd picturile, apoi ascultînd-o pe Betty şi ascultînd răspunsul pictorului. Pentru a risipi acea proastă dispoziţie, am început să vorbesc despre serbarea pe care Betty şi Hélène o pregăteau cu bolnavii. Vizitatorul manifestă un viu interes faţă de această iniţiativă, oferindu-şi chiar ajutorul pentru timpul cît avea să rămînă în regiune ; el ar fi putut lucra la proiectele de decoruri, de costume. N-ar putea oare, cu această ocazie, să încerce uneori schiţe, să facă portretele unor anumiţi bolnavi ? Hélène l-a asigurat că va obţine autorizaţia lui Villanet.

Copiii ne priveau, timizi. Uneori Sylvie, urmată repede de François-Gérard, se instala în faţa cîte unei pînze, clipind din ochi aşa cum ne văzuse pe noi clătinînd din cap. „E frumos, frumos“, repeta ea, ţuguindu-şi buzele. „Iată copaci. Iată biserica. Iată ospiciul“, adăuga băieţaşul.

Cum noi tăceam, François-Gérard prinse curaj. El veni înspre pictor, îl trase de mînecă.

— Spune, povesteşte cînd erai mic la Saint-Ferréol.

Loutremont ne arunca o privire întrebătoare.

— Lasă, altă dată, mîine. Nu se aude decît gura mea. O să mă luaţi drept regele palavragiilor.

— O ! regele, exclama Sylvie, regele palavragiilor ! Trăiască regele !

Hélène se prefăcea că dojeneşte copilul. În timp ce cu toţii rîdeam. (Rîsul lui Loutremont, asemenea unor acorduri de contrabas.) Îl invidiam pentru rîsul său, pentru vocea lui, care trebuia să fie ca o dezmierdare pentru femei. François-Gérard revenea spre pictor.

— Povestește, vreau eu, povestește-ne.

Din nou Loutremont le întreba din priviri pe Betty, apoi pe Hélène. Ele îi zîmbeau, indulgente, ca și cum zîmbetul lor s-ar fi adresat și copiilor.

Loutremont povestea în dimineața aceea și în multe alte duminici, căci el revenea adesea și eu mă înfruptam din amintirile lui ba de la el însuși, ba de la Betty care mi le transmitea. Era în timpul războiului : 1916 ? 1917 ? Copilul avea nouă sau zece ani ; tatăl mort pe front, mama, temîndu-se de soarta lui, la Paris, foamea, frigul, obuzele *„dicke Bertha"*, îl aduseseră în Saint-Ferréol la debitanta care altădată, în tinerețea ei, fusese femeie de serviciu la familia Loutremont. Nu mai erau bărbați în sat, afară de cei bătrîni ; pe micul parizian femeile tinere îl adulau și fetițele, puștii obraznici îl atacau, el se apără, ei sfîrșiră prin a-l adopta : cînta la armoniu în biserica rămasă încă intactă și strengarii îl ascultau, împietriți. „Am continuat să iubesc, să ador muzica, dar nu mai cînt. Mii de draci, să fi văzut privirile micilor țărani, căutătura fetițelor cînd mă auzeau cîntînd ! Mi-era aproape frică ; frică de mine însumi, de puterea mea, de puterea sunetelor. Pe urmă era rîndul meu să mă simt parcă vrăjit de tăcere, de fiecare chip, de fiecare obiect din lăuntrul acelei tăceri. Iată, așa e, cînd pictez, tot ceea ce văd, tot ceea ce privesc, ia — cred — pentru mine, intensitate, știți : putea fi greu de suportat acea intensitate pe care o avea lumea, orice în jurul meu, cînd ultima notă înceta să răsune în biserică și cînd mă întorceam spre ochii pironiți, spre acei ochi de mici animale sălbatice, țintuite locului". Expresia Sylviei și a lui François-Gérard : ei îl ascultă, cu gura întredeschisă, uimiți, înspăimîntați. Niște ruși, niște soldați s-au revoltat în La Courtine, fuseseră instalați — ca prizonieri — în niște lagăre construite grabnic la marginea pădurii. Noaptea aprindeau focuri, se așezau în jurul focurilor și cîntau. „Glasurile lor, o ! acele glasuri teribile !" făcea Loutremont cu vocea lui căreia îi dădea și mai grave modulații, și lua o poză teatrală, apoi izbucnea în rîs. „Uneori eu fugeam noaptea de la debitantă, o ștergeam spre pădure, mi-era groază

de întuneric, dar focurile, dar cîntecele ! M-am strecurat printre sîrmele ghimpate, o dată, ca să mă apropii mai mult, ruşii m-au zărit, m-au prins, am crezut că mi-a sunat ceasul, vă puteţi închipui. Soldaţii mă îmbrăţişau, vroiau să-mi dea de băut, au cîntat, au dansat pentru mine. Am devenit, ce să vă spun, mascota lor. Au ştiut că eu cînt la armoniu. Habar n-am cum, unii au reuşit să vină să cînte la biserică, şi eu îi acompaniam. Vă imaginaţi ? O nebunie. Era o nebunie. Ce spectacol ! Toate codanele satului îndrăgostite de mine, şi fiica debitantei, Angèle, care să tot fi avut vreo şapte ani". Pictorul rîse din nou. Acest glas, acest rîs, le împrumutase oare de la ruşi ? Betty spuse : „Loutremont ar fi putut face teatru, operă".

Dacă n-ar fi existat pictura lui, taina aceea — bucurie ori suferinţă ? bucurie şi suferinţă — în tablourile sale, poate că l-aş fi luat, pe Loutremont, cu poveştile, cu manierele lui, drept un spectacol în sine, drept o minciună seducătoare, dar exista acea taină îndărătul liniilor şi culorilor, taina aceea, şi exista de asemeni acea taină îndărătul gesturilor, al cuvintelor, al mimicii pictorului, aşa încît bănuiam în el o altă fiinţă, fragilă, între graţie şi panică. Rîdea. „Angèle, cît era de frumuşică, păr castaniu, mătase, ochii ei de un albastru deschis. Am revăzut-o, deunăzi, o mamă de familie, cumsecade, şi grăsană, cu patru plozi, cu părul argintiu. Sărmana mea Angèle. Nu m-a recunoscut. Nu s-a putut stăpîni să nu scoată un strigăt, de ce ? de stupoare ? de regret ? de neîncredere ? cînd i-am spus cine sînt : Maurice, parizianul, Loutremont".

Pictorul se oprea, lua una sau alta din pînze, se uita la ea înclinînd-o într-o parte, apoi în alta, mormăia, vizibil preocupat, nesatisfăcut de munca lui. Sylvie îl trăgea de haină.

— Ea nu te-a recunoscut, tu ai recunoscut-o pe doamna Angèle ? Eu, fiica ei, cea mai mică din fetele ei, merge la şcoală cu mine.

Loutremont aşează din nou pînza într-un colţ, se întoarse spre Sylvie, o ridică pînă la înălţimea capului.

— Ei ! nu, nu m-a recunoscut, Syl ! Îţi dai tu seama ? Avea ca şi mine pe atunci aproape vîrsta ta de acum, şi

apoi — ce regăsește ?... ea un bătrînel, iar eu o cucoană grasă.

„Nu vă puteți închipui în ce măsură, nu puteți ști ce noroc pe mine să pot întîlni copiii dvs., să vă întîlnesc pe dvs., le spunea Elisabethei, Hélènei. Fără cei mici, fără dvs., care aveți indulgența să-mi ascultați sporovăiala, să-mi priviți picturile, această întoarcere, acest pelerinaj, ce să vă spun, brrr... ar fi fost pentru mine... mă și întreb... Amar, puțin cam amar, poate chiar dezastruos, aceste amintiri răcite, un străin printre niște străini în decorul bucuriei mele de altădată, al bucuriei mele naive, de neînlocuit". El simula din nou groaza. François-Gérard rîdea, îl imita pe pictor cu niște „brrr"-uri care nu se mai sfîrșeau. Loutremont privea la copii. Eram izbit de expresia de respect și de bunătate cu care îi privea ; mă simțeam împărțit între gratitudinea, prietenia pe care mi-o inspira evidența inimii lui generoase cît și calitatea operei sale, și iritarea pe care mi-o pricinuia înțelegerea lui profundă cu Elisabeth. „Grație Sylviei și lui Gérard, am putut privi la tot ce se află aici, copaci, pietre, cer, oameni în același timp cu ochii micului parizian din 1917, cu ochii Sylviei și ai lui François-Gérard, nu-i așa, și cu cei ironici, prea ironici, totuși încă nu destul de ironici, încă nu destul de savanți, ai pictorului".

Loutremont o ajuta pe Betty în pregătirea serbării. El făcea în timpul repetițiilor schițe bolnavilor, uneori li le dăruia lor acele portrete creionate rapid. Mistigri află că un alt om în afară de el desenează, că altul în afară de el îi arată și-i oferă de asemeni Hélènei desenele sale ; și încetă să deseneze. Hélène îi spuse acest lucru lui Loutremont ; foarte impresionat, pictorul rugă să-i înlesnească o întîlnire cu Mistigri. Ea îmi povesti întrevederea dintre artist și bolnav. Loutremont se înarmase cu cîteva desene vechi de ale lui Mistigri și începu să le laude în fața alienatului care tăcea cu încăpățînare. Pictorul propuse lui Mistigri să-l lase să-i facă portretul, dar Mistigri nu răspunse. Totuși Loutremont se apucă de lucru, luă mai multe schițe ; îi dădu cîteva din ele modelului, care însă nu se clinti. Cîteva zile mai tîrziu, Mistigri începu să copieze propriu-i portret. Cel puțin,

el părea să copieze schița, de fapt rezultatul nu se deosebea cu nimic de desenele sale obișnuite. Cînd Loutremont află de una ca asta, începu să țopăie pe loc, spre marea bucurie a copiilor.

Noul nostru prieten spunea că se găsește pentru scurt timp în sat, unde era în pensiune în singura cafenea locală. Totuși, din săptămînă în săptămînă îl puteam întîlni. Duminica el nu-mi arăta numai noile sale pînze, ci acum și pe cele ale Elisabethei și ale Hélènei, care se proclamau elevele sale. Datorită sfaturilor lui Loutremont, Hélène reușea să înjghebeze picturi care dovedeau o eleganță, chiar o măiestrie în fața cărora ne întrebam uneori dacă nu este vorba de o copie a operei „profesorului" ; eu preferam, în ceea ce mă privește, guașele naive, atît de luminoase, ce le pictase pe vremea Observatorului. Încercările Elisabethei rămîneau stîngace, dar eram surprins, și adesea emoționat, ba de veselia, ba de duioșia sau de enigmatica nostalgie care emanau din acele culori vii ca o rază de soare deasupra unei grădini după ploaie, sau delicate, gingașe, asemenea unei aripi de pasăre în desișurile de toamnă, și de acele semne stîngace și subtile care exprimau jocul copacilor, drumurilor, umbrelor sau al norilor. Loutremont nu înceta cu laudele privitoare la talentul elevelor sale. Ghiceam, deși el avea grijă să risipească și către una și către cealaltă aceleași complimente, că preferă încercările Elisabethei reușitelor Hélènei. Eram fericit să văd cum se dezvăluie, prin mijlocirea trăsăturilor și a tușelor de culoare, acel suflet tainic pe care Elisabeth îl exprima în tinerețea ei grație pătimașelor sale eroine de teatru, ori zeflemitoare cărora le împrumuta chipul, trupul și glasul ei. Eram fericit și totodată mă întrista faptul că această revelație sau reînviere nu mi-o datora Elisabeth mie, ci unui străin pe care, o vedeam bine, îl îndrăgea din ce în ce mai mult.

Altădată, îmi spuneam, privise lumea prin ochii lui Roland Marcel ; prin gesturile, atitudinile, sunetul glasului său, prin felul lui de a declama ; el o învăța nu numai arta sa, nu numai teatrul, ci și un fel de a simți de a trăi. Și faptul că sensibilitatea aceea, că existența aceea fuseseră bazate în ochii mei pe o minciună, că

pînă la sfîrşit am putut-o face pe soţia mea să renunţe la ele, nu-mi ascundea faptul că nu reuşisem să le înlocuiesc, să-i dau Elisabethei alte raţiuni de a trăi.

Aşadar, mă mai gîndeam, ea are nevoie de profesori care s-o înveţe reţetele lor spre a substitui existenţei cotidiene un personaj sau o viziune ; eu nu-s un asemenea profesor, nu sînt profesorul ei, eu care n-am ştiut decît s-o învăţ pur şi simplu să fie, să rămînă fericită în mijlocul dragostei noastre. N-o mai am pe Clara, Elisabeth şi Hélène m-au constrîns ca s-o pierd, şi acum Hélène nu se mai gîndeşte decît la Villanet, este sau — dacă nu e încă — nu va întîrzia să devină amanta lui ; cît despre soţia mea, acea expresie ba visătoare, ba veselă pe care o observ la ea, o datorează prezenţei lui Loutremont. Cum să nu sfîrşească amîndoi prin a se iubi ! Amărăciunea mea nu mă irita împotriva Elisabethei, a Hélènei, a lui Villanet sau a lui Loutremont, ci împotriva mea însumi. Nu aveam puterea, prestigiul nici al unui medic care combate boala, suferinţa, moartea, nici pe al unui artist care creează din nou lumea, şi atunci cum să mă plîng dacă ei, exemplul lor, acţiunea lor provocau admiraţia Hélènei şi pe a soţiei mele. Dacă aş poseda alte puteri, alte ştiinţe, ele ar rămîne îngropate, rătăcite. Această atenţie a întregii mele fiinţe la vibraţiile imperceptibile ale vieţii, această invitaţie, dacă nu la fericire, cel puţin la un acord, între zîmbet şi lacrimi, cu fiecare zi a existenţei noastre, pe care aş fi putut, mi se părea, să le împărtăşesc, trebuia înainte de toate să mă fi iubit cineva pentru a le ghici, era nevoie fără îndoială chiar de întreaga încredere, de dăruirea unei îndelungate afecţiuni pentru a presimţi şi apoi pentru a primi ceea ce eu puteam aduce, puteam da în schimbul dragostei. Mă întrebam dacă nu rămăsesem asemeni acelui băiat care, alături de sora sa, petrecuse ore întregi privind de la o fereastră, în grădina din faţă, la acel dute-vino al tinerelor fete a căror vedere îl încînta ? Dar, ceea ce se putea înţelege cînd tinereţea e lăcomie şovăitoare în pragul lumii, devenea, prelungindu-se, o vinovată slăbiciune şi nu trebuia să mă mir dacă mă trezeam cu inima zdrobită şi cu mîinile goale. Aşa cum o pier-

dusem pe Clara, așa cum se îndepărtase — după ce abia se apropiase — Hélène, oare n-o voi pierde și pe Elisabeth, iar asta pentru ultima dată ? Oare nu trebuia să-i vorbesc lui Loutremont ? Elisabethei ? Dar n-ar fi însemnat aceasta să stîrnesc primejdia, spunîndu-i chiar eu pe nume ? ce să fac să devină conștienți de un sentiment reciproc pe care poate că nici unul nici celălalt încă nu și-l surprinseseră ?

I-am împărtășit Hélènei neliniștea. Îi aduceam aminte de rugămințile pe care mi le făcea ca să n-o părăsesc pe Elisabeth. „Și iată, acum chiar Elisabeth este pe punctul de a mă uita pentru acest străin". Am adăugat, nu fără o anumită ambiguitate de care eram conștient : „Ai fost aliata ei pentru a mă reține lîngă ea... (am făcut o pauză, apoi am prins destul curaj ca să continui) și lîngă tine, oare nu vrei să fii acum aliata mea ca să o păstrez, s-o păstrăm pe Elisabeth ?" Hélène protestă : ce tot inventez eu ? Nu există între soția mea și Loutremon nimic altceva decît prietenia și un entuziasm comun pentru pictură. Eram eu oare incapabil să înțeleg acest lucru : simpatia care poate apropia un bărbat, o femeie, fără nimic echivoc sau tulbure între ei, cînd împărtășesc amîndoi același gust, același elan pentru o muncă, o meserie sau o artă ? După vehemența sa, vedeam bine că dincolo de reproșurile mele la adresa Elisabethei, ea se simțea deopotrivă vizată ; ținea piept atît pentru a se justifica de a mă fi dat uitării de cînd munca ei cu Villanet (munca lor, dar și pasiunea lor, eram sigur) o absorbea complet, cît și pentru a o apăra pe Elisabeth. Vibra totuși un asemenea accent de sinceritate în cuvintele sale, încît — uneori — ajunsesem să mă îndoiesc de bănuielile mele atît pentru ea și Villanet, cît și pentru soția mea și pictor. Nu știu ce m-a apucat într-o seară să-i vorbesc Elisabethei despre aceste bănuieli, nu față de ea, ci cu privire la Hélène. Speram fără îndoială, fără să mi-o mărturisesc, să pot primi astfel confirmarea, prin demersul invers aceluia încercat pe lîngă Hélène, a netemeiniciei îndoitei gelozii. Cînd colo, reacția Elisabethei mă cufundă din nou în neliniște. „Și în definitiv, a exclamat ea, dacă Hélène și Villanet se

iubesc, nu e dreptul lor ?“ De altfel, fără să fi primit vreo destăinuire, ea era sigură că Hélène şi medicul se întîlneau în pădure sau uneori în oraşul învecinat. Nici nu bănuia ce lovituri îmi dădea, atît în privinţa Hélènei, cît şi a ei însăşi. Tonul său sfidător mă asigura că un acelaşi drept la dragoste pe care-l susţinea pentru Hélène, şi-l revendica, fără s-o ştie, şieşi.

Ca şi cum ar fi simţit în mine o tristeţe pe care crezusem totuşi că o ascund, copiii îşi intensificau atenţiile faţă de mine. Ei îmi vorbeau de prietenul lor Loutremont (desenau, pictau şi ei pentru a-l imita pe pictor ; Sylvie nu mai avea în linii şi în culori geniul copilăriei pe care-l mai păstra totuşi în privire, în graţia gesturilor, a tăcerilor şi a vorbelor ; acel candid geniu care făcea ca petele mov, albăstrui, trandafirii cu care François-Gérard îşi presăra acuarelele să fie mai frumoase decît florile, mai proaspete decît gîndul zorilor). Într-o după-amiază cînd ieşeam cu copiii, fiul meu, la cîţiva paşi de casă, se opri, ne ceru să-l aşteptăm şi se întoarse în fugă la pavilion. A trebuit să aşteptăm destul de mult. Ne pregăteam să facem cale-ntoarsă, cînd băiatul apăru în colţul pavilionului. Părea să tragă după el ceva, căci se apleca înainte, în timp ce braţul său stîng rămînea întins îndărăt. M-am mirat, cînd am descoperit captura fiului meu : era Baïla. Vietnameza lăsa ochii în jos, năucită parcă de iniţiativa copilului ; totuşi mi se părea că pe frumosul ei chip imobil, sub timiditatea sa oarecum religioasă, citesc nuanţa unui zîmbet, a ceea ce ar fi putut deveni un zîmbet.

Am traversat parcul. Îi dădeam mîna stîngă Sylviei, cea dreaptă băieţelului, care la rîndul lui o ţinea de mînă pe Baïla. Ea tăcea. Păstra un aer în acelaşi timp rezervat şi amuzat. Abia sosind la castelul de apă, atunci cînd copiii se căţărau pe scara de fier şi se jucau de-a marinarii, ea se înduplecă să răspundă întrebărilor mele. Puţin interesau vorbele rostite în legătură cu vremea, în legătură cu viaţa la Saint-Ferréol, însă cît era de dulce şi de sfioasă întîlnirea glasurilor noastre, cît mi se părea de insolită ! Tînăra femeie îmi destăinui că în ziua aceea soţul ei fusese chemat în oraş la consultaţii. Adăugă apoi

că François-Gérard n-o informase despre prezența mea ; ea îl credea singur, chiar și fără Sylvie, de aceea acceptase să-l însoțească. „E drăguț, spunea cu un rîs aproape murmurat ; ne înțelegem bine". Uneori ochii ei încuviințau să strecoare cîte o fugară privire asupră-mi. Era o dezmierdare sub care îmi coboram pleoapele, liniștit, eliberat de acel sentiment de amărăciune pe care mi-l pricinuia dubla trădare a Elisabethei și a Hélènei. Începeam din nou să visez : la țara pustiită a Baïlei, poate că ziarul mă va trimite acolo ? N-aș putea s-o duc înapoi acolo pe tînăra vietnameză ? Ne-am ascunde amîndoi în satul ei, și ce importanță are dacă într-o zi războiul ne-ar masacra acolo, noi am fi fost fericiți, aș fi uitat împreună cu ea totul din erorile, din decepțiile vieții mele ; zîmbetul, glasul, trupul ei de copil, sufletu-i străin, dragostea sa ca un opiu minunat m-ar fi desprins de mine însumi. „Îl iubesc mult, domnule, pe fiul dvs". Din nou aripa privirii, fugară și gingașa aripă coborînd pe frunte, pe ochii, pe gura mea. „Și el, așa cred, mă iubește". „Baïla ! Baïla ! Uită-te dacă sîntem sus ! striga François-Gérard. Sîntem marinari ! Asta-i corabia mea, eu comand". „Nu, protesta Sylvie, corabia e a mea". Și amîndoi strigau. Vietnameza rîdea cu rîsul ei care mă făcea să mă gîndesc mai mult la bucuria unui mic animal mătăsos, sfios (veveriță ? hermină ? nevăstuică ?), decît la veselia unei femei, și mă întorceam — ca și copiii pe parîmele corăbiei lor — în visările mele.

Cînd ne-am întors la pavilion, după ce Baïla dispăruse îndărătul ușii sale, cînd copiii mă părăsiră pentru temele și lecțiile lor, am simțit întîi acea năucire pe care o cunoaște cel care se trezește dintr-un vis fericit și nu mai înțelege nimic din camera aceea cenușie din jurul său, din acea zi de scrum pe care o are în față.

În cursul unei călătorii în Anglia, pe care am făcut-o mai apoi pentru ziar, imaginea Baïlei, a gingășiei sale, a tăcerii ei n-a încetat să mă însoțească, strecurîndu-și licărirea liniștitoare printre amintirile iritante despre Elisabeth și Loutremont, despre Hélène și dr. Villanet. Simțeam că în mine dragostea s-ar fi putut naște poate pentru tînăra vietnameză atît de diferită în smerenia sa de

aceea a soției mele și a Hélènei ; mai înțelegeam și că așa cum nu putusem să mă decid să le părăsesc pentru Clara, nu voi putea de acum înainte să îngădui nici unei iubiri să se împlinească, să atingă plenitudinea, să mă smulgă dintr-un trecut în care ceea ce era mort și ceea ce rămînea viu se împletea atît de strîns încît nu le puteam deosebi și rămîneam între un perete și altul ca prins în capcană. A iubi ar însemna a suferi. Ar însemna de asemenea a face să sufere pe cea care m-ar iubi, — și recunoșteam că nu am dreptul s-o fac.

Atunci mi-a venit deprinderea să combat dragostea prin iubiri trecătoare. Dragostea, dubla mea dragoste, pe care nu încetam s-o încerc, neștiută, duioasă, atît de duioasă totuși, pentru Elisabeth, inoportună, interzisă și geloasă pentru Hélène, încercam să mă consolez pentru ea prin niște iubiri care mereu se iscau, fiind mereu părăsite, pe care mi le aducea hazardul întîlnirilor sau al călătoriilor. Astfel începu acel joc al dorinței și melancoliei în care mă ardeam pentru a mă salva, în care invitam și refuzam fericirea, în care orice promisiune de dragoste se eschiva într-o zi sau alta în fața unei aventuri noi, în care serbările trupului și ale inimii sorbeau un farmec sfîșietor din presimțirea sfîrșitului lor, acel joc în care era — cu orice preț — nevoie ca plăcerea să întreacă desperarea.

Închiși, de cîteva zile și nopți, în acel hotel din Montmartre, așa cum fuseserăm în New York la St. Clariss-Hospital. Dar atunci boala, suferința mă țineau nemișcat, singuratic pe patul metalic și Consuela, neagra mea infirmieră, îndulcea noaptea cu frumusețea, cu zîmbetul și vorbăria ei, cu privirea sa de gazelă, cît și cu îngrijirile pe care trebuia să mi le dea (nu uitasem delicatețea mîinilor sale care îmi masau spatele dureros). Acum, dansul Consuelei deasupra trupului meu vesel, violența, căldura, dezmierdarea precisă a sexului ei. Jubilarea trupului meu pe care-l mai exaltă încă vechile visuri tîrîte fără voie în sînge (minunata diavoliță neagră, des-

frînată, care se hrăneşte cu trupul, cu sîngele amantului ei alb şi cînd în sfîrşit, se prăbuşeşte peste mine zgîlţîită încă de tresăriri, ca animalul pe care-l sugrumi, şi cînd geme cu glasul acela arzător, imaginea ruşinos de tulburătoare a sclavei africane ucise pe trupul şi din ordinul stăpînului alb).

Regăsite apoi — toată nepăsarea, toată suavitatea, toată drăgălăşenia Consuelei goale, îngenuncheate lîngă picioarele mele, cuprinzîndu-mi picioarele cu braţele, culcîndu-şi pe genunchii mei capul delicat şi uneori ridicînd spre mine, ca pe nişte flori umede, lungi, ochii-i de căprioară iubitoare, în timp ce aşezat la masa şchioapă încerc să-mi scriu reportajul promis.

— Tu eşti drăguţ, n-ai idei împotrivă-mi, că pielea mi-i neagră, că nu miros ca femeile voastre, că am părul creţ. Dacă ai şti : ce însemnează să trăieşti acolo la New York. Mereu să-ţi fie ruşine, ba gata să vă urăsc, vreau să spun, nu pe tine, pe albii de acolo, ba gata s-o urăsc pe mamă-mea că m-a făcut neagră ca şi ea, în loc să mă facă aşa cum e tatăl meu, portoricanul, să mă facă albă, şi mereu mă detest, aş vrea să ucid acest animal negru, să-l jupoi, să-mi scot pielea cum se scoate o rochie şi să ies din ea albă, albă de tot, albă ca gîtul, ca pîntecele, ca şoldurile tale. Ştii, mîinile mele erau înfometate de pielea ta încă de pe cînd te îngrijeam, de cînd îţi făceam masajele acelea pe umeri, pe spate, acolo la St. Clariss, mîini înfometate de căldura, înfometate de netezimea, înfometate de laptele pielii tale.

Într-o zi, în toiul încăierării, a cavalcadei ei amoroase, Consuela brusc nemişcată, obidită. Îmi înalţ mîinile spre faţa ei, deasupră-mi, ghicesc lacrimile la colţul pleoapelor. Metisa îşi lipeşte obrajii de gîtul meu.

— Mi-a fost teamă, Henri. Mi-a fost teamă că-ţi pricinuiesc durere. Eu sînt ca nebună, mă arunc asupra ta, mă afund, mă afund peste... ca şi cum... O ! aş vrea să te absorb şi mi se pare că nu mai

avem decît aceeași piele, nu pe a mea care e tare, neagră, ci pe aceea de pe tine, pe care o doresc, care mi-i dragă.

Nu îndrăznea să mă creadă cînd îi răspundeam că de frumusețea ei, de frumusețea și de forța rasei ei aveam nevoie și eu la rîndul meu, și că mi se întîmpla să-mi fie și mie rușine de pielea mea, de pielea noastră anemică, de rasa noastră sărăcită, smulsă din pămînt, din cer, și blestemată.

— Spune-mi, Henri, sincer, spune-mi, noi, negresele (ghiceam cît de mult o durea acest cuvînt, cît de mult se forța să-l pronunțe pe măsură ce el o copleșea), e adevărat, mirosul nostru, prea puternic, e neplăcut ?

Protestam, ea nu mă credea decît pe jumătate. Cum aș fi convins-o că majoritatea acelor femei albe pe care le invidia pentru grația sau frumusețea lor, nu erau demne nici măcar să paveze cu trupurile lor fade un drum pe care, suverană, cu pasul ei dansînd pe pîntecele lor, pe sînii sau pe șoldurile lor, ea ar fi înaintat, ușoară, nocturnă, spre brațele mele deschise, spre sexul meu încordat.

O ! neagra mea regină, sărbătoarea mea, încoronarea mea, îți amintești de dragostea aceea care era pura și mutuala aviditate a pielii negre și a pielii albe ? În ce ghetou al teroarei, al urii sau al desperării ești oare acum, înfundată de cealaltă parte a oceanului ?

XVI.

Cînd m-am întors la Saint-Ferréol, Loutremont plecase. După spusele Elisabethei și ale Hélènei, niște griji familiare îl chemaseră brusc la Paris. În fața semnelor de tristețe, de anxietate chiar pe care părea să le dea soția mea, am crezut că ea nu este străină de acea plecare. Fugise Loutremont de dragoste? Sau poate că ea, de teamă să nu cedeze, îl gonise? Părea rănită, relua acea expresie bolnăvicioasă, acea rigiditate pe care i-o cunoșteam de pe vremea cînd tremura să nu mă piardă. Nu mă îndoiam că trebuia să i se atribuie de asemenea acestei înfrîngeri nemărturisite a Elisabethei și eșecul pe care era cît pe ce să-l sufere serbarea ce o pregătea cu bolnavii. Pentru a lupta împotriva tristeții pe care i-o pricinuia absența lui Loutremont — cel puțin așa presupuneam — ea se străduia cu o bruscă îndîrjire să controleze progresul „actorilor" și știu s-o convingă pe Hélène de necesitatea aceasta. Ele îl întrebară pe Dédé unde a ajuns cu numărul de clovn la care spunea că lucrează cu tînărul său coleg. Dédé veni pe scenă, cu mutra hazlie, cu burta înainte; slăbănogul August îl urma la o respectuoasă distanță. Dédé bătu din palme ca să dea semnalul. A urmat atunci, îmi spunea Betty, un pomelnic de nerozii, subliniate de lovituri mai mult sau mai puțin simulate pe care le schimbau August Prostul și Dédé. Cît despre Hélène, ea încerca zadarnic să-i întrerupă pe cei doi parteneri care se agitau, se loveau, se înjurau ori se

îmbrăţişau cu gesturi obscene. Numărul se sfîrşi printr-o scenă cu totul insuportabilă, după spusele Elisabethei. August îşi puse o bonetă albă în cap, ca să reprezinte, chipurile, un medic, în timp ce Dédé juca pe melancolicul sau pe ramolitul : cu braţele care-i atîrnau, cu spatele încovoiat, cu picioarele care se împleticeau, cu buza de jos lăsată în semn de scîrbă. „La electroşut“ ! începu să scheaune August. „Nu, nu, doctore, nu curiterapie“, gemea Dédé. Dar August Prostul scotea o sfoară din buzunar, la capătul sforii se legăna o enormă priză de curent : bloc de carton alb din care ieşeau două lungi vîrfuri roşii. Tînărul pirpiriu îl apuca pe Dédé de guler şi se prefăcea că-i vîră priza de curent între fese, atunci clovnul începea să tremure, să clănţăne din fălci, să scuipe, cu ochii daţi peste cap, în timp ce pantalonii i se desprindeau şi-i cădeau peste călcîie, descoperind două picioare cu pulpele slabe, gălbejite şi păroase.

În loc să încerce, cu ajutorul Hélènei, să-l convingă cu răbdare pe Dédé că trebuie să schimbe spectacolul, Elisabeth se ridicase să le strige măscăricilor în obraz indignarea ei. August şi Dédé, care salutau, hilari, şi scoteau grohăituri de satisfacţie, se opriră brusc. „Mi-a fost frică, într-adevăr, îmi mărturisea Hélène, cînd i-am văzut că înaintează spre noi... Dédé, tot cu pantalonii lăsaţi în jos, mergea împleticindu-se... M-am sculat la rîndul meu, cu privirea aţintită asupra celor doi ; am poruncit : „Haide, Dédé, ajunge. Numărul vostru a fost interesant, însă înţelegeţi, vor fi şi copii, fete tinere în sală în ziua serbării. „Cei doi bolnavi păreau să se calmeze. Dédé îşi trase din nou pantalonii, şi plecă împreună cu partenerul său.

— Atunci, am întrebat eu, o să vă lipsiţi de clovni sau poate îi veţi determina să înveţe un sketch ?

Elisabeth lăsă capul în jos.

— Vom fi obligaţi să ne lipsim de Dédé, remarcă Hélène.

Cum ochii mei nu încetau să-i pună întrebări, ea continuă ;

— El, care părea un model de sobrietate de cînd îl angajasem în trupă, s-a apucat din nou să bea împreună

cu partenerul său şi s-a îmbătat turtă. Ieri a avut o criză de delirium.

Pe Elisabeth o văzui chircindu-se cu coatele pe genunchi, cu capul în mîini.

— Eu-s de vină, oftă ea.

— Nu, protestă Hélène.

— Ba da, e vina mea... În loc să-mi petrec atîtea ore pictînd, desenînd, ar fi trebuit să mă ocup mai mult de spectacol, să-l întreb pe Dédé despre intenţiile lui. L-am lăsat săptămîni întregi să pună la punct aceste nerozii, apoi l-am insultat, l-am umilit... Da, vă spun, dacă nenorocitul ăsta nu va mai putea scăpa de nebunia lui, dacă va muri, eu-s răspunzătoare de toate cele.

Nici nu mai vroia să audă vorbindu-se de serbare : să continue Hélène fără dînsa, ori să renunţăm la proiect. Noi o imploram, dimpotrivă, să-şi reia munca, dr. Villanet, şi chiar soţul Baïlei îi cerură să revină asupra hotărîrii sale. Nu are dreptul, afirmau ei laolaltă cu Hélène, să *dezerteze*, toţi acei bolnavi pe care delirul lor nu-i zdrobea complet, aşteptau acum această serbare şi împreună cu dînşii întreg satul. A renunţa ar însemna a-i decepţiona în mod primejdios, a suscita pe viitor neîncrederea alienaţilor, şi poate dispreţul infirmierilor şi al familiilor lor ; bucuria mult timp aşteptată s-ar transforma în tristeţe, o tristeţe pe care mulţi bolnavi n-ar mai reuşi s-o învingă. O epistolă a Estherei Zarev, căreia Hélène îi scrisese, reluă aceleaşi argumente. Esther adăuga că aşteaptă cu nerăbdare rezultatele serbării de la Saint-Ferréol, pentru a încerca o iniţiativă similară şi la spitalul ei şi o implora şi ea pe Elisabeth să revină asupra hotărîrii luate.

Mă temeam că dacă nu vom reuşi s-o convingem, Betty se va scufunda din nou în acel marasm pe care-l suscitase în ea plecarea lui Loutremont şi pe care-l agrava remuşcarea de a-l fi aruncat din nou pe omul nostru de serviciu în beţia lui ucigătoare. Sfîrşi însă prin a se supune argumentelor noastre. În locul numărului clovnilor, va recita chiar ea nişte fabule de La Fontaine. Rămînea să fie înlocuit Dédé în comedia lui Labiche. Hélène şi Betty făcură noi audieri. Dar cei cîţiva bolnavi

care, la rigoare, ar fi putut juca rolul socrului irascibil, fugiră cînd aflară că este vorba să umple golul lăsat prin plecarea camaradului lor. Ei declarau că făcînd-o, așa ceva le va aduce ghinion, că personajul pricinuise pierzania lui Dédé. Nu au putut fi convinși să revină asupra refuzului lor. Din nou proiectul serbării păru compromis.

În timp ce noi vorbeam fără s-o băgăm în seamă, Sylvie exclamă : „Dar tăticul Henri, n-are decît să joace el !“ Hélène sărută copilul, declarînd că ideea fetei este minunată. Dînd cu ochii de posomorîta mea mutră, adăugă : „Haide, Henri, spune da, ai să te crezi întors la Observator, pe vremea cînd jucai Shakespeare împreună cu noi. Ai fost un excelent elev pentru Betty. Nu-i așa, Betty ?“

Soția mea nu părea să împărtășească bucuria Sylviei și a Hélènei. În mod vădit, spera că voi refuza : astfel proiectul serbării va trebui să fie părăsit, fără ca să i se poată reproșa ei acest lucru.

Copiii se agățau însă de brațele mele.

— O ! trebuie să joci teatru... Se va rîde mult.

— Vezi, remarca Hélène, ai de pe acum un public.

În cele din urmă, am consimțit. Ne-am înțeles ca în timpul săptămînii, singur, să-mi învăț rolul, iar sîmbăta și duminica la Saint-Ferréol, Betty va repeta împreună cu mine.

Memorasem repede cele cîteva replici și scurtele tirade ale viitorului socru, dar rămîneam tare încurcat cînd trebuia să le și rostesc. Betty afirma, aprobată de Hélène, că niciodată nu voi exagera destul dacă vrem să fim siguri că vom face auditoriul nostru să rîdă. „Ei trebuie să te ia drept o marionetă, drept un măscărici, trebuie să reții în fiecare secundă atenția lor printr-un ton exagerat, prin strîmbături, altfel unii vor recădea repede în obsesia ori în absența lor, alții te vor lua drept un tată crud, gata să dezonoreze, să calomnieze ori să-și ucidă viitorul ginere, pentru a o menține în captivitate pe nefericita sa fiică.“ „Și Dumnezeu știe ce halucinații personale vor asocia ei cu această dramă“, observa Hélène.

Niciodată, mă gîndeam eu, n-o vom scoate la capăt. Cînd am avut ocazia să repet o scenă cu Ismenia, „fiica mea", pe care o interpreta Antoinette, tînăra schizofrenică, această neliniște s-a transformat în anxietate.

Admiram blîndețea nesfîrșită a Elisabethei, îndrumînd-o pe plăpînda artistă.

— Ascultă, Antoinette. Cînd erai mică te-ai jucat desigur cu marionetele. Știi, pui un deget sub capul lor, două degete în brațele lor, vorbești pentru ele, îți prefaci glasul. Ei bine! această Ismenia, marioneta ta, deci îi dai gesturi sacadate, un glas pițigăiat. Te distrezi cu ea, vrei să ne faci să rîdem, să faci pe toată lumea să rîdă cu această marionetă, Ismenia. Soțul meu, în sfîrșit, vreau să spun: tatăl tău în piesă, Vancouves, este... bunăoară un măscărici, ai avut desigur și tu un măscărici, iar logodnicul tău Dardenboeuf, Ourson, dacă vrei, ar putea fi un arlechin. Atunci tu îl mîngîi pe măscărici, marioneta Ismenia îl mîngîie pe tatăl ei măscăriciul, și tu spui, te strîmbi, înclini capul într-o parte, faci să-ți lunece ochiul în dreapta, apoi în stînga și spui...

— Cît ești de drăguț! Cît ești de bun! murmura aceea pe care în gîndul meu o numeam Ismenia-Ofelia, cu mîna ei firavă și rece pe gîtul meu.

Îmi venea s-o iau în brațe ca s-o protejez, s-o legăn, s-o smulg din nebunia care — încă invizibilă, dar i se simțea umbra peste această paloare, peste această frunte — își pîndea prada. Eu făceam o piruetă, mă legănam.

— Fetița are brațe subțiri... arată-ți brațele subțiri.

Ieșeam extenuat din acele repetiții.

— Ar fi mai bine să renunțăm, îi spuneam Hélènei, atunci cînd soția mea nu ne putea auzi.

— Cum de îndrăznești, nefericitul meu Henri? Tu care insistai, insistai ca Elisabeth să continue după accidentul cu Dédé.

— Nu-mi dădeam seama.

— Și acum nu-ți dai seama că va merge, că merge chiar? Sînteți foarte ciudați amîndoi, Betty și cu tine. Lumea va rîde de d-l Vancouves, burghez din Chateauroux și de sora lui Galateea.

Ea vorbea în șoaptă.

— Știi, nimeni în afară de Betty n-ar fi putut reuși, nimeni. Ea reușește să-l cuminţească pe Ourson, s-o însufleţească pe micuţa Clotilde Oriot. Ea reușește s-o facă pe biata Antoinette să intre, reușește s-o facă să intre în joc. E uimitor, nu? Și acest instinct al teatrului pe care-l are, această hotărîre, această descoperire a ei de a vă face să jucaţi pe toţi, ca într-o farsă, ca într-o enormă farsă improvizată... Villanet e entuziasmat, în ciuda incidentului petrecut lui Dédé. El crede că va trebui să reîncepem, ar vrea să-i încredinţeze Elisabethei un fel de conducere, de însufleţire a activităţilor de joc pentru bolnavi. Spune că așa ceva ar fi, ar putea să devină o formă de terapeutică importantă.

Eram mîndru de stima Hélènei și a șefului ei față de Elisabeth, dar în sinea mea rămîneam sceptic; cu fiecare săptămînă care ne apropia de Crăciun, teama-mi creștea. Totuși, spectacolul părea în sfîrșit pus la punct, cel puţin în ritmul și în tonul ales de Betty și ţinînd seama de compoziţia ciudată a trupei noastre. Soţia mea devenea din ce în ce mai autoritară, ca să conducă ultimele repetiţii. Sub acea voinţă ghiceam o teamă fără doar și poate mult și mai mare decît a mea, căci eu nu eram decît un actor, pe cînd ea ducea pe umeri întreaga răspundere a spectacolului. Acum Betty nu se mai plîngea de dificultăţile, de oboseala ori de temerile pe care i le cauza pregătirea serbării, ci devenea din ce în ce mai irascibilă

Hélène, la rîndul ei, nu era mai puţin nervoasă; aveai impresia că în toiul iernii o furtună, fără încetare amenințătoare, făcea aerul de nerespirat. Sosi fatidica zi. Abia ne mai ocupam de Sylvie și de François-Gérard, amîndoi exaltaţi de jucăriile pe care li le dăruiserăm. Pînă și bucuria cu care ei ne mulţumeau, era găsită de Betty și de Hélène inoportună, așa încît copiii începură să se bosumfle și să plece la începutul după-amiezii, conduși de Baïla, spre sala serbărilor, tot atît de prost dispuși ca și noi.

Printr-o crăpătură a cortinei gri, eu observam sala. În primele rînduri, notabilităţile; ceva mai departe, oamenii din sat. Un interval separa în spate acest public

de mulţimea bolnavilor care ocupau restul sălii. Recunoşteam, ici şi colo, ba la mijlocul unui rînd, ba la cele două extremităţi ale altui rînd de fotolii pe infirmierii îmbrăcaţi de sărbătoare, care făceau de gardă.

Lui Ourson i-a revenit cinstea celor trei lovituri de gong, în timp ce sala era cufundată într-un fel de semiîntuneric. Elisabeth, înaintă pînă la rampă, strigăte de bravo izbucniră în fundul sălii, reluate curînd de mulţimea bolnavilor. Îi vedeam, ascunşi îndărătul unui stîlp de susţinere a decorurilor, pe Sylvie şi pe fiul meu alături de Baïla, bătînd şi ei din palme. Notabilii surprinşi începură la rîndul lor să aplaude. Mi se părea că întreg trupul Elisabethei freamătă. În sfîrşit, se făcu din nou linişte, ea putu pronunţa cîteva cuvinte, ca să ureze tuturor un Crăciun fericit şi să amintească faptul că spectacolul ce urma să fie văzut este, practic, opera tuturor bunăvoinţelor, atît din sat, cît şi din spital. În încheiere, ceru indulgenţă faţă de trupa noastră, declarînd, că dacă — la sfîrşitul reprezentaţiei — publicul se va considera satisfăcut, atunci alte serbări, fără îndoială şi alte piese vor fi date aici, graţie prieteniei tuturor oamenilor — Elisabeth accentua cuvîntul : tuturor — din Saint-Ferréol. Apoi se retrase, anunţînd : „Marele, prestigiosul prestidigitator : John Martin şi asistentul său Ducolombier". Rîsete, strigăte izbucniră cînd intrară în scenă tînărul hoţ de buzunare şi prietenul său : „E Ourson ! Ourson şi Porumbelul său ! Vai, atenţie la buzunare !" „Ssst ! Ssst" protestau soţii Villanet şi toţi infirmierii repetau de la un capăt al sălii la celălalt : „Ssst ! Ssst !" Magicianul putu să facă, într-o relativă tăcere, scamatorii cu cărţi de joc, apariţii şi dispariţii. În urma lui, Clotilde Oriot, soprana satului, cînta iarba, crîngurile, rîul, pădurea şi lupul, mizeria şi dragostea. Ea fu aplaudată cu cumpătare. Venise rîndul Elisabethei să-şi recite fabulele.

Acea preciziune, acel farmec al tonului, acea profunzime a tăcerii şi suflul duioşiei, savoarea vieţii care trece, a vieţii ratate în capricii vane — Elisabeth, soţia mea, acest dar, această ştiinţă, acest joc care ştie să salveze, să glorifice ceea ce nu este decît colb ori haos... „Doi porumbei se iubeau c-o dragoste duioasă". Nu te-am iubit

așa ? Cum să mă iubești tu pe mine, care te-am adus aici, ca să n-ai drept public de o zi decît pe acești țărani și bolnavi, tu care visai săli regești, mulțimi entuziaste, tu pe care te-am făcut soția mea, numai soția mea, tu care m-ai împins către o existență a cărei cheie n-o mai am ? Tu de care am crezut că fug pentru ca să mă vindec, tu care m-ai prins din nou pentru a fugi și mai bine de mine. „Amanți, fericiți amanți..." „Să fiți unul pentru celălalt, o lume mereu frumoasă, mereu divină, mereu nouă...". „Să vă țineți loc de orice..." Dacă ar mai fi timp ! Dacă totul ar putea reîncepe, ar putea începe : zorile adevărate ale dragostei noastre, acum cînd primejdiile, rănile ne-au deschis ochii, cînd sîntem însemnați, arși, sfîșiați, însă cînd sîntem în fine — cu prețul acesta cumplit — transformați în noi înșine.

Ingenuitatea blîndă, perfidă, întreaga șiretenie a femeii : „între văduva unui an și văduva unei zile diferența este mare". Agnes-Elisabeth în salonul Observatorului. „Pisicuța a murit". Guillaume complicele ; el dă replica, așteptînd ca Agnes să ajungă la Roland Marcel. „Așteaptă-mă, te urmez..." „O mănăstire e soțul de care am nevoie". Ea se plictisea la Observator, se plictisea cu mine, se plictisea în orașul nostru, în viața noastră. Farmecul insesizabilului, al elanului, al trupului și al inimii pe care nu-l poți prinde. Nu este ea oare o tînără văduvă ? Nu sînt eu mort, vai ! de atîția ani. Nu sîntem noi, ea și cu mine, în doliu după dragostea noastră ? „Întreaga bandă a iubirilor se întoarce la porumbar". Cum se va întoarce dragostea, a venit ea măcar în inima ta, Elisabeth, tu îi preferai nu știu ce — gloria, un vis. Da, pe acel minuscul spectator care trepidează de admirație, în rîndul întîi, care aplaudă, care îți trimite bezele, care strînge în fierbințeala entuziasmului său brațul vecinei de alături, al amabilei Baïla, tu îl iubești ; el singur, fiul nostru, valorează mai mult decît publicul tuturor teatrelor lumii. Da, mai e încă timp, nu sînt oare eu însumi, acolo, în fața ta, acest copil care ne seamănă ?

Pauza a fost scurtă. S-au împărțit dulciuri, la care s-au adăugat jucării pentru copii. Îi recunoșteam în sală pe Louis, pe omul nostru de serviciu, pe gemenii mon-

goloizi, pe artistul Mistigri, pe melancolicul căruia Hélène îi administrase în faţa mea electroşocul. Fiindu-mi puţin familiare, chipurile lor mi se păreau mai puţin chinuite, mai puţin agitate decît ale vecinilor lor. Trebuia să uit de acele chipuri cu amprenta năucirii ori a spaimei, altfel n-aş mai avea puterea să joc, în faţa acestui tribunal de condamnaţi, pe nevinovatul personaj al lui Labiche. Elisabeth îşi recîştiga încrederea, succesul ei — mai ales în „tînăra văduvă" — o făcea să creadă că totul se va desfăşura bine. „Pe clovnul, fă pe clovnul", îmi spuneam eu în timp ce — cu o mînă poruncitoare — ea mă împinse în scenă unde se şi agita Chiquette-Bécassine — Clotilde Oriot.

— Chiquette ! Chiquette !

Glasul meu să fie tot atît de imposibil de recunoscut ca şi chipul şi silueta mea. Nici chiar Sylvie şi François-Gérard nu trebuie să mă recunoască. Numai văzîndu-mă şi auzindu-mă, sala izbucni în rîs. Betty are dreptate : trebuie să faci pe bufonul, pe nebunul. Văzînd pe unii mai nebuni decît ei, bolnavii îşi vor uita de propriile obsesii. „Hei ! (eu nu oftez, rag, atunci cînd pronunţ acest „hei")... Sînt trist (cu o mutră amărîtă, privind chiorîş, cu picioarele încovoiate înăuntru, perfect : spectatorii fac haz de tristeţea mea)... În aşa măsură, încît nu cunosc în zidurile de la Châteauroux vreun berrichon * mai trist decît mine... Mă plimb cu un vierme în inimă... („Înţelegi, spunea Betty, în sală vor fi poate bolnavi care cred într-adevăr că au un vierme, un vierme adevărat, sau un şarpe adevărat, sau un melc adevărat în inimă, atunci, aşadar, atenţie, este necesar ca mimica, pronunţia ta să provoace chiar şi rîsul acestor nefericiţi, pentru ca ei să nu se identifice cu tine". „Poate chiar, remarca Hélène, că obsesia lor îşi va pierde din forţă graţie hazului tău").

Monologul era lung ; la sfîrşit eram lac de apă, răguşit, atîta mă zbătusem şi strigasem. Dar scena următoare mă puse şi mai mult la încercare, cînd rămîneam mai mult timp singur cu Ismenia-Antoinette. Ea şovăia

* Locuitor al provinciei Berry (nota traducătorului).

totdeauna cîteva secunde înainte de a-mi da replica, și atunci aveam impresia că nu va mai ști nimic din rol sau că va fi cuprinsă de spaimă și că va începe să delireze. Nu, Antoinette a rezistat. Trebuie să fie ceva bizar, acel omuleț care se zbătea caraghios, și acea palidă adolescentă care vorbea în vis. Ourson, deși bolnavii îl recunoscuseră — unii îl apostrofau cu veselie — se descurcă în rolul lui Dardenboeuf, viitorul meu ginere. Oare faptul că regăsea pe unul din tovarășii ei de azil o însenina puțintel pe plăpînda Antoinette ? Cînd tînărul cleptoman îi dădea replica, ea părea să se destindă, să se apropie de rolul tinerei fete de măritat ; cît pe ce ai fi crezut-o îndrăgostită de înfumuratul Dardenboeuf, după cum și prevedea piesa.

Am respirat, după ce dădusem drumul aparteului final : „S-a zis cu Imperiul roman ! Nu i-am frecat destul ridichea, pramatiei de ginere-meu !. . .“ A fost un triumf. Cel puțin dr. Villanet și soția lui, Hélène, Baïla, administratorul, primarul și adjuncții, dar mai ales Sylvie și François-Gérard așa spuneau. S-au înălțat desigur strigăte de bravo, totuși am văzut că într-o clipită sala se schimba, redevenea nu o sală de teatru, ci parcă anticamera ospiciului : unii dintre bolnavi începeau să se ridice, să gesticuleze, majoritatea celorlalți păreau să recadă în toropeală. Gardienii se străduiau să-i împingă pe toți înspre ieșire.

Puțin mai tîrziu, pe scenă, un pahar de vin în cinstea echipei adună în jurul trupei — de la actori la costumieri — pe notabilii spitalului și ai satului. N-au fost discursuri, însă declarații optimiste : Saint-Ferréol inaugura o eră nouă, grație Elisabethei, credinței sale, a devotamentului său și datorită colaborării pasionate a unei echipe amicale, fericirea a apărut în ospiciu, satul dobîndea un mare prestigiu în ochii întregii regiuni. Betty și noi toți am fost îndemnați să promitem că nu ne vom opri la mijlocul unui drum atît de promițător. „Fericirea a apărut în spital“. Eu îmi repetam această frază a doctorului Villanet, observînd privirea pe care i-o arunca Hélènei. Încă fardată, soția mea păstra febra emoției și a jocului ; mi se părea că o văd în culisele unui tea-

tru adevărat, după o glorioasă reprezentație. Ourson continua să facă pe bufonul, ca și cum pentru el piesa nu s-ar fi terminat. Rude de-ale bolnavilor o înconjurau, o îmbrățișau pe Clotilde care se roșea. La o parte, rezemată de un stîlp, Antoinette părea absorbită. M-am apropiat de ea, fata nu se clinti, nu mă privi. „Ei, Antoinette, ești mulțumită ? Poți fi mîndră, ai jucat bine". Nici un răspuns, nici măcar o mișcare a feței, ca și cum nu m-ar fi văzut și nici nu m-ar fi auzit. „Ești supărată ?... Ești obosită ?" Ceva mai încolo, ceilalți rîdeau, anunțau noi proiecte de serbare. Cu o mînă timidă, am atins umărul tinerei bolnave. Ceva, o licărire, o lacrimă a lunecat peste ochii ei neclintiți. „Nu voi mai fi Ismenia. Nu voi mai juca. Nu-l voi mai vedea pe logodnicul meu Dardenboeuf". — „Fetița mea, dar ascultă..." am încercat eu să-i spun. Umărul ei mi-a zbughit-o de sub mînă. Antoinette s-a îndepărtat încet prin culise, a ajuns pe culoarul care duce spre ospiciu. M-am reîntors la masă. Administratorul destupa o sticlă de spumos. „Mulțumesc, mulțumesc, spunea dr. Villanet, vă mulțumesc tuturora ! Și, nu-i așa doamnelor, nu-i așa, dragă Elisabeth, dragă Hélène, îmi veți îngădui să vă numesc astfel prietenește, familiar, pe numele mic, într-o împrejurare atît de fericită, nu-i așa, am promisiunea voastră, că ne veți pregăti o nouă serbare, un nou spectacol de Paști ? De acum înainte spitalul nostru psihiatric va practica o cură de teatru, vindecarea prin joc".

Minerii din Belgia, sindicatele, miniștrii, problema flamandă, intelectualii britanici și decolonizarea ; țările nordice și neutralismul ; oglinda apelor la Bruges, azurul, pacea lui Memling, amintirea lui Carol Quintul pe canalele de la Gand, birturile, ceața, civismul, enormul trandafir negru de la Londra, filozofii împotriva bombei, mirajul nordului, focul vesel în pîclă, mica sirenă ; o săptămînă, două săptămîni, săptămîni fără să poți gusta verdea lumină marină a parcului de la Saint-Ferréol, fără să vezi copiii și, cu ei, castelul de apă, biserica, satul ; fără să le re-

găsești pe Elisabeth și pe Hélène, fără să presimți în aer, ca pe o chemare imaterială, prezența micii prințese galbene claustrată încă, însă care, imediat, după terminarea cursurilor, va ieși o clipă cu fiul meu. Impresia de a pierde firul.

Caroline, mica soră de la Saint-François, vizitează gospodăriile muncitorești, încearcă să le ajute. Ea îi scrie Elisabethei care-mi citește scrisoarea : „Dumnezeu nu le va putea cere prea mult acestor oameni, căci el însuși le dă puțin".

Un băiețel — glasul său, șuviță de apă lunecînd pe pietre, ochii lui de izvor — îi dă mîna unei umile, minunate, fragile zeițe cu ochii puțin migdalați ; și ei merg așa încet, François-Gérard, Baïla, printre copaci pînă la grilaj, iar acolo se întristează dînd cu ochii de priveliștea nebunilor închiși care nu mai vor să vadă nici să cunoască oroarea și demența acestei lumi, sau care dimpotrivă sînt zdrobiți de ele. Toți amatorii de război pentru cutare sau cutare motiv, închiși, îngrămădiți în locul nebunilor nevinovați, îndărătul grilajelor, culcați pe burtă în praf, lingînd praful asemănător spiritului lor, și cerînd iertare pentru crima lor gingășiei, esenței care salvează, care salvează viața, universul, vreau să spun acestui băiețel și acestei tinere femei care se țin de mînă în memoria mea, acestor două simple flori umane, acestor două semne ale unei făgăduieli, în om, făgăduială cvasidivină.

XVII.

Iarna, în anul acela, a cunoscut săptămîni de zăpadă şi de ger. S-a întîmplat ca în anumite zile de sîmbătă să nu pot ajunge la Saint-Ferréol. Cel puţin, atunci cînd eram în măsură să fac drumul, mă recompensau plimbările noastre cu copiii prin pădurea în alb şi negru, împietrită sub chiciură şi zăpadă, iar cînd ne întorceam acasă în amurg — prin lungile seri petrecute în jurul focului din camera de zi. Aveam impresia că sîntem în vacanţă într-o cabană de munte, pierdută în adîncul iernii. Pe obrajii îmbujoraţi ai Sylviei şi ai fiului meu, reflexele focului aruncau pete de aur ; ochii întunecaţi ai Elisabethei, în acea lumină caldă, păreau atît de transparenţi, încît privirea mi se cufunda cu plăcere în apele lor. Cît despre scînteile care străluceau din cînd în cînd în ochii Hélènei, nu ştiam dacă erau imagini ale focului sau poate doar punctele aurii ale irisului ei încercuit de umbră.

Cele două femei păreau să întinerească, fără îndoială, şi ele, graţie jocurilor iernii. Vegheam tîrziu în preajma lor. Sporovăiam, discutînd fără sfîrşit despre piesa care trebuia montată cu ocazia Paştilor. Trecea adesea de miezul nopţii cînd, cu părere de rău, ne despărţeam. În patul nostru, Betty şi cu mine încercam aceeaşi plăcere copilărească de a ne ghemui unul în altul, spre a ne apăra de frig. Simţurile noastre amorţite ne lăsau să adormim astfel strînşi în propria-ne căldură.

Betty îmi arăta schițele, desenele pe care nota misterul familiar al cîmpurilor sub zăpadă, un colț al parcului unde, în împletitura crengilor, copiii înaintau, umbre minuscule asupra cărora veghea silueta Baïlei ; în altă parte, sub o lampă, recunoșteam profilul studios al Hélènei. În fața acestor semne de o grație simplă, mă simțeam fericit și totodată sfîșiat : întreaga mea dragoste ar fi putut fi acolo în acea privire a Elisabethei și în ființele pe care le alegea, ca să le slăvească, întreaga mea dragoste, însă eu nu voi avea dintr-însa niciodată decît niște părticele din cînd în cînd smulse toanelor dragostei nesigure a soției mele.

După sosirea lunii martie noroiul a urmat zăpezii. Nu mai era iarnă, nu mai erau acele scurte zile de bucurie și de tăcere, acele nopți lungi, în care uneori te credeai, cînd licărirea focului gata să se stingă dănțuia în întuneric, în plină legendă, și încă nu era primăvară. Fiecare se simțea în exil, iritat împotriva acelor ingrate zile și în curînd iritat fără motiv împotriva lui însuși, împotriva celorlalți.

Pădurea părea să putrezească sub burniță. În sat, bărbații se îmbătau, gata apoi să se ia la bătaie ; ei se rostogoleau unii pe alții în șanț, se sculau împleticindu-se, acoperiți de noroi, de frunze negricioase. Betty nu mai desena. Ea pretindea că ar fi avut nevoie acum de sfaturile lui Loutremont, ca să poată progresa. „Și apoi, totul era atît de decepționant, spunea, lucrurile, peisajele, noi toți, în această sărăcăcioasă lumină." Din nou, în ciuda absenței lui, mă simțeam gelos pe pictor.

Hélène era și ea morocănoasă. Abia mormăia cîteva cuvinte, cînd o întrebai despre munca ei sau de bolnavi. „S-a certat cu Villanet", îmi explica Betty. N-am aflat obiectul certei. Soția mea pretindea că nu-l cunoaște nici ea, cît despre Hélène, — de mult Hélène nu mi se mai destăinuia. Am ajuns să presupun că se arătase exigentă față de Villanet. Îl presase oare să aleagă între ea și soția lui ? Sau poate că aceasta din urmă devenise bănuitoare din cauza ascendentului Hélènei asupra doctorului și punea piedici în calea celor doi îndrăgostiți — căci nu mă îndoiam că Hélène era amanta lui Villanet.

„Spune că ar vrea să plece, îmi destăinui Elisabeth. Esther Zarev i-a scris ; ar fi un loc de medic asistent la ospiciul său. Eu socot că n-are dreptate, nu găseşti ? Mereu să tot schimbi. Totuşi, ne simţim bine aici. Copiii sînt fericiţi !“

Îmi liniştească soţia : e din cauza vremii, ploaia, frigul, noi toţi obosiţi nu ne simţeam bine în propria piele, iar Hélène, şi ea ca şi noi. În curînd va fi, în sfîrşit, primăvară. Vom uita, Hélène va uita această amărăciune, această indispoziţie. Nu se va mai gîndi să părăsească localitatea Saint-Ferréol.

Şi vîntul se potoli, florile plăpînde străpunseră pămîntul îmbuibat de apă, cîteva păsări, ici-colo, prin tufişuri încercară triluri sfioase. Mi se păru că zîmbetul, aşa cum prevăzusem, sau cel puţin o făgăduială încă fragilă de zîmbet, destindea puţin buzele Hélènei pe care iarna le crăpase. „Aveai dreptate, nu mai vorbeşte de plecare, speră că ea şi cu Villanet... În sfîrşit, poate că va face el primii paşi, trebuie că şi el suferă tot atît de mult din pricina acestei certe“.

Însă un eveniment care ar fi trebuit să ne surprindă mai puţin decît ne-a surprins, a venit s-o scufunde din nou pe Hélène, iar din simpatie şi pe Elisabeth şi pe mine, în cel mai profund dezgust care se întindea asupra locurilor şi fiinţelor din jurul nostru.

În ziua aceea de vineri, către sfîrşitul după-amiezii, soţia mea şi copiii au venit să mă ia de la gară. Ne-am întors la ospiciu plini de bucuria pe care ne-o dădea sporovăiala Sylviei şi a lui François-Gérard. Ajunşi în faţa pavilionului, am fost surprinşi însă văzînd că obloanele de la ferestrele apartamentului nostru încă nu erau închise, şi că nici o lumină nu ardea îndărătul geamurilor. Întîrziase Hélène la serviciul său ? Dar Louis, zelosul, atentul Louis, cum de nu veghea, aşteptîndu-ne, asupra luminilor, a focului, a mesei, într-o locuinţă pe care el ar fi trebuit s-o pregătească pentru noapte ? În hol, dimpotrivă, totul luminat, uşa apartamentului nostru rămasă larg deschisă în întuneric. Prima a intrat Betty. M-a strigat să vin, chiar în clipa cînd aprindea lumina : în vestiar, un scaun, un cuier răsturnate pe jos, pelerina

de lînă albastră pe care Hélène şi-o punea pe umeri cînd traversa parcul. Am alergat la vecinii noştri, uşa nu era închisă. În salon, doctorul Villanet în halat alb vorbea foarte tare, cu un fel de înfrigurare care-i agita mîinile, şi-i înroşea ochii. Lîngă el, soţia sa vorbea şi ea fără să-l asculte, cu o voce ascuţită. Moulineux, cu mîinile în buzunar, părea că zîmbeşte maliţios. Lîngă un divan, Baïla, în genunchi, se apleca asupra cuiva. „Mamă!" striga Sylvie. Baïla s-a îndepărtat puţin de divanul pe care am văzut-o lungită pe Hélène, atît de palidă. Indochineza o luase pe Sylvie în braţe, îi vorbea cu blîndeţe, o liniştea, şi acea dezmierdare a glasului său ne liniştea şi pe noi. Nu, Hélène, tu n-ai murit, o! dar cum m-ai speriat! Nu, tu nu poţi fi moartă?! Baïla nu i-ar vorbi Sylviei şi nici fiului meu acum în felul acesta despre tine, cu acest zîmbet care le şterge lacrimile. Atunci, însă, ce s-a întîmplat? De ce Villanet, sub dezinvoltura sa prea accentuată, are acest aer vinovat, şi de ce soţia lui arborează această privire, ba de ură, ba de groază, care trece de la cea culcată pe divan la doctor, apoi revine ca s-o atingă în treacăt pe Hélène. Am transportat-o pe prietena noastră în camera ei. Betty şi Baïla au încălzit patul, au dezbrăcat bolnava. „Mămica ta e bolnavă, dar nu-i nimic, mîine n-o să mai aibă nimic". Iată ce i s-a spus Sylviei. Hélène, după ce am rămas doar eu cu ea, mai tîrziu, în timp ce Elisabeth culca copiii, mi-a destăinuit: „E adevărat, eram bolnavă şi boala mea a fost mirosită de bietul om, care s-a molipsit de ea şi n-a mai avut puterea să se apere. O! dar voi pleca, vreau să plec".

Tocmai Louis, Louis cel discret, cel liniştit, cel şters, amorul copiilor, îngerul lor păzitor, umbra credincioasă, sufletul gospodar al casei, Louis care veghea ca orice lucru să fie totdeauna la locul său, curat, plăcut, ca d-na Hélène, d-na Elisabeth şi copiii să trăiască aici ca într-un scrin, înconjuraţi de atenţie, protejaţi, mîngîiaţi de o prezenţă invizibilă, de acea desăvîrşită orînduială pe care, fără zgomot, fără glas, cu gesturi calme, o dădea apartamentului, Louis — omul de serviciu, Louis pe care toţi şi de mult îl credeau vindecat (însă îl păstrau încă

pentru că afară nimeni nu-l mai aştepta şi pentru că tuturora le era milă de el), tocmai palmele lui puternice, pătrate, înlănţuiseră gîtul Hélènei — semne albastre rămăseseră acum la rădăcina gîtului, de amîndouă părţile. „Totul e din vina mea, Henri... De... de săptămîni întregi eram bolnavă, bolnavă de dragoste. Această intimitate zilnică, această zilnică temniţă aici împărtăşită cu Villanet, să-l vezi acolo, atît de aproape, în faţa mea, cu mine, şi să-l pierzi... O! simţeam că-l pierd, Henri, în fiecare zi, ca şi cum zilnic s-ar fi îndepărtat de mine, milimetru cu milimetru. Pentru ceilalţi era glasul său, erau gesturile lui de toate zilele, pentru mine era o cădere lentă, lentă, iremediabilă. De ce?... Soţia lui, fără îndoială. El se teme de ea. Da, vai! n-ar trebui să ţi-o spun, nu-i aşa? Da, însă eu cu el ne-am iubit, şi-l vedeam cum ucide, ceas de ceas, această dragoste într-însul. Bolnavă, de-mi venea să ţip. Nebună, mai nebună decît nebunii... Atunci voi nu v-aţi dat seama, nici Betty, nici nimeni, nimeni în afară de acest biet Louis, prea şubred, şi pe el boala mea l-a contaminat".

Hélène se întorsese de la spital, era spre seară, fusese pe punctul de a deschide uşa camerei de zi, cînd o umbră se strecurase pe culoare. „A! tu eşti, Louis! M-ai speriat". El s-a înfipt însă în faţa Hélènei, nemişcat. „Haide, aprinde luminile, închide obloanele. Ai pregătit masa?" Louis nu se clintea. Hélène schiţase un pas. El a înşfăcat-o. Deodată, braţele sale în jurul ei, respiraţia lui. Întîi, Hélène n-a vrut să strige. Bietul Louis, era ceva ridicol; ea îl va dojeni, nevinovatul de el. Poate că era beat? Totuşi nu intra în obiceiurile lui, dar în fine, era de-ajuns un pahar de vin. „Louis! ai băut! Dă-mi drumul!" Dar el, cu gura lipită de ea, cu torsul, cu pîntecele lipite de ea, şi apoi strînsoarea braţelor lui. „Doamnă Hélène, doamnă Hélène! Sîntem singuri de tot, aşa că..." „Louis! dă-mi drumul!" Încerca să-l lovească cu pumnii, să se zbată; strînsoarea grea a braţelor bărbăteşti se întărea însă. „Dă-mi drumul sau strig!" — „Dar de ce? dar de ce?" El gîfîie. „Mică doamnă Hélène... Mică dragă... de ce?... Tu ştii bine, în toate nopţile cu

mine, la spital, în colțul dormitorului, știi ce facem amîndoi... cît e de bine... O! cît e de bine! Atunci de ce nu mai vrei acum?" Buzele lui care îi caută buzele. Hélène a putut să se strecoare pieziș, iat-o că scapă, aleargă spre ușă, va ajunge acolo. Dar în clipa aceea brațul, ca o bară, căzînd peste pieptul ei. O trage îndărăt. Hélène cade. El se prăvale peste ea. „Ajutor! Ajut..." Mîinile puternice din jurul gîtului îi strivesc țipătul... Aer! Aer! „Mică doamnă Hélène, mică dragă... în toate nopțile." Acest foc, acest întuneric în ochi, în gîtlej, acea tăcere, acel întuneric...

Cînd și-a revenit, toate luminile ardeau. Un obraz frumos se apleca peste ea, un glas o striga, o voce ca din paradis. „Nu-mi aduceam aminte de nimic, Henri, cît e de bizar. Mi-am zis: *Iată că sînt moartă*... Da, eram moartă. Și obrazul acela, glasul acela atît de tandre că încîntau, cum să-ți spun... nu știu, poate că în adîncul primei copilării am cunoscut un asemenea sentiment inefabil de... Am recunoscut-o pe Baïla. Mai tîrziu a intrat Villanet precedat de Moulineux, apoi a sosit soția lui Villanet. Voi, în sfîrșit, și țipătul Sylviei".

Hélène mi-a luat mîna în mîinile ei, a ținut-o o clipă lipită de pieptul său.

— Nu trebuie să mi-o iei în nume de rău, Henri. Trebuie să mă ierți, eu n-am avut tată, vreau să spun că tatăl meu e un străin pentru mine, de cînd îl știu. Aș fi vrut să am un frate căruia i-aș fi destăinuit totul, care m-ar fi consolat, apărat... apărat împotriva celorlalți, împotriva mea însămi. Tu ești acest frate, Henri, vrei... O! mă detest, dacă ai ști cît mă detest, și Villanet...

Respira prelung.

— Nu, nu-l urăsc, am crezut că-l urăsc în acest timp, atît de mult îl iubeam... Vezi, e ciudat, acum... Această poveste stupidă, acest risc de... viol, de moarte, și apoi aerul încurcat, ridicol al lui Villanet, în picioare, în fața divanului Baïlei pe care eram întinsă. Am simțit-o dintr-o dată, o simt, s-a sfîrșit. Da, te asigur, nu da din cap, s-a sfîrșit. Bietul Louis era să mă ucidă, însă de fapt m-a eliberat. Cînd m-am trezit... (ea rîse nervos) cînd am reînviat, frumosul obraz, obrazul Baïlei deasupra

mea, a pus capăt... (ea mai rîse puţîn) m-a exorcizat.

Hélène îmi lasă mîna, mi-o părăseşte. Auzeam paşii Elisabethei prin camera copiilor, foşnetul copacilor din parc. Clopotul spitalului a sunat slab de două ori, bătăile din jumătate în jumătate de oră. Hélène a oftat.

— E fatal să-mi porţi pică. Da, da, înţeleg. Lucrezi toată săptămîna departe şi cînd ajungi aici, în loc să găseşti linişte, veselie, nimereşti în plină dramă... Nu te apăra, Henri... Îmi închipui foarte bine ce poţi gîndi. Ţi-i mai mult decît lehamite de... poveştile noastre de nebuni.

— Dar cine nu este nebun, Hélène ?

— Bineînţeles... Poate... Totuşi, nu-i aşa, noi, vreau să spun, oamenii ca mine, ca Villanet, ca Moulineux, ar trebui să dăm exemplu, dacă vrem să-i vindecăm, în sfîrşit să-i îngrijim pe ceilalţi.

Ea se ridică într-un cot.

— Aici, sănătatea, înţelepciunea, viaţa, nu le văd decît în copiii noştri. Şi apoi, da, mai este Baïla... O ! încă ceva ce n-ar trebui să-ţi spun, Henri, dar în seara aceasta, eu am fost mai degrabă, am fost mai scuturată, atunci e ca şi cum aş fi beată, nu ? Ţie cred că ţi-ar fi trebuit o femeie, în nici un caz, în nici un caz ca mine, bineînţeles, şi ca Betty (şovăia, şi într-adevăr îmi făcea impresia, cu capul despieptănat legănîndu-i-se pe umăr, că e puţin cam beată)... Ţie cred că ţi-ar fi trebuit o femeie ca Baïla.

— Taci, Hélène. Eşti... vorbeşti aiurea.

— Mi se pare că, dac-aş fi fost bărbat, aş fi vrut o femeie în felul acesta, minunat de prevenitoare.

A intrat Elisabeth, Hélène şi-a lăsat capul să-i recadă pe pernă.

— Cum îi merge ? m-a întrebat Betty.

I-am făcut un semn vag. Soţia mea s-a aşezat lîngă mine.

— O ! nu mai pot, copiii nu vroiau să mă părăsească. Le e frică, sînt înspăimîntaţi. Nu li s-a spus, totuşi, nimic... Nu mai e posibil, nu mai este posibil. Nu mai putem rămîne aici, cînd mă gîndesc, biata mea Hélène, că a lipsit atît de puţin ; dacă Baïla ar fi fost

absentă și... Acest Louis, noi care-i încredințam copiii. Nu, nu mai e cu putință, eu nu voi mai trăi, noi nu vom mai putea trăi. Îți închipui: Sylvie, dacă și-ar fi pus de gînd cu Sylvie... Nu, n-avem dreptul să ne expunem în felul acesta copiii.

— Ai dreptate, a murmurat Hélène... Și eu sînt sătulă de... de această viață, de aceste ospicii, căci... (ea ne zîmbi trist) nu ești aici... sau nu mai mult ca în altă parte, la adăpost de viață... Vreau să spun: la adăpost de dragoste, de moarte.

Umbră și soare. Ori mai degrabă tremurul ca o dezmierdare a luminii, a reflexului ei în umbra ierboasă a aleii, apoi muzica luminilor întretăiate, ici și colo, de palida umbră a boltților de viță sau a copacilor. Pe nesimțite, aleea urcă sau cel puțin se îndepărtează de această umbră și de această răcoare, unde stă fără îndoială cel care privește, ca să ajungă la orizontul apropiat pe o întindere de pajiște, apoi de margine de pădure. Și iată în sfîrșit strălucirea, dar ca un drum invers care va porni de la vîrful său luminos ca să urce treptat spre noi, din nor în nor, apoi din rămurele în crengi (aceste crengi care alcătuie un snop, un leagăn, o boltă unde se agață și lunecă din arabesc în arabesc privirea, așa cum ar luneca din umbre în băltoace de soare pasul care ar răspunde acestei chemări, acestei fericiri a drumului). Umbră și soare, ridîcare de pămînt, topire de cer. Văd și o clepsidră cu nisip în această dublă evazare cerească și terestră cu strînsa unire de la orizont. Revăd ziua aceea de primăvară cînd Betty, la nedeslușita ieșire din parcul de la Saint-Ferréol a făcut acest desen în cărbune. Privesc și ascult jocul gingaș de negru, cenușiu, alb, fericirea, pacea, dragostea, ca și cum acestui simplu peisaj: o alee, cîțiva copaci, lîngă unul din ei o scară, orizontul închis — din care omul este absent, dar amprenta lui e peste tot prezentă și el însuși, fără îndoială,

puţin mai departe, în umbră, visează şi se odihneşte, ca şi cum Elisabeth, luînd ca model acest colţ familiar de cîmpie, i-ar fi încredinţat o taină, pe aceea a inimii ei, a privirii, a mîinii sale (acea taină, acea duioşie, disimulării căreia cu încăpăţînare, atît faţă de ea însăşi, cît şi faţă de ceilalţi, ea pare a-şi fi închinat viaţa).

PARTEA A TREIA

XVIII.

Hélène, Elisabeth, nu mai puteau suporta existența lor la ospiciu. Totuși, le-a deschis porțile încă o dată un spital de psihiatrie, cel al Estherei Zarev, care reușise s-o numească pe Hélène într-un post pe lîngă ea. Și încă o dată, atunci cînd îi propuneam Elisabethei să trăiască în oraș împreună cu mine, în ultima clipă ea alese să-și urmeze cumnata. Hélène dădu asigurări că va face totul ca instalarea lor în spitalul de la Manville să fie de scurtă durată. După spusele sale, urma să plecăm în curînd la Paris, unde va găsi de lucru acolo pentru ea și pentru Betty.

Manville își întindea parcul pe malul Senei care desena acolo line meandre. Hélène, soția mea și copiii erau instalați într-un pavilion apropiat de acela al Estherei Zarev. Vastele dimensiuni ale centrului spitalicesc, cît și apropierea relativă a Parisului făceau viața la Manville foarte diferită de cea pe care o duseseră la Saint-Ferréol sau la Aulnes-Les-Tours. „Acolo, spunea Hélène, era artizanatul, satul ; aici uzina, cetatea industrială". Medicii veneau la munca loc ca niște ingineri la birouri ; ei nu se vizitau de loc în afara serviciului, o ștergeau la Paris imediat ce aveau timp liber, mai mulți urmau studiile acolo. Acesta era și cazul Estherei Zarev : de trei ori pe săptămînă ea se ducea la un psihanalist, Bertrand Falmer, despre care ne povestea minuni. Intenția sa era

să facă o analiză didactică, astfel ar fi putut la rîndul ei să completeze tratamentele de la Manville practicînd analiza bolnavilor care păreau că depind de această terapeutică. Ea personal se simțea transformată și o sfătuia pe Hélène să-i urmeze exemplul. Aceasta era chiar, remarca Esther, cea mai bună cale de urmat, pentru a putea părăsi apoi fără prejudicii cadrul spitalelor psihiatrice și a profesa liber.

Esther mi se părea, dacă nu „transformată", așa cum singură proclama, cel puțin mai veselă și poate mai feminină. Vedeam acum la ea un pic de roșu pe buze, la Esther care niciodată nu se fardase ; arbora de asemenea bluze de culoare deschisă, în locul celor cenușii, cafenii, verde-închis pe care i le cunoscusem totdeauna. Dar acele zîmbete, acele culori n-aș putea spune de ce, îmi făceau oarecum impresia că o deghizează. Tentativa aceea de cochetărie mă făcea să descopăr ceea ce pînă atunci nu știusem să văd în prietena noastră, un fel de fragilitate, aproape totdeauna și repede biruită, însă a cărei prezență în filigran nu înceta să dezmintă soiul de înțelepciune care, multă vreme, mă impresionase la tînăra psihiatră. Sylvie și François-Gérard trebuiau să simtă, ca și noi, această adiere de tinerețe care o însufleța și o înveselea pe Esther Zarev, de aceea o și antrenau în jocurile lor, obligînd-o să se ascundă prin parc sau copleșind-o cu confidențe. Sylvie, la nesfîrșit, povestea viața de la Saint-Ferréol, orele de școală, manîile oamenilor de serviciu, pe cele ale bolnavilor îndărătul grilajului curții ; ea vorbea adesea despre gemenii mongoloizi, deveniți pentru Sylvie, în amintirea sa, doi copii pe care-i protejase, îi iubise în nenorocirea lor. Fiul meu evoca cu satisfacție bravurile lui în încăierările de pe la școală, aventurile lui în pădurile de la Saint-Ferréol, unde — după spusele sale — văzuse lupi, urși, șerpi, oameni sălbatici. Niciodată nu vorbea de Baïla ; numai, cînd Sylvie sau unul dintre noi pronunța numele mic al frumoasei prizoniere, atunci roșea, gingaș mac de cîmp, cu privirea atît de albastră brusc aburită de lacrimi. Totuși, el nu plîngea, căzînd mai degrabă într-o scurtă furie, pentru vreo pietricică izbită, pentru vreo bilă scăpată din mîini, sau pentru vreo privire de-a

„surorii“ lui pe care o socotea ironică. Şi Hélène ? Cum îşi ascundea suferinţa care era într-însa începînd de la ultimele săptămîni petrecute în Saint-Ferréol ? Devenea puţin mai palidă — sau poate că-mi imaginam eu acest lucru ? — cînd Esther Zarev îi vorbea de dr. Villanet ?

Elisabeth îşi mărturisea nostalgia pentru zilele de la Saint-Ferréol, pentru pădurile învecinate, biserica în ruină din preajma ospiciului, desenele pe care le făcea acolo cu Loutremont, şi mai ales nostalgia după acea serbare pe care o putuse monta cu bolnavii şi pe care regreta că nu izbutise a o repeta ca să le aducă din nou puţină mîngîiere şi, cine ştie, ca să ajute poate unora dintre ei să se vindece. Esther Zarev o încuraja să reia aici iniţiativa. Dar nu mai exista la Manville acea atmosferă de sat, de măruntă comunitate exilată, ameninţată şi cu atît mai legată în unitatea ei, care domnea la Saint-Ferréol, de aceea nici Betty, nici Hélène, nici eu nu ne-am gîndit niciodată că chermesa montată la ospiciul doctorului Villanet ar putea să renască pe malul Senei. În schimb, acelaşi entuziasm pe care Esther îl profesa pentru pînzele şi desenele în cărbune ale Elisabethei trezi de data aceasta la soţia mea dorinţa de a picta şi desena. Mă bucuram că regăseam în acele guaşe sau schiţe cu peniţa, prin care Elisabeth evoca zilele petrecute pe malurile rîpoase de la Manville, jocurile de lumină pe fluviu, formele greoaie ale şalupelor trase la mal, semnele enigmatice — linii încrucişate, înlănţuite, în formă de stea —, copaci şi frunze. Dar, după cîteva săptămîni, Elisabeth socoti că nu mai progresează. Din acea clipă, refuză ca să continue a picta : abia mai zmîngălea, ici-colo, la întîmplare, în timpul plimbărilor cu copiii, niscai schiţe. Tot aşa pînă în ziua cînd Hélène m-a anunţat — mi se păru că citesc, repede dispărută, în glasul şi în ochii ei, o sfidare — că-i va scrie lui Loutremont invitîndu-l să petreacă un timp la Manville. Betty se prefăcea că deplînge iniţiativa Hélènei. Mă gîndeam dintîi că vrea să-mi dezarmeze gelozia, pe care, fără îndoială că o presimţea, dar neliniştea pe care — — de mai multe ori — am surprins-o pe faţa ei, în timp ce-şi examina desenele recente, mă făcea să cred că înainte de toate se temea să nu-l decepţioneze pe pictor.

Cînd, la sosirea mea în Manville, într-o sîmbătă de mai, l-am găsit pe Loutremont instalat în parc, pe Elisabeth lîngă el, desenînd acelaşi copac, iar copiii la picioarele lor, aproape că mi-a venit să fac drum întors. Strigătele de veselie, săriturile Sylviei şi ale lui François-Gérard care alergau înspre mine, şi acea cumsecădenie din glasul grav, din privirea naivă a lui Loutremont şi de asemenea, puţin mai tîrziu, acel aer de fericire instalată pe chipul şi, mi se părea, chiar şi pe mîinile Elisabethei preocupate să prindă linii, umbre şi reflexe, fără voia mea, îmi risipiră însă ciuda. Copiii îşi regăseau prietenul şi, o dată cu el, acea pasiune, acel gust pentru misterul familiar pe care-l ghiceai într-înşii cînd, la Saint-Ferréol, plecau şi veneau de la şcoală la pavilion, de la livadă în curtea bolnavilor, din parc la biserică sau la castelul de apă.

Maniera pictorului se schimbase. El se depărta din ce în ce mai mult de viziunea imediată. Liniile de forţă ale unui copac, ale unei case, ale unui peisaj, ale unui obiect se înregistrau, din ce în ce mai despuiate, pe pînză ori pe hîrtie, ca o cercetare de heroglife. „Pagini de scris, iată ce aş vrea să fac, mormăia el. Înţelegeţi ! ca şi cum natura însăşi, întreagă, n-ar fi decît o pagină de scris".

Mă aşteptam, cu prilejul fiecăreia din întoarcerile la Manville, să descopăr în pictura soţiei mele această nouă tendinţă a lui Loutremont. Dar, nu, Betty continua aceeaşi atentă şi răbdătoare goană, prin mijlocirea semnelor obişnuite ale lucrurilor, după ce ? după o suferinţă sau după o dragoste ? pe care le ascundeau frunza, fluviul, un nor, o siluetă tot aşa de bine ca şi o piatră. Pe drept sau pe nedrept, această fidelitate a Elisabethei faţă de propria-i sensibilitate mă liniştea. Mi se părea că văd într-însa dovada unei paşnice rezistenţe faţă de Loutremont. Totuşi, pentru a o mai apăra încă pe Elisabeth de o eventuală slăbiciune, am început s-o apropii pe Hélène de pictor, ea care socotise nimerit să-l invite. Cumnatei mele i-am transmis anumite aprecieri măgulitoare pe care mi le făcuse artistul despre ea, la fel am procedat şi cu Loutremont, i-am lăudat curajul Hélènei, extraordinara ei tenacitate, i-am dat de gîndit că există în-

tr-însa o taină, fără îndoială încă din copilărie, care făcea din Hélène o ființă excepțională. Esther Zarev mă auzi făcîndu-i acel portret. După ce Loutremont ne părăsise, ea mi-a spus :

— Ei bine ! Henri, dacă nu te-aș cunoaște așa cum te cunosc, aș crede că ești... în sfîrșit... ca să vorbești despre Hélène în acești termeni, cu acest ton... că ești îndrăgostit de ea.

Am început să rîd. Mi-era teamă. Credeam că trag sforile, că dirijez inimile celorlalți, și cînd colo, îmi mărturiseam propria-mi slăbiciune ? Și oare nu aveam să mă arunc, din vina mea, dintr-o suferință într-alta ? Sub pretextul de a-l îndepărta pe Loutremont de soția mea, nu aveam să trezesc oare ambiguitatea atașamentului meu față de Hélène ? Aș fi vrut să șterg ceea ce spusesem despre Hélène pictorului și Hélènei despre el. Prea tîrziu. Regretul meu, iritarea mea se întorceau împotriva Estherei Zarev. Am auzit-o vorbindu-le, soției și cumnatei mele, despre „acele ființe" cărora din timiditate, din incapacitatea de a fi fericite, le plăcea să provoace oarecum, prin persoane interpuse, în jurul lor, iubiri sau prietenii de care mai apoi vor suferi. Eram convins că făcea astfel aluzii la mine. În chip grosolan, am întrebat-o dacă nu cumva ea era una dintre „acele ființe". Esther mă privi ca și cum ar fi descoperit în locul meu pe-un necunoscut care o înspăimînta.

Puțin mai tîrziu, cînd ea ieși, Hélène mă apostrofă : „Ești nebun". Betty continuă : „Ai fost odios". Fără să le răspund, am ajuns-o din urmă pe Esther Zarev. Ea grăbea pasul. Am luat-o de braț, în clipa cînd tocmai se pregătea să intre în casă.

— Iartă-mă...

Esther mă analiza. Nu-i puteam suporta privirea, lucidă și totodată îndurerată.

— Mă faci să mă doară.

I-am dat drumul de braț.

Mi-a repetat, ceva mai blînd :

— M-ai făcut să mă doară.

Nu știam dacă se plînge de duritatea mîinii ori de aceea a vorbelor mele.

— Esther... Am crezut că vorbești despre mine, că-ți bați joc de greșelile mele, de păcatele mele, de incapacitatea, cum spuneai, de incapacitatea mea de a ști pe cine iubesc, cine mă iubește, de...

Voiam să-i spun „de înclinația mea de a mă pierde, de a pierde ceea ce-mi este drag", însă am spus doar :

— Am crezut că vrei să mă discreditezi în ochii... Hélènei, în ochii Elisabethei.

Ea dădea din cap. Găseam că are un aer comic, de păpușă cu ochii rotunzi și imobili, ce-și leagănă capul.

— Cum, vai ! cum ți-ai putut imagina așa ceva ! a cîntat glasul său melodios. Eu, să-mi bat joc, să mă leg de dumneata... de dumneata...

Încercam să rîd, pentru ca s-o fac să uite gafa mea. Așa era, voiam s-o pot convinge că sînt un neîndemînatic, nimic mai mult, așa că ea nu se va mai simți jignită, devenind din nou indulgentă față de mine. Înțelepciunea sa nu trebuia s-o facă oare indulgentă ? Dar Esther păstra acea expresie puerilă și totodată îndurerată care mă tulbura.

— Într-adevăr, așa era ?... Ai crezut ? a întrebat ea.

Pleoapele-i grele clipiră de cîteva ori, rămaseră închise, în timp ce încheia pe nerăsuflate :

— Nu poți să știi cît de mult, cît de mult cuvintele dumitale m-au...

Zîmbi la rîndul ei, însă aș fi preferat acelui zîmbet, severitatea și mînia ei.

— Vezi, numai adevărul doare.

— Ce adevăr, Esther ? «

— Cel pe care mi l-ai aruncat în față.

Își duse micile mîini la tîmple, strigînd : „Vai ! Vai ! Vai !".

De data aceasta nu m-am putut stăpîni să nu rîd împreună cu ea.

— Vrei să spui că învinuirea, că... bădărănia mea... Ba da, ba da, nu protesta, am fost bădăran, dar eram atît de zdruncinat, nu-i așa, crezînd că te legi de mine, de... de ceea ce este poate boala mea intimă, sau... ce știu eu, în definitiv ?... Și dumneata...

— Și eu n-am putut suporta că le dezvălui tuturora și mie însămi că-mi fac, de fapt, propriu-mi portret.

— Portretul dumitale !

— Fără nici o îndoială.

— Atunci, Esther, fiecare dintre noi doi s-a... cum ? ...s-a recunoscut în descrierea dumitale ? Sîntem cumva fraţi ?

Ca şi cum n-ar fi luat seama că glumesc :

— Poate, îmi răspunse ea domol.

Continuam să încerc s-o distrag.

— Deci trebuie să te plîng. Afară numai dacă înţelepciunea dumitale ar putea fi soră bună cu nebunia mea.

Rămînea melancolică.

— M-am gîndit uneori, da, că noi doi sîntem, că ne sîntem apropiaţi unul altuia.

După o clipă, Esther continuă :

— Aveam o soră ; femeia care ne luase, care ne creştea, mi-o prefera mie. Eu eram mică de tot şi mama noastră adoptivă se străduia să fie dreaptă, dar eu şi începusem a simţi ceea ce fiinţele nu ştiau despre ele ; da, da, aş fi vrut atît de mult să fiu răsfăţată, mîngîiată : făceam totul ca sora mea să fie din ce în ce mai iubită, îi lăudam calităţile ori o făceam pe proasta ca ea să pară mai inteligentă, pe arţăgoasa ca mama să aprecieze şi mai mult drăgălăşenia surorii mele celei mari...

Esther înălţă capul, schiţînd o expresie ironică şi totodată întristată.

— De cîte ori apoi, în tinereţea mea, n-a trebuit să acţionez la fel...

Şovăi.

— În sfîrşit, vreau să spun : o dată... de două ori poate...

— Dar dacă ştiai aceste lucruri, de ce le făceai ?

Zîmbi.

— Nu le ştiam.

— Şi acum ?... Analiza dumitale te face să... le descoperi ?

Îmi făcu semn că da, apoi spuse :

— De aceea n-ar trebui să aşteptăm pînă ce va fi prea tîrziu... Poate fi primejdios să faci o psihanaliză în mod tardiv, să-ţi dai seama de ceea ce ai distrus atunci, cînd e prea tîrziu ca să mai construieşti altceva...

— Dar dumneata, Esther, dumneata eşti încă... încă tînără.

Avu un gest violent al mîinii.

— O! eu... Nu e vorba de mine... Eu fac o analiză didactică a muncii mele...

— Ai să mă ierţi? Complet? Mi-e necaz pe mine.

— Ssst! Ssst! Taci...

Îmi întinse mîna ca să-mi spună la revedere. Înainte de a închide uşa în urma sa, adăugă:

— În fond, emoţiile noastre...

Şi rîse.

— Ai observat? amîndoi am provocat în fond în acelaşi timp aceeaşi panică, de parcă... de parcă am fi, fără s-o ştim, o oglindă unul pentru altul... Dar, ce spuneam?

— Emoţiile noastre...

— Da, ele ne vor fi ajutat poate să vedem mai limpede în noi înşine.

A trebuit să cobor ochii în faţa privirii totodată pătrunzătoare şi resemnate pe care o aţinti asupră-mi.

— Hélène şi Loutremont? am întrebat eu.

Soţia mea îmi răspunse rîzînd.

— Exact aşa cum spui, Hélène şi...

Ea reîncepu mai grav:

— În sfîrşit, el o iubeşte, acest lucru se vede destul de bine.

— Şi Hélène?

— Ea se lasă iubită... Cred că sentimentul ăsta, această atenţie a lui Loutremont o linişteşte, îi face bine. Înţelegi? sărmana, iubirile ei; soţul ucis, atîţia ani ca să-şi revină, ca să iasă puţin din nenorocire, şi iată că Villanet... Sigur că i-ar fi trebuit o fe-

meie ca Hélène, dar ai văzut... Atunci, acum, Loutremont; plăcutul său glas gros, amabilitatea, frumusețea operei lui, toate acestea sînt bune pentru Hélène. Ea însă nu se grăbește... Nu poate avea încredere, nu poate avea ușor încredere în viață.

— Crezi că l-ar putea iubi pe pictor? Nici pe el, nici pe altul!

Betty mă scruta cu atenție.

— Ascultă, îmi spuse în cele din urmă, Hélène mai e încă tînără, de ce n-ar mai iubi? S-ar părea că tu dorești așa ceva!

XIX.

Mă duceam adesea la birourile pariziene ale redacţiei ziarului meu. Cînd aveam puţin timp, mi se întîmpla să iau dejunul sau masa de seară împreună cu Teo. Devenită consilieră literară într-un club literar, părea să scoată ceva bani din această funcţie. Îşi cumpăra astfel, cînd şi cînd, rochii sau taioare de lux.

Împopoţonată cu atari toalete, fără să aibă grijă de eleganţa restului persoanei : cu părul ciufulit, cu picioarele fără ciorapi, încălţînd pantofi vechi, părea mai deghizată ca oricînd. Se îndrăgostise de un pictor care altădată gustase din suprarealism şi cunoscuse un dram de succes. Vorbea despre Max şi despre „geniul" său cu o mîndrie provocatoare, ca şi cum ar fi vrut ca în felul acesta să facă lumea să uite că Max al ei nu se atinsese de o pensulă de ani de zile şi că-şi scotea pîrleala cu whisky. O lăsam să vorbească, să gesticuleze, să facă ironii privitoare la „viaţa mea burgheză", la „micul meu rest de libertate şi de fantezie", care mă mai făcea încă, la limită, acceptabil în ochii ei. Cînd, în sfîrşit, obosea de propriu-i spectacol, regăseam sub „preţioasa" îmbătrînită, sub vagabonda snobă, pe inegala prietenă a tinereţii mele. „Îţi aminteşti ?... Ţii minte, Henri ?" Puţin ameţită — mai mult de valurile de cuvinte în care mă scufundase, decît de vinul băut, ba mă lua cu dumneata, ba mă tutuia, fără ca măcar să-şi dea seama.

În conversația noastră se săpau goluri bruște, tăceri în care ne simțeam căzînd aidoma pasagerilor unui avion în golurile de aer. Ar fi trebuit să avem, mereu prezentă în noi, mențiunea „primejdie" agățată de faptele și de persoanele despre care nu mai aveam voie, nu mai puteam vorbi, dar vioiciunea, entuziasmul Teodorei ne antrenau, pe ea și pe mine, și iată că ne găseam pe punctul de a face să răsară între noi cutare sau cutare amintire interzisă. Ne opream brusc, ne prefăceam că privim prin sala restaurantului pentru a ne ascunde emoția. Într-o seară, Teo se întrerupsese în felul acesta, după ce-mi ceruse veşti despre sora mea: ea începu a tocăni în masă, apropiindu-și cu un rictus ușor al buzelor, obrazul de al meu.

— În definitiv, e ceva prea stupid! Ori sîntem prieteni și vorbim despre ceea ce avem pe suflet, ori sîntem dușmani și în cazul acesta, bună seara. Nu crezi?

— Ai dreptate, Teo. Ai fără îndoială dreptate, dar poate că de teama să nu suferim, ori ca vreunul din noi să nu facă pe celălalt să sufere, evităm să-i numim pe cei scumpi unuia și vrăjmași, celuilalt.

Ea se dădu înapoi, mă măsură cu o privire scînteietoare care se strecura printre pleoapele-i pe jumătate închise, buza de sus i se ridica puțin, descoperindu-i dinții ascuțiți.

— De altfel ce crezi tu, bietul meu Henri? Îți imaginezi că eu nu judec... frații mei, bunăoară... Chiar despre Sergiu era să-ți vorbesc adineauri, cînd m-am întrerupt prostește. Ei bine, ce crezi, sora ta a făcut bine că a cerut divorțul, greșeala ei a fost cînd s-a măritat. Burgheză ca și voi, ea nu urmărea, desigur, decît căsătoria. Ce, eu una m-am măritat?

Rîdea, cu rîsul ei în cascadă; apoi lua din nou un aer dispreţuitor.

— Dar în familia voastră oamenii se căsătoresc, și sora ta, îndrăgostită de Guillaume, îndrăgostită și părăsită... Haide, haide, nu face mutra asta, ce! nu poți suporta adevărul?... Deci, ea n-a avut dreptate să se mărite, ori să se lase măritată cu fratele meu, acest trîntor, acest vînător de nori. Sergiu, îl cunosc, na, și încă cum! de parcă l-aș fi născut eu! Așa încît, că s-o

fi săturat de trîndăvia lui, şi de minciunile lui şi de... legăturile lui amoroase în dreapta şi-n stînga, totdeauna dintr-un fel de sfidare a opiniei publice şi din plăcerea de a minţi, eu o înţeleg, o aprob.

Făcu o pauză, îmi ceru o ţigară. Scotea rotocoale mari de fum pe care le sufla într-o parte. Îmi zîmbea; în acel zîmbet se amesteca o neaşteptată şi profundă drăgălăşenie.

— Aşadar, vezi, că am putea vorbi, vezi că putem fi, că sîntem prieteni.

Am primit de la ea într-o zi un bilet plin de nerăbdare: „Vino, trebuie să te văd". Subliniase cuvîntul „trebuie" cu două linii. Acest gen autoritarist m-a iritat. Cu ocazia călătoriei mele următoare, am evitat s-o întîlnesc pe Teo. Pe urmă, am avut remuşcări. Şi dacă, totuşi, era o chemare în ajutor. Dar ce putea ea să riște? Mă străduiam să mă liniştesc. Am făcut totuşi din nou călătoria spre a o întîlni. Mi s-a părut bolnavă. Işi dădea aere misterioase, îmi făcea semn să tac, de îndată ce o întrebam ceva. Mă trase după ea la Luvru. În muzeu se întorcea neîncetat în toate părţile, ca şi cum s-ar fi temut să nu fie urmărită. În sfîrşit, consimţi să se oprească în fundul unei săli pustii. Mă despărţea de un tablou în gri şi aur; se vedeau pe el, pe malul unei ape puţin adînci, în amurg, nişte minuscule făpturi pălăvrăgind; frontoane de marmoră înaintau înspre mare, o corabie fără pînze era legată la mal aproape de port. Teo îmi puse mîna pe umăr, se aplecă spre mine, ascunzîndu-mi pînza pe care visarea mea se şi îmbarca. Îmi vorbea atît de încet, încît adesea trebuia s-o rog să repete.

— Nicolai s-a întors.

Din Argentina, fratele ei se întorsese „mai distrus ca oricînd". După alte cîteva tentative nefericite în Anglia, apoi în Olanda, eşuase în cele din urmă la ea, unde acum se ascundea.

— Îţi dai seama, Henri, nu? Are crize de o violenţă nemaiauzită, ameninţă că se aruncă pe fereastră, strigă sau, dimpotrivă, stă apatic zile întregi, refuzînd să mănînce. Pentru a termina cu toate astea, trebuie să-l implor, alteori să mă lupt cu el. Nu mai e decît

o zdreanță, și totuși, cîtă putere are în clipele acelea; eu îl implor, îl mîngîi, plîng ori îl baricadez ca să-l împiedic să se ducă și să se predea poliției. Henri, trebuie să-l salvezi. Trebuie să mă salvezi.

Vroia ca eu să-i vorbesc Hélènei; după părerea ei, rămînea o singură ieșire: ca Nicolai Ivanovici să fie internat, ascuns și internat la Manville sub o falsă identitate.

— Cum? Poate fi judecat un bolnav?! (Mă trăgea de reverul hainei). Va îndrăzni cineva să refuze să îngrijească pe un om bolnav, grav bolnav?...

Ceea ce părea și mai groaznic decît amenințările rusului, decît violențele și desperarea lui, era boala sa; te puteai pomeni cu el răsucindu-se și căzînd, cu spume la gură, cu ochii dați peste cap. Dacă aș fi refuzat să-i ajut, s-o ajut pe ea, pe Teo, atunci, îmi declara, ar fi rîndul ei să înnebunească.

Și începea să rîdă cu un rîs acru, ascuțit.

Oricum, n-aveam decît să aleg, sau îi ajutam fratelui ei să intre în ospiciu (ea articula acest cuvînt cu un fel de bucurie atroce), sau o condamnam la ospiciu pe ea.

— Dar în sfîrșit, am exclamat (Teo arunca în jurul nostru priviri speriate), uiți că bietul Couderc a fost prietenul nostru, și că el a murit, iar fratele tău...

Îmi astupă gura cu mîinile.

— Taci, te rog... Henri, micul meu Henri... mă... mă...

Părea să se sufoce.

— Știi bine, continuă ea, știi bine că Nicolai nu e vinovat de arestarea, de... Nu el l-a denunțat pe Couderc, asta o știi bine.

Ea se clătină pe picioare, o luai de braț, încercă să se îndepărteze, apoi se prăbuși cu capul pe umărul meu, plîngînd în hohote. Mi se părea că aud pași îndărătul nostru, nu îndrăzneam să mă mișc. Pe tabloul în tonuri de un gri auriu, micile personaje continuau să hoinărească, să pălăvrăgească, să gesticuleze, imobile, fericite, în timp ce din orizontul marin suia acea ultimă rază care lumina creștetul templelor.

— O ! e ceva scîrbos, prea scîrbos, mă culcam cu un tip care-l vînduse pe André. Îmi spuneam că-l voi doborî, cînd colo... eu îl puneam la adăpost, îi salvam pielea.

Mă simţeam în acelaşi timp bărbatul ce se zbuciumă între tristeţe, ruşine şi dezgust, postat acolo, în muzeul acela, cu acea femeie, plîngîndu-i pe umăr, şi totodată unul din minusculele personaje în amurgul unui veac imaginar de pe tabloul în tonuri de gri pătat cu aur.

Am tras-o pe prietena mea după mine : mi se rezema de braţ, în timp ce străbăteam sălile muzeului. Unii vizitatori întorceau privirile după noi.

— Mult, foarte mult timp mi-am spus că prăvăliaşul nu murise, că fusese probabil eliberat de ruşi. Preferase poate să rămînă cu ei. Înţelegi, Henri, în felul acesta mă simţeam mai puţin ticăloasă. Faptul că trăisem cu acea larvă de Wonsler rămînea ceva detestabil, dar în sfîrşit, dacă azi Couderc ar fi teafăr, dacă ar mai trăi, eu n-aş fi total, n-aş mai fi în ochii mei chiar o fiară, o ticăloasă fiară care merită să fie răpusă.

Cu încăpăţînare, încerca a face cunoştinţă cu foşti deportaţi. Îi stîrnea să vorbească despre lagărele lor, despre tovarăşii lor de acolo. Spera mereu să găsească printre ei pe vreunul care să fi împărtăşit soarta lui Couderc şi care-i va spune că prăvăliaşul putuse supravieţui. Se întîmpla ca unii dintre acei oameni, văzînd-o că se pasionează pentru cele mai neînsemnate detalii ale martirajului lor, să se îndrăgostească de ea. Ea însăşi, în două rînduri, se simţise destul de aproape de dragoste. Atunci le striga adevărul în faţă sau cel puţin „adevărul ei" ; le mărturisea că deportatului a cărui urmă o căuta ea desperată, cu ajutorul amintirilor lor, îi fusese altădată iubită şi că pe urmă un colaboraţionist îl denunţase, un colaboraţionist cu care ea îşi împărţise patul.

— Dacă ai şti, Henri, aşteptam, chemam lovitura pe care unul dintre oamenii aceia să mi-o dea, lovitura care să mă ucidă şi, dacă mi-ar fi rămas un pic de răsuflare, i-aş fi spus mulţumesc, i-aş fi şoptit acelui om că-l iubesc pentru moartea primită din partea lui, în sfîrşit din mîinile lui. Dar nu, nimic, doar unul singur

m-a scuipat în față. Altul, careva dintre cei doi poate... de care eram deja îndrăgostită, ah! pe acela l-am crezut. A devenit livid, a început să mă pălmuiască din toate puterile pînă ce am căzut la pămînt; cînd eram jos, s-a aplecat, am crezut că se va prăvăli cu pumnii peste mine și că mă va ucide. Dar a rămas nemișcat, cu gura căscată, într-o schimonoseală, de parcă ar fi vrut să strige. Nu spunea nimic, mă privea doar, am văzut rostogolindu-i-se lacrimile pe obraji. M-am forțat, am avut puterea să rîd, să imit rîsul spre a-i trezi mînia, spre a-i atița ura. El s-a ridicat, și-a dus mîinile la ochi și a plecat împleticindu-se.

Teo se agăța de brațul meu, rîdea.

Ieri, într-o cîrciumă, am făcut cunoștința unui om cumsecade, a fost la Buchenwald, am vorbit deja cu unii tipi de la Buchenwald, dar mi-am zis că nu puteau să se cunoască toți, că poate acela...

Am părăsit-o la ieșirea din Luvru. Protesta, vroia să rămînem împreună pînă seara. Mă îndepărtam, cînd m-a strigat și a alergat spre mine.

— Henri, nu uita, fă ceva pentru Nicolai.

Dintr-o scrisoare de la C...

„Eu pregătesc o creșă într-o grotă, pe munte, grota Sfînta Ana, unde de ani de zile nimeni niciodată nu se mai urcă.

„Soțul meu îmi interzice să sui acolo, se teme de grohotiș; eu continui să mă duc însă pe ascuns.

„Acolo sus, sînt fericită. Trăiesc în tovărășia Sfîntului Francisc din Assisi. Am ascuns o sticlă sub pietre, strecor în ea o pietricică la fiecare din vizitele mele, ca să știu pe urmă de cîte ori am făcut pelerinajul.

„Îmi imaginez o femeie care se duce pe munte, și în oraș, ea poartă în brațe un nou-născut, dintr-însa radiază o lumină vie ce transformă natura în calea pașilor săi; dar oamenii nu văd lumina aceea. Tot strîngîndu-l la piept, vine o zi cînd copilul s-a topit într-însa. Aș vrea să fiu acea femeie. Vai! nu-s vrednică de așa ceva, eu nu port lumină".

Rămăsese un scăunel de rugăciune în faţa altarului de la Saint-Ferréol. Sylvie se grăbea spre el. Îngenunchea : cu capul între mîini, părea să se cufunde într-o lungă rugăciune. Eu nu percepeam decît un murmur monoton, întrerupt de respiraţii repezi şi profunde. François-Gérard privea la dînsa. După cîteva minute, el începea totuşi să se impacienteze. Într-un murmur mai întîi, întreba dacă vor ieşi curînd, apoi tonul său urca treptat, în ciuda privirilor îndignate pe care i le arunca fetiţa ; în sfîrşit, se agăţa de ea sau o împingea ca s-o smulgă din scăunelul de rugăciune. Cînd reuşea, se grăbea să ia loc el pe tronul uzurpat, scoţînd nişte chiorăieli, nişte sunete nearticulate, în chip de rugăciune. Uluită, pentru o clipă, Sylvie se grăbea să reia ofensiva. Încăierarea pentru posesiunea scăunelului de rugăciune era în toi, agrementată de lovituri şi de ţipete. Eram nevoit să fac să tune glasul meu sub boltă, pentru a restabili ordinea. Cei doi inamici se opreau, împietriţi, ca şi cum ar fi auzit tunînd însăşi mînia lui Dumnezeu. Mă străduiam să păstrez aerul sever şi-i scoteam pe amîndoi spre ieşire. Acolo, Sylvie se imobiliza din nou, privea altarul şi făcea din nou nişte cruci mari. Îl vedeam pe fiul meu cum şovăie între ranchiună şi obişnuita-i admiraţie pentru cea mai mare decît el, în sfîrşit, îşi făcea cruce şi el, cu stîngăcie.

Urcam treptele care răsunau sub paşi. Pe prag, mă întorceam. „Dumnezeule, mă gîndeam, dacă vreo părticică din tine e aici de faţă, Dumnezeule, sau în sfîrşit nu ştiu ce sau cine, ce putere universală, dacă tu mă auzi, dacă tremurul, vibraţia gîndului meu, a jurămintelor, a inimii mele, poate ajunge la tine, te implor, şi fără îndoială, vai ! aceste cuvinte, această rugăciune, tu, chipul tău, nimic n-are sens, dar totuşi, te implor, dă bucurie ăstor doi copii, fereşte-i de toate ororile pe care ar trebui să le creezi şi pe ele, dacă ai creat ceva, şi fă ca viaţa, întreaga lor viaţă să semene cu frumuseţea privirii lor."

XX.

I-am vorbit Estherei despre Nicolas Valenkov. Ea a acceptat să-l interneze la Manville. Nici Hélène, nici Betty și nici eu n-am căutat să-l vedem. Era în clinica prietenei noastre. Inspira milă, slab, plin de anxietate, de ură și de înfrigurare, în ciuda puternicelor doze de gardenal necesare pentru a-i preveni crizele de epilepsie. Se ocupa cu cititul și recopia de asemenea pasaje dintr-unele cărți pe care Esther le împrumuta pentru el de la biblioteca ospiciului.

Se afla acolo de mai multe luni, cînd sora mea veni să-și petreacă împreună cu noi zilele de Paști. Primăvara nu se hotăra să străbată tonurile cenușii și ploile care se-nșirau de-a lungul văii. Nici proiectele de călătorii pe mare în Normandia, în onoarea Emiliei, nu întîmpinau vreun entuziasm, deși copiii erau nerăbdători să-i arate mătușii lor acest ținut nou pe care chiar ei îl descoperiseră.

Divorțul cerut de sora mea și pronunțat în favoarea sa o afectase profund.

Fața ei, cu trăsături mai ascuțite, palidă sub fard, arăta o istovire care uneori o făcea să pară mai tînără, alteori îi dădea dimpotrivă, pe ascuns, uscăciunea pură a unui trup măcinat de vîrstă. La fel se întîmpla și cu caracterul ei : adesea obosită, aproape totdeauna retrasă ca o ființă care nu se așteaptă decît la suferință ; se întîmpla totuși să aibă expresii, atitudini sau gînduri care o făceau să rîdă pe soția mea ori pe Hélène, așa cum ar fi făcut-o

în fața vreunei naivități de-a Sylviei sau de-a lui François-Gérard. De altfel, copiii nu se înșelau : ei o tratau pe Emilie ca pe o colegă, o atrăgeau fără voia sa în jocurile, în plimbările lor de-a lungul fluviului. Cînd se întorceau acasă, amîndoi povesteau cu o veselă mîndrie cum o împiedicaseră pe mătușa lor să se rătăcească, să cadă în apă ori să fugă după o cireadă de vaci.

De la Esther am aflat despre părerea de rău a Elisabethei că fratele ei altădată se lăsase influențat de regina mamă, în loc să se căsătorească cu Emilie ; de altfel se părea ca Guillaume însuși, scufundat într-un celibat mediocru, i-ar fi mărturisit surorii lui același regret.

— Spune, ce vîrstă are ea, mătușa Emilie ? întrebau copiii.

— Vîrsta noastră, ceva mai tînără ca noi.

— Ea ne istorisește povești, parcă ar fi povești de-ale fetelor de școală ! se mira Sylvie.

— Da, spunea și François-Gérard, rîde, se teme, se joacă la fel ca fetițele de școală.

Sylvie coborî glasul.

— Uneori, crede că n-o vede nimeni ; plînge.

— Trebuie să fiți drăguți, foarte drăguți cu ea, poruncea Betty, căci a suferit, e obosită.

— Nu are soț ?

— N-are decît să se mărite cu Loutremont, propunea fiul meu.

— A ! da, aproba Sylvie, cu Loutremont.

Eu pîndeam sub rîsul soției mele mai întîi, al Hélènei apoi, o jenă ascunsă.

După ce aflase de la Esther Zarev despre prezența la ospiciu a lui Nicolas Valenkov, Emilie îmi reproșă că i-am „ascuns" acest lucru și, nu mai puțin violent, că nu mă duc din timp în timp să-l văd pe rus.

— El e totuși oarecum fratele meu.

— Haide, haide, Emilie, el ura ceea ce noi iubeam, pe cei pe care-i iubeam ; iubea doar ceea ce ne îngrozea pe noi.

— Sergiu îmi povestea tinerețea lui Nicolai ; după ce ai dus o asemenea tinerețe, ai scuze.

— Te mai gîndești la Sergiu ?

Emilie protesta.

— Absolut de loc.

Mai calm, continua — dar nu treceam cu vederea privirea pe care mi-o arunca pe furiș, parcă spre a se asigura că mă putuse convinge de indiferența sa, acea căutătură violetă ca a unei anemone pe care vîntul o deschide dintr-o dată și apoi din nou o închide :

— Tu știi bine, Henri, că Sergiu și cu mine... în sfîrșit, n-a fost niciodată vorba de dragoste... cel puțin în ceea ce mă privește.

Stăteam rezemați cu coatele de fereastra deschisă spre parc. Se auzea în depărtare, pe fluviul invizibil, o sirenă. După sunetul acela slab, ghiceam că negura serii trebuia să acopere Sena.

— Am impresia, nu știu Henri, că voi doi, Elisabeth, se simte că parcă sînteți ceva mai apropiați, mai liniștiți poate.

Ofta.

— Vă cunoașteți cel puțin norocul ?

Nu-i răspundeam.

— Nu, nu-i așa că nu știți ? O ! Îmi închipui, voi v-ați, voi v-ați dat lovituri, fără să vreți, v-ați rănit, dar în sfîrșit, sînteți aici, amîndoi, faceți față vieții, împreună, și apoi, îl aveți pe François-Gérard.

Începu să tocăne în bara de sprijin cu muchia mîinii.

— Îți dai seama ! Nu-ți dai seama ?

Înclinam puțin capul spre ea. Îi vedeam profilul crispat.

— Nu știu dacă o simțiți, dar ați izbutit să dați viață, să însuflețiți un lucru care a trăit o dată cu voi toți, cu tine, cu Betty, cu Hélène și copiii, ceva care seamănă, care oricum te face să te gîndești la acele clipe atît de... la acele zile pe care le petreceam laolaltă cu Barbarii în grădina Observatorului.

Cum putea să-și imagineze acest lucru, mă gîndeam, cînd și eu, cît și Betty poate, și poate și Hélène, păstram aceeași nostalgie a tinerei, fragilei și scurtei comunități de odinioară ? Cum putea să ia existența noastră făcută din penumbră, din deprindere resemnată, drept echivalentul acelor vremuri care în amintirea noastră luau contururile unei epoci de aur ?

— Dar, Emilie, la Observator nu eram... totul pentru noi era frumusețe, făgăduială, acum Elisabeth, Hélène și cu mine, ce sîntem noi ? ce facem ? Supraviețuim.

— Taci !

Emilie continuă mai blînd :

— Am nevoie, auzi, am nevoie să cred în voi, am nevoie să cred că dacă m-aș fi căsătorit cu Guillaume, ca tine cu Elisabeth, ar fi fost pace și nu...

Ea avu un zîmbet care-i lunecă de la ochi spre gură.

— Tu ești cel care te înșeli, nu vezi fericirea care vă leagă laolaltă, care înflorește în Sylvie și în fiul tău... De altfel, Esther gîndește ca și mine.

Și dacă ea spunea adevărul, dacă noi într-adevăr nu știam să ne apreciem norocul ? Visul pe care, poate chiar fără să ne dăm seama de el, îl urmărim : amintirea în chip straniu proiectată într-un viitor imposibil, oare nu ne orbea ? Nu ne împiedica să vedem ceea ce se dezvăluia în ochii celorlalți : în ochii Emiliei, care totuși putea compara prezentul nostru cu acel trecut pe care-l împărtășise împreună cu noi și care și pentru ea era o imagine de basm ; ca și în ochii Estherei Zarev și asta ne descoperea totuși lipsiți de acel prestigiu, de acel ceva vag, puțin magic și care putea răsări în ochii Emiliei din vechea noastră imagine tremurînd sub aceea de azi. Această dublă mărturie mă tulbura ; mă întrebam unde era în definitiv adevărul ? În acel sentiment de eșec din adîncul ființei mele, ca și fără îndoială în trupul și sufletul Elisabethei și al Hélènei, în acea senzație de uzură cotidiană și progresivă la care părea să se rezume viața ? Sau poate în acea viziune de înțelegere fecundă pe care o aveau despre noi Emilie sau Esther ? Încercam să devin străin față de mine însumi, să arunc asupră-ne o privire obiectivă : Da, existau copiii, această fetiță prea repede crescută, avînd în ochi ba lumina neprihănită de izvor de pe creasta unei pajiști, ba dulcile umbre ale adolescenței apropiate, acest băiat, tandru în ciuda violenței lui, care mai păstra încă melodiosul glas al maică-si, unind în chipul său trăsăturile Elisabethei cu ale mele, și al cărui firav trup desena silueta tatălui meu ; existau acești copii certăreți, veseli, visători. Din adîncul oboselii noastre, ei ne trăgeau spre li-

manul dorinței, spre acela al speranței lor. Oare victoria lor nu va deveni ea în cele din urmă și victoria noastră ?

— Mi-e rușine, domnule.

Tînărul aspirant Jacques S..... originar din orașul nostru, este mobilizat în Aurès. Îl întîlnesc în permisie în Alger, în vila lui Guillaume. (Cumnatul meu este inginer la o întreprindere petrolieră: Mathilde Garou lucrează și ea la aceeași firmă, conduce serviciul de informații.)

— La început, continuă militarul, căpitanul a încercat a mă convinge că era fatal să ajungem aici : dacă n-ar da ordinul de torturare, ar sacrifica viața soldaților săi ca și pe aceea a civililor pe care trebuia să-i protejeze. Acum el se folosește de orice fel de pretext, ca să mă trimită în recunoaștere cît mai departe posibil de post, cu cîțiva oameni aleși dintre cei pe care-i stimează cel mai mult... și care-s contaminați de ideile mele. Speră desigur că un partid de partizani algerieni ne va găti într-o bună zi.

Sub palmierii parcului, umbra înmiresmată ; de pe terasă, dominăm orașul alb de jos. Mare, oraș, toate făcute pentru fericirea trupească, rai sub palmieri, rai putred de teroare și sînge.

— Oamenii mei sînt bolnavi ca și mine, cînd știu de căpitanul lor că se pregătește să „ancheteze" ori să „ordone să fie anchetat" un arab. Dezgustul lor, chiar și tăcerea lor nu-s altceva decît proteste. De altfel căpitanul nu se înșeală asupra acestui lucru : expresia lor pămîntie, mutenia lor îl scot din sărite.

— Și ceilalți ? vreau să spun ceilalți soldați, cei care nu se află sub comanda dv.

— Ceilalți, băieții din secțiile învecinate fac haz cînd îi aud țipînd pe cei torturați. Ei sînt totuși niște inși asemenea celor din secția mea, majoritatea băieți de la țară. Numai că, iată, cîntă în struna șefilor... Mi s-a întîmplat să le vorbesc, nu gradaților, ci soldaților ; le-am spus : dacă niște trupe ar sosi

la voi, în satele voastre, în fermele voastre — nemții, să zicem — și v-ar incendia casele, magaziile, grajdurile, v-ar răpune vitele, pe tatăl vostru l-ar lovi, i-ar descărca niște curenți electrici în cap, și pentru a termina de tot, o rafală de puști mitraliere... Așa facem noi, nu ? Așa ne-a ordonat căpitanul să procedăm, nu ? Atunci, vă dați seama ?...

— Și ei ce spun ?

Tînărul ofițer ridică din umeri.

— Rămîn o clipă fără glas. Și eu îmi spun : au înțeles, vor reacționa ; dar apoi... unul dintr-înșii se încumetă : „Nu e același lucru". Și toți respiră, după aceea, ușurați...

XXI.

Esther Zarev şi Emilie mă conduseră într-o dimineaţă în camera lui Nicolas Valenkov. Esther reuşise, cu preţul multor hărţuieli administrative, să-l izoleze pe bolnav. El nu-i arăta pentru aceasta nici o recunoştinţă, judecînd după bombăniturile şi înjurăturile cu care o întîmpină cînd intră cu noi în cameră. Cînd ne zări, pe Emilie şi pe mine, se ridică însă brusc de pe patul de fier pe care era aşezat, cu un aer totodată speriat şi furios.

— Cine estem eştia ? Ce vor ?

Părea descărnat, teşit, în bluzonul de postav albastru trupul îi înota parcă ; feţei cenuşii, brăzdată de cute adînci, i se adăugase un barbişon alb tuns în formă ascuţită, cicatricea roşietică i se întindea de-a lungul craniului ras. Numai ochii păstrau în masca din faţa ochilor noştri, în grimasa aceea înţepenită, focul lor negru. Făcea impresia unui animal hăituit.

— Haide, domnule Valenkov, se ruga Esther, sîntem prieteni, vă aduc nişte prieteni.

— Prietini ? mormăia rusul.

Sora mea înaintă spre el.

— Emilie, murmură ea, soţia fratelui tău, a lui Sergiu. El îşi încreţi ochii, atît de tare încît nu-i mai puteai vedea sub desişul cenuşiu şi negru al sprîncenelor. Deodată se înclină în faţa Emiliei. Esther Zarev avu un rîs melodios.

— Emilie, micul Emilie, frumosa, mica meu sore.

— Iată-l pe fratele meu, adăugă Emilie, arătîndu-mă pe mine, îl recunoşti ?

El nu mă mai privi. Cînd Emilie se aşeză, îi sărută mîna. Era ciudat, acest bătrîn piperniicit care părea să maimuţărească gesturi de altădată.

Reveni ca să se aşeze pe pat, unde rămase nemişcat, încovoiat. Ochii îi erau stinşi. Nu mai vorbea, respira puternic. Poate că ne uitase.

— Aşadar, întrebă Esther Zarev după o clipă, domnule Valenkov, cum merge cu sănătatea ?

Trebui să repete de mai multe ori întrebarea.

El mormăi fraze vagi prin care părea să se plîngă de capul său, ba gol : „Vint, nimic dechit vint la dovleac", ba prea greu după părerea lui : „Atirnam, adiche : înainte, il ţii aşa, aşa — el îşi strîngea tîmplele între mîini — ca se nu chedem, şi Nicolai Ivanovici cu el, el va chede".

— Nu uita să-ţi iei gardenalul.

O scurtă licărire trecu prin pupilele bolnavului, în timp ce o măsura pe prietena noastră. În loc să-i răspundă, se întoarse din nou spre Emilie.

— Gardenal... gardian venal — garde la mal. Vezi sora mic, eu, rezboinic, şef de la cazaci, teroare de la roşii, iate-me sclav de la domna doctor.

O privi în sfîrşit pe Esther Zarev. Parcă ar fi vrut s-o muşte. De altfel, glasul lui răguşit lătra.

— Nu... domna doctor... Nu uitem otrava dumivoastre.

— Ştii bine, domnule, că nu-ţi dau otravă, ştii bine că fac tot ce pot aici pentru dumneata, că numai graţie lui Henri, graţie nouă poţi găsi un refugiu aici, aşa cum ne-a cerut-o sora dumitale.

El se agită în pat.

— Eu, nimic nu cerem. Se me junghie dache vor, canaliile roşii. Aşa terminat suferinţe.

Încerca să se ridice, arăta cu un deget tremurător spre fereastra cu gratii.

— Dar nu veţi peziţi mereu pe Nicolai Ivanovici, domna doctor, vom evadem. Intrebaţi pe el (aşadar mă recunoscuse, el, care se prefăcuse că nu mă vede). Am

evadat deja în celelalt ospici unde me-au zvîrlit chind terminat rezboi.

Nu m-am putut stăpîni să nu rectific :

— Spune mai degrabă unde ai putut să te ascunzi, grație Hélènei. Esther Zarev îmi aruncă o privire de reproș. Valenkov se sculase și venea spre mine. Va trebui să-l temperez ? Dar Emilie se îndreptă spre el, îl apucă de braț.

— Domnule Valenkov, fii amabil, fă-ne puțină lectură, îi ceru Esther.

Ca și cum și-ar fi uitat pe loc furia, el îi zîmbi surorii mele, se îndreptă spre pat, scotoci în salteaua de paie, scoase de acolo un caiet de școlar. Îi făcu semn Emiliei să se așeze lîngă el, îmi arătă cu mîna scaunul rămas liber.

Deschise apoi caietul așezat pe genunchi.

— Iată cartea, eu scriem. Am scris deja un sute și mai mult de pagine.

Își drese glasul, își puse ochelarii.

— Citesc capitolul intîi. Veți vede, e frumos.

„Fiodor Pavlovici era unul din acei indivizi corupți și inepți totodată care nu-s preocupați decît de interesele lor. Acest mic boier de țară a debutat aproape cu nimic și a dobîndit repede reputația de linge-talere ; dar la moartea sa el poseda cam o sută de mii de ruble în bani gheață. Aceasta nu l-a împiedicat să fie toată viața lui..."

Se oprea uneori la mijlocul cîte unei fraze, răsuflînd greu. După ce arunca pe deasupra ochelarilor cîte o privire plină de sfidare dar și de neliniște, relua lectura cu glasul său arogant :

„...hotărîrea pe care o luă Adelaida Miusov a fost fără îndoială ecoul unor înrîuriri străine, exasperarea unui suflet captiv. Ea voia să-și afirme independența poate, să protesteze împotriva convențiilor sociale, împotriva despotismului familiei lui. Imaginația ei îngăduitoare i-l zugrăvea — pentru o clipă — pe Fiodor Pavlovici, în ciuda reputației lui de linge-talere, ca pe unul din personajele cele mai îndrăznețe și cele mai malițioase ale acestei epoci..."

— Dar aceasta este... am început eu a spune, atunci cînd cititorul tocmai făcea o pauză.

Am surprins expresia de amărăciune a Estherei Zarev care-şi apropiase un deget de buze.

— Estem ce? întrebă rusul.

El îşi scoase ochelarii, ca să mă privească.

— E frumos. E foarte frumos. Nu-i aşa, Henri, asta vroiai să spui?

Un zîmbet destinse trăsăturile bolnavului. El făcu un semn din cap, ca să-i mulţumească Emiliei pentru compliment.

Nicolas Ivanovici continua să întoarcă filele. Uneori şovăia ori se poticnea la cîte un cuvînt, ca şi cum ar fi suferit recitindu-şi manuscrisul. Noi nu îndrăzneam să ne mişcăm. Mi se părea că trăiesc un coşmar fără sfîrşit, ca şi cum am fi fost atît de aproape de nebunia rusului încît nu ne mai puteam despărţi de ea, făceam parte din ea aidoma aerului pe care-l respiram acolo, asemenea tristului şi sărăcăciosului decor al acelei camere, aşijderi glasului acela şi acelei poveşti pe care el, bîlbîindu-se, ne-o expunea la nesfîrşit.

„... Alioşa îşi amintea de chipul mamei sale, exaltat, sublim, dar nu-i plăcea să vorbească despre ea. În copilăria şi tinereţea lui se dovedi mai degrabă concentrat şi chiar taciturn, nu din timiditate ori sălbăticie, ci dintr-un fel de preocupare lăuntrică atît de profundă încît ea îl făcea să-şi uite anturajul..."

Cînd cititorul începu să dea semne de oboseală, Esther Zarev se sculă. În mod vădit, Valenkov nu vroia să se oprească. Indispoziţia în care ne găseam scufundaţi se mai accentua încă şi prin teama pe care o simţeam crescînd acum sub intonaţiile rusului. El continua să citească spre a ne păstra aproape, spre a îndepărta clipa în care avea să fie din nou singur.

În clipa în care întorcea o nouă pagină, Esther Zarev îi smulse caietul pe care-l închise.

— Perfect, domnule Valenkov, să ne oprim la acest sfîrşit de capitol. Acum trebuie să te odihneşti. Ai citit mult prea mult, te-ai obosit. Asta nu-ţi face bine, domnule, absolut de loc. Te vom lăsa să te odihneşti: întinde-te, dormi puţin înainte de a ţi se aduce dejunul.

El vroi să protesteze : nu ajunsese la sfîrşitul capitolului ; de altfel se simţea foarte bine, n-avea nevoie de odihnă ! Doctoriţa se făcu a nu-l fi auzit însă şi, împingîndu-ne de umeri, ne conduse către uşă. Ea ieşi ultima şi, prompt, închise în urmă cu cheia. Pe loc, dinăuntru, bolnavul şi începuse a răsuci, dar zadarnic, mînerul uşii. El se porni apoi să lovească în uşă cu piciorul. Striga felurite cuvinte ruseşti. Esther Zarev avu un zîmbet care mă surprinse. „Obscenităţi" — ne lămuri ea.

Emilie, palidă, se sprijinea de braţul meu.

— Se va calma, ne asigură Esther. La urma urmelor, ştiţi, el este totuşi încîntat că v-a citit „romanul său".

— Oare într-adevăr nu ştia că ne citea *Fraţii Karamazov ?*

— Sigur că o ştie, Henri, de vreme ce-şi petrece timpul recopiind cărţile pe care le împrumută de la bibliotecă. Dar fără îndoială, pe urmă, cînd îşi recitează caietele, şi mai ales cînd poate beneficia de spectatori, ca de noi în dimineaţa aceasta, se face singur a crede că este chiar el autorul. Noi nu trebuie să-i refuzăm această... această... consolare.

Învîrtea pe deget cheia cu care îl încuiase pe Nikolas Valenkov.

— De altfel, adăugă ea cu acel zîmbet care-i venise în timp ce încuia broasca şi care, nu ştiu de ce, pe mine mă duruse, şi noi procedăm tot ca el. Nu-i aşa ?

XXII.

Adesea mi s-a părut că revăd acel zîmbet întristat şi totodată viclean al Estherei Zarev încuindu-l de două ori în urma sa pe captiv. Şi în mod ciudat, atunci, prietena mea cu privire de copil profet, cu glas de cîntec, devine duşmanul, primejdia, pe cînd în rusul condamnat la moarte, în fostul aliat al naziştilor, presimt propria-mi nenorocire. Hélène avea şi ea acest gest precis pentru a-i încuia pe bolnavii săi în dormitoarele lor. Betty (şi fără îndoială şi Hélène) cu tristeţea şi cu viclenia ei, cu mîinile-i de liană, cu ochii ei ca nişte lacuri, cu felul său de a se închide în sineşi şi de a înfunda astfel în mine, pentru totdeauna, remuşcarea că nu pot s-o eliberez, m-a încuiat pe mine. Mi-am ales, oare fără s-o ştiu, meseria pe care o am, ca să-mi dau impresia că scap, că evadez, că rămîn atent la celelalte fiinţe, la făgăduielile dragostei ? Dar oriunde m-aş duce, orice elan m-ar împinge sau m-ar ademeni spre o altă ţară, spre o altă femeie, spre o altă viaţă, sfîrşesc totdeauna prin a mă regăsi îndărătul uşii pe care o dată pentru totdeauna gingaşele mîini poruncitoare au închis-o între mine şi lume.

Există ziaristul acela care pleacă de la Worcester la Helsinki, de la Verona la Hamburg, de la Tel-Aviv în Alger, ca să aştearnă de acolo articole despre munca, mînia, lupta, fericirea sau mizeria, revolta, speranţa sau înfrîngerea celorlalţi, şi apoi se întoarce la Man-

ville, se închide pentru cîteva zile în ospiciul ăsta şi nimic din toate acele pasiuni, lupte, imperii a căror strălucire, forţă sau durere le-a încercat uneori fizic, nimic din lume nu mai rămîne pentru el în afară de acea veghe, de aşteptarea aceea de care are parte, în mod neînţeles, încă din tinereţe, lîngă două femei şi doi copii. Există acel om care se leagă ori se dezleagă la bun cheful întîlnirilor amoroase — ele durează cîteva zile sau cîteva săptămîni, ba unele au putut înfrunta chiar anii — şi care uneori crede chiar că dragostea a sosit, şi se întîmplă, da, ca dragostea să fi venit la întîlnire, se întîmplă ca viaţa să se ofere, nouă, cu o femeie, aşa cum păruse să se ofere odinioară într-o dimineaţă de vară pe terasa Observatorului; şi totuşi acel om părăseşte dorinţă, dragoste, tinereţe, în timp ce se închide peste el capcana pe care, de cincisprezece ani întruna, zi de zi, fără s-o ştie, dar cu o răbdare oarbă, înverşunată, el şi soţia lui au montat-o, au împins-o pînă la o perfecţiune neîndurătoare, capcana cuplului lor, făcută ca ea să se închidă peste ei în mod inevitabil, şi să-i păstreze, unul lîngă celălalt, răniţi de prezenţa ca şi de absenţa lor. Oare m-a închis într-adevăr soţia mea, în ciuda aparenţelor mele de libertate? Nu cumva mai degrabă fiecare dintre noi doi, în măsura în care se simţea propriul său prizonier, l-a ţinut captiv pe celălalt? Adevărul este că nici unul nici altul n-am ştiut să ne dăruim bucuria inimii şi a trupului şi, în lipsa acestei bucurii, dragostea noastră şi-a închis peste noi umbra ei aşa cum o pasăre friguroasă îşi strînge aripile şi tace.

Hélène, în ceea ce o priveşte, a încercat măcar să se elibereze de sineşi. De două, de trei ori pe săptămînă, în anii şederii la Manville, după exemplul Estherei Zarev, ea pleca să-şi petreacă ba o după amiază, ba o seară la Paris. „Se duce să se întîlnească cu Loutremont", îi spuneam eu Elisabethei. „De loc, a urmat sfaturile Estherei, începe o analiză cu un doctor care se numeşte... Alexandre... Alexandre Tingal. Atunci, cum poţi crede că-i mai rămîne timp să se gîndească la Loutremont?" Mai tîrziu, Hélène îmi mărturisi totuşi că se înfiripase o dragoste între ea şi pictor. „Dar, spu-

nea ea cu o oarecare tristeţe, atunci nu puteam nici să iubesc cu adevărat nici să mă las iubită. Bietul Loutremont n-a înţeles probabil nimic". Ea rîdea, fără să-şi părăsească expresia de întristare. „Am fost odioasă faţă de el... Înţelegi, Henri, pe atunci viaţa mea era acea psihanaliză cu visurile şi cu coşmarele ei în plină zi, pasiunea mea, singura-mi pasiune care se învîrtea, se învîrtea fără sfîrşit în jurul analistului meu : îl adoram, îl uram, el mă vrăjea, mă înspăimînta. Desigur că mă adoram, mă detestam prin el pe mine însămi, şi pe tatăl meu şi pe mama. De mine şi de ei îmi era frică. Biletul Loutremont, îl luam şi pe el drept un reflex al acelor reflexe ! Omul rămînea înmărmurit de desperările sau de vicleniile mele. Am remuşcări... (Hélène mă privea din nou zîmbind). Că a suferit, în definitiv n-am ce să-i fac, n-aveam ce-i face ; numai pictura lui, iată, ajunsese să nu mai poată picta, să nu mai ştie ce să facă".

Hélène îşi deschidea mîinile într-un gest resemnat : „Imi repeta : *Trebuie să tindem spre tăcere.* Îşi despuia din ce în ce mai mult pictura de orice aluzie la formele obişnuite ale realului, pînzele lui comportau din ce în ce mai puţine linii, din ce în ce mai puţine culori, şi materia lor devenea impalpabilă. În curînd, nu mai există aproape nimic pe pînză. Pe urmă, timp de mai bine de un an, nu s-a mai atins nici de pensulă, nici de creion".

— Totuşi, am remarcat, reîncepuse să picteze.

— Da, lucruri cu totul şi cu totul abstracte.

La rîndul meu, glumeam : „Ei bine, Hélène, a te iubi însemnează deci pentru celălalt a se dezincarna !"

— Cu timpul, ca şi mine, pictorul a recunoscut că ne înşelaserăm. Observă, eu devenisem mult mai acceptabilă ; eram prezentă, eram în sfîrşit în prezent, dar fără îndoială că el nu mai ştia ce se întîmplă cu sine... E adevărat, a reînceput să picteze. Şi de data aceasta — cînd îmi spun acest lucru, am mai puţină părere de rău cu privire la el — de data aceasta a făcut-o totuşi graţie mie ; sau cel puţin graţie analizei l-am putut convinge că numai o analiză l-ar putea scoate din impas, şi m-a ascultat.

— În definitiv, analiza ta l-a dus la fund, şi analiza lui l-a pus pe linia de plutire, match nul !

Ea mă ameninţa cu degetul.

— Ştii, Henri ? îţi camuflezi rezistenţele, ţi-e frică să fii analizat, ţi-e frică să te uiţi în tine, şi atunci o iei înainte şi zeflemiseşti analiza.

Frică să mă uit în mine ? Domnule Henri, domnule Oedip. Ca şi cum n-am fi toţi orbi, din naştere chiar. Şi dacă ei, cu analiza lor, vor reuşi să ridice puţin această albeaţă care din totdeauna face întuneric în noi, apoi să fie sinceri : cît timp vor îndrăzni să privească imaginea aceasta luminată în adîncul fiinţei lor ? Oare nu simt ei atunci furioasa dorinţă de a reface pentru totdeauna întunericul, de a-şi scoate ochii, ochiul memoriei şi pe al cunoaşterii ?

Cînd eram la Manville, de multe ori Betty şi Hélène au slăvit binecuvîntările pe care mi le-ar aduce, şi le-ar aduce familiei mele, consimţirea de a mă întinde de mai multe ori pe săptămînă pe un divan şi odihnind astfel acolo, să plec într-o călătorie călăuzit spre străfundul eului meu. Dar timpul ? Dar banii ? Aveam alte călătorii de făcut, cele pe care mi le cerea profesia, şi mi se părea că, hotărît lucru, cercetării propriilor mele taine, i-aş prefera totdeauna descoperirea celorlalţi.

Mă întrebam dacă educaţia fără ipocrizie şi acea libertate a limbajului de care profitau François-Gérard şi Sylvie, acele conversaţii pe care le ascultau după placul lor şi fără ca nimic din tot ceea ce puteau ei cu mintea lor înţelege dintr-însele să-i tulbure ori să-i izbească, mă întrebam dacă toate acestea le-ar garanta o tinereţe mai armonioasă şi mai paşnică decît a noastră. O doream, o speram. Îmi amintesc, Esther Zarev de scepticele tale vorbe : „Primii ani, cine ştie, poate chiar primele luni ale vieţii condiţionează o fiinţă pentru tot restul zilelor, aşa că noile noastre moduri de a trăi nu pot schimba în profunzime viitorul tinerilor, oh ! în aparenţă, da, bineînţeles, dar în inconştientul care le porunceşte, urma a ceea ce noi credem că este emanciparea noastră trebuie să fie infimă... Copiii copiilor voştri, da, pentru ei se poate spera un acord mai uşor, mai...

cu lumea... Sylvie va ști mai bine decît o știau Hélène și Betty cînd au născut, tot ce o ființă poate cîștiga sau pierde pentru totdeauna, după cum în calitate de copil ea beneficiază ori nu de un fericit contact cu mama, de legea totodată tandră, atentă și severă a tatălui. Așa e, Henri, copiii de azi vor fi învățat grație nouă ceea ce străbunicii lor știau în chip firesc, acel secret de bun simț, de căldură, de tandrețe animalică ce o leagă pe mamă de noul născut, și ea știe să-i satisfacă tot atît de bine foamea de dezmierdări ca și foamea și setea de lapte, știe să-l apere tot atît de bine de frigul exterior ca și de frigul singurătății, iar tatăl știe să apere copilul atît împotriva lumii cît și împotriva imensului, informului val al dorinței de care temător copilul se simte cuprins, tatăl știe să fie cel care apără... împotriva lumii, împotriva celorlalți, împotriva lui însuși..."

Sub vorbele tale, Esther, mi se părea că surprind nostalgia copilăriei pe care n-ai avut-o.

— Iată Henri, iată ceea ce Sylvie, François-Gérard și colegii lor vor fi putut învăța de la generația noastră...

Vei vedea, cînd o să fii bunic vei putea verifica pronosticurile mele : nepoții dumitale te vor învăța înțelepciunea și pacea. Cred că vei avea mare nevoie de ele.

XXIII.

Într-o vară ne-am terminat vacanța la Pradère. D-l Garou și regina mamă care vînduseră Observatorul încercau să reunească în jurul lor copii, gineri, nurori și nepoți. Eu discutam uneori cu Caroline căreia Betty îi făcea elogiul psihanalizei, al variațiilor ei posibile sau imposibile asupra temei sau duratei destinului nostru. „In sfîrșit, spunea sora sa mai mică, ce le apucă oare, pe Betty și pe Helène, de vor să ne schimbe? Oare soră-mea a păstrat fără s-o știe gustul pentru teatru, de dorește să treacă în felul ăsta de la un personaj la altul?“

Cine ar fi putut recunoaște sub înfățișarea femeii aceleia aproape mature, cu chipul și trupul greoaie, pe adolescenta plină de viață pe care o ispitise întîi pasiunea umană, iar pe urmă cea divină? Cei patru copii ai ei, trei fete și un băiat, n-o părăseau de loc, o trăgeau unul hăis și altul cea, o antrenau în jocurile lor. Patrick, un prîslea al bandei, se simțea bine în societatea mea, lucru care pe Caroline părea să o bucure. Intr-o zi pe cînd ne privea, aplecați asupra unui album, ea avu un rîs timid remarcînd că fiul său îmi seamănă. „Te asigur, afirma ea, tăietura obrazului, acel aer prevenitor“.

— Ce întîmplare, am rostit eu rîzînd la rîndu-mi.

— O întîmplare, ești sigur? mă întrebă ea cu gravitate.

După ce l-a trimis pe Patrick să se joace cu surorile sale, Caroline adăugă cu obrajii îmbujorați :

— Nu vreau să spun că mă gîndesc la tine, Henri, că imaginea ta e în gîndul meu și că în felul acesta ea a putut să treacă prin mine ajungînd pînă-n chipul copilului meu. Ba sînt sigură de contrariu, vreau să spun că am alungat fără cruțare din gîndul meu imaginea ta. Dar iată, mă întreb, dacă nu cumva ea s-a refugiat dincolo de gîndul, de memoria mea, în visurile mele, în sîngele meu, acolo unde n-o pot ajunge, de unde n-o pot smulge, și atunci puterea ei poate fi foarte mare.

O clipă mi s-a părut că o regăsesc sub chipul de azi al mamei rumene, opulente, pe slaba și sprințara fetiță cu codițe, pe fata zeflemitoare, malițioasă, dar numaidecît această amintire dispăru și vorbele Carolinei mi se părură deplasate. Oare îmi ghicise reacția ? Avu un zîmbet plin de jenă.

— O ! știu prea bine, trebuie să-ți par ridicolă atunci cînd mă încumet să spun asemenea lucruri, dar vezi tu, Henri, Dumnezeul acesta n-a vrut să mă păstreze atunci cînd eu cugetam să devin pentru totdeauna slujitoarea lui, totuși mi-a dat cel puțin forța (sau poate slăbiciunea ?) de a nu-mi face iluzii, de a recunoaște ceea ce este, chiar dacă trebuie să mă coste mult, și mă și costă mult să recunosc și să-ți mărturisesc ceea ce ți-am spus adineauri.

Ea clătină din cap rîzînd. Așa făcea și odinioară și cozile îi fluturau roată în jur.

— Haide, ca să fiu sinceră de tot : nu mă costă chiar atît de mult. Și a continuat cu o expresie comică :

— Cumnată, cumnat, putem fi totuși prieteni !

Oftă, ridicîndu-și apoi coborîndu-și pieptul generos.

— Cu atît mai mult cu cît n-am pe nimeni cu care să vorbesc. Soțul meu, fie că este aici, fie că nu-i, pentru mine înseamnă același lucru. Cît despre Dumnezeu, de mult nu m-am mai adresat lui.

Se prefăcu neliniștită.

— Dacă Betty sau Hélène m-ar auzi, ele ar judeca poate că și eu sînt influențată de psihanalist.

Deveni din nou serioasă.

— Sigur, cu toţii am avea nevoie să fim alintaţi, căci viaţa noastră nu este ceea ce ar trebui să fie. Iată-l pe Guillaume, acolo, în alee, cu aerul său de holtei bătrîn, un foarte bătrîn holtei supărăcios, în loc să fi fost fericit cu sora ta. Soarta Emiliei care va fi ? Nici pentru ea viaţa n-a mers cum trebuie. Şi Betty, de ce nu-s Betty rămînînd în acelaşi timp eu însămi ?

Îşi luă singură capul în mîini.

— Dar i-auzi la mine ! îndrug verzi şi uscate, nebunii, grozăvii, eu, femeia peste puţin timp în declin, eu mama de familie. Nu, nu Henri, te implor, uită toate acestea : o iubeşti pe Betty care te iubeşte, şi e foarte bine aşa, da, foarte bine. De altfel, vezi cît a rămas Elisabeth de tînără, şi de frumoasă, şi de subţirică. Acum eu par a fi cea mai în vîrstă. Nu găseşti că am acum ceva din regina mamă, Henri ? Nu vreau să spun ca biata mamă de azi, frîntă, descarnată, ci aşa cum era ea la Observator, cînd ne-ai cunoscut tu, în sfîrşit nu avea chiar corpolenţa mea, dar eu am moştenit treptat-treptat latura ei de şef de trupă, spune-mi, nu găseşti ?

Copiii se întorceau spre noi, cei patru ai Carolinei, Sylvie şi François-Gérard.

— Oricum, dragul meu Henri, pentru noi piesa este jucată. Iată-i pe noii actori, cît sînt de frumoşi, cît sînt de veseli, cum vor rîde şi plînge, iubi, suferi, cum vor trăi.

La cîţiva paşi în urma trupei copiilor soseau Elisabeth şi Hélène, pe care regina mamă le invitase de asemenea. Ele îşi dădeau braţul şi zîmbeau. Betty, puţin aplecată către prietena ei, ţinea în smocul degetelor un trandafir galben. Oare zîmbetul acela se adresa florilor, arborilor, cerului, copiilor, luminii ? Sau nouă, Carolinei şi mie care-i priveam venind ? Dar ele probabil că nu ne vedeau, fiindcă ne găseam faţă de ele în umbră şi pe ele soarele le orbea. Într-adevăr, aşa cum observa Caroline, Betty avea, în clipa aceea, un aer tineresc, tineresc şi calm. O undă de duioşie şi de bucurie mă cuprindea în faţa acestei mărturisiri de fericire de pe chipul soţiei mele. Totul îmi apărea justificat, dacă viaţa noastră ar cunoaşte astfel, chiar şi numai din cînd în cînd, chiar şi

ameninţate, astfel de minute, astfel de insule pe care eu aş putea redeveni la urma urmelor cel ce fusesem în tinereţea mea, într-ascuns uimit, căci Elisabeth, în sfîrşit, îmi apărea ea însăşi credincioasă acelei adolescenţe de la care mă aşteptasem să-mi dea cheile lumii.

— Închisoare, libertate, asta depinde de noi, numai de noi.

— Ce tot spui ! Ce istoriseşti ?

— Nimic, Caroline, nu da atenţie, ne încîntă soarele, această mireasmă a pămîntului, toate acestea mi se urcă puţin cîte puţin la cap. E o vreme atît de frumoasă.

— Cînd o jucam pe Agnes cu Roland Marcel.

— L-ai cunoscut pe Roland Marcel, Janine ?

Era mai multă prietenie amoroasă decît pasiune în legătura mea cu Janine Mirmont, tînăra actriţă a Teatrului francez. Mică, şatenă, gata să se avînte, mă făcea să mă gîndesc uneori la nu ştiu ce pasăre.

— Cum să nu-l fi cunoscut pe Roland ! (Janine se îmbujorează puţin, ochii îi strălucesc — imediat ce e emoţionată apare întreaga vioiciune a fiinţei sale, aşa încît o simt atunci „gata să-şi ia zborul".) Pot să ţi-o spun, Henri, ieşeam din conservator, i-am datorat primele mele roluri. Desigur, pentru mine era bătrîn, dar celebritatea sa, talentul său...

— Pe scurt, ai devenit amanta lui ?

— Cred că aveam optsprezece ani ; teatrul, înţelegi Henri, teatrul îl iubeam în omul acela, nimic altceva în viaţă nu avea preţ pentru el.

— Dar... amantele lui ?

— Dragostea era pentru el încă un pretext de a urmări teatrul în intimitate... Eu eram fără îndoială publicul său preferat şi de asemeni dublura lui, dublura lui feminină, neputînd juca singur rolurile de femeie, el trebuia să aibă impresia că le joacă totuşi prin intermediul meu.

(Elisabeth la Observator repetînd rolul Agnesei. Arnolf graţie Elisabethei amuzîndu-se să devină Agnes). Am avut un rîs ciudat.

— Ce găsești că este atît de comic în ceea ce spun ?

— Nu, Janine, nu, păsărica mea, pescărușul meu, nu-mi da atenție. Rîdeam de mine, de ideile mele asupra lumii și a teatrului.

— Această „lume a teatrului" n-o poți înțelege decît dacă-i aparții. Roland Marcel îi aparținea trup și suflet. Știa să citească și să scrie, atîta și nimic mai mult. Părinții lui : niște actori de bîlci care aveau un teatru ambulant. L-am văzut pe tatăl său jucînd o melodramă în aer liber și, într-o seară, după ce a întors spatele publicului, urinîndu-se lîngă un copac, fără să-și întrerupă tirada și fără ca spectatorii să observe nimic. Această îndrăzneală și această putere îl impresionaseră mult pe Roland. La rîndul său, el pretindea că poate să-și permită totul în scenă, și vedea în acest joc la marginea jocului dramatic semnul însuși al măiestriei.

De data aceasta Janine se împurpurează cu totul, depune eforturi să mă privească în ochi. Timiditatea ei învinsă îi dă o expresie de furie care o face fermecătoare ca pe o ciobăniță în mînie.

— Astfel cînd jucam pe Pericola în compania lui, el își permitea unele gesturi impudice. Tremuram totodată de frică și de mîndrie. Nimeni nu-i surprindea manevra. Și într-o seară...

— Într-o seară ?

Timiditatea e mai tare, Janine pleacă ochii, chiar dacă o făcea ca să revadă mai clar în sineși imaginile a căror taină — în parte — mi-o dezvăluia.

Într-o seară, la rîndul meu, în timp ce o interpretam pe ușuratica mea Pericola, am îndrăznit pe scenă, pe scenă, un gest amoros absolut indecent față de partenerul meu, față de Roland.

(Celia în scenă cu Rosalinda, și eu. Olivier în culise, tandra sfidare a Elisabethei, întorcîndu-se spre mine, întinzîndu-mi mîna pe care o sărut fără

ca publicul să poată bănui acest joc de dragoste paralel cu acela din piesă. Iată deci — acel gest minunat, acea minunată îndrăzneală — nu era decît o „repetiție" a maniilor comediantului ! Să tacă în sfîrșit actrița, să păstreze pentru ea amintirile acestui „animal de teatru".)

— Mai vorbește-mi, Janine, vorbește-mi de monstrul tău... vreau să spun : de sacrul tău monstru.

XXIV.

Părinții au îmbătrînit. Tata, șubrezit de vîrstă, se resimțea de arsurile pe care, în 1917, gazele i le produseseră în plămîni. De cîte ori mă duceam să-l văd, îl găseam mai obosit, mai frămîntat. Totodată acel zîmbet de tandrețe, de melancolie și de curaj pe fața lui descărnată îmi îngăduia să citesc în el acea bunătate și de asemeni și acea vulnerabilitate la farmecele ca și la rănile vieții, pe care pînă atunci respectul meu temător față de el mă împiedica să le descopăr. Această recunoaștere prea tîrzie era pentru mîne totodată plăcută și sfîșietoare : iată că mă simțeam frate cu tatăl meu, dar în curînd, cînd boala îl doborî fără a-i frînge însă curajul, am avut sentimentul că el devine pentru mine un alt copil pe care vai ! eram neputincios să-l apăr împotriva suferințelor bolii.

Cînd a murit, după ce mama mea se retrăsese în sud la o verișoară, văduvă și ea, am știut că dispăruse și o parte a ființei mele : de acum înainte voi fi singur continuînd veghea între acea pîclă în urma mea, în negura vremii, care mă va trage din ce în ce mai mult spre ea și-n care pluteau amintirile orelor și ființelor moarte, și imaginile din fața mea, tumult de lumini pe care fiecare clipă mi-l îndepărtează și mai mult de mîinile întinse și ostenite, viața în care Elisabeth, Hélène, Emilie vor fi înghițite și ele, încetul pe încetul, de

umbră, viața în care Sylvie și François-Gérard se avîntă cu o nerăbdare din ce în ce mai nestăvilită.

Hélène găsi la Paris o slujbă cu o jumătate de normă într-un institut medico-pedagogic. Se instală la mezanin între gara de nord și gara de est. Își primea acolo primii clienți, îi trata sub controlul doctorului Falmer, care rămăsese analistul Estherei și al unui alt coleg. Esther îi primi în pavilionul ei de la Manville, pe Elisabeth și pe copii. Îi spuneam că nu înțeleg cum de putea Hélène, avînd aproape patruzeci de ani, să părăsească spitalele psihiatrice pentru a înfrunta riscurile unei cariere noi, în niște mediocre condiții, într-un decor deprimant prin urîțenia sa și în singurătate, departe de fiica ei și de noi. Esther mă privea cu un amestec de indulgență și de reproș.

— Sufletele tari, dragă Henri, timpul nu există pentru ele. Ai să vezi, și la bătrînețe Hélène va studia, va căuta, ori poate își va mai schimba viața, nu știu nici eu, se va dedica poate vreunei alte misiuni, ori va găsi, va regăsi credința.

Gura sa mică schița o strîmbătură.

— Oricum ar fi, Henri, ai să vezi, Hélène va reuși, în curînd ea va descoperi vreun apartament convenabil și vă veți instala cu toții la Paris.

Adesea Hélène venea să-și petreacă duminica la Manville. Găseam că are un aer obosit. Declara însă că totul merge bine pentru dînsa. Eu vedeam după felul cum îi vorbea Estherei Zarev despre bolnavii ei: un student, un funcționar, o mamă de familie, că Hélène trebuia să tremure ca să nu comită față de ei vreo greșeală care să le agraveze boala. Mai mult decît orice păreau s-o neliniștească sfaturile pe care i le dădea doctorul Falmer. Esther Zarev părea vexată că Hélène se putea îndoi în felul acesta de înțelepciunea gloriosului ei șef. Totuși Hélène insista. Ea pică la noi, într-o duminică, avînd o înfățișare descompusă. În cursul săptămînii pusese capăt controlului lui Falmer; cel de-al doilea superior al ei îi dădea dreptate: simțea că, urmînd sfaturile lui Falmer, risca să vadă cum funcționarul pe care-l îngrijea se va sinucide. Esther Zarev era consternată în fața acestei hotărîri: cum de îndrăznise Hélène

să se revolte împotriva maestrului ei? Hélène mergea şi mai departe, îşi implora prietena să părăsească analiza cu Falmer, să întreprindă una cu un alt medic pentru a neutraliza germenii nocivi pe care, după spusele ei, Falmer îi arunca desigur, fără ştirea lor, în inconştientul pacienţilor sau al studenţilor săi.

Ascultîndu-le, aveam impresia că omul care era Dumnezeu pentru Esther Zarev se confunda cu satana pentru Hélène. În cursul duminicilor care urmară, cele două prietene n-au contenit să se certe cu privire la zeul-demon al lor. Dar, treptat-treptat am văzut cum portretul lui Falmer, căruia Hélène îi dădea în vileag de fiecare dată o nouă trăsătură distrugătoare, biruieşte imaginea pe care Esther se străduise a o păstra idolului ei. La măiestria, ştiinţa, geniul portretului făcut de Esther, răspundea orgoliul, viclenia, lăcomia, ipocrizia portretului făcut de Hélène. Duelul se sfîrşi prin înfrîngerea prietenei noastre, cînd Hélène află că un pacient şi discipol de-al lui Falmer se otrăvise. Ea trase atunci concluzia că, înainte de toate, Falmer era un mare, era Marele Bolnav, obsedat de o imagine înspăimîntătoare a mamei, şi astfel homosexual narcisic în germene, neavînd linişte pînă ce nu va fi inspirat oricărei fiinţe din jur adoraţia plină de nelinişte pe care o nutrea pentru el însuşi, căutînd să-şi exercite, să-şi încerce puterea asupra adoratorilor săi şi substituind în ei propria-i boală, luîndu-le banii, în lipsa sîngelui, şi cu atît mai rău dacă cei mai şubrezi dintr-înşii, într-o bună zi, alunecau spre panta sinuciderii: astfel adoratorul se sacrificase, se înecase în locul lui Narcis-zeul. Esther Zarev nu prea ştia ce replică să dea acestui diagnostic.

Hélène ne mărturisi, cîtva timp mai tîrziu, că la Paris sinuciderea bolnavului lui Falmer provoca scandal. Responsabilitatea lui Falmer — neglijenţă? greşeală de tehnică? sau, anticipau chiar unii, perversitate? — era pusă în cauză. Un grup de analişti se erijă în tribunal; Hélène acceptă să fie martor al acuzării. Puţin lipsise, spunea ea, ca să-i propună propriului său bolnav interpretările dăunătoare pe care i le dicta Falmer; era convinsă că atunci l-ar fi împins pe clientul ei la dezastru. Mărturia Hélènei fu de o importanţă ca-

pitală, cu atît mai mult cu cît ancheta particulară dezvăluise şi alte sinucideri mai vechi printre pacienţii lui Falmer, care se văzu astfel exclus de colegii săi din societatea lor.

Informată despre proces şi despre rolul jucat de Hélène, Esther Zarev se prăbuşea. Ea se închidea în sineşi, nu mai avea puterea să-şi facă vizita de dimineaţă la ospiciu. Hélène mă implora să mă duc cît mai des posibil pe la Manville, căci — îmi afirma — prezenţa mea îi făcea bine Estherei. Este adevărat că Esther îmi mărturisea părerile sale de rău, remuşcările şi temerile ei : se simţea vinovată atît faţă de Falmer cît şi faţă de Hélène.

Cumnată-mea se arăta mîhnită de frămîntarea prietenei sale. „Esther nu şi-a depăşit transferul, considera ea. Pentru ea, Falmer mai este încă Tatăl Atotputernic şi înspăimîntător, ea încă mai întreţine cu el o legătură oarecum magică. Îi e teamă să nu-l omoare, dacă se va îndepărta de el şi îi e teamă că nu va mai putea trăi dacă el îi retrage prietenia... Cel puţin ea trebuie să priceapă că mie îmi este perfect egal ce se poate întîmpla în urma mărturiei mele".

Privirea Hélènei părea să mă întrebe.

— Singurele mele temeri se nasc în mine însămi, din mine însămi. Numai împotriva lor a trebuit să mă lupt în timpul analizei ; această luptă întîi le exalta, le făcea înspăimîntătoare, valuri negre, monstruoase, de netrecut, gata să se năpustească asupră-mi ... De cîte ori n-am crezut că sînt zdrobită, şi apoi vezi...

O undă aluneca sub obrajii ei, cerul sumbru din jurul pupilelor i se subţia, buzele i se crispau.

— Nu pot să-i dau lui Falmer dreptul de a batjocori, de a mînji... meseria noastră ; poate cea mai frumoasă dintre toate. Pe timpul cînd se credea în demoni şi în suflet, s-ar fi spus despre Falmer că şi-a vîndut sufletul diavolului. Dar astăzi el face mai mult, vinde infernului sufletul celorlalţi, sufletele care-i sînt încredinţate.

În vorbele şi în acţiunile Hélènei, ca şi în cele ale Estherei Zarev, cel puţin înainte de a cunoaşte îndoiala, descurajarea provocată într-însa de punerea sub acu-

zație a lui Falmer, „cea mai frumoasă dintre meserii" mi se părea aproape de sacerdoțiu. Analistul ca și preotul avea misiunea sufletelor, dar el trebuia să le salveze aici și acum, fără ajutorul rugăciunilor, al penitențelor și al cerului.

Față de acest prestigiu și de acest exemplu, Elisabeth se arăta și mai sensibilă decît mine. I-a fost de aceea ușor Hélènei s-o convingă că ea ar putea, că ar trebui chiar să urmeze și ea această îndeletnicire : era lipsă de psihologi care să-i asiste pe medicii analiști, să-i supună unor teste pe copii, să sfătuiască familiile, să participe la niște psihoterapii în grupuri.

La rîndul său, Esther Zarev îi dădu soției mele aceleași sfaturi ; ea îi propuse să se ocupe de copii seara, cînd ei se întorc de la școală acasă. Astfel Betty ar putea întreprinde studii de psihologie și să urmeze la Paris, de două ori pe săptămînă, o analiză pe lîngă un tînăr coleg de-al Hélènei.

Eu admiteam ca Hélène, în ciuda vîrstei, să încerce o nouă carieră, de vreme ce considera mai potrivită, mai utilă arta analistului decît tehnicile psihiatrului ; dar Elisabeth ?

— Nu asta îi este vocația, i-am spus Hélènei.

— Vocația ? E mai puțină depărtare decît crezi, Henri, de la teatru la analiză. Trebuie să știi că există o șansă, înțelegi, o șansă, dacă Betty poate găsi posibilitatea de a se desăvîrși în această nouă meserie. Tot ce viața, cum spui, tot ce viața pînă acum nu i-a permis să împlinească, să exprime, nevoia ei de a acorda altora un ajutor, o reconfortare, de a se încadra în societate, de a înțelege problemele, personajul celorlalți, toate acestea, mai este încă timp să le găsească, să le regăsească într-o muncă pe care ea n-o va putea decît iubi...

Cînd pregăteau serbarea de la Saint-Ferréol, Hélène și Betty se temeau de Antoinette (partenera mea în comedie), de tînăra, emoționanta sa fragilitate pe care o pîndea schizofrenia : ea nu era păpușa, mica burgheză a lui Labiche, nu era Ismenia, ci Ofe-

lia. Îndrăzneala soției mele fusese mare ; ghiceam pariul ei ; să smulgă din tragism prezența, atitudinea, glasul plăpîndei bolnave înconjurînd-o cu bufoneriile noastre și să ne apere de asemenea împotriva insidioasei tristeți care emana de la partenera noastră făcînd din noi niște măști comice.

Uneori mi se părea că văd, ori mai degrabă presimt, ca o dispariție a umbrei, o infimă posibilitate de zîmbet în pupila albastră a tinerei bolnave, în timp ce eu făceam pe caraghiosul alături de ea. „Bună ziua, fata mea... floarea mea, heliotropul meu". O îmbrățișam, mă întorceam spre public, „Vi-l prezint pe heliotropul meu". Graseind, pronunțîndu-l pe „h" aspirat ca și cum mi-aș trage răsuflarea. Da, cineva, o copilă în adîncul ființei sale, pe această parcelă de mal rîpos pe care întunericul încă n-o înecase, copila mea chiar zîmbea, amuzată, aproape sustrasă o clipă de la înaintarea lentă a tenebrelor din ea, grație moșului de carnaval pe care mă străduiam să-l închipui.

— Știi (Janine Mirmont înalță capul, freamătă, de fapt trăsăturile ei rămîn imobile, dar eu o simt că freamătă lăuntric asemeni unei aripi de vînt), știi că Roland Marcel era un sălbatic. Își petrecea viața în pat și pe scenă : făcînd dragoste, jucînd de asemeni și rugîndu-se, rugîndu-se din superstiție, cerînd continuu lui Dumnezeu și sfinților să-i poarte lui noroc și rivalilor eșec sau moarte. (Ea rîde). Și cînd te gîndești că trecea în lume drept strălucitor ! El îmi mărturisea că din cea mai mare parte a conversațiilor nu înțelegea mare lucru. „Atunci, îmi spunea, mă fac doar că înțeleg, fac să-mi strălucească ochii". Și într-adevăr, se spunea despre el în saloane : „Ați văzut ochii aceia strălucitori ! Ce inteligență ! Ce finețe !"

Janine trebuie să ghicească în mine disprețul, căci îmi spune :

— Dar, Henri, nu uita, în teatru el a însemnat ceva.

XXV

O parte a moştenirii pe care mama putu să mi-o avanseze, cît şi un împrumut pe termen lung, ne permiseră să cumpărăm trei camere într-un imobil la Auteuil. Hélène cumpără apartamentul analog situat cu două etaje mai sus, în aceeaşi clădire. Reuşisem să fiu primit în redacţia pariziană a ziarului, şi am putut, din cînd în cînd, să mai obţin şi unele reportaje în străinătate. Fiecare din aceste scurte dezrădăcinări îmi confirma o dată mai mult că era de-ajuns să fiu cîteva zile desprins de viaţa dusă alături de Betty, ca să mi se trezească în suflet nostalgia acestei vieţi, sau mai degrabă aceea a unei iubiri pe care ea fără doar şi poate n-o prea dovedea, însă pe care probabil că o ascundea totuşi mereu, fără ştirea nici unuia din noi.

O altă dezrădăcinare afară de aceea a călătoriilor o datoram întîlnirilor cu Teo. Nu trecea săptămîna, fără ca să avem o întîlnire în vreo cafenea de la Saint-Germain-des-Près. Îmi era recunoscătoare că intervenisem ca fratele ei să fie primit la Manville. Am putut s-o prezint Estherei Zarev. Amîndouă se simpatizau. Era după plecarea noastră din ospiciu. Esther o invită pe Teodora acolo. Ea se duse să-şi vadă fratele care se prăbuşise din ce în ce mai mult — şi aceasta o făcea în chip voit, credea Esther — identificîndu-se pe rînd cu fiecare din fraţii Karamazov. Teo se destăinui acolo prietenei sale. „Singurul om, îmi spunea Esther, care ar fi putut-o salva... Mi-e teamă că boema, alcoolul,

anxietatea să nu-i pregătească o bătrineţe de loc mai îmbucurătoare decît aceea a fratelui ei... Acest singur om ar fi fost... O! cum îl numeaţi voi? Ştii bine, prietenul ăla care a dispărut, băcanul? droghistul? prăvăliaşul, da, prăvăliaşul... Teodora mi-a destăinuit că-i mai căuta încă amintirea, urma, întrebîndu-i de el pe foştii deportaţi. Se simte răspunzătoare de moartea lui. Ea vrea să creadă că nu este mort".

— Şi ai sfătuit-o să-şi înceteze investigaţiile? Nu te gîndeşti că asta nu poate să-i facă decît rău?

— Ba dimpotrivă, Henri! Atîta timp cît va putea chestiona oamenii cu privire la soarta nefericitului vostru amic, el nu va fi cu adevărat mort pentru ea. Nu se va simţi pe deplin răspunzătoare de dispariţia lui, nu se va simţi pe de-a-ntregul criminală.

De cînd Teo îşi destăinuise Estherei Zarev amintirile, eram adesea surprins de gravitatea pe care o acorda unor gesturi, unor vorbe sau unor sentimente în legătură cu care memoria mea păstra o impresie foarte diferită. Astfel ea ajunsese pentru moment să creadă că într-adevăr Couderc o iubise profund şi că ea se ataşase de el cu o dragoste desăvîrşită. Dar se vedea silită să citească în ochii mei neîncrederea.

— Da, da eu ştiu, pentru tine, Henri, ca şi pentru ceilalţi, Couderc şi Teo erau doi nenorociţi, doi înfrînţi, care-şi asociaseră dezastrul în dragoste! Ei bine! greşit, arhigreşit! Poate că la început o fi fost întrucîtva aşa: Masari şi cu mine, ceva ce aparţinea trecutului, şi Couderc, pasiunile lui, nimic grozav... Dar pe urmă el m-a iubit şi-l iubeam şi eu, într-adevăr îl iubeam.

Trebuia să mă feresc să n-o întreb pe Teo de ce, atunci, se lăsase sedusă de pianistul flamand. Ea presimţea întrebarea pe care o treceam sub tăcere.

— Am fost nebună, odată mai mult. Ceva mă aţiţă totdeauna să împing la pierzanie ceea ce-mi este scump, să mă pierd şi pe mine... Masari era gata să divorţeze pentru mine şi eu am refuzat... Couderc vroia să se însoare cu mine; el îmi interzisese să-l văd pe Wonsler, iar eu l-am sfidat şi l-am părăsit.

Știam că minte, mai întîi față de ea însăși, dar atîtea afirmații mă făceau, fără voia mea, să mă îndoiesc de propria-mi memorie. Este și ea ca și Nicolas, ca și Sergiu ; simt nevoia de a-și povesti și de a istorisi povești, Teo știe că este sora acelui bătrîn nebun de Valenkov. In același timp, mă gîndeam : „Să se fi eliberat Couderc de dragostea lui pentru Emilie ? Dezmierdările, trupul Teodorei să-l fi cucerit oare în cele din urmă ?"

Teodora ghicea frămîntarea pe care o aruncase în mine. Ea triumfa, adică lua o înfățișare lugubră și un glas de dincolo de mormînt, ca să încheie :

— Eu am pricinuit nenorocirea mea și pe aceea a lui André.

Cînd îi relatam aceste vorbe Hélènei, ea se mulțumea să spună : „Biata fată" ! Într-o bună zi, cînd iarăși îi vorbeam de Teo, ea avu însă unul din acele gesturi care o făceau uneori atît de deconcertantă, de brusc ostilă, chiar în clipa în care te credeai în pace cu ea, și care, în ochii mei, poate mai mult decît devotamentul său față de amintirea lui François, consideram a fi una din pricinile singurătății sale : nu că ființele care o iubeau sau pe care ea le putuse iubi — mă gîndeam la dr. Villanet, la Loutremont — n-ar fi putut să uite și să-i ierte acele clipe de animozitate, dar se simțea prea mult atunci că înlăuntrul său rămînea o ființă absolut rebelă față de orice legături, fie ea de prietenie, de tandrețe sau de pasiune. Singurele excepții în viața sa : Mariette și soția mea. Chiar și François, dacă ar fi trăit, nu sînt sigur că ar fi găsit pentru totdeauna îndurare în fața acestor fulgere de furie rece care făceau dintr-o dată din Hélène o străină, o inamică.

— Hotărît lucru, Henri, te complaci în trecut. Îți închipui că tot mai ai douăzeci de ani ? După ce am ascultat toată ziua poveștile infantile ale bolnavilor, ai să înțelegi și tu că micile noastre povești din timpul Observatorului ! Sincer îți spun, ar fi timpul să devii într-adevăr adult. În curînd va fi prea tîrziu ca să faci o analiză, ți-ar fi totuși foarte de folos.

O bănuiam pe Betty că se plînge cumnată-mi despre incapacitatea mea de a-mi îndeplini datoria de soț și de tată : mă descurcam atît de prost în privința demersu-

rilor pe care trebuia să le fac pentru a le asigura viața materială celor ai casei. Ca să nu mai vorbim de „egoismul" meu, care mă împingea să caut acele reportaje, acele călătorii pentru a uita și soție și copil, cu riscul de a pieri într-o bună zi în cine știe ce accident, și oare ce se va întîmpla atunci cu ea, cu Betty și cu fiul meu, fără sprijin, fără bani ?

Îmi venea să strig : „Și tu, Hélène, te crezi adultă, rezonabilă, desprinsă de trecut ? Tu care continui, tu care vei continua pînă la moarte acea pasiune ce ți s-a năzărit în adolescență, de a îngriji lipsa de rațiune a celorlalți ? Te crezi rezonabilă cînd o antrenezi pe Elisabeth spre o aceeași pasiune ? Vă credeți înțelepte amîndouă, și adulte cînd vă vreți studente pe vecie ? Este oare satisfăcătoare, rezonabilă obsesia celor o mie de sarcini cotidiene ale Elisabethei pe care ea le analizează, le amplifică încît nu mai lasă nici o margine, nici o pauză unde ar putea să se instaleze un pic de nepăsare, de blîndețe ori de fantezie ? Și ce semn de maturitate, de cunoaștere a vieții este teatrul, unde numai munca e singura stăpînă, și o tiranică stăpînă care denunță cel mai mic vis, cel mai mic zîmbet, cea mai mică hoinăreală ca pe o crimă de lez-majestate ?".

Dar fiecărei ființe îi trebuie, fără îndoială, minciuna ei, masca ei pentru a face față angoasei, cum actorului îi trebuie personajul său : Teodorei îi trebuie acea credință într-o mare dragoste pierdută între ea și prăvăliaș ; Hélènei, pretenția de a fi eliberată de orice legătură cu trecutul în care se ascunde dragostea răufăcătoare a mamei sale ca și nebunia Mariettei ; Elisabethei îi trebuie masca severității, a datoriei și a muncii, fiindcă mai mult ca oricînd aici, în acest Paris prea tîrziu găsit, ea trebuie să se apere de fantoma tinerei actrițe ce a fost, masca furnicii cu care să alunge amintirea și chemarea greierului.

Numai Sylvie și François-Gérard trăiau fără minciună, fiindcă pentru ei totul rămînea încă joc. Și lor le ceream în gîndul meu exemplul și speranța de a continua să trăiesc, de a mai merita să gust încă bucuria unei dimineți, zîmbetul unei străzi, șansa unei tinere și frumoase priviri întîlnite în calea mea.

Dumnezeule cît e de scumpă hîrtia
În Canada de Jos
De nu-mi scrie soţia mea.

Glasul de ţară veche, de mărăcini, de inimă caldă şi de mizerie ; ochii negri, bătăioasă şuviţă de păr negru, gura amară din care lipseşte un dinte. Însoţitorul meu cîntînd pe malul lacului Sfînta-Adela cîntecul tăietorilor de lemne, altădată. El devine unul dintr-ai lor, unul din acei tineri aspri ca şi pădurea pe care o doborau (dar în ei pădurea prea fragedă a inimii). Are treizeci, treizeci şi cinci de ani, vrea să se lupte, se luptă pentru acei tăietori de lemne de altădată, nu copacii trebuie să-i doboare el, ci privilegiile, prejudecăţile, nedreptăţile. „Înţelegeţi ? Ni s-a furat limba şi sufletul. Cînd eram un puşti o întrebam pe mamă-mea de ce în satul nostru canadienii francezi trăiau totdeauna în case sărăcăcioase ca a noastră şi de ce toate locuinţele frumoase, bogate erau pentru oamenii care vorbesc englezeşte — feciorii lor cînd mă întîlneau, îşi dădeau mîna, făcînd un lanţ în jurul meu ca să mă forţeze să coboar de pe trotuar, şi scuipau spre mine rînjind *Go down, damned Pea soup.* *

Ici-colo, pe malul verde, cîţiva arţari au şi început să-şi îmbrace purpura de toamnă. O mică veveriţă cenuşie a ţîşnit adineauri din iarbă în faţa noastră.

„Franţa, mereu am avut ochii aţintiţi asupra ei, ca s-o iubim desigur, dar şi ca s-o urîm. Ea nu ne cunoaşte. Acolo oamenii îşi bat joc de noi, de franceza noastră stricată. Cine e de vină ? Voi ne-aţi părăsit : şaizeci de mii de ţărani analfabeţi cu preoţii lor. Şi acum iată-ne şase milioane şi vrem să trăim pe acest pămînt care e al nostru, ţinem să trăim vorbind o limbă care e a noastră. Nu mai vrem să ne deghizăm în valeţi care spun : *Yes Sir* şi *Thank yow very much* **, cînd englezii instalaţi la noi, la

*) Ia coboară, mîncător de zeamă de mazăre.

**) Da, domnule. — Vă mulţumesc foarte mult.

masa noastră, catadicsesc să ne lase fărîmiturile ospăţului lor!"

El repetă „noi nu mai vrem", şi mi se pare că pune accentul pe acel „noi". De fapt, e singur, cel mult o mînă de prieteni, de tineri îl urmează. Ca şi cum mi-ar ghici gîndul, adaugă : „Pentru moment poporul încă nu ştie, el continuă să rumege umilinţa în tăcere, dar în curînd va şti, eu îl... noi îl vom trezi". Culege o pietricică, apoi o azvîrle cu un gest furios : apa lacului înghite piatra după un „pleosc".

„Chestiunea Algeriei ne-a zguduit : ea ne zguduie pentru că e un lucru care vi se întîmplă vouă, care i se întîmplă Franţei". Rîse de trei ori, izbucnind în cîte un ah! exclamaţii care mergeau în crescendo. „Noi am înţeles că şi aici e la fel. Sîntem arabii englezilor. Am mai înţeles şi că bombele îi ajutau pe ceilalţi să-şi dea seama în sfîrşit că existăm, la Québec ca şi în Algeria".

Răcoarea serii începea să se lase, ne-am reluat drumul. Însoţitorul meu se apleca, se oprea, pornea din nou, accentuîndu-şi vorbele cu gesturi ale trupului şi ale braţelor. El îmi vorbea despre America, despre spaţiul ei fără măsură, despre iarna ei fără măsură, despre viitorul ei fără măsură şi eu credeam că-l aud cîntînd sub aceaste cuvinte o altă lipsă de măsură pe care n-o numea, aceea a suferinţei, a dragostei şi a speranţei.

XXVI.

Ar fi timpul, acum ori niciodată, să evadez din vis, îmi spuneam uneori. Eram eu oare, prin inconştienţa mea, cauza tristeţilor, a amărăciunilor care atît de des o copleşeau pe Elisabeth ? Am acceptat în cele din urmă să văd un analist recomandat de Hélène.

Cu glasul său domol, cu ochii melancolici puţin cam ieşiţi din orbite, cu aerul încremenit, cu tenul gălbui, medicul îmi amintea de dr. Villanet.

Am uitat întrebările pe care mi le-a pus corpolentul bărbat, în afară de următoarea : „Vă iubiţi soţia ?“ Mă simţeam jenat de elanul pe care l-am remarcat imediat în tonul aprobării mele. Am crezut de asemenea că ar trebui să adaug : „Dar am avut... am alte...“ Analistul făcu deasupra biroului său un gest cu mîna sa scurtă şi grasă, ca pentru a alunga ecoul vorbelor mele. „Consideraţi că puteţi trăi fără ea ?“ Aş fi vrut să mă arăt că şoväi spre a-l deruta pe cel care mă chestiona, dar n-am putut : era în acel om greoi şi obosit, în privirea lui fixă, o forţă care-mi impunea. „Nu !“ şi din nou mă irita fervoarea răspunsului meu. De ce cuvintele şi tăcerea medicului aveau puterea de a mă tulbura în felul acesta, făcînd ca răspunsurile mele să ţişnească dintr-o mai mare profunzime decît aş fi dorit-o ? „Ştiţi, n-aş putea concepe nici să trăiesc fără Hélène !“ să-i arunc fraza aceasta, această sfidare şi să văd mutra care ar face-o dacă bunăoară cumnata mea

ar fi mai mult decît eleva lui : prietena lui ? sau poate... ? Am plecat capul, ca să nu mai văd ochii de libelulă ai celui din fața mea. „Ei bine, domnule, vom putea face analiza aceasta. Am putea începe peste șase luni. De acum pînă atunci nu mai am ore disponibile".

Ne-am înțeles că-l voi înștiința pentru a-i confirma acordul meu. N-am făcut-o. Poate că din cauza unei călătorii în Israel ? Întîlnirea în chiar imobilul nostru a unei tinere nerușinate, care timp de cîteva luni îmi acapara timpul liber ? sau poate mai degrabă lipsa de bani a fost cauza renunțării ? Probabil că toate acestea la un loc și, mai mult încă, ideea că nimic de acum înainte, nici știința, nici magia și nici psihanaliza nu-mi vor putea reda tinerețea pierdută și nici, odată cu ea, acea încîntare pe care crezusem că o posed dar pe care n-o putusem împărtăși soției mele.

Cît despre Hélène și Elisabeth, nu mai insistară ca să mă facă să intru alături de ele în rîndurile inițiaților. Fără îndoială că dificultățile noastre financiare le temperau entuziasmul, cu atît mai mult cu cît analiza Elisabethei promitea să dureze mai mult decît fusese prevăzut. Mă întrebam în afară de asta dacă o oarecare prudență nu le făcea să se teamă că analiza mea ar putea fi urmată de o schimbare prea mare, și atunci adio doamnelor, dacă nu mai puteam suporta acea „stare de frustrare" — după termenii școlii lor — în care, de mulți ani, acceptam să trăiesc. Datoram această ipoteză întrebării pe care mi-o pusese bărbatul corpolent. De ce să mă întrebe dacă și în ce măsură eram atașat de Betty, și de ce să facă să depindă analiza de răspunsul meu ? Hélène trebuia să fi trecut ea pe acolo.

La drept vorbind, uneori am regretat, alteori m-am bucurat că nu m-am dus să mă întind pe divanul înțeleptului. Regretele mele însoțeau clipele în care vorbele analiștilor devenite familiare în casa noastră, mă convingeau de insuficiența, de greșelile mele, de slăbiciunea mea. „Analizat fiind, îmi spuneam eu ascultîndu-le, m-aș fi schimbat și odată cu mine și Elisabeth, și dragostea noastră și-ar fi găsit în sfîrșit împlinirea, sau poate m-aș fi schimbat fără s-o pot antrena în această metamorfoză și pe soția mea, însă atunci aș fi ales,

găsit şi cunoscut altundeva o altă împlinire". Satisfacţia inerţiei şi a ignoranţei mele a urmat după alte ore în care comportarea aceloraşi analişti sau a unor colegi ale căror drame ei le evocau, mă asigura că, la fel ca fiecare, cînd se ivea prilejul, ei îşi ratau iubirile, îşi distrugeau viaţa ori se împotmoleau fără nici o noimă. Şi înainte de toate la mine acasă ce vedeam oare, decît că Hélène, Elisabeth, după, ca şi înainte de analiza lor, cunoşteau aceleaşi dificultăţi în raporturile cu copiii lor sau cu mine însumi. Desigur, ele se încadrau mai bine în societate : Hélène nu mai era nestatornica aceea care fugea din ospiciu în ospiciu, nici Betty femeia claustrată în afecţiunea sa pentru Hélène şi în nostalgia ei pentru teatrul abandonat, însă pe plan familial regăseau aceleaşi cuvinte, aceleaşi gesturi, aceleaşi acte care provocau confuzia, supărarea sau resentimentul Sylviei ori pe ale lui François-Gérard, dacă nu pe ale mele. Ştiam totuşi cît bine făceau, şi una şi cealaltă, unora din copiii care le erau aduşi. Părinţii îmi spuneau : cumnata dv., soţia dv. ne-au salvat fiul, au transformat-o pe fiica noastră. Cutare copil bîlbîit, fătarnic, leneş devenea — graţie Hélènei sau Elisabethei — fericit, sincer, lua premii, vorbea fără teamă, cutare studentă ameninţată de schizofrenie îşi putea relua munca, ieşea din nou la lumina zilei. De înfrîngerea îndurată altădată în faţa nebuniei Mariettei, acum parcă se eliberau venind, triumfătoare, în ajutorul copiilor sau al adolescenţilor pe care fără ele nevroza i-ar fi înlănţuit pentru totdeauna. Astfel, aveam uneori sentimentul că trăiesc alături de nişte sfinte a căror bunătate, ştiinţă, muncă pasionată săvîrşeau minuni. Şi odată cu sentimentul nevredniciei, îmi creştea admiraţia faţă de ele. Apoi, la cine ştie ce ieşire copilăroasă a Sylviei sau a lui François-Gérard, sfintele răspundeau printr-o bruftuială ; şi eu vedeam cum copilul se retrage în sine ori se îndepărtează ; dacă vroiam să intervin, nu reuşeam decît să înveninez atmosfera. Sfintele restabileau şi echilibrul căsniciilor, le redau celor neputincioşi virilitatea, celor urîţi farmecul, îi scăpau pe bolnavi de inhibări, înlăturau obsesiile, risipeau angoasa, apoi — după ce ieşeau din biroul lor —

continuau să se zbată, în chip dureros, în propriile capcane. Această prăspastie pe care în detrimentul lor nu reușeau s-o treacă mă șoca în cel mai înalt grad chiar în clipa cînd îi evaluam scandalul, fie că Hélène jignise din nou duioasa delicatețe a Sylviei, fie că Betty era cufundată în mijlocul unei singurătăți ostile. Mai tîrziu îmi apărea caracterul patetic al contradicției.

— Dragă Henri, îmi spunea Esther Zarev, dumneata ești în același timp prea exigent și prea sceptic. Semeni cu acei neofiți gata să vadă în psihanaliză nu știu ce remediu universal și în același timp inițierea fundamentală, iar pe cei, pe cele care o practică, vrei să-i consideri aidoma unor preoți și preotese care n-ar trebui niciodată să coboare de pe altarul unde oficiază. Pe urmă, sub pretextul că realitatea nu corespunde cu ceea ce și-au imaginat ei, admiratorii se transformă în curînd în acuzatori. Dumneata ne condamni pentru că nu sîntem decît niște bărbați și niște femei ca toți ceilalți. . .Dar ți-o imaginezi oare pe Betty continuînd acasă cu dumneata, cu fiul vostru, munca pe care a îndeplinit-o toată ziua în institut? Pe Betty avînd grijă să rămînă perfect neutră și tratîndu-te ca și pe bolnavi, ca pe blonavii ei? Păi bine Henri, așa ceva ar fi monstruos! Întîi, slavă Domnului, e un lucru de neconceput și imposibil, nu există analiză decît într-o ședință de analiză, cum ar spune de la Palisse: pentru tine Betty nu poate fi decît soția ta, așa cum nu poate fi pentru François-Gérard decît mama lui, pe cînd pentru pacienții săi ea poate fi, și este, în afară de analist, celălalt, toți ceilalți pe rînd: tatăl, mama, soția, copilul, sora.

— Și amanta! am adăugat eu sfidător.

— Da, și amanta, încuviință Esther cu glasu-i domol.

— Pacientul pe divan nu exprimă oare tot ce-i trece lui prin cap? În sfîrșit, cînd spun cap... Nu se îndrăgostește el oare de analista lui?

— Îndrăgostit de propria sa imagine, sau de aceea a tatălui, sau de aceea a mamei, și analista poate fi ecranul pe care se proiectează imaginea. Nu fi gelos pe un ecran, Henri. Îi reproșezi de altfel Elisabethei că ea

nu mai este acel ecran care reflectă, care ascultă, în definitiv îi reproşezi că e soţia dumitale.

Rîdeam şi ochii Estherei se luminau de un zîmbet îngîndurat.

— O armă a psihanaliştilor nu e cumva reaua credinţă ?

— O ! Henri, cum îndrăzneşti ? Dumneata eşti acela care nu poate înţelege ce este analiza şi analistul... încearcă totuşi să-ţi dai seama, Henri, încearcă : o zi întreagă, o săptămîna întreagă, săptămîni în şir, Hélène, Elîsabeth, iau asupra lor sarcina de a fi neutre, de a şterge în ele, sau cel puţin de a dejuca şi de a înlătura în ele orice agresivitate şi orice elan, atunci cînd sînt insultate, provocate, implorate, cînd ura, dragostea, angoasa se năpustesc asupra lor sau cel puţin asupra a ceea ce ele încarnează în ochii bolnavului, atunci cînd acesta le vrea zeiţe atotputernice şi vrăjitoare nefaste, cînd aştetaptă de la ele să-l elibereze de el însuşi, de suferinţă, de nevroza lui, în timp ce se agaţă cu disperare de nevroza aceasta. Gîndeşte-te, Henri, e ca şi cum ele ar trebui să-l nască din nou, în cursul anilor, pe acel bolnav prizonier al copilăriei lui, să-i redea viaţă, permisiunea de a trăi.

— Există de asemeni, ştiu, Esther, bolnavi, aceasta i s-a întîmplat mai ales Hélènei, ea trebuie să lupte pas cu pas, zi de zi, ca să facă în ei nevoia de a trăi mai puternică decît ispita morţii.

— Atunci, crezi că nu este explicabil, scuzabil, cînd ele-s acasă, dacă Betty sau Hélène dau dovadă de oarecare... de oarecare nervozitate ?

— În concluzie, am spus eu rîzînd, ele se răzbună împotriva copiilor sau împotriva mea, pentru tot ce le-au făcut pacienţii să îndure ?

— Cam aşa.

— Şi dumneata !

— Eu ?

— Da, pe cine te răzbuni dumneata ?

Esther îşi relua acel zîmbet puţin stereotip care dădea obrazului său rotund, pueril, dacă n-ar fi avut acea

extraordinară lumină a ochilor, o expresie de sfîșietoare melancolie.

— De altfel ceea ce admir, ceea ce iubesc la dumneata este tocmai faptul că nu există decît o singură Esther, și nu pe de o parte medicul, pe de altă parte o femeie pradă toanelor și nesocotinței sale.

Zîmbetul dispăru de tot, am fost izbit de expresia tragică pe care o lua privirea fixă, gura brusc îmbătrînită.

— Crezi oare că eu nu mă răzbun?

— Ești mult prea bună, prea echilibrată ca s-o faci, și apoi... De data aceasta buzele ei se încrețiră ca pentru a schița rîsul, însă ochii îi rămîneau severi.

— Și, apoi, vrei să spui: pe cine să se răzbune ea, de vreme ce e singură, nu-i așa?

Încercam să protestez, Esther mă luă de mînă, am fost surprins de forța cu care degetele ei plăpînde îmi strîngeau încheietura mîinii.

— Cînd ești singură, te poți răzbuna pînă una alta pe tine însăți. Și scoase un fel de strigăt scurt, care vroia să fie poate un rîs.

— Aș! Fierbem toți în aceeași oală! Nu-i așa, Henri? Fața sa regăsea o expresie ambiguă de maliție, de veselie și de melancolie.

Ezitam să-i destăinui gîndul care-mi venea în urma vorbelor sale: „În aptitudinea proprie analistului de a încerca în ochii pacienților săi personaje multiple, soția mea nu găsea oare o satisfacție apropiată de aceea pe care altădată i-o dădea teatrul?" Mi-ar fi plăcut să fie așa, Elisabeth să aibă în sfîrșit sentimentul de a-și fi redobîndit adevărul, de a îndeplini ceva pentru care se simțea creată.

M-am hotărît într-o zi s-o întreb pe prietena mea cu privire la acest subiect. Aceasta i-a dat ideea s-o prezinte pe Betty unora dintre colegii ei care combinau tehnicile psihanalizei cu ale teatrului. În felul acesta, obligații noi se adăugară la cele pe care Elisabeth și le asumase deja: în mai multe rînduri pe săptămînă se întîlneau cu grupa care organiza psihodrame. De data aceasta, ea se dovedi aceea care îi deschise drumul Hélènei. De la atari ședințe în care amîndouă erau inter-

prete în dublul sens al termenului : cel de actor improvizat cu bolnavii din scenele în care aceştia îşi reproduceau conflictele şi cel de tălmăcitor care trebuia să-l ajute pe pacient să sesizeze sensul cutărui gest, al cutărei mimici, al cutărui cuvînt descoperit în focul acţiunii şi care era limbajul inconştientului, de la atari şedinţe şi una alta se întorceau calme însă epuizate. Chiar singure mărturiseau că se simt „golite". Aveau şi una şi alta acel aer în acelaşi timp de absenţă şi de iluminare pe care-l au anumiţi actori în loja lor, după ce şi-au sfîrşit rolul : ei nu mai sînt însuşi personajul interpretat, însă par a nu-şi fi recuperat încă personalitatea, sînt un lăcaş al vidului, dacă nu chiar al dumnezeirii... Astfel Hélène şi Betty mi se păreau vacante, nelocuite. Copiii le vorbeau, ele nu răspundeau, ori dacă răspundeau, o făceau într-un mod mecanic, ca şi cum glasul lor, fără voie, prin reflex, ar fi pronunţat nişte cuvinte vagi.

Totuşi, seara, în acele zile pentru ele extenuante, adesea mai găseau încă rezerva de curaj fie să se ducă la cursuri, la seminarii, fie să primească diverşi colegi cu care discutau despre cazuri clinice sau teoretice. Majoritatea musafirilor lor erau persoane mai tinere decît ele, venite mai tîrziu la acele studii, însă care manifestau — pentru a asculta sau pentru a vorbi — o ardoare tot atît de juvenilă ca şi a lor.

Copiii, dacă îşi terminau temele, şi cu mine, aşezaţi toţi într-un colţ, ascultam. Treptat-treptat eu mă familiarizam cu limbajul grupului, după ce fusesem intrigat, apoi impresionat de limbajul acela care mi se părea că numeşte acţiuni mai mult sau mai puţin misterioase, mai mult sau mai puţin înspăimîntătoare, de la sine săvîrşindu-se în noi, în decursul vieţii noastre, din fragedă copilărie, fără ca noi s-o putem bănui măcar. Astfel mi se părea că înţeleg, ici-colo, unele fragmente printre observaţiile pe care le auzeam că se prezintă şi interpretările pe care le dădeau autorii acelor fragmente. Apoi, din nou, şovăiam, nu mai percepeam decît cuvinte. Copiii se duseseră la culcare. Vorbitorii continuau pînă după miezul nopţii expozeurile şi discuţiile. În semi-somnolenţa mea, percepeam o rumoare care

devenea parcă un imn sever închinat sexualității, zeiță pe care discuțiile purtate acolo n-o lăsau să fie imaginată binevoitoare și tandră, în genul acelei Venus de Botticelli, născîndu-se din unde (la care mă făcea totuși a mă gîndi una sau alta dintre tinerele savante pe care le zăream, cu obrajii îmbujorați, cu ochii scînteietori în focul discuțiilor), ci cu un chip întunecat, cu un trup de metal ce lua poziții tulburătoare în obscenitatea lor. Mamă falică, complex oedipian, mamă castratoare, fază sadico-anală, obiect nepotrivit, trup sfîrtecat, libido, mi se părea că aud ca în litanii numele divinității temute, în timp ce numai termenul de falus, pronunțat, mi se părea, cu solemna gravitate a unui cuvînt sacru, definea principiul masculului și legea lui față de universul inform și amenințător al zeiței generatoare.

Aveam în curînd sentimentul că toți și toate își uitau de mine. Numai Esther Zarev, cînd i se întîmpla să participe la atari colocvii, arunca din timp în timp spre mine cîte o privire întrebătoare și complice, avînd aerul să spună: „Trebuie să ne ierți. Nu ne-o iei în nume de rău? Ne găsești cam bizari? Haide, pe curînd" și, liniștită în privința mea, neconsiderîndu-mă fără îndoială nici prea mult victimă, nici prea ostil, se întoarce la discuție.

Dacă situația mea de profan tindea să facă între ceilalți prezența-mi prea puțin diferită de o desăvîrșită absență, dimpotrivă un personaj, dispărut de mult, devenea de fapt adevăratul centru al tuturor acelor dialoguri, și dincolo de moarte continua să vorbească prin toate acele guri doctorale. El era Profetul, Maestrul, Părintele. Betty ca și Hélène și-agățau portretul său deasupra biroului, dar — mai mult decît în poza în albnegru a unui savant cu barbă de altădată — Freud dăinuia, trăia în acest trib vorbăreț al strănepoților săi; vorbele lui se învîrteau, zburau în jurul Cuvîntului Său ca puii de vultur în jurul vulturului.

Timide, soția mea și Hélène, adăugau rareori glasurile lor la întregul concert. Atente, ele înnegreau cu notițe niște caiete de școlar. Cînd „școlărițele" considerau că a sosit ora ca să ofere oranjadă oratorilor, toți se agitau. Se simțea recreația. Dacă în anumite grupuri se

mai auzeau încă răsunînd cuvintele sectei, în altă parte se glumea, se rîdea. În funcție de elanurile prezente, cutare sau cutare pontif se pomenea nimicit dintr-un singur cuvînt. La al doilea pahar de băutură, ei mă descopereau din nou și pe mine, mă obligau să ies din colțul meu unde pînă atunci stătusem. Dar în curînd toți se apucau iar de lucru, la un semn timid și totuși hotărîtor al Elisabethei sau al Hélènei.

Acum cînd o șuviță albă apărea în părul ei și o anumită rigiditate — aceea în același timp a elevului model și a profesorului care-și biruie anxietatea printr-un surplus de severitate — își îndepărta din gesturi obișnuita lor grație, mi se părea că Betty reia anumite trăsături ale mamei sale. De pildă, felul pe care-l avea de a-și pune din nou la lucru invitații îmi amintea de clipa în care, la Observator, după un rînd de sirop de migdale, regina mamă, poruncitoare, ne făcea să ne reluăm repetiția întreruptă.

Mă întrebam dacă, în ceea ce mă privește, nu deveneam și eu asemănător tatălui Elisabethei, acelei umbre atît de ușor dată uitării de toți. Și totuși el mai avea resurse să dea impresia că nu ceilalți îl dau la o parte, ci mai întîi el însuși, savantul, se retrăgea de bunăvoie ca să lucreze, ca să cerceteze, ca să mediteze într-o fecundă singurătate; pe cînd propria-mi singurătate nimic n-o putea deghiza.

Janine așază broșura lui Claudel, din care învață rolul Donei Muzica. Ea mă amenință cu degetul.

— De ce ești atît de nedrept cu Roland Marcel! Pentru că ți-am spus că eu... că mă iubea? Ești gelos? Dar toate acestea sînt vechi, și apoi un mort, cum poți fi gelos pe un mort? În fond, Henri, tu detești teatrul și mă întreb de ce? Să știi, dacă l-ai fi văzut pe Roland Marcel jucînd pe maurul în *Pantoful de mătase*, n-ai îndrăzni să spui că n-avea talent. E simplu, în rolul acela era minunat.... Îl întrebam cum își concepea personajul. El izbucnea în rîs, răspunzîndu-mi :„Dar, mică Janine, dar, îngerul meu, nu știu nimic despre asta, absolut nimic".

— Eu credeam totuși că avusese un curs dramatic înainte de război.

— Da, în mod vag, avea o şcoală, dar pentru a-şi aduna bani şi pentru a fi înconjurat de tineri, băieţi şi fete, plini de admiraţie faţă de el.

— Nu ţi-a vorbit niciodată de una din elevele sale, pe numele ei Betty Garou ?

— A ! nu... Ştii, el nu se prea interesa de elevele sale, chiar dacă... În fond, nu se interesa decît de el însuşi sau, mai degrabă, nu, de el — actorul ; în afara personajelor sale, mai ales de acela al lui Don Juan pe care-l juca într-adevăr cu plăcere atît în oraş cît şi pe scenă, nu prea se interesa de nimic.

Janine îşi apleacă fruntea, îşi întinde mîinile spre mine, parcă ar fi fost un mic erete gata să se repeadă.

— A ! dar, înţeleg... Această cum... această Betty, ai cunoscut o altă actriţă înaintea mea, şi din cauza ei...

— Nu, te asigur Janine... Nu.

Ea îşi înalţă capul, mă priveşte cu coada ochilor.

— Fii amabilă, Janine, caută să devii dona Muzica.

Celia soseşte în culise, cu mîna pe frunte, cu gura întredeschisă. Ea pare că nu ne vede. Nu reuşesc să mă apropii de ea. Toată lumea o felicită. „Un pahar de apă", cere dînsa. Cobor la supraveghetoare prin uşa de acces spre culise şi revin cu paharul de apă. Betty îmi mulţumeşte cu un zîmbet. I-am adus această apă proaspătă ca un dar, ca un zălog. Păstrez în mine, pentru totdeauna, gestul meu de ofrandă şi zîmbetul care-l întîmpină.

XXV

— Mămico, François-Gerard e în plin regres, îi curg balele, se bîlbîie, e complet murdar... Vai! cît poţi să fii de anal bietul meu băiat!

— Nu-i adevărat, afurisită mincinoasă ce eşti, tu eşti cea agresivă, poamă de mamă falică.

— O! mămico, l-auzi, te asigur, el ar avea nevoie de o analiză.

— Asta îţi convine, ţie care eşti o degenerată prematură, o tarată, care nu eşti nici măcar analizabilă.

Hélène încerca să se supere.

— Henri ajută-mă, fă-i să tacă.

— Haide, copii, ajunge.

Noi ne priveam, Hélène şi cu mine, rîsul mijea de sub grimasa severă.

Înjuriile reîncepeau.

— Ma-mă falică! Ma-mă falică! fredona fiul meu.

— Sa-dic a-nal! Sa-dic a-nal! replica Sylvie.

Izbucneam cu toţii în rîs spre marea îndignare a copiilor care, pe loc, se reconciliau şi se depărtau, vexaţi.

Familii şi profesori veniseră să se plîngă de limbajul copiilor. Betty şi Hélène le explicară Sylviei şi lui François-Gérard că ceilalţi copii erau crescuţi în ignoranţa multor lucruri şi că ei trebuiau să evite a-i şoca. Fata şi băiatul promiseră să nu-i mai înspăimînte pe colegii lor. Poate s-or fi ţinut de vorbă, căci n-au mai fost reclamaţii. Dar acasă îşi luau în schimb revanşa.

Fiul meu trecuse de la tobă la pian, de la pian la ghitară ; o acompania pe verişoara lui cînd ea cînta cu un glas subţire şi limpede refrenele anului. Amîndoi începeau să cumpere ori să schimbe cu nişte prieteni discuri de jazz, amîndoi se şi preocupau de moda vîrstei lor : mai ales Sylvie, dar ea îl antrena pe băiat şi-l îndemna să se pieptene, să se îmbrace ca tinerii filfizoni cu trei sau patru ani mai în vîrstă ca el. Sub această influenţă François-Gérard dovedea un curios amestec în persoana lui a atitudinilor stîngace, indiferente, care erau acelea ale vîrstei sale : mutrişoară prost spălată, gesturi şi rîsete puerile, şi ale ale unei cochetării vestimentare care şi ea întrunea tendinţe contradictorii : bluzonul din piele de căprioară, cravata din tweed, blue-jeans şi pantofi vechi, iar uneori peste toate acestea un trencicot alb, în sfîrşit care fusese alb dar care era presărat de pete cenuşii, negre ori gălbui. Cît despre freză, s-ar putea vorbi mai degrabă de un mărăciniş brun care-i năpădea fruntea, tîmplele, şi gîtul. În această ţinută băiatul părea să le placă fetiţelor. Dar nici că-i păsa : performanţele în materie de automobil, de avion, de ski unde excelase repede, în sfîrşit realizările rachetelor, ale sateliţilor şi ale altor maşini ale spaţiului îl entuziasmau mai mult decît zîmbetele sau aerele languroase ale nimfuliţelor de care era înconjurat.

Unul din jocurile preferate ale copiilor părea să fie cel al analizei. Pe rînd, ei se făceau că sînt psihiatru sau pacient ; uneori li se întîmpla să convingă pe cîte un coleg sau pe cîte o colegă să se întindă pe covorul care în ochii lor reprezenta divanul practicianului ; aşezaţi în spatele victimei, gravi, docţi amîndoi oficiau. Dar nu după multă vreme se luau la ceartă cu cel lungit, apreciind că el sau ea nu înţelegea mare lucru din exercitarea ştiinţei lor. În mod vădit, le plăcea mai mult să practice jocul între dînşii. N-o făceau însă decît atunci cînd ne credeau departe, sau cel puţin atît de absorbiţi încît să nu le dăm atenţie. Mă prefăceam că lucrez la vreun articol oarecare, îmi deschideam şi-mi închideam cărţile, luam notiţe, şi uneori ei începeau să şoşotească.

— Haide, Sylvie, tu eşti pacienta, întinde-te.

— Nu, nu, eu am fost ieri, e rîndul tău, azi eu sînt doctorul. Se ciondăneau o clipă, şi sfîrşeau prin a se pune

de acord ; în realitate, băiatul reușea adesea să păstreze rolul maestrului.

— Doctore, am avut un vis.

— ...

— Vă spun că am avut un vis. Povestesc ori nu povestesc ?

— Povestește... Povestiți-l, doamnă.

— Hei...

— Ah ! ați visat ouă ! Nici o omletă fără ouă, nu două fără trei...

— Vai ! nu, nu, ești prea tîmpit. Nu mă mai joc.

— Ei bine cum, am asociat.

— Ți-am mai spus, nu doctorul asociază, ci bolnavul.

— Bine... să începem din nou... Așadar, domnișoară, spuneați că ați avut un vis.

— Da, iată, doctore, un vis senzațional.

Noi ne întrebăm dacă Sylvie visa în realitate visurile pe care le povestea sau dacă le scornea pentru nevoile cauzei. Oricum ar fi, remarcau Hélène și Betty, reale sau imaginare, ele traduceau aceleași nevoi, aceleași dorințe. Adesea reveneau într-însele regi cu statura înaltă sau mari animale solitare care o luau iute la fugă. Omul sau animalul suveran erau urmăriți de o obscură amenințare care o privea atît pe Sylvie cît și pe ei. Femei, zîne sau forme negre încarnau uneori această amenințare și reușeau fie să distrugă pe monarh, pe leul alb, pe taurul de puf, fie să-l adumbrească și atunci fetița se trezea, i se părea că dispăruse odată cu victima și în același timp că o trădase.

— Fază orală, fază soadico-anală, conchidea maestrul. Domnișoară, dai semne de agresivitate, de inconștient, de supra-eu, de libido și de sublimare.

— Ah ! doctore, toate acestea sînt îngrozitoare. De ce am toate acestea ?

— Pentru că atunci cînd... în sfîrșit cînd erai o puștancă, erai un țînc ticălos, erai geloasă pe fratele mai mic, îi luai jucăriile.

— Mincinosule, nu aveam nici un frate mic.

— Pe verișorul tău, pe verișorul dv., da, desigur, îl maltratați, atunci, firește, toate acestea nu puteau să

treacă așa, cu una cu două. Era fatal să faceți cul, culpa, culpabili, culpabilitate ... Dacă eu n-aș fi aici ca să vă dau o tranșă de analiză, vai ! bine ați mai sta. Haide domnișoară, ajunge pentru azi.

Sylvie nu-și ascundea reprobarea. Se vede că-l considera prea puțin capabil pe „analistul" ei. Cînd i se întîmpla să-i smulgă partenerului său acest rol, ea îl juca însă cu mult mai multă seriozitate, redînd tăcerea, tusea, cîteva încurajări laconice sau sibilice. Apoi trecea la stadiul „interpretării", cu lungi fraze solemne.

— Domnule, nu trebuie să credeți ceea ce credeți, căci visul v-ar juca feste în complexul lui Oedip și în cel al mamei falice sau al castrării. Trebuie să creșteți, domnule, dacă puteți, căci ați vrea desigur să fiți tot atît de înalt ca și tatăl dv.

Îi plăcea în mod vădit să păstreze acest ton doctoral și să-l domine pe François-Gérard. Dar Hélène se gîndea că fiica sa simțea și plăcerea de a-și povesti sau inventa visurile, ceea ce o îndemna să-i cedeze destul de des lui François-Gérard rolul de analist. „Are nostalgia tatălui ei, pretindea Hélène, acel rege sau acel animal de basm apărînd în visurile sau în povestirile sale, dispare și el tot așa cum a dispărut pentru ea François. Femeile rele sîntem eu și Betty. Cînd a dispărut François, ea ne purta probabil pică, ne considera răspunzătoare de această absență, dorea ca noi să dispărem la rîndul nostru ca să rămînă doar ea cu tine ; în același timp, se considera vinovată de acest legămînt, vrednică de o pedeapsă care ar face-o să moară la rîndul ei, și care, de asemenea, ar elibera-o în absență, în pîntecele matern". Și adăuga Hélène că simulacrele acestea nu puteau fi decît excelente pentru Sylvie și François-Gérard, în așteptarea vîrstei care să le îngăduie să treacă de la joc la realitate. Protestam. Nu vedeam de loc de ce ei ar avea nevoie să facă apel la terapeutica pe socoteala căreia pentru moment se amuzau atît de bine. Hélène ca și Betty îmi răspundeau că o fată fără tată nu putea să nu fie traumatizată ; cît despre François-Gérard, intermitența prezenței mele în apropierea lui trebuia să-l fi ofensat și pe el.

Adesea îmi repetam în gînd refrenul maliţios al fiului meu : „Faceţi cul, culpa, culpabi, culpabili, culpabilitate“. Îmi spuneam că ar trebui să mă întind şi eu pe covor şi, împreună cu copiii, să fac pe bolnavul, să fac pe vinovatul. Totuşi această ironie nu era de-ajuns ca să mă apere de sentimentul de vină pe care-l întăreau în mine vorbele sau atitudinile Hélènei şi ale soţiei mele, acea impresie de a fi devenit de-a lungul anilor — sau poate fusese totdeauna aşa ? — inutil, şi prin însuşi acest fapt, nociv, neştiind să dau, să aduc noroc nici Elisabethei, nici mie însumi, nici copiilor. Îmi reproşam că n-am murit ca François ori mai degrabă că n-am murit în locul său, căci el ar fi ştiut să-i aducă soţiei sale, copiilor, şi în mod indirect Elisabethei, eliberată de dragostea mea, eliberată de umbra aruncată de această dragoste asupra destinului ei iniţial, ar fi ştiut să le aducă prezenţa unui om angajat temeinic în viaţă, în familia, în profesia lui. De ce nu eram eu acea imagine, prinţ sau legendară fiară sălbatică dispărînd în visul Sylviei ? De ce n-aveam barem cea mai din urmă putere să imit această imagine ? Vinovat de a nu fi nici absent nici prezent, să devin în sfîrşit, nu asemenea unei umbre, ci umbra însăşi.

Omul îşi iubeşte pierzania. Omul nostru de serviciu la Saint-Ferréol, Dédé, după curele lui de dezintoxicare, avea un aer fericit, era agreabil în relaţii. Dar asta nu dura, începea din nou să bea : întîi cu un dezgust total ; un deget de vin era de-ajuns ca să-l facă să vomite, rezultat al caşetelor ce i se dădeau să le înghită la ospiciu pentru a-i crea reflexul condiţionat capabil să-l îndepărteze de băutură. „Nici nu-mi pasă, spunea, voi bea totuşi, voi bea pînă ce voi fi mai puternic decît stomacul meu pe care mi l-au nenorocit, în mod intenţionat, nemernicii, voi bea pînă ce am să încep din nou să nu mai vărs“. Şi el bea, vărsa, bea din nou, vărsa din nou, se înverşuna, şi într-o bună zi înghiţea dintr-o dată paharul de vin roşu fără cel mai mic sughiţ. Atunci, înainte de serbare, vai de sticlele de vin sau de alcool

lăsate la îndemîna lui sau pe care alţi bolnavi i le procurau într-ascuns. Nu întîrzia să se îmbete din nou şi trebuia să fie închis, izolat, căci crizele sale de delirium tremens deveneau din ce în ce mai violente.

Dar nu, această poveste a fericirii socialiste, care va duce la desperare, este o pură invenţie, a yankeilor. Ei tremură pentru banii lor, aşa că spun : „Vedeţi, aceşti scandinavi, această societate care a îndepărtat toate riscurile, unele după altele, prin forţa împrejurărilor individul nu mai are nici o nevoie, nici o nelinişte, de aceea el se suprimă, vedeţi procentajul sinuciderilor, înspăimîntător, cel mai ridicat din lume. Nu e ceva serios, absolut de loc...".

Ziaristul din Copenhaga care-mi vorbeşte (un brun înalt, în jur de patruzeci de ani) îmi aruncă o privire bănuitoare, ca şi cum m-ar lua drept unul din acei americani calomniatori.

— Nu ştiţi. Prea se trece cu vederea faptul că pasiunea noastră, precizez : Pasiune, pasiunea noastră pentru libertate nu datează de ieri. Şi dacă spuneţi : „sinuciderea", eu vă voi răspunde, şi ar trebui ca lumea s-o ştie în sfîrşit în Europa, în America, o dată pentru totdeauna, sinuciderea este un act onorat prin tradiţie la noi, printre ţărani, de secole, de secole.

El face o pauză, mă cercetează. Apoi continuă :

— Ţăranii, nu e ceva nou... aşa, cînd s-au săturat pentru o nimica toată, cînd au luat hotărîrea, nu numai ici-colo cîte unul, se aruncă în apă ori se spînzură, de vreun copac, de vreo grindă, ei şi ?

Interlocutorul îşi îndepărtează încet braţele, deschide mîinile :

— Sinuciderea, domnule, e dovada, la noi, a libertăţii noastre, a libertăţii noastre absolute.

— Şi există o... există o vîrstă mai degrabă decît alta ?

— Adesea, cînd omul, ţăran sau burghez este prea bătrîn. (El izbucneşte în rîs.) La vîrsta mea adesea... la vîrsta noastră.

XXVIII.

Din ce în ce mai mult se insinua în mine ideea că trebuie, într-un fel sau altul, să dispar. Acesta ar fi singurul act, mi se părea, care, în mod paradoxal, mi-ar da în sfîrșit din nou viață în inima Elisabethei, și poate a Hélènei, iar copiii mi-ar păstra pentru totdeauna dragostea lor; aș rămîne în memoria lor totodată ca un tată care n-ar mai îmbătrîni și ca o ființă legendară în depărtare.

I-am destăinuit această obsesie Estherei Zarev. Ea s-a înfuriat, sau cel puțin așa mi-a făcut impresie. Nu-mi era rușine! Nu știam oare că a te sinucide însemna să atentezi nu numai la propria ta viață, ci și la acea a ființelor care te iubesc. În acest sens oamenii aveau dreptate, Biserica avea dreptate să considere sinuciderea ca o crimă. Ea mi-a luat mîinile într-ale ei, apoi, ochi în ochi:

— O crimă, Henri, auzi. Și exemplul, contagiunea, acea pantă, acea amețeală pe care le imprimi în sufletul celorlalți. Nu ai dreptul, nu, n-ai dreptul.

— Dar, Esther, ceea ce vreau este să dispar din viața Elisabethei și a copiilor, pentru a le impune în sfîrșit prezența mea. Ei mă vor iubi, mă vor păstra într-înșii, pentru că mă vor crede mort. Astfel fiind, puțin interesează că voi fi atunci departe de ei, într-adevăr mort sau încă viu.

— Ascultă, Henri, dacă faci haz, eu nu găsesc că e ceva prea comic.

— Nu fac haz.

Ea ridică din sprîncene.

— A ! înţeleg, eşti... iubeşti o femeie, vrei să fii iar alături de ea.

Îi făcui semn din cap că nu.

— Presupune, Esther, că mă întorc pentru obligaţiile de la ziar în Peru, am păstrat acolo prieteni, ei nu au, cum să spun, bunul simţ care este regulă generală aici. Iau o maşină, merg de-a lungul unui torent sau de-a lungul mării, străzile de acolo sînt mai degrabă nişte poteci sau, cînd urci de la Cuzco la Machupichu, drumul anină peste nişte adevărate prăpăstii şi jos, în adîncul trecătorilor, vîrtejul apei. Un accident se poate întîmpla atît de repede. Maşina va fi găsită la douăzeci de metri adîncime, corpul... corpul meu, dispărut. Un prieten va trimite o scrisoare aici.

— Eşti nebun ! Eşti nebun !

(O revedeam pe Mariette nebuna gata să se arunce de la înălţimea turnului Observatorului, şi, îmi aminteam de clipa aceea de îndoială pe care o avusese Betty puţin mai tîrziu, întrebîndu-se dacă tînăra fată nu simula nebunia ca să-şi mascheze tentativele de sinucidere).

— Da, nebun !

Bate în masă cu pumnii ei mici, închişi. Faţa sa e albă, doar ochii ei au căpătat în această paloare o strălucire neagră.

— Nu ai dreptul !

Îi fac semn să vorbească mai încet ; mi-e teamă să n-o audă copiii.

— În sfîrşit, cum, Henri, uiţi că nu eşti singur !? Elisabeth te iubeşte, orice ai crede tu în această privinţă, sînt sigură.

— Dacă mă iubeşte, atunci ea n-o mai ştie de mult, o va şti poate din nou după ce mă va pierde.

— Aş fi înţeles mai degrabă dacă ai fi plecat altă dată cu... cu Clara aia a ta.

— Dar Esther, chiar dumneata şi Hélène, şi Betty, aţi făcut tot posibilul ca să rămîn, şi la ce a servit acest lucru ?

— Ca viaţa Elisabethei, aceea a copiilor, şi a dumitale, da, sigur, şi a dumitale, să nu se destrame, lipsite de

unitate, lipsite de sens, aidoma aceleia a... ca a Teodorei, sau ca a surorii dumitale, sau ca a... a mea.

— Esther, mă întreb... de obicei dumneata eşti seninătatea, raţiunea... dar azi...

— Pentru că te simt la marginea nu ştiu cărei nebunii... Îmi vine să strig, e adevărat, ca să te trezesc.

—Să mă trezeşti, din ce? Spuneai adineauri că neplecînd altădată, am menţinut un sens vieţilor noastre. Iar eu, dacă am convingerea că într-un fel sau altul trebuie să dispar — şi cred că felul ce mi-l imaginez, accidentul, să zicem simulacrul de accident în partea cealaltă a Pămîntului, e totuşi cel mai acceptabil, pentru că astfel nu voi face rău, cel mai mic rău posibil celor pe care-i iubesc — ei bine, tocmai pentru că viaţa mea nu are, nu mai are sens... Cînd Dargan, ştii, Bătrînul, conducătorul meu din machi, cînd el a considerat partida pierdută, după procesul său, ei bine, hop! a dispărut... Şters de pe suprafaţa pămîntului, Dargan. Şi totuşi, pentru mine, şi pentru mulţi alţii, el rămîne prezent, legendar şi prezent.

Esther Zarev se apropie, îşi aşeză mîinile pe umerii mei.

— Pe Dargan al dumitale, eu nu-l cunoşteam, dar pe dumneata, Henri, pe dumneata te cunosc; dumneata n-ai pierdut partida, n-ai pierdut-o pentru că cei pe care-i iubeşti, cărora vrei să le faci cel mai mic rău posibil după cum spui, cei pe care-i iubeşti au nevoie de dumneata, Henri, şi această nevoie dă vieţii dumitale, prezenţei dumitale, sensul cel mai necesar.

— O! Betty...

— Betty, Hélène şi François-Gérard, şi Sylvie... Nu poţi totuşi să nu recunoşti această evidenţă! Ştii bine că copiii, fără dumneata, fără prezenţa d-tale de părinte, ar suferi, s-ar vedea lipsiţi de o întreagă parte a lumii, ar fi mutilaţi.

Era în glasul ei un asemenea accent de rugăminte, şi în atitudinea, ca şi în privirea ei, o asemenea tensiune, încît m-a emoţionat.

— În sfîrşit, Henri, aminteşte-ţi, cheamă-ţi amintirile, din copilărie pînă în prezent, vei vedea, atîta aşteptare,

atîta strădanie, atîta speranţă, bucurie, dragoste şi suferinţă, desigur, suferinţă, şi toate numai ca să te distrugi singur dintr-o dată, ca şi cum nimic din toate acestea n-ar fi fost !

— Dar cînd murim...

— Cînd murim, noi am luptat, am iubit pînă la capăt, n-am dezertat.

— Bine, domnule general.

Zadarnic am încercat să glumesc pentru a o abate pe prietena mea de la gîndurile sale, de la emoţia ei şi ca să risipesc propria-mi tulburare.

— Te asigur, Henri, sprijină-te pe trecutul tău ca să înţelegi mai bine ce eşti azi, ce eşti în tine şi ce eşti pentru ceilalţi, pentru cei care trăiesc împreună cu dumneata — şi Esther apăsă pe ultimele două cuvinte.

— E ciudat, aş fi crezut că dumneata... mă gîndeam în mine : Esther va înţelege.

— Nu e nimic de înţeles în proiectul dumitale, afară de faptul că treci printr-o fază de oboseală, de plictiseală, noi cunoaştem toate acestea şi atunci nimic nu ţi se pare interesant, ne subestimezi, ai dorinţa de a-ţi face rău şi în acelaşi timp de a te răzbuna pe cei care ţi-s dragi.

— O ! mă întreb dacă nu devii mai rezonabilă decît natura, dacă nu-ţi astupi urechile, vreau să spun în adîncul fiinţei dumitale, ca să nu mă auzi. Iată, altădată se admitea ca un om, la mijlocul vieţii lui, să poată părăsi totul pentru un pelerinaj fără sfîrşit, pentru o cruciadă din care nu avea să se mai întoarcă, pentru o mănăstire, acum...

Esther Zarev luă un număr al revistei *Noul Mesager de Vest* care sta pe masă. Îl deschise, îl frunzări. Pe prima pagină numele meu figura sub titlul unui reportaj pe care-l întreprinsesem nu de mult : *După zece ani.* În el îi chestionam pe supravieţuitorii lagărelor morţii.

— Iată, Henri, chestionează-te şi pe dumneata însuţi. Fă-ţi propriul dumitale interviu, scrie un reportaj despre viaţa dumitale, din tinereţea dumitale pînă azi. În felul acesta vei vedea mai limpede, vei şti mai bine ce reprezintă existenţa dumitale, ce valorează ea pentru dumneata şi pentru ceilalţi.

Nu crezi ?

Cu degetul, ea lovea ușor în ziar, acolo unde figura textul meu.

— Îți vorbesc foarte serios. Fă acest efort, fă bilanțul ăsta. Și după aceea vom vorbi din nou despre proiectele în legătură cu... (Ea păru înspăimîntată de cuvîntul pe care se pregătea să-l pronunțe). Vom vorbi din nou despre proiectele dumitale de fugă.

— Un bilanț ? Un bilanț scris ? Va fi mai rău, Esther, mai rău decît acum. Voi revedea tot ce părea să promită viața și voi face diferența. Mă tem să nu rezulte în concluzie un zero de toată frumusețea.

— Sînt sigură de contrariu. Ești ziarist, în sfîrșit, ești un reporter onest și lucid, Henri : cînd îți vei fi făcut vreme, să alcătui, să redactezi dosarul dumitale, vei recunoaște partea de umbră dar și pe aceea de lumină.

— Esther, de ce nu faci ca și ceilalți ?

— Care ceilalți ?

— Soția mea, Hélène... Recomandă-mi o psihanaliză mai degrabă, decît această... această spovedanie pe care vrei să mă îndemni s-o scriu.

Ironia mea nu stîrni nici o urmă de zîmbet pe fața ei.

— Dacă ar fi trebuit să faci o analiză, n-ai fi așteptat pînă în prezent.

Ea mai privi încă o dată la titlul articolului meu din ziar.

— Sînt convinsă că în profesia dumitale, aplicîndu-ți chiar dumitale, povestirii dumitale, acest vechi obicei al meseriei dumitale, scriindu-ți viața dumitale cuvînt cu cuvînt, vei vedea mai limpede, îți vei reveni... (ea repetă rar) cuvînt cu cuvînt.

Esther îmi întinse mîna. Fața ei deveni din nou același chip care-mi era scump și familiar și care azi mă părăsise.

— Haide, Henri, gîndește-te la reportajul acela...

— Care ?... A ! da, mă rog, care îmi vor fi cititorii ?

— Dumneata.

— E puțin.

— Orfeu a coborît în infern și s-a reîntors pentru o singură persoană.

— Euridice...

— Adică : el însuși. Euridice era sufletul său pierdut, căutat, regăsit.

— Și în cele din urmă din nou pierdut. Eu, pierzîndu-mă pe mine, aș avea o șansă : s-o regăsesc pe Euridice.

Esther se făcu a nu mă fi auzit.

— Cititorii, Henri ? Mai tîrziu, mult mai tîrziu, pe copiii dumitale, vreau să spun : pe fiul dumitale, și pe Sylvie, aceasta îi va ajuta să înțeleagă mai bine viața decît o înțelegi d-ta... Poate și pe Betty ? Și pe Hélène ?...

Ea păstră pe chip un zîmbet ușor.

— Nu îndrăznesc să spun că-ți dau un ordin, dragă Henri, ai fi în stare să nu-l urmezi. În orice caz, e o rețetă.

— Bine, doctore, voi vedea.

Întinse către mine degetul arătător.

— Contez pe dumneata... Și, mai ales, te rog și te conjur, uită acel nefast fapt divers, acea mașină care se scufundă în adîncurile unui torent sau ale unei prăpăstii, acolo, în Cordilieri.

În calitatea sa de medic, Hélène era invitată anul acesta la cabana din Corbey unde copiii, în timpul vacanței de Crăciun și de Paști, se duceau de vreo trei ani într-un grup școlar și universitar. Reușind a face ca Elisabeth să fie angajată ca ajutoare de infirmieră, ea obținuse ca invitația să fie făcută pentru noi doi. Cabana era la marginea pădurii. Trebuia să mergi mai bine de o oră ca să ajungi la ea. În fiecare zi cîte un grup de tineri schiori era de corvoadă : ei coborau în sat și încărcau în niște sănii proviziile pe care le urcau apoi sus.

Sylvie și François-Gérard se antrenau ca să devină, în sezonul următor, instructori la cabană. Noi încercam să-i urmărim din ochi cînd se avîntau, coborau panta,

făceau coborîrea directă, săreau de pe trambulina unei ridicături de teren sau păreau să lunece pe aripi ca o pasăre albastră și una verde, precipitîndu-se de pe creste la vale.

Veselia, cîntecele, înjurăturile cu glas puternic ale băieților, rîsetele fetelor, dansul seara, mesele, gustările devorate de mîncăii veseli, reîntoarcerile cu strigăte în gura mare, cu respirații lungi pentru a-și trage sufletul, cu obrajii roșii și poleiți de frig și de soare, prieteniile, clanurile, primele iubiri, primele decepții, uneori într-un colț, pe ascuns, mînia amară a cîte unui băiat, lacrimile vreunei fete, lacrimile de copil ale unui imprudent. Mai mult decît guturai, angine sau entorse, Hélène și Betty ar fi avut de îngrijit rănile inimii, geloziile sau îndrăgostirile la prima vedere, dacă adolescenții ar fi avut îndrăzneala să li se destăinuiască așa cum o făceau cu Sylvie.

Către sfîrșitul ședерii lor acolo, Betty organiză un bal costumat : cearșafuri, perdele, hîrtii colorate făcură minuni. Iată pe zăpada albastră, verde, roșie, galbenă de focurile de artificii : Robinson și negrul său, Othello și Desdemona, Romeo și Julieta, și pirați, toreadori, un pierrot, amirali, arlechini și marchize. Sylvie (ca infantă), François-Gérard (ca paj) nu-și ascundeau mîndria de a avea ca părinți pe promotorii serbării : adică pe Robinson (cu o tichie de păr, o umbrelă, un barbișon fals, un baston de ski-carabină, permiteau fixarea personajului) și negrul lui — Vineri (Betty în colant negru, cu fața mînjită cu negru de fum) și regina zînelor, Titania-Hélène.

Travestiți, vopsiți în culori țipătoare, fericiți în frig și rîs, toți și toate, copiii și noi înșine, ne simțeam pentru o oră ai aceleiași tinereți.

Jos, în oraș, ei se uitau probabil cu jind la focurile noastre multicolore, bombănind (cu invidie, admirativ, imaginînd acolo sus o serbare și mai fantastică decît acea care ne încînta) : „Cei de la Corbey, ce mai bandă de nebuni..."

XXIX.

Am scris la Lima, redactorului şef al ziarului *Diario*, prietenului meu Juan Lopez. El avea acces liber la guvern, va putea obţine pentru mine acea invitaţie care doream să fie adresată ziarului meu, solicitîndu-i să fiu trimis în misiune în Peru. M-am informat cu privire la asigurări. Voi face un contract pentru o mare sumă, care să fie vărsată Elisabethei în cazul dispariţiei mele. Din punct de vedere material, nici soţia nici fiul meu nu vor avea de suferit în urma „accidentului". Cumpăneam riscul : societatea va întreprinde cercetări înainte de a plăti, dar eu aveam încredere în abilitatea lui Lopez şi a prietenilor săi : ei vor şti să procedeze în aşa fel, încît nimeni, niciodată, să nu-l mai întîlnească pe Henri Verrier. Regretam că-i vorbisem Estherei. Oare nu va comite vreo indiscreţie ? Contam pe „afacerea" asigurărilor ca s-o constrîng să păstreze secretul, de îndată ce prima va fi vărsată Elisabethei. Esther Zarev va fi condamnată la tăcere, altfel o simplă vorbă de-a ei ar însemna denunţarea mea ca infractor şi ruinarea soţiei şi a fiului meu Scrisoarea către prietenul peruvian, demersurile mele pe lîngă societăţile de asigurări îmi dădeau impresia unor simple formalităţi întreprinse pentru un străin. Îmi continuam între timp reportajul despre viaţa foştilor deportaţi. Uneori, Teo îmi înlesnea întîlniri cu cei cărora le vorbea despre André Couderc, sperînd că va da de urma

prietenului nostru... Poate că mă stăpînea, fără voie, ideea apropiatei mele fugi... toți supraviețuitorii îmi făceau impresia că se prefac numai că sînt printre noi. Ceea ce poate nici familia lor nu bănuia, ei mi-o dezvăluiau printr-un gest, o tăcere, o expresie a ochilor care trădau ba o absență, ba o panică. Aceasta se putea întîmpla în legătură cu faptele mărunte ale vieții cotidiene (astfel, metroul, cu încărcarea lui umană, îl speria pe careva dintre acești deportați, el trebuia să înfrîngă o tramă îngrozitoare cînd era nevoit să se urce într-un vagon la orele la care se îmbulzește acolo o mulțime buimăcită ; altuia vederea felurilor de mîncare într-un restaurant îi provoca totodată o foame dureroasă și un dezgust care-l împiedica să se atingă de mîncare). Lucru ce putea surveni și cu privire la dragoste, la prietenie, la mersul bîjbîind și sîngeros al istoriei (Teo îmi relata anumite confidențe de-ale prietenilor ei, de pildă pe ale aceluia care nu se mai putea apropia de femei : vederea, contactul, mirosul trupului lor gol îl aruncau din nou printre „cadavrele" goale care se aliniau în piața lagărului pentru apelurile din zorii zilei sau, eliberate în sfîrșit de plăpînda lor răsuflare, alunecau în grămezile de cadavre în care el, așteptîndu-și ziua propriei morți, trebuia să-i arunce sub privirea disprețuitoare a celor din SS ; despre altul care căuta zadarnic să-și regăsească dragostea și prin ea șansa de a renaște în lume : el părăsea o femeie de îndată ce femeia îi spunea că-l iubește, căci pentru el se vădea atunci cu o pregnanță de nesuportat că nici prietena care pretindea că i se dăruia, nici el însuși, obiect al ofrandei, nu există, că de altfel nimic nu dăinuiește în afară de prezența necontenit reapărută a coșmarului în care niște oameni smulgeau pe încetul altor oameni fie viața, fie pentru totdeauna posibilitatea de a trăi).

O bănuiam pe Teo că încearcă niște experiențe amoroase cu acești nefericiți. Poate că vroia, prin ei, să-și imagineze că-l regăsește pe prăvăliaș. Acea încredere, acea fericire pe care ea încerca să le-o redea, era pacea, bucuria cu care ar fi vrut să-l copleșească pe Couderc dacă printr-o minune el s-ar fi reîntors. Îmi arăta fotografii de-ale prietenilor ei făcute în ziua eliberării lor.

Mi se părea că descopăr mereu același chip de dincolo de disperare. Totuși, cînd mi se întîmpla să întîlnesc pe urmă, în prezența lui Teo, pe omul care fusese cîndva acel halucinant schelet, și care părea acum asemenea cu noi toți, aveam impresia, așa cum am spus, că nu văd, că nu ascult decît o fantomă ; adevărata, singura ființă veridică era aceea care rămăsese acolo, nu de mult, în pragul morții, și a cărui imagine acuzatoare o fixase fotografia.

Într-o seară, în cafeneaua în care ne întîlneam, Teo controlă dacă nimeni nu ne observă.

— Henri, am să-ți arăt ceva.

Ajunsesem să cunosc prea bine aerele misterioase pe care și le dădea pentru a dezvălui niște fapte neînsemnate, pentru a arăta o simplă poză ori cine știe ce carte ; nu m-am putut stăpîni totuși să nu zîmbesc, atunci cînd scoase din buzunar o bucată de lemn gri, o așchie de scîndură în formă dreptunghiulară.

— Nu rîde, Henri, te conjur.

Era o rugăminte, în severitatea feței și a glasului său.

— Privește.

Cu degetul, îmi arăta pe lemn, gravate în chip stîngaci, două litere : *EV*.

— *EV*, am spus eu, fără măcar să dau atenție.

— Cum, *EV* ? Nu citești : o literă, apoi *V* ? Tu spui Eve, ca femeia.

Ea repetă, întrebîndu-se :

— Eva ? Eva ? El o fi început să scrie acest cuvînt, apoi...

— Despre cine vorbești, Teo ? Și ce reprezintă această bucățică de lemn ?

În loc să-mi răspundă, îmi întinse din nou obiectul.

— Privește bine, Henri... Ce literă citești înaintea lui *V* ? Nu e *T* ? *TV*.

Fără îndoială, prima literă, cu toată stîngăcia liniilor, nu putea fi decît un *E* ; mă întrebam cum putea prietena mea să aibă cea mai mică îndoială în această privință. Ea se posomorî, după ce o asigurasem de eroarea sa. Înce-

tişor, învîrtea bucata de lemn în mînă. Ridică ochii spre mine, o cută ironică îi crispă puţin gura.

— Aceasta este o amintire de la prăvăliaş.

— O amintire a lui André !

Teo aşează pe masă, între noi doi, aşchia aceea de scîndură cenuşie.

Un fost deportat, îmi destăinui ea, fusese cel care i-o dăduse. Acestui nou prieten ea îi vorbise, aşa cum o făcea totdeauna, despre Couderc, despre porecla lui, despre pasiunea lui pentru jazz. Atunci, insului scăpat de la Loibl-Pass i s-a părut că-l recunoaşte în aceste detalii ale descrierii pe vecinul său de închisoare : şi el se numea Couderc, nu avea porecla de prăvăliaş, dar şi el vorbea despre jazz. Chiar graţie acestei pasiuni pentru jazz, aprecia deportatul, vecinul său putuse ca să reziste multă vreme, foarte multă. Couderc, mai spunea el, — nu putea fi vorba, evident decît de „prăvăliaş“ — fredona cu o voce stinsă melodii de blues lent şi le comenta pentru tovarăşii săi care nu-l ascultau. Parcă-l auzeam : „Ta-tatata-ta, acesta e Louis Armstrong, acest păcătos de Louis, acest Armstrong afurisit la trompetă... ta... tata — acum, hop ! e bătrînul Duke“. Îmi imaginam scheletul viu, matricula X gesticulînd cu sacade slabe în faţa tovarăşilor dansului macabru. Jazzul, amintirea jazzului îl menţinea, îl menţinea aproape pînă în ziua Eliberării, „jazzul şi această bucăţică de lemn“, adăuga confidentul Teodorei, încredinţîndu-i obiectul. „Asta e amuleta mea, negrii poartă amulete asupra lor, ele îi apără. Atîta timp cît voi poseda acest lemn, am să rezist“. Prăvăliaşul îi povestise toate acestea vecinului său. El purta sub zeghea vărgată fragmentul ăsta de scîndură atîrnat de un fir în chip de colier. Într-o dimineaţă, treziţi de lătrăturile şefilor de brigadă pentru o trecere în revistă pe platoul lagărului, primiseră ordinul să se prezinte în pielea goală în zori de zi. Couderc se despuiase, o dată cu hainele, şi de amuletă. Cînd se întorsese în baracă, îşi căutase zadarnic bucăţica de lemn : fără îndoială că obiectul căzuse pe jos şi acolo, din nebăgare de seamă, cu o lovitură de picior, o fi ajuns în cine ştie ce gaură a podelei. Prăvăliaşul nu-şi mai găsi fetişul. El nu făcu nici o remarcă faţă de tovarăşii săi cu privire la asta. Dar nu mai fredona melodiile de jazz

și nu le mai mima ritmul ; pe șantier, în tunelul pe care deportații trebuiau să-l sape, părea să nu mai ia în seamă nici ordinele și nici reacțiile brigadierilor. Într-o dimineață, careva din brigadieri începu să-l înjure din cauza încetinelii cu care umplea cu pietre o roabă. În timp ce bruta vocifera, Couderc rămăsese parcă absent, cu lopata în mînă. Exasperat, șeful de brigadă pune mîna pe-o lopată și izbi cu ea în ceafa lui Couderc, care se prăbuși. Vecinii lui de închisoare n-au putut face altceva decît să-l ducă pînă la baracă. Încercară să-i cureţe rana sîngerîndă. Toată noaptea Couderc gemu, a doua zi îl duseră la infirmerie : între capul descărnat care căpătase culoarea cărămizii și trupul său scheletic, umflătura de la gît părea monstruoasă. Două zile mai tîrziu, prăvăliașul muri. Oamenii din SS îi arseră cadavrul pe un rug, fiindcă lagărul nu avea cuptor de crematoriu. Puțin timp după aceea, din întîmplare, pe o grămadă de deșeuri, din fundul barăcii, prietenul lui Couderc descoperi amuleta pierdută.

Părăsisem cafeneaua împreună cu Teo ; umblam de colo-colo pe o stradă foarte frecventată. I-am cerut prietenei mele amintirea derizorie și tragică și ea mi-o întinse. Priveam, citeam, pipăiam inscripţia nu prea adîncă a celor două litere, cu aviditate, cu emoţie, ca și cum aveam să regăsesc toată suferința prietenului nostru și speranța lui zadarnică în acea biată zgîrietură a lemnului.

Brusc, am exclamat : *EV* ! Emilie Verrier ! Emilie !

— Cum ?

Ea îmi smulse plăcuța.

Emilie : Couderc, acolo trăise prin și pentru amintirea ei ! Ce spera el ? Bănuia oare că mariajul ei cu Sergiu Valenkov nu va putea dura ? Credea că, dacă s-ar întoarce într-o zi de la Loibl-Pass, va avea din nou șanse pe lîngă Emilie ?

— Teo, ce faci ?!

I-am prins mîna în zbor. Prea tîrziu ! Ea azvîrlea spre gura unui canal de scurgere bucata de lemn, care lovi extremitatea trotuarului ; am sărit ca s-o prind, dar fetișul deja aluneca și dispăru. Am rămas împietrit locului. Niște

mașini mă atinseră ușor. Departe, în fața mea, Teo, cu mîinile vîrîte în buzunar se îndepărta cu pași mari.

M-am întors încet acasă. Nu mă puteam elibera de această imagine. Teo arunca în fundul unei grămezi de cadavre trupul scheletic, însă viu, încă viu al prăvăliașului.

Seara i-am scris surorii mele : „*EV*, inițialele numelui și ale pronumelui tău, Emilie".

Eram pe punctul să trec în cuprinsul scrisorii numele Teodorei Valenkov, cînd am înțeles deodată ce vrusese ea neapărat să descifreze pe amuletă, și ce lovitură trebuie să-i fi dat, dezvăluindu-i ceea ce ea nu vroia să vadă ! *TV*, citea ea nu *EV* : Teo, desigur.

Teo Valenkov și nu Emilie Verrier... Ce m-ar fi costat să mint, dacă în clipa aceea aș fi înțeles ? Emiliei, cînd îi voi spune despre devotamentul lui Couderc față de amintirea ei, lucrul ăsta nu-i va stîrni altceva decît un gînd afectuos și trist, în timp ce Teo, dacă aș fi spus : „Da, cred că ai dreptate, este poate, e sigur un *T*", ce fericire — o fericire de suferință infinită, de disperare, dar totuși o fericire — i-aș fi îngăduit să păstreze începînd din acel moment pînă la sfîrșitul zilelor ei.

Am rupt scrisoarea destinată surorii mele. Am luat din nou condeiul spre a-i scrie Teodorei, ca să-i spun cît de mult regret că aruncase plăcuța, căci ar fi trebuit s-o studiem cu lupa, să vedem dacă prietenul nostru nu gravase pe ea alte semne decît aceste două litere, despre care mă întreb acum dacă le citisem ori nu bine, dacă nu erau cumva *T* și *V*, așa cum de fapt credea ea.

Viclenia mea venea prea tîrziu. Scrisoarea rămase fără răspuns. N-am mai revăzut-o pe Teo. Zadarnic am încercat de mai multe ori să trec pe la ea. Totdeauna am găsit ușa încuiată. Portăreasa imobilului îmi spuse că „doamna rusoaică" plecase într-o călătorie, ea nu-i cunoștea nici adresa, nici durata absenței. Teo nu mă va mai ierta că-i distrusesem ultima minciună care-o făcea să trăiască.

Foștii deportați, acești martori a ceea ce nu poate fi numit, cum pot ei oare să tolereze ca lumea să-și

continue cursa mizerabilă ca şi cum iadul lor n-ar fi existat şi ca şi cum el nu s-ar pregăti să-şi deschidă din nou peste noi, în noi, botul pestilenţial? Şi cum putem tolera să nu se încerce orice, cu disperare, pentru a răscoli de sus pînă jos (cum se răscoleşte un pămînt sălbatic) o lume care zămisleşte asemenea tenebre? Cum putem tolera o societate mulţumită să înscrie la orizontul omului, al omului abia ieşit din grămezile de cadavre şi pe care ar fi trebuit să-l ridice printr-un elan prodigios spre o lume de tinereţe absolută, pe aceşti zei groteşti: profitul pentru unii, venitul pentru toţi, şi închisoarea în numele unei libertăţi viitoare.

XXX.

Am primit din Peru mesajul aşteptat : invitaţia şi scrisoarea pentru misiunea cu privire la mine vor fi trimise cît de curînd ziarului meu. Înainte de a „pleca", aş fi vrut s-o văd pe mamă-mea şi pe Emilie, dar mă temeam ca emoţia să nu rişte să-mi slăbească voinţa, mă temeam, de asemenea, ca vorbind cu sora mea despre moartea prăvăliaşului, să nu trădez propriu-mi secret. I-am cerut Estherei Zarev să fie mesagera mea pe lîngă Emilie după ce voi fi plecat şi să-i spună ceea ce aflasem despre soarta şi despre dragostea prăvăliaşului. Ea îmi răspunse că şi dacă ar vrea s-o facă, n-ar putea. Apoi, cu un rîs sacadat care-i era străin, se preocupă să afle dacă „în mod hotărît ideea de a dispărea, de a-mi arunca maşina într-o oarecare prăpastie din Anzi, tot mă mai stăpînea".

I-am arătat răspunsul prietenului meu de la Lima şi Esther se îngălbeni la faţă.

— Dumneata... cu... farsa dumitale !

N-o recunoşteam pe calma şi înţeleapta mea prietenă care îşi păstra totdeauna cumpătul şi influenţa binefăcătoare în mijlocul rătăcirilor noastre. Este adevărat că Hélène mă avertizase : de cîtva timp, sănătatea Estherei Zarev o îngrijora ; cumnata mea vorbea de depresiune, şi din nou îl făcea răspunzător pe Falmer de suferinţa fostei sale eleve. „Mi-e teamă s-o ştiu singură acolo la Manville", spunea ea. Betty nu împărtăşea această îngrijorare : desigur, Esther era obosită, dar atîta tot, Esther

își va regăsi repede echilibrul. Eu îi dădeam dreptate; totuși siguranța soției mele mă irita. Toată numai anxietate, frămîntare, fiind chiar uneori îndrăgostită de nenorocire nu hotărîse ea oare în schimb, o dată pentru totdeauna, că așa cum Esther Zarev nu putea fi decît bunul simț și echilibrul în persoană, eu nu cunoaștem durerea, pasiunea, dorința?

Și tocmai de aceea, ciudat, pentru ca în ochii ei și — mai tîrziu — în ochii copiilor, chipul meu să capete viață, tocmai spre a nu rămîne pentru totdeauna acel lucru familiar, invizibil, insensibil ce eram pentru ea, de aceea vroiam, aveam să „ies" din existența ei, așa cum uneori un actor părăsește scena, și multă vreme amintirea lui, personajul său sălășluiesc în noi mai puternic decît însăși prezența sa.

Împotriva Elisabethei se urca în mine, chiar în acea clipă, o deznădăjduită revoltă, însă împotriva Estherei Zarev vorbele mele păreau să-mi exprime mînia.

— O farsă? Ce știi tu? Cu ce drept?

Pasivitatea prietenei mele mă surprinse. Cu capul plecat, cu umerii osteniți, ea repetă ultimele-mi cuvinte.

— Cu ce drept? Cu ce drept?

Și continuă cu un firicel de glas ca și cum ar fi fost să-și piardă răsuflarea (în așa măsură chipul și privirea ei dădeau impresia de epuizare, încît s-ar fi crezut că nu are de fapt nici măcar puterea de a gîndi și că vorbele îi veneau pe buze fără să-și mai dea seama).

— Cu ce drept, cînd există Sylvie, cînd există un băiat frumos care-i seamănă soției tale, cînd există soția ta, și Hélène, și sora ta, și mama ta, cînd există această lume în care trebuie să luptăm, să luptăm pentru ceva mai puțină oroare, pentru ceva mai puțină umbră; cu ce drept să dispari? Mașina pe care o arunci într-un fluviu de partea cealaltă a pămîntului, ușor de spus, și de ce, la urma urmei, de vreme ce ești acolo, să nu rămîi în mașină?

— Într-adevăr, de ce?

Ea ridică spre mine niște ochi stinși. Am simțit o indispoziție, ca și cum, prin pupilele prietenei mele m-ar fi privit o ființă necunoscută.

Își frămîntă agitată mîinile.

— Nu... nu... murmura ea... nu așa ceva... nu dumneata.

Ea-și coborî pleoapele. Am văzut-o respirînd adînc de mai multe ori. N-avu curajul să mă privească din nou, însă tonul îi era mai stăpînit.

— Va trebui să-ți amintești, Henri : ți-o cer eu... (se opri cîteva secunde și următoarea sa frază mă umplu de stupoare prin însăși forma ei), Esther Zarev îți cere să-ți rememorezi pe cît posibil, pe cît este cu putință, nu-i așa, viața dumitale, vreau să spun că trebuie să scrii toate acestea, toate acestea, pe urmă vei ști, în fața acelui registru contabil, dacă, avînd înaintea ochilor întreg pasivul și activul, mai poți (glasul ei slăbi) să fugi sau nu.

Deznădejdea întregii sale ființe, tonul de tristețe solemnă care străbătea ultima ei remarcă mă impresionau. Zadarnic mă străduiam să zîmbesc.

— Dar, dragă Esther, mi-ar trebui ani și ani ca să fac așa ceva... ar dura tot atît de mult ca și o psihanaliză.

În loc să răspundă la remarca mea, îmi vorbi despre Nicolas Valenkov : se înfunda zi de zi mai mult în delirul său.

Cînd se pregătea să mă părăsească, Esther avu din nou acel scurt rîs sacadat care-i semăna atît de puțin.

— Între ruși, nu-i așa, eu îl înțeleg pe Nicolas Ivanovici. E poate singura modalitate pentru el ca să cunoască în sfîrșit un fel de... eliberare.

În zilele care urmară rămaserăm fără vești de la prietena noastră. Hélène și Betty se mirau că n-o mai văd la conferințele și seminariile unde o întîlneau de obicei.

Într-o seară, la unul din cursurile acelea, un coleg al Hélènei, psihiatru la Manville, îi povesti despre accident : în ajun, Esther Zarev care mergea cu mașina în mare viteză de-a lungul Senei, greșise la un viraj, mașina se rostogolise în fluviu. O scoaseseră la mal, cîteva ore mai tîrziu, trupul rămînea captiv în ea.

„Tu ai ucis-o pe Esther Zarev". Știam că prietena noastră este deprimată — Hélène mi-o spusese și mi-o repeta — dar proiectul pe care i-l destăinuisem eu de a dispărea, teama ei că l-aș putea realiza, ce drumuri au brăzdat în sufletul său în acea clipă de slăbăciune, ce

drumuri care duceau la acea cotitură de deasupra fluviului ? Ca și ceilalți, vorbeam și eu de accident și trebuia să-mi înfund unghiile în carnea palmelor ca să nu strig, ca să nu mă acuz de acea crimă. Îmi reveneau în memorie fraze de mult uitate și pe care Esther le pronunțase în urmă cu mulți ani, la Saint-Ferréol sau la Manville. Îi revedeam ochii, globurile strălucitoare ale ochilor ei pe care le învăluia repede o umbră de visare, cînd se întreba : „Cum poți să trăiești, să cotinui să trăiești, cînd te simți inutil ? cînd trăind nu aduci nimic pentru viața celorlalți ? Atunci ar trebui să mori. Și dacă cel puțin moartea noastră ar putea servi cuiva ori să salveze pe cineva, totul ar fi bine". S-ar fi sinucis ea oare dacă nu i-aș fi mărturisit propriu-mi sentiment de eșec, ideea mea de fugă, de accident simulat ? — „Da, îmi spuneam uneori, fără a găsi alinare în acest răspuns, da, Esther, vroia să moară, din vorbele mele ea a desprins mijlocul de a-și ascunde sinuciderea, și a putut de asemenea acționa prin moartea ei asupra destinului meu. Care o fi fost ultimu-i gînd, atunci cînd s-a hotărît să îndrepte volanul către fluviu ? O fi considerat propriu-i act justificat, pentru că el avea poate să mă forțeze să rămîn, să mă forțeze să trăiesc ?" (Oare cum aș putea îndrăzni să repet după ea același *accident ?)*

Cu toată mîhnirea ei — sau tocmai, din cauza asta ? — Hélène se apropia de mine. Nu bănuia că prietena noastră și-a provocat singură moartea ; totuși, la suferința doliului se adăuga tristețea de a o fi văzut pe Esther Zarev sfîrșindu-și zilele într-o stare oarecum stranie. Pentru Hélène, care totdeauna găsise pe lîngă prietena dispărută motive de curaj, de încredere în sineși și în exercitarea științei lor, tenebrele și amenințarea care în cîteva săptămîini o schimbaseră atît de profund pe Esher Zarev, rămîneau un subiect de neliniște și de spaimă. În același timp, Hélène se arăta atentă față de propria-mi tristețe. Părea foarte preocupată de a o înlocui pe lîngă mine pe confidenta, pe sfetnica ce devenise treptat-treptat, într-un chip atît de discret, de eficace, Esther. Uneori chiar solicitudinea Hélènei mă apăsa : acea privire cu care-mi urmărea într-ascuns gesturile, vorbele sau tăcerea, nu era oare privirea cu care-și cerceta bolnavii ?

— Într-adevăr, Henri, tot stînd mereu alături, oamenii sfîrșesc prin a nu se mai cunoaște, prin a nu-i cunoaște pe cei cărora li-s dragi. Eu îmi reproșez... În ultimii ani, viața la Paris, studiile, bolnavii, mereu lipsește timpul. Îmi reproșez că am lăsat să slăbească, să se estompeze această... această, da, ăsta e cuvîntul, această fraternitate între noi doi... (O ! frumoasă, dragă ipocrită, nevinovată ipocrită). Pînă la urmă, relațiile de muncă sînt mai tari decît cele care ni-s totuși mult mai esențiale, e stupid, e deplorabil, nu ?..... De ce îmi dau seama de toate acestea abia azi ?... Dar Henri, pentru că... Dacă vrei, eu am impresia că biata noastră Esther menținea, prelua sarcina acestor dialoguri, exprimate sau nu, înțelegi, a acestor dialoguri ale afecțiunii dintre tine și mine, ea era parcă depozitarea tacită a... prieteniei noastre, întreg trecutul nostru, trecutul... îndelungul nostru trecut trăia în ea, în fond, prin ea, era prezent. Acum... Hélène îmi zîmbea. Zîmbet rar venit de unde, din ce depărtare, în adîncul ființei ei, pe care — chiar din adolescență — o învăluia o austeritate fără greș (aproape fără greș).

— Îmi vei îngădui să fiu... o ! puțin... pe lîngă tine, ceea ce era Esther ?

Înțelegeam că zîmbetul ei era de timiditate și melancolie și că se năștea din amintirea acelor vremuri cînd fuseserăm atenți unul față de celălalt, prea mult uneori, mult prea mult.

Zîmbetul său dispărea, Hélène întorcea capul ca și cum ceea ce îi rămînea de spus ar fi costat-o și mai scump.

— Și tu, Henri, tu ai putea să-mi dăruiești nu numai prietenia ta, ci și puțin, un dram din aceea pe care o găseam la Esther.

Un fir de păr alb, acolo, două trei pe tîmpla stîngă pierdute în bulbucătura coafurii. Și această rețea de riduri fine la colțul pleoapelor, această cută, această linie de la colțurile buzelor. „Sfîrșim prin a nu ne mai vedea“ De cîte săptămîni, luni, n-o mai văzusem? surprins, emoționat să descopăr la ea rănile vîrstei. Într-o adiere dulce-amară îmi revenea căldura minunată, nefastă, a celor cîteva clipe din tinerețea noastră în care Hélène și cu mine, din cînd în cînd, simțeam între noi, ca pe o prăpastie ce brusc se întredeschide, dorința.

Din „dragostea“ noastră, eu habar n-aveam ce mai rămăsese pentru ea. Fără îndoială că Hélène sfîrşise prin a o uita cu desăvîrşire (Loutremont era de-ajuns pentru a-i fixa visările inimii şi pe ale trupului, dacă ea binevoia să mai consimtă la atari iluzii). Pentru mine, vestigiile acestei pasiuni, în mod ruşinos îngropate, contribuiau şi ele să-mi nutrească resentimentul faţă de viaţă.

— Promite-mi, Henri.

Ce promisiune aştepta ea de la mine ? Nici una nu era posibilă şi nici necesară. Nu eram noi oare, de totdeauna, făgăduiţi unul altuia, promişi acestei ambigue afecţiuni, între ispita îngropată a incestului şi dubla fraternitate pe care o ţesuseră pentru noi fratele şi soţia mea ?

— Promite-mi să... în sfîrşit, să-mi vorbeşti... să-mi spui... aşa cum făceai, presupun, cu Esther, dacă într-o zi, pentru tine, ceva n-o să mai meargă aşa cum trebuie.

— Dar totul merge bine, Hélène.

De ce nu mi-am stăpînit iritarea din glas ? Nu putusem suporta să fiu din nou „observat“ !

O săptămînă după accidentul Estherei, sora mea, fără a ne preveni, a sosit la noi. Mi-era teamă de clipa în care aveam să-i vorbesc despre moartea şi despre mesajul găsit iar apoi imediat pierdut al lui Couderc. Pînă una alta, ea era aceea care mă înconjura cu atenţii afectuoase. De unde totdeauna se complăcuse în a-mi cere ajutor şi îmbărbătare, acuma îmi vorbea, pasă-mi-te, ca unui bolnav căruia vrei să-i dai curaj.

— Tu ştii, micul meu Henri, la urma urmei, viaţa... Tu ai avut satisfacţii în existenţă, copiii, reunirea voastră în sfîrşit la Paris, Betty şi cu tine... De altfel chiar şi eu, şi ştie bunul Dumnezeu că totuşi n-am fost cruţată de încercări, ei bine, viaţa, contează totuşi, bucuriile, încîntarea pe care le poate aduce.

Vorbele sale, glasul ei nu sunau cum trebuie. Ceea ce mă irita. În acelaşi timp, simţeam bine că afecţiunea sa pentru mine nu era simulată. Poate că Emiliei îi era ruşine de „vorbele sale frumoase“ şi, de mai multe ori m-am aşteptat ca ea să părăsească frazele ticluite pentru a-şi petrece braţele pe după gîtul meu, pentru a mă să-

ruta rîzînd şi plîngînd, şi rîsul, lacrimile, sărutul ei ar fi fost cea mai bună, adevărata manieră de a-mi spune : „Iată, bătrîne, noi doi, nu-i aşa, viaţa, am cunoscut-o totdeauna cum e, sărbătoare şi durere, zîmbet şi lacrimi, nu-i cazul să ne schimbăm acum şi nici pe ea cu noi. Trebuie să continuăm, n-avem încotro. Iar faptul că eu te iubesc mult, că tu mă iubeşti mult, dincolo de cuvinte, ca şi în copilărie, înseamnă ceva, nu ?“ În loc să-mi vorbească astfel, înţelepciunea ei, predicile sale ca o lecţie învăţată pe de rost. Totuşi, privirea ochilor viorii (pe care adesea o învăluiau pleoapele ca pentru a evita o mărturisire tăcută), tinereţea acelei priviri, blîndeţea ei (pe care n-o alterau cearcănele anilor), îmi făceau bine. Chiar dacă, în gîndul meu, tunam şi fulgeram împotriva bunelor, prea bunelor intenţii ale Hélènei şi ale Emiliei faţă de mine, eram mişcat de aceste dovezi de tandreţe. Cu atît mai mult sufeream simţind că se agravează şi mai mult distanţa pe care atitudinea Elisabethei o săpa între noi doi. Soţiei mele îi plăcea să-şi găsească o tot mai mare mulţime de munci şi obligaţii atît în cadrul sarcinii sale de psiholog, cît şi al rolului de menajeră. Toate acestea îi provocau o oboseală alarmantă şi o stare de permanentă ostilitate la adresa tuturor, a mea, a copiilor şi înainte de toate chiar a ei. Hélène mă asigura că Elisabeth se apără în felul acesta împotriva mîhnirii legate de pierderea prietenei sale

— Şi eu am fost mult timp aşa, mai remarca Hélène. Vreau să spun : tot ce mă rănea provoca în mine o repliere, un sentiment de intolerabilă singurătate şi, în exterior, o agresivitate faţă de lume, acea lume mereu gata să pricinuiască rău şi pe care trebuie s-o ţinem deci la distanţă, să încercăm s-o respingem, s-o intimidăm. Trebuie să înţelegi acest lucru, trebuie s-o înţelegi pe Elisabeth.

Nu îndrăzneam să-i răspund că ea însăşi continua prea des să reacţioneze în felul acesta şi că poate faptul că se găsea de atîţia şi atîţia ani alături de dînsa, o îndemna pe Betty în mod inconştient s-o imite. Nu îndrăzneam să-i spun că atari femei veşnic rănite provocau anturajului lor o rană continuă. Proiectul de fugă, de la care Esther Zarev mă abătea prin moartea sa, îmi repetam că

mi se impusese exact în măsura în care mă vedeam neputincios de a o elibera pe soţia mea de frămîntarea ei, şi mai mult încă, în care mi se părea că nu pot fi pentru ea decît un inalterabil izvor de decepţie, un duşman intim. De altfel, în ciuda greutăţii tragice aruncate de Esther în balanţa destinului, n-aveam să fug totuşi ? Dar dacă Hélène spunea adevărul ? Dacă Elisabeth, sub nefericirea, sub ostilitatea ei, n-ar fi decît pură fragilitate ? Şi noua blîndeţe a Hélènei faţă de mine, complicitatea fraternă a Emiliei, ca şi primăvara cotidiană a copiilor ţeseau fire invizibile în juru-mi.

Acest cerc al afecţiunii veni să-l mai întărească şi o scrisoare a Carolinei. Ea îmi vorbea despre copiii săi, spunea că fiul şi fiicele ei aşteptau — crescînd — poate şi mai mult din partea tatălui lor decît de la ea. Se gîndea că Sylvie şi François-Gérard aveau norocul de a mă păstra pe lîngă ei, căci eu nu eram dintre „cei pe care vîrsta îi îndepărtează pentru totdeauna de la adevărata tinereţe". Mi se părea că citesc printre rînduri o decepţie cu privire la proprii săi copii, ca şi la soţul ei, fără îndoială prea puţin demn de încrederea sau de interesul pe care i-l arătau Patrick şi surorile lui ; mai înţelegeam că dacă îmi era semnalată şansa pe care prezenţa mea o oferea Sylviei şi lui François-Gérard, trebuia să măsor la rîndul meu fericirea pe care mi-o aduceau amîndoi. Îi mulţumeam în gînd Carolinei pentru acest har care părea să strălucească în ultimul timp în jurul meu ca pentru a mă apăra de mine însumi. Mă gîndeam că asemenea clipe m-ar fi făcut altă dată să cred în îngeri. Mi-o imaginam pe Esther, înger invizibil, revenită pentru a veghea asupră-mi.

I-am împărtăşit această impresie surorii mele şi atunci ea s-a trădat.

— Un înger, ai dreptate, mai mult decît crezi, în scrisoarea ei...

Şi se opri, sîngele îi urcase în obraji pînă la tîmple, pleoapele i se zbăteau nervos.

— Ce scrisoare ?

— Nu, nimic, nu asta am vrut să spun.

Am presat-o cu întrebări. Sfîrşi prin a-mi mărturisi. O scrisoare a Estherei o implorase să vină la mine : eram în primejdie, trebuia să mi se dea cu orice preţ sentimentul

că nu sînt singur, că viaţa mea le este necesară celor care mă iubesc, pe care-i iubesc : ei, surorii mele în special. Emilie venise în goană. La sosirea sa, noi îi povesteam despre accidentul Estherei. Seara, în camera sa, Emilie reluase scrisoarea ; data era chiar aceea din ziua accidentului.

În zadar am rugat-o ; Emilie nu-mi arătă scrisoarea ; pretindea că în emoţia ei, cînd a văzut data, a rupt-o. M-am dus atunci la Hélène şi am întrebat-o fără menajamente :

— De ce nu mi-ai vorbit de scrisoarea pe care ţi-o trimisese Esther ?

— Ce scrisoare ?

Nu ştiu dacă Hélène simula mirarea sau dacă întrebarea şi nerăbdarea mea erau pentru ea o enigmă. Continuam totuşi ca şi cum aş fi fost sigur de ceea ce întrebasem.

— Ştii bine : scrisoarea în care, tocmai înaintea morţii ei, îţi vorbea despre mine.

Dacă mă înşelam, pe loc i-aş fi dezvăluit Hélènei îngrijorarea Estherei cu privire la mine şi aş fi fost constrîns să fac atunci caz de mesajul primit de Emilie. Dar nu, cutezanţa mea dădea roade : am văzut-o pe Hélène tulburîndu-se. Vădit lucru, acum ea mînţea şi mînţea destul de prost. I-am reproşat-o. Pentru a cîştiga partida, am exclamat :

— O scrisoare datată din ziua accidentului !

— Nu, din ajun.

Hélène se trădase... Citeam pe faţa ei că-i era necaz. Acum era rîndul meu să fiu stînjenit, cînd mă întrebă cum de aflasem de trimiterea acelei scrisori. Am preferat să-mi mărturisesc stratagema. Mi-a fost teamă ca Hélène să nu mi-o ia în nume de rău. Faţa i se închise, privirea ei reluă acea opacitate care dădea impresia, dacă nu a unei absenţe, cel puţin a unei profunde retrageri. Apoi ochii i se luminară din nou, privirea sa se înălţă spre pupilă aşa cum dintr-o fîntînă se înalţă o licărire la suprafaţa găleţii care şiroieşte.

— Esther te iubea mult, îmi spuse ea cu voce domoală. Păru un timp să cugete, cu ochii însă mereu întorşi spre mine.

— Suferea poate, pentru că observa ceea ce nouă ne scăpa, acea distanţă care, fără ca noi să bănuim, se instalează între noi zi de zi, între tine şi mine, între sora ta şi tine, între...

Am crezut că ea nu îndrăzneşte să termine : „Între Betty şi tine".

— Ne iubea mult, repetă ea.

O clipă privirea i se sprijini de mine ca pentru a cere ajutor.

— E straniu, nu-i aşa, aceste scrisori, faptul că a avut grijă să scrie aceste scrisori tocmai înaintea accidentului...

— Ea nu putea să ştie...

Îmi simţeam glasul lipsit de convingere.

— Evident... murmură Hélène.

— N-aş putea citi scrisoarea ?

Replica Hélènei veni seacă.

— Nu cred.

Apoi spuse cu un glas ceva mai blînd, ca şi cum rugămintea dispărutei i-ar fi cerut să aibă faţă de mine această blîndeţe :

— De altfel, Henri, cunoşti dezordinea biroului meu, n-aş fi în stare să regăsesc hîrtia aceasta.

I-am scris Carolinei, i-am mulţumit pentru solicitudine. Am pretins că Esther Zarev îmi ceruse adresa ei, ca să-i scrie. Avusese ea timp s-o facă, de vreme ce — o informam pe Caroline — un accident mortal i se întîmplase ? Cumnata mea căzu şi ea în cursă ; da, scrisoarea Estherei îi parvenise. Ce nenorocire, accidentul acela ! Ea o cunoştea puţin pe prietena noastră, aşa că fusese surprinsă de acea corespondenţă. Într-adevăr, adăuga Caroline, o întîlnire fusese de-ajuns pentru a stabili între ele două o reală simpatie ; şi apoi, probabil că eu îi vorbisem, presupunea, Estherei despre dînsa, cu multă prietenie, judecînd după scrisoarea postumă.

Deţineam astfel dovada dorinţei, a ultimei dorinţe a Estherei. Înainte de a muri, vrusese să mă salveze, să mă apere împotriva mea însumi, şi împotriva mea însumi s-o mai apere poate şi pe Betty şi pe copii. Acest complet al prieteniei în care ea antrena, în care îndemna să se alieze între ele — fără totuşi ca nici una dintre

ele să fi putut-o bănui — pe Emilie, pe Hélène și pe Caroline, mă emoționa și mă irita în același timp. Sau mai degrabă nu vroiam să recunosc cît de mult prezența moartei îndărătul afecțiunii surorii mele și a cumnatelor mele mă tulbura, iată de ce mă ridicam împotriva acestei tiranii fraterne; trebuia, mă gîndeam, să-mi pun în aplicare proiectul de plecare, de-ar fi și numai spre a-mi dovedi propria libertate chiar și în fața interdicției pe care o moartă pretindea să mi-o impună.

Înainte ca Emilie să ne părăsească, i-am dezvăluit descoperirea Teodorei cu privire la prăvăliaș. N-am îndrăznit totuși să-i spun că Teodora aruncase amuleta însemnată cu inițialele *E V*. Sora mea mă ascultă fără să rostească o vorbă. Mergeam în ziua aceea de-a lungul Senei, spre Auteuil. Îmi amintesc de vîntul care zdrelea cu valuri scurte fluviul cenușiu. Emiliei îi flutura părul pe tîmple. Ea s-a oprit, s-a întors către mine, eu am rămas la rîndu-mi nemișcat.

— Nu pe mine m-a iubit prăvăliașul, ci un vis, visul său, mult mai frumos și mai bun decît Emilie Verrier.

Ne-am reluat drumul pe bordura cheiului, ea rezemată de mine, cu umerii sub brațul meu. Și Emilie a continuat :

— Fără îndoială, tot pentru un vis, un vis care nu avea din Guillaume decît aparența, eu însămi mi-am ratat viața.

Îmi plimbam ochii pe apa striată de umbre reci între valuri. Mi se părea că o văd pe prietena mea moartă întinsă în albia fluviului.

De-a pururea și-o zi ? Ce ar fi făcut Orlando din acea zi de după eternitate ? Ce ar fi putut să facă decît să retrăiască în gînd, în amintire, în vis, acea eternitate pe care, de fapt, o trădase, și să adauge astfel într-o zi o eternitate la o eternitate ? Ziua întoarcerii eterne, în fond.

Esther, oare nu ai vrut chiar acest lucru pentru mine ? Nu oare ziua aceea, tocmai, o trăiesc eu de cînd... de ani de zile, de cînd re-trăiesc, din devotament față de dorința ta, „eternitatea“ vieții mele ?

La noi, alături de Sylvie și de François-Gérard, tineretul lumii. „Tinerele fete egale în drepturi cu băieții" defilează, unele rămîn pentru vacanță. Timp de cîteva luni impresia de a avea un al treilea copil. Syl îmi povestește flirturile lor, sau mai degrabă îmi vorbește de germanul, de suedezul sau de americanul care flirtează sau se logodește sau se va căsători sau a rupt cu Randy, cu Elke, cu Juanita, cu Gisela, cu Joan, cu Guerlinde, cu Dorothy, cu Olivia. Uneori și Julieta belgiană, elveţiană, engleză, germană, spaniolă sau new-yorkeză îmi face confidențe, și uneori ascultîndu-le bîlbîiala dulce sau aspră, ametesc în fața ochilor negri, albaștri, verzi, cenușii, aurii, a pielii de zăpadă sau de soare, a acelei libertăți, a zîmbetului, a trupurilor, a acelui fel ambiguu de a mi se adresa mie ca și cum aș fi tatăl absent, păstrînd totodată pe față, pe brațe, pe sîni, pe picioare nu știu ce expresie, nu știu ce atitudine evasiamoroasă. O! Faust, ehe! Ulise, ce ispită pentru tine această lume pe care o inundă tinerețea Evei, dar, vai! ca și Dumnezeu, satana a murit!

În vacanță mai vin și prietenii și prietenele copiilor, ei sînt atît din Londra, din Colonia, din Montreal, cît și din Paris: cîntecele lor, ritmurile lor, ghitarele lor sînt aceleași. Cu auto-stop-ul ei ajung pînă la mare, debarcă, asediază, ne încercuie casa de pe dune, pe care o transformă în sală de mese, în dormitor, în jam-session, în colocviu internațional, în turn Babel, în surprise-party, în fiesta, în supra-boom * permanent. (Randy, americanca frumoasă care înota, se lăsa la fund, sărea din nou la suprafață, sirenă al cărei tors de chihlimbar șiroind de apă țîșnea drept în sus pînă la talie, apoi se scufunda din nou, ieșea iar la suprafață, în timp ce pe plajă, slăbănog, roșcat și bărbos, Van Gogh de douăzeci de ani, Klaus, fiul ofițerului neamț,

* Lit.: supraprosperitate, în sens de stare euforică, de veselie la culme. (N. Tr.)

își scărpina ghitara și cînta dragostea, libertatea, revolta : seara, dansul pe răcoare, Guerlinde, valkirie drăgăstoasă în brațele mele, minte atît de bine murmurîndu-i lui Faust că dansează corect, că-i place să danseze cu el ; și mai tîrziu, noi toți, bătrîni și tineri, tăcuți, cuprinși parcă de o panică secretă privind sus pe cerul de august noua, tulburătoarea stea căzătoare a satelitului ; dar nu, panica e pentru noi, pentru Betty, pentru Hélène și pentru mine, alături de noi copiii Europei și ai Americii tac numai pentru a saluta în trecere, acolo sus, acel semnal al lumii lor noi.)

XXXI.

Spre a da ascultare Estherei, i-am înştiinţat pe prietenii mei din Peru că renunţ la invitaţia lor. Spre a da ascultare Estherei, am început să scriu această poveste, povestea mea, spre a îndeplini dorinţa unei moarte şi de asemenea, poate, cu slaba speranţă pe care mi-a dat-o de a mă vindeca astfel (de ce ? de mine însumi ?). Am început puţin timp după accident : au şi trecut cinci sau şase ani. Iar viaţa mea continuă, în timp ce pretindeam că o surprind în trecutul ei, încercînd să vin de acolo cu ea în prezent : veghea, somnul, veghea, somnul, ca şi cum ar putea reveni aceeaşi zi şi aceeaşi noapte neîncetat repetate. Cel puţin asta era impresia pe care mi-ar fi lăsat-o monotona savoare a existenţei noastre dacă n-ar fi fost, în jurul nostru, uneori exaltîndu-ne, uneori ameninţîndu-ne, transformarea lumii în faţa noastră, metamorfozarea copiilor în adolescenţi plini de o visătoare răbdare şi, sub privirile noastre unite (ale mele, ale Elisabethei, ale Hélènei), lenta, aspra amprentă a timpului pe chipurile, pe trupurile noastre : Hélène corpolentă, răsuflînd greu, cu pielea uneori marmorată de cuperoză — pentru a-şi ajuta inima, spunea, şi eu cred că trebuie să înţelegem acest lucru atît pentru moral cît şi pentru fizic, că a luat obiceiul să bea, pe nepregătite, atît în cursul nopţilor cît şi ziua, înghiţituri de whisky — observ uneori la ea o expresie imobilă, încordată, pe care n-o recunosc şi care-mi face rău : Elisabeth, slabă crenguţă pe care tremur ca nu

cumva să se frîngă la cel mai mic efort, şi care totuşi se duce, extenuată, îndîrjită, dincolo de orice oboseală, devotată trup şi suflet salvării — ea ar spune dar : sănătăţii — pacienţilor ei (flacăra albă i se resfiră în părul pe care refuză să şi-l vopsească, flacăra transparentă în ochii ei negri se urcă uneori, pentru cîte un rîs al fiului nostru, un nou studiu de întreprins cu Hélène, întîlnirea unei sculpturi sau a vreunei pînze vechi) ; în sfîrşit, eu care tresar cînd mi se întîmplă să-l surprind într-o oglindă pe bărbatul chel, obosit şi sur pe care îi iau drept mine însumi.

Scriam şi vocea lui François-Gérard se schimba, ba ultim ecou al acelei muzici a copilăriei, al acelui izvor care ieri încă ne făcea să ne înfiorăm de bucurie, de o fericire pînă la lacrimi, cînd povestea despre păsărea pe care o văzuse, despre fetiţa pe care o iubea, despre viitorul de călătorii la care visa ; ba prezenţa în trupul prea repede crescut al unui necunoscut care-şi caută chipul, vocea, privirea înainte de a apărea pe de-a-ntregul.

Scriam, şi Sylvie devenea din copil femeie, totodată sfioasă, speriată şi încîntată pe ascuns de trupul ei care se transforma. Brusc, despărţită de „micul ei frate" cum îi mai spunea încă lui François-Gérard — dintr-o condescendenţă de doamnă faţă de un ţînc : s-ar fi spus că cei cîţiva ani între vîrstele lor se înmulţiseră. Apoi obrajii plini, pieptul plin, picioarele pline ale Sylviei crisalidă se subţiau, luau un contur uşor şi pur care trezea la Betty dorinţa de a desena din nou — şi cîteva luni poate de linişte, de o seninătate al cărei cîntec tăcut îl percepeam, se întindeau în faţa soţei mele în timp ce-şi acoperea caietele cu schiţe ale Sylviei-silfidă, unele creionate ca un cuvînt, un singur cuvînt de bucurie sau de surpriză aruncat la întîmplare, a unei întîlniri sau unui gînd neprevăzut, celelalte împlinite ca o dragoste atentă şi răbdătoare. Sylvie în curînd la vîrsta pe care o avea Emilie, — vîrsta Julietei de la Verona — pe timpul tinereţii noastre, pe timpul Observatorului şi al locatarilor săi tineri şi veseli. Eu căutam să regăsesc graţia, să descriu pentru mine graţia Emiliei la cincisprezece, şaisprezece ani, ridicam ochii şi aveam în faţă

grația, gingășia, și elanul Sylviei, notam culoarea albastră, culoarea viorie a ochilor Emiliei pîndind de la fereastra sa musafirii Observatorului, și zîmbeam ochilor tandri ai Sylviei, de culoarea paiului sau a alunei, cînd fata se întorcea rîzînd de la liceu; sau căutam în ochii albaștri ai fiului meu amintirea acelei priviri totodată insolentă și jignită pe care Emilie o arunca adoratorilor săi, și iată că vreunul din gesturile lui François-Gérard, un fel de a se apleca puțin într-o parte, făcea să apară în memoria mea același gest, același fel de a se apleca pe care le avusese Elisabeth, într-o zi, în parcul sau în salonul Observatorului, și pentru care inima mea începuse să bată mai repede.

De vreme ce crezusem că trebuie să răspund dorinței Estherei, voi merge pînă la capăt, amintirea chema amintirea, prezentul chema trecutul, trecutul rînd pe rînd lumina și întuneca prezentul.

Căzusem în capcana pe care mi-o propunea Esther Zarev, întîi în mod voit, din respect pentru moartă, din remușcare; pe urmă nu mai era posibil să scap, să scap de mine însumi. Mă hărțuiam, mă născoceam din nou în sensul în care un oarecare păstor de altădată scornea, îngropată într-un tufiș sau ascunsă sub un tumulus, statuia unui idol uitat ori poate la fel cum vînătorul, condus de cîinele său, plăsmuie din nebăgare de seamă, îndărătul mărăcinișului, în golul unui grohotiș, crăpătura care dă într-o prăpastie. Adesea, prezentul pe care-l trăim făcea un contrapunct tragic față de trecutul pe care-l descriam spre a-l retrăi.

Acea pată de culoare deschisă, acea urmă deunăzi pe craniul fiului meu, atunci cînd își tăiase foarte scurt părul pe care de obicei îl poartă des și lung, tulburarea lui — și aceea a soției mele — cînd mi-am dat seama de tăietura aceea unde, albă, apărea pielea... Betty a răspuns în cele din urmă la întrebările pe care i le puneam fiului meu. Ei nu voiseră să mă neliniștească, fusesem în călătorie, în urmă cu cîteva luni, cînd s-a produs incidentul. La liceu, clasa a doua se împărțea între O.A.S. *

* Organisation de l'Armée Secrète (Organizația Armatei Secrete).

și anti- O.A.S. după exemplul claselor ultime ; totuși, avînd în vedere vîrsta elevilor, lupta păstra un aspect de joc : membru al comitetului de vigilență a liceului, François-Gérard avea astfel pe cei doi prieteni mai buni ai săi, care se înflăcărau la povestirile despre comploturi, bombe cu plastic și cărora le ardeau inimile să participe la rîndul lor la asemenea isprăvi. Dar într-o zi s-a terminat cu jocul : circula zvonul despre o manifestație apropiată împotriva profesorilor semnatari ai unui manifest pentru pace în Algeria ; Comitetul de vigilență își mobiliză trupele. Manifestația și contra-manifestația se transformară repede într-o încăierare care din curți ajunse în stradă ; aici, un grup de pseudo-studenți O.A.S., cu lanțuri de biciclete și bare de plumb în mînă, aștepta. „Filozoful" Algeria-franceză, cu care se încăiera fiul meu, se găsi brusc înlocuit printr-un bărbat care vocifera : el ridică asupra lui François-Gérard brațul său înarmat cu o bară metalică, François-Gérard făcu un salt înapoi și întinse cotul pentru a-și apăra capul, bara îl atinse totuși, dar — în loc să izbească de-a dreptul țeasta —alunecă, sfîșiind pielea craniului. Fiul meu fugi urmărit de asasin, coti pe o stradă îndărătul liceului, se precipită într-o mică băcănie unde venea altădată ca să se aprovizioneze cu dulciuri, negustorii îl ascunseră în fundul prăvăliei, îi spălară rana, chemară un medic. Cei doi prieteni ai lui François-Gérard, cărora OAS-ul le inspira visuri romantice, nu erau departe de el, cînd primi lovitura ; ei au fost poate mai îngroziți decît victima însăși atît de actul brutei, cît și de marea pată de sînge care acoperea profilul colegului lor. A doua zi ei veniră să-l vadă pe François-Gérard în camera sa, îi cerură iertare de a nu fi fost „de partea lui" ; întîmpină căinarea lor cu bruftuieli și rîsete. Mai tîrziu, împreună cu Hélène, o însoțiră pe Betty la comisar spre a depune mărturie. Omul poliției numai că n-a dat-o afară pe soția mea și pe însoțitorii săi : „Să depui o plîngere împotriva unui necunoscut pentru o bătaie de liceeni ! Dacă familiile n-ar da un prost exemplu, copiii lor nu s-ar juca de-a comuniștii !" Hélène l-a întrebat pe comisar dacă era la ordinele Republicii sau ale răzvrătiților. Ea și Betty

erau cît pe ce să se pomenească în închisoare. Oricum, nu se mai auzi vorbindu-se nici de plîngere, nici de anchetă. Cît despre asasinii care-i aşteptau pe copii la ieşirea de la şcoală, ei mai circulau încă.

În timp ce Elisabeth vorbea mai departe, am luat capul fiului meu în palme, am pus un deget pe spărtura care, sub păr, marca fosta rană şi, fără măcar să-mi dau seama de ce fac, am sărutat locul acela. Abia rîsul lui François-Gérard mă făcu să-mi dau seama de gesturile mele şi mă simţii jenat. Pe urmă am avut sentimentul că îmbrăţişarea mea era asemenea aceleia pe care odinioară o putea acorda un tată tînărului său fiu cînd este ridicat la rangul de cavaler.

Şi chiar la un frumos cavaler de cincisprezece ani, la un tînăr cavaler pornit cu tot elanul său împotriva josniciei lumii, mă face să mă gîndesc copilul nostru cînd, cu bluzonul de piele de căprioară întredeschis, cu blue-jeans-ul care-i mulează picioarele lungi, sare pe un scuter şi goneşte, ducînd-o în spate, agăţată cu amîndouă mîinile de pieptul lui, pe Sylvie. Cu privirea sa de un albastru sălbatic, înfundată sub sprîncenele întunecate, el pare mai mare decît vîrsta lui, pe cînd ei, dimpotrivă, cu aerul că mereu visează la cine ştie ce naivă şi melancolică poveste, abia i-ai da optsprezece ani. Iat-o totuşi majoră. Anul trecut am sărbătorit-o pentru împlinirea a douăzeci de ani. Cît era de frumoasă în rochia de dantelă cu flori roşii. Lîngă ea stătea François-Gérard, tot atît de înalt ca şi ea. Era grav, de parcă serbarea Sylviei l-ar fi ridicat deasupra vîrstei şi a uşurătăţii lui. Bucla părului brun pe frunte îi exalta strălucirea albastră a ochilor. Graţia Sylviei, gravitatea „fratelui" ei păreau să-i impresioneze pe cei douăzeci de băieţi şi de fete care se îmbulzeau în jurul lor. Sylvie dansa adesea cu tinerii colegi ai lui François-Gérard care renegaseră, sub şocul emoţiei, cînd îl văzuseră pe prietenul lor rănit. Eu vedeam bine că fata intra cu ei în joc făcînd-o pe sora mai mare, dar surprindeam şi privirile pe care le arunca din cînd în cînd spre Christian, un student în medicină, de care fusese, în urmă poate cu trei ani, îndrăgostită; însă pentru el, fără îndoială, ea nu era pe atunci decît o

copilă pe care o impresiona și de care apoi se îndepărtase. Sylvie îl invitase fără să ne-o spună, ca și pe fratele lui mai mic : Laurent, un înalt, foarte subțiratic adolescent, cu fața umită sub părul încîlcit ca rămurelele unui cuib. Laurent nu dansa ; Sylvie, între două rock-uri, venea să-i vorbească rîzînd. Mă gîndeam că ea ține în felul acesta să atingă amorul propriu al lui Christian. Îl urmăream pe acesta din ușa salonului — mi se părea că privește o piesă, un balet, niște culise ale unui teatru. Observam la studentul în medicină un aer fals dezinvolt. Mă întrebam : de ce el ? de ce acest chip nedefinit, acești ochi a căror privire nu se prea lasă captată, această alură stîngace, putuseră s-o atragă, s-o rănească pe „mica mea Sylvie" ? Și el, cum putea dispreţui norocul de a fi remarcat, de a fi ales de cea mai grațioasă, mai tandră, mai fermecătoare fată ? Mă gîndeam la Emilie și la Guillaume Garou ; mi se păruse că înțeleg în privirea lui Christian că el rămînea, ca altădată Guillaume, captiv în umbra mamei sale. Imaginea tinerei nebune apăruse brusc în mine. O vedeam dansîndu-și dansul la salonul Barbarilor, în jurul Emiliei, o auzeam strigînd, arătînd cu degetul spre regina-mamă : „Păianjenul ! păianjenul cerului vrea să ne înghită !" Eu n-o cunoșteam pe mama lui Christian, mi-o imaginam sub trăsăturile reginei mame, ale soacrei mele. Cum s-o trezesc pe Sylvie, cum s-o smulg din mrejele întinse în jurul acestui tînăr ? Cum s-o împiedic, după ce a fost rănită, să rămînă îndrăgostită de rana ei ?

La sfîrșitul verii, nu ultima, ci penultima, o vedeam singuratică, voit singuratică pe plajă, departe de noi, departe de prietenii ei, mic animal strîns, chircit în jurul suferinței sale ! O, durerea mea de atunci, sfîșierea mea ! Cel puțin, văzînd-o pe Sylvie în seara celor douăzeci de ani ai ei, nimeni, în afară de mine, n-ar fi putut bănui că sub bucuria dansului, a vorbelor, a frumuseții sale, dăinuia imaginea unei iubiri ratate. În noaptea aceea am vrut să cred, cu toate acestea, că lumea nouă a tineretului, această lume pe care Sylvie, François-Gérard și prietenii lor o străbat în toate direcțiile, de la o vară la alta, va aduce fiecăruia dintre ei mai multe șanse, mai multă libertate în alegerea dragostei și a vieții fiecăruia.

Aș vrea s-o cred încă și mai mult în clipa în care fiul meu și Sylvie își vor lua zborul, își vor lua zborul înflăcărați, stîngaci, luminoși. Dar ei cunosc deja, fără să-și poată măsura întinderea, partea nefastă a omului, amenințarea pe care aceasta nu încetează s-o fluture ca pe un vertiginos tăiș negru (și fiul meu a simțit lîngă el, pe trupul sufletului său, răsuflarea pestilențială a Fiarei, cînd haimanaua, în numele Ordinei, l-a lovit), ei se și aventurează în jocurile pline de capcane ale dragostei — și cu toate că sînt mai liberi decît eram noi la vîrsta lor, văd bine că nu sînt nici mai puțin tandri, nici mai puțin vulnerabili (mîhnirea exagerată a lui François-Gérard, cînd fetele cărora le face curte, trăgîndu-le deocamdată de cozi, tachinîndu-le băiețește, îi preferă pe vreun seducător experimentat : și Sylvie, tăcuta mea, sălbatica mea, cît de mult n-aș vrea s-o pot elibera de orice suferință, ca atunci cînd era mică și eu suflam peste degetul, fruntea sau genunchii ei răniți ca să-i fugă durerea). Cum să nu-mi amintesc de acei băieți, de acele fete de douăzeci de ani ce am fost cîndva noi, de acea speranță ce o purtam în sînge ? Voi veți fi — o ! v-o doresc — veți fi mai puternici, Sylvie și tu fiul meu, mai drepți decît noi, veți fi lumina, nu-i așa ? care se naște din umbra noastră ! Cu Emilie și François, cu Elisabeth, Hélène, cu prietenii noștri Barbarii, noi credeam în acele genii care înaintea noastră proclamau că trebuie transformată lumea, schimbată viața. Eu n-am, noi n-am transformat lumea, nici n-am schimbat viața, eu n-am reinventat dragostea, și mi-e rușine de această lume pe care v-o las moștenire. Ne veți ierta oare ? De-ați putea șterge înfrîngerile noastre : dar de ce har de înțelepciune și totodată de elan, de scepticism și totodată de speranță, de cît curaj în sfîrșit va avea nevoie generația voastră pentru a-și asuma totodată acea luciditate fără de care luptele, chiar și victoriile voastre ar fi doar, ca și ale noastre, niște capcane în care vă veți distruge, și acea chemare a unei frumuseți viitoare întipărită în adîncul privirii voastre, chemarea aceea fără de care a nu trăi nu mai este altceva decît un vîrtej de apă fără însemnătate.

Vîrtejuri de apă sau rumori, mişcări în care nu mă tem decît de dezordine, fărîme ale unui limbaj care-mi rămîne străin : oare nu aşa îmi apare propria-mi viaţă acum cînd am încercat să-i fac nu ştiu ce bilanţ din devotament faţă de dorinţa unei moarte ? Într-o dimineaţă, acum foarte mulţi ani în urmă — în curînd, o jumătate de secol — am deschis ochii pe un haos. (Cuvîntul „război" ar fi unul dintre primele pe care trebuia să-l învăţ : „Tatăl tău e la război"). Într-o altă dimineaţă, cu fratele şi sora mea la capătul copilăriei noastre, am descoperit în faţa noastră, într-o grădină, într-o casă veche, tinereţea, nebunia şi dragostea. Nebunia s-a întins curînd în univers. Tinereţea a trecut. Dragostea ? Am impresia că am schimbat chipul său efemer şi radios pentru amprenta ei săpată în adîncime în însăşi inima zilelor mele. Dar acea absenţă, acel vid niciodată umplut, acele deşerturi în mijlocul trupului, în miezul gîndirii, al speranţelor mele şi uneori acea fîntînă de ură pe care o simţeam afundîndu-se în mine însumi, acum cînd pe drumul indicat de Esther încercasem să le străbat, să le cunosc din nou, ele toate par în cele din urmă să stea mărturie, din nou şi mereu, a prezenţei — îndurerate fără îndoială, dar irecuzabile — a dragostei, aşa cum umbra ca şi lumina poate dovedi existenţa soarelui invizibil şi totuşi prezent.Esther Zarev, ştiai acest lucru ? Poate că vedeai ceea ce eu — îngropat în străfundul fiinţei mele — nu puteam descoperi. Poate ghiceai că dacă aş da urmare rugăminţii tale, aş accepta să-mi retraiesc, descriind-o, viaţa, aş presimţi în felul acesta, dincolo sau dincoace de dezordinea derizorie, acea fidelitate faţă de primul, singurul şi acelaşi chip pe care dragostea şi lumea l-au luat în ochii mei de douăzeci de ani (acel chip gingaş la care ajungea, ca la un izvor, elanul vieţii ; ochii aceia negri dar limpezi, în care mi se părea că citesc de pe atunci întreaga succesiune a zilelor şi nopţilor mele). Da, Esther, tu ştiai toate acestea, şi că o dată regăsită o astfel de taină simplă, ca un fir subţirel, dar tenace, de-a lungul amintirilor mele, de-a lungul bucuriilor şi îndoielilor mele, al acţiunilor şi visurilor mele, în clipele de plenitudine ca şi în perioadele de confuzie, chiar atunci cînd inima pare a fi

împovărată numai de doliu și de ghiață, n-aș mai vrea, n-aș mai putea să încerc să dispar, cu atît mai mult cu cît atunci ar fi momentul cînd Sylvie și fiul meu vor trebui să facă în fața noastră, în fața Hélènei, a Elisabethei și a mea, alegerea unui destin și a unei iubiri asemănătoare binecuvîntării ușoare a primei dimineți de vară.

Viața (fiecare viață) nu este ea oare decît un șir de repetiții zadarnice ale unei piese niciodată jucate? sau mai degrabă care s-a jucat fără s-o știm, și noi visăm o altă piesă, o altă viață, și habar nu avem, în concluzie, care personaj a fost al nostru.

Acum cortina se ridică pentru Sylvie și François-Gérard. Acum e rîndul vostru să jucați, copiii mei, „cum vă place". Să vă încredințez acest pachet de file și de însemnări pe care le-am adunat fără să știu că drumul lor obscur mă va conduce spre voi! Ce veți face cu ele? Veți învăța oare din ele să evitați făgașurile, nisipurile în care noi ne-am împotmolit prea adesea? Ori poate nu veți vedea într-însele decît un text inutil, căci pe cel ce vă pregătiți a-l juca va trebui să-l inventați voi înșivă pe măsura scenelor și a actelor? Atunci, hîrtiile mele, dacă voi nu deveniți destinatarii lor, poate că, într-o bună zi, le voi arunca — ofrandă — în fluviul în care Esther Zarev, care mi le cerea spre a zădărnici tentația mea de dispariție, a dispărut ea însăși. Afară numai dacă... Dar de ce ochii negri, ochii limpezi care de atîta timp de-a lungul vieții nu mă mai văd, de ce privirea lor, prin aceste pagini, mă reîntîmpină?

Paris — Aix-les-Bains — Montréal — Paris
aprilie 1964 — noiembrie 1967.

Redactor : DOINA FLOREA.
Tehnoredactor : CONST. PETRESCU

Apărut 1972. Format 54 × 84/16.
Coli de tipar 49,50. Tiraj 11.400 ex. broşate.
Editura Junimea Iaşi.
Palatul Culturii
România.

Tiparul executat sub comanda 273 la Întreprinderea poligrafică Iaşi, str. Vasile Alecsandri nr 6 , Iaşi
Republica Socialistă România

EDITURA
JUNIMEA

G. E. CLANCIER ESTE DEȚINĂTOR AL MARELUI PREMIU AL ACADEMIEI FRANCEZE, MARELUI PREMIU AL RADIOULUI, MARELUI PREMIU PENTRU ROMAN (1957) ȘI PREMIUL LIBRARILOR (1970).

Romanul meu, in fond, este oarecum jurnalul unui om pornind să se caute pe sine și epoca sa. Călătorul acesta — in sens propriu, deoarece Henri Verrier străbate lumea de la un capăt la altul datorită profesiunii lui de reporter, și in sens figurat, căci pribegește prin prezent și trecut — călătorul acesta incearcă să regăsească și să reconstruiască intr-un tirziu calea sau căile (ori poate lipsa oricărui drum) care l-au condus intr-o bună zi să-și inchipuie o călătorie de unde nu mai incape intoarcere.

GEORGES-EMMANUEL CLANCIER

Lei 24,50